ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІ

ZHETYSU UNIVERSITY
1972

ЗАҢ МЕН ТӘРТІП
Қауіпсіз Қазақстан үшін!

БІРЫҢҒАЙ ГРАНТ ОПЕРАТОРЫ
азаматтық бастамаларды қолдау орталығы

«ЛУДОМАНИЯ: ӘЛЕУМЕТТІК СЫН-ҚАТЕРЛЕР, ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ СТРАТЕГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚҰМАР ОЙЫНДАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ»

халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

Материалы международной научно-практической конференции

«ЛУДОМАНИЯ: СОЦИАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ, СТРАТЕГИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ И ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АЗАРТНЫХ ИГР»

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference

“LUDOMANIA: SOCIAL CHALLENGES, COUNTERACTION STRATEGIES, AND STATE REGULATION OF GAMBLING”

Талдықорған, 2026

ӘОЖ 616.89-008.441.13:351/354
ҚБЖ 56.14:67.401.2
Л79

Редакция алқасы: Е.А. Бурибаев (бас редактор), А.С. Бахтаулова (бас редактордың орынбасары), Л.Н. Карашолакова, Б.К. Оксикбаев

Редакционная коллегия: Е.А. Бурибаев (главный редактор), А.С. Бахтаулова (заместитель главного редактора), Л.Н. Карашолакова, Б.К. Оксикбаев

Editorial colleague: Ye. Buribayev (editor-in-chief), A. Bakhtaulova (deputy of editor-in-chief), L. Karasholakova, B. Oxikbayev

«ЛУДОМАНИЯ: ӘЛЕУМЕТТІК СЫН-ҚАТЕРЛЕР, ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ СТРАТЕГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚҰМАР ОЙЫНДАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ» *халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары*. – Талдықорған, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2026. – 303 б.

Мате*риалы международной научно-практической конференции* **«ЛУДОМАНИЯ: СОЦИАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ, СТРАТЕГИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ И ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АЗАРТНЫХ ИГР»**. – Талдыкорган, Жетысуский университет им. И. Жансугурова, 2026. – 303 с.

Л79

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «**LUDOMANIA: SOCIAL CHALLENGES, COUNTERACTION STRATEGIES, AND STATE REGULATION OF GAMBLING».** – Taldykorgan, Zhetysu University named after I.Zhansugurov, 2026. – 303p.

ISBN 978-601-389-059-3

Конференция материалдары отандық және шетелдік ғалымдарға, жоғары оқу орындарының профессор-оқытушылар құрамына, әлеуметтану, психология, клиникалық психология және психотерапия, экономика, құқықтану, криминология, әлеуметтік жұмыс, педагогика, мемлекеттік басқару, медиа және коммуникациялық зерттеулер салаларындағы ғылыми қызметкерлер мен сарапшыларға; ғылыми-зерттеу, талдау және сараптамалық орталықтардың қызметкерлеріне; аддиктивті тәуелділіктері бар тұлғалардың алдын алу, кеңес беру және сүйемелдеу саласындағы мамандарға; ойын бизнесін реттеуді жүзеге асыратын және әлеуметтік, жастар, білім беру, ақпараттық әрі құқық қорғау саясатын іске асыратын мемлекеттік органдар мен ұйымдардың өкілдеріне; халықаралық, қоғамдық және коммерциялық емес ұйымдардың өкілдеріне; сондай-ақ аддикциялар, лудомания, құмар ойындар проблематикасы және оларды құқықтық әрі әлеуметтік реттеу тетіктеріне қатысты ғылыми және практикалық қызметпен айналысатын докторанттарға, магистранттарға және жас зерттеушілерге арналған.

Конференция Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруы аясында іске асырылып жатқан BR24992927 «Қазақстандағы лудоманияны интегративті зерттеу және оны азайтудың көпсалалы стратегиялары» ғылыми бағдарламасы, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің қаржыландыруымен және «Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ қолдауымен жүзеге асырылатын «Қазақстан жастары арасында лудоманияның алдын алу бойынша кешенді шаралар» жобасы шеңберінде өткізіледі.

ӘОЖ 616.89-008.441.13:351/354
ҚБЖ 56.14:67.401.2

ISBN 978-601-389-059-3

© І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2026
© Оқу-өндірістік цех, 2026

Құрметті халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға қатысушылар!

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Әділетті Қазақстанның негізі «Заң мен Тәртіп» қағидаты екенін үнемі атап өтеді. Бұл қағидат заңды қатаң сақтауды ғана емес, сонымен қатар қоғамда жоғары құқықтық мәдениетті, жеке жауапкершілікті, құқыққа қайшы әрекеттерге төзбеушілікті, азаматтардың, әсіресе балалар мен жастардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды білдіреді.

Осыған байланысты лудоманияға қарсы іс-қимыл ғылымның, білім берудің, денсаулық сақтау саласының, құқық қорғау органдарының, азаматтық қоғамның, бұқаралық ақпарат құралдарының және сарапшылар қауымдастығының күш-жігерін біріктіретін мемлекеттік саясаттың маңызды бағыты ретінде қарастырылуы тиіс. Ойынға тәуелділікпен күрес тек тыйым салу және бақылау шараларын ғана емес, сонымен қатар терең ғылыми талдауды, профилактиканы, ағартушылық жұмысты, тәуекелдерді ерте анықтауды, оңалтуды және әлеуметтік қолдауды қажет етеді.

Бұл конференцияның өткізілуі ерекше өзектілікке ие. Бүгінде лудомания және аддиктивті мінез-құлықтың өзге де түрлері тек жеке немесе медициналық мәселе аясынан шығып отыр. Бұл - қоғамдық денсаулық, отбасының әл-ауқаты, азаматтардың қаржылық тұрақтылығы, цифрлық ортаның қауіпсіздігі, жастар тәрбиесі, құқықтық мәдениет және мемлекеттік реттеудің тиімділігі мәселелерін қамтитын күрделі әлеуметтік құбылыс.

Конференция Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруы шеңберінде жүзеге асырылатын BR24992927 «Қазақстандағы лудоманияны интегративті зерттеу және оны азайтудың көпсалалы стратегиялары» бағдарламасы аясында өткізіліп отыр. Бұл мемлекет тарапынан нақты әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған қолданбалы ғылыми зерттеулерді дамытуға ерекше назар аударылып отырғанын көрсетеді.

Бүгінгі конференция лудоманияның себептері мен салдарын талқылауға, халықаралық тәжірибені зерделеуге, ойынға тәуелділікке қарсы іс-қимылдың тиімді құқықтық, әлеуметтік, психологиялық және білім беру тетіктерін әзірлеуге арналған маңызды сараптамалық алаңға айналады деп сенемін. Конференцияның заңгерлерді, әлеуметтанушыларды, психологтарды, экономистерді, педагогтарды, мемлекеттік басқару, профилактика және әлеуметтік жұмыс саласындағы мамандарды біріктіруі ерекше маңызды.

Конференция қатысушыларына жастарды қорғауға, құқықтық тәртіпті нығайтуға, қоғамдық әл-ауқатты арттыруға және қоғам өмірінің сапасын жақсартуға ықпал ететін нәтижелі жұмыс, мазмұнды пікірталастар, жаңа ғылыми идеялар мен практикалық ұсыныстар тілеймін.

Құрметпен,
Саясат Нұрбек
Қазақстан Республикасының
Ғылым және жоғары білім министрі

Құрметті әріптестер мен қадірлі конференция қатысушылары!

«Қазақстандағы лудоманияны интегративті зерттеу және оны азайтудың мультидисциплинарлық стратегиялары» ғылыми бағдарламасының зерттеу тобы атынан сіздерді «Лудомания: әлеуметтік сын-қатерлер, қарсы іс-қимыл стратегиялары және құмар ойындарды мемлекеттік реттеу» атты конференцияда қарсы алуға рұқсат етіңіздер.

Аталған конференцияның өткізілуін ғылыми бағдарлама нәтижелерін талқылаудың маңызды кезеңі ретінде қарастырған жөн. Лудоманияны тек жеке адамның әлсіздігіне, отбасылық мәселеге немесе жекелеген клиникалық бұзылысқа ғана телуге болмайды. Зерттеу нәтижелері ойынға тәуелділіктің цифрландырылған ойын нарығы, онлайн-бәс тігулер, жарнама, мобильді төлемдер және халықтың қаржылық осалдығы ықпалымен қалыптасатын көпқырлы әлеуметтік-құқықтық және медициналық-психологиялық құбылыс екенін көрсетеді.

Дәл осы себепті бағдарлама пәнаралық зерттеу ретінде құрылды. Лудоманияны білімнің бір ғана саласының құралдарымен толық бағалау мүмкін емес, өйткені ол қоғамдық денсаулық, отбасылық қатынастар, қаржылық мінез-құлық, құқықтық реттеу, білім беру және мемлекеттік басқару мәселелерін қамтиды. Зерттеу әлеуметтану, психология, құқық, экономика, педагогика және клиникалық практика деректеріне сүйенді.

Бағдарламаны іске асыру барысында сандық зерттеулер, тереңдетілген сұхбаттар, психодиагностикалық тексерулер, құқықтық және институционалдық талдау, білім беру ортасын бағалау, сондай-ақ тәуелділіктің әлеуметтік-экономикалық салдарын зерделеу жұмыстары жүргізілді. Алынған нәтижелер оның қалыптасуының негізгі кезеңдерін ашып көрсетуге мүмкіндік береді: ойынға бастапқы қызығушылықтың пайда болуы, ойынның бос уақыт өткізу нысаны ретінде орнығуы, тәуелділіктің туындауы және одан кейін қаржылық, отбасылық, кәсіби әрі тұлғалық тұрақтылықтың бұзылуы.

Құмар ойын белсенділігінің кең таралған түрлері ретінде букмекерлік бәс тігулер, онлайн-казинолар, лотереялар, ойын автоматтары және ақшаға ойналатын карта ойындары сақталып отыр. Бастапқы тартылу көбіне достар, әріптестер, туыстар және таныстар арқылы жүзеге асады. Әлеуметтік сенім тәуекелді қабылдау деңгейін төмендетеді, ал алғашқы ұтыс ойынға бақылау жасай аламын деген қате түсінікті бекітеді. Кейіннен стратегия иллюзиясы, ұтылған ақшаны қайтаруға ұмтылу, бәс мөлшерінің артуы, қарыздық және кредиттік тәуелділік пайда болады.

Цифрлық орта ерекше назар аударуды талап етеді. Құмар ойындар жарнамасы жеңіл ұтыстың, қауіпсіздіктің және ойын мінез-құлқының әлеуметтік тұрғыдан рұқсат етілгендей көрінетін тартымды бейнесін қалыптастырады. Бонустар, промокодтар, спорттық контент, блогерлер мен пікір көшбасшылары жастарды тарту құралдарына айналуда. Бұл ретте лудомания тек ақшалай шығындар мәселесі ғана емес. Көптеген адамдар үшін ойын стресс пен мазасыздықтан уақытша арылудың тәсіліне айналады. Алайда мұндай жеңілдеу қарыздарға, отбасылық жанжалдарға, кінә сезіміне, сенімнің жоғалуына және әлеуметтік оқшаулануға алып келеді.

Стигматизация әлі де елеулі кедергі болып отыр. Көптеген адамдар өз мәселесін жасырады, айыптаудан қорқады, кәсіби көмекке сенім білдірмейді немесе қайда жүгінуге болатынын білмейді. Осыған байланысты профилактика ғылыми негізделген, құпиялылығы қамтамасыз етілген, қолжетімді және атаулы сипатта болуы тиіс.

Қазақстан Республикасында құмар ойындардың жағымсыз салдарына қарсы іс-қимыл жөнінде белгілі бір шаралар қабылдануда: өзін-өзі шектеу тетігі дамытылуда, жарнаманы реттеу күшейтілуде, заңсыз ойын бизнесіне бақылау кеңейтілуде, цифрлық сәйкестендіру мен есепке алу элементтері енгізілуде. Сонымен бірге жекелеген шаралардың болуы өздігінен зиянның тұрақты төмендеуін білдірмейді. Тартылу деңгейінің төмендеуін, қайталану жағдайларының азаюын, көмекке жүгіну көрсеткішінің өсуін, психологиялық сүйемелдеудің қолжетімділігін және қарыздық жүктеменің қысқаруын қамтитын көрсеткіштер жүйесі қажет.

Басым бағыттар қатарына цифрлық тартылу мен манипулятивтік жарнаманы шектеуді, мектептерде, колледждерде және университеттерде профилактикалық модульдерді енгізуді, қаржылық және медиасауаттылықты дамытуды, тәуекел топтарын ерте анықтауды, көмек алудың түсінікті бағыттарын қалыптастыруды, қайталанудың алдын алуға бағытталған сүйемелдеуді, заңнаманы жетілдіруді және зиянды төмендету мониторингін жатқызған жөн. Жастар арасындағы профилактика ерекше маңызға ие. Жастар тәуекелді тани білуі, топтық қысымға қарсы тұра алуы және адал еңбекпен алынған табысты жеңіл ақша иллюзиясынан ажырата білуі тиіс. Дәстүрлі әлеуметтік тіректер – отбасы, мектеп, университет, еңбек ұжымы, жақындар алдындағы жауапкершілік және адал еңбекке құрмет – сақталып қана қоймай, ғылыми құралдар арқылы күшейтілуі қажет.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігіне, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетіне, «Қазақстанның экологиялық қоры» қоғамдық қорына, зерттеу тобына, әріптестерге, сарапшыларға, баяндамалар авторларына және конференцияның барлық қатысушыларына алғысымды білдіремін.

Барлық қатысушыларға табысты жұмыс, мазмұнды кәсіби диалог және сындарлы шешімдер тілеймін.

Құрметпен,
Бөрібаев Ермек Әбілтайұлы
Басқарма Төрағасы-Ректор
Заң ғылымдарының докторы, профессор

Құрметті конференция қатысушылары, қадірлі ғалымдар мен қонақтар, жас зерттеушілер!

Баршаңызды «Лудомания: әлеуметтік сынқатерлер, қарсы іс-қимыл стратегиялары және құмар ойындарды мемлекеттік реттеу» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ашылуымен шын жүректен құттықтаймын. Бүгінгі басқосу – қоғам үшін аса маңызды әрі өзекті мәселелердің бірі болып отырған лудомания құбылысын жан-жақты талқылауға арналған маңызды ғылыми алаң.

Қазіргі таңда құмар ойындарға тәуелділік тек жекелеген адамдардың мәселесі емес, ол бүкіл қоғамға әсер ететін күрделі әлеуметтік құбылысқа айналды. Әсіресе цифрлық технологиялардың дамуы, онлайн-букмекерлік платформалардың көбеюі және интернет арқылы құмар ойындарға қолжетімділіктің артуы бұл мәселені бұрынғыдан да өзекті етіп отыр. Біз бүгінде лудоманияның отбасы тұрақтылығына, жастар тәрбиесіне, азаматтардың психологиялық денсаулығына және әлеуметтік әл-ауқатына тікелей әсер етіп отырғанын көріп отырмыз.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің халыққа Жолдауларында ұлт саулығы, жастардың болашағы және қоғамның рухани қауіпсіздігі мәселелеріне ерекше назар аударып келеді. Мемлекет басшысы құмар ойындарға тәуелділіктің жастар арасында таралуы қоғам үшін үлкен қауіп екенін бірнеше рет атап өтті. Бұл мәселе тек әлеуметтік емес, ұлттық қауіпсіздік пен адами капитал сапасына әсер ететін факторлардың бірі ретінде қарастырылуда. Бүгінгі конференцияның маңыздылығы да осында. Біз лудомания мәселесін тек құқықтық немесе медициналық тұрғыдан ғана емес, кешенді түрде қарастыруымыз қажет. Өйткені бұл құбылыс психологиямен де, экономикамен де, әлеуметтік саясатпен де, білім беру жүйесімен де тікелей байланысты. Сондықтан мұндай мәселелерді шешуде пәнаралық көзқарас аса маңызды. Лудоманиямен күресудегі прокуратура органдарының рөлі ерекше маңызға ие. Қазіргі таңда құмар ойындарға тәуелділік әлеуметтік тұрақтылыққа, азаматтардың психологиялық денсаулығына және қоғамдық қауіпсіздікке әсер ететін күрделі мәселе ретінде қарастырылуда. Осыған байланысты прокуратура органдары заңдылықтың сақталуын қамтамасыз ету арқылы лудоманияның таралуына қарсы іс-қимылдың маңызды субъектілерінің бірі болып табылады. Прокуратураның негізгі қызметтерінің бірі – құмар ойындар саласындағы заңнаманың сақталуын қадағалау. Бұл бағытта заңсыз ойын бизнесін анықтау, лицензиясыз букмекерлік қызмет пен онлайн-казинолардың жұмысын тоқтату, заң бұзушылықтарға жол берген тұлғаларды жауапкершілікке тарту шаралары жүзеге асырылады. Сонымен қатар, прокуратура интернет кеңістігіндегі заңсыз ойын ресурстарын бұғаттау және қаржылық заңбұзушылықтардың алдын алу жұмыстарын үйлестіруге қатысады. Прокуратура азаматтардың құқықтарын қорғау және профилактикалық жұмыстар жүргізу бағытында да маңызды қызмет атқарады. Әсіресе жастар арасында құқықтық түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыру, тәуелділіктің әлеуметтік салдары туралы ақпараттандыру және мемлекеттік органдармен бірлескен алдын алу шараларын өткізу қоғамдағы құқықтық мәдениетті қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, прокуратура органдарының қызметі лудоманияның таралуын шектеуге, заңдылықты нығайтуға және қоғамның әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған маңызды құқықтық тетік болып табылады.

Құрметті әріптестер!

Ғылымның басты міндеті – қоғамға қызмет ету. Сондықтан біздің бүгінгі ғылыми пікірталастарымыз бен ұсыныстарымыз нақты тәжірибелік нәтижелерге ұласуы тиіс.\

Лудомания мәселесін шешу – тек мемлекеттік органдардың ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Бұл бағытта ғалымдар, психологтар, заңгерлер, педагогтар, мемлекеттік органдар және азаматтық қоғам бірлесіп жұмыс істегенде ғана нақты нәтижеге қол жеткізе аламыз.

Сөз соңында баршаңызға конференция жұмысына белсенді қатысып, өз тәжірибелеріңіз бен ғылыми ойларыңызды ортаға салғандарыңыз үшін алғыс айтамын. Бүгінгі конференция мазмұнды пікірталастарға, жаңа идеяларға және маңызды бастамаларға толы болады деп сенемін. Баршаңызға зор денсаулық, шығармашылық табыс, ғылыми жетістіктер және конференция жұмысына сәттілік тілеймін!

Құрметпен,
Жұмақанов Бауыржан Альбертұлы
Жетісу облысының прокуроры,
Аға әділет кеңесшісі

Құрметті ғалымдар, сарапшылар, конференция қонақтары мен қатысушылары!

Баршаңызды «Лудомания: әлеуметтік сынқатерлер, қарсы іс-қимыл стратегиялары және құмар ойындарды мемлекеттік реттеу» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ашылуымен шын жүректен құттықтаймын.

Бүгінгі таңда құмар ойындарға тәуелділік мәселесі бүкіл әлем қауымдастығын алаңдатып отырған өзекті әлеуметтік мәселелердің біріне айналды. Лудомания адамның психологиялық жағдайына ғана емес, отбасы құндылықтарына, қоғамның тұрақтылығына, жастардың тәрбиесіне және елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей әсер ететін күрделі құбылыс болып отыр. Әсіресе жастар арасында ойын тәуелділігінің кең таралуы бұл мәселеге мемлекет пен қоғам тарапынан ерекше назар аударуды талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда, бүгінгі конференцияның маңызы ерекше деп есептеймін. Себебі бұл алаңда отандық және шетелдік ғалымдар, құқық қорғау органдарының өкілдері, психологтар, заңгерлер, мемлекеттік қызметкерлер мен практик мамандар лудомания мәселесін кешенді түрде талқылап, оның алдын алу мен тиімді қарсы іс-қимыл тетіктерін қарастырады. Мұндай ғылыми пікір алмасулар мен тәжірибелік ұсыныстар қоғам үшін аса маңызды шешімдердің қабылдануына негіз болады деп сенемін.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өз Жолдауларында жастардың тәрбиесіне, қоғамдық қауіпсіздікке және әлеуметтік кеселдердің алдын алуға ерекше мән беріп келеді. Осы бағытта құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алу, халықтың құқықтық және қаржылық сауаттылығын арттыру, сондай-ақ мемлекеттік реттеу тетіктерін жетілдіру – уақыт талабынан туындаған маңызды міндеттердің бірі.

Жетісу облысында да жастар саясатын дамытуға, салауатты өмір салтын насихаттауға және әлеуметтік тәуекелдердің алдын алуға бағытталған жұмыстар жүйелі түрде жүргізілуде. Өйткені қоғамның тұрақты дамуы – ең алдымен саналы әрі жауапты ұрпақ тәрбиесімен тығыз байланысты.

Осы маңызды халықаралық ғылыми конференцияны ұйымдастырып отырған «І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» ұжымына және конференция жұмысына атсалысып отырған барлық серіктестерге алғысымды білдіремін.

Конференция жұмысына табыс, мазмұнды пікірталас, жаңа ғылыми идеялар мен нәтижелі ынтымақтастық тілеймін!

Құрметпен,
Көлбаев Марлен Қапашұлы
Жетісу облысы әкімінің орынбасары

Құрметті халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция қатысушылары, қадірлі ғалымдар, мемлекеттік басқарудың мамандары мен жас зерттеушілер!

Сіздерді «Лудомания: әлеуметтік сын-қатерлер, қарсы іс-қимыл стратегиялары және құмар ойындарды мемлекеттік реттеу» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ашылуымен шын жүректен құттықтаймын.

Бүгінгі басқосу – қазіргі қоғам үшін аса өзекті мәселелердің бірі болып отырған лудомания құбылысын жан-жақты талқылауға арналған маңызды ғылыми әрі қоғамдық алаң. Бұл конференция ғылым мен тәжірибенің, мемлекеттік құрылымдар мен азаматтық қоғамның өзара тиімді сұхбат алаңына айналып отыр.

Қазіргі таңда құмар ойындарға тәуелділік жекелеген азаматтардың ғана мәселесі емес, ол тұтас қоғамның әлеуметтік әл-ауқатына, психологиялық тұрақтылығына және жастардың болашағына әсер ететін күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылысқа айналды. Әсіресе цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы, онлайн-букмекерлік платформалардың көбеюі және интернет кеңістігіндегі шектеусіз қолжетімділік бұл мәселені бұрынғыдан да өткір етіп отыр.

Лудоманияның салдары тек материалдық шығынмен шектелмейді. Ол отбасы институтының әлсіреуіне, жастардың өмірлік бағдарларының бұзылуына, психологиялық күйзелістердің артуына, әлеуметтік оқшауланауға және тұлғалық дағдарысқа алып келуі мүмкін. Сондықтан бұл мәселеге тек құқықтық немесе медициналық тұрғыдан ғана емес, кешенді түрде қарауымыз қажет.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өз Жолдауларында жастардың әл-ауқаты, ұлт саулығы және қоғамның рухани қауіпсіздігі мәселелеріне ерекше назар аударып келеді. Мемлекет басшысы құмар ойындарға тәуелділіктің таралуы ұлттық адами капиталдың сапасына әсер ететін маңызды сын-қатер екенін бірнеше рет атап өтті. Осы тұрғыда алдын алу жұмыстарының рөлі айрықша. Біздің Экологиялық қордың «Қазақстан жастары арасында лудоманияның алдын алу» әлеуметтік жобасы дәл осы бағытта жүйелі профилактикалық, ағартушылық және психологиялық қолдау жұмыстарын жүзеге асыруда. Жобаның негізгі мақсаты – жастар арасында тәуелді мінез-құлықтың алдын алу, сыни ойлау дағдыларын дамыту, жауапты таңдау мәдениетін қалыптастыру және салауатты өмірлік құндылықтарды насихаттау. Лудоманиямен күресте пәнаралық әрі көпсалалы тәсіл қажет. Бұл бағытта психологтар, педагогтар, заңгерлер, әлеуметтанушылар, мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың күш-жігерін біріктіру аса маңызды. Тек осындай жүйелі ынтымақтастық арқылы ғана біз тиімді профилактикалық стратегиялар әзірлеп, нақты нәтижелерге қол жеткізе аламыз.

Ғылымның басты миссиясы – қоғамға қызмет ету. Сондықтан бүгінгі конференция барысында айтылатын ғылыми тұжырымдар мен ұсыныстар нақты тәжірибелік шешімдерге ұласуы тиіс.

Сөз соңында баршаңызға конференция жұмысына белсенді қатысып, өз тәжірибелеріңіз бен ғылыми ой-пікірлеріңізді ортаға салғандарыңыз үшін алғыс білдіремін. Бүгінгі конференция мазмұнды пікірталастарға, жаңа ғылыми идеяларға және маңызды бастамаларға жол ашады деп сенемін. Баршаңызға зор денсаулық, шығармашылық шабыт, ғылыми табыс және конференция жұмысына сәттілік тілеймін!

Құрметпен,
Абдуалиева Айгуль Кадесовна
Қазақстан Экологиялық қорының Президенті,
«Қазақстан жастары арасында лудоманияның алдын алу»
әлеуметтік жобасының жетекшісі

Құрметті халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция қатысушылары, қадірлі ғалымдар, мемлекеттік басқарудың мамандары мен жас зерттеушілер!

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың төрағалығымен өткен Қауіпсіздік Кеңесінің отырысында халық арасындағы құмар ойынға тәуелділік мәселелері жан-жақты талқыланған болатын. Ел Президенті өз сөзінде: «Соңғы жылдары елімізде құмар ойынға тәуелділік белең алып барады. Кейбір отбасылар үшін бұл үлкен қасіретке айналды. Лудоманияға қарсы күресте тәрбие ісі мен түсіндіру жұмыстарына ерекше мән берілуге тиіс», – деп атап өткен болатын. Лудомания XXI ғасыр дертіне айналды. Елімізде ойынқұмарлықтың белең алғаны соншалық, ұлттық деңгейдегі мәселеге айналып шыға келді. Бұл туралы қоғам белсенділері дабыл қағып, шешу жолдарын шұғыл қарастыру қажеттілігін алға тартып келеді. Заңнамаға өзгерту енгізілді.

Казино мен букмекерлік компаниялар жұмысы барынша қарқынды дамыған кезден бері «лудомания» деген термин кеңінен қолданыла бастады. Аурулардың халықаралық классификациясы бойынша лудомания аурулар тізіміне енгізілген. Құмар ойынның соңына түскендер дүние-мүлкінен айырылғаны өз алдына, ажырасып, дымсыз қалып жатады. Мұндай жағдай Қазақстан қоғамына да таңсық емес. Ойынқұмарлардың көбеюі салдарынан елімізде лудомандарды емдейтін арнайы орталықтар да ашылған. Жалпы, құмар ойындарының зардабы елдің дамуына кері әсерін тигізіп, адамның кері кетуіне ықпал ететіндігін нақты ұғынуға тиіспіз. Ел болып, бесігімізді түзетеміз десек, жастарымызға бұл дерттің зиянын барынша ұғындыруымыз қажет.

Құмар ойындарды мемлекеттік реттеуде І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті және «Қазақстанның экологиялық қоры» қоғамдық қорының ұйымдастырумен «Лудомания: әлеуметтік сын-қатерлер, қарсы іс-қимыл стратегиялары және құмар ойындарды мемлекеттік реттеу» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмыстарын ұйымдастырушыларға алғыс айта отырып, конференция жұмысына сәттілік тілеймін!»

Баршаңызды конференция жұмысына белсене қатысып, өзекті мәселелерді терең талқылауға, бірлескен ізденіспен нәтижелі ұсыныстар қалыптастыруға шақырамын. Жұмыстарыңызға табыс, ғылыми ізденістеріңізге жеміс тілеймін!

Құрметпен,
Есбай Амангелді Ғабдылкәрімұлы
ҚазақстанРеспубликасы парламенті сенатының депутаты

Құрметті конференция қатысушылары, қадірлі ғалымдар мен қонақтар!

Бүгінгі *«Лудомания: әлеуметтік сынқатерлер, қарсы іс-қимыл стратегиялары және құмар ойындарды мемлекеттік реттеу»* атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының ашылуында баршаңызды шын жүректен құттықтаймын!

Бүгінгі таңда лудомания – яғни құмар ойындарға патологиялық тәуелділік – тек медициналық немесе әлеуметтік мәселе ғана емес, ол күрделі құқықтық феноменге айналды. Зерттеулер көрсеткендей, Қазақстанда 18 бен 75 жас аралығындағы ересек халықтың шамамен 2-3 пайызы құмар ойынға тәуелділік белгілерін көрсетеді. Бұл шамамен 300-400 мың адам деген сөз. Осы адамдардың әрқайсысының артында отбасы, туыстар, достар – жалпы алғанда бірнеше миллион адам лудоманияның жағымсыз жанама әсерін сезінуде.

Лудоманияның құқықтық аспектілерін талқылаудың бірінші себебі – бұл құбылыс қылмыстың триггеріне айналуда. Тәуелді адамдар ойын борыштарын өтеу үшін ұрлық, алаяқтық, тонау, тіпті кісі өлтіру сияқты ауыр қылмыстарға барады. Құқық қорғау органдарының статистикасына сәйкес, соңғы жылдары жасалған мүліктік қылмыстардың шамамен 15 пайызына дейін лудоманиямен тікелей байланысты. Бірақ біз бұл мәселені тек криминологиялық тұрғыдан ғана емес, сонымен бірге профилактикалық, реттеуші және қорғаушы тұрғыдан да қарастыруымыз керек.

Екінші себеп – бүгінгі қолданыстағы заңнамамыз лудоманияның алдын алу мен емдеудің тиімді құқықтық тетіктерін ұсынбайды. «Лотереялар мен лотерея қызметі туралы» және «Ойын бизнесі туралы» заңдар ойын бизнесін реттеуге бағытталған, бірақ тәуелділіктің өзіне, оның салдарына және онымен күресудің жолдарына қатысты нақты нормалар жеткіліксіз. Құмар ойынға тәуелді адамдарды қорғау, оларды ойын мекемелеріне кіруден уақытша шектеу, өзін-өзі ерікті түрде ойынан шығару (self-exclusion) сияқты институттар заңнамада әлсіз бекітілген.

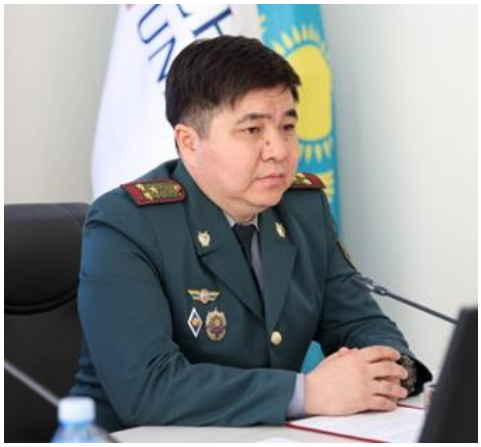
Үшінші себеп – трансшекаралық онлайн-казинолардың таралуы. Қазақстанда ойын бизнесі лицензияланады, бірақ интернеттегі көптеген казино сайттары шетелде тіркелген. Олар Қазақстанның аумағында заңсыз жұмыс істейді, бірақ оларға кіруге тыйым салу техникалық тұрғыдан қиын. Нәтижесінде, азаматтарымыз бұл сайттарға еркін кіріп, ақшасын жоғалтуда. Бұл жерде біз бірнеше құқықтық мәселені көреміз: трансшекаралық юрисдикция, дәлелдемелерді жинау, құқық бұзушыларды жауапкершілікке тарту мүмкіндігінің шектеулігі.

Төртінші себеп – лудоманиямен ауыратын адамдардың мүдделерін қорғаудың төмендігі. Көп жағдайда тәуелді адамдар қабілеті шектеулі деп танылмайды, тіпті олар ойыннан миллиондаған зиян шеккен күннің өзінде, олар жасаған мәмілелерді жарамсыз деп тану мүмкіндігі өте төмен. Біздің азаматтық заңнамамызда құмар ойынға тәуелділік жарамсыздықтың дербес негізі ретінде көрсетілмеген. Нәтижесінде, тәуелді адамның отбасы оның ойыннан ұтылған ақшасын қайтара алмайды.

Құрметті әріптестер! Лудомания – тек жалғыз адамның дерті емес, бұл – бүкіл қоғамның, мемлекеттің, құқықтық жүйеміздің сыны. Бұл дертпен заманауи, кешенді, адам құқықтарын құрметтейтін тәсілмен күресуіміз керек. Заңнама біздің ең маңызды құралымыз. Оны жетілдіру – біздің міндетіміз. Бүгінгі конференцияның қорытындысы бойынша үлкен нәтижелерге жетеміз деген үміттемін.

Жұмыстарына сәттілік, ғылыми ізденістеріне табыс тілеймін!

Құрметпен,
Тюмелиев Еркін Амангелдіұлы
Қаржы мониторингі агенттігінің
Жетісу облысы бойынша Экономикалық
тергеп-тексеру департаментінің басшысы,
Экономикалық тергеп-тексеру қызметінің полковнигі

Құрметті қонақтар мен конференцияға қатысушылар!

Бүгінгі конференция тақырыбы Қазақстан Республикасында ғана емес, бүкіл әлемде қоғамды алаңдатып отырған ең өзекті әрі күрделі мәселелердің бірі екені сөзсіз. Лудомания, яғни құмар ойындарға патологиялық тәуелділік, қазіргі таңда Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы тарапынан алкоголь мен есірткіге тәуелділікпен бір деңгейде қарастырылатын ауыр психикалық дерт ретінде ресми түрде мойындалған. Лудоманияның тек қаржылық шығынмен ғана шектелмейтінін терең түсінуіміз қажет. Бұл – адамның өмірлік құндылықтарын күйретететін, қоғамға елеулі қауіп төндіретін күрделі әлеуметтік әрі психологиялық дерт. Ол отбасылық құндылықтардың әлсіреуіне, тұлғаның рухани және психологиялық дағдарысқа ұшырауына, жақындары мен айналасындағы адамдардың өміріне теріс ықпал етуіне, сондай-ақ корпоративтік және қоғамдық мүдделерге зиян келтіруіне алып келеді. Құмар ойынға тәуелді адам қиын жағдайға тап болған кезде өзі үшін де, өзгелер үшін де қауіп тудыратын құқыққа қайшы әрекеттерге баруы әбден мүмкін.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев халық арасында, әсіресе жастар арасында ойын тәуелділігінің кең етек жаюына байланысты қалыптасып отырған жағымсыз үрдістер мен оның қоғамға тигізетін зардаптарына бірнеше рет ерекше назар аударды. Мемлекет басшысы бұл мәселенің тек жеке адамның ғана емес, тұтас қоғамның қауіпсіздігі мен болашағына әсер ететін маңызды әлеуметтік қатер екенін атап өтті. Президент тапсырмасына сәйкес уәкілетті мемлекеттік органдар тарапынан халық арасында ойын тәуелділігінің алдын алуға және оның таралуын шектеуге бағытталған кешенді шаралар жүйелі түрде жүзеге асырылуда. Бұл — Қазақстанда лудоманияның маңызды әлеуметтік мәселе ретінде мемлекеттік деңгейде ресми мойындалғанының айқын көрінісі.

Өзімнің кәсіби қызметімнің ерекшелігін ескере отырып, әскери қызметшілер арасындағы лудоманияның қоғам мен мемлекет қауіпсіздігіне төндіретін қаупі ерекше назарда екенін атап өткім келеді. Осыған байланысты заңнамалық деңгейде құмар ойындарға қатысқан офицерлер мен келісімшарт негізінде әскери қызмет атқаратын әскери қызметшілерді теріс себептер бойынша қызметтен босату туралы шешім қабылданды. Мұндай талаптар мемлекеттік қызметшілерге де қойылып отыр.

Аталған конференцияның басты міндеттерінің бірі – мәселені жай ғана атап көрсетумен шектелмей, жетекші мамандардың кәсіби диалогы негізінде лудоманияның алдын алуға, сондай-ақ ойын тәуелділігінің «тұйық шеңберіне» түскен азаматтарға тиімді көмек көрсетуге бағытталған нақты әрі нәтижелі тетіктерді ұсыну болып табылады.

Бүгін біз осы алаңда әрбір ойынның артында адам тағдыры, отбасының болашағы және қоғамның әл-ауқаты тұрғанын терең ұғыну үшін бас қосып отырмыз. Сондықтан ойын тәуелділігі – кәсіби көзқарасты, жүйелі іс-қимылды және кешенді шешімдерді талап ететін маңызды әлеуметтік сын-қатер

Ғылыми конференцияның барлық қатысушылары мен ұйымдастырушыларына табысты жұмыс, мазмұнды ғылыми пікірталас, нәтижелі бастамалар мен жаңа идеялар тілеймін!

Құрметпен,
Қожа-Ахмет Еркін Қонайұлы
Талдықорған гарнизонының
әскери прокуроры,
әділет полковнигі

УДК 34.096

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СФЕРЫ АЗАРТНЫХ ИГР В КАЗАХСТАНЕ: 2007-2025

Бурибаев Е.А.
Д.ю.н., профессор, Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
yermek-a@mail.ru

Хамзина Ж.А.
Д.ю.н., профессор, Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
292803@mail.ru

В статье на основе диахронического постатейного анализа официальных редакций Закона Республики Казахстан «Об игорном бизнесе» за 2007-2025 гг. и соответствующих ему подзаконных актов 2024-2026 гг. раскрыта эволюция законодательной конструкции государственного регулирования игорной деятельности. Установлен переход от преимущественно территориально-лицензионной модели к комплексному правовому режиму, сочетающему локализацию, лицензирование и минимальные стандарты с цифровым учетом, платежной прослеживаемостью, централизованными ограничениями участия и мерами пресечения незаконной деятельности. Сделан вывод о возрастании роли подзаконной процедурной конкретизации и необходимости систематизации нормативного материала.

Ключевые слова: *азартные игры, игорный бизнес, правовое регулирование, лудомания, профилактика зависимого поведения, ответственная игра.*

Мақалада 2007–2025 жылдар аралығындағы «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының ресми редакцияларын және оны іске асыратын 2024–2026 жылдардағы заңға тәуелді нормативтік актілерді диахрониялық, баптық талдау негізінде құмар ойындар саласын мемлекеттік реттеудің заңнамалық құрылымының эволюциясы ашып көрсетіледі. Негізінен аумақтық-лицензиялық модельден локализацияны, лицензиялауды және ең төменгі стандарттарды цифрлық есепке алумен, төлемдердің ізбе-із қадағалануымен, қатысуға қойылатын орталықтандырылған шектеулермен және заңсыз қызметтің жолын кесу шараларымен ұштастыратын кешенді құқықтық режимге көшу айқындалды. Заңға тәуелді рәсімдік нақтылаудың рөлі күшейіп отырғаны және тиісті нормативтік материалды жүйелеу қажеттігі туралы қорытынды жасалды.

Кілт сөздер: *құмар ойындар, ойын бизнесі, құқықтық реттеу, құмар ойынға тәуелділік, тәуелді мінез-құлықтың профилактикасы, жауапты ойын.*

Based on a diachronic, article-by-article analysis of the official versions of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Gambling Business" in force from 2007 through 2025, together with the corresponding subordinate regulations adopted in 2024–2026, this article elucidates the evolution of the legislative framework of governmental regulation in the gambling sector. It identifies a transition from a predominantly territorial and licensing-based model to a comprehensive legal regime that combines geographic localization, licensing, and minimum standards with digital recordkeeping, payment traceability, centralized restrictions on participation, and measures designed to suppress unlawful activity. The article concludes that subordinate procedural specification has assumed an increasingly significant role and that the relevant regulatory corpus requires systematic organization.

Keywords: *gambling, gambling business, legal regulation, gambling disorder, prevention of addictive behavior, responsible gambling.*

Введение

Государственное регулирование игорного бизнеса относится к числу публично-правовых режимов, которые по своей природе затрагивают сферу предпринимательской деятельности, охрану прав и законных интересов граждан, имущественное положение семьи, интересы ребенка, уровень жизни населения, а равно иные конституционные гарантии, связанные с предупреждением социальных рисков. В связи с этим законодатель, с одной стороны, обязан обеспечить существование легального сегмента игорного бизнеса как регулируемого вида экономической деятельности; с другой стороны, на него возлагается обязанность выстроить систему ограничений, запретов и контрольных механизмов, ориентированную на снижение социальных рисков, профилактику зависимого поведения, недопущение вовлечения уязвимых групп и уменьшение вторичных финансовых и семейных последствий.

На современном этапе цифровизация игорного бизнеса, азартных игр и трансграничный характер расчетов заметно усложняют правовое регулирование соответствующей сферы. Предметом публичного контроля становятся уже не пространственно-организационные параметры ведения деятельности, такие как место ее осуществления и инфраструктура игорного заведения, а прием ставок, выплата выигрышей, каналы платежей, массивы учетных сведений, способы персонификации участников и технические средства фиксации операций. По этой причине действенность государственного воздействия в существенной мере зависит от того, насколько последовательно законодатель вводит обязательное сосредоточение расчетов в единой системе учета.

Нормативным ядром правового регулирования сферы азартных игр в Республике Казахстан выступает Закон от 12 января 2007 г. № 219 «Об игорном бизнесе» (далее - Закон № 219, закон). В 2007-2025 гг. Закон № 219 претерпел ряд последовательных изменений, отразивших, во-первых, преобразования в системе государственного управления; во-вторых, изменение логики правового воздействия, при которой акцент постепенно смещался от пространственно-статусного режима к регулированию данных, расчетов и платежей.

Особое место для понимания позднего этапа реформ занимают изменения 2024-2025 гг. Закон от 8 июля 2024 года № 116-VIII заложил законодательную основу единой системы учета, а Закон от 30 декабря 2025 года № 246-VIII [1, 2] дополнительно уточнил ее платежно-процедурное устройство. Полное представление об этом этапе возможно лишь при совместном рассмотрении названных и подзаконных актов их реализации: Правил определения юридического лица, обеспечивающего функционирование единой системы учета, Правил функционирования единой системы учета [3, 4].

Актуальность настоящего исследования обусловлена методологической необходимостью диахронического анализа законодательства. При серийном внесении точечных поправок действующая редакция отраслевого закона нередко приобретает характер составного нормативного текста, где действительный смысл правового регулирования складывается не одномоментно, а в результате последовательного накопления редакционных изменений. Из этого тезиса вытекает научная потребность в восстановлении траектории становления норм, выявлении устойчивой законодательной конструкции, поздних дополнений и тех точек, в которых происходит качественное изменение правового режима.

В казахстанской юридической литературе преобладают исследования, в которых правовое регулирование игорного бизнеса и азартных игр рассматривается либо в общем виде, либо применительно к отдельным вопросам правоприменительной практики, совершенствования законодательства и налоговой политики [5-10]. Обычно такие работы ориентированы на синхронное описание действующего состояния законодательства и не ставят самостоятельной задачи восстановления редакционных состояний Закона № 219. Зарубежная литература, в большей степени сосредоточена на проблематике сегмента сети Интернет, цифровых платежных инструментов, режима «ответственной игры», снижения

вреда и публично-правовых средств профилактики игорных рисков [11-17]. Отечественные теоретические источники раскрывают преимущественно институционально-правовой фон, тогда как зарубежные исследования позволяют выявить функциональные риски цифровых и платежных механизмов; при этом последовательное постатейное восстановление Закона № 219 как развивающейся нормативной системы в доступных материалах фактически отсутствует. Восполнению названного пробела и посвящена настоящая работа.

Объектом исследования выступает нормативная конструкция государственного регулирования игорного бизнеса, закрепленная в Законе № 219 в редакциях 2007-2025 гг. Предмет анализа образуют изменения и дополнения, выражающиеся в преобразовании понятийного аппарата, структурной организации правового регулирования, распределения компетенций, содержания обязанностей субъектов, а также механизмов контроля и обеспечения исполнения норм.

Цель проведенного анализа состояла в выявлении на основе постатейного сопоставления консолидированных редакций Закона № 219 изменения целей и средств правового регулирования игорного бизнеса, азартных игр в Казахстане в 2007-2025 гг. с восстановлением общего направления развития соответствующего правового режима. Достижение поставленной цели предполагало решение следующих задач:

выявить структурные признаки эволюции Закона № 219, в том числе рост нормативной плотности, усложнение юридико-технической организации текста и перераспределение акцентов между основными блоками правового регулирования;

восстановить основные содержательные линии реформ, охватывающие территориальную локализацию, стандарты деятельности, цифровой учет, режим «ответственной игры», противодействие незаконному рынку и динамику компетенции уполномоченных органов;

предложить юридическое толкование общей траектории правового развития, прослеживаемой от модели локализации к цифровому учету, платежной прослеживаемости и механизмам пресечения, опосредованным информационной и расчетной инфраструктурой, с охватом законодательного оформления таких механизмов и их подзаконной процедурной детализации.

Новизна анализа состоит в обосновании, на основе диахронической реконструкции редакций Закона Республики Казахстан от 12 января 2007 г. № 219, изменяющих его законов и связанных подзаконных актов 2024-2026 гг., перехода от территориально-лицензионной модели к двусоставному режиму правового регулирования, сочетающему традиционные средства локализации и лицензирования с цифровым учетом, платежной прослеживаемостью, централизованными ограничениями участия и мерами противодействия трансграничному обходу. Показано смещение объекта государственного контроля с места осуществления деятельности на операцию, данные и расчетную инфраструктуру, а также уточнена периодизация поздних реформ: 2024 г. - институциональное оформление единой системы учета, 2025-2026 гг. - ее законодательная и подзаконная процедурно-платежная конкретизация. Установлено, что ключевые элементы современного режима формируются как на уровне закона, так и в подзаконном регулировании, что актуализирует вопрос о пределах делегированного нормотворчества и требованиях правовой определенности. Практическая ценность результатов состоит в использовании выявленной логики законодательного развития для оценки действующей нормативной конфигурации отрасли и выявления потенциальных точек регуляторного напряжения.

Материалы и методы

Источниковый массив исследования был разграничен на три уровня. Первый уровень составили официально архивированные консолидированные редакции Закона № 219, в том числе редакции, отражающие последствия Закона Республики Казахстан от 8 июля 2024 г. № 116-VIII [1]. Второй уровень образовали самостоятельные изменяющие законы 2025 г., рассматривавшиеся как стадии инкорпорации текста Закона № 219 и как особый массив

поздней нормативной динамики, а именно: Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2025 г. № 185-VIII; Закон Республики Казахстан от 19 сентября 2025 г. № 219-VIII; Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2025 г. № 246-VIII [18, 19, 2]. Третий уровень составили подзаконные и правореализационные акты, применяемые для проверки тезиса о процедурном оформлении поздней реформы, а именно: приказ Министра туризма и спорта Республики Казахстан от 31 декабря 2024 г. № 255; приказ Министра туризма и спорта Республики Казахстан от 2 апреля 2025 г. № 46; приказ и. о. Министра туризма и спорта Республики Казахстан от 15 декабря 2025 г. № 246, в части корректировки правил функционирования единой системы учета; распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 13 февраля 2026 г. № 16-р [3, 4, 20, 21], в части правореализационного обеспечения механизма обязательных отчислений. Такое разграничение позволило отделить собственно законодательную эволюцию Закона № 219 от последующего подзаконного оформления единой системы учета, передачи информации и механизма отчислений.

Выделение законов 2025 г. в самостоятельный аналитический массив обусловлено тем, что Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2025 г. № 246-VIII [2] предусматривает смешанный порядок введения в действие отдельных положений и потому в методологическом отношении не сводится к одной консолидированной редакции Закона № 219 на фиксированную дату.

Исследовательская логика основана на разграничении двух групп изменений. К первой группе отнесены формальные изменения текста закона, такие как дополнение, изъятие, замена, перенумерация фрагментов нормативного материала и иные редакционно-технические действия. Ко второй группе отнесены содержательные, или функциональные, изменения правового регулирования, под которыми в настоящем исследовании понимаются появление новых институтов, усиление либо смягчение требований и ограничений, а также изменение средств правоприменения и юридически существенных процедур, посредством которых обеспечивается соблюдение норм.

Основной корпус анализа составили 36 официально архивированных консолидированных редакций Закона № 219 за период с 12.01.2007 по 09.09.2024, представленных в истории изменений государственной правовой информационной системы. Состав источникового массива в сжатом виде приведен в табл. 1, матрица аналитического кодирования и укрупненная картина сосредоточения изменений даны в табл. 2-3; при этом в последней фиксировалось не число всех микропоправок, а количество содержательно самостоятельных законодательных волн, затронувших соответствующий блок. Такой подход, по нашему мнению, позволил избежать псевдостатистической экстраполяции и одновременно сделать градации «высокая» и «средняя» методологически прозрачными.

Таблица 1 – Состав эмпирического массива исследования

Компонент массива	**Состав и хронологический охват**	**Аналитическая функция**
Консолидированные редакции Закона № 219	36 официально архивированных редакций за период 12.01.2007-09.09.2024; наиболее плотные волны инкорпорации пришлись на 2009-2011, 2014-2015 и 2024 гг.	Основной массив для постатейного анализа
Изменяющие законы 2025 г.	Законы от 25.04.2025 № 185-VIII, 19.09.2025 № 219-VIII и 30.12.2025 № 246-VIII	Массив поздних изменений
Подзаконные и правореализационные акты	Акты [3], [4], [20], [21] (2024-2026 гг.)	Проверка конкретизации ЕСУ и механизма отчислений

Единицей наблюдения в исследовании принята нормативная структурная единица (НСЕ) - фрагмент текста, обладающий устойчивой юридико-технической идентификацией,

например: «статья 12, пункт 3, подпункт 2)». Выбор НСЕ обеспечивает, с одной стороны, более точную фиксацию изменений по сравнению с анализом статьи в целом; с другой стороны, позволяет сохранить юридический смысл нормы, поскольку нормативный текст не дробится до отдельных лексем.

Изменение при сопоставлении пары последовательных редакций понималось как действие над НСЕ одного из следующих типов: введение, изъятие, изложение в новой редакции, дополнение либо частичная переработка, перемещение или перенумерация при сохранении существа, а также корректировка отсылок к иным нормам или актам, которая может влиять на применение и объем правовых последствий. Редакционно-стилистические правки, не влекущие преобразования прав и обязанностей, фиксировались отдельно и не входили в оценку праворегулятивного направления.

Методологический каркас исследования носит смешанный характер. Его основу составляют классические доктринальные методы - формально-юридический, системно-структурный и историко-правовой, тогда как анализ содержания и иные аналитические процедуры выполняют вспомогательную проверочную функцию и служат упорядочению результатов качественного сопоставления.

Каждое изменение анализировалось в двух взаимодополняющих измерениях: во-первых, по юридико-технической форме; во-вторых, по функциональному содержанию, то есть по тематике правового регулирования. Для обеспечения сопоставимости результаты кодирования были сведены в матрицу аналитического кодирования (табл. 2) и сопоставлены с укрупненной картиной сосредоточения изменений по структурным блокам (табл. 3). Дополнительно в исследование введены три количественных показателя массива: 36 консолидированных редакций, 3 самостоятельных изменяющих закона 2025 г. и 4 акта подзаконной процедурной детализации 2024-2026 гг. При тематическом кодировании выделялись следующие блоки:

понятийный аппарат и дефиниции;

требования к субъектам и условиям допуска, с охватом лицензирования, квалификационных критериев и ограничений;

территориальная организация и места осуществления деятельности;

технические и организационные требования к игорным заведениям и ставочной деятельности;

финансово-информационный учет и цифровая инфраструктура контроля;

защита участников и ограничения участия в режиме «ответственной игры»;

компетенция и средства государства, в том числе контроль, надзор и ответственность.

Для содержательных изменений дополнительно определялся направленный эффект: усиление требований, смягчение либо либерализация, институциональное оформление нового механизма без очевидного сдвига в сторону большей строгости или большей мягкости, а также уточнение и детализация без изменения соотношения прав и обязанностей. Для повышения надежности выводов промежуточные результаты фиксировались в табличной форме с привязкой к редакции, статье и НСЕ, типу изменения, тематическому блоку и установленному вектору изменения; такая процедура обеспечивала прослеживаемость истолкований и возможность возврата к первичным текстовым основаниям при обсуждении спорных случаев.

Таблица 2 – Матрица аналитического кодирования изменений Закона № 219

Код, тип	**Юридико-техническая операция**	**Содержательное наполнение**	**Интерпретационный эффект**
ВВ	Введение новой НСЕ (статья,	Появление нового института, субъекта, процедуры или	Институциональное оформление нового

Код, тип	**Юридико-техническая операция**	**Содержательное наполнение**	**Интерпретационный эффект**
	пункт, подпункт, дефиниция)	ограничения	механизма; как правило, усиление правового регулирования.
НР	Изложение в новой редакции, частичная переработка	Уточнение функций, перераспределение компетенции, детализация расчетных, учетных или платежных процедур	Усиление, нормативно-процедурная конкретизация либо функциональное переопределение.
ИЗЪ	Изъятие НСЕ	Утрата нормы, снятие запрета, упразднение полномочия или обязанности	Смягчение, дерегуляция либо структурная оптимизация.
ТЕХ	Перенумерация, редакционно-техническая коррекция, уточнение ссылок	Изменения без выраженного самостоятельного материального содержания	Нейтральный либо обеспечительный эффект.
ПОДЗ	Подзаконная конкретизация существенных институтов (2024-2026)	Выбор оператора ЕСУ, правила функционирования ЕСУ, их корректировка и правореализационный акт по вынесению вопроса об отчислениях на правительственный уровень	Определенность субъекта и процедуры; завершение оформления механизма отчислений.

Таблица 3 – Укрупненная карта сосредоточения изменений по структурным блокам Закона № 219

Структурный блок, статья	**Интенсивность изменений**	**Типичные наблюдаемые сдвиги**	**Роль в общей траектории**
Ст. 1 и 6 (дефиниции, запреты, перечни)	Высокая (4 и более законодательных волн)	Расширение понятийного аппарата, цифровые формы деятельности, нелегальный трансграничный сегмент	Определение объекта запрета и базы пресечения.
Ст. 8 (компетенция уполномоченных органов)	Высокая (4 и более законодательных волн)	Перераспределение полномочий, детализация функций, сопровождение административных реформ	Перенастройка компетенций.
Ст. 12, 12-1, 12-2, 12-3	Высокая (4 и более законодательных волн)	Минимальные стандарты, аппаратно-программный комплекс, единая система учета, отчисления от ставок	Рост стандартов и учетных обязанностей.
Ст. 13-15	Средняя (2-3 волны)	Усложнение требований к субъектам, прозрачности и условиям допуска	Усложнение допуска и повышение прозрачности.
Ст. 15-1	Средняя (3 волны)	Формирование института самоограничения и его последующая централизация	Переход от самоограничения к централизованному ограничению участия.
Ст. 16-17	Средняя (2-3 волны)	Контроль и ответственность	Традиционное обеспечение правового режима.

Результаты и обсуждение

1. Проведенный анализ позволяет констатировать, что в пределах исследуемого периода отчетливо прослеживается переход от сравнительно общего по объему правового регулирования к более детализированному и технологически ориентированному режиму. Закон № 219 постепенно утратил первоначальную компактность: к базовой конструкции последовательно присоединялись специальные статьи, новые дефиниции, самостоятельные процедуры и дополнительные обязанности субъектов; при этом часть прежних нумерационных форм сохранялась и после точечных изъятий. На наш взгляд, такая юридико-техническая техника свидетельствует о последовательном росте нормативной плотности при сохранении преемственности первоначальной конструкции регулирования; эмпирическая основа и схема аналитического упорядочения данного вывода представлены в табл. 1-3.

В юридико-техническом и функциональном отношении рост нормативной плотности проявляется, по нашему мнению, прежде всего в двух взаимосвязанных тенденциях:

детализации требований, выражающейся в переходе от общих условий допуска к более конкретным стандартам инфраструктуры, процедур и способов осуществления деятельности;

институциональном оформлении контрольных и учетных механизмов, при котором правовое регулирование во все большей степени строится вокруг данных, учета, расчетов и платежной инфраструктуры, а не вокруг одного лишь места оказания услуги.

2. К числу этапообразующих новелл относятся изменения, дополнения в закон 2009, 2015, 2020, 2024 и 2025 гг. В совокупности именно эти изменения позволяют увидеть смену праворегулятивных акцентов и последовательное усложнение средств обеспечения исполнения норм:

в 2009 г. был оформлен блок норм о государственном контроле и одновременно впервые введена дефиниция электронной кассы тотализатора или букмекерской конторы (подп. 19-1) ст. 1), что обозначило, с одной стороны, усиление контрольного элемента; с другой стороны, первичную юридическую фиксацию электронной формы приема ставок;

в 2015 г. закреплена норма об аппаратно-программном комплексе для ставок, что отразило переход к цифровой прослеживаемости операций и правовое признание технического средства учета самостоятельным элементом правового регулирования;

в 2020 г. введена ст. 15-1, закрепившая публично-правовой институт самоограничения участия по заявлению самого гражданина; однако более выраженный централизованный и инфраструктурно обеспеченный характер этот режим приобрел уже в 2024 г., когда ограничения были связаны со списком лиц, ограниченных в участии, а также с единой системой учета;

в 2024 г. введены нормы о целях и задачах законодательства, о перечне иностранных организаторов, ведущих незаконную деятельность, а также о единой системе учета; при этом уже на уровне закона был закреплен ее базовый функционал: прием наличных и безналичных платежей, в том числе с использованием электронных денег, выплата выигрышей, персонифицированный сбор, обработка и хранение сведений о пари и расчетах, а также связь режима ограничения участия с учетной инфраструктурой;

в 2025 г. единая система учета не создается заново, а подвергается процедурной детализации и ужесточению: уточняются цифровые каналы расчетов, в том числе электронные кошельки, функционально перерабатывается ранее существовавшая категория электронной кассы, усиливается запрет расчетов вне учета, вводятся сроки присоединения и договорной настройки, наблюдение за ресурсами сети Интернет с признаками незаконной деятельности, а также механизм обязательных отчислений от ставок (ст. 12-3).

Таким образом смена этапов правового регулирования может быть представлена в следующей последовательности: государственный контроль и первичная электронная юридизация ставок (2009), цифровой учет ставок (2015), публично-правовой институт самоограничения участия (2020), интегрированная цифровая система учета, где сосредоточены централизация ограничения участия и элементы пресечения

трансграничной деятельности (2024), платежная и процедурная детализация названного режима на уровне закона (2025). При этом данный переход не исчерпывается текстом закона, поскольку правила определения оператора единой системы учета, правила ее функционирования и их корректировка, действующие с 1 января 2026 г., образуют самостоятельный подзаконный массив.

3. Систематизация основных институциональных нововведений, выявленных в ходе анализа, может быть представлена следующим образом (табл. 4).

Таблица 4 – Новые институты: этап и аналитическая роль

Институт (норма)	**Этап введения и аналитическая роль**
Статья 12-1 (аппаратно-программный комплекс для ставок)	2015; в 2025 г. сопряжение с ЕСУ. Аналитическая роль: фиксация ставок и обеспечение технической прослеживаемости операций.
Статья 15-1 (ограничение участия)	2020; в 2024-2025 гг. централизация и привязка к ЕСУ. Аналитическая роль: публично-правовой институт самоограничения участия с последующим централизованным исполнением.
Статья 12-2 (единая система учета)	2024; в 2025 г. детализация; в 2024-2026 гг. подзаконная конкретизация. Аналитическая роль: прием платежей, выплаты выигрышей и персонифицированный учет.
Статья 6-1 (перечень иностранных незаконных организаторов)	2024; в 2025 г. дополнение наблюдательным элементом. Аналитическая роль: пресечение иностранного незаконного сегмента.
Подпункт 19-1) статьи 1 (электронная касса тотализатора или букмекерской конторы)	2009; в 2025 г. новая редакция. Аналитическая роль: цифровой канал приема ставок и выплат через ЕСУ.
Статья 12-3 (отчисления от ставок)	2025; в 2026 г. подзаконное регулирование размера отчислений. Аналитическая роль: обязательные отчисления для публичных целей; нормативная связь с ЕСУ раскрывается в актах 2025-2026 гг.

4. Территориальная модель размещения казино и залов игровых автоматов характеризуется наибольшей устойчивостью на протяжении всего исследуемого периода. Базовая идея локализации сохраняется, тогда как изменения касаются главным образом административно-территориальной терминологии, уточнения наименований и иных сопутствующих элементов. В юридико-политическом отношении речь идет о традиционном публично-правовом средстве, сохраняющем устойчивость даже в условиях последующей цифровой модернизации. Новые контрольные и учетные механизмы не вытесняют зонирование, а функционально его дополняют. Полагаем, что именно здесь проявляется преемственность правового регулирования: цифровые средства возводятся поверх территориальной модели, не устраняя ее; см. также табл. 3.

5. Изменения, дополнения, внесенные в Закон № 219 Законом РК от 24 апреля 2015 г. № 310-V ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса», отразили изменение механизма правового воздействия на игорную деятельность. Если ранее допуск к осуществлению деятельности определялся преимущественно территориальной локализацией и наличием лицензии, то с 2015 г. законодатель усилил регулирование посредством обязательных минимальных требований к инфраструктуре и техническим параметрам игорных заведений. Право на осуществление игорной деятельности стало в большей степени

зависеть не только от формального разрешения, но и от соответствия установленным количественным и техническим стандартам.

Это проявилось в повышении минимального числа игровых столов в казино, увеличении минимального числа игровых автоматов в зале, а также в повышении минимально допустимого процента выигрыша по игровому автомату. Законодатель повысил порог входа на рынок и усилил регуляторное воздействие на организационно-техническую основу игорного бизнеса. Динамика указанных изменений представлена в табл. 5.

Таблица 5 – Изменение минимальных требований к игорным заведениям в редакции 2015 г.

Показатель	Прежнее значение	Новое значение	Правовое значение
Минимальное число игровых столов в казино	20	30	Повышение минимального масштаба деятельности и увеличение барьера входа
Минимальное число игровых автоматов в зале	50	60	Ужесточение инфраструктурных требований к организатору деятельности
Минимально допустимый процент выигрыша по игровому автомату	90%	95%	Усиление требований к параметрам эксплуатации игрового оборудования

Следовательно, законодательные новеллы 2015 г. реализовали переход от модели, в которой решающее значение имели формальные условия допуска, к модели, где существенную роль начали играть минимальные количественные и технические стандарты функционирования. Это позволило государству воздействовать на отрасль через нормативное определение допустимого масштаба и параметров деятельности.

6. Начиная с правок, внесенных в Закон № 219 Законом РК от 24 апреля 2015 г. № 310-V ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан», в понятийный аппарат закона введены категории «электронное казино» и «казино в сети Интернет», одновременно с чем закреплена их нормативная недопустимость. В этой части особенно отчетливо проявляется классический юридико-технический прием: дефиниция предшествует запрету, поскольку без нормативного определения предмета запрета затруднительно обеспечить надлежащее применение запретительных и контрольных норм.

В доктринальном отношении, по нашему мнению, это влечет по меньшей мере два взаимосвязанных последствия:

обеспечивается определенность объекта правового регулирования, то есть законодатель прямо обозначает, какие цифровые формы деятельности относятся к числу запрещаемых;

создаются предпосылки для реального применения запретительных и контрольных норм, поскольку принуждение к соблюдению запрета затруднительно при отсутствии юридически очерченного предмета такого запрета.

Следовательно, цифровой сегмент не исчерпывается одной лишь формулой запрета. Речь идет об изменении самого способа нормативного описания отрасли, при котором цифровые формы сначала вводятся в правовое поле посредством определения, а затем становятся управляемыми через запрет и сопряженные с ним механизмы контроля.

7. В период 2015-2025 гг. Закон № 219 во все большей степени смещает акцент в сторону правового регулирования букмекерских контор и тотализаторов. Это выражается в сосредоточении новелл, относящихся к техническим средствам учета и фиксации операций (ст. 12-1), требованиям видеоконтроля и защищенности кассовой инфраструктуры, обязанностям по учету и передаче данных, а также к введению в 2024 г. единой системы учета с базовым платежно-учетным назначением и к последующему процедурному ужесточению запрета расчетов в обход этой системы в 2025 г.

В результате меняется и сам тип правового регулирования: акцент переносится с контроля точки оказания услуги на контроль отдельной операции по приему ставки и выплате выигрыша, то есть на управление через данные и платежные потоки. Для юридической характеристики такого сдвига уместно говорить о становлении модели обеспечения соблюдения требований, при которой исполнение закона обеспечивается проверками по месту осуществления деятельности и обязательной цифровой фиксацией юридически существенных действий.

8. Введение ст. 15-1 закона в 2020 г. сформировало правовое ядро режима ограничения участия как публично-правового института самоограничения: первоначально речь шла о помещении лица в соответствующий режим по его собственному заявлению. Существенный качественный сдвиг произошел в 2024 г., когда ограничения были институционально связаны с единой системой учета и централизованным списком лиц, ограниченных в участии; 2025 г. лишь усилил данный режим дополнительными цифровыми каналами исполнения и отдельными платежными запретами. Смысловой результат состоит в том, что «ответственная игра» входит в публично-правовую систему профилактики социально существенных рисков.

9. Введение ст. 6-1 закона в 2024 г. закрепляет механизм перечня иностранных организаторов, деятельность которых на территории Казахстана признается незаконной. Нормативный язык уже в данной редакции охватывает категории платежной сферы, вплоть до идентификаторов торговца. Тем самым формируется иной способ правового воздействия: наряду с классическими проверками по месту деятельности складывается модель пресечения через финансовую инфраструктуру, где особое место занимают платежные посредники и иные участники расчетного механизма. Юридическая новизна состоит в самом перечне и в нормативном признании того обстоятельства, что в трансграничной цифровой среде контроль каналов платежей должен рассматриваться как самостоятельное направление правового регулирования; в 2025 г. этот механизм был дополнен наблюдением через единую систему учета.

10. Наиболее заметное сосредоточение изменений, судя по укрупненной картине их распределения (табл. 3), приходится на нормы о компетенции и средствах государства, прежде всего на ст. 8 закона, а также на блок общих требований и учетно-инфраструктурных механизмов (ст. 12, 12-1, 12-2, 12-3) и на требования к субъектам и соискателям лицензии (ст. 13). Вместе с тем данный вывод имеет укрупненный характер: в табл. 3 интенсивность выражена не числом всех микропоправок, а количеством содержательно самостоятельных законодательных волн, затронувших соответствующий блок. Соответственно, эволюция Закона № 219 может быть квалифицирована как результат совмещения двух процессов: с одной стороны, реорганизации государственного управления, сопровождавшейся перераспределением полномочий между органами; с другой стороны, последовательного усиления требований к прозрачности и контролируемости отрасли, в том числе обязанностей по обеспечению соблюдения установленных требований, учета, корпоративных требований и иных встроенных средств правового контроля.

11. Систематизация поправок позволяет выделить несколько этапов развития Закона № 219, каждый из которых характеризуется собственным доминирующим праворегулятивным замыслом (табл. 6).

Таблица 6 – Периодизация реформ Закона № 219

Период	Основные признаки	Доминирующий замысел
2007-2008	Базовая модель допуска и территориальной организации.	Локализация и разрешительный режим.
2009-2012	Государственный контроль; дефиниция электронной кассы.	Надзор и первичная электрон-ная юридизация ставок.

Период	Основные признаки	Доминирующий замысел
2014-2016 (в том числе 24.04.2015)	Запрет электронного казино и казино в сети Интернет; рост минимальных стандартов; разворот к учетным средствам.	Введение технических средств учета и ориентация на снижение рисков.
2017-2023	Обязанности по соблюдению установленных требований и рост прозрачности субъекта.	Повышение прозрачности и управляемости.
2024	Введение ЕСУ, перечня иностранных нелегальных организаторов и связи учета с ограничением участия.	Законодательное формирование цифрового механизма учета и контроля.
2025	Законодательная детализация ЕСУ, электронные кошельки, новая редакция электронной кассы, сроки присоединения, наблюдение и отчисления.	Процедурное ужесточение и переход к подзаконной конкретизации.

12. Постатейное сопоставление редакций показывает, что изменения распределяются по тексту закона не хаотично, а сосредоточиваются в нескольких устойчивых предметных блоках, через которые и развивалось правовое регулирование:

понятийный аппарат и запреты (ст. 1 и 6): расширение дефиниций и закрепление запретительных режимов, охватывающих в том числе цифровые формы деятельности;

территориальная модель (ст. 11): сохранение базового режима локализации при преимущественно терминологических уточнениях;

стандарты деятельности и цифровая инфраструктура учета (ст. 12, 12-1, 12-2): переход к регулированию через учет, данные и расчеты;

режим «ответственной игры» (ст. 15 и 15-1): развитие института самоограничения участия с его последующей централизацией и включением в учетную инфраструктуру;

квалификационные и финансовые барьеры входа (ст. 13 и 14): усложнение требований к субъектам и условиям допуска;

контроль и ответственность (ст. 16 и 17): развитие традиционных обеспечительных механизмов правового режима;

институциональная организация государства (ст. 7, 8, 9): перераспределение компетенций и усиление обязанностей по обеспечению соблюдения закона.

Совокупность этих блоков позволяет квалифицировать современное состояние Закона № 219 как двусоставную модель правового регулирования. Ее первую часть образуют традиционные средства - зонирование, лицензирование и минимальные стандарты; вторую - цифровой учет, платежная прослеживаемость, централизованные ограничения участия, средства пресечения трансграничной деятельности и цифровые каналы расчетов, включая электронные кассы и электронные деньги. Новые элементы не заменяют базовую конструкцию, а последовательно дополняют ее.

13. Поправки в закон 2025 г. не учредили единую систему учета заново, а придали уже введенному в 2024 г. институту характер обязательного расчетно-контрольного механизма в сфере игорного бизнеса. Если в 2024 г. законодатель закрепил саму конструкцию единой системы учета и ее основное назначение, то в 2025 г. были конкретизированы способы приема и перевода средств, обязанности участников, сроки подключения, новая редакция понятия электронной кассы, а также связь единой системы учета с наблюдением за незаконными интернет-ресурсами и с механизмом обязательных отчислений. Следовательно, 2025 г. следует рассматривать как стадию законодательной детализации и функционального усиления единой системы учета, а не как стадию ее первоначального формирования. Полное процедурное оформление данного режима, однако, завершается лишь на уровне подзаконного регулирования.

14. Анализ показывает, что Закон № 219 закрепляет институт единой системы учета на рамочном уровне, но не содержит в завершенном виде правил о субъекте, порядке и

информационном режиме ее функционирования. Эти элементы вынесены в подзаконное регулирование: приказ от 31 декабря 2024 г. № 255 определяет порядок выбора юридического лица, обеспечивающего функционирование системы, и квалификационные требования к нему; приказ от 2 апреля 2025 г. № 46 устанавливает правила функционирования единой системы учета и передачи, содержащейся в ней информации; приказ от 15 декабря 2025 г. № 246 корректирует указанные правила [3, 4, 20]. Аналогичным образом закон закрепляет сам институт обязательных отчислений, тогда как вопрос об их размере передается на уровень Правительства. Следовательно, поздний этап реформ характеризуется формированием двухуровневого режима правового регулирования, в котором базовые элементы закреплены в законе, а их процедурная реализация раскрывается в подзаконных актах.

Представленные результаты дают основание считать, что цель исследования достигнута. Постатейное сопоставление консолидированных редакций Закона № 219 за 2007-2025 гг. позволило восстановить изменение целей и средств правового регулирования игорного бизнеса и определить общее направление развития соответствующего правового режима. Для раздела обсуждения существен прежде всего вопрос о том, какое юридическое истолкование вытекает из выявленной последовательности изменений.

В части первой исследовательской задачи материал позволяет говорить о последовательном росте нормативной плотности закона, усложнении его юридико-технического строения и смещении законодательного внимания от преимущественно территориально-лицензионного регулирования к более детализированному порядку учета, ограничения участия, контроля расчетов и пресечения противоправных практик. Тем самым эволюция Закона № 219 выражена не простым увеличением числа статей, а изменением самого способа нормативного воздействия на отрасль.

В части второй задачи установленные содержательные линии реформ образуют взаимосвязанное движение нескольких направлений. Территориальная локализация сохраняет самостоятельное место, однако ее функция меняется: если на раннем этапе она служила преимущественным средством пространственного обособления игорной деятельности, то в поздней редакционной стадии она действует совместно со стандартами деятельности, цифровым учетом, порядком самоограничения и мерами против незаконного и трансграничного сегмента. Одновременно меняется и распределение полномочий между уполномоченным органом, оператором единой системы учета, организаторами игорного бизнеса и субъектами, обеспечивающими платежное обслуживание. По этой причине центр правового воздействия постепенно переносится с места осуществления деятельности на операции, сведения о них, расчетные каналы и институционально организованный обмен данными.

Такое движение позволяет раскрыть и изменение целей правового регулирования. Если ранняя редакционная модель была обращена прежде всего к локализации игорной деятельности и к установлению условий допуска на рынок, то поздний этап в большей степени ориентирован на прослеживаемость операций, ограничение участия отдельных лиц, защиту публичных интересов в цифровой среде и пресечение нелегального оборота. Следовательно, трансформация средств регулирования сопровождается преобразованием самих охраняемых законодательством интересов: к пространственной организации рынка присоединяются задачи постоянного учета, ограничения доступа, контроля расчетов и информационного сопровождения надзора.

Именно здесь обнаруживается общее направление развития правового режима, составлявшее третью задачу работы. Оно состоит в переходе от модели локализации к модели, в которой решающее место занимают учет, платежная прослеживаемость и меры пресечения, обеспечиваемые через информационную и расчетную инфраструктуру. При таком движении закон все в большей степени связывает правовые последствия с фиксацией действий участника, с проверкой его статуса, с движением платежа и с исполнением обязанностей по передаче сведений. Иначе говоря, правовое регулирование перемещается от контроля территории к контролю юридически существенных действий в цифровой среде.

Из этого вытекает и более общий вывод о соотношении закона и подзаконного регулирования. Поздний этап реформ показывает, что нормативная завершенность механизма учета, проверки ограничительного статуса, отказа в приеме ставки, блокирования расчетной операции и перечисления обязательных отчислений раскрывается лишь при совместном чтении Закона № 219 с актами об операторе единой системы учета, правилами ее функционирования и последующей процедурной конкретизацией 2026 г. Отсюда следует, что дальнейшее развитие законодательства должно сопровождаться более точным закреплением в самом законе круга обязанных субъектов, оснований ограничения участия, основных правовых последствий и общего порядка совершения юридически существенных действий, тогда как технические требования, форматы обмена сведениями и операционные процедуры допустимо сохранять на подзаконном уровне.

С этих позиций институт ответственной игры получает иное юридическое место. Он более не может рассматриваться как факультативное средство саморегуляции или как изолированный социальный институт. После присоединения его к централизованному учету и к цифровым каналам исполнения речь идет о полноценном публично-правовом режиме ограничения участия, где волеизъявление лица сочетается с обязанностью операторов и организаторов действовать в соответствии с данными единой системы учета. Аналогичное смещение наблюдается и в средствах противодействия незаконному рынку: от определений и запретов законодатель переходит к постоянному наблюдению, информационному обмену и ограничению платежного оборота.

Обсуждение приводит и к выводу о состоянии самого текста закона. Сохранение прежней базовой конструкции при возрастающем объеме специальных предписаний делает все более заметной необходимость систематизации. Без внутреннего согласования понятийного аппарата, последовательного распределения норм по предметным разделам и более четкого разграничения законодательного и подзаконного материала дальнейшие поправки могут усиливать фрагментарность текста быстрее, чем ясность правоприменения и устойчивость правового режима. То есть цель исследования достигается не в виде описания последовательности поправок как таковой, а в форме юридического объяснения общего вектора развития Закона № 219 и тех направлений его дальнейшего совершенствования, которые вытекают из проведенного сопоставления редакций.

Заключение

Проведенное сопоставление редакций Закона № 219 и соответствующих подзаконных актов 2024-2026 гг. позволило реконструировать последовательность законодательных решений 2007-2025 гг. и свести их в единую периодизацию. Тем самым предметом итогового вывода выступает в форме всего процесса преобразования исследуемого правового массива. Проведенная работа показывает, что действующий режим правового регулирования игорного бизнеса в Казахстане формируется как совокупность разновременно принятых норм, где закон закрепляет базовые элементы статуса, обязанностей и ограничений, а существенная часть порядка их действия вынесена на подзаконный уровень. По этой причине последующее развитие законодательства следует оценивать по критериям внутренней согласованности текста закона, достаточности законодательного регулирования и допустимых пределов передачи юридически существенных вопросов подзаконным актам.

На этой основе работа задает ориентиры для дальнейшей систематизации Закона № 219: упорядочение понятийного аппарата, устранение фрагментарности, последовательное размещение норм по предметным разделам и закрепление в законе минимально необходимого состава процессуальных гарантий при цифровом учете, ограничении участия, расчетных ограничениях и обращении сведений. Вместе с тем предел настоящей статьи обусловлен характером использованного материала. Из текста закона и рассмотренных подзаконных актов невозможно вывести фактическую результативность единой системы учета, наблюдения за ресурсами сети Интернет, режима ограничения участия и механизма отчислений. Решение

данного вопроса требует самостоятельного эмпирического исследования правоприменительной практики, статистики рынка, данных о расчетных операциях и социальных последствиях применения соответствующих правовых средств.

Благодарности. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR24992927).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Казахстан от 8 июля 2024 г. № 116-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса, лотерейной деятельности, охраны здоровья, государственной инспекции труда и государственного контроля» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2400000116 (дата обращения: 10.03.2026).

2. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2025 г. № 246-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам профилактики правонарушений и совершенствования отдельных отраслей законодательства Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000246 (дата обращения: 10.03.2026).

3. Приказ Министра туризма и спорта Республики Казахстан от 31 декабря 2024 г. № 255 «Об утверждении Правил определения юридического лица, обеспечивающего функционирование единой системы учета и предъявляемых к нему квалификационных требований» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2400035607 (дата обращения: 10.03.2026).

4. Приказ Министра туризма и спорта Республики Казахстан от 2 апреля 2025 г. № 46 «Об утверждении Правил функционирования единой системы учета и передачи информации, содержащейся в единой системе учета, иным лицам» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2500035924 (дата обращения: 10.03.2026).

5. Родионова Ю. Н. Правовое регулирование игорного бизнеса в Республике Казахстан // Вестник КАСУ. 2006. № 3.

6. Казбаева А. Г. Актуальные вопросы практической реализации законодательства Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. 2013. № 3(31). С. 89-93.

7. Сабиров К. К. Некоторые проблемные вопросы совершенствования законодательства Республики Казахстан в сфере регулирования игорного бизнеса // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2019. № 3(57). С. 144-149.

8. Толеубекова Б. Х., Османова Г. Ж. Порядок законодательного регулирования игорного бизнеса в Республике Казахстан // Journal of Actual Problems of Jurisprudence. 2025. Vol. 113. No. 1. P. 96-105. DOI: 10.26577/JAPJ202511318.

9. Толеубекова Б. Х., Османова Г. Ж. Правовая политика Республики Казахстан в сфере игорного бизнеса // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Юриспруденция». 2025. № 1(79). С. 109-124. DOI: 10.51889/2959-6181.2025.79.1.011.

10. Толеубекова Б. Х., Османова Г. Ж., Хведелидзе Э. В. Налоговая политика Казахстана в сфере игорного бизнеса // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Юриспруденция». 2025. № 2(80). С. 108-119. DOI: 10.51889/2959-6181.2025.80.2.010.

11. Nair A. Online Gambling: Gambling with Regulation // European Journal of Law and Technology. 2012. Vol. 3. No. 3.

12. Gainsbury S. M., Blaszczynski A. Digital Gambling Payment Methods: Harm Minimization Policy Considerations // Gaming Law Review. 2020. Vol. 24. No. 7. P. 466-472. DOI: 10.1089/glr2.2020.0015.

13. Marionneau V., Ruohio H., Karlsson N. Gambling Harm Prevention and Harm Reduction in Online Environments: A Call for Action // Harm Reduction Journal. 2023. Vol. 20. Art. 92. DOI: 10.1186/s12954-023-00828-4.

14. Livingstone C. The End of 'Responsible Gambling': Reinvigorating Gambling Studies // Critical Gambling Studies. 2023. Vol. 4. No. 2. P. 1-14. DOI: 10.29173/cgs164.

15. Ukhova D., Marionneau V., Nikkinen J., Wardle H. Public Health Approaches to Gambling: A Global Review of Legislative Trends // The Lancet Public Health. 2024. Vol. 9. No. 1. P. e57-e67. DOI: 10.1016/S2468-2667(23)00221-9.

16. Fisher M. L., Piper T., Fitzpatrick M., et al. Legal and Regulatory Responses to Online Gambling Harms: A Scoping Review of Evidence // Harm Reduction Journal. 2025. Vol. 22. Art. 163. DOI: 10.1186/s12954-025-01292-y.

17. Casey D. Reproducing Responsible Gambling through Codes of Conduct: The Role of Trade Associations and Codes of Conduct in Shaping Risk Regulation // European Journal of Risk Regulation. 2024. Vol. 15. No. 2. P. 447-464. DOI: 10.1017/err.2023.50.

18. Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2025 г. № 185-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения и игорного бизнеса» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000185 (дата обращения: 10.03.2026).

19. Закон Республики Казахстан от 19 сентября 2025 г. № 219-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000219 (дата обращения: 10.03.2026).

20. Приказ и.о. Министра туризма и спорта Республики Казахстан от 15 декабря 2025 г. № 246 «О внесении изменений в некоторые приказы» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2500037612 (дата обращения: 10.03.2026).

21. Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 13 февраля 2026 г. № 16-р «О мерах по реализации законов Республики Казахстан от 30 декабря 2025 года «О профилактике правонарушений» и «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам профилактики правонарушений и совершенствования отдельных отраслей законодательства Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2600000016 (дата обращения: 10.03.2026).

УДК 159.9.072

МНОГОУРОВНЕВАЯ ПРОФИЛАКТИКА ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ЗАВИСИМОСТЕЙ В ШКОЛАХ

Жиенбаева Н.Б.
*Д.ю.н., профессор***,** *Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Республика Казахстан*
zh_nadejda@mail.ru

В статье рассматриваются современные подходы к профилактике азартных игр и цифровых зависимостей у подростков в школьной среде. На основе анализа современных исследований обосновывается ограниченность исключительно информационных кампаний и необходимость перехода к навыково-ориентированным программам. Представлена интегративная модель многоуровневой профилактики, объединяющая универсальные, селективные и индицированные интервенции с макро-, мезо- и микроуровнями риска. Показана значимость саморегуляции, медиаграмотности, семейного участия и межведомственного взаимодействия. Предложенный подход может быть использован при разработке школьных профилактических программ в Казахстане.

Ключевые слова: *лудомания, цифровые зависимости, школьная профилактика, саморегуляция, медиаграмотность, межведомственное взаимодействие.*

Мақалада мектеп жағдайындағы жасөспірімдер арасында құмар ойындар мен цифрлық тәуелділіктің профилактикасына арналған заманауи тәсілдер қарастырылады. Қазіргі зерттеулерді талдау негізінде тек ақпараттық науқандардың шектеулілігі және дағдыға бағытталған бағдарламаларға көшу қажеттілігі негізделеді. Универсалды, селективті және индикативті интервенцияларды тәуекелдің макро-, мезо- және микро деңгейлерімен біріктіретін көпдеңгейлі профилактиканың интегративті моделі ұсынылады. Өзін-өзі реттеу, медиасауаттылық, отбасының қатысуы және ведомствоаралық өзара іс-қимылдың маңызы көрсетіледі. Ұсынылған тәсіл Қазақстан мектептерінде профилактикалық бағдарламаларды әзірлеуге пайдаланылуы мүмкін.

Кілт сөздер: *лудомания, цифрлық тәуелділік, мектеп профилактикасы, өзін-өзі реттеу, медиасауаттылық, ведомствоаралық өзара іс-қимыл.*

The article examines current approaches to preventing gambling and digital addictions among adolescents in school settings. Based on an analysis of recent studies, it argues that purely informational campaigns have limited effectiveness and that skill-based programs are needed. An integrative model of multilevel prevention is proposed, combining universal, selective, and indicated interventions with macro-, meso-, and micro-level risk factors. The paper highlights the importance of self-regulation, media literacy, family involvement, and interagency collaboration. The proposed approach may serve as a basis for the development of school-based prevention programs in Kazakhstan.

Keywords: *gambling addiction, digital addictions, school-based prevention, self-regulation, media literacy, interagency collaboration.*

Введение

Поведенческие зависимости у подростков, включая гэмблинг, игровое расстройство и проблемное использование интернета, социальных сетей и смартфона, становятся значимым фактором риска для психического здоровья и образовательной успешности. В рамках МКБ-11 гэмблинг отнесен к расстройствам, вследствие аддиктивного поведения [1]. В школьной среде данные формы проявляются снижением академической успеваемости, нарушением сна, эмоциональной дезадаптацией и трудностями самоконтроля.

Современные исследования показывают, что традиционные информационные кампании и краткие психообразовательные вмешательства повышают уровень осведомлённости, однако дают ограниченный эффект в отношении устойчивого изменения поведения [2, 3]. В то же время более структурированные интервенции, ориентированные на саморегуляцию, когнитивный контроль и коррекцию искаженных установок, демонстрируют более выраженные результаты [4, 5].

Цель статьи – представить концептуальную модель многоуровневой профилактики поведенческих зависимостей в образовательной среде, интегрирующие универсальные, селективные и индицированные меры с учётом цифрового контекста и межведомственного взаимодействия.

Основная часть

Анализ исследований показывает, что доказательная база школьной профилактики развивается неравномерно. Наиболее изучены профилактика гемблинга и проблемного цифрового использования, тогда как другие формы поведенческих зависимостей в школьном контексте исследованы значительно слабее. При этом большинство программ демонстрируют устойчивый «разрыв переноса»: знания и установки изменяются быстрее, чем само поведение. Это означает, что профилактика должна выходить за пределы информирования и включать формирование навыков саморегуляции, критического мышления и сопротивления социальному давлению.

Систематические обзоры подтверждают, что риск подростковой вовлечённости усиливается под влиянием цифровой среды, маркетинга, сверстников и семейных факторов [5]. Экспозиция рекламе азартных игр способствует нормализации гемблинга, а проблемное цифровое использование тесно связано с дефицитом самоконтроля, эмоциональной дисрегуляцией и неблагоприятным семейным функционированием [6].

Вместе с тем данные рандомизированных контролируемых исследований свидетельствуют о потенциальной эффективности более структурированных интервенций. Так, кластерное РКИ типа PROTECT показало клинически значимое снижение симптомов интернет- и игровых расстройств у подростков группы риска в течение 12 месяцев ($d \approx 0{,}67$), хотя предотвращение инцидентности требует более интенсивных и масштабных программ [7].

Одним из феноменов, выявленных в исследованиях, является так называемый «разрыв переноса» - несоответствие между изменением знаний и фактическим поведением. Несмотря на улучшение когнитивных установок и снижение ошибочных убеждений, поведенческие изменения часто оказываются минимальными или краткосрочными [8]. Это указывает на необходимость включения в профилактические программы компонентов, направленных на формирование устойчивых навыков самоконтроля и поведенческой регуляции [9].

Отдельное внимание уделяется роли маркетинга и медиасреды. Систематические обзоры показывают, что экспозиция рекламным материалам азартных игр связана с повышением вовлеченности подростков и нормализацией гемблинга [10]. Влияние усиливается через социальные сети и инфлюенсер-контент, что формирует социальные нормы, поддерживающие участие в азартных играх [11]. В этой связи медиаграмотность рассматривается как важный компонент профилактических программ.

Систематические обзоры и мета-анализы школьных интервенций в области проблемного использования цифровых технологий демонстрируют, что профилактические программы более эффективно снижают симптомы зависимости, чем непосредственно экранное время [12]. Наиболее эффективными оказываются интервенции, которые: ориентированы на группы риска; используют когнитивно-поведенческие подходы; включают родителей; реализуются с участием подготовленных специалистов [13]. Перспективным направлением является развитие метакогнитивных и саморегуляторных подходов. Мета-аналитические данные подтверждают, что самоконтроль является значимым защитным фактором при проблемном цифровом использовании. Кроме того, семейные факторы играют ключевую роль: неблагоприятное функционирование семьи и низкий уровень родительской поддержки ассоциированы с повышенным риском развития зависимости.

Современные подходы к профилактике поведенческих зависимостей в образовательной среде опираются на концепцию «целостная школа», предполагающую интеграцию профилактических мероприятий в различные уровни школьной системы. Исследования показывают, что изолированные образовательные интервенции не обеспечивают устойчивых эффектов без системной поддержки и межведомственного взаимодействия [14]. Данный подход включает: образовательные программы, школьную политику, участие семьи, взаимодействие с внешними службами (медицинскими, социальными).

Таким образом, накопленные данные свидетельствуют о том, что эффективность школьной профилактики определяется не столько объемом информации, сколько способностью программ воздействовать на механизмы саморегуляции, социальные нормы и средовые условия. Это обосновывает необходимость разработки многоуровневых моделей профилактики, интегрирующих образовательные, социальные и институциональные компоненты.

Для образовательной среды концептуально обоснованным является применение классической триады профилактики, включающей универсальные, селективные и индицированные вмешательства. Универсальная профилактика ориентирована на всех обучающихся и направлена преимущественно на формирование знаний, установок и базовых навыков. Селективная профилактика адресована группам повышенного риска, тогда как индицированная – подросткам с уже проявляющимися симптомами или функциональными нарушениями. Вкладом настоящего исследования является интеграция данной триады с моделью «трех уровней экспозиции», позволяющей объяснить механизмы формирования и распространения поведенческих зависимостей в школьной среде. Модель включает макро-, мезо- и микроуровни, отражающие системный характер риска (табл.1).

На *макроуровне* коммерциализация и цифровизация азартных игр приводят к расширению доступности и нормализации гемблинга. Цифровые каналы и маркетинговые стратегии усиливают вовлеченность подростков, формируя среду повышенной экспозиции и ускоряя формирование рискованных поведенческих паттернов. В этой связи профилактика на уровне образовательной политики должна включать не только информирование, но и элементы контркоммуникации и медиа регуляции.

Мезоуровень отражает роль подростковых сообществ в распространении поведенческих практик. Вовлеченность в гемблинг и проблемное цифровое использование усиливается через механизмы социальной идентификации, селекции окружения и подкрепления норм в однородных сетях. В данном контексте особую значимость приобретают подходы, основанные на использовании влияния сверстников. Примером является программа PRoGRAM-A, демонстрирующая эффективность распространения профилактических сообщений через социальные сети учащихся и высокую приемлемость вмешательства.

Микроуровень связан с индивидуальными процессами формирования привычек. Цифровые платформы усиливают поведенческие паттерны через алгоритмические механизмы обратной связи, формируя устойчивые циклы «стимул – реакция – подкрепление». В этой связи профилактика не может ограничиваться внешними ограничениями, поскольку такие меры не демонстрируют устойчивого эффекта без развития навыков саморегуляции и изменения поведенческих стратегий вне школьной среды.

Таблица 1 – Интегративная модель многоуровневой профилактики поведенческих зависимостей в образовательной среде

Уровень экспозиции / анализа	**Ключевые факторы риска**	**Уровень профилактики**	**Интервенции в образовательной среде**	**Ожидаемый эффект**
Макроуровень (структура рынка, доступность, маркетинг)	Высокая доступность онлайн-гэмблинга; агрессивный	Универсальная	Информационные кампании; развитие медиаграмотности; анализ рекламы и	Формирование критического восприятия; снижение

Уровень экспозиции / анализа	**Ключевые факторы риска**	**Уровень профилактики**	**Интервенции в образовательной среде**	**Ожидаемый эффект**
	маркетинг; нормализация азартных практик		инфлюенсер-контента.	влияния рекламы и нормализации
Мезоуровень (социальные сети, нормы, гомофилия)	Давление сверстников; групповая нормализация; «социальная контаминация»; онлайн-сообщества	Универсальная, селективная	Peer-программы (например, PRoGRAM-A); работа со школьным климатом; развитие навыков сопротивления давлению; групповые тренинги	Изменение социальных норм; снижение группового усиления рискованного поведения
Микроуровень (платформенные механики, привычки)	Cue-reactivity; craving; автоматизация поведения; алгоритмическое подкрепление	Селективная, индицированная	Тренинг саморегуляции; когнитивно-поведенческие техники; управление временем; работа с прокрастинацией и режимом сна	Снижение компульсивного поведения; усиление самоконтроля
Индивидуальный уровень (личностные факторы)	Импульсивность; травматический опыт; эмоциональная дисрегуляция	Селективная, индицированная	Скрининг; индивидуальное консультирование; программы психологического сопровождения	Раннее выявление; снижение индивидуальной уязвимости
Индивидуальный уровень (аффективная регуляция)	Хронический стресс; тревога; использование поведения как способа регуляции	Селективная, индицированная	Обучение эмоциональной регуляции; стресс-копинг; психообразование	Снижение зависимости как формы «самолечения»
Индивидуальный уровень (когнитивные процессы)	Когнитивные искажения (иллюзия контроля, «почти выигрыш»)	Универсальная, селективная	Обучение вероятностному мышлению; коррекция когнитивных искажений; финансовая грамотность	Снижение иррациональных убеждений
Индивидуальный уровень (исполнительные функции)	Снижение ингибиторного контроля; дефицит саморегуляции; трудности принятия решений	Индицированная	Программы типа PROTECT (РКИ); когнитивно-поведенческая терапия; тренинг принятия решений	Снижение симптомов зависимости; восстановление контроля
Системный уровень (школа–семья–службы)	Недостаток координации помощи; низкая вовлеченность семьи; разрывы в маршрутизации	Все уровни	Вовлечение родителей; повышение квалификации педагогов и психологов;	Устойчивость профилактики; снижение хронизации и рецидивов

С позиций доказательной практики особое значение имеют рандомизированные контролируемые исследования, в частности отмеченная выше программа PROTECT, демонстрирующая эффективность индицированной профилактики и требующая переход от информационных моделей к навыково-ориентированным программам.

Существенным фактором повышения эффективности является *вовлечение семьи.* Значительная часть рискованного поведения формируется вне школы, и семейные практики показывают прямое влияние на уровень саморегуляции подростков. В этом контексте развитие программ родительского образования и создание инфраструктуры поддержки родителей выступают важным элементом многоуровневой профилактики.

Следует отметить, что в Казахстане на уровне государственной профилактики предприняты меры, прямо релевантные школьному контексту: создание центров педагогической поддержки родителей при школах и включение в программу занятий разделов по профилактике игровой и интернет-зависимости; включение профилактики игромании/лудомании в планы воспитательной работы более чем в 6 тысячах школ [15]. Эти решения можно рассматривать как инфраструктурную основу для многоуровневой профилактики (школа–семья–службы).

Заключение

Проведенный анализ современных исследований и концептуальных подходов позволяет утверждать, что поведенческие зависимости в подростковой среде формируются в результате сложного взаимодействия индивидуальных, социальных и макроструктурных факторов, усиливаемых особенностями цифровой среды. Их развитие не может быть объяснено изолированными переменными и требует системного понимания, учитывающего как внутренние психологические механизмы, так и внешние уровни.

Представленная интегративная модель демонстрирует, что эффективная профилактика в образовательной среде должна строиться на принципах многоуровневого воздействия. Данные рандомизированных контролируемых исследований, включая программы PROTECT, подтверждают, что наибольшую эффективность демонстрируют индицированные и селективные интервенции, направленные на группы риска и ранние проявления зависимости. Это подчеркивает необходимость внедрения систем раннего выявления и дифференцированной профилактики в образовательной среде. Дальнейшие исследования должны быть направлены на эмпирическую верификацию модели, включая проведение рандомизированных контролируемых исследований в локальном контексте и оценку долгосрочной эффективности профилактических программ.

Благодарности. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR24992927).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Всемирная организация здравоохранения. Азартные игры (Gambling) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/gambling (дата обращения: 10.04.2026).

2. Ding K., Li H. Digital addiction intervention for children and adolescents: a scoping review // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2023. – Vol. 20, No. 6. – Art. 4777. – DOI: 10.3390/ijerph20064777.

3. Carras M., Aljuboori D., Shi J., Date M., Karkoub F., Ortiz K. et al. Prevention and health promotion interventions for young people in the context of digital well-being: rapid systematic review // Journal of Medical Internet Research. – 2024. – Vol. 26. – Art. e59968. – DOI: 10.2196/59968.

4. Carvalho I., Dores A., Cataldo I., Catalani V., Pellegrini L., Prevete E. et al. Forms of interventions for problematic usage of the internet: a scoping review // Journal of Behavioral Addictions. – 2025. – Vol. 14, No. 3. – P. 1159–1198. – DOI: 10.1556/2006.2025.00058.

5. Billieux J., Bloch J., Rochat L., Fournier L., Eben C., Khazaal Y. et al. 8th International Conference on Behavioral Addictions (ICBA 2023), August 23–25, 2023, Incheon, South Korea // Journal of Behavioral Addictions. – 2023. – Vol. 12, Supplement 1. – P. 1–365. – DOI: 10.1556/2006.2023.00800.

6. Pérez-Wiesner M., Bühler K., López-Moreno J., López-Salmerón M. Effectiveness of psychological treatments for problematic use of Internet, video games, social media and instant messaging: a systematic review and meta-analysis // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2025. – Vol. 22, No. 10. – Art. 1598. – DOI: 10.3390/ijerph22101598.

7. Calado F., Alexandre J., Rosenfeld L. et al. The efficacy of a gambling prevention program among high-school students // Journal of Gambling Studies. – 2020. – Vol. 36. – P. 573–595. – DOI: 10.1007/s10899-019-09908-2.

8. Purwaningsih E., Nurmala I. The impact of online game addiction on adolescent mental health: a systematic review and meta-analysis // Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences. – 2021. – Vol. 9, Issue F. – P. 260–274. – DOI: 10.3889/oamjms.2021.6234.

9. Hu Y., Chen S., Qi D., Zhu S. Problematic gaming and self-control among adolescents and emerging adults: a systematic review and meta-analysis // Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. – 2025. – Vol. 28, No. 5. – P. 301–317. – DOI: 10.1089/cyber.2024.0537.

10. Ergin D. Family factors and Internet gaming disorder among adolescents: a systematic review // International Journal of Developmental Science. – 2025. – Vol. 19, No. 3–4. – P. 122–135. – DOI: 10.1177/2192001x251352496.

11. Satapathy P., Khatib M., Balaraman A., Roopashree R., Kaur M., Srivastava M. et al. Burden of gaming disorder among adolescents: a systematic review and meta-analysis // Public Health in Practice. – 2025. – Vol. 9. – Art. 100565. – DOI: 10.1016/j.puhip.2024.100565.

12. Nakayama H., Matsuzaki T., Mihara S., Kitayuguchi T., Higuchi S. Relationship between problematic gaming and age at the onset of habitual gaming // Pediatrics International. – 2020. – Vol. 62, No. 11. – P. 1275–1281. – DOI: 10.1111/ped.14290.

13. Throuvala M., Griffiths M., Rennoldson M., Kuss D. School-based prevention for adolescent Internet addiction: prevention is the key. A systematic literature review // Current Neuropharmacology. – 2019. – Vol. 17, No. 6. – P. 507–525. – DOI: 10.2174/1570159x16666180813153806.

14. Levanon-Erez N., Kampf-Sherf O., Maeir A. Occupational therapy metacognitive intervention for adolescents with ADHD: Teen Cognitive-Functional (Cog-Fun) feasibility study // British Journal of Occupational Therapy. – 2019. – Vol. 82, No. 10. – P. 618–629. – DOI: 10.1177/0308022619860978.

15. Министерство туризма и спорта Республики Казахстан. Новости [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.gov.kz/memleket/entities/tsm/press/news/details/1138160?lang=ru (дата обращения: 10.04.2026).

16. 6th International Conference on Behavioral Addictions (ICBA2019), June 17–19, 2019, Yokohama, Japan // Journal of Behavioral Addictions. – 2019. – Vol. 8, Supplement 1. – P. 1–220. – DOI: 10.1556/jba.8.2019.suppl.1.

УДК 794.9

ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО БРЕМЕНИ АЗАРТНЫХ ИГР В КАЗАХСТАНЕ: КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ

Ламбекова А.Н.
PhD, ассоциированный профессор, Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Республика Казахстан
aigerim.lambekova@gmail.com

В статье предлагается концептуальная модель оценки социально-экономического бремени азартных игр в Казахстане на основе данных социологического опроса. Цель исследования заключается в разработке подхода к количественной оценке социальных и экономических издержек, связанных с вовлеченностью населения в азартные игры. Методология включает использование индекса PGSI для дифференциации уровня игрового риска, а также применение показателей популяционного атрибутивного риска и доли для оценки негативных последствий. Предложенная модель интегрирует показатели вовлеченности, риска и последствий, формируя основу для дальнейшего эмпирического анализа.

Ключевые слова: *азартные игры, социально-экономическое бремя, концептуальная модель, Казахстан, PGSI.*

Бұл мақалада әлеуметтік сауалнама деректеріне негізделе отырып, Қазақстандағы құмар ойындардың әлеуметтік-экономикалық ауыртпалығын бағалаудың тұжырымдамалық моделі ұсынылады. Зерттеудің мақсаты бұл халықтың құмар ойындарға тартылуымен байланысты әлеуметтік және экономикалық шығындарды сандық тұрғыдан бағалау тәсілін әзірлеу. Әдіснама құмар ойындарға тәуекел деңгейлерін саралау үшін PGSI индексін қолдануды, сондай-ақ теріс салдарды бағалау үшін популяциялық атрибутивтік тәуекел мен таралу көрсеткіштерін пайдалануды қамтиды. Ұсынылған модель қатысу, тәуекел және салдар көрсеткіштерін біріктіріп, әрі қарай эмпирикалық талдау жүргізуге негіз қалыптастырады.

Кілт сөздер: *құмар ойындар, әлеуметтік-экономикалық ауыртпалық, тұжырымдамалық модель, Қазақстан, PGSI.*

This article proposes a conceptual model for assessing the socioeconomic burden of gambling in Kazakhstan based on data from a sociological survey. The aim of the study is to develop an approach for quantitatively assessing the social and economic costs associated with the population's involvement in gambling. The methodology involves using the PGSI index to differentiate levels of gambling risk, as well as applying population-attributable risk and prevalence indicators to assess negative consequences. The proposed model integrates indicators of engagement, risk, and consequences, forming the basis for further empirical analysis.

Keywords: *gambling, socioeconomic burden, conceptual model, Kazakhstan, PGSI.*

Введение и обзор литературы

В последние годы игорный сектор в Казахстане демонстрирует стремительный рост и трансформацию, что связано с цифровизацией экономики, расширением онлайн-платформ и изменением потребительского поведения. На фоне этих процессов проблема лудомании приобретает не только социальное, но и выраженное экономическое значение, поскольку затрагивает распределение финансовых ресурсов, устойчивость домохозяйств и эффективность государственной фискальной политики. С экономической точки зрения игорный бизнес представляет собой специфический сектор услуг, характеризующийся высокой оборотностью денежных средств, значительной зависимостью от доходов населения и повышенной волатильностью. При этом его развитие сопровождается

противоречивыми эффектами: с одной стороны, формируются налоговые поступления и создаются рабочие места, с другой - усиливаются риски финансовой нестабильности домохозяйств, роста задолженности и снижения производительности труда. Динамика развития рынка азартных игр в Казахстане представлена в таблице 1.

Таблица 1 – Объем услуг по организации азартных игр и заключению пари (1998-2024 г.г.)

	1998	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Республика Казахстан	722,0	1 329,8	2 281,2	3 151,2	4 201,8	5 601,9	5 732,2	8 681,0	12 799,6	4 835,9	2 844,0	3 058,7	9 274,0
Абай	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32,1
Акмолинская	5,0	11,5	17,7	31,6	36,5	45,2	14,5	29,8	88,1	24,3	46,2	57,5	1 115,6
Актюбинская	8,4	25,5	39,9	45,9	87,9	120,0	70,5	391,5	452,4	105,7	15,4	-	-
Алматинская	1,5	3,1	4,6	5,8	6,1	10,5	0,8	12,2	29,2	11,3	170,4	457,6	3 632,8
Атырауская	20,7	65,4	139,6	295,5	337,2	468,7	182,2	237,2	685,4	45,3	2,3	2,1	15,1
Западно-Казахстанская	7,1	23,5	42,1	71,2	134,1	112,5	22,5	105,0	194,2	28,5	-	-	-
Жамбылская	9,7	27,4	41,0	64,4	65,0	82,5	84,3	128,3	160,3	105,7	78,9	88,7	107,2
Жетісу	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1
Карагандинская	22,7	48,9	81,7	98,9	168,2	181,5	117,5	216,6	429,5	46,9	0,4	-	-
Костанайская	15,7	15,3	20,1	34,5	43,2	60,1	37,6	50,5	119,1	29,7	0,2	0,2	29,8
Кызылординская	8,6	17,7	23,1	33,5	39,8	43,3	11,1	84,3	81,8	77,1	66,0	69,1	72,1
Мангистауская	2,4	7,2	22,2	23,8	29,3	38,7	42,5	47,9	82,6	12,1	0,3	13,6	8,0
Южно-Казахстанская	1,6	25,8	52,9	66,8	76,3	82,3	83,6	119,5	170,6	28,5	6,2	0,9	-
Павлодарская	18,7	23,9	35,7	72,9	83,7	93,8	23,9	160,4	251,5	44,0	0,6	102,6	81,1
Северо-Казахстанская	1,5	129,8	130,7	9,6	12,2	12,3	19,7	128,4	145,4	87,2	58,4	51,6	55,4
Туркестанская	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29,4
Ұлытау	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Восточно-Казахстанская	19	28,0	37,4	46,7	61,2	61,6	191,6	372,3	508,9	362,7	3,1	-	-
г. Астана	8,8	51,8	98,4	177,3	123,2	194,6	885,1	1 516,2	2 352,3	806,3	347,1	229,6	1 137,1
г. Алматы	570,6	825,0	1 494,1	2 072,8	2 897,9	3 994,3	3 944,8	5 080,9	7 048,3	3 020,6	2 048,5	1 985,2	2 930,3
г. Шымкент	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27,9

Продолжение таблицы -1

	2011	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Республика Казахстан	13 459,6	15 676,8	22 769,7	24 551,8	23 810,1	21 948,8	15 555,2	17 959,7	13 608,6	89 742,9	501 242,7	572 066,0	417 241,7	581 073,7
Абай	-	9,5	8,5	26,3	15,0	110,0	-	27,9	40,2	-	-	1,2	-	-
Акмолинская	3 219,0	2 174,9	9 305,4	9 783,2	10 483,3	1 835,0	1 556,0	1 630,4	1 707,6	3 373,0	27 384,4	65 184,1	47 812,8	42 474,7
Актюбинская	1,4	17,6	3,1	5,4	15,9	35,5	4,1	7,1	-	0,5	-	-	-	-
Алматинская	5 626,9	6 937,5	8 221,3	9 295,6	10 336,8	10 937,0	10 600,6	12 353,7	9 982,3	23 683,0	473 833,8	506 725,5	369 313,8	538 597,4

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Атырауская	20,1	5,8	6,7	11,1	99,6	161,7	230,4	419,4	553,2	446,9	14,6	-	-	-
Западно-Казахстанская	-	-	8,7	43,9	54,2	80,7	24,7	75,1	27,9	2,1	-	-	-	-
Жамбылская	98,6	90,3	3,6	12,3	6,2	540,0	420,4	597,2	381,0	952,4	2,7	9,9	36,7	-
Жетісу	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-	-	9,1	20,0	-
Карагандинская	-	2,6	17,8	74,6	19,1	16,2	13,7	4,6	3,3	438,4	1,8	61,2	58,3	-
Костанайская	28,6	28,3	33,2	29,0	25,4	65,0	12,7	26,8	0,0	-	-	-	-	-
Кызылординская	78,3	70,3	82,2	66,8	48,5	2,4	3,0	10,6	14,4	13,3	3,4	-	-	-
Мангистауская	70,9	111,0	11,7	2,0	-	0,3	-	53,1	10,5	-	-	-	-	-
Южно-Казахстанская	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Павлодарская	110,1	97,1	105,4	84,6	159,1	118,8	33,8	26,9	-	-	-	54,1	-	1,7
Северо-Казахстанская	52,3	55,5	57,2	142,3	260,4	30,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Туркестанская	-	0,7	19,8	13,7	3,4	0,5	-	-	-	-	-	-	-	-
Ұлытау	-	0,9	6,1	25,5	6,5	5,5	4,7	1,6	1,1	-	0,8	20,9	-	-
Восточно-Казахстанская	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
г. Астана	1 144,2	1 666,2	543,8	1 260,1	667,6	1 863,4	1 865,2	1 904,4	350,5	3 981,1	-	-	-	-
г. Алматы	3 009,1	4 393,4	4 300,3	3 675,2	1 608,4	5 950,3	634,0	816,3	536,5	56 852,2	1,2	-	-	-
г. Шымкент	-	15,1	34,6	-	0,5	196,0	151,8	4,2	-	-	-	-	-	-

Источник: данные stat.gov.kz [1].
* Без объема услуг ненаблюдаемого сектора экономики.

Анализ динамики объема услуг в сфере азартных игр показывает, что рынок характеризуется высокой волатильностью и неравномерным ростом. Наиболее значительный прирост наблюдается в 2020-2021 гг., когда темпы роста превысили 400-500%, что свидетельствует о структурном переломе отрасли.

Современная международная научная литература демонстрирует, что оценка социально-экономического воздействия азартных игр формируется в условиях отсутствия единого методологического стандарта. Исследования, выполненные в различных странах, включая США, Канаду, Чехию, Хорватию и Макао, а также обобщающие аналитические обзоры, показывают значительное разнообразие подходов, различающихся по теоретическим основаниям, структуре учитываемых издержек и используемым источникам данных. Эти различия приводят к существенной вариативности итоговых оценок и ограничивают их сопоставимость, что прямо отмечается в современных исследованиях [2]. Оценка социально-экономических последствий азартных игр может осуществляться с использованием подхода, основанного на определении бремени заболеваний, при котором учитывается вклад факторов риска в общую структуру заболеваемости [3].

Одним из ключевых направлений является экономический подход, реализуемый в рамках анализа выгод и издержек. В исследованиях, выполненных в США, данный подход предполагает сопоставление экономических эффектов игорной деятельности с социальными затратами. В работе Chhabra [4], посвящённой штату Айова, используется модель межотраслевого анализа «Затраты - выпуск», которая позволяет учитывать прямые, косвенные и индуцированные экономические эффекты. Эти расчеты включают налоги и расходы на налогообложение, занятость, посетителей и потребительский излишек, а также социальные издержки преступности, банкротств и потерь производительности, которые

могут быть возмещены. Некоторые из затрат для местных жителей будут отражать эффект замещения, который ограничивает чистый положительный вклад этого сектора.

Thompson и Schwer предоставляют параллельный аналитический взгляд через призму региона Южная Невада, используя регион Южная Невада в качестве примера [5]. Исследование такого фокуса социальные издержки азартных игр и их влияние на занятость и как они влияют на преступность и финансовое поведение. Но эта модель не учитывает эти нематериальные факторы, способствующие качеству жизни, учитывая отсутствие доллара и, следовательно, более низкое покрытие анализа в изоляции.

В отличие от чисто экономических моделей, этот анализ затрат, связанных с заболеваниями, может измерять результаты по всему миру. Исследования, проведенные Ladouceur [6] в Канаде, например, основаны на эмпирических данных, полученных от пациентов, которым был поставлен диагноз «патологическая игорная зависимость». В исследовании фиксируются такие показатели, как уровень задолженности, частота банкротств, нарушения трудовой дисциплины, участие в незаконной деятельности и психосоматические симптомы. При этом авторы отмечают, что значительная часть социальных и семейных последствий не поддаётся точной количественной оценке, что ограничивает полноту итоговых расчётов.

Дальнейшее развитие данного направления представлено в европейских исследованиях. В частности, Winkler [7], анализируя ситуацию в Чехии, применяют модель «Стоимость болезни», основанную на концепции потери общественного благосостояния. В структуру издержек включаются медицинские расходы, потери производительности, затраты на правоохранительную систему, а также личные и семейные последствия. При этом отмечается, что значительная доля общего ущерба приходится на нематериальные издержки, связанные с психологическими и социальными эффектами, оценка которых требует использования дополнительных допущений.

Критическая переоценка данного подхода представлена в работе Zofčák и Šíma [8], где осуществляется пересмотр состава издержек на основе принципов экономической теории благосостояния. Авторы исключают из расчётов так называемые внутренние издержки и трансферты, что приводит к существенному снижению итоговых оценок социального ущерба. В тексте подчёркивается, что включение личных и семейных последствий в состав общественных издержек требует теоретического обоснования, поскольку такие эффекты могут рассматриваться как частные. Схожие выводы представлены в исследованиях, выполненных в других странах. Так, в работе Fong [9], посвящённой Макао, показано, что развитие игорной индустрии сопровождается ростом социальных издержек, включая проблемы задолженности и изменения в социальном поведении.

Параллельно с экономическими моделями развивается подход общественного здоровья, получивший развитие, в частности, в Великобритании. В рамках данного подхода основное внимание уделяется распространённости азартных игр, уровням риска и связанным социальным последствиям. В отчётах агентства общественного здравоохранения Англии осуществляется анализ репрезентативных данных обследований населения, включая Обследование здоровья населения Англии. Для стратификации населения по уровням риска применяется шкала индекса тяжести проблемного гемблинга [10]. В исследованиях показано, что вред от азартных игр распространяется не только на лиц с проблемным поведением, но и на более широкие группы населения, включая лиц, испытывающих последствия поведения других игроков.

В отличие от описательных популяционных исследований, интегративные рамки, разработанные в Канаде, направлены на объединение различных аспектов анализа. В частности, модель SEIG (Social – Economic – Individual - Government, далее - SEIG) отражает совокупность социальных, экономических, индивидуальных и государственных факторов, влияющих на исследуемое явление[11]. В рамках данной модели учитываются эффекты на индивидуальном, домохозяйственном и общественном уровнях, включая показатели здоровья,

финансового состояния и социальных отношений. При этом подчёркивается, что значительная часть последствий, особенно нематериальных, не поддаётся прямой количественной оценке, а также отмечаются сложности установления причинно-следственных связей.

Современные исследования подтверждают, что проблемное участие в азартных играх обусловливает значительные социальные и экономические издержки, затрагивающие не только отдельных индивидов, но и более широкие социальные группы [12]. Таким образом, международный опыт демонстрирует наличие нескольких конкурирующих подходов к оценке социально-экономического воздействия азартных игр, каждый из которых обладает как аналитическими возможностями, так и ограничениями. Экономические модели позволяют учитывать макроэкономические эффекты, однако ограничены в учёте нематериальных последствий. Подходы социального бремени расширяют спектр учитываемых издержек, но сталкиваются с проблемами измерения и атрибуции. Популяционные исследования обеспечивают детализированное описание распространённости и факторов риска, однако не интегрируются с экономическими оценками.

В отличие от стран Европы и Северной Америки, где накоплен значительный объём эмпирических и методологических разработок, в Республике Казахстан подобные исследования находятся на начальном этапе развития. На текущий момент отсутствуют комплексные оценки социально-экономического бремени азартных игр, включающие расчёт потерь производительности, нагрузки на систему здравоохранения и социальных последствий на уровне домохозяйств.

В существующих исследованиях наблюдается системный разрыв между популяционными данными о распространённости азартных игр и экономическими оценками их последствий. В частности, исследования, реализованные в рамках подхода общественного здоровья, фиксируют уровни вовлечённости, распределение населения по уровням риска и связанные социальные последствия, однако не интегрируют эти данные в единую модель экономической оценки ущерба. В свою очередь, экономические модели, ориентированные на расчёт издержек, как правило, не опираются на детализированные популяционные показатели поведения и стратификацию риска, что ограничивает их эмпирическую обоснованность.

Отсутствие интегрированной модели, объединяющей данные о распространённости азартных игр, уровнях риска и их социально-экономических последствиях, приводит к невозможности получения сопоставимых и эмпирически обоснованных оценок ущерба. Это, в свою очередь, ограничивает использование результатов исследований при разработке государственной политики и мер регулирования, поскольку не позволяет количественно связать масштабы поведенческих практик с их экономическими последствиями.

С учётом поставленной цели и выявленного исследовательского разрыва в работе формулируются следующие исследовательские вопросы.

Первый вопрос направлен на выявление связи между участием в азартных играх и частотой возникновения социально-экономических последствий, включая финансовые трудности, ухудшение состояния здоровья, снижение трудовой продуктивности и социальные эффекты на уровне домохозяйства.

Второй вопрос связан с анализом различий между группами населения в зависимости от уровня игрового риска, определяемого на основе шкалы индекса тяжести проблемного гемблинга (Problem Gambling Severity Index, далее - PGSI), что позволяет выявить градиент увеличения негативных последствий.

Третий вопрос направлен на количественную оценку избыточного социально-экономического бремени азартных игр на уровне популяции, основанную на сравнении показателей среди игроков и неигроков.

Методология

В настоящем исследовании используется интегрированный методологический подход, сочетающий элементы общественного здоровья и экономической оценки

социального бремени. Выбор данного подхода обусловлен необходимостью преодоления ограничений, выявленных в международной практике оценки последствий азартных игр.

В рамках подхода общественного здоровья основное внимание уделяется оценке распространённости участия в азартных играх, уровней игрового риска и связанных с ними последствий на уровне популяции. Подобный подход широко применяется в исследованиях, проведённых в Великобритании, где анализируется связь между вовлечённостью в азартные игры и различными видами социального и медицинского ущерба на основе популяционных данных. Однако данный подход, как правило, ограничивается описанием частоты последствий и не предполагает их экономической интерпретации [10].

С другой стороны, экономические подходы, основанные на модели «Стоимость болезни», ориентированы на количественную оценку издержек, связанных с заболеванием или социальным явлением, включая прямые, косвенные и нематериальные компоненты. Такие подходы применяются, в частности, в Великобритании при оценке экономического бремени азартных игр, где расчёты осуществляются по отдельным категориям издержек с последующей их агрегацией [13]. Вместе с тем, данные модели нередко ограничены недостаточной связью с популяционными поведенческими данными. Необходимость интеграции указанных подходов подчёркивается в современных научных исследованиях. В частности, систематический обзор методологий оценки социального бремени азартных игр указывает на отсутствие единого стандарта расчёта и значительную вариативность используемых методов, что затрудняет сопоставимость результатов и их применение в политике [2].

В условиях ограниченности данных о причинно-следственных связях и отсутствия лонгитюдных наблюдений в настоящем исследовании применяется подход, основанный на сопоставлении распространённости последствий между группами населения (игроки и неигроки, а также группы по уровням риска). Данный подход используется в ряде международных исследований, где оценка социально-экономических издержек осуществляется через определение избыточной частоты неблагоприятных событий и их последующую экономическую интерпретацию. Избыточная нагрузка определяется как разница в частоте соответствующих последствий между экспонированной и неэкспонированной группами, что соответствует логике популяционные атрибутивные затраты. Полученные различия экстраполируются на уровень популяции с использованием агрегированных статистических данных и переводятся в денежное выражение на основе средних стоимостных параметров. Структура учитываемых издержек в исследовании соответствует международным рамочным подходам, включая выделение частных, внешних и общественных компонентов, что согласуется с подходом, предложенным в рамках канадской модели оценки социально-экономического воздействия азартных игр.

Для оценки вклада азартных игр в формирование негативных социально-экономических последствий используется показатель атрибутивного риска, отражающий долю случаев, обусловленных воздействием определённого фактора [14]. Современные подходы к расчёту данного показателя, включая определение популяционной атрибутивной доли, представлены в работах Lin [15]. Таким образом, используемый методологический подход обеспечивает интеграцию популяционных, поведенческих и экономических данных в единую аналитическую модель, позволяющую перейти от описания распространённости азартных игр к количественной оценке их социально-экономического бремени.

В настоящем исследовании применяется интегрированный методологический подход, сочетающий элементы общественного здоровья и экономической оценки издержек, что обусловлено необходимостью количественной интерпретации последствий азартных игр на уровне популяции. Данный подход позволяет объединить анализ распространённости поведения и связанных с ним последствий с их экономической оценкой. В рамках подхода общественного здоровья основное внимание уделяется выявлению взаимосвязей между участием в азартных играх и различными показателями благополучия. Так, в исследованиях, проведённых в Великобритании, анализ основан на

данных популяционных обследований: «первая часть обзора сосредоточена на объединённом и взвешенном массиве данных за четырёхлетний период, полученном в рамках обследования здоровья населения Англии. При этом выявляются «связи между поведением, связанным с азартными играми, и широким спектром показателей здоровья и благополучия», а также показано, что «распространённость неблагоприятных последствий увеличивается с ростом уровня риска азартных игр».

В свою очередь, экономические подходы ориентированы на количественную оценку издержек. В частности, расчёты осуществляются по отдельным категориям с последующей их агрегацией. В канадской практике используется структурный подход, согласно которому «данная концепция разграничивает частные, внешние и социальные издержки азартных игр», а также подчёркивается, что «влияние азартных игр выходит за пределы отдельного игрока, распространяясь на семьи, сообщества и общество в целом».

В настоящем исследовании используется показатель: популяционный атрибутивный риск (population attributable risk далее - PAR) это значит какая часть всех случаев заболевания в популяции связана с конкретным фактором риска, который определяется как разница между частотой события среди лиц, участвующих в азартных играх, и частотой среди неиграющего населения:

PAR = Ie - Iu

Где

Ie - частота события среди игроков,

Iu - среди неигроков.

В случаях, когда доступны данные о относительных рисках, используется показатель популяционная атрибутивная доля (population attributable fraction, далее - PAF), рассчитываемый следующим образом:

PAF = [Pe × (RR - 1)] / [Pe × (RR - 1) + 1]

где

Pe - доля игроков в популяции,

RR - относительный риск.

Экономическая оценка осуществляется в рамках подхода «Стоимость болезни» (Cost-of-Illness study сокращенно в формуле применяем как Cost_i). Для каждой категории последствий расчёт производится по формуле:

Cost_i = PAR_i × N × C_i

где

PAR_i - избыточная частота события,

N - численность населения,

C_i - средняя стоимость одного случая.

Для показателей, выраженных в днях (например, пропуски работы), используется следующая формула:

Cost_i = (De - Du) × W × N

где

De и Du - среднее количество дней среди игроков и неигроков соответственно,

W - средний дневной доход.

Итоговая оценка определяется как сумма всех категорий издержек: совокупные затраты определяются как сумма всех компонентов затрат. Исходя из этого, используемый методологический подход обеспечивает формализованную связь между распространённостью азартных игр, уровнем игрового риска и их последствиями, позволяя перейти от описательного анализа к количественной оценке социально-экономического бремени на уровне популяции. На заключительном этапе осуществляется интерпретация полученных результатов, включая сопоставление показателей между группами и оценку вклада азартного поведения в формирование наблюдаемых последствий (рисунок 1).

Следует отметить, что в рамках настоящего исследования анализ основан на сопоставлении показателей между группами респондентов, а выявляемые различия интерпретируются как ассоциированные с участием в азартных играх. Установление причинно-следственных связей в рамках используемых данных не представлено.

Концептуальная модель исследования

После изложения методологического подхода и формализованных принципов расчёта социально-экономического бремени возникает необходимость их структурного представления в виде единой аналитической схемы. Применение показателей популяционный атрибутивный риск и последующей экономической интерпретации в рамках подхода «Стоимость болезни» задаёт логику количественной оценки, однако сами по себе формулы не отражают взаимосвязь между поведенческими характеристиками, уровнями риска и наблюдаемыми последствиями.

В этой связи для обеспечения целостности анализа используется концептуальная модель, интегрирующая ключевые элементы исследования в последовательную систему. Данная модель позволяет связать показатели участия населения в азартных играх, стратификацию по уровням игрового риска и частоту неблагоприятных последствий с процедурами их количественной оценки. Тем самым осуществляется переход от формализованных расчётных выражений к их прикладной интерпретации на уровне популяции.

Концептуальная модель отражает последовательность аналитических этапов, начиная с фиксации игрового поведения, далее переходя к оценке уровня риска (на основе шкалы PGSI), выявлению последствий и определению избыточной нагрузки, и завершаясь экономической оценкой. Такое представление не вводит новых элементов по сравнению с ранее описанной методологией, а систематизирует её, обеспечивая наглядное отображение логики исследования и взаимосвязей между используемыми показателями.

В связи с этим, включение концептуальной модели позволяет перейти от описания методологических оснований и формул расчёта к их интегрированному применению в рамках единой аналитической конструкции, используемой для оценки социально-экономического бремени азартных игр.

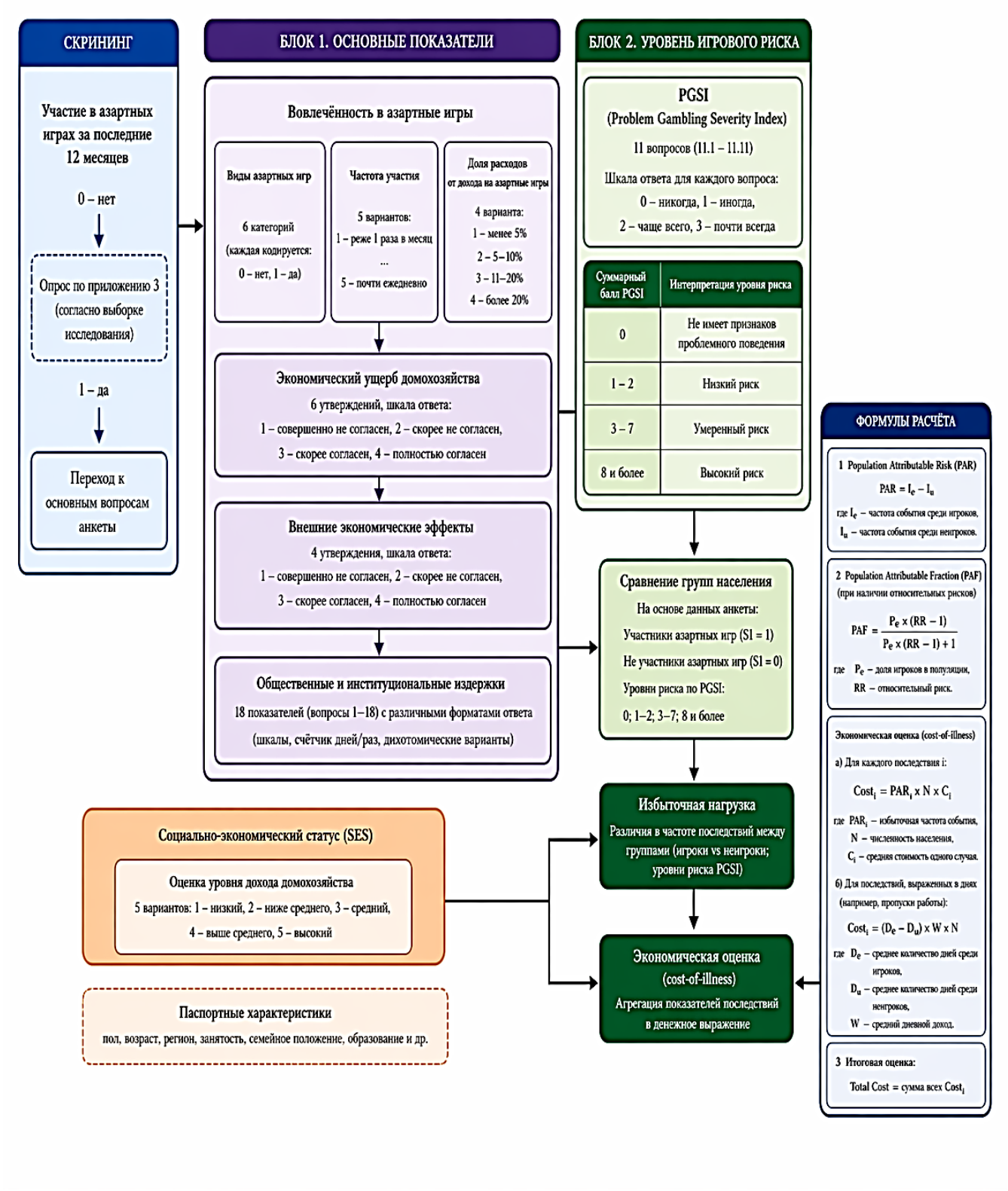

Рисунок 1 – Концептуальная модель
Источник: составлено автором на основе данных [10].

Представленная концептуальная модель построена на основе структуры социологической анкеты и отражает последовательность перехода от фиксации участия в азартных играх к оценке связанных с этим последствий и их последующей экономической интерпретации. Все элементы модели соответствуют переменным и блокам, непосредственно представленным в инструменте исследования.

Исходным элементом модели является скрининговый блок, в рамках которого определяется факт участия респондента в азартных играх за последние 12 месяцев. Данный элемент выполняет функцию первичного разделения выборки на группы, поскольку дальнейшая логика анкеты предполагает различный маршрут прохождения опроса в зависимости от ответа. На уровне модели это соответствует выделению группы участников азартных игр и группы неучастников, что в дальнейшем используется для сравнительного анализа. Следующим элементом является переменная, отражающая вовлечённость в азартные игры. Она формируется на основе трёх типов показателей, включающих виды азартных игр, частоту участия и долю расходов от дохода. В тексте анкеты данная переменная обозначена как formative, что указывает на её составной характер, при котором отдельные индикаторы формируют общий показатель, а не отражают единый латентный конструкт . Далее в модели представлен блок оценки уровня игрового риска с использованием шкалы PGSI. Данный инструмент реализован через набор вопросов, направленных на фиксацию частоты определённых состояний и ситуаций, связанных с азартным поведением. На основе ответов формируется суммарный балл, позволяющий отнести респондента к определённому уровню риска. В модели этот блок выполняет функцию стратификации, обеспечивая распределение респондентов по уровням риска, однако способ расчёта суммарного балла и его пороговые значения в концептуальной схеме не детализированы. После блока оценки риска модель включает три группы последствий, соответствующие переменным анкеты. Первая группа отражает экономический ущерб домохозяйства и включает показатели, связанные с изменением дохода, долговой нагрузкой, использованием сбережений, расходами на базовые нужды, а также влиянием на занятость и продуктивность. Вторая группа представлена внешними экономическими эффектами и включает показатели, связанные с вовлечением других лиц, включая финансовую помощь, покрытие долгов и влияние на финансовое положение семьи. Третья группа объединяет общественные и институциональные издержки, включающие показатели здоровья, обращения за медицинской помощью, госпитализации, занятости, пропущенных рабочих или учебных дней, кредитной нагрузки, взаимодействия с коллекторами, получения социальных выплат, а также административных и уголовных правонарушений.

Следующим этапом в модели является сравнение групп населения, которое осуществляется на основе различий между участниками и неучастниками азартных игр, а также между группами, выделенными по уровням риска. На этой основе формируется показатель избыточной нагрузки, который определяется как различие в частоте соответствующих последствий между сравниваемыми группами. В модели данный показатель представлен без конкретизации статистической процедуры расчёта, поскольку она не содержится в анкете. Далее модель включает блок экономической оценки, в рамках которого показатели последствий агрегируются в денежное выражение. В тексте, сопровождающем модель, приведены формулы расчёта, включая показатель популяционный атрибутивный риск, определяемый как разница частот события между группами, а также производные формулы для расчёта стоимости последствий. При этом в самой анкете отсутствуют стоимостные параметры и процедуры монетизации, что означает, что данный этап выходит за рамки непосредственно собираемых данных и относится к последующей аналитической обработке. Дополнительно в модели представлены показатели социально-экономического статуса и паспортные характеристики респондентов. Они включают информацию о доходе, занятости, образовании, семейном положении и других характеристиках. В анкете эти переменные описаны как отдельный блок, однако их конкретная роль в аналитической модели, включая возможное использование в качестве контрольных переменных или факторов стратификации, явно не определена .

Таким образом, концептуальная модель отражает логическую структуру исследования, в которой данные об участии в азартных играх и уровне риска последовательно связаны с наблюдаемыми последствиями и их сравнительным анализом.

При этом переход к экономической оценке представлен как отдельный этап, для которого в анкете собираются необходимые исходные показатели, однако сами процедуры расчёта и параметры оценки не являются частью инструмента сбора данных.

В рамках настоящего исследования формирование показателей осуществляется на основе данных, полученных в ходе социологического опроса, и направлено на преобразование ответов респондентов в систему количественных переменных, используемых для анализа. Данный этап обеспечивает переход от первичных эмпирических данных к формализованным показателям, необходимым для оценки распространённости участия в азартных играх, уровней игрового риска и связанных с ними социально-экономических последствий.

Ключевым показателем является участие в азартных играх за последние 12 месяцев, зафиксированное в скрининговом вопросе анкеты. На его основе формируется переменная, позволяющая разделить респондентов на группы участвующих и не участвующих в азартных играх. Данный показатель используется в качестве базового критерия для последующего сравнения групп. Показатель вовлечённости в азартные игры формируется на основе совокупности характеристик, включающих виды азартных игр, частоту участия и долю расходов от дохода. Эти параметры рассматриваются совместно и используются для описания интенсивности участия респондента в азартной деятельности.

Уровень игрового риска определяется с использованием шкалы PGSI, представленной в анкете в виде набора утверждений с градуированной шкалой ответов. На основе суммирования ответов формируется показатель, позволяющий распределить респондентов по уровням риска. Данный показатель применяется для анализа различий между группами и выявления зависимости между уровнем риска и последствиями. Показатели последствий участия в азартных играх представлены в анкете в виде отдельных переменных, отражающих экономические, социальные и медицинские аспекты. Экономические показатели включают изменения дохода, наличие задолженности, использование сбережений, а также влияние на занятость и производительность. Социальные показатели отражают влияние на членов семьи и необходимость финансовой поддержки со стороны окружающих. Медицинские и поведенческие показатели включают самооценку состояния здоровья, обращения за медицинской помощью, пропуски работы или учёбы, а также наличие финансовых и правовых проблем. Для целей анализа указанные показатели приводятся к сопоставимому виду и рассматриваются как частоты возникновения соответствующих событий или средние значения по группам респондентов. Это обеспечивает возможность проведения сравнительного анализа между участниками и неучастниками азартных игр, а также между группами, выделенными по уровням игрового риска. На основе различий между группами формируется показатель избыточной нагрузки, который определяется как разница значений соответствующих показателей между сравниваемыми группами. Данный показатель используется для оценки дополнительного вклада азартного поведения в возникновение неблагоприятных последствий. Экономическая оценка осуществляется на основе агрегирования полученных показателей с использованием формализованных расчётных выражений. Для показателей, представленных в виде частот, используется показатель избыточной частоты с последующим умножением на численность населения и среднюю стоимость одного случая. Для показателей, выраженных в днях, применяется перевод в денежное выражение на основе среднего дохода. Итоговая оценка определяется как сумма всех категорий издержек. Дополнительно в анализ включаются социально-демографические характеристики респондентов, такие как возраст, пол, уровень образования, занятость и доход. Данные показатели используются для описания структуры выборки и проведения сравнительного анализа. Конкретные процедуры их использования в расчётах определяются на этапе аналитической обработки данных.

Ожидаемые результаты и аналитическая рамка

В рамках настоящего исследования ожидается получение системы взаимосвязанных показателей, позволяющих описать распространённость участия населения в азартных играх, структуру игрового риска и частоту связанных с этим социально-экономических последствий.

На первом уровне анализа предполагается получение оценок распространённости участия в азартных играх за последние 12 месяцев, а также распределения респондентов по уровням игрового риска на основе шкалы PGSI. Данные показатели позволяют охарактеризовать масштаб явления и структуру риска в исследуемой популяции. На втором уровне ожидается формирование показателей, отражающих частоту социальных, экономических и медицинских последствий, ассоциированных с участием в азартных играх. Эти показатели включают характеристики финансового положения, занятости, состояния здоровья, обращения за медицинской помощью, а также наличие финансовых и правовых проблем. Результаты представлены в виде частот возникновения событий или средних значений по группам респондентов. На третьем уровне анализа предполагается выявление различий между группами населения, включая участников и неучастников азартных игр, а также группы, выделенные по уровням игрового риска. На основе этих различий формируется показатель избыточной нагрузки, отражающий дополнительную частоту неблагоприятных последствий, ассоциированных с участием в азартных играх. На четвёртом уровне осуществляется переход к количественной оценке социально-экономического бремени. На основе показателей избыточной нагрузки и данных о численности населения формируются оценки совокупных издержек по отдельным категориям последствий. Итоговая оценка определяется как агрегированное значение всех учтённых категорий издержек.

Аналитическая рамка исследования основывается на интеграции подхода общественного здоровья и экономической оценки издержек. В рамках данного подхода участие в азартных играх рассматривается как фактор, связанный с различиями в частоте неблагоприятных последствий на уровне популяции. Выявляемые различия интерпретируются как ассоциированные с участием в азартных играх, без установления причинно-следственных связей. Таким образом, ожидаемые результаты исследования представляют собой последовательную систему показателей, охватывающих этапы от оценки распространённости и уровня риска до количественной интерпретации социально-экономического бремени азартных игр. Данная структура обеспечивает возможность перехода от описательного анализа к формализованной оценке последствий, что соответствует целям настоящего аналитического отчёта.

Обсуждение

Настоящее исследование направлено на преодоление разрыва, выявленного в международной литературе, между популяционными оценками участия в азартных играх и экономическими подходами к измерению их социально-экономических последствий. В ряде исследований показано, что анализ, реализуемый в рамках подхода общественного здоровья, позволяет выявлять распространённость поведения, уровни игрового риска и связанные с ними неблагоприятные последствия, однако, как правило, не включает их экономическую интерпретацию. В свою очередь, экономические подходы, ориентированные на оценку издержек, не всегда опираются на детализированные популяционные данные о поведении и распределении риска, что ограничивает их эмпирическую обоснованность .

В настоящем исследовании предпринята попытка интеграции указанных подходов через объединение данных социологического опроса с методами количественной оценки издержек. Предложенная аналитическая рамка основывается на последовательной связи между участием в азартных играх, уровнем игрового риска, частотой неблагоприятных последствий и их экономической интерпретацией. Такая структура соответствует логике, в которой различия между группами рассматриваются как основа для оценки избыточной нагрузки и

последующего расчёта социально-экономического бремени. Следует отметить, что используемый подход основан на сопоставлении показателей между группами респондентов. В этой связи выявляемые различия интерпретируются как ассоциированные с участием в азартных играх, что соответствует характеру данных, полученных в рамках одномоментного социологического исследования. Установление причинно-следственных связей в рамках данной методологии не представлено, что отражает ограничения используемых данных.

Важной особенностью предлагаемого подхода является использование стандартизированного инструмента оценки игрового риска (PGSI), позволяющего осуществлять стратификацию населения по уровням риска. Это обеспечивает более детализированный анализ по сравнению с бинарным разделением на участников и неучастников азартных игр и позволяет учитывать неоднородность поведенческих практик. В то же время следует отметить, что интеграция популяционных данных и экономической оценки требует дополнительной процедуры перехода от частотных показателей к стоимостным параметрам

На основании вышеизложенного аналитическая рамка представляет собой попытку объединения различных подходов к оценке последствий азартных игр в единую систему, позволяющую перейти от описания распространённости поведения к количественной оценке его социально-экономического бремени. Несмотря на ограничения, связанные с характером данных и отсутствием прямого измерения стоимостных параметров, данный подход обеспечивает основу для дальнейшего развития методов оценки и может быть использован при формировании аналитических и управленческих решений.

Выводы и рекомендации

В рамках настоящего исследования сформирована аналитическая основа для оценки социально-экономического бремени азартных игр, объединяющая популяционный анализ поведения и подходы экономической оценки издержек. Предложенный методологический подход позволяет перейти от описания распространённости азартных игр к количественной интерпретации связанных с ними последствий. Проведённый анализ международного опыта показал, что в существующих исследованиях отсутствует единый стандарт оценки социально-экономического бремени азартных игр, а применяемые подходы существенно различаются по составу учитываемых издержек и методам их расчёта. В частности, подходы общественного здоровья ориентированы на анализ распространённости и последствий, тогда как экономические модели сосредоточены на оценке издержек, что приводит к разрыву между поведенческими и экономическими оценками.В настоящем исследовании данный разрыв преодолевается за счёт интеграции популяционных данных, полученных в ходе социологического опроса, с методами количественной оценки издержек. Использование шкалы PGSI обеспечивает возможность стратификации населения по уровням игрового риска, а сопоставление показателей между группами позволяет определить избыточную нагрузку, ассоциированную с участием в азартных играх.

Сформированная система показателей и предложенный план аналитической обработки данных обеспечивают возможность получения количественных оценок социально-экономического бремени, включая оценку частоты неблагоприятных последствий и их последующую экономическую интерпретацию.

Подводя итог, предложенный подход обеспечивает основу для системной оценки социально-экономического бремени азартных игр и может быть использован в качестве инструмента аналитической поддержки принятия решений в данной области.

Благодарности

Настоящее исследование выполнено при финансовой поддержке Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант No BR24992927 «Интегративное исследование игровой зависимости в Казахстане и междисциплинарные стратегии ее минимизации»).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Динамические таблицы: объем услуг по организации азартных игр и заключению пари [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-service/dynamic-tables/ (дата обращения: 01.03.2026).

2. Hautamäki, S., Marionneau, V., Castrén, S., Palomäki, J., Raisamo, S., Lintonen, T., Portfors, P., & Latvala, T. (2025). Methodologies and estimates of social costs of gambling: A scoping review. Social Science & Medicine, 371, 117940. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2025.117940

3. World Health Organization. (2024). Estimating the attributable burden of disease due to a risk factor. https://www.who.int (дата обращения: 18.01.2026).

4. D. Chhabra (2007) Estimating Benefits and Costs of Casino Gambling in Iowa, United States. https://doi.org/ 10.1177/0047287507299591

5. W. Thompson, R. Schwer (2005) Beyond the Limits of Recreation: Social Costs of Gambling in Southern Nevada. https://doi.org/10.1108/JPBAFM-17-01-2005-B004

6. R. Ladouceur, J. Boisvert, M. Pépin, et al (1994) Social cost of pathological gambling. Journal of Gambling Studies. https://doi.org/10.1007/BF02104905

7. P. Winkler, M. Bejdová, L. Csémy, Aneta Weissová (2017) Social Costs of Gambling in the Czech Republic 2012. Journal of Gambling Studies. https://doi.org/10.1007/s10899-016-9660-4

8. Jakub Žofčák, Josef Šíma (2022) Revision of Social Costs of Gambling in the Czech Republic. Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment 2022. https://doi.org/10.18267/pr.2022.kre.2454.14

9. D. Fong, H. N. Fong, S. Li (2011) The social cost of gambling in Macao: before and after the liberalisation of the gaming industry. https://doi.org/10.1080/14459795.2010.548393

10. Public Health England. (2021). Gambling-related harms evidence review: Quantitative analysis of gambling involvement and gambling-related harms among the general population in England. https://www.gov.uk/government/publications/gambling-related-harms-evidence-review (дата обращения: 18.01.2026).

11. Anielski Management Inc. (2008). An assessment framework for Canada: In search of the gold standard (SEIG Framework). https://ucalgary.scholaris.ca/server/api/core/bitstreams/bdaad284-ae28-4cde-a367-39b7e2267e4a/content (дата обращения: 18.01.2026).

12. S. Harris, R. Pockett, G. Dighton, et al (2021) Social and economic costs of gambling problems and related harm among UK military veterans. BMJ Military Health. https://doi.org/10.1136/bmjmilitary-2021-001892

13. Office for Health Improvement and Disparities. (2023). The economic cost of gambling-related harm in England: Evidence update 2023. https://www.gov.uk/government/publications/the-economic-cost-of-gambling-related-harm-in-england

14. Levin, M. L. (1953). The occurrence of lung cancer in man. Acta Unio Internationalis Contra Cancrum, 9, 531-541.

15. Lin, H., et al. (2019). Attributable risk and population attributable fraction in epidemiology. Environmental Health, 18, 102. https://doi.org/10.1186/s12940-019-0492-4

УДК 159.9.072

БИОПСИХОСОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЛУДОМАНИИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ И СТРАТЕГИИ ПРОФИЛАКТИКИ ДЛЯ ГРУПП РИСКА

Тапалова О.Б.
Д.п.н., ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Республика Казахстан
otapalova@gmail.com

Суюндыкова Н.М.
Докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Республика Казахстан
nsuyundykova@gmail.com

В статье рассматривается лудомания в условиях цифровизации как многоуровневый феномен, формирующийся под влиянием биологических, психологических, социальных и цифрово-средовых факторов. Теоретической основой выступает модель I-PACE, дополненная анализом уязвимых групп и социокультурного контекста Казахстана. Показано, что ключевую роль играют когнитивные искажения, импульсивность, эмоциональная дисрегуляция, стигматизация и высокая доступность онлайн-гэмблинга. Предложена многоуровневая модель профилактики, включающая индивидуальный, социально-средовой и структурно-цифровой уровни. Полученные выводы могут быть использованы при разработке программ ранней диагностики, профилактики и социальной реинтеграции лиц с зависимым поведением.

Ключевые слова: *лудомания, цифровая среда, I-PACE, факторы риска, уязвимые группы, профилактика.*

Мақалада цифрландыру жағдайындағы лудомания биологиялық, психологиялық, әлеуметтік және цифрлық-орта факторларының ықпалымен қалыптасатын көпдеңгейлі феномен ретінде қарастырылады. Теориялық негіз ретінде I-PACE моделі алынып, ол Қазақстанның социомәдени контексі мен осал топтарды талдаумен толықтырылады. Гэмблингтің қалыптасуында когнитивтік бұрмалаулар, импульсивтілік, эмоциялық дисрегуляция, стигматизация және онлайн-гэмблингтің жоғары қолжетімділігі шешуші рөл атқаратыны көрсетілген. Жеке, әлеуметтік-орта және құрылымдық-цифрлық деңгейлерді қамтитын көпдеңгейлі профилактика моделі ұсынылады. Қорытындылар ерте диагностика, алдын алу және тәуелді мінез-құлқы бар тұлғаларды әлеуметтік реинтеграциялау бағдарламаларын әзірлеуде қолданылуы мүмкін.

Кілт сөздер: *лудомания, цифрлық орта, I-PACE, қауіп факторлары, осал топтар, профилактика.*

The article examines gambling addiction in the context of digitalization as a multi-level phenomenon shaped by biological, psychological, social, and digital-environmental factors. The theoretical framework is based on the I-PACE model, complemented by an analysis of vulnerable groups and the sociocultural context of Kazakhstan. The findings show that cognitive distortions, impulsivity, emotional dysregulation, stigmatization, and the high accessibility of online gambling play a decisive role in the development of gambling addiction. A multi-level prevention model is proposed, covering individual, socio-environmental, and structural-digital levels. The results may be used in the development of early diagnosis, prevention, and social reintegration programs for individuals with addictive behavior.

Keywords: *gambling addiction, digital environment, I-PACE, risk factors, vulnerable groups, prevention.*

Введение

В условиях цифровой трансформации общества поведенческие зависимости, в частности лудомания, приобретают новые формы и масштабы распространения, становясь значимой проблемой общественного здоровья и клинической психологии [1]. Расширение онлайн-платформ, доступность мобильных приложений и интеграция азартных практик в повседневную цифровую среду существенно изменили механизмы вовлечения и поддержания зависимого поведения.

Современные исследования подчеркивают, что лудомания формируется в результате сложного взаимодействия биологических, психологических и социальных факторов. К числу основных механизмов относятся нарушения системы вознаграждения, импульсивность, трудности эмоциональной регуляции, а также когнитивные искажения, связанные с контролем и вероятностью выигрыша. При этом социальный контекст, включая нормализацию азартных игр, стигматизацию и ограниченную доступность специализированной помощи, способствует феномену «диагностической латентности», при котором проблемы остаются нераспознанными на ранних этапах.

Особую уязвимость демонстрируют молодые люди, студенты, лица с нестабильным социально-экономическим положением и пользователи цифровых платформ, что подтверждается данными популяционных исследований в Казахстане. В этой связи актуализируется необходимость разработки интегративных моделей профилактики, ранней диагностики и социально-психологического сопровождения, учитывающих специфику цифровой среды и биопсихосоциальные механизмы формирования зависимости [2].

Литературный обзор

В качестве теоретической основы настоящего исследования используется *модель I-PACE (Interaction of Person–Affect–Cognition–Execution: «Взаимодействие системы компонентов Личность–Аффект–Когниция–Исполнительный контроль»)* разработанная M. Brand и получившая широкое признание в современной науке о поведенческих зависимостях. Данная модель рассматривает аддиктивное поведение как результат динамического взаимодействия предрасполагающих личностных факторов, аффективных и когнитивных реакций на специфические стимулы, а также особенностей исполнительных функций [3]. Эмпирические исследования последних лет подтверждают применимость данной рамки к различным формам интернет-зависимостей, включая онлайн-гэмблинг и игровые расстройства [4].

Компонент «Личность» отражает роль индивидуальной уязвимости, включающей личностные черты (импульсивность, поиск новизны), а также коморбидные психические состояния. В исследованиях показано, что наличие депрессивных и тревожных симптомов, а также травматического опыта усиливает склонность к формированию аддиктивных паттернов поведения [5]. В рамках I-PACE данные факторы выступают как исходные условия, определяющие интенсивность последующих аффективных и когнитивных реакций.

Компонент «Аффект» описывает влияние эмоциональных состояний на формирование и поддержание зависимости. Негативный аффект, включая стресс, тревогу и эмоциональную пустоту, усиливает мотивацию к вовлечению в азартные игры как способ регуляции внутреннего состояния. Нейробиологические исследования показывают, что стресс-индуцированное желание связано с активацией лимбических структур и взаимодействием с дофаминергическими системами вознаграждения как триггеры запуска аддиктивного поведения [6].

Компонент «Когниция» включает специфические когнитивные искажения и процессы переработки информации. Для гэмблинг-зависимости характерны иллюзия контроля, переоценка вероятности выигрыша и селективное внимание к положительным исходам. Важную роль играет феномен *стимул-реакция* – повышенной чувствительности к игровым стимулам, сопровождающийся усилением тяги к игре. Отмечается, что данные когнитивные процессы связаны с нарушениями принятия решений и перераспределением внимания в сторону игровых сигналов [7].

Компонент «Исполнительные функции» связан с функционированием исполнительных функций, включая ингибиторный контроль, рабочую память и способность к отсрочке вознаграждения. Эмпирические данные свидетельствуют о том, что у лиц с поведенческими зависимостями наблюдается снижение эффективности данных функций, что проявляется в импульсивных решениях и неспособности прекратить азартное поведение несмотря на негативные последствия [8].

На нейробиологическом уровне модель I-PACE подтверждается данными о дисбалансе фронто-стриарных систем, включающих дорсолатеральную префронтальную кору, орбитофронтальные области и переднюю поясную кору, отвечающих за регуляцию мотивации и когнитивного контроля. Усиление *системы стимул-реактивность* в сочетании со снижением активности префронтальных областей приводит к переходу от целенаправленного поведения к автоматизированным, привычным паттернам, что является основным механизмом хронификации зависимости [9].

Применительно к цифровой среде и онлайн-гэмблингу модель I-PACE получает дополнительное развитие. Современные исследования показывают, что цифровые платформы усиливают экспозицию к игровым стимулам, способствуют нормализации азартного поведения и увеличивают частоту взаимодействия с триггерами, что приводит к усилению тяги к игре и снижению контроля [10]. В то же время отмечается вариативность нейронных паттернов в зависимости от экспериментальных условий и типов задач, что подчеркивает необходимость мультимодальных исследований.

Таким образом, модель I-PACE позволяет рассматривать лудоманию как многоуровневую систему, в которой взаимодействуют личностные, аффективные, когнитивные и нейробиологические механизмы, формируя устойчивые поведенческие паттерны. Данная теоретическая рамка является методологически значимой для разработки стратегий профилактики, диагностики и реабилитации в условиях цифровой трансформации общества.

Научная новизна настоящего исследования заключается в разработке и эмпирическом обосновании многоуровневой модели факторов риска лудомании в Казахстане с учетом специфики цифровой среды и социокультурного контекста. В отличие от существующих подходов, преимущественно сосредоточенных на индивидуально-психологических или нейробиологических детерминантах аддиктивного поведения, данное исследование демонстрирует, что формирование гэмблинг-зависимости не может быть адекватно объяснено в рамках изолированных факторов или только модели I-PACE. Полученные результаты позволяют рассматривать зависимость как результат взаимодействия многоуровневых детерминант, включающих индивидуальный, межличностный и макросоциальный уровни.

На индивидуальном уровне установлено, что основными предикторами выступают импульсивность, нарушения эмоциональной регуляции, наличие травматического опыта и выраженные когнитивные искажения, связанные с восприятием вероятности выигрыша и контролем над игровым процессом. Эти факторы формируют базовую уязвимость и определяют интенсивность аффективно-когнитивных реакций, описанных в рамках модели I-PACE.

На межличностном уровне выявлена значимая роль семейной динамики, дефицита социальной поддержки и опыта стигматизации. Показано, что неблагоприятные социальные взаимодействия не только усиливают эмоциональную дисрегуляцию, но и способствуют скрытому течению зависимости, формируя феномен диагностической латентности, при котором обращение за помощью происходит на поздних стадиях.

На макросоциальном уровне исследование впервые для казахстанского контекста системно демонстрирует влияние цифровизации, высокой доступности онлайн-гэмблинга, культурной нормализации азартных практик и особенностей регуляторной среды. Установлено, что именно сочетание этих факторов усиливает экспозицию к игровым стимулам, способствует формированию устойчивых поведенческих паттернов и расширяет распространенность зависимости среди уязвимых групп.

Таким образом, интеграция модели I-PACE с многоуровневым социокультурным анализом, что позволяет перейти от индивидуализированного понимания зависимости к системному объяснению ее формирования и распространения. Предложенный подход создает теоретическую и эмпирическую основу для разработки комплексных стратегий профилактики, ранней диагностики и социальной реинтеграции лиц с зависимым поведением в условиях цифровой трансформации общества (табл. 1).

Таблица 1 – Многоуровневые факторы риска гэмблинг-зависимости

Уровень	Факторы риска	Механизм влияния
Индивидуальный	Импульсивность, тревога, депрессия, ПТСР, когнитивные искажения	Усиление желания, снижение самоконтроля
Психологический	Эмоциональная дисрегуляция, алекситимия	Использование гэмблинга как способа регуляции
Нейробиологический	Дисфункция фронто-стриарных контуров	Нарушение ингибиторного контроля
Межличностный	Дефицит поддержки, семейные конфликты	Усиление уязвимости и изоляции
Социальный	Стигматизация, низкая доступность помощи	Диагностическая латентность
Цифровой	Доступность платформ, алгоритмы вовлечения	Усиление «стимул-реакция»

На основе интеграции модели I-PACE и предложенной трехуровневой модели динамики распространения разработана многоуровневая модель профилактики гэмблинг-зависимости, учитывающая взаимодействие индивидуальных, межличностных и макросоциальных факторов. Данный подход позволяет перейти от фрагментарных профилактических мер к системной стратегии, направленной на снижение как индивидуальной уязвимости, так и структурных рисков цифровой среды.

1. Микроуровень: индивидуальная профилактика (I-PACE-ориентированный уровень). Профилактика на индивидуальном уровне направлена на снижение уязвимости, связанной с компонентами модели I-PACE – *Person*, *Affect*, *Cognition* и *Execution («Взаимодействие системы компонентов Личность–Аффект–Когниция–Исполнительный контроль»)*.

Основными направлениями являются: развитие навыков эмоциональной регуляции (снижение зависимости от поведения как способа аффективной компенсации); коррекция когнитивных искажений (иллюзия контроля, искажение вероятности выигрыша); тренировка исполнительных функций (ингибиторный контроль, принятие решений); раннее выявление лиц с травматическим опытом и коморбидными состояниями. Данный уровень соответствует **вторичной профилактике,** направленной на предотвращение перехода от эпизодического поведения к патологическому.

2. Мезоуровень: социально-средовая профилактика. Профилактика на мезоуровне ориентирована на изменение социальных условий, в которых формируется и поддерживается аддиктивное поведение.

Основные направления включают: формирование поддерживающих социальных сетей и снижение стигматизации; развитие программ психообразования в образовательных учреждениях; работа с семейной системой (повышение уровня эмоциональной вовлеченности и поддержки); ограничение влияния «социально-медийных пузырей» через развитие критического мышления и цифровой грамотности. Данный уровень направлен на снижение эффектов социальной контаминации и нормализации гэмблинга, а также на усиление защитных факторов.

3. Макроуровень: структурная и цифровая профилактика. Макроуровень включает меры, направленные на регулирование среды, в которой распространяется гэмблинг-зависимость: регулирование доступности онлайн-гэмблинга (ограничения

рекламы, возрастные барьеры); - внедрение принципов «ответственного дизайна» цифровых платформ (снижение аддиктивных механик); мониторинг и контроль алгоритмов вовлечения; развитие доступной системы ранней диагностики и помощи; учет культурных и региональных особенностей при разработке профилактических программ. Данный уровень соответствует **первичной профилактике,** направленной на снижение общей распространенности.

Таблица 2 – Многоуровневая модель профилактики

Уровень	**Цель**	**Механизмы**	**Тип профилактики**
Микро	Снижение индивидуальной уязвимости	Эмоциональная регуляция, когнитивная коррекция	Вторичная
Мезо	Изменение социальной среды	Поддержка, психообразование	Вторичная/ третичная
Макро	Снижение экспозиции	Регуляция, цифровая политика	Первичная

Принцип взаимного усиления уровней направлен на изменения на макроуровне снижают экспозицию к риску; мезоуровень модифицирует социальные нормы, а микроуровень повышает индивидуальную устойчивость.

Таким образом, профилактика рассматривается как **непрерывный процесс**, включающий: снижение экспозиции → изменение норм → усиление саморегуляции. Эффективная профилактика гэмблинг-зависимости в цифровую эпоху возможна только при одновременном воздействии на нейропсихологические механизмы, социальные процессы и цифровую инфраструктуру, что требует междисциплинарного и многоуровневого подхода.

Заключение

Исследование позволило системно осмыслить гэмблинг-зависимость в условиях цифровой трансформации как сложный многоуровневый феномен, формирующийся на пересечении нейропсихологических, социальных и технологических процессов. В отличие от традиционных подходов, фокусирующихся преимущественно на индивидуальных детерминантах, в настоящей статье обосновано, что патологическая зависимость возникает в результате взаимодействия факторов микро-, мезо- и макроуровня, что требует пересмотра существующих моделей диагностики и профилактики.

Интеграция модели I-PACE с многоуровневым анализом позволила выявить механизмы формирования зависимости: усиление аффективно-когнитивных реакций, снижение эффективности исполнительных функций и их нейробиологическую обусловленность через дисфункцию фронто-стриарных контуров. При этом показано, что данные процессы существенно модифицируются социальной средой и цифровой инфраструктурой, включая механизмы нормализации поведения, социальной контаминации и алгоритмического усиления вовлеченности. Трехуровневая модель динамики распространения, демонстрирующая, что расширение гэмблинг-зависимости обусловлено не только индивидуальной уязвимостью, но и структурными характеристиками цифрового рынка, особенностями социальных сетей и платформенными механизмами формирования привычек. Это позволяет рассматривать зависимость как системный процесс, поддерживаемый внешними условиями и воспроизводимый в цифровой среде.

В контексте Казахстана полученные результаты имеют особую актуальность в связи с ростом доступности цифровых форм азартных игр и ограниченностью систем раннего выявления и помощи. В перспективе дальнейших исследований представляется целесообразным углубление эмпирического анализа с использованием мультимодальных методов, включая нейропсихологические и поведенческие показатели, а также разработка культурно-адаптированных диагностических инструментов, учитывающих региональные особенности и цифровой контекст.

Благодарности. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR24992927).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Granero R., Jiménez-Múrcia S., del Pino-Gutiérrez A., Mora B., Valenciano-Mendoza E., Baenas I., Gómez-Peña M. et al. Gambling Phenotypes in Online Sports Betting // Frontiers in Psychiatry. – 2020. – Vol. 11. – DOI: 10.3389/fpsyt.2020.00482.

2. Verdejo-García A., Winstanley C. A. Editorial overview // Current Opinion in Behavioral Sciences. – 2020. – Vol. 31. – P. iii–v. – DOI: 10.1016/j.cobeha.2020.03.010.

3. Brand M., Müller A., Stark R., Steins-Loeber S., Klucken T., Montag C., Wegmann E. Affective and cognitive mechanisms of specific Internet-use disorders // Addiction Biology. – 2021. – Vol. 26, No. 6. – DOI: 10.1111/adb.13087.

4. Dong H., Wang M., Zhang J., Hu Y., Potenza M., Dong G. Reduced frontostriatal functional connectivity and associations with severity of Internet gaming disorder // Addiction Biology. – 2020. – Vol. 26, No. 4. – DOI: 10.1111/adb.12985.

5. Szerman N., Ferre F., Basurte-Villamor I., Vega P., Mesías B., Marín-Navarrete R., Arango C. Gambling Dual Disorder: A Dual Disorder and Clinical Neuroscience Perspective // Frontiers in Psychiatry. – 2020. – Vol. 11. – DOI: 10.3389/fpsyt.2020.589155.

6. Spagnolo P., Pérez L., Terraneo A., Gallimberti L., Bonci A. Neural correlates of cue- and stress-induced craving in gambling disorders: implications for transcranial magnetic stimulation interventions // European Journal of Neuroscience. – 2019. – Vol. 50, No. 3. – P. 2370–2383. – DOI: 10.1111/ejn.14313.

7. Castro J., Cancela A., Cárdaba M. Neural cue-reactivity in pathological gambling as evidence for behavioral addiction: a systematic review // Current Psychology. – 2022. – Vol. 42, No. 32. – P. 28026–28037. – DOI: 10.1007/s12144-022-03915-0.

8. Quaglieri A., Mari E., Boccia M., Piccardi L., Guariglia C., Giannini A. Brain Network Underlying Executive Functions in Gambling and Alcohol Use Disorders: An Activation Likelihood Estimation Meta-Analysis of fMRI Studies // Brain Sciences. – 2020. – Vol. 10, No. 6. – Art. 353. – DOI: 10.3390/brainsci10060353.

9. Weinstein A., Petzold J., Kuitunen-Paul S. Addiction and the Brain: Current Knowledge, Methods, and Perspectives. – 2024. – DOI: 10.3389/978-2-8325-4247-7.

10. Skok K., Waszkiewicz N. Biomarkers of Internet Gaming Disorder – A Narrative Review // Journal of Clinical Medicine. – 2024. – Vol. 13, No. 17. – Art. 5110. – DOI: 10.3390/jcm13175110

UDC 343.57

THE HIDDEN COSTS OF GAMBLING LIBERALISATION IN KAZAKHSTAN

Urinboyev R.
PhD,Professor, Lund University, Lund, Sweden

This article explores the dramatic expansion of gambling across Central Asia, with a particular focus on Kazakhstan, where gambling has evolved into a major social, economic, and political issue. The authors argue that gambling addiction should not be viewed merely as an individual psychological disorder or a matter of personal irresponsibility. Instead, it must be understood as a structural and societal problem produced by broader transformations in governance, technology, and economic life.

Over the past two decades, gambling in Central Asia has shifted from being a relatively restricted and socially marginal activity into an increasingly normalised component of everyday life. This transformation has been driven largely by the rapid spread of digital technologies, mobile betting applications, online casinos, and aggressive advertising strategies operating through social media platforms. Smartphones and inexpensive internet access have made gambling available to almost anyone at any time, removing earlier geographical and social barriers that once limited participation. As a result, gambling is no longer confined to casinos or betting shops; it now exists inside homes, workplaces, universities, and even within the daily routines of young people.

Kazakhstan represents one of the clearest examples of this transformation. Initially, the Kazakh government attempted to regulate gambling by confining casinos to two designated gambling zones—Kapchagay and Shchuchinsk—after legalising gambling in 1999 and introducing new regulations in 2007. However, the rapid rise of online gambling undermined these territorial controls. Through betting websites, mobile applications, cryptocurrencies, VPN technologies, and social media marketing, gambling spread far beyond the state's ability to regulate it effectively. In practice, digital technologies turned gambling into an easily accessible and deeply embedded social phenomenon.

The article demonstrates that the expansion of gambling has generated serious social consequences throughout Kazakhstan and, increasingly, across Central Asia more broadly. Gambling addiction contributes to rising household debt, family breakdown, emotional trauma, mental health disorders, domestic instability, and growing public concern over corruption and institutional vulnerability. Families often bear the hidden costs of addiction as individuals lose savings, accumulate large debts, sell property, or become trapped in cycles of compulsive gambling. In many cases, spouses and children experience secondary psychological harm, including anxiety, depression, chronic stress, and social stigma.

At the same time, the article highlights how gambling harms extend beyond private households into state institutions and governance structures. Gambling-related indebtedness among public officials creates risks of corruption, financial misconduct, blackmail, and weakened institutional integrity. Kazakh authorities have increasingly framed gambling addiction as a threat not only to public health but also to national security and social stability.

Main Argument

The central argument of the article is that gambling addiction in Kazakhstan is not simply an issue of individual weakness or poor personal decision-making. Rather, it is a structural problem created through the interaction of several broader forces shaping contemporary society. These include:

- rapid digitalisation and technological change,
- expansion of online betting and gambling platforms,
- persistent economic inequality and financial insecurity,
- weak public health and mental health systems,
- and contradictory state policies that simultaneously promote and regulate gambling.

The authors argue that digital capitalism plays a central role in intensifying gambling addiction. Online gambling platforms operate continuously and are specifically designed to maximise user engagement through personalised advertising, algorithmic targeting, and constant accessibility. Young people, especially young men, are particularly vulnerable because they are heavily exposed to betting promotions through social media, influencers, and sports sponsorships. Gambling therefore becomes integrated into broader digital consumer culture, where risk-taking and rapid financial gain are normalised and even glamorised.

Economic conditions further deepen vulnerability to gambling addiction. Across Central Asia, many people face unemployment, unstable incomes, labour migration, household indebtedness, and widening social inequality. Under such circumstances, gambling often appears attractive as a perceived opportunity for quick financial improvement or escape from economic hardship. The article suggests that gambling functions not only as entertainment but also as a coping mechanism within contexts of uncertainty and limited social mobility.

The article also emphasises the contradictory role of the state. Governments in Kazakhstan and elsewhere in Central Asia benefit financially from gambling through taxes, licensing fees, and tourism revenues. At the same time, these same governments attempt to reduce the social harms associated with addiction. This creates a fundamental tension within state policy: authorities rely economically on the expansion of gambling markets while simultaneously struggling to regulate their damaging consequences. According to the authors, this contradiction weakens regulatory enforcement and contributes to fragmented policy responses.

Importantly, the article challenges purely medical or psychological explanations of gambling addiction that focus exclusively on individual pathology, impulsivity, or cognitive dysfunction. While acknowledging that psychological factors matter, the authors argue that such approaches are incomplete because they overlook the wider social, economic, and technological environments that make gambling increasingly accessible and socially embedded. Gambling addiction is therefore framed as a public health and governance issue rooted in structural inequalities and the dynamics of digital capitalism rather than simply a matter of personal responsibility.

Ultimately, the article presents Kazakhstan’s gambling crisis as a reflection of broader transformations occurring across post-socialist societies: the expansion of market logics into everyday life, the growing influence of digital platforms, the retreat of social protections, and the increasing difficulty states face in regulating rapidly evolving technological industries. The authors conclude that meaningful responses to gambling addiction require more than punitive laws or isolated treatment programmes. Instead, they call for coordinated public health strategies, stronger regulation of digital gambling platforms, expanded mental health services, and broader social policies aimed at reducing inequality and economic vulnerability.

Gambling Expansion in Central Asia

The article situates the rise of gambling in Central Asia within a broader global transformation of the gambling industry. Over the past two decades, gambling has expanded rapidly across the world due to several interconnected developments, including the growth of online technologies, mobile betting applications, deregulation of gambling markets, and increasing state reliance on gambling-related tax revenues. Technological innovation has fundamentally changed the nature of gambling by making betting platforms available around the clock through smartphones, websites, and social media applications. Gambling is no longer limited to physical casinos or betting shops; instead, it has become integrated into everyday digital life.

Central Asia, despite its long history of strong state control and Soviet-era restrictions on gambling, has increasingly become part of this global trend. The region’s governments have responded differently to the expansion of gambling, reflecting varying political priorities, economic strategies, and approaches to social control. Some states have moved toward legalisation and regulation, while others have maintained formal prohibitions. Nevertheless, the article demonstrates that digital technologies have made it increasingly difficult for governments to fully control or restrict gambling activities.

Kazakhstan has emerged as the leading gambling market in Central Asia and serves as the article's central case study. Gambling was legalised in Kazakhstan in 1999, and later reforms attempted to geographically confine casinos to designated gambling zones such as Kapchagay and Shchuchinsk. The state promoted these zones as tools for tourism development, foreign investment, and revenue generation. However, the rise of online gambling gradually undermined these territorial restrictions. Betting platforms, mobile applications, and online casinos became accessible nationwide, effectively turning smartphones into portable gambling venues.

Kyrgyzstan and Uzbekistan have followed similar trajectories, although somewhat later. Kyrgyzstan legalised gambling in 2022 after years of prohibition, hoping to attract investment and boost tourism revenues. Uzbekistan also moved toward legalisation more recently, viewing the gambling industry as a potential source of economic growth and state income. In both countries, governments attempted to frame gambling as a controlled economic sector capable of generating employment and attracting international visitors. However, the article notes that before legalisation, gambling activities had already existed informally through underground networks and online betting platforms operating beyond effective state supervision.

By contrast, Tajikistan and Turkmenistan maintain some of the strictest anti-gambling laws in the region. These governments officially prohibit nearly all forms of gambling under broader authoritarian systems that tightly regulate public morality, leisure activities, and informal economic practices. Yet the article demonstrates that prohibition has not eliminated gambling. Instead, gambling continues through hidden and often illegal forms, including underground casinos, private betting circles, and online gambling websites accessible through smartphones and foreign digital platforms. This situation reveals a significant gap between formal legal restrictions and everyday social realities.

The article places particular emphasis on the role of digital technologies in spreading gambling beyond traditional forms of state control. Smartphones, social media platforms, online payment systems, cryptocurrencies, and VPN technologies allow gambling operators to bypass national borders and regulatory restrictions. Social media influencers, targeted advertising, and Telegram betting channels further contribute to the normalisation of gambling among young people and vulnerable populations. As a result, even governments with restrictive policies struggle to contain the spread of online gambling.

Importantly, the article argues that the expansion of gambling in Central Asia cannot be explained solely through technological change. Economic and social conditions across the region also play a major role in making populations vulnerable to gambling addiction. Many Central Asian societies continue to experience high unemployment, low wages, labour migration, household debt, and widening social inequality. Large numbers of people face economic insecurity and limited opportunities for social mobility. Under such circumstances, gambling is often perceived as a possible escape from poverty or financial hardship. Online betting platforms exploit these vulnerabilities by promoting the idea that quick financial success is attainable through gambling.

Labour migration is another important factor highlighted in the article. Millions of Central Asians work abroad, particularly in Russia and other neighbouring countries, often under unstable and precarious conditions. Experiences of social dislocation, loneliness, uncertainty, and financial pressure may increase susceptibility to gambling and online betting. Gambling therefore functions not only as entertainment but also as a psychological coping mechanism in contexts marked by economic insecurity and social stress.

The authors further argue that governments face a difficult policy dilemma. On one hand, gambling offers economic benefits such as tax revenues, tourism development, and employment opportunities. On the other hand, the social costs of gambling—including addiction, debt, family breakdown, mental health problems, and institutional corruption—can become severe and long-lasting. In many cases, economic interests have outweighed social protection measures, leading to weak regulation and inadequate investment in prevention and treatment services.

Overall, the article presents the expansion of gambling in Central Asia as part of a broader transformation shaped by digital capitalism, economic inequality, and changing forms of governance. Gambling is no longer a marginal or isolated activity; it has become deeply embedded within everyday economic and social life across the region.

Kazakhstan as a Key Case Study

The article identifies Kazakhstan as the most important and revealing case study for understanding the growth of gambling and gambling addiction in Central Asia. Among all countries in the region, Kazakhstan possesses the largest, most technologically advanced, and most commercially developed gambling sector. The country therefore provides a particularly useful example of how gambling expansion, digitalisation, state regulation, and social vulnerability interact in post-socialist societies undergoing rapid economic and technological change.

Kazakhstan's experience is especially significant because it illustrates the contradictions that emerge when governments attempt to balance economic liberalisation and revenue generation with social protection and public health concerns. The article argues that Kazakhstan reflects broader regional and global tensions surrounding gambling regulation: the state simultaneously seeks to profit from gambling while also trying to control the social harms associated with addiction, debt, and family breakdown.

Legalisation and Gambling Zones

Kazakhstan formally legalised gambling in 1999 as part of the country's broader transition toward a market-oriented economy following the collapse of the Soviet Union. During this period, the government pursued economic liberalisation policies designed to attract private investment, stimulate tourism, and diversify sources of state revenue. Gambling was increasingly viewed as a legitimate commercial sector capable of contributing to national economic growth.

However, as gambling expanded rapidly during the early 2000s, public concern also began to increase regarding rising addiction, criminality, and social disorder associated with casinos and betting establishments. In response, the Kazakh government introduced major legislative reforms in 2007 through the Law "On Gambling Business." Rather than banning gambling entirely, the state adopted a strategy of spatial containment by restricting physical casinos and gambling venues to two specially designated gambling zones:

- Kapchagay (near Almaty)
- Shchuchinsk (in northern Kazakhstan)

The logic behind this policy was based on the assumption that gambling could continue generating economic benefits while its negative social effects could be geographically isolated and controlled. By concentrating casinos within limited tourist-oriented zones, the government hoped to protect the wider population from direct exposure to gambling while simultaneously encouraging investment, tourism development, and tax revenues. This model resembled similar gambling-zone approaches used in other parts of the world, where casinos are geographically separated from ordinary urban and residential areas.

Initially, this territorial strategy appeared relatively manageable because gambling remained tied primarily to physical casino spaces. However, the article argues that this regulatory model began to collapse with the rapid emergence of online gambling technologies during the 2010s and especially after 2020. The expansion of smartphones, high-speed internet access, mobile betting applications, and digital payment systems fundamentally transformed gambling participation in Kazakhstan.

Online betting platforms allowed users to gamble from virtually anywhere without travelling to the designated gambling zones. Through mobile applications, websites, social media advertising, and online casinos, gambling became integrated into everyday life across the country. The article notes that "the smartphone replaced the casino floor," meaning that digital technologies effectively destroyed the geographical barriers that earlier legislation had attempted to establish. Gambling was no longer confined to casinos in Kapchagay or Shchuchinsk; instead, it entered homes, workplaces, universities, and public spaces throughout Kazakhstan.

This transformation was intensified by weak enforcement mechanisms and regulatory gaps. Many online gambling platforms operated through foreign servers, mirror websites, VPN technologies, and alternative payment systems, making them difficult for Kazakh authorities to monitor or block effectively. Social media influencers and targeted advertising campaigns also helped normalise betting among young people and digitally connected populations. As a result, the state increasingly lost control over the rapidly expanding online gambling environment.

Rapid Economic Growth of the Gambling Industry

The article highlights the extraordinary financial growth of Kazakhstan's gambling industry during the early 2020s as evidence of this digital expansion. According to official and industry estimates:

- gambling revenues reached approximately ₸600 billion annually in 2022,
- compared to only around ₸90 billion in 2020.

This dramatic increase within just two years demonstrates how rapidly online gambling platforms expanded throughout Kazakhstan. The growth reflects several interconnected factors:

- increased smartphone usage,
- widespread internet access,
- aggressive online advertising,
- the popularity of sports betting,
- and insufficient regulatory oversight.

The article argues that digital gambling platforms created an environment where gambling became permanently accessible, highly personalised, and socially normalised. Unlike traditional casinos, online betting applications operate continuously and encourage repeated participation through notifications, promotions, bonuses, and algorithmic targeting.

At the same time, enforcement mechanisms struggled to keep pace with technological developments. Although the government introduced various legal reforms and attempted to block illegal gambling websites, operators frequently reappeared through new domain names, mirror platforms, and offshore servers. Cryptocurrencies and digital financial technologies further complicated state oversight by enabling anonymous or cross-border transactions beyond traditional banking controls.

The article therefore argues that Kazakhstan's experience demonstrates the limitations of traditional regulatory approaches in the digital era. Policies based on geographical control and physical restriction became increasingly ineffective once gambling shifted online. The state's earlier assumption—that gambling could be economically beneficial while remaining socially contained—was fundamentally undermined by digital technologies that removed spatial boundaries altogether.

Ultimately, Kazakhstan's case reveals how rapid digitalisation, economic liberalisation, and weak institutional capacity combined to produce a large-scale gambling ecosystem with far-reaching social consequences. The country serves as a critical example of how technological transformation can outpace regulatory systems and create new forms of social and institutional vulnerability.

Online Gambling and Digital Capitalism

One of the central themes of the article is the relationship between gambling expansion and the rise of digital capitalism. The authors argue that gambling in Kazakhstan and across Central Asia can no longer be understood simply as a traditional leisure activity tied to physical casinos or betting shops. Instead, gambling has become deeply integrated into the digital economy and embedded within everyday social life through online technologies, mobile communication, and platform-based consumer culture.

The article uses the concept of *digital capitalism* to describe how modern digital platforms, algorithms, and online business models continuously encourage consumer engagement, data extraction, and profit generation. In this environment, gambling companies no longer rely solely on physical gambling venues. Instead, they use digital technologies to create permanent, highly personalised, and constantly accessible gambling ecosystems that follow users throughout their

daily lives. Smartphones, social media applications, and online payment systems have transformed gambling into a routine and often invisible part of digital consumption.

The authors identify several technologies and digital mechanisms that have accelerated the spread of gambling:

- mobile betting applications,
- social media advertising,
- influencer marketing,
- cryptocurrencies and digital payments,
- and 24-hour online accessibility.

Mobile betting applications play a particularly important role because they allow gambling to occur anywhere and at any time. Unlike traditional casinos, online platforms are permanently available through smartphones and tablets. Users can place bets instantly from home, work, public transport, or university classrooms. This constant accessibility removes earlier social and geographical barriers that once limited gambling participation. The article explains that gambling has effectively become integrated into ordinary daily routines, making it far more difficult for individuals to separate gambling activities from everyday life.

Social media advertising further intensifies this process. Gambling companies increasingly use platforms such as Instagram, Telegram, TikTok, YouTube, and other digital networks to market betting services directly to users. Algorithms collect behavioural data and deliver highly personalised advertisements based on users' interests, age, online behaviour, and social connections. Sports betting advertisements are especially common during football matches, esports events, and other popular entertainment activities followed by young audiences.

Influencer marketing has also become a powerful mechanism for normalising gambling culture. Online influencers, bloggers, and sports personalities often promote betting platforms as symbols of success, excitement, and modern lifestyle. By associating gambling with luxury, financial gain, masculinity, and social prestige, influencer marketing helps make gambling appear socially acceptable and even desirable among younger generations. The article suggests that this marketing strategy contributes to the cultural normalisation of risk-taking and speculative behaviour within digital consumer culture.

Cryptocurrencies and digital payment systems further complicate the gambling landscape. Online gambling platforms increasingly use cryptocurrencies and alternative payment technologies that operate beyond traditional banking systems. These systems make financial transactions faster, more anonymous, and more difficult for governments to monitor or regulate. The use of digital currencies also enables gambling operators to function across borders, avoiding national restrictions and complicating law enforcement efforts.

A key argument of the article is that online gambling platforms fundamentally undermine traditional forms of state regulation. Earlier gambling laws in Kazakhstan were designed around the regulation of physical spaces such as casinos and gambling zones. However, digital gambling platforms do not operate within clear territorial boundaries. Many online betting companies are registered abroad, hosted on foreign servers, or connected to international financial networks outside Kazakhstan's direct legal control.

Even when governments attempt to ban or block gambling websites, operators often continue functioning through:

- mirror websites,
- alternative domain names,
- VPN technologies,
- and offshore hosting services.

As soon as one website is blocked, another version may quickly appear under a different address. This creates a constant cycle in which regulators struggle to keep pace with rapidly adapting digital gambling systems. The article therefore argues that digital gambling exposes the limitations of conventional state regulation in the era of global online platforms.

Youth Vulnerability and Algorithmic Targeting

The article pays particular attention to the vulnerability of young people within digital gambling environments. Youth are considered especially at risk because they are highly connected to digital technologies, social media platforms, and online entertainment cultures. Surveys cited in the article suggest that many students in Kazakhstan begin experimenting with gambling before reaching the age of 18. Early exposure significantly increases the likelihood of developing gambling-related problems later in life.

The authors explain that young men are especially targeted by gambling companies through algorithmic advertising systems. Social media algorithms identify users interested in sports, gaming, or financial success and expose them to personalised betting advertisements designed to maximise engagement. These advertisements often portray gambling as exciting, socially prestigious, and financially rewarding while minimising the risks of addiction and debt.

The article further argues that digital gambling environments blur the boundaries between gaming, entertainment, and gambling itself. Young users are frequently exposed to gambling-like mechanics in online games, esports betting, fantasy sports platforms, and gamified betting applications. This creates a cultural environment in which gambling becomes normalised from an early age and increasingly integrated into youth identities and online social interaction.

Importantly, the authors stress that vulnerability to online gambling is not simply a matter of individual choice. Instead, digital gambling platforms are intentionally designed to maximise participation through behavioural tracking, psychological stimulation, instant rewards, and continuous accessibility. In this sense, gambling addiction is linked to broader economic systems that profit from user attention, risk-taking, and prolonged engagement. The article therefore frames online gambling as part of a wider system of digital capitalism in which commercial interests often outweigh concerns about public health and social well-being.

Social Consequences of Gambling Addiction

The article demonstrates that the consequences of gambling addiction in Kazakhstan extend far beyond the individual gambler and increasingly affect families, communities, public institutions, and the broader social fabric of society. Gambling-related harms are presented not simply as isolated personal problems but as multidimensional social issues connected to debt, mental health crises, family instability, institutional corruption, and weakening public trust.

The authors argue that gambling addiction produces a ripple effect throughout society. While gambling is often promoted as entertainment or a harmless form of leisure, the long-term consequences can be severe and destructive, particularly when addiction becomes linked to financial collapse and psychological distress. In Kazakhstan, the rapid expansion of online betting platforms has intensified these harms by making gambling continuously accessible and socially normalised.

Family Breakdown and Household Debt

One of the most serious social consequences discussed in the article is household financial collapse. Problem gamblers frequently accumulate large debts through repeated betting losses, loans, credit borrowing, and informal lending arrangements. Many individuals continue gambling in an attempt to recover previous losses, creating a destructive cycle of increasing financial desperation and compulsive risk-taking.

The article notes that gambling addicts in Kazakhstan often:

- borrow heavily from banks or informal lenders,
- sell personal possessions,
- mortgage family property,
- drain household savings,
- or accumulate debts reaching millions of tenge.

In many cases, families lose homes, vehicles, businesses, or long-term financial security because of gambling-related losses.

This financial instability creates profound emotional and social pressures within households. Gambling addiction frequently contributes to:

- marital conflict,
- domestic violence,
- emotional trauma,
- distrust between family members,
- and long-term family instability.

The article explains that gambling addiction often destroys family relationships because addicted individuals may hide debts, lie about financial problems, neglect responsibilities, or repeatedly break promises to stop gambling. Spouses and family members are left coping with uncertainty, financial insecurity, and emotional exhaustion. Over time, these tensions may lead to divorce, separation, or the breakdown of household support structures.

The authors place particular emphasis on the secondary psychological harm experienced by spouses and children. Family members living with gambling addiction often develop:

- anxiety disorders,
- depression,
- chronic stress,
- emotional insecurity,
- and trauma-related symptoms.

Children may suffer from unstable living conditions, neglect, social stigma, or reduced educational opportunities as household finances deteriorate. In this sense, gambling addiction affects not only the gambler but entire family networks.

The article also notes that domestic violence and emotional withdrawal are frequently associated with gambling-related financial stress. Families living under severe debt pressure may experience constant conflict, fear, and emotional instability, creating long-term psychological consequences for all household members.

Mental Health Problems

A major section of the article focuses on the mental health consequences of gambling addiction. Drawing on international psychological and clinical research, the authors explain that gambling addiction is strongly associated with a wide range of mental health disorders and behavioural problems.

The article highlights close connections between gambling addiction and:

- depression,
- anxiety disorders,
- substance abuse,
- trauma,
- impulse-control disorders,
- and suicidal behaviour.

International studies reviewed in the article compare gambling addiction to other forms of dependency such as alcohol or drug addiction because similar neurological and psychological mechanisms are involved. Gambling addiction often produces cycles of emotional highs and lows, compulsive behaviour, shame, guilt, and social isolation. Many addicted individuals continue gambling despite severe financial and personal consequences because they believe future winnings will solve their problems.

The article explains that these psychological pressures can become overwhelming. As debts increase and relationships collapse, many gamblers experience hopelessness, severe anxiety, and emotional breakdown. Media reports from Kazakhstan cited in the article include several cases in which gambling-related financial distress was linked to suicide or suicidal behaviour.

The authors argue that Kazakhstan’s mental health system remains poorly equipped to respond to this growing addiction crisis. Gambling addiction treatment services are limited, fragmented, and concentrated mainly in large urban centres such as Almaty and Astana. In many regions, specialised addiction treatment or rehabilitation programmes are either unavailable or inaccessible.

Several structural problems limit effective treatment:

- insufficient funding for mental health services,
- lack of specialised addiction professionals,
- social stigma surrounding psychological treatment,
- weak diagnostic systems,
- and limited public awareness of gambling addiction.

As a result, many gambling addiction cases remain undiagnosed or untreated. Official healthcare statistics report only a very small number of formally diagnosed gambling addiction cases. However, unofficial estimates cited in the article suggest that hundreds of thousands of individuals in Kazakhstan may suffer from gambling-related problems. This discrepancy reflects underreporting, limited institutional capacity, and the hidden nature of behavioural addiction.

The article therefore argues that gambling addiction should be approached as a major public health issue requiring coordinated social, psychological, and institutional responses rather than merely punitive legal measures.

Institutional and Governance Risks

Beyond households and mental health, the article also highlights the growing institutional and governance risks associated with gambling addiction in Kazakhstan. The authors argue that gambling harms increasingly affect state institutions, administrative systems, and public trust.

Between 2020 and 2022, hundreds of public officials were reportedly involved in gambling-related misconduct or violations connected to gambling activities. These cases raised serious concerns because heavy personal debt among civil servants may increase vulnerability to unethical behaviour and financial corruption.

The article identifies several institutional risks linked to gambling addiction among state employees:

- corruption,
- financial misconduct,
- conflicts of interest,
- bribery vulnerability,
- and susceptibility to blackmail or coercion.

Public officials facing severe gambling debts may become more likely to misuse public resources, accept bribes, leak sensitive information, or engage in corrupt practices to repay debts. Because of these risks, Kazakhstan’s political leadership increasingly framed gambling addiction not only as a social or medical issue but also as a matter of national security and institutional stability.

President Kassym-Jomart Tokayev publicly called for stronger restrictions on gambling participation among:

- civil servants,
- military personnel,
- law enforcement officers,
- and heavily indebted individuals.

In response, Kazakhstan introduced several major legal reforms between 2023 and 2025. These reforms included:

- bans on gambling participation for certain public-sector groups,
- stricter advertising restrictions,
- higher minimum gambling age requirements,
- biometric identification systems,
- and expanded self-exclusion mechanisms.

The article notes that the government also introduced systems allowing citizens to voluntarily ban themselves from gambling services through digital state platforms. Large numbers of people reportedly used these self-exclusion tools, demonstrating growing public awareness of gambling-related harms.

However, despite these reforms, the authors argue that enforcement remains inconsistent and incomplete. Digital gambling platforms continue to evade regulation through offshore registration, mirror websites, VPN access, cryptocurrencies, and rapidly changing online infrastructures. Regulatory agencies struggle to monitor and control gambling activities operating across borders and outside traditional legal frameworks.

Ultimately, the article concludes that Kazakhstan's gambling crisis reveals broader challenges facing modern states in the digital era. Technological change, platform capitalism, and global online markets have expanded faster than institutional capacity, creating new forms of social vulnerability that traditional regulatory systems are increasingly unable to manage effectively.

Conclusion

The article concludes that the gambling crisis in Kazakhstan is not an isolated social problem but rather part of broader transformations connected to digitalisation, economic liberalisation, and changing forms of governance in post-socialist Central Asia. Gambling addiction is presented as a symptom of deeper structural changes occurring within society, where technological innovation, market expansion, and weakened systems of social protection increasingly shape everyday life.

A central conclusion of the article is that the rapid expansion of online gambling has fundamentally undermined earlier regulatory strategies based on geographical control. Kazakhstan's attempt to contain gambling within designated gambling zones such as Kapchagay and Shchuchinsk became ineffective once digital betting platforms, mobile applications, and online casinos allowed gambling to spread across the country through smartphones and internet access. The authors argue that territorial regulation was designed for a physical gambling economy, whereas contemporary gambling operates through borderless digital systems that are much more difficult to monitor and regulate.

The article further demonstrates that the expansion of gambling has exposed major weaknesses in Kazakhstan's public health infrastructure and regulatory institutions. Existing legal frameworks, enforcement mechanisms, and treatment systems have struggled to keep pace with the rapid growth of online gambling technologies. Regulatory agencies often lack the technical capacity to effectively monitor digital platforms operating through offshore servers, mirror websites, cryptocurrencies, and VPN technologies. As a result, the state increasingly faces difficulties controlling gambling activities that function beyond traditional territorial and institutional boundaries.

At the same time, the social consequences of gambling addiction have become increasingly widespread and multidimensional. The article emphasises that gambling harms now affect:

- families,
- youth,
- public institutions,
- and broader forms of social trust and stability.

Within families, gambling addiction contributes to debt, emotional trauma, domestic conflict, and household instability. Young people are particularly vulnerable because of their constant exposure to digital gambling environments, personalised advertising, and online betting cultures integrated into social media and entertainment platforms. Public institutions also face growing risks as gambling-related debt among officials creates vulnerabilities linked to corruption, financial misconduct, and weakened institutional integrity. The authors therefore argue that gambling addiction should no longer be understood purely as a private behavioural problem but as a wider societal challenge with important implications for governance and social cohesion.

A major conclusion of the article is that punitive or narrowly legalistic approaches alone are insufficient to address gambling-related harms. Although Kazakhstan has introduced stricter laws, advertising restrictions, and self-exclusion mechanisms, the authors argue that sustainable solutions require broader structural and public-health-oriented responses. Future policy strategies should therefore place greater emphasis on:

- public health approaches,
- prevention and education,
- mental health treatment and rehabilitation,
- stronger digital regulation,
- and expanded systems of social protection.

The authors stress that gambling addiction must be treated not only as an issue of individual responsibility but also as a consequence of wider economic and technological systems that actively encourage risk-taking, consumption, and continuous digital engagement. This means that governments must address the social and economic conditions that increase vulnerability to addiction, including unemployment, debt, inequality, and weak welfare infrastructures.

The article also highlights the urgent need for stronger mental health services in Kazakhstan and across Central Asia. Existing addiction treatment programmes remain limited, especially outside major urban centres, and many individuals suffering from gambling addiction remain undiagnosed or untreated. According to the authors, greater investment in specialised rehabilitation services, counselling programmes, and community-based support systems is essential for reducing long-term social harm.

Finally, the article calls for further academic and policy research on the relationship between gambling, indebtedness, inequality, digital platforms, and governance in Central Asia. The authors argue that the region provides an important case for understanding how digital capitalism and market liberalisation reshape social behaviour, public institutions, and everyday life in rapidly changing societies. More comparative and interdisciplinary research is needed to examine how different regulatory systems, cultural contexts, and economic conditions influence gambling-related harms across the region.

Overall, the article presents Kazakhstan’s gambling crisis as a powerful example of the broader tensions produced by contemporary digital economies: states seek economic growth and technological modernisation while simultaneously confronting the social costs, institutional vulnerabilities, and public health challenges generated by these same processes.

УДК 316.624:316.62

СВЯЗЬ ПРОБЛЕМНОГО ИГРОВОГО ПОВЕДЕНИЯ И СИМПТОМАТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧЕСКОГО СТРЕССА: РЕЗУЛЬТАТЫ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Килыбаев Т.Б.
PhD, Директор центра международного сотрудничества, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Республика Казахстан
t.kilybayev@gmail.com

В исследовании на выборке 2 000 респондентов из 17 областей и 3 городов республиканского значения Республики Казахстан, имевших опыт участия в азартных играх в течение последних 12 месяцев, проанализирована связь между уровнем проблемного игрового поведения (PGSI) и выраженностью симптомов посттравматического стресса (PCL-5). У 51,6% участников выявлен PGSI ≥ 8 (категория проблемного гэмблинга), у 32,0% значение PCL-5 ≥ 33 (порог вероятного ПТСР). Корреляция между шкалами оказалась высокой (ρ Спирмена = 0,77; p < 0,001). Полученные данные свидетельствуют о том, что азартная игра в казахстанском контексте функционирует не только как поведенческая аддикция, но и как самостоятельный травмогенный опыт, что требует пересмотра подходов к профилактике и социальной поддержке.

Ключевые слова: *лудомания, проблемный гэмблинг, PGSI, PCL-5, посттравматический стресс, социологическое исследование.*

Зерттеуде Қазақстан Республикасының 17 облысы мен 3 республикалық маңызы бар қалаларынан 2 000 респонденттің қатысуымен (соңғы 12 айда құмар ойындарға қатысқан тұлғалар) проблемалы құмар ойын мінез-құлқы (PGSI) мен посттравматикалық стресс симптоматикасы (PCL-5 шкаласы) арасындағы байланыс талданды. Респонденттердің 51,6%-ы PGSI бойынша 8 және одан жоғары балл жинады, ал 32,0%-ы PCL-5 бойынша 33 баллдан жоғары шек көрсеткішіне жетті. PGSI мен PCL-5 арасындағы корреляция өте күшті болды (Спирмен ρ = 0,77; p < 0,001). Алынған нәтижелер құмар ойындардың тікелей травмалық тәжірибеге айналу қаупін көрсетеді және профилактикалық саясат пен әлеуметтік қолдау жүйесін қайта қарауды талап етеді.

Кілт сөздер: *лудомания, проблемалы гэмблинг, PGSI, PCL-5, посттравматикалық стресс, әлеуметтанулық зерттеу.*

The study analyses the relationship between problem gambling severity (PGSI) and post-traumatic stress symptomatology (PCL-5) in a sample of 2,000 respondents from 17 provinces and 3 cities of national significance of the Republic of Kazakhstan who had gambled in the previous 12 months. PGSI scores of 8 or higher (problem gambling category) were observed in 51.6% of participants, while 32.0% reached PCL-5 ≥ 33 (probable PTSD threshold). The correlation between the two scales was strong (Spearman ρ = 0.77; p < 0.001). The findings suggest that, in the Kazakhstani context, gambling functions not only as a behavioural addiction but also as a traumatogenic experience in its own right, calling for a reconsideration of prevention and social-support frameworks.

Keywords: *ludomania, problem gambling, PGSI, PCL-5, post-traumatic stress, sociological survey.*

Введение

Азартные игры на протяжении последних двух десятилетий устойчиво смещаются из категории досуговых практик в плоскость общественного здравоохранения. По данным метаанализа Габеллини и соавторов, объединившего эмпирические работы 2016-2022 гг.,

доля проблемных игроков среди взрослого населения колеблется в пределах 0,4-4,2%, а доля лиц с признаками риска заметно превышает эти значения [1]. Свежий метааналитический обзор Галеацци и коллег фиксирует средневзвешенную распространённость психических расстройств у людей с расстройством азартного типа на уровне 82,2%, причём шансы развития сопутствующего психического расстройства у этой группы в 10,7 раза выше, чем в общей популяции [2].

В этом ряду особое место занимает связь азартной игры с симптоматикой посттравматического стрессового расстройства (ПТСР). Систематический обзор Мура и Граббса показал, что распространённость коморбидной ПТСР у проблемных игроков в разных выборках варьируется от 17 до 56%, причём именно симптомы ПТСР (а не сама травма как таковая) сильнее всего предсказывают тяжесть игровой проблематики [3]. Накапливается также исследовательская традиция, связывающая стресс-обусловленные жизненные события с траекторией вовлечения в игру – от работы Робертса с соавторами на британской мужской выборке [4] до недавнего лонгитюдного финского исследования Хагфорс и коллег, показавшего двунаправленную динамику стресса и азартной игры [5]. Заметный сдвиг последних лет – переход от объяснительных моделей, в которых игра трактуется как способ совладания с травмой, к более сложным объяснениям, где игра сама по себе становится источником травматического опыта [6].

Применительно к Казахстану эмпирическая база остаётся фрагментарной. После легализации игорного бизнеса в 2007 г. и стремительного роста онлайн-сегмента в 2018-2024 гг. число лиц, вовлечённых в азартные практики, выросло на порядки, однако крупные стандартизированные исследования, использующие международно признанные шкалы, до настоящего времени практически отсутствовали. Близкое по тематике сравнительное исследование игрового расстройства среди студентов Казахстана и России [7], а также участие казахстанских центров в международной валидации PCL-5 [8] создают необходимый методический контекст, но не отвечают на ключевой социологический вопрос: каков характер и сила связи между уровнем проблемного гэмблинга и выраженностью посттравматических симптомов в национальной выборке.

Цель настоящего исследования – количественно оценить связь между уровнем проблемного игрового поведения, измеренного шкалой Problem Gambling Severity Index (PGSI), и выраженностью посттравматической симптоматики, измеренной чек-листом PTSD Checklist for DSM-5 (PCL-5), на представительной выборке взрослого населения Казахстана с опытом участия в азартных играх. Рабочая гипотеза формулировалась следующим образом: связь между PGSI и PCL-5 будет статистически значимой и достаточно сильной для того, чтобы рассматривать игровой опыт как самостоятельный фактор посттравматической нагрузки, а не только как фон психопатологической предрасположенности.

Материалы и методы

Дизайн исследования – кросс-секционный массовый опрос. Выборка квотная: по 100 респондентов в каждой из 17 областей и трёх городов республиканского значения (Астана, Алматы, Шымкент); общий объём – 2 000 человек. Условия включения: возраст 18 лет и старше, опыт участия в азартных играх в течение последних 12 месяцев. Возрастная стратификация задана аналитически: 18-20 лет – 40%, 21-30 – 25%, 31-40 – 15%, 41-50 – 10%, 51 год и старше – 10%; такое распределение не воспроизводит демографическую структуру населения, а отражает исследовательский интерес к молодёжным когортам, в том числе к группе, формально не имеющей легального доступа к азартным играм. Гендерная квота – не менее 20% женщин в каждом регионе.

Инструментарий включал две стандартизированные шкалы. PGSI содержит 9 пунктов с 4-балльной шкалой ответов (0 – никогда, 3 – почти всегда), референтный период – 12 месяцев; суммарный балл от 0 до 27 интерпретируется по стандартным порогам: 0 – нет проблем, 1-2 – низкий риск, 3-7 – умеренный риск, 8 и более – проблемный гэмблинг [9]. PCL-5 – чек-лист из 20 пунктов, соответствующих критериям ПТСР по DSM-5

(кластеры B-E), 5-балльная шкала ответов (0 – совсем не беспокоило, 4 – крайне сильно), референтный период – 30 дней; суммарный балл от 0 до 80, ориентировочный порог вероятного ПТСР – 33 балла [10]. Респондентам предлагалось отвечать применительно к наиболее стрессовому событию, связанному с азартными играми или их последствиями; уровень связи события с игрой фиксировался отдельным вопросом (полностью связано / частично / не связано). Оба инструмента предъявлялись на русском или казахском языке по выбору респондента; в международной валидационной работе подтверждена измерительная инвариантность казахстанской версии PCL-5 [8].

Сбор данных проведён в 2025 г. в смешанном формате (CAPI/CAWI) сертифицированными интервьюерами; персональные данные обезличивались на этапе обработки. Соблюдены принципы добровольности участия, права отказа от любого вопроса и отсутствия клинической диагностики. Статистический анализ выполнялся в SPSS и Python (SciPy, Pandas). Внутренняя согласованность шкал оценивалась коэффициентом Кронбаха α; описательная статистика представлена средними, стандартными отклонениями и медианами. Поскольку распределение PCL-5 отклонялось от нормального, связь между шкалами оценивалась через ранговую корреляцию Спирмена. Сравнение двух независимых групп выполнялось U-критерием Манна-Уитни, нескольких H-критерием Краскела-Уоллиса. Все выводы делались при пороге значимости p = 0,05.

Результаты

Внутренняя согласованность обеих шкал на казахстанской выборке оказалась весьма высокой: для PGSI α Кронбаха = 0,931, для PCL-5 - 0,982. Последняя величина выходит за привычный для PCL-5 диапазон 0,90-0,95, и интерпретировать её следует с осторожностью: с большой вероятностью она частично объясняется однородностью выборки по уровню переживаемого дистресса и сама по себе не подтверждает одномерность конструкта. Тем не менее достигнутый уровень надёжности позволяет считать применение обоих инструментов в данной популяции методически оправданным.

По полу выборка распределилась следующим образом: 1 389 мужчин (69,5%) против 610 женщин (30,5%); возрастная структура воспроизводит заранее заданные квоты. На шкале PGSI 290 респондентов (14,5%) не показали никаких признаков проблемы, ещё 256 (12,8%) попали в зону низкого риска (1-2 балла), а 421 (21,1%) - умеренного риска (3-7 баллов). На категорию собственно проблемного гэмблинга - то есть 8 баллов и выше - пришлась наибольшая доля: 1 033 человека, или 51,6% выборки. Среднее значение по шкале составило 9,06 (SD = 7,50; медиана 8). Распределение PCL-5: среднее значение 22,55 (SD = 22,33; медиана 17); порог вероятного ПТСР (≥ 33) превысили 32,0% респондентов. Распределение PCL-5 по категориям PGSI представлено в таблице 1.

Таблица 1 – Распределение PCL-5 по категориям PGSI (n = 1 999)

Категория PGSI	**n**	**PCL-5, M (SD)**	**Медиана PCL-5**	**Доля PCL-5 ≥ 33, %**
Нет проблем (0)	290	2,95 (9,41)	0	2,4
Низкий риск (1-2)	256	4,83 (8,35)	1	1,2
Умеренный риск (3-7)	420	13,15 (14,73)	8	12,4
Проблемный гэмблинг (8+)	1 033	36,26 (20,62)	36	56,0

Примечание: тест Краскела – Уоллиса H = 1041,25; p < 0,001.

Корреляционный анализ выявил сильную положительную связь между PGSI и PCL-5: ρ Спирмена = 0,771 (p < 0,001; n = 1 999); коэффициент Пирсона составил r = 0,749. Связь прослеживается на уровне всех четырёх симптоматических кластеров PCL-5: интрузивные симптомы (B) – ρ = 0,756; избегание (C) – ρ = 0,702; негативные изменения когниций и

настроения (D) – ρ = 0,737; повышенная реактивность и возбуждение (E) – ρ = 0,714 (все p < 0,001). Различия по полу обнаружены лишь в отношении PGSI (мужчины – M = 9,33; женщины – M = 8,44; U-тест Манна – Уитни p = 0,022); по PCL-5 половые различия незначимы (p = 0,51). Возрастные различия значимы по обеим шкалам (PGSI: H = 30,16; p < 0,001; PCL-5: H = 15,36; p = 0,004), пик показателей приходится на возрастную группу 21-30 лет (PGSI = 10,17; PCL-5 = 25,08).

Отдельный аналитический срез был сделан по характеру стрессового события, к которому респондент мысленно отсылал свои ответы по PCL-5. Там, где самый тяжёлый стрессор за последний год был обозначен как непосредственно связанный с азартной игрой (n = 490), средний балл PCL-5 достиг 43,94 – заметно выше клинического порога. Промежуточная группа – те, кто описывал связь как частичную (n = 560), – дала 26,62 балла; в подвыборке, где стрессор с игрой никак не пересекался (n = 949), показатель опустился до 9,09. Параллельно прослеживается отчётливая дозо-зависимая динамика PGSI от удельного веса игровых трат в месячном бюджете: 4,52 балла при доле менее 5%, 9,00 – при 5–10%, 11,39 – при 11–20% и 14,55 – при доле, превышающей 20%.

В возрастной когорте 18–20 лет (n = 627) – то есть среди тех, кому закон формально запрещает участие в азартных играх, – 46,1% оказались в категории проблемного гэмблинга и ещё 23,4% – в категории умеренного риска. В сумме это даёт 69,5% когорты, демонстрирующих клинически значимый уровень игрового риска.

Обсуждение

Полученная сила связи PGSI и PCL-5 (ρ = 0,77) превышает значения, типично сообщаемые в зарубежных публикациях, где корреляции варьируются в диапазоне 0,4-0,6 [3, 11]. Этот результат может быть объяснён, по меньшей мере, тремя пересекающимися факторами. Первый – структура выборки: критерий включения требовал опыта участия в азартных играх за последние 12 месяцев, и в результате существенная её часть (свыше половины) попала в категорию проблемного гэмблинга, что само по себе сдвигает распределение в сторону клинически значимых значений и увеличивает дисперсию. Второй фактор связан с инструкцией к PCL-5: респондентов просили опираться на наиболее стрессовое событие, связанное с игрой; это не нейтральный референт, а конструктивно «нагруженный» опыт, который усиливает корреляцию между двумя шкалами. Третий фактор – социокультурный: казахстанские респонденты сообщают о стрессовых событиях, связанных с игрой, в условиях относительно слабой инфраструктуры психологической помощи и сильной стигматизации обращений к специалистам, что может приводить к более выраженной симптоматике сравнительно с европейскими и североамериканскими выборками.

Полученная картина согласуется с тенденцией, фиксируемой в международной литературе последних лет: симптомы ПТСР играют ключевую роль в утяжелении игрового расстройства независимо от того, связано ли травматическое событие с игрой исторически или ситуативно [3, 12]. Особенно показателен результат разреза по вопросу о связи стрессового события с игрой: средний балл PCL-5 в группе, где событие напрямую связано с азартной игрой, составляет 43,94, тогда как в группе с независимым от игры стрессором – 9,09 (то есть отличие в 4,8 раза). Это означает, что игровой опыт сам по себе является источником клинически значимого посттравматического дистресса, а не только катализатором ранее существовавшей уязвимости. С социологической точки зрения здесь срабатывает механизм, описываемый в литературе как самовоспроизводящаяся травматическая петля: проигрыш порождает финансовые и межличностные потери, которые субъективно переживаются как травматическое событие, а возвращение к игре служит дисфункциональным способом совладания с этим переживанием [13].

Возрастной пик показателей в группе 21-30 лет интерпретируется в контексте поколенческой когорты, чья ранняя социализация пришлась на период активной легализации и цифровизации игорного бизнеса в Казахстане. Речь идёт о когорте, для которой азартные игры впервые стали рутинным элементом медиапотребления, а не

отгороженной субкультурной зоной; одновременно это период жизни с уже сформировавшейся финансовой самостоятельностью и при этом ещё минимальным внешним надзором – будь то семейный или образовательный. Зафиксированные у формально несовершеннолетних 18–20-летних 46,1% проблемного гэмблинга косвенно подтверждают существование устойчивого нелегального и полулегального сегмента – преимущественно онлайн-площадок, и это согласуется с общемировой тенденцией миграции игровой активности в цифровую среду [14].

Гендерный паттерн – у мужчин балл PGSI выше, тогда как по PCL-5 различий не обнаружено – также поддаётся социологическому прочтению. В постсоветских и преимущественно патриархальных обществах участие мужчин в публичных формах риска нормативно поощряется, и физический доступ к игорным заведениям у них шире. Женщины же, дошедшие до реального участия в азартных играх и, как следствие, попавшие в нашу выборку, представляют собой самоотобранную группу – с более глубокой и менее «декоративной» вовлечённостью. Этим, на наш взгляд, и объясняется расхождение: меньший игровой балл при сопоставимой выраженности симптоматики посттравматического спектра. Этот паттерн воспроизводит наблюдение Шармы и Вайнштейна о большей психиатрической коморбидности у женщин с расстройством азартного типа [12].

Ограничения исследования. Кросс-секционный дизайн не позволяет говорить о причинно-следственных связях. Шкала PCL-5 является скрининговым инструментом, и её результаты нельзя трактовать как клинический диагноз ПТСР. Структура выборки преднамеренно сдвинута в молодёжный сегмент, поэтому полученные доли не могут переноситься на население в целом. Наконец, инструкция к PCL-5 ориентировала респондентов на стрессор, связанный с игрой, что задаёт верхнюю границу ожидаемой корреляции с PGSI и должно учитываться при сравнении с зарубежными работами с иной формулировкой инструкции.

Заключение

На национальной выборке казахстанских респондентов с опытом участия в азартных играх установлена сильная связь между уровнем проблемного игрового поведения и выраженностью симптомов посттравматического стресса ($\rho = 0{,}77$). Около трети участников превышают порог вероятного ПТСР, причём в группе с проблемным гэмблингом эта доля достигает 56%. В группе, где наиболее стрессовое событие напрямую связано с азартной игрой, средний балл PCL-5 в 4,8 раза выше, чем в группе с не связанным с игрой стрессором. Эти данные позволяют говорить об азартной игре в современном казахстанском обществе не только как о поведенческой аддикции, но и как об источнике клинически значимого травматического опыта.

Социологическая импликация этого вывода состоит в том, что эффективная политика в отношении лудомании не может быть сведена к ограничению доступа и регуляции рекламы. Она должна включать развитие специализированной психологической и психиатрической помощи, ориентированной на работу с травматической симптоматикой, а также институциональные механизмы преодоления стигматизации обращения за помощью. Особое внимание требует возрастная группа 18-30 лет, в которой пересекаются максимальные показатели проблемного гэмблинга и посттравматического стресса. Дальнейшие направления исследования – лонгитюдное прослеживание траекторий вовлечённости и выхода из проблемного игрового поведения, а также углублённый качественный анализ субъективного восприятия игрового опыта как травмирующего.

Благодарности. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR24992927).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Gabellini E., Lucchini F., Gattoni M.E. Prevalence of problem gambling: a meta-analysis of recent empirical research (2016-2022) // Journal of Gambling Studies. - 2023. - Vol. 39, № 3. - P. 1027-1057. DOI: 10.1007/s10899-022-10180-0

2. Galeazzi G.M., Castagnini A.C., Cossu G., et al. Psychiatric morbidity and gambling disorder: A systematic review and meta-analysis of population-based surveys // European Psychiatry. - 2025. DOI: 10.1192/j.eurpsy.2025.10122

3. Moore L.H., Grubbs J.B. Gambling disorder and comorbid PTSD: A systematic review of empirical research // Addictive Behaviors. - 2021. - Vol. 114. - Article 106713. DOI: 10.1016/j.addbeh.2020.106713

4. Roberts A., Sharman S., Coid J., et al. Gambling and negative life events in a nationally representative sample of UK men // Addictive Behaviors. - 2017. - Vol. 75. - P. 95-102. DOI: 10.1016/j.addbeh.2017.07.002

5. Hagfors H., Vuorinen I., Savolainen I., Oksanen A. The impacts of stress and loneliness on gambling and gaming problems: A nationwide longitudinal study // International Journal of Social Psychiatry. - 2024. - Vol. 70, № 7. - P. 1325-1332. DOI: 10.1177/00207640241264661

6. Buchanan T.W., McMullin S.D., Baxley C., Weinstock J. Stress and gambling // Current Opinion in Behavioral Sciences. - 2020. - Vol. 31. - P. 8-12. DOI: 10.1016/j.cobeha.2019.09.004

7. Sabirova R., Samekin A., Kassymova G.K., et al. Gaming disorder among Russian and Kazakh university students // Discover Global Society. - 2024. - Vol. 2. DOI: 10.1007/s44282-024-00101-4

8. Cyniak-Cieciura M., Popiel A., Zawadzki B., et al. Measurement invariance of the PTSD Checklist for DSM-5 across eight countries and samples with diverse trauma experiences // Journal of Traumatic Stress. - 2025. - Vol. 38, № 2. - P. 247-258. DOI: 10.1002/jts.23118

9. Ferris J., Wynne H. The Canadian Problem Gambling Index: Final Report. - Ottawa: Canadian Centre on Substance Abuse, 2001. - 59 p.

10. Blevins C.A., Weathers F.W., Davis M.T., Witte T.K., Domino J.L. The Posttraumatic Stress Disorder Checklist for DSM-5 (PCL-5): Development and initial psychometric evaluation // Journal of Traumatic Stress. - 2015. - Vol. 28, № 6. - P. 489-498. DOI: 10.1002/jts.22059

11. Metcalf O., Lawrence-Wood E., Baur J., et al. Prevalence of gambling problems, help-seeking, and relationships with trauma in veterans // PLOS ONE. - 2022. - Vol. 17, № 5. - Article e0268346. DOI: 10.1371/journal.pone.0268346

12. Sharma R., Weinstein A. Gambling disorder comorbidity: a narrative review // International Review of Psychiatry. - 2025. DOI: 10.1080/19585969.2025.2484288

13. Bastiani O., Khouja J., Skatova A., Newall P. The relationship between Problem Gambling Severity Index scores and suicidality: Results of a 9-year cohort study of young United Kingdom adults // Addiction. - 2025. DOI: 10.1111/add.70156

14. Helvich J., Novak L., Meier Z., Tavel P. Gambling, trauma, and the mind: a network analysis of online gambling and personal well-being // BMC Psychology. - 2025. - Vol. 13. DOI: 10.1186/s40359-025-03516-z

УДК 316.624

РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА В ОБЛАСТИ ИГОРНОГО БИЗНЕСА: ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ И ФОРМЫ

Толеубекова Б.Х.
Д.ю.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Республика Казахстан
madina_khv@mail.ru

В современных условиях регулирование отношений в области игорного бизнеса теряет четкую структуру и обретает аморфный характер, что проявляется в принятии огромного количества нормативных правовых актов, обусловленных особенностями данного вида предпринимательства. Спектр регулирования постепенно расширяется: от финансово-экономических проблем до социально-психологической аддикции, от организационно-управленческих мер до превенции отклоняющегося поведения, от культурно-спортивных направлений до социализации лудоманов. Обеспечить соблюдение законности в сложившихся обстоятельствах крайне затруднительно. Для устранения условий, способствующих формированию правовых коллизий, неверному пониманию и применению норм права, необходимы полный анализ и оценка существующих правовых источников об игорном бизнесе, на этой основе – проектирование нового консолидированного закона, обеспечивающего комплексное и системное регулирование соответствующих правоотношений.

Ключевые слова: *игорный бизнес, консолидированный закон, система права.*

Қазіргі жағдайда құмар ойын индустриясын реттеу өзінің айқын құрылымын жоғалтып, осы сектордың ерекше сипатынан туындаған көптеген нормативтік актілерді қабылдау салдарынан аморфты сипатқа ие болуда. Реттеу аясы біртіндеп кеңейіп келеді: қаржылық және экономикалық мәселелерден әлеуметтік-психологиялық тәуелділікке, ұйымдастырушылық және басқарушылық шаралардан құқық бұзушылықты болдырмауға, сондай-ақ мәдени және спорттық іс-шаралардан құмар ойыншыларды әлеуметтік бейімдеуге дейін. Қазіргі жағдайда заң талаптарына сәйкестікті қамтамасыз ету өте қиын. Заңдық қайшылықтардың туындауына, заң нормаларын дұрыс түсінбеу мен қате қолдануға ықпал ететін жағдайларды жою үшін құмар ойындар индустриясына қатысты қолданыстағы құқықтық дереккөздерді жан-жақты талдау және бағалау қажет; осы негізде тиісті құқықтық қатынастарды кешенді және жүйелі реттеуді қамтамасыз ететін жаңа біріктірілген заң жобасын әзірлеу керек.

Кілт сөздер*: құмар ойын индустриясы, біріктірілген заң, құқықтық жүйе.*

In today's environment, the regulation of the gambling industry is losing its clear structure and becoming increasingly amorphous, as evidenced by the adoption of a vast number of regulatory acts driven by the unique characteristics of this sector. The scope of regulation is gradually expanding: from financial and economic issues to social and psychological addiction, from organizational and managerial measures to the prevention of deviant behavior, and from cultural and sports initiatives to the socialization of compulsive gamblers. Ensuring compliance with the law under these circumstances is extremely difficult. To eliminate the conditions that contribute to legal conflicts, misinterpretation, and misapplication of legal norms, a comprehensive analysis and assessment of existing legal sources on the gambling industry is necessary. Based on this, a new consolidated law should be drafted to ensure comprehensive and systematic regulation of the relevant legal relationships.

Keywords: *gambling industry, consolidated law, legal system.*

Постановка вопроса о создании нового закона в области игорного бизнеса обусловлена следующими факторами:

- с момента принятия ЗРК «Об игорном бизнесе» (2007 г.) [1] по состоянию на 01.04.2026 г. в него было внесено 103 изменения и дополнения на основании 28 законов РК;
- одновременно претерпели изменения более двадцати законов, регулирующих отношения в смежных отраслях права;
- сфера игорного бизнеса, изначально ориентированная на предпринимательство, начиная с 2025 года была отнесена к области туризма и спорта;
- глобальные процессы цифровизации оказали значительное влияние на динамику развития игорного бизнеса, включая интернет-казино, что способствовало росту распространения лудомании;
- игорный бизнес из области развлечений трансформировался в популярный способ решения финансово-материальных проблем азартных игроков;
- высокий уровень криминализации игорного бизнеса потребовал разработки и применения мер профилактики правонарушений, превенции лудомании;
- обострились социальные проблемы, обусловленные распадом семейных отношений в связи с патологическим увлечением отдельными лицами азартными играми;
- признание Всемирной организацией здравоохранения в качестве психического отклонения от нормы случаи патологического вовлечения лица в азартные игры;
- сказывается объективное влияние практики в области игорного бизнеса стран ближнего и дальнего зарубежья.

В создавшихся условиях процессы выбора правового источника, применение норм которого способно разрешить конкретную правовую ситуацию, обусловленную игорным бизнесом, распространением лудомании, незаконными способами организации и проведения азартных игр, осложнились и способствовали росту уровня правовых ошибок, значительно снизили эффективность государственного контроля. На последнее обстоятельство указывают М.Н. Кобзарь-Фролова [2], С.М. Зырянов [3] и другие исследователи, доказывая, что чрезмерно широкий спектр законодательной регламентации правоотношений способствует снижению уровня государственного контроля (надзора) практически в любой отрасли правоотношений. О криминализации сферы игорного бизнеса как в Казахстане, так и в иных странах, свидетельствуют различные криминологические исследования, к примеру работы А. С. Лимарь [4], А.Д. Ганюшкиной [5] и др. Проблемам социализации лудоманов, опасности патологической вовлеченности в азартные игры посвящают психологические исследования Д.Ф. Автономов [6], Е.А. Натович, А.Ш.Тхвостов, Р.Ф. Теперик [7] и др.

Таким образом, дальнейшее развитие законодательства в искомой области путем продолжения практики внесения изменений и дополнений в действующее законодательство представляется не имеющим перспектив.

Изложенное позволяет считать актуальным целевое исследование путей дальнейшего развития законодательства в области игорного бизнеса.

Соблюдение законности – непреложный принцип для всех участников отношений независимо от фактора принадлежности законодательных источников к разным отраслям права. Важно знать, что законность, по утверждению B. Chen [8], P. Joseph [9], D. Meagher [10], – условие защиты конституционных ценностей. Во взаимосвязи с изложенным, следует обратить внимание на законодательные акты, которые были подвергнуты изменениям и дополнениям в контексте почти двадцатилетней истории развития ЗРК «Об игорном бизнесе». Согласно ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса» № 356-VI от 02.07.2020. [11] корректировки были внесены в следующие НПА:

- Гражданский кодекс РК (Общая и Особенная части) – от 27.12.1994.; от 01.07.1999.;
- Кодекс РК «О браке (супружестве) и семье» - от 26.12.2011.;

- Гражданский процессуальный кодекс РК – от 31.10.2015.;
- ЗРК «О туристской деятельности в Республике Казахстан» - от 13.06.2001.;
- ЗРК «О связи» - от 05.07.2006.;
- ЗРК «О разрешениях и уведомлениях» - от 16.05.2014.;
- ЗРК «О платежах и платежных системах» - от 26.07.2016.

На основании ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам поддержки туристской деятельности и детского спорта» № 270-VIII от 16.03.2026. [12] во взаимосвязи с игорным бизнесом были внесены корректировки в НПА:

- ЗРК Об аудиторской деятельности» - от 20.11.1998.;
- ЗРК «О рекламе» - от 19.12.2003.

В соответствии с ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам лотерей и лотерейной деятельности» № 496-V от 09.04.2016. [13] подвергнуты корректировке НПА:

- Бюджетный кодекс РК – от 04.12.2008.;
- Кодекс РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» - от 10.12.2008. (отменен, введен новый Налоговый кодекс);
- Кодекс РК об административных правонарушениях – от 05.07.2014.;
- ЗРК «Об общественных объединениях» - от 31.05.1996.;
- Предпринимательский кодекс РК – от 29.10.2015.;
- ЗРК «О почте» - от 08.02.2003.;
- ЗРК «О государственном имуществе» - от 01.03.2011.

Таким образом, приведенный перечень, не являясь исчерпывающим, свидетельствует о том, что в регулировании игорного бизнеса и сопутствующих правоотношений большую роль играет междисциплинарный подход. Это соответствует его пониманию как методу изучения сложных правовых явлений на основе привлечения сведений (институтов, понятий, доктрин, концепций и др.) из смежных научных дисциплин и предписаний из разных отраслей права. Исходя из этого, полагаем, что наиболее приемлемый вариант формы обновленного законодательства в области игорного бизнеса – это консолидированный закон. Обращение к ЗРК «О правовых актах» [14] свидетельствует о следующем:

- во-первых, консолидированный закон призван регламентировать комплексные правоотношения (пункт 36) ст. 1);
- во-вторых, к отношениям, которые могут регулироваться способом консолидации, относятся вопросы государственного имущества, местного государственного управления и самоуправления, образования и науки, контроля и надзора финансового рынка и финансовых организаций, разрешения и уведомления, реабилитации и банкротства, строительства (ст. 9).

Мы солидарны с М.В. Залоило во мнении о том, что междисциплинарный подход в определенных случаях обладает таким преимуществом, как возможность получения «практико-ориентированного результата предпринимаемого исследования» [15, с. 49].

Основные выводы

1. Законодательство в сфере игорного бизнеса в настоящее время носит разрозненный характер, нормы размещены в большом количестве смежных отраслей права, что создает сложности в выборе подлежащих применению норм и их источников, в соблюдении законности и осуществлении контроля (надзора) за исполнением закона. Кроме того, базовый закон – «Об игорном бизнесе» - претерпел значительные изменения и дополнения, что способствует формированию правовых коллизий.

2. Закон «Об игорном бизнесе» ориентирован в основном на достижение и решение целей и задач предпринимательства. Наряду с этим, перевод данной сферы деятельности к области Министерства туризма и спорта РК предполагает более широкое поле регламентации, чем это вытекает из интересов предпринимательства. Закон все больше приобретает признаки комплексности, что характерно для такой формы, как консолидация искомых норм.

3. Предлагается разработка нового закона в области игорного бизнеса, основанного на комплексном подходе к регулированию соответствующих отношений, что возможно реализовать в форме консолидированного закона.

Благодарности. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR24992927).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года № 219 «Об игорном бизнесе». – URL: //https://prg.kz/document/?doc_id=35120160&pos=205;110 (дата обращения: 01.04.2026.).

2. Кобзарь-Фролова Н.М. Самоконтроль как объективно сложившаяся разновидность контроля и профилактики правонарушений //Вестник НУ им. Н.И.Лобачевского, 2023, № 5. – С. 120-127. //C:/Users/madin/Downloads/samokontrol-kak-objektivno-slozshivshayiasja-raznovidnost-kontroliya-i-profilaktiki-pravonarushenyi/pdf. DOI: 10.52452/19931778_2023_5_120. (дата обращения: 29.03.2026.).

3. Зырянов С.М. Государственный контроль (надзор): Монография. //Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – М.: ООО «ЮРИДИЧЕСКАЯ ФИРМА КОНТРАКТ», 2023. – 232 с. //https://izak.ru>upload>iblock>Zyryanov_Gosudarstvenniy-kontrol-(nadzor) (дата обращения: 29.03.2026).

4. Лимарь А.С. Особенности детерминации незаконных организации и проведения азартных игр //Ученые записки Крымского Федерального Университета им. В.И.Вернадского. Юридические науки. Том 6 (72). № 2. 2020. – С. 212-218. //elibrary.ru/item.asp?id=44491987 (дата обращения: 29.03.2026.).

5. Ганюшкина С.Д. Исторический анализ развития мер противодействия преступлениям в сфере игорного бизнеса //Юридическая наука. № 7. 2024. – С. 216-221. //C:Users/madin/Downloads/istoricheskiy-analiz-razviniya-mer-protivodeistviya-prestupleniyam-v-sfere-igornogo-biznesa//https://cyberleninka.ru>article (дата обращения: 29.03.2026.).

6. Автономов Д.А. Первичное патологическое влечение к игре. Взгляд с феноменологической и метапсихологической точки зрения //Журнал Практической Психологии и Психоанализа. № 2. 2009. //https://psyjournal.ru>articles>pervichnoe-patologicheskoe-vlecheniyek-igre. … (дата обращения: 29.03.2026.).…

7. Натович Е.А., Тхвостов А.Ш., Теперик Р.Ф. Патологическая зависимость от азартных игр: психоаналитический подход//Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. № 2. 2012. – С. 138-151. //cyberleninka.ru/article/n/patologicheskaya-zavisimost-ot-azartniyh-igr. … (дата обращения: 29.03.2026.).-:-psikhoanaliticheskyi-podhod/

8. Chen B. The Principle of Legality: Protecting Statutory Rights from Statutory Infringement? (August 13, 2018) //Sydney LawSydLaw Review. 2019. #No. 41 (1). Pp. 73-104. ////https://www.ausrlii.edu.au/SydLawRW/2019./3/pdf

9. Joseph P. The Principle of Legality^ Constitutional Innovation //Dan Meagher and Matthew Groves (eds.). The Principle of Legality in Australia and New Zealand. Federation Press, 2017. Pp. 31-42. //https://www.austlii.edu.au/au/journals/ELECD/2017/41.pdf

10. Meagher D. The Principle of Legality as Clear Statement Rule: Significance and Problems // Sydney Law. Review. 2014. No. 36(3). Pp. 413-443. //https://classic.austlii.edu.au/Australasian Legal Information Institute/pdf

11. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса» от 2 июля 2020 года № 356-VI – URL: /C:/Users/madin/Downloads/z2000000356.02-07-2020.rus.pdf (дата обращения: 30.03.2026.).

12. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам туристской отрасли детского спорта» от 16 марта 2026 года № 270-VIII – URL://prg.kz/document/?doc_id=33705969&pos=102;139 (дата обращения: 30.03.2026.).

13. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам лотерей и лотерейной деятельности» от 9 апреля 2016 года № 496-V – URL://https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000496 (дата обращения: 30.03.2026.).

14. Закон Республики Казахстан «О правовых актах» от 6 апреля 2016 года № 48-V – URL://C:/Users/madin/Downloads/z1600000480.09-01-2020.rus.pdf (дата обращения: 30.03.2026.).

15. Залоило М.В. Междисциплинарное научное измерение эволюции правовой культуры //Государство и право. № 7. 2025. С. 42-51. DOI: 10.31857/S1026945225070052.

ӘОЖ 342.951; 343.3/.7

ҚҰМАР ОЙЫНДАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚТЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Османова Г.Ж.
PhD, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
gulaina.78@mail.ru

Қызмет көрсету нарығының қарқынды дамуы жағдайында Қазақстандағы ойын бизнесі саласындағы заңнама жеткілікті түрде кең құқықтық регламентацияға ие болып отыр. Құқықтық салада бұл мәселе кәсіпкерлік, салық, әкімшілік, азаматтық және қылмыстық құқық салаларындағы өзекті проблемалармен байланысты. Бұл мақалада құмар ойындар саласындағы құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік және қылмыстық жауаптылық шараларының тиімділігі кешенді түрде талданады. Зерттеу барысында Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы, соның ішінде ойын бизнесін мемлекеттік реттеуге бағытталған нормативтік-құқықтық актілер, сондай-ақ әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік институттарының құқық қолдану тәжірибесі қарастырылады. Осы негізде құмар ойындар саласындағы құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл жүйесін жетілдіруге бағытталған ұсыныстар беріледі.

Бұл зерттеуді «Қазақстандағы лудоманияны интегративті зерттеу және оны азайтудың көпсалалы стратегиялары» тақырыбында Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (№ BR24992927 бағдарлама).

Кілт сөздер: *құмар ойын, ойын бизнесі, заңдылық, құқық бұзушылық, жауаптылық, құқықтық реттеу*

В условиях стремительного развития рынка услуг законодательство в сфере игорного бизнеса в Казахстане приобретает достаточно широкую правовую регламентацию. В правовой сфере данный вопрос связан с актуальными проблемами в сфере предпринимательства, налогового, административного, гражданского и уголовного права. В данной статье комплексно анализируется эффективность мер административной и уголовной ответственности за правонарушения в сфере азартных игр. В ходе исследования рассматриваются действующее законодательство Республики Казахстан, включая нормативно-правовые акты, направленные на государственное регулирование игорного бизнеса, а также правоприменительная практика институтов административной и уголовной ответственности. На этой основе даются рекомендации, направленные на совершенствование системы противодействия правонарушениям в сфере азартных игр.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в рамках программы «Интегративное исследование лудомании в Казахстане и мультидисциплинарные стратегии ее минимизации» (Программа № BR24992927).

Ключевые слова: *азартные игры, игорный бизнес, законность, правонарушения, ответственность, правовое регулирование*

In the context of the rapid development of the services market, the legislation in the field of gambling in Kazakhstan is acquiring a fairly broad legal regulation. Legally, this issue is linked to current challenges in entrepreneurship, tax, administrative, civil and criminal law. This article comprehensively analyzes the effectiveness of administrative and criminal liability measures for gambling offenses. The study examines Kazakhstan's legislation, including regulatory acts on gambling and enforcement practice. On this basis, recommendations are given aimed at improving the system of countering offenses in the field of gambling.

This research is funded by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan within the framework of the program «Integrative Study of Gambling Addiction in Kazakhstan and Multidisciplinary Strategies for Its Minimization» (Grant № BR24992927).

Keywords: *gambling, gambling business, legality, offense, liability, legal regulation*

Айта кету керек, ойынға тәуелділіктің қалыптасуына байланысты қауіптердің пайда болуы бір уақытта туындаған құбылыс емес. Қарапайым қызығушылықтың, уақыт өткізу тәсілінің, күнделікті күйбең тіршіліктен демалыстың біртіндеп материалдық-қаржылық мәселелерді тез шешу құралына, құмар ойындарға деген дертті әуестікті қанағаттандыру тәсіліне айналу үдерістері Қазақстанда ойын бизнесін игерудің барлық кезеңдеріндегі процестермен қатар жүрді. Ойын-сауық нарығында құмар ойындар барған сайын тұрақты орын ала бастады. Құмар ойындарға халықтың жекелеген әлеуметтік топтарының әуестігінің кеңейуі байқалды. Құмар ойындарға тәуелділіктің ауыр салдары мемлекеттік органдар мен құқықтық жүртшылықтың назарын ойын бизнесін бюджетті толықтыру көзі ретінде қабылдау тұрғысынан ғана емес, сонымен бірге психологиялық және зияткерлік деградацияға ұшыраған халықтың үлесінің өсуіне, осы уақытқа дейін белгісіз құқықтық бизнестің қалыптасуына байланысты әлеуметтік маңызы бар себептердің жиынтығы ретінде реттеу қажеттілігіне аудару керектігін көрсетті.

Осы тұста құмар ойындарға тәуелділіктің ауыр салдары мемлекеттік органдар мен құқықтық қоғамдастықтың назарын ойын бизнесін тек бюджет кірісін толықтыру көзі ретінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік маңызы бар бірқатар факторлар кешені ретінде реттеу қажеттілігіне аударды. Бұл факторлар халықтың белгілі бір бөлігінің психологиялық және интеллектуалдық деградацияға ұшырау қаупінің артуымен, құқықтық практикада бұрын кездеспеген отбасылық және коммуникациялық байланыстардың бұзылу себептерінің қалыптасуымен, лудоманның отбасылық мәселелерді шешуге қатысудан оқшауланумен, тұлғаның құндылық бағдарлары шкаласының құнсыздануымен, тек лудоманның ғана емес, сонымен бірге оның материалдық-қаржылық және өзге де әлеуметтік тәуелділіктегі тұлғалардың өмір сапасының төмендеуімен, сондай-ақ қазіргі қоғамдық қатынастар жүйесінде ойыншының өз рөлі мен орнын бағалаудағы өзгерістермен байланысты өзге де құбылыстармен сипатталады. Бұл процестермен қатар, лудомандардың қоғамдағы рөлі мен орнын қабылдау құрылымындағы өзгерістер орын алады. Аталған барлық жағымсыз үдерістерді қылмыстық топтар заңсыз табыс табу мақсатында, соның ішінде салық төлеуден жалтарудың заңсыз тәсілдерін қолдану арқылы пайдаланып келеді және бастапқыда қалыптасқан құмар ойын әуесқойлары контингентін сақтап қалуға мүдделі.

Сонымен қатар, ойын бизнесі мен құмар ойындар саласындағы процестердің маңызды құрамдас бөлігі ретінде зерттелетін мәселелер бойынша заңнамалық актілердің көптігі танылады. Әлемдік нормашығармашылық тәжірибе көрсеткендей, мұндай жағдай тек олқылықтардың ғана емес, сонымен қатар құқықтық нормалардағы қайшылықтардың пайда болуына әкелетін негізгі себептердің бірі болып табылады. Бұдан бөлек, туындайтын құқықтық қатынастарды барынша егжей-тегжейлі реттеуге ұмтылу заң шығарушының еркін нақты жағдай ерекшеліктеріне қарай түсіндіруге мүмкіндік бермейтін шамадан тыс регламенттеуге алып келеді. Сондай-ақ, құқықтық нормалардың күрделенуі қылмыстық табыс алуға бағытталған заңсыз схемалардың жүзеге асырылуына қолайлы орта қалыптастыратынын да ескеру қажет.

Қазіргі уақытта мемлекеттің ойын бизнесіне қатысты саясаты оны тек арнайы белгіленген ойын аймақтарында ғана сақтауға және дамытуға бағытталған. Осы міндетті іске асыру мақсатында белгілі бір кезең ішінде аталған қызмет түріне қатысты нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру үшін қажетті өзгерістер заңнамалық деңгейде енгізіліп отыр. Бұл нысанда «Ойын бизнесі туралы» ҚР Заңы [1] қабылданған кезден бастап тиісті заңнамаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Ойын бизнесі туралы заңнаманың даму қарқыны тек аталған заңда тікелей көрініс тапқан көрсеткіштермен ғана шектеліп қоймайды.

Ойын бизнесін ұйымдастырғаны үшін әкімшілік жауаптылықты құқықтық регламенттеу «Қоғамдық тәртіп пен адамгершілікке қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар» деп аталатын Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (бұдан әрі – ҚР ӘҚБтК) 25-тарауында көзделген. Бұл жағдайда ҚР ӘҚБтК Қылмыстық заңынан айырмашылығы, қол сұғушылықтың негізгі объектісі ретінде қоғамдық тәртіп пен адамгершілікті айқындайтынына назар аударған жөн. Ойын бизнесі саласындағы бұзушылықтарға арналған «құмар ойындарға қатысу, тарту немесе рұқсат беру» 444-бап және «Қазақстан Республикасының ойын бизнесі туралы заңнамасын бұзу» 445-бап, Қазақстан Республикасының лотереялар және лотерея қызметі туралы заңнамасын бұзу 445-1 баптар бекітілген [2].

ҚР ӘҚБтК-нің 444-бабы бірінші бөлігінің диспозициясына сәйкес спорттық және өзге де жарыстарға бұл үшін арнайы бөлінген орындарда, бірақ арнайы рұқсат алмай ставкалар қабылдау түрінде жүзеге асырылған құмар ойындарды ұйымдастырушылар жауапкершілікке тартылады. Осылайша, ҚР ӘҚБтК 444-бабының бірінші бөлігі ойын өткізу орны мен заңға сәйкес құмар ойындарды ұйымдастыру құқығын алған тұлғалардың сәйкестігі бөлігінде ойын бизнесі туралы заңнаманың сақталуын реттейді. Сонымен қатар, өткізу орны жөнінде бұзушылықтарға қатысты жауаптылық тек ұйымдастырушыларға ғана емес, қатысушыларға да жүктеледі. Бұл біздің ойымызша дұрыс. Заңсыз ұйымдастырылған ойын мекемесінде бос уақытты өткізгісі келетін адамдардың болмауының өзі, ойын бизнесін ұйымдастыру үшін белгіленбеген жердің жолын кесуге ықпал етуі керек [3, 165 б.].

ҚР ӘҚБтК 444-баптың 1-бөлігімен қаралып отырған әкімшілік құқық бұзушылықтың субъектісі әкімшілік құқық бұзушылық аяқталған немесе жолын кесу сәтіне он алты жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлғалар болып табылады. ҚР ӘҚБтК 444 баптың 2-бөлігі Қазақстан Республикасының 21 жасқа дейінгі азаматтарды құмар ойындармен айналысуға тарту түріндегі құқыққа қарсы іс-қимылмен көрсетіледі. «Ойын бизнесі туралы» 2007 жылғы 12 қаңтардағы №219 ҚР Заңының 15-бабында жиырма бір жасқа дейінгі Қазақстан Республикасы азаматтарының құмар ойындарға және (немесе) бәс тігуге қатысуына тыйым салу көзделеді. Зерттелетін құқық бұзушылықтың субъектісі 21 жасқа толмаған адамдарды тарту не рұқсат ету жөніндегі іс-шараларды жүзеге асырған жеке тұлға болады. Яғни, ҚР заңнамасы бойынша 21 жасқа толмаған адамдарды құмар ойындар саласына заңсыз тарту жауаптылыққа әкеліп соғады, ал 21 жасқа толғаннан кейін мұндай ойындарға қатысуға рұқсат етіледі.

ҚР ӘҚБтК-нің 442-бабында 16 жасқа дейінгі балалардың түнгі уақытта ойын мекемелердің аумағында ересек адамдардың ілесіп жүруіне қарамастан болуына тыйым салуды көздеу қажет. Мұндай тәсіл лудоманияның таралуының алдын алу шараларын күшейтуге мүмкіндік береді.

Заңсыз құмар ойындарды ұйымдастыру және ойын мекемесін заңсыз ашу не ұстау, сол сияқты заңсыз ойын бизнесі үшін үй-жайлар беру не Қазақстан Республикасының ойын бизнесі туралы заңнамасында белгіленген орындардан тыс құмар ойындарын ұйымдастыру және өткізу, электрондық казино және интернет-казино қызметін ұйымдастыру не ойын бизнесі саласындағы қызметі лицензиясыз жүзеге асыру (ҚР ҚК-нің 307 бабы) [4] жауаптылығы осы қызмет түрін мемлекеттік реттеу туралы заңнаманы бұзғаны үшін көзделген заңды жауаптылықтың ең қатаң түрі болып табылады. Ойын бизнесінің заңсыз индустриясына қарсы іс-қимыл саласындағы мәселелерге ең көп назар осы қызметті реттейтін негізгі заңнамалық актілер қабылданып, қылмыстық жауаптылық белгіленген кезеңде аударылды. Бұл мәселелер өзектілігін жоғалтқан жоқ, керісінше, қолданыстағы нормалардың тиімділігін айқындау және оларды одан әрі жетілдіру мақсатында жан-жақты талдау мен бағалауды талап етеді.

Заңнамалық деңгейде ойын мекемелерді қоса алғанда, қолданыстағы талаптар мен олардың қызмет ету шарттары өрескел бұзылатын жағдайларды қамтитын заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы институтын қылмыстық құқыққа енгізу мәселелерін пысықтау

қажет. Бұл тұста, «өрескел бұзушылықтар» ұғымының мазмұнын кеңейту және нақтылау талап етіледі. Заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы лауазымды тұлғаларды жауаптылықтан босатпауы тиіс. Мұндай тәсіл шектеуі бар тұлғалардың құмар ойындарға тартылуының алдын алу тиімділігін арттыруды қамтамасыз етеді.

Қазіргі жағдайларда лудоманияның таралуына қарсы бағытталған қылмыстық заңнаманың тиімділігі белгілі бір дәрежеде предикаттық қылмыстар институтының одан әрі дамуына байланысты. Себебі олар жасалмайынша, көлеңкелі ойын бизнесі саласында қылмыстық ниеттерді жүзеге асыру мүмкін емес. Мәселен, қазіргі уақытта 18 бен 21 жас аралығындағы тұлғаларды құмар ойындарға заңсыз тартуға байланысты іс-әрекеттер жасау қаупі жоғары, алайда бұл мәселеге қатысты ҚР Қылмыстық кодексінде арнайы нормалар қарастырылмаған.

Осы тұста мемлекет бақылауды күшейтіп, ойын тәуелділігін төмендетуге бағытталған арнайы шараларды енгізуде. Сонымен қатар, қазіргі уақытқа дейін құмар ойын түрлерінің нақты заңнамалық тізбесі бекітілмеген. Осыған байланысты барлық ықтимыл нысандарды қамтитын қатаң тізбе жасаудан көрі, ақшалай не өзге де материалдық пайда табуға бағытталған кез келген ойындарды біріктіретін жалпылама құқықтық ұғым енгізу орындырақ болар еді.

Бұл мәселе, яғни құмар ойындар түрлері бірқатар шет мемлекеттерде кеңінен түсіндіріліп, бір жолға қойылған. Атап айтсақ, Швецияда [5], Данияда [6], Нидерландыда [7] және басқа да шет мемлекеттерде құмар ойындарға жер үсті казинолары, онлайн-казинолар, барлық түрдегі лотереялар, букмекерлік қызметтер (ставкалар), сондай-ақ карточкалық ойындар жатқызылады. Оларға қарсы іс-қимыл барлық түрлерін қамтиды. Осындай тәжірибені Қазақстан Республикасының заңнамасына енгізу құмар ойындардың кең таралуына қарсы саясатты күшейтуге және оларды әлемдік кәсіпкерлік әрі құқықтық тәжірибеде құмар ойындар ретінде танылатын барлық түрлер бойынша реттеуге ықпал етуі мүмкін.

Тұжырымдай келе, цифрлық құқықтың белсенді дамуы, қоғам мен мемлекеттің барлық дерлік салаларына елеулі ықпал етуде. Әсіресе, бүгінгі таңда цифрлық технологиялардың дамуы құмар ойындарға тәулік бойы қатысу мүмкіндігін арттырып, бақылауды әлсіретеді. Сондықтан да бұл мәселе тек жеке адамның емес, бүкіл қоғамның әл-ауқатына, яғни отбасы тұрақсыздығына, қарызға бату, құқық бұзушылықтардың өсуіне, еңбек өнімділігінің төмендеуі сынды салдарға алып келеді. Ал, оны тиімді құқықтық реттеу – мемлекеттік саясаттың маңызды бағыты болуы тиіс. Бұл үрдіс ойын бизнесін құқықтық реттеудің мазмұны мен тәсілдеріне де өзгерістер енгізуді талап етеді. Жауапкершілік шаралары мен алдын алу тетіктеріне жіті назар аудару керек. Бұдан бөлек, қолданыстағы бірқатар нормалар 2026 жылғы 1 шілдеден бастап күшіне енетін Қазақстан Республикасының Конституциясы талаптарына сәйкес қайта қарауды қажет етеді. Аталған және өзге де маңызды қоғамдық факторларды ескере отырып, елімізде тарихи-мәдени, әлеуметтік-құқықтық және қаржылық-экономикалық алғышарттар жеткілікті деңгейде қалыптасқанын атап өтуге болады. Осыған орай, ойын бизнесі мен құмар ойындарды реттеудің халықаралық стандарттарына сай келетін, құқықтық нормалардың кешенді жүйесін қамтитын жаңа, біріктірілген заң жобасын әзірлеу мәселесін көтеру өзекті болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР Ойын бизнесі туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы №219 Заңы. – URL: https://adilet.zan.kz /kaz/ (жүгінген күні: 10.04.2026)

2. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235 (жүгінген күні 28.03.2026)

3. Османова Г.Ж., Толеубекова Б.Х. Құмар ойындарға қарсы іс-қимылдың әкімшілік-құқықтық шаралары: құқық қолдану тәжірибесін талдау // Сот төрелігі академиясының хабаршысы № 1 (13). - 2026. - Б. 164-174. URL: https://vestnik.sta-jsk.kz/index.php/jsk/issue/view/13

4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V. – URL: https://kodeksy-kz.com/ugolovnyj_kodeks/10.htm (жүгінген күні 10.04.2026)

5. «Super-casino proposal is ditched». BBC News. – 2008. – 26 Feb. – URL: https://news.bbc.co.uk (жүгінген күні: 15.03.2026.).

6. «Gambling Act 2005: Enforceability of gambling contracts». – URL: www.legislation.gov.uk. (жүгінген күні: 15.03.2026.).

7. Reuben, A. Premier League shirts row: The fickle fashions of sponsorship // BBC News. – 2018. – 22 Sept. – URL: https://www.bbc.com/news (жүгінген күні: 15.03.2026).

ӘОЖ 316.624

ҚАЗАҚСТАНДА ОЙЫНҚҰМАРЛЫҚТЫҢ ҚАРҚЫНЫН БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ІС-ШАРАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Беделбаева А.Е.
Магистр, Стратегиялық даму және сапаны қамтамасыз ету басқармасының басшысы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республиксы
aselya.mukatova@mail.ru

Мақалада автор Қазақстан Республикасында ойынқұмарлықтың алдын алу, емдеу және оған қарсы іс-қимыл бойынша қолданыстағы шаралардың тиімділігін бағалады. Ойын тәуелділігінің таралуын статистикалық талдау және ойынға құмарлық сезімімен күрес бойынша шетелдік тәжірибені зерделеу негізінде Қазақстанда құмар ойындарын ұйымдастыру және өткізу саласында реттеуші шаралар ұсынылады. Елімізде лудоманияны басқару және әлеуметтік бақылау жөніндегі ұзақ мерзімді стратегияларды әзірлеу үшін ғылыми негіз қалыптастырылды. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің BR24992927 «Қазақстандағы лудоманияны интегративті зерттеу және оны азайтудың көпсалалы стратегиялары» атты бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жобасы шеңберінде дайындалды.

Кілт сөздер: *ойынқұмарлық, ойынға тәуелділік, лудомания, құмар ойын, ойын бизнесі, психикалық денсаулық, лудоманияның алдын алу.*

В статье автором проведена оценка эффективности существующих мер по профилактике, лечению и противодействию лудомании в Республике Казахстан. На основе статистического анализа распространения игорной зависимости и изучения зарубежного опыта по борьбе с лудоманией, предложены регулятивные меры в области организации и проведения азартных игр в Казахстане. Сформирована научная основа для разработки долгосрочных стратегий по управлению и социальному контролю лудомании в стране. Статья подготовлена в рамках проекта программно-целевого финансирования Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан на тему BR24992927 «Интегративное исследование лудомании в Казахстане и мультидисциплинарные стратегии ее минимизации».

Ключевые слова: *игровой азарт, игровая зависимость, лудомания, азартная игра, игорный бизнес, психическое здоровье, профилактика лудомании.*

In the article, the author assessed the effectiveness of existing measures for the prevention, treatment and counteraction of ludomania in the Republic of Kazakhstan. Based on a statistical analysis of the spread of gambling addiction and a study of foreign experience in combating ludomania, regulatory measures have been proposed in the field of organizing and conducting gambling in Kazakhstan. A scientific basis has been formed for the development of long-term strategies for the management and social control of ludomania in the country. The article was prepared within the framework of the project of program-targeted financing of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan on the project theme BR24992927 «Integrative Study of Gambling Addiction in Kazakhstan and Multidisciplinary Strategies for Its Minimization».

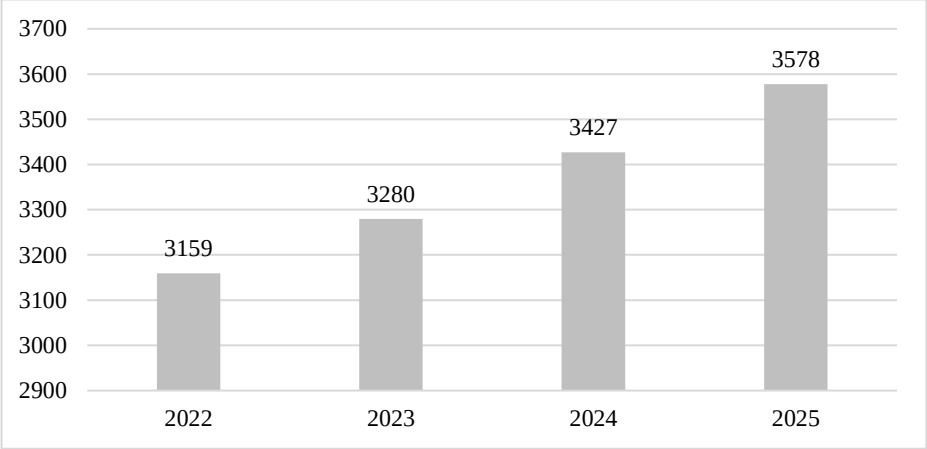
Keywords: *gambling excitement, gambling addiction, ludomania, gambling, gaming, mental health, ludomania prevention.*

Ойынқұмарлық немесе ойынға тәуелділік дүниежүзі бойынша маңызды әлеуметтік-экономикалық мәселе болып табылады. Құмар ойындардың қоғамға деген әсері ойыншылардың

қаржылық қарыздарының пайда болуы, әлеуметтік байланыстардың бұзылуы, жұмыс орындарынан айырылу, психикалық денсаулықтарының нашарлауынан көрініс табады.

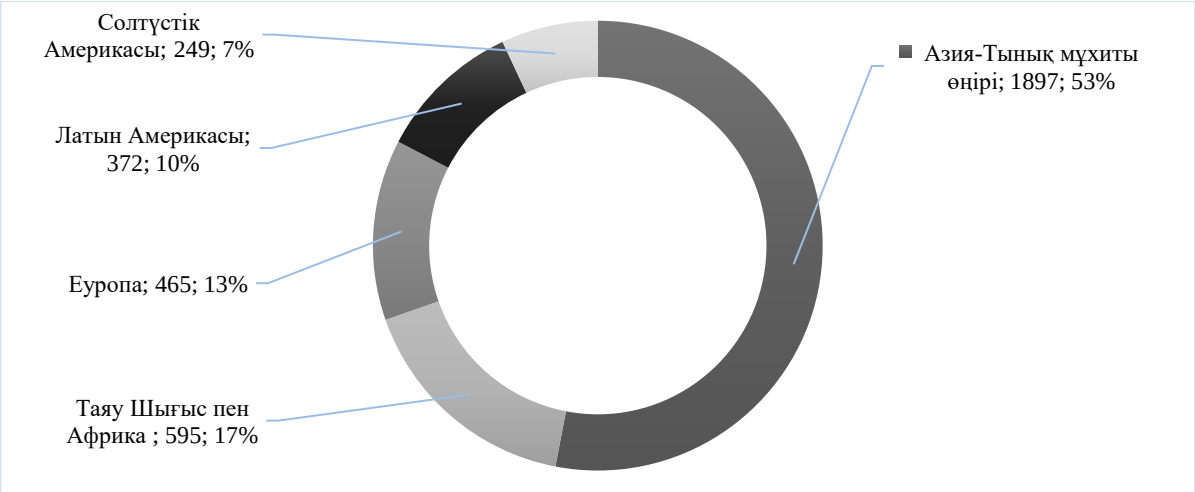
Құмар ойындарының әлем бойынша барған сайын кең таралуы және олардың салдарынан зардап шеккен адамдар санының артуы аясында көптеген мемлекеттер ойынға деген тәуелділіктің алдын алу, ойынқұмарлықтың өсу қарқынын төмендету және онымен күресу жөнінде нақты іс-шараларды іске асыруда [1].

Жыл сайын әлемде ойынқұмар адамдардың саны көбеюде. Атап айтқанда, 2024 жылы олардың саны дүниежүзі бойынша 3,4 млрд. адамды құраса, 2025 жылы 4,4%-ға ұлғайып, 3,6 млрд. адамға жетті (1-сурет) [2].

Сурет 1 – Әлем бойынша ойынға құмар адамдардың саны, млн.

Аймақтар бойынша жіктейтін болсақ, 2025 жылы ойыншылардың басым бөлігін Азия-Тынық мұхиты өңірінің тұрғындары құрады - 1,9 млрд.адам. Таяу Шығыс пен Африка елдерінде - 595 млн.адам, Еуропада - 465 млн.адам, Латын Америкасында - 372 млн. адам, Солтүстік Америкада 249 млн.адам ойынға құмар екендігі анықталды (2-сурет) [2].

Сурет 2 – Өңірлер шағылысында ойынға құмар адамдардың саны, млн.

«Құмар ойындарға патологиялық тартымдылық» деп аталатын ауру түрі халықаралық деңгейде ресми танылған және Халықаралық аурулар классификациясына F63.0 деген кодпен енгізілген. 2023 жылдың қазанында Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің медициналық қызметтердің сапасы жөніндегі бірлескен комиссиясы аталған ауруды диагностикалау және емдеудің клиникалық хаттамасын бекітті [3].

Осылайша, елімізде ойынқұмарлықпен ауыратын пациенттер бойынша ресми статистикаға сәйкес, 2025 жылдың 1 шілдесінде олардың саны 30 адам болса, 2024 жылы олардың саны 15 адам болған. Олардың басым көпшілігі 18-35 жас аралығындағы ер адамдар болып табылады.

«BeWoman» атты Орта Азия форумында психикалық денсаулықтың Республикалық ғылыми-практикалық орталығының терапевт дәрігері А.Сушеновтың мәлімдеуінше, елімізде ойынға тәуелділердің ресми статистикасы елеулі түрде төмендетіліп көрсетіледі. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметінше, 2025 жылғы 1 қыркүйектегі жағдай бойынша алкогольге тәуелділікпен - 90996 адам, есірткіге тәуелділікпен - шамамен 18000 адам, ал ойынға құмарлықпен 30 адам тіркелген – олардың 10-ы динамикалық бақылауға алынған, 20-сы кеңес алуға жазылған [4].

Туризм және спорт вице-министрі Е.Еркінбаев 2025 жылғы 19 наурызда өткен Сенат отырысында Денсаулық сақтау министрлігімен бірлесіп жүргізілген зерттеу нәтижелерін жариялады. Ол Қазақстанда ойын тәуелділігінен зардап шегетіндердің статистикасын келтіре отырып, республика бойынша 350000 азамат жүйелі түрде екі және одан да көп рет құмар ойындар ойнайтынын, ал олардың ішінде 36000 азамат Денсаулық сақтау министрлігінің анықтамалары негізінде ресми танылған ойыншылар, яғни ойын тәуелділігінен зардап шегетіндер екендігін мәлімдеді [5].

Мәселенің өзектілігіне байланысты Қазақстанда 2024 жылдан бастап азаматтардың кейбір санаттары үшін құмар ойындарға шектеулер орнату бойынша іс-шаралар кешені іске асырыла басталды.

2024 жылдың сәуірінде мәжіліс отырысында лудоманияға қарсы заң жобасы қабылданды. Заң жобасына сәйкес, құмар ойындарын ойнау 25 жастан асқан азаматтарға рұқсат етіледі, букмекерлік және казино үйлерінің қызметі туралы ғимараттардың қасбеттерінде жарнамалауға толық тыйым салынады, сондай-ақ электронды үкімет қызметтері арқылы әрбір азамат өз-өзіне құмар ойындарын ойнауға 10 жылға дейін тыйым салуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, өтелмеген борыштары, несиелері, алименттері бар азаматтар казино ойындарында ставка қоя алмайтын болады.

2024 жылдың 31 мамырында «Қазақстан Республикасында заңсыз ойын бизнесі мен лудоманияға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2024 – 2026 жылдарға арналған кешенді жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің №432 қаулысы бекітілді [6]. Жоспардың негізгі мақсаты – жастар қауымы арасында лудоманияның алдын алу. Осы ретте, мектептер мен жоғары оқу орындарында ойын тәуелділігінің алдын алу бойынша әдістемелік материалдар таратылып, оқу орындарының психологтары біліктілікті арттыру курстарынан өтті. 2024 жылы білім беру саласында қызмет атқаратын 656 маман қайта даярланды.

Республиканың өңірлерінде психикалық денсаулық орталықтары жұмыс істей бастады, азаматтар кепілдендірілген медициналық көмек шеңберінде тегін көмек алатын болды. Республикалық деңгейде Психикалық денсаулық ғылыми-практикалық орталығы ойынқұмарлықтан зардап шеккен азаматтарға медициналық, әлеуметтік, терапиялық қолдау көрсете бастады.

2025 жылдан бастап Қазақстанда 5 мыңнан астам сайттар мен жарнамаларға және казино қызметіне сілтемелер бұғатталды. Сонымен қатар, мемлекет 36 ойын мекемесінің, оның ішінде 28 букмекерлік үй мен 6 тотализатордың лицензиясын қайтарып алды.

Қазіргі уақытта Қазақстанда ойын саласындағы қызметке 28 мекеменің лицензиясы бар, оның ішінде: 6 казино, 8 ойын залы, 12 букмекерлік үй және 1 тотализатор [6].

Жалпы, лудоманиямен күрестің әлемдік тәжірибесін зерделеу барысында Қазақстанда бейімделуі және іске асырылуы мүмкін бірнеше стратегияларды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді.

Ұлыбританияда, Швецияда және АҚШ-та жүзеге асырылатын құмар ойындардан өзін-өзі оқшаулау бағдарламасы ойынқұмарлар санын күрт төмендететін тиімді әдістердің бірі болып табылады. Қазақстанда барлық лицензияланған платформаларда ойыншыларға

құмар ойындарға қатысудан өздерін ерікті түрде бас тартуға мүмкіндік беретін ұлттық платформа әзірлеу қажет. Сонымен қатар, тәуелділікті төмендету үшін ойын барысында қойылатын мөлшерлемелер мен ойын уақытына шектеу қою қажет.

Австралия мен АҚШ тәжірибесі көрсеткендей, цифрлық технологиялар ойыншылардың мінез-құлқын тиімді бақылауға және ойын тәуелділігінің тәуекелдері туралы ескертуге мүмкіндік береді. Қазақстанда да ойын операторларына проблемалық ойыншыларды анықтауға және құмар ойындарға қолжетімділікті шектеуге мүмкіндік беретін сандық құралдарды әзірлеу қажет.

Қоғамда құмар ойындарының тәуекелдері туралы ақпарат беру және ойынқұмарлық белгілері бар азаматтарға жеке кеңес беру бойынша маңызды қызмет түрін жер-жерде енгізу қажет. Осы орайда, мамандандырылған көмек көрсету орталықтары мен білім беру платформаларын құру арқылы лудоманияға тап болу проблемасын ерте анықтауға және зардап шеккендерді тиімді қолдауға мүмкіндік туады.

Қорыта келе, Қазақстанда ойынқұмарлықтың қарқынын бақылау және алдын алу бойынша қолданыстағы іс-шаралардың белсенділігіне қарамастан, дамыған елдердің тәжірибесін ескере отырып, лудоманиямен, ойынқұмарлықпен тиімді күресу үшін заңнамалық, әлеуметтік және технологиялық шараларды қамтитын кешенді әдістерді әзірлеу және қолдану қажеттілігі бар. Ойыншылардың өзін-өзі құмар ойындарынан оқшаулау бағдарламаларын енгізу, ойын бизнесіне қатысты жарнамаларға бақылауды күшейту, лудоманияның алдын алуда цифрлық технологияларды пайдалану, қоғамда белсенді ақпараттандыру және насихаттау жұмыстарын жүргізу еліміздегі ойын тәуелділігімен табысты күресу үшін негіз бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Young People and Gambling 2024: Official statistics. Gambling Commission report. – 2024. – 121 p.

2. Young People and Gambling 2025: Official statistics. Gambling Commission report. – 2025. – 85 p.

3. «Психикалық денсаулық саласында медициналық-әлеуметтік көмек көрсетудің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 25 қарашадағы № ҚР ДСМ-203/2020 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2024 жылғы 11 желтоқсандағы №104 бұйрығы. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2400035476 (11.12.2024)

4. Эксперт: лудоманией в Казахстане болеют до полумиллиона человек. – URL: https://ulysmedia.kz/news/59615-ekspert-ludomaniei-v-kazakhstane-boleiut-do-polumilliona-chelovek/ (26.09.2025)

5. Дамыған орнына дағдарыс: жұмыс істеп тұрған ойын орындары жабылып жатқанда, жаңаларын ашу қаншалықты қажетті? – URL: https://monitoring24.kz/kk/krizis-vmesto-rosta/ (05.05.2025)

6. «Қазақстан Республикасында заңсыз ойын бизнесі мен лудоманияға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2024 – 2026 жылдарға арналған кешенді жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылдың 31 мамырдағы №432 қаулысы. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000432 (31.05.2024)

ӘОЖ 364.4

ЛУДОМАНИЯ ЖӘНЕ ЖАСЫРЫН АУРУ

Сериев Б.А.
З.ғ.к., профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
seriev_bolat@mail.ru

Мәтінде лудоманияның ғаламдық және Қазақстандағы әлеуметтік проблема ретінде кеңінен таралуы, оның биологиялық, психологиялық және әлеуметтік себептері талданады. Құмар ойындарға тәуелділіктің қоғамға, отбасыға және қылмыс деңгейіне әсері көрсетілген. Қазақстандағы статистикалық деректер, мемлекеттік шаралар, заңнамалық өзгерістер және лудоманиямен күресу жолдары қарастырылады. Сондай-ақ жасөспірімдердегі тәуелділіктің өсуіне ықпал ететін факторлар мен алдын алу тетіктері сипатталады.

Кілт сөздер: *лудомания, тәуелділік, құмар ойындар, әлеуметтік проблема, статистика, заңнама, профилактика.*

В тексте рассматривается распространение лудомании как глобальной и казахстанской социальной проблемы. Анализируются биологические, психологические и социальные причины зависимости, её влияние на преступность, семью и общество. Приводятся данные о масштабе игорной индустрии, государственные меры, законодательные изменения и подходы к профилактике. Особое внимание уделено вовлечению молодёжи и необходимости комплексной борьбы с игроманией.

Ключевые слова: *лудомания, зависимость, азартные игры, социальная проблема, преступность, законодательство, профилактика.*

The text examines gambling addiction (ludomania) as a growing global and national social issue in Kazakhstan. It analyzes biological, psychological, and social factors of addiction, as well as its impact on crime rates, families, and society. Statistical data, state measures, legislative reforms, and prevention strategies are presented. Special attention is given to youth involvement and the need for comprehensive measures to reduce gambling-related harm.

Keywords: *gambling addiction, ludomania, dependence, social issue, crime, legislation, prevention.*

Жаһандану процесінде лудомания сияқты жаңа әлеуметтік проблемалар пайда бола бастады және оны әлеуметтік дерт десекте болады.

Құмар ойынға тәуелділік әлем бойынша әлеуметтік індетке айналған. Лудоманияның құрбандары елімізде күн санап көбеюде және мемлекеттік проблемаға айналғаны белгілі. Себебі, құмар ойынға тәуелділіктің арты көп жағдайда ұрлық-қарлық, тонау мен алдау сияқты қылмыстарға әкеп соғып жатады.

Лудомания белгілерін анықтау өте қиын, ғалымдар ойынға тәуелділікті «жасырын ауру» деп те атайды. Себебі, маскүнемдік пен нашақорлыққа деген тәуелділік сияқты сыртқы көріністер мен физикалық белгілер байқалмайды.

Лудоман құмар ойындарды жасырын түрде ойнап, жақындарын жарқын жеңіспен таңғалдырамын деп өтірік айтуы мүмкін. Ұтыс пен жеңіс туралы жалған ақпарат айтуы ықтимал.

Ақша оңайлықпен келмейді. Алайда, мұны кейбір жандар, әсіресе, жастар жоққа шығарып, құмар ойын ойнайды. Қу ойынның құдіреті бардай. Бастапқыда түлкіге салған қырандай қалықтайсың, жолың болады, алақан ысқылайсың. Бірақ, көп ұзамай қалтада түк те қалмайды. Құртқанды қайтару, қайтадан олжалу болу – тәуелділіктің айқын белгісі. Мұның арты түрлі жағдайға алып келуі мүмкін [1].

Құмар ойындардың өзі қандай да бір түрде әлемнің көптеген мәдениеттерінде және елдерінде кең таралған, әлеуметтік қолайлы және заңды әрекет болып табылады. Құмар ойынның ішкі психологиялық мәні-бұл дамудың белгісіз нәтижесі кезінде одан да құнды нәрсені ұтып алу үмітімен бірге қолда бар құндылықты жоғалту қаупін түсінуден біртіндеп өсіп келе жатқан психикалық шиеленіс (және одан кейінгі разряд). Көптеген адамдар үшін құмар ойындардың белгілі бір түрлеріне қатысу зиянды салдарсыз ойын – сауық болып табылады. Ал бұл мағынада ойын – жұмысқа немесе басқа да қоғамдық қажетті және маңызды әрекеттерді орындауға қарама-қарсы.

Дәрігерлер лудоманияның пайда болу себептерін үш топқа бөледі:

1. Биологиялық себептер.

Бұған тұқым қуалайтын бейімділік, жүйке жүйесінің патологиялары, психикалық және неврологиялық аурулар, сондай-ақ басқа да тәуелділіктер (темекі шегуден есірткіге дейін) жатады.

2. Психологиялық себептер.

Үдерісті бастауға тәрбиелеу барысындағы бұзылыстар, өзін-өзі төмен бағалау, ерік-жігердің әлсіздігі, ойлау ерекшеліктері (сыни көзқарастың болмауы, қатып қалған пікірлер), стресске табиғи түрде қарсы тұра алмау және табиғи жолмен босаңси алмау, өткір және шектен тыс сезімдерге деген қажеттілік әсер етуі мүмкін.

3. Әлеуметтік себептер.

Бұл топқа гедонистік ұстанымдар, БАҚ пен өнердің ықпалы, отбасылық жағдай (отбасының болмауы, құмар ойындарға әуес туыстардың болуы, құндылықтар иерархиясында қаржылық және материалдық құндылықтардың басым болуы), казино мен жалпы құмар ойындардың қолжетімділігі кіреді.

Науқастардың әртүрлі санаттарындағы құмар ойындарға патологиялық тартылу синдромының өзіндік, құрылымдық және динамикалық ерекшеліктері зерттелді. Ойынға патологиялық тартудың компоненттері ерекшеленіп, сипатталған: идеаторлық, аффективтік, мінез-құлық, вегетативтік. Ойынға патологиялық тартылу құрылымында идеаторлық компоненттің бұзылу деңгейі ерекшеленіп, сипатталған. Ойынға патологиялық тартылу қарқындылығының дәрежесі анықталды. Ойынға патологиялық тартылу құрылымы мен динамикасына салыстырмалы талдау жүргізілді. Құмар ойындарға патологиялық тартудың ауырлығын сандық бағалаудың клиникалық-диагностикалық құралы әзірленді [2, 8-б.].

Үлкен жеңіске жету мүмкіндігі бар кез келген ойын түрі – рулетка, бәс тігу, ойын автоматтары немесе лотерея болсын – құмар ойындарға тәуелділіктің қалыптасуының бастапқы нүктесі бола алады.

Әдебиетте мобильді бейне ойындарды монетизациялаудың белгілі бір элементі – loot box талдауының нәтижелері туралы мәліметтер бар, оның дәстүрлі құмар ойындарға ұқсастығын және оның мінез-құлық ойынының бұзылуына ықтимал әсерін көрсетеді [3, 196-б.].

Ғылыми тұрғыдан алғанда, Қазақстан халқының құмар ойындарға қатысу деңгейі бағаланбаған, ал мемлекеттік органдар өте шамамен алынған сандарды қолданады және жалпы халықаралық әдістемелерге сүйенеді. ҚР Денсаулық сақтау министрінің пікірінше, бірқатар шетелдік ғылыми зерттеулердің деректері бойынша, әлемде лудоманияның таралуы жер шарындағы ересек тұрғындардың шамамен 3%-ын құрайды, ал шамамен 12,5%-ы құмар ойындарға тұрақты түрде қатысады. Осы мәліметтерді Қазақстанға математикалық модельдеу арқылы қолданғанда, құмар ойындарға тәуелділікке байланысты проблемалары барын мойындайтын адамдардың саны шамамен 36 000 адамды құрайды.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің мәліметтері бойынша, 2024 жылдың басында республикада шамамен 350 мың лудоман тіркелген, ал елдегі бір ойынқұмардың орташа қарызы 22 000 АҚШ долларынан асады. Ойынға тәуелді адамдар саны туралы ұқсас ақпаратты Қазақстан Республикасы Қаржы мониторингі агенттігі 2021 жылдың ортасында да таратқан [5].

2024 жылдың 22 сәуіріндегі жағдай бойынша, құмар ойындарға қатысудан өз еркімен шектелу қызметін 40 мыңнан астам Қазақстан азаматы мен резиденті пайдаланған (ҚР Туризм және спорт министрлігі, 2024). Алайда 16 мамыр 2024 жыл деректеріне сәйкес, осы қызметті пайдаланғандар саны 75 мыңнан асып түскен.

2024 жылғы 15 наурызда өткен Ұлттық Құрылтайдың үшінші отырысында Қазақстан Республикасының Президенті лудоманияның өсіп келе жатқан ұрпаққа зор зиян келтіретінін, ал онлайн-ойындардың балалардың күнделікті ойын-сауық түріне айналып бара жатқанын атап өтті. Кейбір мәліметтерге қарағанда, букмекерлік кеңселер мен казиноның тұрақты клиенттері шамамен 400 мың азаматты құрайды, бұл ірі қаланың халқының санына тең [6, 4-б.].

Қазақстандағы құмар ойындар индустриясының ауқымын ҚР Ұлттық статистика бюросының ресми деректері арқылы бағалауға болады. Осы есептерге сәйкес, соңғы үш жылда құмар ойындарды және тотализаторды ұйымдастыру қызметтерінің көлемі шамамен үш миллиард АҚШ долларына жеткен [6, 8-б.].

Сонымен бірге, ойыншылар саны, олардың ставкалары және құмар ойындарына тәуелді адамдардың қарыз көлемі туралы егжей-тегжейлі статистиканың болмауы нарық қатысушыларының мұндай ақпаратты жариялауға міндетті еместігімен байланысты. Бұл деректер, әдетте, компаниялардың ішінде сақталады және белгілі себептерге байланысты жарияланбайды. Қазақстандағы құмар ойындарына тәуелділіктің таралу динамикасын жанама түрде әлеуметтік зерттеулер арқылы бақылауға болады. Мысалы, «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жыл сайын ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша құмар ойындарына тәуелділік мәселесін зерттейді. 2021–2023 жылдар аралығында жүргізілген сауалнама нәтижелеріне сәйкес, құмар ойындарға тартылған жастардың үлесі 0,1%-дан 3%-ға дейін өскен. Жастар арасындағы ең жоғары тәуелділік деңгейі (4,7%) 29–34 жас аралығындағы топқа тиесілі [7].

Қазақстан Республикасы ойын бизнес саласындағы азаматтардың құқықтарын қорғау қауымдастығы (2024) деректері бойынша, игорлық бизнестегі негізгі проблемалар мыналар болып табылады: азаматтардың құқықтарын реттейтін заңнаманың әлсіздігі; онлайн-гемблингпен айналысатын шетелдік компаниялардың азаматтардың құқықтарын бұзуы; ойын мекемелерінің ұтыстарды төлемеуі; көлеңкелі нарықтың игорлық индустрияға теріс ықпалы; құмар ойындарына тәуелділік [7].

Қазақстанда лудомания мәселесіне қатысты дабыл қағылып келе жатқанына біраз болды. Терминнің өзі көпшілікке таныс болмауы мүмкін, бірақ оның мән-мағынасы көркем әдебиет пен фильмдер арқылы жақсы белгілі. Лудоманиямен қалай күресу керек және елімізде бұл бағытта қандай шаралар қабылданып жатқанын Президенттік басқару академиясының жетекші ғылыми қызметкері, саясаттану ғылымдарының кандидаты М.Әбішева Azattyq Rýhy-ге берген сұхбатында айтып берді.

2019 жылы ДДСҰ лудоманияны Аурулардың халықаралық классификаторына енгізді. Бұл бекер емес. Лудомания – азартты ойындарға патологиялық тәуелділік, ал кез келген патология – бұл ауру. ДДСҰ лудоманияны тек ауру емес, жеке тұлғаның қызметіне араласатын психикалық бұзылулар қатарына жатқызады (алкоголизм мен нашақорлықпен қатар). Яғни, лудомания – психикалық ауру. Сонымен қатар, бұл – қандай да бір затқа тәуелді болумен байланысты емес жалғыз тәуелділік. Бірақ оның зияны ұлттық деңгейдегі маңызды мәселе ретінде қарастырылады. Мемлекет басшысының лудоманияны еліміздің болашағына қауіп төндіретін әлеуметтік індет деп атауы да кездейсоқ емес.

Лудоманияны «жасырын ауру» деп те атайды, себебі онда нашақорлық немесе алкогольге тәуелділіктегідей айқын физикалық белгілер болмайды. Бірақ одан ешкім сақтандырылмаған: жасына, әлеуметтік немесе экономикалық жағдайына қарамай кез келген адам тәуелділікке тап болуы мүмкін. АҚШ-тың Ұлттық азартты ойындар қауымдастығының деректері бойынша, кез келген елдің орташа тұрғыны қылмыс жасауы мүмкіндігі – 6%, нашақор болуы – 32%, алкоголик болуы – 34%, ал ойынқұмар болуы – 48% [5].

АҚШ-та 7 млн-ға жуық адам ойынға тәуелділікпен күресіп жүр, ал сенаторлар ұлттық деңгейдегі психикалық денсаулық дағдарысынан қауіптенеді. Германияда 1,5 млн адам лудоманиядан зардап шегеді, бұл елде ол 2001 жылдан бері ресми түрде ауру деп танылған. Қытайда азартты ойындар заңмен тыйым салынғанына қарамастан, азаматтары жыл сайын шетелде 1 трлн юань (144 млрд доллар) жұмсайды. Әлем халқының әр төртінші тұрғыны өмірінде кем дегенде бір рет азартты ойынға қатысқан, ал тәуелділер саны жыл сайын артып келеді.

Қазақстанда лудомания деңгейіне қатысты нақты статистика жоқ. Мәселен, ҚР Денсаулық сақтау министрлігі математикалық модельдеу арқылы елімізде 36 мың адамның ойынға тәуелді екенін есептеп шығарған. Басқа деректер бойынша, 400 мыңға жуық адам букмекерлік кеңселер мен казинолардың тұрақты клиенттері, бұл – ірі қаланың халқы. Тағы бір ақпаратқа сай, елімізде шамамен бір миллион адам лудоманияға шалдыққан.

Жоғары деңгейде лудомания мәселесіне қатысты дабыл қағылуы да кездейсоқ емес. Біз әлемдік көрсеткішке жақындап келеміз: соңғы екі жарым жылда ел тұрғындарының әр бесіншісі азартты ойындарға қатысқан немесе қатысы болған.

Өткен жылдың өзінде букмекерлік кеңселер мен казинолар 368,7 млрд теңгенің қызметін көрсеткен. Бес жылда көрсетілген қызмет көлемі 1 трлн теңгеден асқан. Казинолар мен букмекерлердің қызмет көлемі спорт, мәдениет және өнер салаларынан асып түсіп отыр. Азартты ойындар мен бәс тігуді ұйымдастыру қызметі спорт, демалыс пен ойын-сауық саласынан 21,3% жоғары, кітапханалар, архивтер, мұражайлар және басқа да мәдени нысандардан 9 есе артық, ал өнер және шығармашылық саласынан 12 есе көп. Бұл – дабыл қағарлық көрсеткіш: қазақстандықтар музей, кітапхана, театр мен спорттан гөрі казино мен бәс тігуге көбірек барады.

Орташа алғанда қазақстандық бір ойынқұмардың қарызы – 10 млн теңге. Астана прокуратурасының деректеріне сүйенсек, 150 борышкер өз балаларының алдында 350 млн теңге қарызы бола тұра азартты ойындарға қатысқан. Үлкен сомадағы шығындар қылмысқа итермелейді. Лудомания отбасылық жанжалдар, ажырасулар, төбелестер, кісі өлтіру және суицидке алып келеді. Қазақстанда әр он некенің жетеуі ойынқұмарлық салдарынан бұзылады. Елімізде жасалатын әр бесінші қылмыс азартты ойындармен байланысты (кісі өлтіру, тонау, ұрлық, алаяқтық). Әр бесінші суицидтің себебі де — лудомания.

Мемлекеттік қызметшілер арасындағы лудомания мәселесі бөлек назар аударуды талап етеді. 2022 жылы жүргізілген тексеріс кезінде 300-ге жуық мемлекеттік қызметкердің азартты ойындарға 500 млн теңгеден астам қаражат жұмсағаны анықталды. Бұл — мемлекеттік мүдделерге қауіп төндіретін сыбайлас жемқорлық тәуекелдері. 2024 жылдың 8 шілдесінде Президент қол қойған жаңа заңға сәйкес, белгілі бір санаттағы азаматтарға азартты ойындарға қатысуға тыйым салынды. Олардың қатарында бірыңғай борышкерлер тізіміндегі азаматтар, әскери қызметшілер, арнайы және құқық қорғау органдарының қызметкерлері, бюджеттік ұйымдардың басшылары бар.

Жалпы, алты кодекс пен он бес заңға жүзден астам түзету енгізіледі. Барлық түзетулер лудоманияға қарсы күреске бағытталған. Заң игорь бизнесінің жұмыс тәртібін, букмекерлік кеңселер мен тотализаторлар қызметін реттейді, жарнамаға қатаң шектеулер қояды және белгілі санаттағы азаматтарға азартты ойындарға тыйым салады. Сондай-ақ ойынқұмарлықтан зардап шеккендерге медициналық реабилитация тәртібі енгізіледі.

Қазір психикалық және мінез-құлықтық бұзылулары бар науқастарды емдеу тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлеміне кіреді. Бір ойын тәуелдісін емдеу бюджетке айына 15 500 теңгеге шығады. Депутаттардың пікірінше, елде нақты бір миллионнан астам адам лудоманияға шалдыққандықтан, оған 1 трлн теңгеден көп қаражат қажет болады. Емдеу кемінде алты айға созылады, бірақ толық емделуге кепілдік жоқ.

Ойынға тәуелділік – созылмалы ауру. Тіпті сәтті емделгеннен кейін де рецидив қаупі жоғары. Денсаулық сақтау министрлігінің мәліметінше, ресми түрде «лудомания» диагнозымен тіркелгендердің ешқайсысы тұрақты ремиссияға қол жеткізбеген.

Ресми есепте небәрі 19 адам ғана тұр, өйткені есепке алыну жоғары оқу орнына түсу және жұмысқа орналасуға кедергі келтіруі мүмкін. Дегенмен жаңа түзетулерге сәйкес, лудоманиядан емделу үшін жүгінген азаматтарға анонимдік кепілдендіріледі.

Біздің ойымызша, қазақстандықтар арасындағы ойынқұмарлық деңгейін төмендету үшін кең ауқымды профилактикалық жұмыс қажет, арнайы ғылыми зерттеулерді қаржыландыру керек. Психологиялық көмекке тек ойынқұмарлар ғана емес, олардың отбасылары да мұқтаж. Сондықтан АҚШ пен Сингапурдағыдай мамандарды арнайы даярлау маңызды.

Қазақстан Республикасының Парламенті Мәжілісі Алматы облысының Талғар және Панфилов аудандарында және Маңғыстау облысының Каспий теңізі жағалауында орналасуы жоспарланған жаңа ойын аймақтарын ашуға Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрлігіне рұқсат беруден бас тартқанын атап өткен жөн. Ал ең басты себеп – «Біз жасөспірімдерді жоғалтып алуымыз мүмкін, олар түрлі жолдармен, соның ішінде ойын бизнесін жарнамалау арқылы да тартылып отыр. Жастар тартылады, бірақ өмірлік принциптері толық қалыптаспағандықтан, табысқа жетуге деген мотивациясын жоғалтады. Сондай-ақ тәуелді психология дамиды, әрине, отбасылар зардап шегеді. Сондықтан бұл бастамадан бас тарту шешімі қабылданды» [8].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 307-бабына сәйкес, заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру тыйым салынған. Ойын бизнесінің арнайы орындарда орналасуының оң рөлі заңсыз казинолар мен букмекерлердің жұмысы арқылы теріске шығарылады [9]. Мәселен, 2020 жылы Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің мәліметі бойынша 765 заңсыз ойын мекемесі мен 20 заңсыз онлайн-казиноның қызметі тоқтатылды. Мұндай көрсеткіштер осы секторға сұраныстың бар екенін көрсетеді. Олардың болуы шектеусіз қатынайтын жасөспірімдерді тартады және олар жиі келушіге айналады. Белгіленген қылмыстық жауапкершілік ұйымдастырушыларды қорқытпайды, өйткені олар «бір түнде» 20 миллион теңге табады.

Сондықтан жасөспірімдердің ойынға тәуелділігін азайту мақсатында полиция, еріктілер, білім беру мекемелері және басқа да ұйымдардың күш-жігерін үйлестіру – негізгі міндет болып табылады.

Ұлттық заңнамада мектептер, университеттер, колледждер жанында компьютерлік клубтарды ұйымдастыру мен жұмыс істеуге тыйым салатын нормалар жоқ.

Жасөспірімдер арасындағы ойын тәуелділігін алдын алу үшін негізгі шара ретінде Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңының 15-бабында 21 жасқа дейінгі жеке тұлғалардың және ойынға (және/немесе бәс тігуге) қатысуға шектеулі тұлғалардың қатысуына тыйым салу қарастырылған. Бірақ сонымен бірге Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңының 11-бабының 3-тармағында: «Казинолар, слот-залдар, букмекер кеңселері мен тотализатор кассалары тұрғын емес ғимараттарда орналасуы тиіс. Олар тұрғын үйлердің тұрғын емес бөлімдерінде, өндірістік кәсіпорындар мен олардың кешендерінде, басқа да өндірістік, коммуналдық және қойма нысандарында, діни ғимараттарда, мемлекеттік органдар мен ұйымдардың ғимараттарында, білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет нысандарында, әуежайларда, теміржол станцияларында, қалаішілік және қалааралық қоғамдық көлік аялдамаларында орналасуы «prohibited» деп белгіленген [10].

Шын мәнінде заң шығарушы тек тікелей жақындыққа шектеу қойды, яғни клубтардың мәдени және білім беру мекемесінің ғимаратында жұмыс істеуіне тыйым салды. Бірақ бұл мәселені шешпейді, себебі көпшілік ғылыми психологтардың пікірі бойынша, ойын клубтарының жүріп-тұру қашықтығында болуы жасөспірімдерді тарту үшін маңызды фактор болып табылады.

Ойынға тәуелділікті азайтудың тағы бір маңызды қадамы – адамның өз тәуелділігін (6 айдан 1 жылға дейін) өз бетінше жария ету мүмкіндігін қамтамасыз ететін ереже. Мұндай өтінішке ешкім бөгет жасай алмайды және қайтарып алу мүмкін емес. Жақын туыстар мен отбасы мүшелері адамның ойынға, бәс тігуге, алкогольдік немесе есірткілік заттарға

тәуелділіктен жартылай қабілетсіз деп танылуын сотқа сұрауға құқылы (Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 323-бабының 1-тармағы) [11].

Қорыта келгенде, лудомания қазіргі жаһандану жағдайында кең таралған, көпқырлы және қоғамға елеулі қауіп төндіретін әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде сипатталады. Оның «жасырын ауру» ретіндегі ерекшелігі – айқын физикалық белгілерінің болмауы, тәуелділіктің ұзақ уақыт бойы көзге түспей, латентті түрде дамуы және кеш анықталуы. Бұл өз кезегінде мәселенің ушығуына, жеке тұлғаның психикалық жағдайының нашарлауына, сондай-ақ отбасы мен қоғамға кері әсерінің күшеюіне алып келеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, лудоманияның қалыптасуына биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлар кешені ықпал етеді. Әсіресе цифрлық технологиялардың дамуы, онлайн-гэмблингтің қолжетімділігі, агрессивті жарнама және әлеуметтік желілердің әсері тәуелділіктің таралу ауқымын арттыруда. Қазақстан жағдайында бұл мәселе тек жеке адамның емес, мемлекеттік деңгейдегі өзекті проблемаға айналып отыр, себебі оның салдары қылмыстың өсуіне, әлеуметтік тұрақсыздыққа және экономикалық шығындарға әкелуде.

Лудоманиямен күресу кешенді және жүйелі тәсілді талап етеді. Атап айтқанда, алдын алу шараларын күшейту, халықтың қаржылық және құқықтық сауаттылығын арттыру, жастар арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізу, сондай-ақ тәуелділікке шалдыққан тұлғаларға уақтылы психологиялық және медициналық көмек көрсету маңызды. Сонымен қатар, ойын бизнесін мемлекеттік реттеуді жетілдіру, заңнаманы қатаңдату және халықаралық тәжірибені тиімді пайдалану қажет.

Осылайша, лудоманияны тек жеке мәселе ретінде емес, қоғамдық денсаулық пен ұлттық қауіпсіздікке әсер ететін күрделі әлеуметтік дерт ретінде қарастыру қажет. Онымен күресте мемлекет, қоғам және жеке тұлға деңгейіндегі үйлесімді іс-қимыл ғана тиімді нәтиже бере алады.

Қаржыландыру көзі: Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім Министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (№BR24992927 Қазақстанда лудоманияны интегративті зерттеу және оны азайтудың көп салалы стратегиясы).

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жарасындағы ойынқұмарлықтың алдын алу – маңызды міндет // https://mtrk.kz/kz/2023/10/11/zhastar-arasyndagy-oyynkumarlyktyn-a/

2. Бузик О.Ж. Зависимость от азартных игр: клинические проявления, особенности течения, лечение: Диссертация на соискание ученой степени доктора медицинских наук. - М., 2008. – 326 с.

4. Домхоков М.М. Связь способа монетизации видеоигр с расстройствами поведения ассоциированых с азартными играми. Материалы всероссийской научно-практической онлайн-конференции «Социальная психология личности и группы в трансформирующейся России». - Курск, 2021. - с. 195-197.

5. Лудомания - қазіргі қоғамның дерті // https://abai.kz/post/183321

6. Қайдарова Т.Қ., Абенов А.Д., Затилла Н.Ж. «Жастар ресурстық орталықтарына ойынқұмарлықтың (лудоманияның) қауіптілігі туралы консультативтік жұмыс жүргізу бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2023. – 14 б.

7. ЮНИСЕФ: [unicef.org]. A study of adolescents' knowledge, attitude and practice to gambling

8. В Мажилисе отказались от идеи по созданию «казахстанских Лас-Вегасов» // https://liter.kz/48440-2/

9. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226

10. Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» ҚР 2007 жылғы 12 қаңтардағы 219 Заңы// https://zakon.uchet.kz/kaz/docs/Z070000219 [жүгінген күні 24.03. 2026].

11. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 30 қазандағы №377-V ҚРЗ // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377.

УДК 159.923:316.624-053.6

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОЛОДЕЖИ, СКЛОННОЙ К ЛУДОМАНИИ: ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Абдуалиева А.К.
К.м.н., Президент «Экологический Фонд Казахстана», г. Астана, Республика Казахстан
ekofond.kz@gmail.com

Исламжанова Г.Б.
Психолог, педагог-исследователь, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г.Талдыкорган, Республика Казахстан
psixolog64@mail.ru

В статье представлен анализ психологических особенностей молодежи, склонной к формированию игровой зависимости, в контексте современных социальных и цифровых трансформаций. Рассматриваются личностные, эмоционально-волевые и социально-психологические предпосылки развития лудомании среди молодых людей. Особое внимание уделяется таким психологическим характеристикам, как импульсивность, дефицит саморегуляции, эмоциональная неустойчивость, когнитивные искажения и стремление к быстрому достижению результата. На основе теоретического анализа обосновывается необходимость ранней профилактики игровой зависимости в образовательной среде. Автором предложены профилактические ориентиры, направленные на формирование психологической устойчивости молодежи.

Ключевые слова: *лудомания, молодежь, игровая зависимость, профилактика, психологическая устойчивость, аддиктивное поведение.*

Мақалада қазіргі әлеуметтік және цифрлық өзгерістер жағдайында құмар ойынға тәуелділікке бейім жастардың психологиялық ерекшеліктеріне талдау жасалған. Жастар арасында лудоманияның қалыптасуына әсер ететін тұлғалық, эмоциялық-ерік және әлеуметтік-психологиялық алғышарттар қарастырылған. Импульсивтілік, өзін-өзі реттеудің жеткіліксіздігі, эмоциялық тұрақсыздық, когнитивтік бұрмаланулар және жылдам нәтижеге ұмтылу секілді психологиялық сипаттамаларға ерекше назар аударылған. Теориялық талдау негізінде білім беру ортасында ерте профилактикалық жұмыстың қажеттілігі негізделген.

Кілт сөздер: *лудомания, жастар, ойынға тәуелділік, профилактика, психологиялық тұрақтылық.*

The article presents an analysis of psychological characteristics of young people prone to gambling addiction in the context of modern social and digital transformations. Personal, emotional-volitional and socio-psychological prerequisites for the development of ludomania among youth are examined. Special attention is paid to such psychological characteristics as impulsivity, self-regulation deficit, emotional instability, cognitive distortions and the desire for rapid achievement. Based on theoretical analysis, the necessity of early prevention of gambling addiction in educational settings is substantiated.

Keywords: *ludomania, youth, gambling addiction, prevention, psychological resilience.*

Введение

В последние годы проблема лудомании в молодежной среде приобретает выраженную социально-психологическую актуальность.

Развитие цифровых технологий, распространение онлайн-платформ, доступность букмекерских сервисов и изменение характера молодежного досуга создают условия, при которых азартное поведение становится частью повседневной цифровой среды.

Современные исследователи отмечают, что игровая зависимость представляет собой одну из наиболее быстро распространяющихся форм поведенческой аддикции [1, с. 47].

Особую обеспокоенность вызывает то обстоятельство, что молодые люди часто не воспринимают участие в азартных играх как потенциально опасное поведение. На начальных этапах игровая активность воспринимается ими как способ эмоциональной разрядки, социализации или временного ухода от напряжения.

Как показывает анализ научной литературы, уязвимость молодежи к формированию игровой зависимости обусловлена возрастными особенностями развития личности: недостаточной зрелостью механизмов самоконтроля, эмоциональной лабильностью, стремлением к новизне и поиском способов быстрого достижения значимого результата [2, с. 118].

С позиции автора, проблема лудомании среди молодежи выходит далеко за рамки индивидуального психологического нарушения. Это индикатор более глубоких изменений в системе ценностных ориентиров современной молодежи, где установка на быстрое получение результата постепенно вытесняет культуру последовательного достижения целей. Именно поэтому профилактика игровой зависимости должна рассматриваться не только как коррекционная деятельность, но и как направление формирования психологической культуры личности.

Цель статьи — провести профилактический анализ психологических особенностей молодежи, склонной к лудомании.

Следует подчеркнуть, что специфика молодежного возраста заключается в повышенной чувствительности к внешним моделям социального одобрения. В условиях цифровой среды данный фактор приобретает особую значимость, поскольку формирует предпосылки для подражательного поведения, в том числе в отношении рискованных форм активности.

Формирование установки на быстрый успех в современном информационном пространстве нередко становится психологической основой принятия решений, связанных с участием в азартных играх.

Теоретический анализ психологических предпосылок

Импульсивность как базовый предиктор

Импульсивность рассматривается как одна из ведущих личностных характеристик, повышающих вероятность вовлечения в зависимое поведение. По мнению исследователей, импульсивность проявляется в стремлении к немедленному удовлетворению актуальной потребности без достаточного анализа последствий [3, с. 115].

Для молодых людей это особенно характерно ввиду возрастной незавершенности формирования исполнительных функций. По данным опроса 2022 года, более 72% студенчества имели опыт участия в азартных играх,который применяли еще в школьный подростковый период. А более 40% обучающихся и сейчас играют в онлайн-игры. Эти данные доказывают доступность к гемблингу уже с раннего возраста [8, с. 374].

Игровая деятельность обеспечивает мгновенное эмоциональное подкрепление, что делает ее привлекательной для личности с выраженной импульсивностью.

Авторская позиция заключается в том, что импульсивность в данном случае выступает не только личностной чертой, но и следствием современной цифровой среды, культивирующей моментальное вознаграждение.

Дефицит саморегуляции

Лудомания - социально значимое явление и в таком качестве противостоять ей невозможно на основе разумного баланса правовых ограничений и альтернативных уступок, применение системы широкомасштабных превентивных мер, внедрения принципов ответственной и безопасной игры [8, стр 24]

Способность к осознанному контролю поведения формируется постепенно.

Недостаточная развитость саморегуляции приводит к снижению способности:

- контролировать эмоциональные импульсы;
- откладывать удовлетворение;
- прогнозировать долгосрочные последствия;
- выдерживать внутреннее напряжение.

Как отмечает В.Д. Менделевич, нарушение механизмов самоконтроля является ключевым фактором формирования зависимого поведения [1, с. 89].

Эмоциональная нестабильность

Для молодежи группы риска характерны:

- повышенная тревожность;
- эмоциональная реактивность;
- низкая стрессоустойчивость;
- трудности в проживании фрустрации.

Игровая активность начинает выполнять функцию эмоционального регулятора.

В этом заключается один из наиболее опасных механизмов: зависимость формируется как ложный способ восстановления внутреннего равновесия.

В ряде случаев игровая активность становится способом психологического избегания. Молодой человек стремится временно дистанцироваться от переживаний, связанных с учебной нагрузкой, межличностными трудностями или неопределенностью жизненных перспектив.

Подобный механизм постепенно закрепляется как дезадаптивная стратегия эмоционального реагирования.

По мнению автора, именно эмоциональная незрелость нередко становится скрытой психологической основой вовлечения в азартное поведение.

Когнитивные искажения

Исследователи выделяют устойчивую систему когнитивных ошибок, сопровождающих игровое поведение [4, с. 62].

Среди них:

иллюзия контроля;

ошибка игрока;

вера в компенсацию проигрыша;

переоценка вероятности выигрыша.

Эти когнитивные конструкции формируют ложное чувство управляемости случайным процессом.

Особенностью молодых людей, склонных к игровой зависимости, является выраженная ориентация на краткосрочное эмоциональное подкрепление. При этом способность соотносить текущие действия с их долгосрочными последствиями оказывается недостаточно сформированной.

Следует отметить, что психологическая незрелость не является прямой причиной лудомании, однако в сочетании с неблагоприятными социальными условиями она существенно повышает риск формирования зависимого поведения.

Социально-психологические факторы

Семейная среда

Семья является базовым пространством формирования поведенческих стратегий.

Неблагоприятными факторами выступают:

- эмоциональная дистанция;
- гиперконтроль;
- дефицит поддержки;
- отсутствие доверительного взаимодействия.

Как показывает ряд исследований, недостаток эмоционального контакта повышает вероятность поиска компенсаторных форм поведения [5, с. 94].

Давление молодежной среды

Для молодых людей высокая значимость принадлежности к группе может выступать фактором вовлечения в рискованные формы поведения.

Если азартные игры воспринимаются как социально одобряемая практика, вероятность участия существенно возрастает.

Цифровая доступность

Современная цифровая среда значительно изменила структуру риска.

Если ранее участие в азартных играх предполагало физическое включение в игровое пространство, то сегодня вовлечение происходит дистанционно и часто скрыто.

По данным современных исследований, цифровой формат усиливает психологическую иллюзию безопасности игрового поведения [8, с. 216].

Цифровая среда формирует новую модель взаимодействия личности с риском. Если ранее участие в азартных играх предполагало наличие внешних ограничителей, то современные онлайн-платформы практически устраняют временные и пространственные барьеры.

Данная доступность существенно снижает уровень внутреннего сопротивления вовлечению в игровое поведение.

Профилактический анализ

Профилактика должна строиться на опережающем подходе.

Автор считает принципиально важным переход от запретительной модели профилактики к развивающей.Простое информирование о вреде лудомании недостаточно. Необходимо формировать психологические ресурсы сопротивления зависимому поведению. Особую эффективность демонстрируют профилактические программы, ориентированные на развитие осознанности и навыков рефлексивного анализа собственных поведенческих реакций.

Важно не только информировать молодежь о последствиях игровой зависимости, но и формировать у них способность распознавать собственные эмоциональные триггеры.

Эффективные направления

Психологическое просвещение

Формирование понимания механизмов игровой зависимости.

Развитие критического мышления

Способность анализировать манипулятивные цифровые стратегии.

Тренинг саморегуляции

Развитие навыков:

- эмоционального контроля;
- стрессоустойчивости;
- осознанного выбора.

Работа с ценностными ориентирами

Формирование установки на отсроченный результат.

Именно этот аспект, по мнению автора, приобретает особую значимость в современном обществе.

Молодежь должна осваивать культуру достижения через усилие, а не через ожидание случайного успеха.

Практическая значимость исследования

Материалы статьи могут быть использованы:

- психологами колледжей и вузов;
- педагогами;
- эдвайзерами академических групп;
- специалистами по профилактике зависимого поведения.

Представленные положения могут стать основой профилактических программ, ориентированных на раннее выявление риска.

Заключение

Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что склонность молодежи к лудомании формируется под влиянием сложного взаимодействия личностных, эмоциональных и социальных факторов.

Наиболее значимыми психологическими особенностями выступают импульсивность, дефицит саморегуляции, эмоциональная нестабильность и наличие когнитивных искажений.

Особая опасность заключается в том, что игровая зависимость часто развивается скрыто, постепенно закрепляясь как способ эмоциональной компенсации.

Профилактическая работа должна быть ориентирована не только на предупреждение рисков, но и на развитие психологической зрелости личности.

По мнению автора, «в современных условиях профилактика лудомании должна рассматриваться как составная часть формирования психологической безопасности молодежной среды и культуры ответственного цифрового поведения».

Представляется целесообразным рассматривать профилактику лудомании не как разовое мероприятие, а как последовательный процесс формирования психологической компетентности личности.Только при системном подходе возможно создание устойчивого внутреннего барьера к деструктивным формам цифрового воздействия.

Формирование культуры осознанного выбора, ответственности и устойчивости к деструктивным формам цифрового воздействия становится важнейшей задачей современной психологической практики.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Менделевич В.Д. Психология зависимой личности Психология зависимой личности: учебное пособие. – Москва: Академический проект, 2021. – 368 с.

2. Змановская Е.В. Девиантология Девиантология: психология отклоняющегося поведения: учебник для вузов. – 9-е изд., испр. и доп. – Москва: Юрайт, 2023. – 395 с.

3. Егоров А.Ю. Нехимические зависимости Нехимические зависимости. – Санкт-Петербург: Речь, 2020. – 448 с.

4. Гриффитс М. Психология азартного поведения молодежи // Вопросы психологии. – 2022. – № 4. – С. 56–68.

5. Блащински А. Поведенческие зависимости: диагностика и профилактика / пер. с англ. – Москва: Когито-Центр, 2021. – 312 с.

6. Старшенбаум Г.В. Аддиктология Аддиктология: психология и психотерапия зависимостей. – Москва: Психотерапия, 2022. – 416 с.

7. World Health Organization International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). Gaming and Gambling Disorders. – Geneva: WHO, 2023. – 184 p.

8. Journal of Gambling Studies Youth Gambling Behaviour in Digital Environment // Journal of Gambling Studies. – 2024. – Vol. 40. – No. 2. – P. 211–229.

9. Addictive Behaviors Online Gambling and Psychological Vulnerability among Adolescents // Addictive Behaviors. – 2023. – Vol. 145. – P. 107–121.

10. Министерство туризма и спорта Республики Казахстан Аналитический доклад о состоянии профилактики игровой зависимости среди молодежи Республики Казахстан. – Астана, 2025. – 74 с.

11. Бюро национальной статистики Республики Казахстан Социально-психологические показатели молодежной среды: статистический сборник. – Астана, 2025. – 156 с.

12. Смирнов С.Д. Возрастная психология юношеского периода. – Москва: Просвещение, 2022. – 287 с..

13. Е.А.Бурибаев,Ж.А.Хамзина. Комплексный междисциплинарный анализ лудомании в Казахстане. Коллективная монография. – Москва ООО «Первое экономическое издательство» 2025г.

УДК 349

ЦИФРОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛУДОМАНИИ И КИБЕРБУЛЛИНГУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Сайлибаева Ж.Ю.
К.ю.н., ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Республика Казахстан
zh.sailibaeva@abaiuniversity.edu.kz

Хведелидзе М.Ж.
М.э.н., Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И. Сатпаева, г. Алматы, Республика Казахстан
madina_khv@mail.ru

В эпоху грандиозных цифровых преобразований, охватывающих все мировое пространство, вопросы безопасности приобретают повышенную актуальность. Цифровая безопасность в целом развита в области прав и свобод человека, общества и государства. Однако цифровая безопасность, обусловленная вовлечением индивидов, включая школьников, в азартные игры, а также проявлениями школьного буллинга в дистанционном режиме, представляется наиболее острой проблемой в том смысле, что затрагивает интересы наименее защищенной части населения страны. Национальная политика в вопросах информационной безопасности ориентирована на население в целом, без углубленного специального подхода к проблемам безопасности несовершеннолетних и молодежи в возрасте от 21 до 35 лет.

***Ключевые слова**: цифровая безопасность, противодействие лудомании и кибербуллингу, ювенальная превенция, правовое просвещение.*

Бүкіл әлемдік кеңістікті қамтитын орасан зор цифрлық трансформациялар дәуірінде қауіпсіздік мәселелері ерекше өзектілікке ие болуда. Жалпы алғанда, цифрлық қауіпсіздік адамның, қоғамның және мемлекеттің құқықтары мен бостандықтары саласында жақсы дамыған. Дегенмен, жеке тұлғалардың, соның ішінде мектеп оқушыларының құмар ойындарға тартылуынан туындаған цифрлық қауіпсіздік, сондай-ақ қашықтықтан оқыту режиміндегі мектеп буллингінің көріністері ел халқының ең қорғаусыз бөлігінің мүдделерін қозғайтындықтан, ең өткір мәселе болып табылады. Ақпараттық қауіпсіздік мәселелеріндегі ұлттық саясат кәмелетке толмағандар мен 21-ден 35 жасқа дейінгі жастардың қауіпсіздік мәселелеріне тереңдетілген арнайы тәсіл қолданбай, жалпы халыққа бағытталған.

***Кілт сөздер:** цифрлық қауіпсіздік, лудомания мен кибербуллингке қарсы іс-қимыл, ювеналды превенция, құқықтық ағарту.*

In the era of grand digital transformations spanning the global space, security issues are becoming increasingly relevant. Digital security is generally well-developed in the field of human rights and freedoms, society, and the state. However, digital security concerns arising from the involvement of individuals, including schoolchildren, in gambling, as well as manifestations of school bullying in remote modes, represent a most acute problem as they affect the interests of the most vulnerable segment of the population. National information security policies are oriented toward the general population, lacking a specialized, in-depth approach to the security challenges faced by minors and young adults aged 21 to 35.

***Keywords:** digital security, countering ludomania and cyberbullying, juvenile prevention, legal literacy.*

Совместное рассмотрение вопросов противодействия негативным явлениям, связанным с процессами распространения лудомании и проявлениями школьного буллинга, в условиях тотальной цифровизации является неслучайным по таким основаниям, как: 1) ускорение темпов цифровизации и одновременный рост криминального применения информационно-коммуникационных технологий (далее – ИКТ); 2) отставание уполномоченных органов в деятельности по разработке и внедрению в социальную практику способов обеспечения безопасного доступа к ИКТ; 3) крайне низкий уровень контроля за состоянием и динамикой доступа к ИКТ лицами, не достигшими установленного нормативными актами возраста.

В процессах внедрения цифровизации и соответствующего нормативно-правового регулирования цифровой безопасности наблюдаются отдельные несогласованные между собой положения. Эти несогласованности, не будучи противоречиями, скорее могут быть отнесены к правовым лакунам.

Несогласованность первая. Согласно ЗРК «Об информатизации» [1] и Единым требованиям в области информационно-коммуникационных технологий и обеспечения информационной безопасности (далее – ЕТ) [2], в стране утверждаются общие цели и задачи, связанные с повышением объемов и уровня информационной/цифровой грамотности населения, расширением сферы услуг, основанных на цифровизации, упрочением связей в области международного цифрового сотрудничества. Большое внимание уделяется информационной безопасности. Однако безопасность рассматривается исключительно в одном направлении: защищенность собственно электронных ресурсов [1, ст. 1, пункты 7), 29-1), 32)]. Что касается пользователей и субъектов информатизации, то об их защите упоминается лишь в принципах государственного регулирования отношений в сфере ИКТ [1, ст. 3, п. 2, пп. 7).] без каких-либо пояснений по вопросам форм, способов, механизмов, технических ресурсов, ответственных органов, направленных на защиту физического лица и др.

Таким образом, если ИКТ, любые виды и формы цифровых технологий нуждаются в обеспечении эффективной защиты от несанкционированного вторжения и иных форм информационных инцидентов, то логично предположить, что и пользователь, в том числе физическое лицо, также нуждается в защите от негативного на него воздействия ИКТ. То обстоятельство, что ИКТ служат человеку, автоматически означает, что человек должен быть в состоянии полной защищенности от реальной и потенциальной угроз, могущих исходить от цифровизации. Декларативная форма защиты, обозначенная как принцип безопасности пользователя, не влечет за собой реальной безопасности физического лица. В исследованных нормативных правовых актах не усматриваются равнозначные или равновеликие подходы к вопросам безопасности сторон, участвующих в информационно-коммуникационных отношениях. Иными словами, выявленная нами правовая несогласованность может быть оценена как отсутствие необходимого баланса в интересующих нас подходах законодателя к регулированию одной и той же функции применительно к участникам отношений.

Несогласованность вторая. Утвержденная Правительством РК Концепция цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023-2029 годы (далее – Концепция) [3] содержит долгосрочные перспективы в направлениях, по которым должны развиваться цифровые технологии. На первый взгляд, кажется весьма привлекательным, что в самом названии НПА усматривается актуализация направления – обеспечение кибербезопасности. Однако более детальный анализ показывает, что в нем сохраняется уже ставший традицией подход, а именно: акцентуация на защищенности самой системы информатизации, её правового регламентирования и организационно-управленческого сопровождения без учета запросов и правового положения участника отношений – физического лица. При этом в данном акте утверждается, что по состоянию на 2021 год в стране было охвачено интернетом 99%

населения (показатель весьма многозначный и спорный: видимо, в оставшийся 1% населения вошли грудные младенцы).

В Концепции обозначен приоритет – максимальный охват населения обучением цифровой грамотностью. Наряду с этим, возникает психолого-педагогическая проблема, связанная с определением оптимального возраста, с которого можно начинать обучением этой грамотности, увязывая задачу с обязательным формированием в обучаемом такого качества, как ответственное (осознанное, правопослушное) пользование разрешительными способностями ИКТ.

Содержание Параграфа 4 данной Концепции под названием «Кибербезопасность» включает такое важное направление, как защита и контроль доступа к персональным данным. Направление регламентируется в традиционном ключе: установление заслона мошенническим манипуляциям с персональными данными. Это, безусловно, актуально. Но не менее важно в социальном аспекте обеспечение контроля за доступом к контентам, влекущим распространение лудомании, способствующим проявлениям школьного буллинга.

Несогласованность третья. В соответствии с нормами ЗРК «Об игорном бизнесе» допуск к азартным играм предусмотрен в отношении физических лиц в возрасте 21 год и старше [4]. Если в наземных игорных заведениях это ограничение может контролироваться и соблюдаться, то применительно к интернет-казино проследить, кто именно пользуется соответствующими услугами, практически невозможно.

В исследованиях, посвященных борьбе с буллингом и кибербуллингом, указывается, что наиболее уязвимыми в школьной среде являются дети в возрасте от начальной до основной средней школы включительно [5; 6]. В возрастном отношении это дети от 8 до 16 лет. Данный фактор не учитывается ни в одном законодательном акте по вопросам школьного образования и воспитания, а также в нпа о защите от кибербуллинга.

Исходя из изложенного, полагаем возможным утверждать, что в процессах формирования лудомании и школьного буллинга, помимо множества иных, достаточно значимым фактором выступает возрастной показатель: жертвами кибербуллинга, как правило, становятся дети от 8 до 16 лет; приобщаются к интернет-казино чаще всего молодые люди от 16 до 20 лет [7; 8]. Данное обстоятельство предполагает, что меры предупреждения и борьбы с лудоманией и буллингом, могут быть усилены путем предусмотрения ограничений доступа в цифровое пространство, в том числе способом блокирования доступа к интернет-ресурсам в случаях установления запрета пользоваться интернет-услугами лицами, не достигшими определенного возраста.

Благодарность: Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН AP296199143 «Императивы правовой стратегии противодействия буллингу среди несовершеннолетних: теоретические модели и практические решения»)

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Казахстан от 24 апреля 2015 года № 418-V «Об информатизации». – URL://https://adilet.zan.kz/rus/docs/71400000418 (дата обращения: 04.04.2026.).

2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 20 декабря 2016 года № 832 «Об утверждении единых требований в области информационно-коммуникационных технологий и обеспечения информационной безопасности» - URL://https:// adilet.zan.kz>rus>docs>P1600000832 (дата обращения: 04.04.2026.).

3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 269 «Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023-2029 годы». – URL://https://adilet.zan/kz/rus/docs/P2300000269 (дата обращения: 04.04.2026.).

4. Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года № 219 «Об игорном бизнесе». - URL://https://prg.kz/document?doc_id=35120160&pos=205;110 (дата обращения: 04.04.2026.).

5. Битлеуов А.А., Жумашева С.С. О проблемах и профилактике буллинга среди школьников //Психология и образование, № 3(93), 2022. – С. 44-45. //https://cyberleninka,ru/article/n/o-problemah-i-profilaktike-bullinga-sredi-shkolnikov//DOI: 10.32743/UnPsy.2022.55.93.3.13132

6. Каримова А.Т., Жолмурзаева А.А. Актуальные аспекты буллинга в условиях современной школы //Вестник Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова, Серия Педагогика и психология, № 1 (71), 2023. – С. 142-149.

7. Возраст начала игровой зависимости – до 20 лет //Электронный ресурс. Режим доступа://npistanbul.com/ru/vozrast-pristrastia-k-azartnim-igram-snizaetsia (дата обращения: 04.04.2026.).

8. Автономов Д.А. Первичное патологическое влечение к игре. Взгляд с феноменологической и метапсихологической точки зрения //Журнал Практической Психологии и Психоанализа. № 2. 2009. //https://psyjournal.ru>articles>pervichnoe-patologicheskoe-vlecheniyek-igre.

ӘОЖ 349.2

АДДИКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫНА ЫҚПАЛЫ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ӘРІПТЕСТІК

Тұрлыханқызы Қ.
PhD, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
kuralay_turlykhan@mail.ru

Мақалада Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын жаңғырту жағдайында аддиктивті мінез-құлықтың, соның ішінде лудоманияның, еңбек қатынастарына құқықтық және әлеуметтік ықпалы зерттеледі. Жұмыскерлердің еңбек тәртібі, еңбек өнімділігі, кәсіби тұрақтылығы және ұйым ішіндегі әлеуметтік қатынастарға әсері талданады. Аддикцияның қалыптасу факторлары мен әлеуметтік-экономикалық салдары айқындалады. Еңбек заңнамасын жетілдірудің басым бағыттары негізделіп, алдын алу және ерте анықтау тетіктері ұсынылады. Әлеуметтік әріптестік институтының рөлі ерекше қарастырылады. Мемлекет, жұмыс беруші және жұмыскер арасындағы өзара іс-қимылдың маңыздылығы негізделеді. Зерттеу нәтижелері еңбек құқығын дамытуға және аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу жүйесін жетілдіруге бағытталған.

Кілт сөздер: *аддиктивті мінез-құлық, лудомания, еңбек заңнамасы, әлеуметтік әріптестік, еңбек қатынастары, құқықтық реттеу, профилактика.*

В статье исследуется правовое и социальное влияние аддиктивного поведения, в том числе лудомании, на трудовые отношения в условиях модернизации трудового законодательства Республики Казахстан. Анализируется трудовая дисциплина работников, производительность труда, профессиональная устойчивость и влияние на социальные отношения внутри организации. Определяются факторы формирования и социально-экономические последствия аддикции. Обоснованы приоритетные направления совершенствования трудового законодательства, предложены механизмы профилактики и раннего выявления. Особо рассматривается роль Института социального партнерства. Обосновывается важность взаимодействия между государством, работодателем и работником. Результаты исследования направлены на развитие трудового права и совершенствование системы профилактики аддиктивного поведения.

Ключевые слова: *аддиктивное поведение, лудомания, трудовое законодательство, социальное партнерство, трудовые отношения, правовое регулирование, профилактика.*

The article examines the legal and social impact of addictive behavior, including ludomania, on labor relations in the context of modernization of the labor legislation of the Republic of Kazakhstan. The article analyzes the labor discipline of employees, labor productivity, professional stability and the impact on social relations within the organization. The factors of formation and socio-economic consequences of addiction are determined. The priority directions for improving labor legislation are substantiated, and mechanisms for prevention and early detection are proposed. The role of the Institute of Social Partnership is especially considered. The importance of interaction between the state, the employer and the employee is substantiated. The research results are aimed at developing labor law and improving the system of prevention of addictive behavior.

Keywords: *addictive behavior, ludomania, labor legislation, social partnership, labor relations, legal regulation, prevention.*

Қазіргі жаһандану және цифрландыру жағдайында қоғамда мінез-құлықтық тәуелділіктердің, оның ішінде лудоманияның кең таралуы өзекті әлеуметтік және құқықтық мәселелердің біріне айналып отыр. Құмар ойындарға қолжетімділіктің артуы, онлайн-

платформалардың дамуы және агрессивті маркетингтік саясат аддиктивті мінез-құлықтың қалыптасуына елеулі ықпал етуде. Бұл құбылыс тек жеке тұлғаның психологиялық жағдайына ғана емес, сонымен қатар оның еңбек қызметіне, кәсіби тұрақтылығына және әлеуметтік мәртебесіне де тікелей әсер етеді.

Қазақстан Республикасында еңбек заңнамасын жаңғырту үдерісі еңбек қатынастарының сапасын арттыруға, қызметкерлердің құқықтарын қорғауды күшейтуге және әлеуметтік әріптестікті дамытуға бағытталған. Алайда, қазіргі таңда еңбек қатынастары жүйесінде аддиктивті мінез-құлықтың, соның ішінде лудоманияның әсерін ескеретін кешенді құқықтық тетіктер жеткілікті деңгейде қалыптаспаған. Бұл өз кезегінде еңбек өнімділігінің төмендеуіне, еңбек тәртібінің бұзылуына, жұмыссыздық тәуекелінің артуына және ұйым ішіндегі әлеуметтік шиеленістің күшеюіне алып келуі мүмкін [1].

Аталған мәселенің өзектілігі аддиктивті мінез-құлықтың әлеуметтік-экономикалық салдарының ауқымдылығымен және оның еңбек қатынастарына кешенді ықпалымен айқындалады. Осы тұрғыдан алғанда, аддикцияны тек медициналық немесе психологиялық проблема ретінде ғана емес, сонымен қатар құқықтық және әлеуметтік құбылыс ретінде қарастыру қажеттілігі туындайды. Әсіресе, еңбек құқығы шеңберінде қызметкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, жұмыс берушілердің жауапкершілігін арттыру және әлеуметтік әріптестіктің тиімді механизмдерін қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Зерттеудің мақсаты - Қазақстандағы еңбек заңнамасын жаңғырту жағдайында аддиктивті мінез-құлықтың еңбек қатынастарына әсерін кешенді талдау және оны құқықтық реттеу мен алдын алу бағытындағы әлеуметтік әріптестіктің рөлін айқындау болып табылады. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін мақалада аддиктивті мінез-құлықтың мәні мен ерекшеліктері, оның қалыптасу факторлары, еңбек саласына ықпалы, сондай-ақ қолданыстағы құқықтық реттеу тетіктері қарастырылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы аддиктивті мінез-құлық мәселесін еңбек құқығы мен әлеуметтік әріптестік контексінде кешенді түрде қарастыруымен сипатталады. Сонымен қатар, мақалада еңбек заңнамасын жетілдірудің бағыттары айқындалып, аддикцияның алдын алу мен оның теріс салдарын төмендетуге бағытталған құқықтық және ұйымдастырушылық ұсыныстар негізделеді.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы еңбек құқығы ғылымын дамытуға, әлеуметтік саясатты жетілдіруге және аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу бойынша тиімді құқықтық механизмдерді қалыптастыруға қосатын үлесімен анықталады.

Аддиктивті мінез-құлық қазіргі ғылымда көпқырлы, пәнаралық сипаттағы күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылады. Ол тұлғаның психологиялық тәуелділікке ұшырауы нәтижесінде белгілі бір әрекеттерге шамадан тыс әуестенуімен сипатталады. Ғылыми әдебиеттерде аддикция ұғымы бастапқыда психоактивті заттарды қолданумен байланыстырылса, қазіргі кезеңде оның мазмұны кеңейіп, мінез-құлықтық тәуелділіктерді, соның ішінде лудоманияны, интернет-тәуелділікті, беттинг және онлайн-гэмблингті қамтитын кешенді феномен ретінде қарастырылады.

Лудомания аддиктивті мінез-құлықтың ерекше түрі ретінде тұрақты түрде құмар ойындарға қатысуға деген бақылаусыз қажеттілікпен сипатталады. Оның қалыптасуы әлеуметтік, психологиялық және экономикалық факторлардың өзара ықпалы нәтижесінде жүзеге асады. Бұл ретте цифрлық технологиялардың дамуы мен онлайн-құмар ойындарға қолжетімділіктің артуы тәуелділіктің таралу қарқынын күшейтетін маңызды факторлардың бірі болып табылады [2].

Теориялық тұрғыдан алғанда, аддиктивті мінез-құлықтың қалыптасуы бірқатар ғылыми тәсілдер арқылы түсіндіріледі. Психологиялық тұрғыда бұл құбылыс тұлғаның эмоционалдық күйін реттеу қажеттілігімен, стресс факторларынан қашу механизмімен және мотивациялық бұзылыстармен байланыстырылады. Социологиялық тұрғыда аддикция әлеуметтік орта, мәдени нормалар және әлеуметтік теңсіздік факторларымен түсіндіріледі. Экономикалық тәсілдер аддиктивті мінез-құлықты рационалды және

иррационалды таңдау теориялары арқылы қарастырып, тұлғаның тәуекелге бейімділігі мен қаржылық мінез-құлқына ерекше назар аударады. Ал құқықтық тұрғыда аддикция қоғамдық қатынастарға әсер ететін және құқықтық реттеуді қажет ететін әлеуметтік тәуекел ретінде бағаланады.

Еңбек қатынастары жүйесінде аддиктивті мінез-құлықтың көрінісі ерекше мәнге ие. Қызметкердің тәуелді мінез-құлқы оның еңбек тәртібін сақтауына, еңбек міндеттерін сапалы орындауына және жұмыс уақыты режимін ұстануына кері әсер етуі мүмкін. Бұл өз кезегінде еңбек өнімділігінің төмендеуіне, өндірістік жарақаттардың артуына, жұмыс берушінің экономикалық шығындарының көбеюіне және ұйым ішіндегі әлеуметтік қатынастардың нашарлауына алып келеді [3]. Осыған байланысты аддиктивті мінез-құлық еңбек қатынастарының тұрақтылығына ықпал ететін маңызды факторлардың бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Құқықтық тұрғыдан алғанда, аддиктивті мінез-құлық мәселесі еңбек құқығының пәнімен тікелей байланысты. Себебі еңбек құқығы қызметкер мен жұмыс беруші арасындағы қатынастарды реттей отырып, олардың құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ еңбек тәртібін қамтамасыз ету механизмдерін айқындайды. Алайда, қолданыстағы еңбек заңнамасында аддиктивті мінез-құлықтың, соның ішінде лудоманияның еңбек қатынастарына әсерін ескеретін арнайы нормалар жүйесі жеткілікті деңгейде дамымаған. Бұл құқықтық реттеудің белгілі бір олқылықтарының бар екенін көрсетеді.

Осы тұрғыда әлеуметтік әріптестік институтының рөлі ерекше маңызға ие. Әлеуметтік әріптестік мемлекет, жұмыс берушілер және қызметкерлер арасындағы келісілген іс-қимылды қамтамасыз ететін механизм ретінде аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу мен оны реттеуде тиімді құрал бола алады. Ұжымдық шарттар мен келісімдер шеңберінде профилактикалық шараларды бекіту, қызметкерлерге психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсету, ақпараттық-ағартушылық жұмыстарды ұйымдастыру аддикцияның теріс салдарын төмендетуге мүмкіндік береді [4].

Сонымен қатар, аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу мәселесі еңбек құқығының әлеуметтік функциясымен тығыз байланысты. Еңбек құқығы тек реттеуші ғана емес, сонымен қатар қорғаушы және әлеуметтік тұрақтандырушы қызмет атқара отырып, қызметкерлердің әл-ауқатын арттыруға және олардың өмір сапасын жақсартуға бағытталуы тиіс. Бұл ретте аддикцияның алдын алу және оны ерте кезеңде анықтау бойынша құқықтық және ұйымдастырушылық шараларды кешенді түрде енгізу қажеттілігі туындайды. Аддиктивті мінез-құлық еңбек қатынастары жүйесіне тікелей және жанама әсер ететін күрделі әлеуметтік-құқықтық құбылыс болып табылады. Оны тиімді реттеу үшін пәнаралық тәсілді қолдану, еңбек заңнамасын жетілдіру және әлеуметтік әріптестік механизмдерін дамыту қажет.

Аддиктивті мінез-құлықтың, оның ішінде лудоманияның кең таралуы бұл құбылысты құқықтық реттеудің маңыздылығын арттырады. Қазіргі таңда көптеген мемлекеттер құмар ойындар саласын, мінез-құлықтық тәуелділіктерді және олардың әлеуметтік салдарын реттеу мақсатында кешенді құқықтық және институционалдық шараларды енгізуде. Бұл ретте құқықтық реттеу тек шектеу немесе тыйым салу шараларымен ғана шектелмей, сонымен қатар профилактика, бақылау және әлеуметтік қорғау тетіктерін қамтиды [5].

Қазақстан Республикасында құмар ойындар қызметі мен оған байланысты қатынастар арнайы заңнамалық актілермен реттеледі. Атап айтқанда, құмар ойындарды ұйымдастыру, лицензиялау және өткізу тәртібі, сондай-ақ оларды жарнамалау мен бақылау мәселелері ұлттық заңнама шеңберінде айқындалған. Сонымен қатар, соңғы жылдары онлайн-гэмблингтің таралуына байланысты құқықтық реттеуді күшейту, заңсыз ойын қызметінің жолын кесу және азаматтарды қорғау бағытында бірқатар өзгерістер енгізілуде.

Дегенмен, қолданыстағы құқықтық реттеу жүйесінде аддиктивті мінез-құлықтың еңбек қатынастарына ықпалын ескеретін арнайы нормалардың жеткіліксіздігі байқалады. Еңбек заңнамасы негізінен еңбек тәртібін, еңбек шарттарын және еңбек дауларын реттеуге

бағытталғанымен, қызметкерлердің тәуелді мінез-құлқының алдын алу, оларды қолдау және оңалту мәселелері жан-жақты қамтылмаған. Осыған байланысты еңбек құқығы мен қоғамдық денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау салалары арасындағы өзара байланыс әлсіз деңгейде қалып отыр.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, аддиктивті мінез-құлықты құқықтық реттеу кешенді және пәнаралық тәсілді талап етеді. Мысалы, бірқатар Еуропа мемлекеттерінде құмар ойындарға қатысуды шектеу, өзін-өзі шектеу (self-exclusion) тетіктерін енгізу, ойыншыларды тіркеу жүйесін қалыптастыру және тәуекел топтарын анықтау кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, құмар ойын операторларына әлеуметтік жауапкершілік жүктеліп, олардан тәуелділіктің алдын алу бойынша ақпараттық материалдар ұсыну және арнайы қорларға қаржылық аударымдар жасау талап етіледі [6].

Кейбір елдерде еңбек қатынастары шеңберінде де аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу шаралары қарастырылған. Атап айтқанда, жұмыс берушілер қызметкерлердің психологиялық жағдайын бақылауға, тәуелділік белгілерін ерте анықтауға және қажет болған жағдайда кеңес беру немесе емдеу қызметтеріне бағыттауға міндеттеледі. Ұжымдық шарттар мен корпоративтік саясаттарда аддикцияның алдын алу, жұмыс орнында қолайлы психоәлеуметтік орта қалыптастыру және қызметкерлерді қолдау тетіктері бекітіледі.

Әлеуметтік әріптестік институты халықаралық тәжірибеде ерекше орын алады. Мемлекет, жұмыс берушілер және қызметкерлер арасындағы келісілген іс-қимыл аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу және оның салдарын азайтуда тиімді құрал ретінде қарастырылады. Бұл ретте әлеуметтік әріптестік шеңберінде бірлескен бағдарламалар әзірлеу, ақпараттық-ағартушылық іс-шаралар өткізу және тәуекел топтарына бағытталған арнайы жобаларды іске асыру кеңінен таралған.

Қазақстан үшін халықаралық тәжірибені ескере отырып, құқықтық реттеуді жетілдіру маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Атап айтқанда, еңбек заңнамасына аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу мен оны реттеуге қатысты нормаларды енгізу, жұмыс берушілердің әлеуметтік жауапкершілігін арттыру және қызметкерлерді қолдау жүйесін дамыту қажеттілігі туындайды. Сонымен қатар, цифрлық ортадағы құмар ойындарды бақылау, заңсыз қызметтің жолын кесу және азаматтардың құқықтарын қорғау тетіктерін күшейту өзекті болып табылады.

Қорытындылай келе, аддиктивті мінез-құлықты құқықтық реттеу ұлттық және халықаралық деңгейде кешенді тәсілді талап етеді. Қазақстанда бұл бағыттағы құқықтық базаны жетілдіру, еңбек қатынастары жүйесінде профилактикалық және қорғау шараларын күшейту, сондай-ақ әлеуметтік әріптестік механизмдерін дамыту аддикцияның теріс салдарын төмендетуге және қоғамның әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасындағы еңбек заңнамасын жаңғырту жағдайында аддиктивті мінез-құлықтың, оның ішінде лудоманияның, еңбек қатынастарына ықпалы кешенді әрі көпқырлы сипатқа ие екенін көрсетті. Аддикция тек жеке тұлғаның психологиялық немесе медициналық мәселесі ғана емес, сонымен қатар еңбек өнімділігіне, еңбек тәртібіне, ұйым ішіндегі әлеуметтік тұрақтылыққа және жалпы экономикалық тиімділікке әсер ететін маңызды әлеуметтік-құқықтық құбылыс болып табылады.

Талдау барысында аддиктивті мінез-құлықтың еңбек қатынастары жүйесінде жеткілікті деңгейде құқықтық реттелмегені анықталды. Қолданыстағы еңбек заңнамасы негізінен еңбек шарттарын, тәртіптік жауапкершілікті және еңбек дауларын реттеуге бағытталғанымен, тәуелді мінез-құлықтың алдын алу, ерте анықтау және оңалту тетіктері жеткілікті түрде институционалдандырылмаған. Бұл өз кезегінде еңбек саласында әлеуметтік тәуекелдердің артуына алып келуі мүмкін. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе аддиктивті мінез-құлықты реттеуде кешенді тәсілдің тиімділігін көрсетеді. Әсіресе, әлеуметтік әріптестік механизмдерін дамыту, профилактикалық бағдарламаларды енгізу және жұмыс берушілердің әлеуметтік жауапкершілігін күшейту арқылы тәуелді мінез-құлықтың теріс салдарын айтарлықтай төмендетуге болады.

Осылайша, аддиктивті мінез-құлық мәселесін еңбек құқығы, әлеуметтік саясат және қоғамдық денсаулық сақтау салаларының тоғысында қарастыру қажеттілігі айқындалады.

- еңбек заңнамасын жетілдіру мақсатында Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне аддиктивті мінез-құлықтың, оның ішінде лудоманияның алдын алу, ерте анықтау және әлеуметтік-құқықтық қолдау тетіктерін көздейтін арнайы нормаларды енгізу қажет. Бұл еңбек қатынастары субъектілерінің құқықтық қорғалу деңгейін арттырып, жұмыс орнындағы әлеуметтік тәуекелдерді төмендетуге мүмкіндік береді.

- әлеуметтік әріптестік институтын дамыту шеңберінде ұжымдық шарттар мен салалық келісімдерде аддиктивті мінез-құлықтың алдын алуға бағытталған міндетті шараларды бекіту ұсынылады. Атап айтқанда, психологиялық қолдау қызметтерін ұйымдастыру, ақпараттық-ағартушылық іс-шараларды өткізу және тәуекел топтарымен жұмыс істеу тетіктерін құқықтық тұрғыдан рәсімдеу маңызды.

- жұмыс берушілердің әлеуметтік жауапкершілігін күшейту арқылы ұйымдар деңгейінде қызметкерлердің психоәлеуметтік жағдайына мониторинг жүргізу, аддикция белгілерін ерте кезеңде анықтау және кәсіби кеңес беру қызметтеріне жолдау жүйесін енгізу қажет. Бұл өндірістік тиімділікті сақтауға және еңбек ресурстарының сапасын арттыруға ықпал етеді.

- еңбек ұжымдарында профилактикалық бағыттағы кешенді бағдарламаларды енгізу өзекті болып табылады. Мұндай бағдарламаларға тренингтер, семинарлар, тәуекелдерді басқару бойынша оқыту курстары және салауатты еңбек ортасын қалыптастыруға бағытталған шаралар кіруі тиіс, бұл қызметкерлердің құқықтық және әлеуметтік сауаттылығын арттырады.

- цифрлық ортадағы құмар ойындарға қолжетімділікті құқықтық және техникалық тұрғыдан реттеу күшейтілуі қажет. Онлайн-гэмблинг платформаларының қызметін бақылау, заңсыз контентті бұғаттау және жарнамалық қызметті шектеу аддиктивті мінез-құлықтың таралуын төмендетудің маңызды құралы болып табылады.

- халықаралық тәжірибені ұлттық құқықтық жүйеге бейімдеу қажет. Атап айтқанда, өзін-өзі шектеу (self-exclusion) механизмдері, операторлардың әлеуметтік жауапкершілігі және тәуекел топтарын қорғауға бағытталған институционалдық модельдер Қазақстанның құқықтық жүйесіне енгізілуі тиіс.

- аддиктивті мінез-құлық мәселесін пәнаралық деңгейде зерттеу қажеттілігі сақталады. Бұл бағытта құқық, психология, әлеуметтану және экономика ғылымдарының интеграциясы негізінде кешенді ғылыми зерттеулер жүргізу аталған құбылыстың алдын алу және реттеу тиімділігін арттырады.

Алғыс айту: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің AP25793729 Реформалау және жаңғырту: Қазақстан Республикасының Еңбек кодексін дамыту стратегиялары

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тихомиров Ю. А. Еңбек құқығының теориялық мәселелері. – Мәскеу: Норма, 2019. – 367 б.

2. Frontiers in Sociology. Khamzina Zh., Buribayev 08 January 2026, Sec. Sociology of Law, Volume 10 – 2025, Ye. // Between fiscal returns and social harm: reframing gambling regulation in Kazakhstan. – https://doi.org/10.3389/fsoc.2025.1718858

3. International Labour Organization (ILO). Mental health at work [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік режимі: https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm

4. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі. Еңбек қатынастарын реттеу туралы нормативтік актілер [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік режимі: https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek

5. Griffiths M. D. Behavioural addiction and gambling disorder. – London: Routledge, 2020. – 312 p.

6. OECD. Behavioural addictions and public policy [Электрондық ресурс]. – https://www.oecd.org/health/addictive-behaviours.htm

ӘОЖ 330.34

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ӨРКЕНДЕУІНДЕГІ МЕДИА ИНДУСТРИЯНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Абушарипова Ш.Т.
Жалпы білім беретін пәндер оқытушысы, Талдықорған индустриялық колледжі, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
abusharipova74@bk.ru

Бұл мақалада цифрлық экономиканың өркендеуі жағдайындағы медиа индустрияның алатын орны қарастырылады. Медиа саласының ақпарат таратудағы, қоғамдық пікірді қалыптастырудағы және цифрлық технологияларды тиімді енгізудегі маңызы талданады. Сонымен қатар, әлеуметтік желілер мен онлайн платформалардың бизнеске тигізетін әсері, жарнама нарығының кеңеюі және жаңа медиа модельдердің қалыптасуы зерттеледі. Автор медиа индустрияның креативті экономиканы дамытудағы, инновацияларды қолдаудағы және жаңа жұмыс орындарын құрудағы зор үлесін атап өтеді. Зерттеу нәтижесінде медиа индустрия цифрлық экономиканың тұрақты дамуын жете қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі екені дәлелденеді.

Кілт сөздер: *цифрлық экономика, медиа индустрия, цифрлық трансформация, онлайн платформалар, креативті экономика, ақпараттық технологиялар*

В данной статье рассматривается роль медиаиндустрии в условиях развития цифровой экономики. Анализируется значение медиасферы в распространении информации, формировании общественного мнения и эффективном внедрении цифровых технологий. Кроме того, исследуется влияние социальных сетей и онлайн-платформ на бизнес, расширение рекламного рынка и формирование новых медийных моделей. Автор отмечает значительный вклад медиаиндустрии в развитие креативной экономики, поддержку инноваций и создание новых рабочих мест. В результате исследования доказано, что медиаиндустрия является одним из ключевых факторов, обеспечивающих устойчивое развитие цифровой экономики.

Ключевые слова: *цифровая экономика, медиаиндустрия, цифровая трансформация, онлайн-платформы, креативная экономика, информационные технологии.*

This article examines the role of the media industry in the development of the digital economy. It analyzes the importance of the media sector in information dissemination, shaping public opinion, and the effective implementation of digital technologies. In addition, the study explores the impact of social networks and online platforms on business, the expansion of the advertising market, and the emergence of new media models. The author highlights the significant contribution of the media industry to the development of the creative economy, support for innovation, and job creation. The study concludes that the media industry is one of the key factors ensuring the sustainable development of the digital economy.

Keywords: *digital economy, media industry, digital transformation, online platforms, creative economy, information technologies.*

Кіріспе

XXI ғасырда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы әлемдік экономиканың құрылымын түбегейлі өзгерткені белгілі. Дәстүрлі өндіріс факторларымен қатар ақпарат, деректер және цифрлық платформалар негізгі экономикалық ресурс көзіне айналды. Осындай жағдайда цифрлық экономика ұғымы қалыптасып, ол мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын маңызды көрсеткіштердің біріне айналды.

Цифрлық экономиканың қарқынды дамуында медиа индустрия ерекше рөл атқарады. Медиа тек ақпарат тарату құралы ғана болып табылмайды, сонымен қатар инновациялар мен экономикалық өсудің катализаторы болып табылады. Қазіргі таңда медиа

индустрия цифрлық платформалар арқылы жаһандық аудиторияны кеңінен қамтып, жаңа бизнес модельдерді қалыптастырып отыр [1, 37-б.].

Медиа индустрияның цифрлық экономикадағы алатын орны

Медиа индустрия – ақпаратты өндіру, өңдеу және таратуға кеңінен бағытталған қызметтердің белгілі жиынтығы. Бұрынғы уақытта бұл сала негізінен теледидар, радио және баспасөз арқылы дамыса, қазіргі таңда қарқынды интернет пен мобильді технологиялардың қарқынды дамуының арқасында толығымен цифрлық форматқа көшті.

Медиа индустрия цифрлық экономиканың ажырамас бөлігі ретінде контент өндіру, тарату мен тұтыну процестерін қамтиды. Бұрын дәстүрлі БАҚ (теледидар, радио, баспасөз) басым болса, қазіргі таңда олардың орнын онлайн платформалар, әлеуметтік желілер және стриминг қызметтері нық басты. Бұл өзгеріс ақпаратқа қолжетімділікті арттырып қана қоймай, жаңа экономикалық мүмкіндіктерді де ашып берді.

Қазіргі таңдағы цифрлық медиа платформалар (әлеуметтік желілер, видеохостингтер, стриминг сервистері) ақпаратты тарату жылдамдығын арттырып қана қоймай, оны жекелендіруге толығымен мүмкіндік берді. Пайдаланушылар енді тек ақпарат тұтынушысы ғана емес, сонымен қатар контент жасаушыға да айналды. Бұл құбылыс “prosumer” (producer + consumer) ұғымының пайда болуына әсер етті.

Медиа индустрия цифрлық экономикада мынандай функцияларды атқарады:

• *Ақпарат алмасуды қамтамасыз ету*

• *Нарықтағы сұраныс пен ұсынысты қалыптастыру*

• *Брендтер мен тұтынушылар арасындағы байланысты тығыз нығайту*

• *Цифрлық қызметтер мен өнімдерді тиімді насихаттау* [2, 49-б.].

Медиа индустрияның экономикалық әсері

Медиа индустрия экономиканың көптеген секторларына мультипликативті әсер етеді. Біріншіден, ол жарнама нарығын дамыту арқылы бизнестің өсуіне тез ықпал етеді. Қазіргі таңда цифрлық жарнама дәстүрлі жарнамадан асып түсіп, негізгі табыс көзіне айналып алды.

Екіншіден, медиа индустрия жаңа табыс модель түрлерін қалыптастырды:

• *Жазылым (subscription)* – пайдаланушылар белгілі бір контентке қол жеткізу үшін ай сайын төлем жасайды

• *Freemium модель* – негізгі қызмет тегін, ал қосымша функциялар ақылы

• *Жарнама арқылы табыс табу*

• *Донаттар мен краудфандинг*

• *Серіктестік бағдарламалар (affiliate marketing)*

Үшіншіден, медиа индустрия шағын және орта бизнес үшін жаңа мүмкіндіктер есігін ашты. Әлеуметтік желілер арқылы кәсіпкерлер өз өнімдерін тиімді жарнамалап, кең аудиторияға шығу мүмкіндігін алады. Бұл әсіресе дамушы елдер үшін өте маңызды [3, 52-б.].

Технологиялық инновациялар және медиа

Медиа индустрияның соңғы жылдары қарқынды дамуы жаңа технологиялық инновациялармен тығыз байланысты болуында. Соңғы жылдары келесі технологиялар ерекше маңызға ие болды:

• *Жасанды интеллект (AI)* – контентті автоматты түрде жасау, ұсыныс жүйелері

• *Big Data* – пайдаланушылардың мінез-құлқын талдау

• *Бұлттық технологиялар* – контентті сақтау және тарату

• *VR/AR* – жаңа форматтағы медиа тәжірибе

• *Blockchain* – авторлық құқықты қорғау және цифрлық активтер

Бұл технологиялар медиа индустрияның тиімділігін арттырып, пайдаланушыларға сапалы әрі жекелендірілген контент түрлерін ұсынуға мүмкіндік береді [4, 57-б.].

Әлеуметтік және мәдени аспектілер

Медиа индустрияның әсері тек экономикамен ғана шектелмейді. Ол қоғамның мәдени және әлеуметтік дамуына да әсер етеді.

Біріншіден, медиа білім беру процесін едәуір жеңілдетеді. Онлайн курстар, видеолекциялар мен білім беру платформалары білімге деген қолжетімділікті арттырды.

Екіншіден, медиа мәдениеттлікті сақтау және тарату маңызды рөл атқарады. Ұлттық тілдегі контенттің тез көбеюі мәдени бірегейлікті нығайтады.

Үшіншіден, медиа қоғамдық пікірді жағымды жағынан қалыптастырады. Әлеуметтік желілер арқылы адамдар өз көзқарастарын ап-ашық білдіріп, қоғамдық процестерге белсенді қатысу мүмкіндігін алады [3, 63-б.].

Қазақстандағы медиа индустрияның дамуы

Қазақстанда цифрлық медиа индустрия соңғы уақытта қарқындап даму үстінде. Желіні жиі пайдаланушылар санының күрт артуы және смартфондардың кең таралуы бұл процесті де жеделдете түсті.

Қазақстандық медиа нарықта келесі үрдістер арқылы байқалады:

• *Әлеуметтік желілердің белсенді қолданылуы*
• *Қазақ тіліндегі контенттің артуы*
• *Жергілікті блогерлер мен инфлюенсерлердің көбеюі*
• *Онлайн медиа платформалардың дамуы*

Сонымен қатар, біздің мемлекеттің тарапынан жүзеге асырылып жатқан цифрландыру бағдарламалары (мысалы, “Цифрлық Қазақстан”) медиа индустрияның жедел дамуына да едәуір қолдау көрсетуде.

Дегенмен, бұл салада да бірқатар мәселелер бар:

• *Контент сапасының әркелкілігі*
• *Авторлық құқықтың жеткілікті қорғалмауы*
• *Шетелдік платформаларға тәуелділік* [4, 72-б.].

Медиа индустрияның болашағы

Алдағы уақытта медиа индустрия одан әрі дамып, цифрлық экономиканың ең негізгі қозғаушы күштерінің бірі болып табылады. Болашақтағы негізгі тенденциялар мыналар:

• *Персонализацияның артуы*
• *Интерактивті контенттің дамуы*
• *Жасанды интеллекттің кең қолданылуы*
• *Метаверс және виртуалды ортадағы медиа*
• *Қысқа форматтағы контенттің (short-form content) танымалдығы*

Бұл өзгерістер медиа индустрияның құрылымын тез өзгертіп, жаңа мүмкіндіктер мен сын-қатерлердің алдын алып келеді [4, 101-б.].

Қорытынды

Қорытындылай келе, медиа индустрия таза цифрлық экономиканың ажырамас бір бөлігі болып табылады. Ол ақпараттық ағындарды тиімді басқару арқылы экономикалық процестерге тікелей әсер ете алады , жаңа табыс көздерін қалыптастырады және инновацияларды енгізеді. Жаңа табыс көздерін қалыптастырып, инновацияларды енгізіп, қоғамның дамуына әсер етеді. Болашақта медиа индустрияның рөлі одан әрі артып, цифрлық экономиканың негізгі тіректерінің бірі бола береді.

Медиа индустрияның дамуы қоғамның ақпараттану деңгейін арттырып қана қоймай, экономиканың тиімділігін де жоғарылатады. Сондықтан бұл саланы дамыту кез келген мемлекеттің негізгі стратегиялық басымдықтарының бірі болуы тиіс. [5, 77-б.].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell, 2010.
2. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1996.
3. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. – New York: NYU Press, 2006.
4. Srnicek N. Platform Capitalism. – Cambridge: Polity Press, 2017.
5. OECD. Digital Economy Outlook. – Paris: OECD Publishing, 2020.

УДК 37.013.42

ОНЛАЙН-ИГРЫ СРЕДИ ДЕТЕЙ: ПРОБЛЕМАТИКА И ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ

Агзамов Б.М.
Магистрант, ALT университет имени М. Тынышпаева,
г. Алматы, Республика Казахстан
bulat.agzamov84@gmail.com

Сагиндыкова Ж.К.
К.п.н., ALT университет имени М. Тынышпаева, г. Алматы, Республика Казахстан

Статья посвящена анализу влияния онлайн-игр на детей школьного возраста. Рассматриваются положительные эффекты (развитие креативности, социализация, цифровые навыки) и риски (снижение учебной мотивации, нарушения сна, эмоциональные проблемы, формирование проблемного игрового поведения). Проанализированы диагностические подходы (ICD-11, DSM-5), факторы риска и защитные механизмы. Особое внимание уделено платформам Roblox и Minecraft как средам социализации и вовлечения. Предложены педагогико-психологические решения, направленные на формирование саморегуляции и безопасного использования цифровой среды.

Ключевые слова: *онлайн-игры, дети, игровое поведение, цифровая среда, социализация, саморегуляция*

Мақалада мектеп жасындағы балаларға онлайн ойындардың әсері талданады. Оң әсерлері (креативтілік, әлеуметтену, цифрлық дағдылар) және қауіптері (оқу мотивациясының төмендеуі, ұйқының бұзылуы, эмоционалдық қиындықтар, проблемалық ойын мінез-құлқы) қарастырылады. ICD-11 және DSM-5 негізіндегі диагностикалық тәсілдер, тәуекел және қорғаныс факторлары талданған. Roblox пен Minecraft платформалары әлеуметтену ортасы ретінде сипатталады. Балалардың өзін-өзі реттеуін және қауіпсіз цифрлық қолдануды дамытуға бағытталған педагогикалық-психологиялық ұсыныстар берілген.

Кілт сөздер: *онлайн ойындар, балалар, ойын мінез-құлқы, цифрлық орта, әлеуметтену, өзін-өзі реттеу*

The article analyzes the impact of online games on school-aged children. Positive effects (creativity, socialization, digital skills) and risks (reduced academic motivation, sleep disturbances, emotional issues, problematic gaming behavior) are examined. Diagnostic approaches (ICD-11, DSM-5), risk and protective factors are discussed. Special attention is given to Roblox and Minecraft as environments of socialization and engagement. Pedagogical and psychological solutions aimed at developing self-regulation and safe use of digital environments are proposed.

Keywords: *online games, children, gaming behavior, digital environment, socialization, self-regulation*

Введение

В последние годы цифровая среда стала неотъемлемой частью повседневной жизни детей и подростков. Развитие интернета, мобильных устройств и игровых платформ привело к тому, что онлайн-игры заняли значительное место в структуре детского досуга, общения и даже обучения.

Особую актуальность проблема приобрела в связи с тем, что международные организации, включая Всемирную организацию здравоохранения, выделяют игровое расстройство (gaming disorder) как отдельное состояние, связанное с нарушением контроля над игровой деятельностью и негативными последствиями для повседневной жизни [1]. В

DSM-5 также рассматривается Internet Gaming Disorder как состояние, требующее дальнейшего изучения [2].

Современные исследования показывают, что ключевым критерием проблемного игрового поведения является степень влияния игровой активности на учебную деятельность, здоровье и социальные отношения ребенка [4].

1. Онлайн-игры как социокультурный феномен и факторы их распространения среди детей

В условиях цифровой трансформации общества онлайн-игры становятся значимым элементом современной культуры. Они перестают быть исключительно формой развлечения и превращаются в сложные интерактивные среды, в которых реализуются коммуникация, обучение, творчество и социальное взаимодействие. Для детей онлайн-игры выступают пространством формирования цифровой идентичности и освоения новых социальных ролей.

Онлайн-игры можно рассматривать как часть цифровой культуры, которая формируется под воздействием технологического прогресса и глобализации. Распространение высокоскоростного интернета, доступность смартфонов и планшетов, а также развитие игровых платформ способствовали массовому вовлечению детей в игровую среду [5]. В отличие от традиционных игр, онлайн-игры обеспечивают постоянное взаимодействие с другими пользователями, что усиливает их социальную значимость.

Одним из ключевых факторов популярности онлайн-игр является их доступность. Современные игровые платформы не требуют сложного оборудования, а многие игры распространяются бесплатно или условно бесплатно. Это снижает барьеры входа и делает их доступными для широкой аудитории детей.

Важным фактором является и социальный аспект. Онлайн-игры позволяют детям общаться, находить друзей, участвовать в совместных проектах и ощущать принадлежность к сообществу. Для многих детей игровые платформы становятся альтернативным пространством социализации, особенно в условиях ограниченного офлайн-взаимодействия.

Кроме того, онлайн-игры обладают высоким образовательным потенциалом. Они способствуют развитию логического мышления, креативности, навыков решения проблем и командной работы [4]. Некоторые платформы используются в образовательных целях, позволяя интегрировать игровые элементы в учебный процесс.

Однако наряду с положительными аспектами существуют и определенные риски. Высокая вовлекаемость, постоянная доступность и наличие игровых стимулов могут приводить к чрезмерному увлечению играми. Таким образом, онлайн-игры следует рассматривать как многогранный социокультурный феномен, который требует комплексного анализа.Теоретические основания и диагностические рамки

2. Педагогико-психологические аспекты онлайн-игр: риски, игровое поведение и механизмы вовлечения

С педагогико-психологической точки зрения онлайн-игры оказывают значительное влияние на развитие личности ребенка. Важно различать нормальную вовлеченность в игровую деятельность и проблемное игровое поведение, которое может негативно сказываться на различных сферах жизни.

В международной практике выделяются диагностические подходы к игровому расстройству. Согласно классификации ICD-11, игровое расстройство характеризуется нарушением контроля над игровой деятельностью, приоритизацией игры над другими видами активности и продолжением игры несмотря на негативные последствия [1]. В DSM-5 также описывается Internet Gaming Disorder как состояние, требующее дальнейшего изучения [2].

Ключевым критерием проблемного поведения является функциональный ущерб, проявляющийся в снижении успеваемости, нарушении сна, ухудшении социальных отношений и эмоционального состояния ребенка [4]. Таким образом, важен не сам факт игры, а ее влияние на повседневную жизнь.

Среди факторов риска можно выделить:
эмоциональные трудности (тревожность, стресс, депрессивные состояния);
недостаток общения и поддержки в реальной среде;
низкий уровень саморегуляции;
отсутствие четкого режима дня;
особенности игрового дизайна.

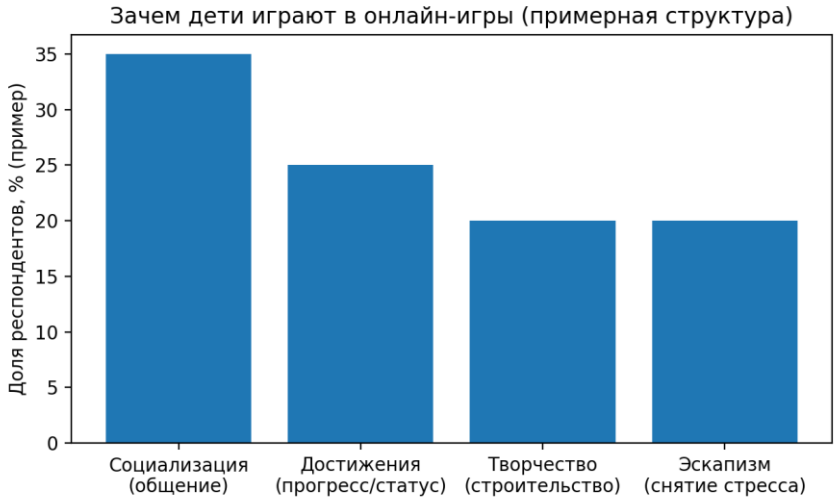

Рисунок 1 – Примерная структура мотивов игры у детей (шаблон для заполнения данными опроса)

Рисунок 2 – Схема развития проблемного гейминга: от триггеров к негативным последствиям (модель)

Игровые механики играют важную роль в формировании вовлеченности. К ним относятся системы наград, уровни, достижения, социальное сравнение и соревновательность. Такие элементы стимулируют длительное пребывание в игре и могут способствовать формированию устойчивых игровых привычек.

С другой стороны, существуют защитные факторы:
поддержка со стороны семьи;
наличие четких правил и ограничений;
развитые навыки саморегуляции;
разнообразная внеигровая деятельность;
цифровая грамотность.

Педагогико-психологические решения направлены на формирование у детей навыков осознанного использования цифровых технологий. Важную роль играет профилактика, включающая развитие самоконтроля, планирования времени и критического отношения к игровому контенту.

Таким образом, задача педагогов и родителей заключается не в полном ограничении игровой активности, а в создании условий для ее безопасного и сбалансированного использования [7].

3. Особенности онлайн-платформ (Roblox, Minecraft) и их влияние на социализацию и развитие детей

Современные игровые платформы, такие как Roblox и Minecraft, представляют собой уникальные цифровые среды, которые сочетают элементы игры, творчества и социальной коммуникации. Они существенно отличаются от традиционных видеоигр, поскольку предоставляют пользователям возможность самостоятельно создавать контент и взаимодействовать с другими участниками.

Minecraft является примером «песочницы», в которой игроки могут строить объекты, исследовать мир и реализовывать различные проекты. Эта платформа активно используется в образовательной среде, поскольку способствует развитию пространственного мышления, креативности и навыков сотрудничества.

Roblox, в свою очередь, представляет собой платформу, объединяющую множество пользовательских игр. Она предоставляет широкие возможности для творчества, однако также содержит элементы монетизации [6], такие как внутриигровые покупки и виртуальная валюта. Это создает дополнительные риски, особенно для детей, которые не всегда осознают реальные финансовые последствия.

С точки зрения социализации, обе платформы играют важную роль. Они позволяют детям взаимодействовать с другими пользователями, формировать коммуникативные навыки и участвовать в коллективной деятельности. Однако открытая природа таких платформ требует внимания к вопросам безопасности, включая контроль общения и защиту персональных данных.

Особое значение имеют механизмы вовлечения, используемые на данных платформах. Постоянные обновления, события, награды и социальные взаимодействия стимулируют регулярное возвращение пользователей в игру. Это может способствовать как развитию устойчивых интересов, так и формированию зависимости.

В связи с этим важным направлением является формирование цифровой и финансовой грамотности. Детям необходимо объяснять принципы работы игровых систем, особенности монетизации и возможные риски. Родителям рекомендуется контролировать игровые расходы, настраивать параметры безопасности и участвовать в обсуждении игрового опыта ребенка.

Таким образом, Roblox и Minecraft можно рассматривать как двойственный феномен: с одной стороны — это эффективные инструменты развития и обучения, с другой — потенциальный источник рисков. Их использование требует грамотного педагогического сопровождения и осознанного подхода.

Заключение

Педагогическая задача — сохранить развивающий потенциал игр, одновременно снижая риск формирования проблемного поведения. Игры типа Minecraft могут быть встроены в проектное обучение и STEM-подходы, но только при ясных правилах и рефлексии результата. Roblox как социальная платформа требует более строгого сопровождения: акцент на безопасном общении и критическом отношении к покупкам. Перспективным является многоуровневый подход: цифровая гигиена + развитие навыков саморегуляции + поддержка семьи + школьная профилактика.

Онлайн-игры среди детей — не только источник рисков, но и ресурс развития. Проблемным игровым поведением следует считать не «много играю», а «играю так, что

страдает жизнь». Наиболее практичными решениями являются раннее выявление функциональных нарушений, формирование навыков саморегуляции, семейные договорённости, а также повышение цифровой и финансовой грамотности с учетом специфики платформ (Roblox, Minecraft) [5, 7].

ЛИТЕРАТУРА:

1. World Health Organization. Gaming disorder (ICD-11). https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gaming-disorder
2. American Psychiatric Association. DSM-5 / DSM-5-TR (общая информация). https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm
3. American Psychiatric Association. Internet Gaming Disorder (раздел DSM-5: condition for further study).
4. Nature / Scientific Reports (пример исследований по связи игрового поведения с благополучием). https://www.nature.com/articles/s41598-022-24523-9
5. UNICEF. Gaming and children (материалы о цифровой среде и детях). https://www.unicef.org/ (поиск по сайту: “gaming children” — подберу точные страницы под вашу статью)
6. University of Sydney (исследование и обсуждение рисков монетизации/механик в Roblox). https://www.sydney.edu.au/news-opinion/news/2025/03/24/literally-just-child-gambling-study-urges-swift-regulation-of-roblox.html
7. American Academy of Pediatrics. Family Media Plan (план медиапотребления семьи). https://www.healthychildren.org/English/family-life/Media/Pages/Family-Media-Plan.aspx
8. Common Sense Media (обзоры игр, возрастные рекомендации, риски контента). https://www.commonsensemedia.org/

УДК 343

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИГОРНОГО БИЗНЕСА В РК: ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ, ЦЕЛИ И ГРАНИЦЫ

Аманжолова Ф.А.
Студент, Жетысуский университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
dinastie_galiktdk@mail

В статье рассматривается современная система государственного регулирования игорного бизнеса в Республике Казахстан. Показано, что действующая модель включает не только лицензирование, но и территориальные ограничения, цифровой контроль, специальные меры социальной защиты и механизмы противодействия нелегальному игорному сегменту. Особое внимание уделено изменениям законодательства 2024–2026 годов, которые усилили контроль за доступом к азартным играм, расширили круг лиц, для которых участие в них запрещено, закрепили развитие единой системы учета и усилили публично-правовую составляющую регулирования. Обосновывается вывод о том, что в Казахстане сложилась смешанная ограничительно-разрешительная модель, в которой защита публичных интересов сочетается с сохранением гарантий судебной защиты в легальном секторе.

Ключевые слова: *игорный бизнес, государственное регулирование, лицензирование, контроль, надзор, лудомания, единая система учета.*

Мақалада Қазақстан Республикасындағы ойын бизнесін мемлекеттік реттеудің қазіргі жүйесі қарастырылады. Қолданыстағы модель тек лицензиялаумен шектелмейтіні, оған аумақтық шектеулер, цифрлық бақылау, әлеуметтік қорғаудың арнайы шаралары және заңсыз ойын секторына қарсы іс-қимыл тетіктері кіретіні көрсетіледі. 2024–2026 жылдардағы заңнамалық өзгерістерге ерекше назар аударылады: олар құмар ойындарға қолжетімділікті бақылауды күшейтті, қатысуға тыйым салынған адамдар шеңберін кеңейтті, бірыңғай есепке алу жүйесін дамытуды бекітті және реттеудің жария-құқықтық сипатын күшейтті. Қазақстанда жария мүддені қорғау мен заңды сектордағы сот арқылы қорғану кепілдіктерін сақтауды ұштастыратын аралас шектеуші-рұқсат беруші модель қалыптасқаны туралы қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: *ойын бизнесі, мемлекеттік реттеу, лицензиялау, бақылау, қадағалау, құмар ойындар, лудомания, бірыңғай есепке алу жүйесі.*

The article examines the current system of state regulation of the gambling business in the Republic of Kazakhstan. It is shown that the existing model includes not only licensing, but also territorial restrictions, digital monitoring, special social protection measures, and mechanisms aimed at combating the illegal gambling sector. Special attention is paid to the legislative reforms of 2024–2026, which strengthened access control, expanded the categories of persons prohibited from participating in gambling, formalized the development of the unified accounting system, and enhanced the public-law nature of regulation. The article concludes that Kazakhstan has developed a mixed restrictive-permissive model in which the protection of public interests is combined with the preservation of judicial protection guarantees in the legal sector.

Keywords: *gambling business, state regulation, licensing, control, supervision, gambling, ludomania, unified accounting system.*

Государственное регулирование игорного бизнеса в Республике Казахстан относится к числу тех сфер, где частнопредпринимательская инициатива изначально ограничена значимыми публичными интересами. Закон Республики Казахстан «Об игорном бизнесе» прямо закрепляет, что целью законодательства в данной сфере является регулирование

общественных отношений, связанных с осуществлением деятельности в интересах граждан, общества и государства, а к его задачам относит определение условий и порядка организации деятельности, а также установление организационных основ государственного контроля и регулирования [1].

Актуальность темы усилилась после законодательных реформ 2024–2026 годов. Поправки от 8 июля 2024 года были направлены на снижение игровой зависимости населения и расширили круг лиц, которым запрещено участие в азартных играх и пари, включая лиц, состоящих в Едином реестре должников [2]. Последующие изменения 2025–2026 годов усилили цифровой контроль и институциональную основу государственного воздействия [3].

Цель настоящей статьи – выявить основные модели государственного регулирования игорного бизнеса в Республике Казахстан, определить их цели и обозначить границы допустимого государственного вмешательства.

Методологическую основу исследования составили формально-юридический, системно-структурный и сравнительно-правовой методы. Источниковую базу образуют Закон Республики Казахстан «Об игорном бизнесе», законы о внесении изменений от 8 июля 2024 года и 16 марта 2026 года, Налоговый кодекс Республики Казахстан от 18 июля 2025 года, нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан от 7 февраля 2025 года, а также подзаконные акты, регулирующие деятельность Комитета по регулированию игорного бизнеса и лотереи, типовые правила работы игорных заведений и правила функционирования единой системы учета [1].

Базовой моделью государственного регулирования игорного бизнеса в РК является разрешительно-лицензионная модель. Закон устанавливает, что деятельность в сфере азартных игр осуществляется на основании лицензии, выдаваемой на каждое игорное заведение сроком на десять лет [1]. Электронное правительство Казахстана публикует отдельные государственные услуги по выдаче лицензий на деятельность казино и букмекерской конторы, а также указывает размеры лицензионного сбора: для казино - 3845 МРП, для букмекерской конторы - 640 МРП [4].

Юридическое значение лицензирования состоит не только в разрешении на вход на рынок. Лицензия выступает механизмом предварительного отбора субъектов, инструментом проверки их соответствия квалификационным требованиям и средством постоянного контроля за соблюдением правил осуществления деятельности. Следовательно, в казахстанской модели лицензирование имеет не формальный, а регулятивно-фильтрующий характер. Это является обобщающим выводом из содержания действующего закона и подзаконных требований.

Существенным элементом регулирования выступает пространственно-организационная модель. Закон предусматривает, что игорные заведения, кассы тотализатора и букмекерской конторы должны располагаться в нежилых помещениях, при этом их размещение в нежилых помещениях жилых домов запрещается [1]. Это означает, что государство регулирует не только субъектный состав рынка, но и физическую среду осуществления игорной деятельности.

Такой подход имеет двойную цель. С одной стороны, он ограничивает бытовую доступность азартных игр и снижает их интеграцию в повседневное жилое пространство. С другой стороны, он облегчает надзор и локализует деятельность в местах, поддающихся специализированному административному контролю. В научном смысле данная модель показывает, что регулирование в рассматриваемой сфере касается не только права на занятие деятельностью, но и порядка ее территориальной организации.

Современное регулирование игорного бизнеса в Казахстане все более приобретает выраженный социально-защитный характер. Закон от 8 июля 2024 года ввел ограничительные и стимулирующие нормы, направленные на снижение игровой зависимости населения, а также расширил список лиц, которым запрещается участие в азартных играх и пари, включив в него

лиц, состоящих в Едином реестре должников [2]. Позднее официальные разъяснения государственных органов подтвердили, что с 9 сентября 2024 года участие в азартных играх и пари запрещено также государственным служащим, военнослужащим, сотрудникам специальных и правоохранительных органов и руководителям бюджетных организаций; за несоблюдение ограничения предусмотрено увольнение [5].

Важной профилактической мерой стало цифровое самоограничение участия в азартных играх и пари. С 18 марта 2024 года услуга самоограничения стала доступна в приложении eGov Mobile, первоначально на срок от 6 до 12 месяцев. С 4 декабря 2024 года максимальный срок самостоятельного отказа был увеличен до 10 лет. Эти меры показывают, что государство использует не только запретительные инструменты, но и механизмы превентивной самозащиты граждан.

Новейшим этапом развития регулирования стала цифровая модель контроля. В сентябре 2024 года был институционально оформлен Комитет по регулированию игорного бизнеса и лотереи Министерства туризма и спорта Республики Казахстан. На официальных ресурсах Комитета отдельно выделены направления, связанные с государственным контролем, борьбой с незаконными азартными играми в интернете и функционированием единой системы учета. Кроме того, Комитет сообщает о выявлении интернет-ресурсов с признаками незаконных интернет-казино и передаче информации в систему «Кибернадзор» для ограничения доступа на территории Республики Казахстан.

Нормативное развитие этой модели получило закрепление в приказе Министра туризма и спорта Республики Казахстан от 2 апреля 2025 года № 46, которым утверждены Правила функционирования единой системы учета и передачи информации, содержащейся в ней, иным лицам. Одновременно Налоговый кодекс Республики Казахстан от 18 июля 2025 года содержит специальную главу 68 «Налог на игорный бизнес», а также предусматривает обязанность организаторов букмекерской деятельности и тотализаторов представлять сведения в налоговые органы. Следовательно, цифровой контроль в данной сфере охватывает не только допуск на рынок, но и учет ставок, участников, платежей и налогово значимой информации.

Анализ законодательства позволяет выделить несколько основных целей государственного регулирования игорного бизнеса в РК. Во-первых, это обеспечение законности допуска на рынок и поддержание управляемости отрасли через лицензирование, специальные организационные требования и типовые правила деятельности [6]. Во-вторых, это защита населения от негативных социальных последствий азартных игр, включая игровую зависимость, чрезмерную доступность ставок и вовлечение социально уязвимых лиц. В-третьих, это обеспечение финансовой прозрачности и налоговой дисциплины, что подтверждается развитием единой системы учета и налоговой отчетности.

Иными словами, современное регулирование игорного бизнеса в Казахстане направлено не только на извлечение фискального эффекта, но и на минимизацию социального, коррупционного и цифрового риска. Такой вывод следует из системного толкования действующего законодательства и официальных государственных мер 2024–2026 годов.

Несмотря на повышенный уровень публичного контроля, государственное вмешательство в сферу игорного бизнеса не является безграничным. В этом отношении ключевое значение имеет нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан от 7 февраля 2025 года № 65-НП. Суд признал, что общее исключение судебной защиты по обязательствам, связанным с азартными играми и пари, обусловлено рисковой природой данных отношений, однако одновременно указал на недопустимость такого правового регулирования, которое фактически лишает участников легального лицензированного рынка судебной защиты [4].

Тем самым предел государственного вмешательства проходит там, где регулирование перестает быть соразмерным и начинает затрагивать конституционные гарантии правовой определенности и права на судебную защиту. Следовательно, усиление контроля за

игорным бизнесом должно сочетаться с соблюдением принципов правового государства и недопустимостью произвольного ограничения прав участников легального рынка. Это уже не прямая цитата закона, а вывод, основанный на позиции Конституционного Суда и общей логике действующего регулирования.

В Республике Казахстан сформировалась многоуровневая модель государственного регулирования игорного бизнеса. Ее основу составляют лицензирование и организационно-пространственные ограничения. В последние годы эта модель была дополнена социально-ограничительными инструментами, цифровым мониторингом, единой системой учета и специальными механизмами противодействия незаконному интернет-сегменту. Системное толкование действующих актов позволяет охарактеризовать ее как смешанную ограничительно-разрешительную модель.

Перспективы дальнейшего развития законодательства связаны с поддержанием баланса между публичными интересами и правами участников легального рынка. Усиление контроля, направленное на снижение лудомании, ограничение участия отдельных категорий лиц и вытеснение нелегальных операторов, должно сопровождаться ясностью процедур, правовой определенностью и сохранением судебной защиты. Именно такой подход способен обеспечить устойчивость регулирования и его соответствие конституционным стандартам.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года № 219-III «Об игорном бизнесе» [Электронный ресурс]. - ИПС «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000219 - Дата обращения: 21.04.2026.

2. Закон Республики Казахстан от 8 июля 2024 года № 116-VIII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса, лотерейной деятельности, охраны здоровья, государственной инспекции труда, государственного контроля и исключения излишней законодательной регламентации» [Электронный ресурс]. - ИПС «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2400000116 - Дата обращения: 21.04.2026.

3. Закон Республики Казахстан от 16 марта 2026 года № 270-VIII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса» [Электронный ресурс]. - ИПС «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2600000270 - Дата обращения: 21.04.2026.

4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2024 года № 432 «Об утверждении Комплексного плана по противодействию незаконному игорному бизнесу и лудомании в Республике Казахстан на 2024–2026 годы» [Электронный ресурс]. - ИПС «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000432 - Дата обращения: 21.04.2026.

5. Нормативное постановление Конституционного Суда Республики Казахстан от 7 февраля 2025 года № 65-НП «О рассмотрении на соответствие Конституции Республики Казахстан статьи 914 Гражданского кодекса Республики Казахстан (Особенная часть)» [Электронный ресурс]. - ИПС «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/S2500000065 - Дата обращения: 21.04.2026.

6. Кодекс Республики Казахстан от 18 июля 2025 года № 214-VIII ЗРК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) [Электронный ресурс]. - ИПС «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2500000214- Дата обращения: 21.04.2026.

УДК 343.56

ПОНЯТИЕ АЗАРТНЫХ ИГР И ИХ КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА В КАЗАХСТАНЕ

Аратұлы Қ.
PhD, ассоциированный профессор, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Республика Казахстан
crimedep2016@gmail.com

Кабулова С.Ж.
Преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
k.symbat28@mail.ru

Рысбек Т.Р.
Студент, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Республика Казахстан
rakovm3@gmail.com

Азартные игры являются давним социально-экономическим и правовым явлением, существующим в разных формах. В современных условиях они представляют собой значительный сегмент экономики, который регулируется государством с целью защиты общественных интересов, предотвращения негативных социальных последствий и обеспечения налоговых поступлений в бюджет. Однако, наряду с легальной игровой деятельностью, в Республике Казахстан продолжает существовать проблема незаконной организации и проведения азартных игр, что ведет к многочисленным негативным последствиям как в экономической, так и в социальной сферах.

Ключевые слова: *азартные игры, правовое регулирование, игорный бизнес, незаконная игровая деятельность, лудомания, зависимость.*

Құмар ойындар ғасырлар бойы түрлі көріністегі бұрыннан келе жатқан әлеуметтік-экономикалық және құқықтық құбылыс болып табылады. Қазіргі таңда олар қоғамдық мүдделерді қорғау, жағымсыз әлеуметтік салдардың алдын алу және бюджетке салық түсімдерін қамтамасыз ету мақсатында мемлекетпен реттелетін экономиканың маңызды сегменттердің бірі болып келеді. Алайда, заңды ойын қызметімен қатар, Қазақстан Республикасында құмар ойындарды заңсыз ұйымдастыру және өткізу мәселелері жалғасын табуда, бұл экономикалық және әлеуметтік салаларда көптеген жағымсыз салдарға алып келеді.

Кілт сөздер: *құмар ойындар, құқықтық реттеу, ойын бизнесі, заңсыз ойын қызметі, лудомания, тәуелділік.*

Gambling is a long-standing socio-economic and legal phenomenon that has existed in various forms for centuries. In modern conditions, they represent a significant segment of the economy, which is regulated by the state and government in order to protect public interests, prevent negative social consequences and ensure tax revenues to the budget. However, along with legal gambling activities, the problem of illegal organization and conduct of gambling continues to exist in the Republic of Kazakhstan, which leads to numerous negative consequences both in the economic and social spheres.

Keywords: *gambling, legal regulation, gambling business, illegal gambling, ludomania, addiction.*

На протяжении всей истории человечества отношение к азартным играм оставалось неоднозначным. Известно, что человек стремится к достижению целей с минимальными усилиями, что нередко приводит к желанию получить материальную выгоду без значительных трудозатрат и без учета возможных последствий. Данный психологический аспект человеческой природы способствовал формированию нового вида предпринимательской деятельности – игорного бизнеса, который, с одной стороны, влияет на экономическое равновесие, а с другой способствует моральной деградации общества.

В юридической литературе термин *«игра»* рассматривается многозначно, что затрудняет его универсальное определение в правовом контексте. А. Кабалкин отмечает, что игра представляет собой обязательство, при котором организатор обязан предоставить награду выигравшему лицу. При этом исход игры зависит как от случайных факторов, так и от навыков, ловкости и иных качеств участников [1, с. 783]. Данное свойство игры подчеркивает возможность воздействия игрока на конечный результат.

Ю.В. Багно предлагает более широкую интерпретацию азартной игры, определяя ее как основанное на имущественном интересе соглашение, заключенное между участниками либо между участниками и организатором [2, с. 15].

Важной характеристикой данного соглашения является его осуществление в соответствии с заранее установленными правилами, а также зависимость результата от сочетания действий игроков и случайных факторов. Таким образом, ключевой особенностью азартных игр является одновременное влияние как человеческого фактора, так и случайности на итоговый результат.

Согласно правовым нормам, любая азартная игра характеризуется случайностью исхода и эмоциональным состоянием игрока. Однако законодательное определение азартных игр носит преимущественно гражданско-правовой характер, не акцентируя внимание на их негативных последствиях. В соответствии с данными критериями азартная игра обладает следующими признаками:

- это соглашение о выигрыше между игроком и организатором;
- азартные игры сопряжены с финансовым риском для участников;
- организаторы игр обладают имущественной и организационной самостоятельностью;
- цель проведения азартных игр – систематическое извлечение прибыли;
- проведение азартных игр допускается только в специально установленных законодательством местах.

В Казахстане деятельность, связанная с азартными играми, строго регламентирована законодательством. В частности, принят ряд нормативно-правовых актов, направленных на регулирование игорного бизнеса, включая установление зон, в которых разрешено ведение игровой деятельности, определение требований к организаторам азартных игр, а также мер ответственности за нарушение установленных норм. Однако, несмотря на жесткое регулирование, незаконные азартные игры продолжают распространяться, особенно в форме подпольных казино, нелегальных букмекерских контор и онлайн-платформ. Данная ситуация создает значительные угрозы для социума, способствует теневой экономике, финансированию организованной преступности, распространению игромании и росту числа правонарушений, связанных с игровой зависимостью.

Вопросы, связанные с усиленной деятельностью букмекерских контор, тотализаторов и онлайн-казино стали предметом обсуждения в Республике Казахстан еще несколько лет назад. В ходе заседания Совета безопасности Президент К.К. Токаев обратил внимание на негативные тенденции, обусловленные ростом игровой зависимости среди населения [3].

Глава государства отметил, что проблема лудомании приобретает все более масштабный характер, оказывая разрушительное влияние на социальное благополучие граждан. По его словам, для ряда семей последствия игровой зависимости стали серьезной трагедией. Особую обеспокоенность вызывает тот факт, что в группу наибольшего риска входят молодые люди.

В связи с этим президент поручил разработать и внедрить комплекс законодательных, организационных и информационно-идеологических мер, направленных на борьбу с распространением игровой зависимости среди населения. Этот шаг стал первым официальным признанием лудомании как серьезной социальной проблемы в Казахстане.

Кроме того, незаконные азартные игры представляют серьезную социальную угрозу. Деятельность нелегальных игорных заведений провоцирует рост числа людей, страдающих игровой зависимостью (лудоманией), что, в свою очередь, приводит к финансовым потерям, разрушению семейных отношений и росту преступности. Лица, втянутые в незаконные азартные игры, часто становятся жертвами мошенничества, насилия или иных противоправных действий, нередко сами становятся мошенниками и обманным путем завладевают финансами своих жертв, которые они закладывают и проигрывают в казино. И это бесконечная цепочка порочных событий разрастается быстрыми темпами в нашем обществе.

С уголовно-правовой точки зрения данное явление требует детального анализа в контексте действующего законодательства. В соответствии с Уголовным кодексом Республики Казахстан, незаконная организация и проведение азартных игр является преступлением, влекущим за собой уголовную ответственность. Однако правоприменительная практика выявляет ряд проблем, связанных с доказыванием состава преступления, идентификацией организаторов и привлечением их к ответственности. Особую сложность представляют расследования преступлений, связанных с онлайн-гемблингом, так как они нередко выходят за пределы и границы национальной юрисдикции, что часто приводит к сложностям в поимке и расследовании преступлений.

Хотя, как недавняя практика показала, в результате международных взаимотношений и связи с зарубежными коллегами правоохранительных структур и интерполом, было организовано немало задержаний беглых правонарушителей, связанных с организацией незаконных азартных игр и казино, с возвращением в Казахстан.

С криминологической точки зрения незаконный игорный бизнес тесно связан с деятельностью организованных преступных групп. Криминологические исследования показывают, что нелегальные игорные заведения часто становятся объектами для отмывания денег, финансирования терроризма и других видов преступной деятельности. В этом контексте анализ криминологических аспектов незаконного игорного бизнеса позволяет выявить ключевые тенденции и предложить эффективные меры профилактики.

Кроме того, развитие информационных технологий и глобализация финансовых потоков способствуют увеличению числа преступлений в данной сфере. Современные технологии позволяют организаторам нелегального бизнеса скрывать свою деятельность, минимизировать вероятность привлечения к ответственности и расширять аудиторию за счет онлайн-платформ. В этой связи особую значимость приобретает необходимость проведение больше исследований и мероприятий по актуализации масштабных превентивных и противодействующих организаций против незаконного игорного и азартного бизнеса. Нужно учесть уголовно-правовые и криминологические аспекты незаконной организации и проведения азартных игр, что позволит разработать эффективные меры по противодействию данному явлению и совершенствованию законодательства.

На протяжении длительного времени в Республике Казахстан сохранялось противоречие между необходимостью защиты общества от негативных последствий азартных игр и предоставлением гражданам возможности участвовать в рисковых развлечениях. Данные вопросы приобрели особую актуальность в условиях рыночных преобразований и ориентации на капиталистическую модель, распространенную в западных странах, где каждый индивид несет личную ответственность за собственное благосостояние. В результате была разработана нормативно-правовая база, регулирующая игорную деятельность, что привело к принятию 12 января 2007 года Закона РК №219-III «Об игорном бизнесе» [4].

Анализ данного нормативного акта требует детального рассмотрения используемого в нем понятийного аппарата. В соответствии с практикой отечественного правотворчества,

начальные статьи закона включают определения ключевых терминов, что способствует его четкому изложению и дальнейшему применению в соответствующей правовой сфере.

Статья 1 Закона «Об игорном бизнесе» содержит определения ключевых понятий, что упрощает понимание и применение норм данного правового акта. Так, в соответствии с данным законом [4]:

1) Игорный бизнес – это предпринимательская деятельность, связанная с организацией и проведением азартных игр или пари.

2) Азартная игра – соглашение, основанное на риске, заключенное между участниками либо с организатором игорного бизнеса, относительно исхода события, предполагающего возможность выигрыша.

3) Пари – соглашение, основанное на риске, заключенное между участниками либо с организатором игорного бизнеса, относительно исхода события, предполагающего возможность выигрыша, в котором участники непосредственно не принимают участие.

Определения азартной игры и пари во многом схожи, однако их ключевое различие заключается в том, что в первом случае игроки непосредственно участвуют в игровом процессе, тогда как во втором – только делают ставки на исход события. Исследователь А.Г.Казбаева отмечает, что понятие «азартная игра» является более широким по сравнению с понятием «пари». При этом законодатель определил их так, что пари не может рассматриваться как разновидность азартной игры [5].

Тем не менее, данное разграничение вызывает дискуссии среди ученых. Так, И.В.Миронов указывает, что ключевое различие между азартной игрой и пари заключается в наличии состязательности: если в азартной игре участники напрямую соревнуются друг с другом, то в пари состязаются объекты, на которые делается ставка [6, с. 27].

На наш взгляд, данное различие не является принципиальным, поскольку в обоих случаях итоговый результат зависит от случайности. В отличие от спортивных или иных состязаний, где исход определяется навыками и усилиями участников, как азартные игры, так и пари характеризуются полной зависимостью от удачи. Таким образом, игроки в обоих случаях не опираются на личные способности, а полагаются исключительно на случайность.

Игорный бизнес, помимо уже обозначенных характеристик, обладает еще одним существенным признаком – способностью вызывать у некоторых лиц патологическую зависимость от азартных игр, известную как игромания. Данное явление также именуется лудоманией (от лат. *«ludus»* – игра). В то время как для большинства людей участие в азартных играх представляет собой эпизодическое развлечение, сопровождающееся эмоциональным возбуждением из-за риска проигрыша, у определенной категории лиц развивается неконтролируемая зависимость, приводящая к утрате самоконтроля. В результате азартные игры становятся причиной серьезных социальных и экономических проблем не только для самого игрока, но и для его семьи.

В Европе и США игроманию рассматривают как форму зависимости, не связанной с употреблением психоактивных веществ. В психиатрии данное расстройство характеризуется патологическим влечением к азартным играм, что послужило основанием для его включения в список психических заболеваний Американской психиатрической ассоциацией наряду с алкоголизмом и наркоманией. Основным диагностическим критерием лудомании является повторяющееся и непреодолимое участие в азартных играх. Согласно Международной классификации болезней, утвержденной на 43-й Международной ассамблее здравоохранения, данная зависимость относится к группе расстройств привычек и влечений, включающей, среди прочего, патологическое влечение к кражам, поджогам и различным сексуальным девиациям [7].

Л.В. Синицына и Д.Л. Бурдюг отмечают, что игорный бизнес как индустрия развлечений характеризуется широкой массовостью, вовлекая в азартные игры представителей различных возрастных групп [8, с. 9]. По их мнению, это явление приводит к социальной дезадаптации игроков, отвлекая их от социально значимой деятельности и способствуя развитию суицидального и криминального поведения.

Не менее значимыми являются выводы профессора А.В. Лохвицкого относительно негативных последствий азартных игр [9, с. 134]. Он подчеркивает, что игра на деньги оказывает вредное влияние на экономику, поскольку отвлекает людей от продуктивной деятельности, не создавая новой ценности, а лишь перераспределяя денежные средства. Однако, по его мнению, основную угрозу азартные игры представляют для общественной нравственности. Иллюзия быстрого обогащения привлекает в игорную деятельность лиц с ограниченными финансовыми возможностями, провоцируя отказ от добросовестной трудовой деятельности и честных способов заработка. В результате многие игроки оказываются разоренными, в то время как единичные случаи обогащения зачастую не приносят долгосрочной пользы. Лохвицкий также отмечает, что азартные игры разрушают сам принцип собственности, так как превращают богатство в случайный и лишенный морального обоснования фактор. Он делает вывод, что распространение азартных игр неизменно приводит к обнищанию населения, росту преступности и моральному разложению общества, что обосновывает необходимость их законодательного запрета.

Игорный бизнес представляет потенциальную угрозу для общества, поскольку патологическая зависимость от азартных игр может приводить к финансовому разорению, социальной дезадаптации и маргинализации отдельных граждан. Особенно негативное влияние игромания оказывает на молодежь, способствуя формированию девиантного поведения, что в ряде случаев ведет к совершению правонарушений и преступлений.

Стремительное развитие незаконной игорной деятельности, повлекшее рост числа преступлений в данной сфере, создает реальную опасность экономической стабильности государства. К тому же, незаконная деятельность по организации и проведению азартных игр способствует вовлечению различных социально-демографических категорий граждан, в частности, ее особой возрастной группы – несовершеннолетних, в игорную деятельность. Развитие патологической зависимости от участия в азартных играх представляет серьезную угрозу для общественной нравственности в Казахстане.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кабалкин А.Ю. Комментарии к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй (постатейный). / Под ред. О.Н. Садикова. – М., 2003. – С. 783-784.

2. Багно Ю.В. Гражданско-правовое регулирование отношений, возникающих из игр и пари. – Москва, 2004. – 184 с.

3. В Казахстане начали войну с азартными играми. — URL:// https://www.dw.com/ru/v-kazahstane-nacali-vojnu-s-azartnymi-igrami-pocemu/a-69629043. (Дата обращения 17.04.2026 г.).

4. Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года № 219 «Об игорном бизнесе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.). — URL:// https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000219_ (Дата обращения 18.04.2026 г.).

5. Казбаева А.Г. Актуальные вопросы практической реализации законодательства Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса. // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2013. – № 3 (31). – С. 89-93.

6. Миронов И.В. Проблемы алеаторных правоотношений в российском праве: Дис. …канд. юрид. наук. – М., 1998. – 136 с.

7. Лудомания. — URL:// https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F#cite_note-2. (Дата обращения 19.04.2026 г.).

8. Бурдюг Д.Л., Синицына Л.В. Игровая зависимость в противоправном поведении. – М.: Юрист, 2008. – С. 38.

9. Лохвицкий А.В. Курс русского уголовного права. – Санкт-Петербург: Журн. М-ва юст, 1997. – 436 с.

УДК 343.85

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ИГОРНОГО БИЗНЕСА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аратұлы Қ.
PhD, ассоциированный профессор, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Республика Казахстан
crimedep2016@gmail.com

Нуржапаров С.С.
Преподаватель, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Республика Казахстан
sultannurzhaparov@icloud.com

Тохтамамет Ш.М.
Студент, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Республика Казахстан
shynar.10.11@icloud.com

Одной из трактовок понятия предупреждение преступности является действие, направленное на информирование или предостережение, а также как принятие упреждающих мер, предотвращающих наступление негативных последствий. Не умаляя значимости общесоциальных мер предупреждения преступности, следует отметить, что в рамках настоящего исследования, ориентированного на анализ специфических форм правонарушений, связанных с азартными играми, особое внимание уделяется вопросам специального криминологического предупреждения.

Ключевые слова: *предупреждение преступности, азартные игры, правовое регулирование, игорный бизнес.*

Қылмыстың алдын алу ұғымын түсіндірудің бірі – ақпараттандыруға немесе ескертуге бағытталған әрекет ретінде, сондай-ақ жағымсыз салдардың басталуын болдырмайтын алдын-алу шараларын қабылдау. Қылмыстың алдын алудың жалпы әлеуметтік шараларының маңыздылығын төмендетпей, құмар ойындармен байланысты құқық бұзушылықтардың нақты нысандарын талдауға бағытталған осы зерттеу шеңберінде арнайы криминологиялық ескерту мәселелеріне ерекше назар аударылатынын атап өткен жөн.

Кілт сөздер: *қылмыстың алдын алуы, құмар ойындар, құқықтық реттеу, ойын бизнесі.*

One interpretation of the concept of crime prevention is interpreted as an action aimed at informing or warning, as well as taking proactive measures to prevent the onset of negative consequences. Without detracting from the importance of general social crime prevention measures, it should be noted that within the framework of this study, focused on the analysis of specific forms of offenses related to gambling, special attention is paid to the issues of special criminological prevention.

Keywords: *crime prevention, gambling, legal regulation, gambling business.*

Исходя из теоретических позиций, специально-криминологическое предупреждение противоправной организации и проведения игорного бизнеса может быть охарактеризовано как системная и комплексная деятельность, направленная на выявление и нейтрализацию факторов, способствующих совершению указанных противоправных деяний.

В этой связи справедливо подчеркивает Г. Миньковский, что специальное предупреждение отличается от обще социальных профилактических мероприятий своей

узко направленностью и целевой установкой, поскольку решение задач профилактики составляет его основное содержание [1].

Несмотря на признание важности уголовного наказания как средства предупреждения, оно применяется постфактум, как итог всех мероприятий, но не работает как опережающий фактор по конкретному делу либо противоправному действию. Как отмечает В. Кудрявцев, само же наказание адресовано не преступному акту, а самому преступнику с целью предотвращения рецидива и устрашения потенциальных правонарушителей [2, с. 139]. Однако истинное предупреждение, как мы отмечали, предполагает опережающее воздействие, направленное на исключение негативных последствий.

В соответствии со ст. 8 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан предупреждение преступлений входит в число задач уголовного судопроизводства [3]. Согласно ст. 200 данного Кодекса, лица, осуществляющие досудебное расследование, вправе выявлять причины и условия, способствовавшие совершению преступления, и при необходимости представлять органам власти рекомендации по их устранению.

Таким образом, под предупреждением преступности принято понимать многоуровневую систему государственных и общественных мер, направленных на выявление, устранение, нейтрализацию или ослабление причин и условий преступности, а также на предупреждение рецидива со стороны лиц, склонных к преступному поведению [4, с. 279].

В связи с этим криминологическая профилактика преступлений, связанных с незаконной организацией игорного бизнеса, должна рассматриваться как важнейшая составляющая не только досудебного производства, но и судебного разбирательства по соответствующим уголовным делам.

Предупреждение преступлений представляет собой самостоятельный социальный процесс, реализуемый посредством комплекса мероприятий разного уровня и характера — от общегосударственных до индивидуально-профилактических. В указанной системе учитываются как объективные, так и субъективные факторы, подлежащие правовому и административному регулированию.

Обще социальные меры, реализуемые государственными институтами, охватывают экономические, политические, духовные и иные сферы, и направлены на устранение криминогенных факторов. Эти меры являются частью широкой социально-экономической политики, оказывающей косвенное, но существенное влияние на уровень преступности.

Как подчеркивал А.И. Алексеев, к правовым обще социальным мерам можно отнести усовершенствование законодательства, регулирующего иные общественные отношения (трудовые, семейные и т.п.), поскольку правовая неопределенность в этих сферах способна способствовать криминогенным процессам [5, с. 123].

По мнению В.В. Лунеева, основой социально-правового контроля должна выступать прозрачная, демократическая правовая система, основанная на принципе равенства всех перед законом и не допускающая изъятий или незаконных иммунитетов [4].

А.И. Долгова относит к обще социальным предупредительным мерам государственные программы в экономике (внедрение инноваций, инвестиции, борьба с инфляцией), политике (укрепление институтов демократии), социальной сфере (поддержка малоимущих, профилактика социальной изоляции, борьба с безработицей), а также в духовной жизни общества, где ключевыми ориентирами должны быть идеи нравственности, добра и справедливости [6, с. 97].

Законодательная деятельность, ориентированная на учет общественного мнения и правовую гармонизацию, также служит формой предупреждения преступности. Следовательно, обще социальная профилактика охватывает широкий спектр криминологических детерминант и обладает комплексным характером. Ее эффективность достигается за счет интеграции мер различного содержания и направленности — экономических, социальных, правовых, воспитательных и др.

Наиболее действенным инструментом в этом контексте может стать криминологическое сопровождение крупных социальных программ, в том числе проведение экспертиз их антикоррупционной и анти криминогенной направленности. В числе таких мер профилактики, как указывает Е.П. Агапов, следует выделить формирование справедливой социальной среды, развитие гуманистических общественных идеалов и активизацию просветительской деятельности [7, с. 1].

В международной практике предупреждение преступности подразделяется на два основных направления:

- социальное предупреждение, ориентированное на молодежь, семью и местные сообщества;
- ситуативное предупреждение, направленное на минимизацию возможностей совершения преступлений за счет оптимизации городской среды, использования технологий безопасности и участия населения в проектах благоустройства.

Особое внимание уделяется формированию партнерства между правоохранительными органами и гражданским обществом, где ключевая роль отводится полиции, а показатель успешности — эффективность предупреждения преступлений и снижение социальной изоляции.

Специально-криминологические меры включают:

- организационно-управленческие: повышение квалификации сотрудников, криминологическая экспертиза законодательства, блокировка интернет-ресурсов, предлагающих услуги онлайн казино и ставок, «горячие линии» по реабилитации и оказанию помощи;
- правовые: совершенствование нормативной базы, внедрение государственных программ, стимулирование сотрудничества граждан, применение санкций и т.д.;
- социально-психологические: информационные кампании и центры, работа с лицами, преодолевшими игровую зависимость, просвещение несовершеннолетних, круглосуточные телефоны и сайты (платформы) доверия.

Специально-криминологическое предупреждение незаконной организации и проведения азартных игр должно быть ориентировано на устранение криминогенных факторов, включая правовые пробелы, экономические стимулы, социальную терпимость и информационную доступность азартных услуг. Необходимо расширение профилактического инструментария за счет:

1) Создания специализированных подразделений в правоохранительных органах по борьбе с незаконным игорным бизнесом и смежными противоправными действиями;

2) Формирования межведомственных рабочих групп по выявлению и блокировке незаконных онлайн-ресурсов;

3) Активизации международного сотрудничества в рамках борьбы с трансграничными формами игорного бизнеса;

4) Внедрения программ правового просвещения населения, в особенности молодежи, о рисках участия в незаконных азартных играх.

Таким образом, эффективное противодействие незаконной игорной деятельности возможно только при комплексной модернизации уголовно-правового регулирования и усилении специально-криминологических мер, направленных на выявление, нейтрализацию и устранение причин и условий, способствующих совершению правонарушений в сфере азартных игр и игорного бизнеса.

В перспективе целесообразным представляется проведение дополнительного эмпирического исследования с акцентом на динамику, структуру и особенности организованных форм игорной преступности, а также анализа международной практики регулирования игорного сектора с учетом цифровых вызовов и трансграничного характера современных угроз.

С криминологической точки зрения незаконный игорный бизнес представляет собой адаптивную и высокоорганизованную форму преступности, устойчиво реагирующую на

изменения законодательства путем миграции в интернет-пространство, регистрации в офшорных зонах и использования легализованных форм ведения бизнеса в качестве прикрытия. Такие трансформации требуют не только совершенствования законодательства, но и внедрения системного, межведомственного и межуровневого подхода к предупреждению данных деяний.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Миньковский Г.М. Предмет криминологической профилактики преступлений и некоторые проблемы ее эффективности. – Москва, 2022. – 325 с.

2. Кудрявцева В.Н., Эминов В.Е. Криминология: Учебник. – М.: Юристъ, 1999. – 474 с.

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.03.2026 г.) — URL://https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231. (Дата обращения 19.04.2026 г.).

4. Лунеев В.В. Криминология: учебник для академического бакалавриата. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. – 686 с.

5. Алексеев А.И. Криминология. // Курс лекций. – М.: «Щит-М», 2019. – 250 с.

6. Долгова А.И. Криминология. – М.: Норма: Инфра-М., 2010. – 384 с.

7. Агапов Е.П. Проблемы социальных девиаций. // Учебное пособие. – Ростов-на-Дону: Центр универсальной полиграфии, 2010. – 271 с.

ӘОЖ 376:37.015.3

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Асанова М.А.
Магистрант, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Атырау қ., Қазақстан Республикасы
maftunaasan3@gmail.com
Ғылыми жетекші: п.ғ.к., қауымдастырылған профессор **Шугаева Г.К.**

Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында білім алушыларды қолдаудың заманауи педагогикалық тәсілдері талданады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға бағытталған психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің мазмұны айқындалып, оқытуды даралау мен саралаудың маңыздылығы негізделеді. Зерттеу қорытындылары кешенді қолдау жүйесі балалардың танымдық белсенділігін арттырып, әлеуметтік ортаға бейімделуін және оқу әрекетіне қызығушылығын күшейтетінін көрсетеді.

Кілт сөздер: *инклюзивті білім беру, педагогикалық қолдау, даралау, саралау, әлеуметтік бейімделу, түзету жұмысы.*

В статье анализируются современные педагогические подходы к поддержке обучающихся в условиях инклюзивного образования. Определяется содержание психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями, обосновывается значимость индивидуализации и дифференциации обучения. Результаты показывают, что комплексная система поддержки способствует развитию познавательной активности, социальной адаптации и повышению учебной мотивации.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, педагогическая поддержка, индивидуализация, дифференциация, социальная адаптация, коррекционная работа.*

The article explores contemporary pedagogical approaches to supporting learners in inclusive education settings. It defines the content of psychological and pedagogical support for children with special educational needs and highlights the importance of individualized and differentiated instruction. The findings indicate that a comprehensive support system enhances cognitive engagement, improves social adaptation, and increases students' motivation to learn.

Keywords: *inclusive education, pedagogical support, individualization, differentiation, social adaptation, corrective practice.*

Кіріспе

Қазіргі білім беру кеңістігінің трансформациялануы оның мазмұндық және құрылымдық тұрғыдан жаңаруымен, сондай-ақ білім алушылардың жеке білім беру қажеттіліктерін ескеруге бағытталған тұлғалық-бағдарлы парадигманың орнығуымен сипатталады [1]. Осы контексте инклюзивті білім беру феномені әлеуметтік әділеттілік қағидаттарына негізделген, білім беру жүйесінің барлық қатысушылары үшін тең қолжетімділік пен мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін кешенді педагогикалық үдеріс ретінде айқындалады [2].

Инклюзивті білім беру жағдайында білім алушылар контингентінің гетерогенділігі (әртектілігі) ерекше мәнге ие, яғни олардың танымдық, психофизиологиялық, эмоционалдық және әлеуметтік даму деңгейлерінің алуан түрлілігі оқыту процесін ұйымдастыруда сараланған әрі дараланған тәсілдерді талап етеді [3]. Осыған байланысты білім беру үдерісінің тиімділігі көбіне балаларға көрсетілетін психологиялық-педагогикалық қолдаудың сапасына тәуелді болады [4]. Аталған қолдау жүйесі баланың тек академиялық жетістіктерін қамтамасыз етумен шектелмей, оның тұлғалық әлеуетін ашуға,

әлеуметтік бейімделуін оңтайландыруға және коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталуы тиіс [5].

Қазіргі педагогикалық ғылымда инклюзивті ортадағы қолдау көрсету мәселесі көпқырлы және пәнаралық сипатқа ие [6]. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуда дәстүрлі дидактикалық тәсілдердің шектеулілігі жаңа, икемді және вариативті әдіснамалық шешімдерді іздестіруді қажет етеді [7]. Осы тұрғыда саралап оқыту, даралап оқыту, түзете-дамыту технологиялары, сондай-ақ цифрлық білім беру ресурстарын интеграциялау маңызды рөл атқарады [8]. Бұл үдерістер педагогтардың кәсіби құзыреттілігін жаңа деңгейге көтеруді, олардың инклюзивті практикаға бейімделуін және әдістемелік даярлығын жетілдіруді талап етеді [9].

Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдау жүйесі кешенді сипатқа ие болып, педагог, психолог, логопед, дефектолог және ата-аналардың өзара ықпалдастығына негізделеді [10]. Мұндай мультидисциплинарлық өзара әрекет баланың дамуындағы қиындықтарды дер кезінде анықтауға, оларды түзетуге және білім беру траекториясын жеке ерекшеліктеріне сәйкес құруға мүмкіндік береді [11].

Осыған орай, инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдаудың тиімді әдіс-тәсілдерін ғылыми тұрғыда негіздеу, оларды жүйелеу және практикалық қызметте нәтижелі қолдану мәселесі ерекше өзектілікке ие [12]. Аталған бағыттағы зерттеулер білім беру сапасын арттыруға, әрбір білім алушының әлеуетін толық іске асыруға және инклюзивті қоғам қалыптастыруға бағытталған маңызды ғылыми-педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады [13].

Инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдаудың тиімді әдіс-тәсілдері бойынша ғалымдардың зерттеулері

Инклюзивті білім беру мәселесі халықаралық педагогика мен психология ғылымында кеңінен зерттелген және әртүрлі ғылыми бағыттар тұрғысынан қарастырылған [1]. Бұл бағыттағы зерттеулердің теориялық негізін көптеген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектері құрайды [2]. Аталған ғалымдардың еңбектерінде инклюзивті білім берудің мәні, қағидалары, балаларды қолдау механизмдері мен тиімді әдіс-тәсілдері жан-жақты талданған [3].

Инклюзивті білім беру теориясының дамуына елеулі үлес қосқан ғалымдардың бірі – У. Бронфенбреннер. Оның экологиялық жүйелер теориясы баланың дамуын көпдеңгейлі әлеуметтік орта арқылы түсіндіреді [4]. Ғалымның пікірінше, баланың дамуы тек жеке ерекшеліктеріне ғана емес, сонымен қатар оны қоршаған микро-, мезо-, экзо- және макрожүйелердің өзара ықпалына тәуелді [5]. Бұл теория инклюзивті білім беруде ерекше маңызға ие, себебі ол баланы тек оқушы ретінде емес, кең әлеуметтік контексте қарастыру қажеттігін дәлелдейді [1].

Инклюзивті білім беру тұжырымдамасын дамытуда Т. Бут пен М. Эйнскоу еңбектері ерекше орын алады. Олар ұсынған «Index for Inclusion» моделі білім беру ұйымдарында инклюзивті мәдениет, саясат және тәжірибені қалыптастыруға бағытталған [6]. Ғалымдардың зерттеулерінде инклюзивті білім берудің негізгі үш компоненті айқындалады: қатысу, қолжетімділік және жетістік [6]. Бұл компоненттер білім беру процесінде барлық балалардың белсенді қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған [3].

Сонымен қатар, инклюзивті білім берудің теориялық негіздерін қарастырған зерттеушілер инклюзияны тек ерекше білім беруді қажет ететін балаларға емес, барлық білім алушыларға бағытталған жүйе ретінде сипаттайды [4]. Олардың пікірінше, инклюзия – бұл білім беру жүйесінің барлық оқушылардың қажеттіліктеріне жауап беру қабілеті және оқыту процесін соған бейімдеу үдерісі [5].

Инклюзивті білім беру әдіснамасын дамытуда бихевиоризм, когнитивизм және конструктивизм теориялары маңызды рөл атқарады [7]. Зерттеушілер бұл теорияларды үйлестіре отырып қолдану инклюзивті ортада барлық балалардың қажеттіліктерін тиімді қанағаттандыруға мүмкіндік беретінін атап өтеді [3].

Қазіргі зерттеулерде инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың тиімділігі көбіне педагогикалық қолдау жүйесінің сапасына байланысты екендігі дәлелденген [4]. Ғалымдар оқыту әдістерінің икемділігі, сараланған және дараланған тәсілдердің қолданылуы, сондай-ақ мұғалімдердің кәсіби даярлығы жоғары деңгейде болуы қажет екенін көрсетеді [8].

Инклюзивті білім беруді зерттеуде тағы бір маңызды бағыт – оның әлеуметтік мәнін анықтау. Халықаралық зерттеулерде инклюзия теңдік, әділеттілік және әртүрлілікті қабылдау қағидаттарына негізделген жүйе ретінде қарастырылады [2]. Бұл тұрғыда инклюзивті білім беру тек педагогикалық емес, сонымен қатар әлеуметтік құбылыс болып табылады [1].

Осылайша, ғалымдардың зерттеулерін талдау инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдау кешенді және ғылыми негізделген үдеріс екенін көрсетеді [4]. Бұл үдерісте баланың жеке ерекшеліктерін ескеру, білім беру ортасын бейімдеу және тиімді педагогикалық әдіс-тәсілдерді қолдану негізгі рөл атқарады [3].

Мария Монтессори (Maria Montessori, 1870–1952) еңбектері және инклюзивті білім берудегі қолдау әдістерімен байланысы

Мария Монтессори – инклюзивті білім беру мен арнайы педагогиканың дамуына үлкен үлес қосқан итальяндық дәрігер, педагог және антрополог. Оның ғылыми көзқарасы баланың дамуын биопсихоәлеуметтік құбылыс ретінде қарастырып, оқыту процесін баланың табиғи когнитивтік және сенсорлық мүмкіндіктеріне бейімдеу қажеттігін негіздейді [15]. Монтессори педагогикасы қазіргі инклюзивті білім беру жүйесінде тұлғаға бағытталған (learner-centered) және дифференциалды оқыту принциптерінің теориялық базасын құрайды [12].

Монтессоридің негізгі ғылыми еңбектері

Мария Монтессори өз педагогикалық жүйесін келесі еңбектерінде жүйелі түрде сипаттаған:

The Montessori Method (1909), Dr. Montessori's Own Handbook (1914), The Absorbent Mind (1949), The Discovery of the Child (1948), Education for a New World (1946).

Аталған еңбектерде бала дамуы сенсорлық қабылдау, моторикалық тәжірибе және когнитивтік құрылымдану арқылы жүзеге асатыны ғылыми тұрғыда негізделеді [15]. Сонымен қатар Монтессори баланың психикалық дамуын "өзін-өзі құрастыру процесі" ретінде сипаттайды [15].

Монтессори педагогикасының негізгі теориялық қағидалары

Дайындалған орта (Prepared Environment)

Монтессори теориясында білім беру ортасы баланың еркін әрекет етуіне мүмкіндік беретін арнайы құрылымдалған жүйе ретінде қарастырылады [12].

1. Автодидактизм (Self-directed learning)
2. Монтессори баланың білімді өз бетімен меңгеру қабілетін ерекше атап өтеді [15].
3. Сенсомоторлық интеграция
4. Бұл құбылыс қазіргі нейропсихологиядағы теориялармен сәйкес келеді [7].
5. Еркіндік пен өзіндік тәртіп принципі
6. Бұл балада тұлғалық қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді [11].
7. Сенситивтік кезеңдер теориясы
8. Баланың дамуы белгілі бір кезеңдер арқылы өтеді [15].

Инклюзивті білім беру жағдайындағы қолданылуы

Монтессори педагогикасы инклюзивті білім беру жүйесінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдаудың тиімді моделі ретінде кеңінен қолданылады [3, 16].

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҒАЛЫМНЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру жүйесінің ғылыми-теориялық негіздерін дамыту, ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕББҚ) балаларды оқыту мен тәрбиелеудің тиімді модельдерін қалыптастыру қазіргі педагогикалық ғылымның өзекті бағыттарының бірі болып табылады [1, 4]. Осы салада маңызды зерттеулер жүргізген отандық ғалымдардың бірі – А.А. Искакова [16].

Ғалымның еңбектері инклюзивті білім беруді тек әлеуметтік интеграция құралы ретінде емес, сонымен қатар көпдеңгейлі педагогикалық жүйе, психологиялық қолдау механизмі және білім беру ортасын трансформациялау үдерісі ретінде қарастырады [16]. Бұл көзқарас қазіргі жүйелік, гуманистік және тұлғаға бағдарланған педагогикалық парадигмалармен үйлеседі [1].

А.А. Искаковаңың ғылыми-әдіснамалық тұжырымдамалары

Искаковаңың зерттеулері инклюзивті білім беруді дамытудың негізгі бағыттарын анықтайды:

- білім беру процесін жеке даралау (individualization) және саралау (differentiation) [16]
- психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің кешенді жүйесін қалыптастыру [16]
- білім беру ортасын инклюзивті және кедергісіз ортаға трансформациялау [2]
- педагогтың инклюзивті кәсіби құзыреттілігін дамыту [3]
- интердисциплинарлық ынтымақтастықты күшейту [2]
- педагогикалық қолдау технологияларын енгізу [16]

Ғалымның пікірінше, инклюзивті білім берудің тиімділігі тек оқу бағдарламасын өзгертуге емес, бүкіл білім беру жүйесінің институционалдық және психологиялық қайта құрылуына тәуелді [1, 16].

Кешенді психологиялық-педагогикалық қолдау моделі

Искаковаңың еңбектерінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдаудың кешенді моделі ұсынылады [16].

1. Диагностикалық деңгей
- когнитивтік даму ерекшеліктерін анықтау
- сөйлеу және психологиялық дамуды бағалау
- оқу қиындықтарын анықтау
- әлеуметтік бейімделуді талдау [16]

2. Түзете-дамыту деңгейі
- логопедиялық жұмыс
- дефектологиялық қолдау
- когнитивтік функцияларды дамыту
- моторика мен сенсориканы дамыту [3, 16]

3. Педагогикалық бейімдеу
- жеке оқу траекториясы
- оқу материалын модификациялау
- мультисенсорлық әдістер
- визуалды қолдау [3, 12]

4. Әлеуметтік интеграция
- топтық және жұптық жұмыс
- коммуникация дағдылары
- әлеуметтік рөлдерді меңгеру [2, 13]

5. Психоэмоционалдық қолдау
- эмоционалдық тұрақтылық
- мотивация
- өзіндік бағалау
- психологиялық қауіпсіз орта [10, 11]

Бұл модель баланы биопсихоәлеуметтік жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді [7].

Л.С. Выготский теориясымен байланыс

Искаковаңың көзқарастары Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясымен сабақтас [14]. Оның “жақын арадағы даму аймағы” (ZPD) тұжырымдамасы баланың дамуы әлеуметтік өзара әрекет арқылы жүзеге асатынын көрсетеді [14].

Искакова моделі бойынша:

- педагог – даму медиаторы

- орта – дамыту кеңістігі
- қолдау – әлеуетті ашу механизмі [16]

Бұл инклюзивті білім беруде теория мен практиканың бірлігін қамтамасыз етеді [10].

Инклюзивті білім берудің заманауи әдістері

Қазіргі инклюзивті білім беруде келесі әдістер тиімді қолданылады:

- сараланған оқыту
- адаптивті оқыту жүйелері
- визуалды қолдау технологиялары
- интерактивті әдістер
- қалыптастырушы бағалау
- жеке оқу бағдарламалары (IEP) [3, 12, 16]

Бұл әдістер баланың оқу мотивациясын және танымдық белсенділігін арттырады [10].

Педагогтың рөлі

Искакова бойынша педагогтың рөлі көпқызметті кәсіби модельге айналады [16]:

- фасилитатор
- тьютор
- координатор
- медиатор

Оның негізгі міндеті – баланың интеллектуалдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуын қамтамасыз ету [16].

Инклюзивті білім берудің негізгі шарттары

Тиімді инклюзивті жүйенің шарттары:

- оқу процесін даралау
- педагогикалық қолдаудың үздіксіздігі
- бейімделген орта
- әлеуметтік интеграция
- психологиялық қауіпсіздік [1, 2, 16]

Бұл балалардың:

- оқу жетістігін
- когнитивтік дамуын
- әлеуметтік бейімделуін
- эмоционалдық тұрақтылығын арттырады [2, 7]

А.А. Искаковаының зерттеулері Қазақстандағы инклюзивті білім берудің ғылыми-әдіснамалық негізін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады [4, 16]. Бұл еңбектер білім беру процесін жүйелік және тұлғаға бағытталған тұрғыда ұйымдастыру қажеттігін дәлелдейді [3, 12].

Инклюзивті білім беру баланың тек білім алуын емес, оның әлеуметтік және психологиялық дамуын қамтамасыз ететін кешенді жүйе болып табылады [1, 16].

Инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдаудың практикалық ұйымдастырылуы

Инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдау нақты құрылымдалған педагогикалық және психологиялық әрекеттер жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Бұл үдеріс баланың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, оның оқу, танымдық, сөйлеу және әлеуметтік дағдыларын біртіндеп дамытуға бағытталады. Практикалық жұмыстың негізгі ерекшелігі – барлық мамандардың (педагог, психолог, логопед, дефектолог және ата-ана) бірлесіп әрекет етуі, себебі инклюзивті білім беру кешенді қолдауды талап етеді [2], [7].

Практикалық жұмыстың бастапқы кезеңі – баланың даму деңгейін анықтау мақсатында кешенді диагностика жүргізу. Бұл кезеңде баланың сөйлеу қабілеті, ойлау жүйесі, зейіні, есте сақтау қабілеті, ұсақ және ірі моторикасы, сондай-ақ әлеуметтік мінез-құлқы жан-жақты зерттеледі. Диагностикалық мәліметтер баланың нақты қиындықтарын анықтап, соған сәйкес қолдау стратегиясын құруға негіз болады. Осы нәтижелер негізінде балаға жеке білім беру бағыты мен қолдау жоспары әзірленеді [15], [16].

Жеке білім беру маршрутын құру – инклюзивті тәжірибенің негізгі элементтерінің бірі. Бұл жоспар баланың мүмкіндігіне сәйкес оқу мақсаттарын, тапсырмалардың күрделілік деңгейін және қолданылатын әдістерді анықтайды. Нәтижесінде бір сыныпта оқитын балалар бірдей тақырыпты меңгергенімен, әрқайсысы өз деңгейіне сәйкес тапсырмалар орындайды. Бұл тәсіл баланың мүмкіндігінен артық жүктемесіз, оның біртіндеп даму процесін қамтамасыз етеді. [3], [16].

Практика барысында оқу процесін бейімдеу ерекше маңызға ие. Оқыту кезінде көрнекілік құралдары, схемалар, суреттер, карточкалар және нақты заттар кеңінен қолданылады. Сонымен қатар ойын технологиясы арқылы оқыту баланың қызығушылығын арттырып, оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Мультисенсорлық әдістерді қолдану арқылы бала ақпаратты тек көру немесе есту арқылы емес, бірнеше сезім арнасы арқылы қабылдайды, бұл оқу материалын жеңіл меңгеруге ықпал етеді [3], [12].

Инклюзивті білім беру жағдайында түзете-дамыту жұмыстары жүйелі түрде жүргізіледі. Бұл жұмыстар баланың сөйлеу тілін дамытуға, ойлау қабілетін жетілдіруге, назарын тұрақтандыруға және қозғалыс дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Логопедиялық жаттығулар, артикуляциялық гимнастика, тыныс алу жаттығулары және қарапайым танымдық тапсырмалар баланың даму динамикасын біртіндеп жақсартады [14], [15].

Практикалық жұмыстың маңызды бағыттарының бірі – әлеуметтік бейімдеу. Баланы сыныптағы ортаға енгізу үшін жұптық және топтық жұмыстар ұйымдастырылады. Бірлескен әрекеттер барысында бала қарым-қатынас жасау, өз ойын білдіру, тыңдау және келісімге келу дағдыларын меңгереді. Бұл оның әлеуметтік ортаға бейімделуіне және өзіне деген сенімінің артуына ықпал етеді [2], [9].

Ата-анамен жұмыс инклюзивті білім берудің ажырамас бөлігі болып табылады. Педагог ата-анамен тұрақты байланыс орнатып, баланың даму барысы туралы ақпарат беріп отырады. Сонымен қатар үй жағдайында орындалатын дамыту тапсырмалары ұсынылады. Бұл баланың оқу процесін тек мектеппен шектемей, үздіксіз дамытуға мүмкіндік береді [1], [2].

Сабақ барысында педагог әр баланың жеке ерекшелігін ескере отырып, оқыту әдістерін түрлендіреді. Кейбір балаларға көрнекілік қажет болса, кейбіріне ауызша түсіндіру немесе практикалық әрекет тиімді болады. Осылайша бір сабақ ішінде бірнеше әдіс қатар қолданылады, бұл инклюзивті оқытудың тиімділігін арттырады [4], [10].

Қазіргі уақытта цифрлық технологияларды қолдану да инклюзивті білім берудің маңызды құралына айналып отыр. Интерактивті тақта, мультимедиялық материалдар және білім беру платформалары оқу процесін қызықты әрі қолжетімді етеді. Бұл әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін қосымша қолдау құралы ретінде тиімді [6], [1].

Практикалық бақылау нәтижелері көрсеткендей, мұндай кешенді қолдау жүйесін қолдану балалардың оқу мотивациясын арттырады, сабаққа қызығушылығын күшейтеді және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамытады. Сонымен қатар балалардың эмоционалдық тұрақтылығы артып, өзін-өзі бағалауы жақсарады [11], [13].

Жалпы алғанда, инклюзивті білім беру жағдайындағы практикалық жұмыс баланың жеке ерекшеліктеріне бейімделген, жүйелі және кешенді сипатта жүзеге асырылуы тиіс. Мұндай тәсіл әр баланың білім беру процесіне тең қатысуына және оның толыққанды дамуына мүмкіндік береді [1], [16].

Қорытынды

Жүргізілген теориялық және практикалық талдау инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдау жүйесінің қазіргі білім беру кеңістігіндегі аса маңызды және кешенді бағыт екенін көрсетеді. Инклюзивті білім берудің басты мәні – әрбір баланың жеке ерекшелігін ескере отырып, оған тең білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету және оның толыққанды тұлға ретінде дамуына жағдай жасау болып табылады [2], [1].

Теориялық бөлімде инклюзивті білім берудің ғылыми негіздері жан-жақты қарастырылып, Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы, Ж. Пиаже еңбектері және басқа да зерттеушілердің тұжырымдары баланың дамуы әлеуметтік орта, қарым-қатынас

және педагогикалық қолдау арқылы жүзеге асатынын дәлелдейтіні анықталды. Сонымен қатар инклюзия ұғымы тек білім беру процесін бейімдеу ғана емес, тұтас білім беру жүйесін жаңғыртуға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық құбылыс екені айқындалды [14], [10].

Практикалық бөлім нәтижелері инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдау кешенді және жүйелі түрде жүзеге асырылғанда ғана тиімді болатынын көрсетті. Атап айтқанда, баланы ерте диагностикалау, жеке білім беру маршрутын құру, оқу процесін бейімдеу, түзете-дамыту жұмыстарын ұйымдастыру және әлеуметтік бейімдеу шаралары баланың даму динамикасына оң әсер етеді [3], [16].

Бұл үдерісте педагогтың кәсіби рөлі ерекше маңызды болып, ол оқытушы ғана емес, сонымен қатар бағыттаушы, қолдаушы және үйлестіруші маман ретінде әрекет етеді [10].

Сонымен қатар ата-анамен тығыз байланыс орнату, командалық жұмыс принципін сақтау және цифрлық технологияларды тиімді қолдану баланың оқу мотивациясын арттырып, оның білім беру процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Практикалық бақылау нәтижелері көрсеткендей, мұндай кешенді тәсіл балалардың тек академиялық жетістіктерін ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтік дағдыларын, эмоционалдық тұрақтылығын және өзіне деген сенімін дамытуға ықпал етеді [6], [1].

Жалпы қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жағдайында балаларды қолдау педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік компоненттердің өзара тығыз байланысына негізделген көпдеңгейлі жүйе болып табылады. Бұл жүйенің тиімді жүзеге асуы әр баланың жеке мүмкіндігін ашуға, оның қоғамға бейімделуіне және білім беру процесіне тең дәрежеде қатысуына жағдай жасайды. Сондықтан инклюзивті білім беруді дамыту қазіргі заманғы білім беру жүйесінің стратегиялық маңызды бағыты ретінде қарастырылады [1], [16].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. OECD. (2018). The Future of Education and Skills: Education 2030. Paris: OECD Publishing.
2. Алшынбаева А. (2022). Қазақстандағы инклюзивті білім берудің даму тенденциялары. Алматы
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. (2022). Инклюзивті білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы. Астана.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. (2023). Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың нормативтік құжаттары. Астана.
5. Назарбаев Зияткерлік мектептері. (2020). Инклюзивті білім беру тәжірибесі: әдістемелік құрал. Астана.
6. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO Publishing.
7. UNESCO. (2023). Inclusive Education in a Changing World. Paris.
8. World Health Organization (WHO). (2021). Disability and Health Report. Geneva: WHO.
9. Booth T., Ainscow M. (2016). Index for Inclusion: A Guide to School Development. Bristol: CSIE.
10. Florian L. (2019). On the Necessary Coherence of Inclusive Education. British Journal of Educational Studies.
11. Slee R. (2018). Inclusive Education isn't Dead, it just smells funny. Routledge.
12. Florian L., Black-Hawkins K. (2020). Exploring Inclusive Pedagogy. Cambridge Journal of Education.
13. Европалық Комиссия. (2021). Inclusive Education and Training in Europe. Brussels.
14. Выготский Л.С. (жаңартылған басылым). Психология развития человека. – М.: Смысл, 2019.
15. Соловьева Н.В. (2021). Инклюзивное образование: теория и практика. Москва: Юрайт.
16. Искакова А.А. (2021). Инклюзивті білім беру жағдайында психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесін ұйымдастыру. – Алматы: Қазақ университеті.

ӘОЖ 159.97

ЛУДОМАНИЯ: СЕБЕПТЕРІ, ӘСЕРІ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ТЕТІКТЕРІ

Аяджан М.Т.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
ayadzhan00@gmail.com

Бұл мақалада цифрландыру жағдайындағы лудоманияның әлеуметтік, психологиялық және экономикалық аспектілері қарастырылады. Онлайн-құмар ойындардың қолжетімділігі мен агрессивті маркетингтің әсерінен оның кең таралуы талданады. Әсіресе жастар арасында тәуелділіктің арту себептері ретінде психологиялық осалдық, әлеуметтік орта ықпалы, қаржылық қиындықтар және дофамин жүйесінің ерекшеліктері көрсетіледі. Сонымен қатар, лудоманияның жеке тұлғаға, отбасыға және қоғамға тигізетін теріс салдары сипатталады. Зерттеу нәтижесінде бұл мәселемен күресу үшін кешенді шаралар, соның ішінде заңнамалық реттеуді күшейту, алдын алу бағдарламаларын дамыту, қаржылық сауаттылықты арттыру және психологиялық көмек жүйесін жетілдіру қажеттігі негізделеді.

Кілт сөздер: *лудомания, беттинг, онлайн-гэмблинг, мінез-құлықтық тәуелділік, предикторлар, тәуекел топтары, әлеуметтік сауаттылық.*

В статье рассматриваются социальные, психологические и экономические аспекты лудомании в условиях цифровизации. Особое внимание уделяется стремительному распространению онлайн-гемблинга, который благодаря доступности и агрессивному маркетингу вовлекает широкие слои населения, особенно молодежь. Анализируются ключевые факторы риска, включая психологическую уязвимость, влияние социальной среды, финансовые трудности и особенности работы дофаминовой системы. Раскрываются последствия зависимости для личности, семьи и общества, такие как долговая нагрузка, разрушение социальных связей и снижение трудовой активности. Обосновывается необходимость комплексных мер, включающих усиление государственного регулирования, развитие профилактических программ, повышение финансовой грамотности и доступности психологической помощи населению в современных условиях.

Ключевые слова: *лудомания, беттинг, онлайн-гэмблинг, поведенческая зависимость, предикторы, группы риска, социальная грамотность.*

This article explores the social, psychological, and economic aspects of gambling addiction in the context of digitalization. Special attention is given to the rapid spread of online gambling, which, due to its accessibility and aggressive marketing strategies, increasingly involves large segments of the population, particularly young people. The study analyzes key risk factors such as psychological vulnerability, social influence, financial difficulties, and dopamine-related mechanisms. It also examines the negative consequences for individuals, families, and society, including debt, social isolation, and reduced productivity. The paper highlights the importance of comprehensive measures, including stronger regulation, preventive education, improved financial literacy, and accessible psychological support services.

Keywords: *ludomania, betting, online gambling, behavioral addiction, predictors, risk groups, social literacy.*

Жаһандану мен цифрландыру дәуірінде адамзат жаңа деңгейдегі «бейхимиялық» тәуелділіктермен бетпе-бет келді. Солардың ішіндегі ең қауіптісі – лудомания (патологиялық құмарпаздық). Егер бұрын құмар ойындар арнайы казинолармен шектелсе, бүгінде онлайн-платформалардың арқасында әрбір смартфон иесінің қалтасында жүр. Бұл

мәселе тек медициналық емес, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздікке, демографиялық тұрақтылыққа және қоғамдық моральға қауіп төндіретін әлеуметтік феноменге айналды. Оның қауіптілігі көзге көрінбейтін, бірақ терең әрі жүйелі түрде таралуында: цифрлық технологиялар адамның психологиясын дәл зерттеп, ойын платформаларына пайдаланушыны мүмкіндігінше ұзақ ұстап тұратын алгоритмдер енгізеді. Жеңіске жету ықтималдығы төмен болғанына қарамастан, «жеңіске бір қадам қалды» деген жалған үміт сезімі адамды қайта-қайта ойнауға итермелейді, соның салдарынан уақыт та, қаржы да бақылаудан шығып, тәуелділік қалыптасады.

Зерттеулер көрсеткендей, онлайн-гэмблингтің қолжетімділігі қатысушылар санын геометриялық прогрессиямен өсіруде. Тартылу деңгейі қазіргі маркетингтік стратегиялар арқылы күшейтілуде: тегін фрибеттер, әртүрлі бонустар және агрессивті жарнама ойынды «жеңіл ойын-сауық» ретінде көрсетіп, адамның ішкі қорғаныс кедергілерін төмендетеді. Сонымен қатар, бұл процесті адамның дофаминдік марапат жүйесіне әсер ететін психологиялық тетіктер одан әрі тереңдетеді – пайдаланушы жылдам нәтиже мен оңай табыс иллюзиясына сеніп, тәуекелге қайта-қайта барады. Ал ауқымына келсек, статистикалық деректер белсенді ойыншылардың басым бөлігі 18–35 жас аралығындағы еңбекке қабілетті азаматтар екенін көрсетеді. Бұл – мемлекеттің негізгі адами капиталының эрозияға ұшырап жатқанының айқын белгісі, себебі дәл осы кезеңде адам кәсіби тұрғыда қалыптасып, экономикалық тұрақтылыққа жетуі тиіс.

Лудомания (құмар ойынға тәуелділік) қазіргі таңда психология, психиатрия және нейробиология салаларында кеңінен зерттелген күрделі құбылыс болып табылады. Бұл мәселені әртүрлі бағытта зерттеген бірқатар ғалымдар бар.

Антуан Бешара лудоманияны нейробиологиялық тұрғыдан зерттеген белгілі ғалымдардың бірі. Ол адамның шешім қабылдау қабілетін зерттеу мақсатында «Iowa Gambling Task» атты эксперименттік әдісті жасаған. Бұл әдіс арқылы құмар ойынға тәуелді адамдардың тәуекелге бейімділігі жоғары болатыны және олардың ұзақ мерзімді пайдадан гөрі қысқа мерзімді ұтысты таңдауға бейім екені анықталған [1].

Вэнди Слутске құмар ойынға тәуелділіктің генетикалық аспектілерін зерттеген. Оның зерттеулері лудоманияның белгілі бір деңгейде тұқым қуалайтынын көрсетеді. Яғни, кейбір адамдарда тәуелділікке бейімділік генетикалық факторлар арқылы берілуі мүмкін[2].

Кен Уинтерс жасөспірімдер мен жастар арасындағы құмар ойынға тәуелділікті зерттеумен айналысқан. Ол ерте жастан басталған құмар ойындардың тәуелділікке әкелу қаупі жоғары екенін дәлелдеп, алдын алу шараларының маңыздылығын атап өткен[3].

Дональд Блэк лудоманияны клиникалық тұрғыдан зерттеген психиатр. Ол құмар ойынға тәуелділіктің белгілерін, оның психикалық денсаулыққа әсерін және емдеу жолдарын қарастырған. Оның еңбектерінде лудомания депрессия, мазасыздық және басқа да психикалық бұзылыстармен тығыз байланысты екені көрсетілген [4].

Кэтрин Уинстанли нейробиологиялық зерттеулер жүргізіп, жануарлар арқылы құмар ойынға ұқсас мінез-құлықты зерттеген. Оның тәжірибелері импульсивтілік пен тәуекелге бару механизмдерін түсінуге мүмкіндік береді[5].

Анна Гудриан құмар ойынға тәуелділіктің мидағы механизмдерін және мінез-құлықтық ерекшеліктерін зерттеген. Ол лудомания кезінде мидың сыйақы жүйесі ерекше белсенді болатынын және бұл адамның өзін-өзі бақылау қабілетінің төмендеуіне әкелетінін анықтаған[6].

Жалпы алғанда, аталған ғалымдардың зерттеулері лудоманияның биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың өзара әсері нәтижесінде қалыптасатын күрделі тәуелділік екенін дәлелдейді.

Адамдарды құмар ойындарға итермелейтін мотивациялық құрылымдар мен қоғамдық стереотиптер де бұл мәселені тереңдете түседі. Біріншіден, экономикалық иллюзия кең таралған: табысы төмен топтар үшін құмар ойындар «әлеуметтік лифт» ретінде қабылданып, қысқа уақыт ішінде байып, өмір сапасын күрт жақсартудың жалған мүмкіндігі сияқты көрінеді. Екіншіден, эмоционалдық реттеу факторы маңызды рөл атқарады: күнделікті

өмірдегі күйзеліс, отбасылық жанжалдар немесе жалғыздық сезімі адамды ойынға қашу құралы ретінде жүгінуге мәжбүрлейді, ал ойын кезіндегі адреналин мен дофаминнің бөлінуі уақытша эйфория сыйлап, бұл әрекетті қайта-қайта қайталауға итермелейді. Үшіншіден, танымдық стереотиптер әсер етеді: қоғамда «бұл – математикалық есептеу, менің логикам жоғары, сондықтан мен ұтамын» деген қате түсінік қалыптасқан. Шын мәнінде, кез келген ойын алгоритмі ұзақ мерзімде ойыншының жеңілісіне бағытталған, ал кездейсоқ жеңістер тек жүйеге деген сенімді күшейтетін құрал ғана.

Кесте 1 – Лудомания түрлері

№	Түрі	Сипаттамасы	Ерекшелігі
1	Стратегиялық ойындарға тәуелділік	Покер, бридж сияқты ойындар	Адам жеңісті өз қабілетіне байланысты деп ойлайды
2	Кездейсоқ (азарттық) ойындарға тәуелділік	Рулетка, слоттар, лотерея	Нәтиже толықтай кездейсоқ, тәуелділік тез қалыптасады
3	Онлайн-гэмблингке тәуелділік	Онлайн-казино, интернеттегі ойындар	Қолжетімділігі жоғары, тәулік бойы ойнауға болады
4	Спорттық бәс тігулерге тәуелділік	Спорт нәтижелеріне ақша тігу	«Білемін, болжай аламын» деген жалған сенім басым
5	Қаржылық/сауда тәуелділігі	Форекс, криптовалюта саудасы	Жоғары тәуекел, құмар ойынға ұқсас мінез-құлық қалыптасады
6	Аралас түрі	Бірнеше ойын түрін қатар қолдану	Тәуелділік деңгейі жоғары, бақылау қиын

Лудоманияның салдары тек жеке тұлғамен шектелмейді. Ол отбасылық қатынастардың бұзылуына, қарызға батуға, жұмыссыздыққа, тіпті қылмыс деңгейінің өсуіне әкелуі мүмкін. Әсіресе жастар мен әлеуметтік тұрғыдан осал топтар бұл қауіпке жиі ұрынады, өйткені олар тәуекелді толық бағалай алмайды және жылдам табысқа қол жеткізудің жеңіл жолын іздейді. Бұған қоса, цифрлық ортадағы анонимділік пен тәулік бойы қолжетімділік факторлары мәселені одан әрі ушықтырады: енді ойынға қатысу үшін арнайы орынға барудың қажеті жоқ, кез келген уақытта қосылу мүмкіндігі бар. Бұл бақылау мен шектеуді әлсіретіп, тәуелділіктің жасырын әрі жылдам таралуына жағдай жасайды.

Осы үрдістердің жиынтығы мемлекет үшін стратегиялық тәуекелдер тудырады. Адами капиталдың әлсіреуі еңбек өнімділігінің төмендеуіне, экономикалық өсімнің баяулауына және әлеуметтік жүктеменің артуына алып келеді. Сондықтан бұл мәселені тек жеке әдет немесе уақытша қызығушылық ретінде емес, кешенді әлеуметтік-экономикалық қауіп ретінде қарастыру қажет. Мұндай жағдайда мемлекет тарапынан заңнамалық бақылауды күшейту, онлайн-құмар ойындардың жарнамасын шектеу, лицензиялау талаптарын қатаңдату маңызды. Сонымен қатар, қоғам деңгейінде ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу, ал жеке тұлға деңгейінде саналы цифрлық мәдениетті қалыптастыру қажет. Тек мемлекет, қоғам және әрбір азамат үйлесімді әрекет еткенде ғана цифрлық дәуірдің мүмкіндіктерін қауіпсіз әрі тиімді пайдаланып, лудомания сияқты күрделі құбылыстың алдын алуға болады.

Лудоманияның (құмар ойындарға тәуелділіктің) пайда болуына әсер ететін факторларды бірнеше топқа бөлуге болады. Психологиялық предикторларға импульсивтілік, яғни адамның өз эмоциялары мен әрекеттерін бақылай алмауы, сондай-ақ мазасыздық деңгейінің жоғары болуы, депрессияға бейімділік және стресске төзімділіктің төмендігі жатады. Мұндай ерекшеліктері бар адамдар ойын арқылы қысқа мерзімді жеңілдік немесе ләззат іздеуге бейім келеді.

Әлеуметтік предикторлар да маңызды рөл атқарады. Адамның жақын ортасында бәс тігетін достары немесе туыстарының болуы оның мінез-құлқына әсер етіп, құмар ойындарды қалыпты құбылыс ретінде қабылдауына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік желілердегі агрессивті жарнама, жеңіл табыс туралы уәделер мен жарқын образдар адамдарды ойынға тартуға ықпал етеді.

Биологиялық факторлар да тәуелділіктің қалыптасуына әсер етеді. Кейбір адамдарда генетикалық тұрғыдан тәуелділікке бейімділік болуы мүмкін. Сонымен бірге, мидағы дофамин жүйесінің ерекшеліктері ләззат сезімін күшейтіп, адамды қайта-қайта сол әрекетті қайталауға итермелейді.

Экономикалық предикторларға қаржылық қиындықтар мен жұмыссыздық жатады. Ақша тапшылығы жағдайында адамдар тез әрі оңай табыс табудың жолын іздеп, құмар ойындарға жүгінуі мүмкін. Ал бос уақыттың көп болуы да тәуелділікке әкелетін факторлардың бірі болып табылады.

Лудоманияға бейім тәуекел топтарына ең алдымен жастар жатады. Олардың сыни ойлау қабілеті әлі толық қалыптаспағандықтан, тәуекелге баруға бейімділігі жоғары болады. Қаржылық сауаттылығы төмен азаматтар да тәуекелге жиі барады, себебі олар ақша айналымының заңдылықтарын толық түсіне бермейді.

Бұдан бөлек, психологиялық қиындықтары бар адамдар, мысалы депрессия немесе жалғыздық сезімін бастан кешіретіндер, ойын арқылы шынайы өмір проблемаларынан қашуға тырысады. Интернетті белсенді пайдаланушылар да тәуекелге бейім, өйткені онлайн платформаларға қолжетімділік тәуліктің кез келген уақытында ойынға қатысуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ өзін-өзі бағалауы төмен адамдар мен жеңіске деген шамадан тыс құмарлығы бар тұлғалар да лудоманияға жиі ұшырайды.

Осылайша, лудомания – көптеген факторлардың өзара әсерінен туындайтын күрделі құбылыс. Оның алдын алу үшін психологиялық, әлеуметтік және экономикалық аспектілерді қатар ескеретін кешенді шаралар қажет.

Құмар ойындардың әлеуметтік салдары тек қаржылық шығынмен шектелмейді, ол қоғамның моральдық және әлеуметтік құрылымына да кері әсер етеді. Лудомания «Адал азамат» қағидатына қайшы келетін мінез-құлықты қалыптастырып, адал еңбек, жауапкершілік және табандылық сияқты құндылықтардың әлсіреуіне әкеледі. Оның орнына жеңіл жолмен табыс табуға ұмтылу, тәуекелге негізделген ойлау және кей жағдайда алаяқтық әрекеттерге бейімділік пайда болады. Мұндай тәуелділік отбасылық қатынастардың бұзылуына, қарызға батуға, әлеуметтік оқшаулануға, тіпті қылмыстық әрекеттердің көбеюіне себеп болуы мүмкін. Сонымен қатар, еңбек өнімділігі төмендеп, адамның кәсіби және жеке дамуына кедергі келтіреді.

Осы мәселені шешу үшін кешенді шаралар қабылдау қажет. Ең алдымен, заңнамалық деңгейде букмекерлік кеңселер мен құмар ойындардың жарнамасына қатаң шектеулер енгізу маңызды. Бұл әсіресе жастарды агрессивті маркетингтің ықпалынан қорғауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, ойындарға қатысу үшін жас мөлшерін қатаң бақылау және онлайн платформаларда сәйкестендіру жүйелерін күшейту қажет.

Психологиялық оңалту бағытында мемлекеттік емханалар жанынан лудоманияға шалдыққан адамдарға арналған тегін әрі анонимді көмек көрсететін кабинеттер ашу маңызды. Бұл орталықтарда кәсіби психологтар мен психотерапевтер жұмыс істеп, тәуелділіктен арылуға бағытталған арнайы бағдарламалар жүргізілуі тиіс. Сонымен бірге, тәуелді адамдардың жақындарына да кеңес беру қызметін ұйымдастыру қажет, себебі бұл мәселе тек жеке адамға емес, бүкіл отбасыға әсер етеді.

Ағарту жұмыстары да ерекше рөл атқарады. Мектеп қабырғасынан бастап «ойын тәуелділігінің гигиенасы», қаржылық сауаттылық және тәуекелдерді басқару тақырыптарында жүйелі курстар енгізу қажет. Жастарға құмар ойындардың нақты салдарын түсіндіру, сыни ойлау дағдыларын дамыту және дұрыс қаржылық мінез-құлық қалыптастыру маңызды. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы да түсіндіру жұмыстарын күшейтіп, қоғамда құмар ойындарға қарсы тұрақты иммунитет қалыптастыру қажет.

Қорытындылай келе, лудомания – цифрландыру дәуірінде жаңа сипат алған, тек жеке адамның мәселесі емес, тұтас қоғам мен мемлекеттің тұрақтылығына әсер ететін күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Оның таралуына технологиялық қолжетімділік, психологиялық осалдық, әлеуметтік орта және экономикалық факторлар қатар ықпал етеді.

Ең қауіптісі – бұл тәуелділіктің жасырын түрде дамып, адамның қаржылық жағдайына ғана емес, оның психикалық денсаулығына, отбасылық қатынастарына және кәсіби өміріне ұзақ мерзімді зиян келтіруінде.

Сондықтан лудоманияға қарсы күрес кешенді және көпдеңгейлі болуы тиіс. Мемлекет тарапынан қатаң реттеу мен бақылау, қоғам тарапынан дұрыс құндылықтарды насихаттау, ал жеке деңгейде саналы мінез-құлық пен қаржылық сауаттылықты арттыру өзара үйлескенде ғана нақты нәтиже береді. Әсіресе жастарды қорғау, ақпараттық иммунитет қалыптастыру және психологиялық қолдау жүйесін дамыту – басты басымдықтардың бірі болуы керек.

Тек осындай жүйелі әрі үйлесімді әрекет арқылы ғана қоғам цифрлық мүмкіндіктерді қауіпсіз пайдаланып, лудоманияның таралуын тежеп, салауатты, жауапты әрі өнімді ұрпақ қалыптастыра алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Bechara A. Decision making, impulse control and loss of willpower to resist drugs: A neurocognitive perspective // Nature Neuroscience. – 2005. – Vol. 8, № 11. – P. 1458–1463.

2. Slutske W. S. Common genetic vulnerability for pathological gambling and alcohol dependence in men // Archives of General Psychiatry. – 2000. – Vol. 57, № 7. – P. 666–673.

3. Winters K. C. Gambling involvement and drug use among adolescents // Journal of Gambling Studies. – 2000. – Vol. 16, № 2–3. – P. 175–198.

4. Black D. W. Pathological gambling: A review of the literature // Journal of Clinical Psychiatry. – 2013. – Vol. 74, № 5. – P. 432–440.

5. Winstanley C. A. The utility of rat models of impulsivity in developing pharmacotherapies // British Journal of Pharmacology. – 2011. – Vol. 164, № 4. – P. 1301–1321.

6. Goudriaan A. E. Pathological gambling: A comprehensive review of biobehavioral findings // Neuroscience & Biobehavioral Reviews. – 2004. – Vol. 28, № 2. – P. 123–141.

УДК 004.738:616.89-008.441.13:001.891

ЦИФРОВАЯ СРЕДА, ПРОБЛЕМА ЗАВИСИМОСТИ ОТ АЗАРТНЫХ ИГР И ЕЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Баженова М.Д.
Докторант, Жетысуский университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
bazhenova.meruert@mail

В статье анализируется влияние цифровой среды на распространение азартных игр и формирование игровой зависимости (лудомании). Рассматриваются современные подходы к исследованию аддиктивного поведения, включая биопсихосоциальную модель. Особое внимание уделяется трансформации игорной индустрии в условиях цифровизации, а также факторам, способствующим росту вовлеченности пользователей в онлайн-гэмблинг. Делается вывод о необходимости междисциплинарного подхода к изучению проблемы и разработки комплексных мер профилактики, учитывающих роль цифровых технологий.

Ключевые слова: *цифровая среда, азартные игры, лудомания, зависимость, онлайн-гэмблинг, цифровизация.*

Мақалада цифрлық ортаның құмар ойындардың таралуына және ойынға тәуелділіктің (лудомания) қалыптасуына әсері талданады. Биопсихоәлеуметтік модельді қоса алғанда, тәуелділік мінез-құлқын зерттеудің заманауи тәсілдері қарастырылады. Цифрландыру жағдайында ойын индустриясын трансформациялауға, сондай-ақ пайдаланушылардың онлайн-құмар ойындарға қатысуының өсуіне ықпал ететін факторларға ерекше назар аударылады. Мәселені зерттеуге және цифрлық технологиялардың рөлін ескеретін кешенді алдын алу шараларын әзірлеуге пәнаралық көзқарастың қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: *сандық орта, құмар ойындар, лудомания, тәуелділік, онлайн құмар ойындар, цифрландыру.*

The article analyzes the influence of the digital environment on the spread of gambling and the formation of gambling addiction (ludomania). Modern approaches to the study of addictive behavior, including the biopsychosocial model, are considered. Special attention is paid to the transformation of the gambling industry in the context of digitalization, as well as factors contributing to the growth of user engagement in online gambling. It is concluded that there is a need for an interdisciplinary approach to studying the problem and developing comprehensive prevention measures that take into account the role of digital technologies.

Keywords: *digital environment, gambling, ludomania, addiction, online gambling, digitalization.*

В последние десятилетия цифровая трансформация общества привела к существенным изменениям в структуре досуга и потребления развлекательного контента. Одним из наиболее заметных явлений стало активное распространение азартных игр в онлайн-среде. Если ранее игорная деятельность была локализована в специализированных заведениях, то сегодня благодаря интернет-технологиям она стала доступной практически в любое время и в любом месте.

По данным Всемирной организации здравоохранения, цифровизация значительно увеличила доступность азартных игр, способствуя их нормализации и вовлечению новых категорий пользователей. Это обусловливает актуальность изучения игровой зависимости как сложного социального и медико-психологического феномена.

Гипотеза исследования заключается в предположении о том, что цифровая среда не только увеличивает доступность азартных игр, но и формирует новые механизмы

вовлечения, усиливающие риск развития игровой зависимости по сравнению с традиционными формами гэмблинга.

Методологическую основу исследования составляют:

- биопсихосоциальный подход к изучению зависимого поведения;
- системный подход, позволяющий рассматривать игровую зависимость как комплексное явление;
- междисциплинарный подход, объединяющий правовые, психологические и социальные аспекты.

В работе использованы следующие методы:

- анализ научной литературы и нормативно-правовых актов;
- сравнительный анализ традиционных и онлайн-форм азартных игр;
- обобщение эмпирических данных, представленных в научных исследованиях;
- структурно-функциональный анализ цифровой среды.

Научная новизна работы заключается в следующем:

уточнена роль цифровой среды как самостоятельного фактора формирования игровой зависимости;

выявлены специфические механизмы вовлечения пользователей в онлайн-гэмблинг (геймификация, персонализация, мгновенный доступ);

обоснована необходимость перехода от концепции индивидуальной ответственности игрока к модели цифровой ответственности операторов;

предложен комплексный подход к профилактике лудомании с учётом цифровых факторов.

Целью настоящего исследования является анализ влияния цифровой среды на формирование зависимости от азартных игр, а также рассмотрение современных научных подходов к изучению данного явления.

Игровая зависимость (лудомания) рассматривается как форма поведенческой аддикции, характеризующаяся утратой контроля над игровым поведением и продолжением участия в азартных играх несмотря на негативные последствия[4].

Современные исследования базируются на биопсихосоциальной модели, согласно которой формирование зависимости обусловлено взаимодействием трёх групп факторов:

Биологические факторы:

генетическая предрасположенность, особенности функционирования нервной системы, влияние стрессовых воздействий в раннем возрасте.

Психологические факторы:

низкая стрессоустойчивость, склонность к риску, импульсивность, трудности в эмоциональной регуляции.

Социальные факторы:

доступность азартных игр, влияние ближайшего окружения, особенности семейного воспитания и информационной среды.

Цифровая среда значительно трансформирует характер азартных игр. Основными особенностями онлайн-гэмблинга являются:

- постоянная доступность;
- высокая скорость игрового процесса;
- использование алгоритмов персонализации;
- активное применение маркетинговых технологий.

Данные факторы усиливают вовлечённость пользователей и способствуют формированию устойчивого игрового поведения, что подтверждается современными исследованиями [5].

Отсутствие единой универсальной теории возникновения зависимости объясняется многофакторным характером данного явления.

Цифровая среда выступает не только каналом распространения азартных игр, но и активным механизмом формирования устойчивого интереса к ним. Онлайн-платформы используют широкий спектр инструментов вовлечения:

- персонализированная реклама;
- бонусные системы и программы лояльности;
- элементы геймификации;
- мгновенный доступ через мобильные устройства.

Особую роль играет эффект постоянной доступности, который снижает барьеры входа и способствует формированию привычного поведения. В отличие от традиционных форм гэмблинга, онлайн-игры характеризуются высокой скоростью игровых циклов, что усиливает риск развития зависимости.

Игровая зависимость оказывает комплексное негативное воздействие на личность и общество. Среди основных последствий можно выделить:

- значительные финансовые потери;
- ухудшение межличностных отношений;
- развитие тревожных и депрессивных состояний;
- рост девиантного поведения;
- повышение риска суицидальных проявлений.

Особую опасность представляет постепенный характер развития зависимости, при котором на ранних стадиях отсутствует критическое отношение к собственному поведению.

Современные научные исследования игровой зависимости развиваются по нескольким ключевым направлениям:

1. **Изучение влияния цифровых технологий.** Анализ алгоритмов онлайн-платформ, их роли в формировании зависимого поведения.
2. **Поведенческие и когнитивные исследования.** Выявление механизмов принятия решений и когнитивных искажений у игроков.
3. **Медико-психологические исследования.** Изучение нейробиологических основ зависимости и разработка методов терапии.
4. **Правовые и социальные исследования.** Анализ эффективности государственного регулирования и профилактических мер.

В современных условиях становится очевидной ограниченность подхода, основанного исключительно на индивидуальной ответственности игрока. Более эффективным представляется комплексный подход, включающий:

усиление государственного регулирования;

ограничение рекламы азартных игр;

внедрение цифровых механизмов контроля (лимиты, самоблокировка);

повышение уровня информированности населения;

развитие программ ранней диагностики и помощи.

Особое значение приобретает концепция социальной и цифровой ответственности операторов игорного бизнеса.

В Республике Казахстан игорная деятельность регулируется Законом «Об игорном бизнесе» [1], а также изменениями и дополнениями, внесёнными в 2024 году [2].

Дополнительно реализуются государственные меры противодействия незаконному игорному бизнесу и лудомании, закреплённые в соответствующих программных документах [3].

Результаты анализа показывают, что цифровая среда выступает не только каналом распространения азартных игр, но и активным фактором формирования зависимости. Это требует пересмотра существующих подходов к регулированию игорной индустрии.

Игровая зависимость приводит к значительным негативным последствиям: финансовым потерям, разрушению социальных связей, развитию психических расстройств и девиантного поведения.

Как показывают исследования, подобные последствия носят системный характер и затрагивают не только самого игрока, но и его ближайшее окружение [5].

Современные исследования подтверждают, что онлайн-гэмблинг связан с более высоким уровнем проблемного поведения по сравнению с традиционными формами.

Таким образом, цифровая среда существенно трансформирует характер распространения азартных игр и усиливает риски формирования игровой зависимости. Лудомания представляет собой сложное междисциплинарное явление, требующее комплексного научного анализа.

Эффективное решение данной проблемы возможно только при интеграции усилий государства, научного сообщества и представителей цифровой индустрии. Дальнейшие исследования должны быть направлены на разработку механизмов профилактики, учитывающих специфику цифровой среды и поведенческих особенностей пользователей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года № 219 «Об игорном бизнесе».

2. Закон Республики Казахстан от 8 июля 2024 года № 116-VIII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса, лотерейной деятельности, охраны здоровья, государственной инспекции труда, государственного контроля и исключения излишней законодательной регламентации».

3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2024 года «Об утверждении Комплексного плана по противодействию незаконному игорному бизнесу и лудомании в Республике Казахстан на 2024–2026 годы»

4. Zhatkanbaeva A. Y., Atakhanova S. K., Raiymbergenova K. T., Nakisheva M. K., Aydarkhanova K. N. Анализ законодательства Республики Казахстан по профилактике лудомании (игорной зависимости) // Journal of Actual Problems of Jurisprudence. 2021. Vol. 100. No. 4. P. 80–86.

5. Прилуцкая М. В., Кулиев Р. С. Изучение характеристик игровой активности у клиентов букмекерских контор г. Павлодара (бихевиоральный подход) // Вестник Алматинского государственного института усовершенствования врачей. 2014. № 4. С. 27–30.

ӘОЖ 347.454.1

АЗАМАТТАРДЫҢ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҚТАРЫН ШЕКТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Байсымакова Д.С.
Докторант, Қонаев университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
baisymakovadana@gmail.com

Анаркулова Э.С.
З.ғ.д., доцент, Қырғыз Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Заң Академиясы, Бішкек қ., Қырғызстан Республикасы
elka_anar@mail.ru

Мақала азаматтардың еңбек құқықтарын шектеудің ерекшеліктерін талдауға арналған. Автор олардың конституциялық құқықтық мәртебесін құқықтың арнайы субъектісі ретінде қарастырады және еңбек құқықтарын шектеудің заңдық негіздері мен олардың қолданылу шектерін талдайды. Сонымен қатар, мұндай шектеулердің енгізілу себептері, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, жұмыс беруші мен мемлекеттің мүдделерін қорғау, еңбек тәртібін сақтау қажеттілігі де жан-жақты сипатталады. Зерттеуде жұмыскерлердің құқықтарын қорғау мен қоғам мүдделері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етудің маңызы айқындалып, сондай-ақ еңбек құқықтарын негізсіз шектеуге жол бермеу қажеттігі қарастырылады. Зерттеу нәтижесінде азаматтық қызметті өткеруші тұлғаның құқықтарын қамтамасыз етуден гөрі қоғамдық мүдделердің басымдығы туралы теориялық-әдіснамалық тұжырымдар жасалған. Қызметке жіберу кезінде ескерілетін басымдықтар жүйесін заңнамалық деңгейде қалыптастыру қажеттілігіне назар аударылады.

Кілт сөздер: *еңбек заңнамасы, құқықтарды шектеу, құқық субъектілері, әлеуметтік қорғау, еңбек шарты, өзін-өзі қорғау, құқықтық кепілдіктер.*

Статья посвящена анализу особенностей ограничения трудовых прав граждан. Автор рассматривает их конституционно-правовой статус как специального субъекта права и анализирует правовые основания и пределы применения ограничений трудовых прав. Кроме того, подробно раскрываются причины введения таких ограничений, включая обеспечение общественной безопасности, защиту интересов работодателя и государства, а также необходимость соблюдения трудовой дисциплины. В исследовании подчеркивается важность обеспечения баланса между защитой прав работников и общественными интересами, а также рассматривается необходимость недопущения необоснованного ограничения трудовых прав. По результатам исследования сформулированы теоретико-методологические выводы о приоритете общественных интересов по сравнению с обеспечением прав лиц, проходящих гражданскую службу. Обращается внимание на необходимость законодательного формирования системы приоритетов, учитываемых при направлении на службу.

Ключевые слова: *трудовое законодательство, ограничение прав, субъекты права, социальная защита, трудовой договор, самозащита, правовые гарантии.*

This article examines the specific features of restrictions on citizens' labor rights. The author considers their constitutional and legal status as a distinct legal entity and analyzes the legal grounds and limits for applying restrictions on labor rights. In addition, the reasons for imposing such restrictions are discussed in detail, including the need to ensure public safety, protect the interests of employers and the state, and maintain labor discipline. The study emphasizes the importance of striking a balance between the protection of workers' rights and public interests, and examines the need to prevent unjustified restrictions on labor rights. Based on the study's findings, theoretical and methodological conclusions are formulated regarding the priority of public interests over the protection of the rights of

individuals performing civil service. Attention is drawn to the need for legislative establishment of a system of priorities to be considered when assigning individuals to civil service.

Keywords: *labor legislation, restriction of rights, subjects of law, social protection, employment contract, self-defense, legal guarantees.*

Кіріспе

Азаматтардың құқықтық мәртебесін еңбек заңнамасы аясында қарастыру барысында олардың құқықтары бірнеше негізгі топқа жіктеледі. Ең алдымен, барлық жұмыскерлерге ортақ еңбек құқықтары айқындалады. Олардың қатарына еңбек шартын еркін жасасу құқығы, демалыс алу құқығы, еңбекақының уақтылы төленуіне кепілдік алу құқығы және еңбек қатынастары саласындағы өзге де негізгі құқықтар жатады. Сонымен қатар, жекелеген жағдайларда азаматтардың құқықтық мәртебесіне байланысты қосымша құқықтар немесе белгілі бір шектеулер белгіленуі мүмкін. Мұндай ерекшеліктер еңбек саласын реттейтін арнайы құқықтық нормалармен айқындалып, нақты құқықтық жағдайлардың сипатына қарай қолданылады.

Осылайша, еңбек құқықтарының мазмұны мен көлемі құқықтық реттеу деңгейіне және азаматтардың еңбек қатынастарындағы мәртебесіне тікелей байланысты болып келеді. Осындай тәсіл ғылыми әдебиеттерде де көрініс табады, онда қосымша құқықтардың қатарына жатақханамен қамтамасыз ету және тегін жол жүру құқығы жатқызылатыны көрсетіледі [1, 56 б.]. Демек, еңбек құқықтарын арнайы құқық субъектілері болып табылатын азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының дербес жіктеу тобы ретінде қарастыруға болады.

Осы бағыттағы құқықтық реттеуді жетілдіру және жұмыскерлердің еңбек қауіпсіздігі мен әлеуметтік қорғалу деңгейін арттыру мақсатында ұлттық заңнамаға өзгерістер енгізу тәжірибесі жалғасуда. Бұл үрдіс еңбек құқықтарын қорғаудың институционалдық тетіктерін күшейтуге және құқықтық нормалардың тиімділігін арттыруға бағытталған. Соның бір көрінісі ретінде Мемлекет басшысы «Еңбек жағдайларының қауіпсіздігін қамтамасыз ету, жұмыскерлердің еңбек құқықтарын қорғау және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша еліміздің кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды [2]. Аталған заң еңбек саласындағы құқықтық тетіктерді жаңғыртуға, қауіпсіз еңбек жағдайларын күшейтуге және жұмыскерлердің әлеуметтік құқықтарын қорғау деңгейін арттыруға бағытталған маңызды нормативтік-құқықтық акт ретінде бағаланады.

Жекелеген зерттеушілер, А. А. Любчик, О. Г. Минкова, Н. В. Щербакова еңбек қатынастары шеңберінде жасалатын еңбек шартының өзіндік ерекшеліктеріне назар аударады. Олардың пікірінше, мұндай еңбек шарты еңбек қызметінің сипатына байланысты ерекше түрге жатқызылуы мүмкін [3, 44 б.]. Осы тұрғыда оны педагог қызметкерлердің, ұйым басшыларының, сондай-ақ өзге де арнайы құқықтық мәртебеге ие тұлғалардың еңбек шарттарымен салыстыра қарастыру орынды деп есептеледі [4, 10 б.]. Осыған байланысты, еңбек қатынастарының жекелеген түрлерін реттейтін арнайы нормаларды жүйелеу және оларды Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы шеңберінде кодификациялау қажеттілігі негізделеді.

Сонымен қатар, кейбір зерттеушілер еңбек шартының жекелеген түрлері еңбек қызметінің нақты мазмұнына толық сәйкес келмейді деген пікірді ұстанады [5, 157 б.]. Олардың көзқарасы бойынша, мұндай жағдайларда еңбек шартының орнына қызметтік контракт нысанын қолдану орынды болып табылады.

Еңбек құқықтарының жалпы да, қосымша да түрлері белгілі бір жағдайларда шектелуі мүмкін. Мұндай шектеулер әртүрлі нысанда көрініс табады, атап айтқанда: тыйым салулар, арнайы міндеттердің жүктелуі және қосымша жауапкершіліктің белгіленуі. Зерттеушілердің пікірінше, осындай ерекше шектеулердің болуы жекелеген санаттағы азаматтардың құқықтық мәртебесінің айрықша белгісі болып табылады [6, 34 б.].

Еңбек құқықтарына қойылатын шектеулер азаматтардың еңбек ету еркіндігіне әртүрлі қырынан әсер етеді. Сот тәжірибесі тұрғысынан алғанда, мұндай шектеулердің

негізгі көріністеріне еңбек шартын жасасу еркіндігінің шектері, сондай-ақ құқықтарды өзін-өзі қорғау нысаны ретінде жұмыстан бас тарту мүмкіндігінің шектелуі жатады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізін Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы, оның ішінде еңбек құқықтарын реттейтін нормативтік құқықтық актілер, сондай-ақ аталған саладағы ғылыми еңбектер мен құқықтық доктрина құрайды. Зерттеу барысында жалпығылыми және арнайы құқықтық әдістер кешені кеңінен қолданылды. Атап айтқанда, жүйелік-құқықтық және формальды-заңдық әдістерді пайдалану негізінде құқықтарды өзін-өзі қорғаудың заңды негіздері жан-жақты талданды. Сонымен қатар, қызметті өткерудің басым түрде экстерриториялық қағидатының жүзеге асу ерекшеліктері мен құқықтық заңдылықтарын айқындау мақсатында қолданыстағы нормативтік-құқықтық базаға және құқық қолдану тәжірибесіне кешенді талдау жүргізілді.

Зерттеу шеңберінде қарастырылып отырған мәселелер бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми ұстанымдары сараланып, олардың теориялық тұжырымдары салыстырмалы тұрғыдан бағаланды. Бұл өз кезегінде зерттеу тақырыбының мазмұнын тереңірек ашуға және ғылыми негізделген қорытындылар жасауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінде [7] көзделген жағдайларда еңбек шартын жасасу міндетті сипатқа ие болуы мүмкін, алайда, мұндай жағдайларда еңбек шартын жасасудан бас тартуға заңнамада белгіленген тәртіппен ғана жол беріледі. Сот тәжірибесінде жұмыскердің бастамасы бойынша мерзімді еңбек шартын бұзу жағдайлары да кездеседі. Алайда жекелеген істер бойынша сот жұмыс беруші өкілінің тиісті бұйрығын заңсыз деп танып, қызметкерді бұрынғы лауазымына қайта орналастыру туралы шешім қабылдаған жағдайлар орын алған.

Жекелеген жағдайларда еңбек қатынастарының ерекше сипатына байланысты жұмыскерді өз еркімен де, тәртіптік негіздер бойынша да жұмыстан босатуға заңмен шектеулер қойылуы мүмкін. Мұндай құқықтық режим жұмыскердің еңбек құқықтарын қорғаудың күшейтілген кепілдіктерімен сипатталады. Сот тәжірибесінде еңбек тәртібін бұзғаны үшін жұмыстан шығарылған жұмыскерді бұрынғы лауазымына қайта орналастыру, мәжбүрлі бос жүрген уақыты үшін еңбекақы өндіру және моральдық зиянды өтеу туралы талаптарды ішінара қанағаттандыру жағдайлары кездеседі.

Е.Б.Овдиенко еңбек шартының жұмыскер бастамасы бойынша біржақты бұзылуын шектеу мәселесіне қатысты әртүрлі пікір білдіреді [8, 35 б.]. Кейбір авторлар мұндай шектеулерді еңбек қызметін мерзімінен бұрын тоқтату құқығымен қайшылықта деп бағалайды. Алайда бұл ұстаныммен толық келісу қиын, себебі тиісті құқықтық нормалар еңбек шартын кез келген негізсіз себеппен бұзу құқығын білдірмейді. Керісінше, олар еңбек міндеттерін жалғастыруға объективті кедергі келтіретін белгілі бір жағдайларды айқындайды. Мұндай жағдайларға азаматтың денсаулық жағдайына байланысты еңбекке жарамсыз деп танылуы, сайланбалы немесе басшылық қызметке тағайындалуы, сондай-ақ бас бостандығынан айыруға байланысты еңбек қызметін жалғастыру мүмкін еместігі жатады.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 26-бабына сәйкес [7] еңбек шартын жасасуға белгілі бір шектеулер қойылады. Атап айтқанда, заңнамада көзделген жағдайлардан тыс еңбек шартын жасасудан негізсіз бас тартуға жол берілмейді. Осыған байланысты, жұмыс беруші еңбек шартын жасасуға ниет білдірген азаматпен шарт жасасудан дәлелсіз бас тартқан жағдайда, мұндай әрекет еңбек заңнамасын бұзу ретінде бағалануы мүмкін. Сот тәжірибесінде мұндай даулар қаралып, жұмыс берушінің негізсіз бас тартуы заңсыз деп танылған жағдайлар кездеседі.

Өзін-өзі қорғау құқығына қатысты айтатын болсақ, еңбек заңнамасында мәжбүрлі еңбекке тыйым салу қағидасы бекітілген [9, 175 б.]. Осы қағидаға сәйкес, жұмыскер өзінің өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін еңбек міндеттерін орындаудан бас тартуға құқылы. Сонымен қатар, жұмыс беруші еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз етуге міндетті, оның ішінде

қызметкерді жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз ету де кіреді. Мұндай міндеттер орындалмаған жағдайда жұмыскер еңбек қауіпсіздігі талаптары сақталмаған жұмыс түрлерін орындаудан бас тарта алады.

Практикада жекелеген жағдайларда азаматтар еңбек міндеттерін орындаудан бас тартуы мүмкін. Мұндай жағдайлардың себептеріне еңбек жағдайларына қанағаттанбау, атқаратын лауазым мен еңбекақы деңгейіне келіспеушілік, сондай-ақ денсаулық жағдайына байланысты шектеулер жатады.

Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына сәйкес, жекелеген санаттағы жұмыскерлерді жұмыс орнымен қамтамасыз ету және әлеуметтік кепілдіктер беру мәселелері көзделеді. Атап айтқанда, еңбек шартында немесе заңда көзделген жағдайларда жұмыскерді тұрғын үймен қамтамасыз ету міндеті белгіленуі мүмкін. Осыған байланысты, жұмыскер өз құқықтарының бұзылуы немесе еңбек жағдайларының заң талаптарына сәйкес келмеуі жағдайында өзін-өзі қорғау тетіктерін қолдануға құқылы. Мұндай құқық еңбек құқықтық қатынастары басталған сәттен бастап туындайды және еңбек заңнамасымен кепілдендіріледі.

Сот тәжірибесінде жекелеген жағдайларда жұмыскер еңбек құқықтарының бұзылуына қарамастан еңбек міндеттерін өз бетінше тоқтатып, жұмыс орнын тастап кете алмайтыны жөнінде ұстаным қалыптасқан. Мұндай әрекеттер дәлелсіз жұмысқа келмеу ретінде бағаланып, еңбек тәртібін бұзу ретінде сараланауы мүмкін. Алайда бұл ұстаным жұмыскердің еңбек құқықтарын өзін-өзі қорғау тетігін толық жоққа шығармайды. Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына сәйкес, өзін-өзі қорғау құқығы тек заңда белгіленген тәртіп пен негіздер шеңберінде жүзеге асырылады және ол еңбек тәртібін өз бетінше бұзу құқығын білдірмейді.

Өзін-өзі қорғау құқығын қолдану мәселесіне қатысты сот тәжірибесінде әрбір жағдайдың нақты мән-жайына қарай құқықтық негіздердің бар-жоғы жеке бағаланады. Яғни, бұл құқықтың жалпы түрде қолданылу мүмкіндігі жоққа шығармайды. Жекелеген істерде жұмыскердің жұмыс орнын рұқсатсыз тастап кетуі еңбек міндеттерін бұзу ретінде танылып, тәртіптік жауаптылыққа әкеп соғатын жағдайлар кездеседі. Мұндай әрекеттер еңбек заңнамасында белгіленген рәсімдер сақталмаған жағдайда құқықтарды қорғаудың заңсыз тәсілі ретінде сараланады. Демек, осыған байланысты сот органдары жұмыскердің еңбек құқықтарын қорғау тек заңмен белгіленген тәртіп пен шектерде жүзеге асырылуы тиіс екенін ерекше атап өтеді [10].

Сонымен қатар, сот тәжірибесінде кейбір жағдайларда жұмыскердің еңбек міндеттерін орындаудан бас тартуы заңды негіздерге байланысты деп танылған шешімдер де кездеседі. Мұндай істерде соттар нақты мән-жайларды жан-жақты бағалап, жұмыскердің әрекетінің себептерін ескереді. Жекелеген жағдайда азаматтың еңбек қызметін бастау орнына уақытылы келмеуі, егер ол алдын ала өзінің еңбек жағдайлары туралы ақпарат жинап, объективті түрде еңбекке орналасу мүмкін еместігін анықтаса, сот тарапынан дәлелді себеп ретінде танылуы мүмкін. Сонымен қатар, еңбекке жіберу мерзімінің немесе тәртібінің тиісті түрде нақты белгіленбеуі де істі шешу барысында ескеріледі.

Сот тәжірибесінде жекелеген жағдайларда азаматтың еңбек міндеттерін орындамауы оның құқықтық жағдайына және объективті мән-жайларға байланысты дәлелді деп танылған шешімдер кездеседі. Атап айтқанда, азаматтың денсаулық жағдайына байланысты еңбек қызметін бастау орнына дер кезінде бара алмауы, сондай-ақ еңбек жағдайларының іс жүзінде қамтамасыз етілмеуі туралы алдын ала анықталған ақпарат сот тарапынан маңызды мән-жай ретінде бағаланады. Мұндай жағдайларда азаматтың әрекеттері дәлелді себеп ретінде танылып, құқықтық жауаптылық қолданылмайды.

Жекелеген істерде жұмыскер еңбек қызметін жүзеге асыру орнына келіп, белгілі бір уақыт ішінде тұрғын үймен қамтамасыз етілгенімен, кейіннен мұндай кепілдіктен айырылған жағдайлар да кездеседі. Мысалы, жұмыскер тұрғын үймен уақытша қамтамасыз етіліп, кейін жұмыс берушінің шешімімен одан шығарылған, соның салдарынан ол жалдамалы тұрғын үйде өз қаражаты есебінен тұруға мәжбүр болған. Мұндай жағдайларда соттар жұмыскердің

құқықтарын қорғау мақсатында жұмыс берушіден тұрғын үй жалдау шығындарын өтеуді талап ету туралы шешімдер қабылдаған. Тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселесі еңбек қызметін жүзеге асыру орнының тұрақты тұратын жерден тыс жерде белгіленуімен тікелей байланысты. Осыған орай, еңбек қызметін ұйымдастырудың мұндай тәсілінің тиімділігі ғылыми әдебиеттерде әлі де талқыланып келеді. Кейбір зерттеушілердің пікірінше, азаматтарға еңбек қызметін жүзеге асыру орнын таңдау мүмкіндігін беру еңбек ету еркіндігінің конституциялық кепілдіктерін күшейтіп, еңбек қатынастарының еріктілік сипатын қамтамасыз етеді.

Ғылыми әдебиеттерде еңбек қызметін жүзеге асыру орнын таңдау құқығының шектелу себептері бірнеше факторлармен түсіндіріледі. Атап айтқанда, мұндай шектеулер еңбек қызметінің әртүрлі нысандары арасындағы теңгерімді сақтау қажеттілігімен, құқықты теріс пайдаланудың алдын алу мақсатымен, тиісті жұмыс орындарын іріктеу кезіндегі ұйымдастырушылық қиындықтармен, сондай-ақ еңбек қызметінің әлеуметтік маңызын төмендетпеу қажеттілігімен негізделеді [6, 42 б.].

Сонымен қатар, заңнамада еңбек қызметін тұрғылықты жері бойынша жүзеге асыру мүмкіндігі көзделген. Алайда осы норманың мазмұнының нақты айқындалмауы ғылыми әдебиеттерде құқықтық мәселе ретінде қарастырылады. Мұндай анық еместік құқық қолдану тәжірибесінде түрлі түсіндірулерге әкеліп, азаматтардың еңбек құқықтарын іске асыруда қиындықтар туындатуы мүмкін.

Азаматтарды жұмыс орындары мен лауазымдарға бөлу жария-құқықтық қатынастар шеңберінде жүзеге асырылатындықтан, ол белгілі бір қағидаттарға негізделуі тиіс. Мұндай бөлу процесі жүйелі әрі негізделген сипатқа ие болуы қажет. Ғылыми тұрғыдан алғанда, бөлу кезінде бірнеше басымдықтар ескеріледі. Атап айтқанда, ең алдымен қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне сәйкестік қамтамасыз етілуі тиіс. Сонымен қатар, азаматтардың әлеуметтік кепілдіктерін сақтау, оның ішінде тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселесі маңызды орын алады. Бұдан бөлек, азаматтардың еңбек құқықтарын іске асыру, еңбек ресурстарына деген ұйымдардың қажеттіліктері, сондай-ақ төтенше жағдайлар кезінде еңбек күшін тарту мүмкіндігі де ескеріледі. Осы факторлардың әртүрлі құқықтық және әлеуметтік табиғатын ескере отырып, олардың арақатынасын және басымдық деңгейін айқындау құқық қолдану тәжірибесі үшін маңызды мәнге ие [11, 150 б.].

Бөлу кезінде әртүрлі факторлардың өзара басымдығы нақты жағдайларға байланысты айқындалады. Жекелеген жағдайларда отбасылық жағдайға қатысты мән-жайлар кәсіби біліктілік пен мамандыққа қарағанда басым мәнге ие болуы мүмкін. Сот тәжірибесінде азаматты жұмыс орнына бағыттау барысында оның әлеуметтік жағдайы, материалдық қиындықтары немесе асырауындағы адамдардың болуы ескеріліп, еңбек қызметін тұрғылықты жеріне жақын жерде жүзеге асыру мүмкіндігі берілген жағдайлар кездеседі. Бұл ретте азаматтың білімі мен кәсіби дайындығы әрдайым шешуші фактор ретінде қарастырыла бермейді. Осылайша, әртүрлі факторлардың арақатынасы құқық қолдану тәжірибесінде икемді түрде айқындалып, нақты істің мән-жайларына тәуелді болады.

Жекелеген жағдайларда азаматтар еңбек қызметін тұрғылықты жері бойынша жүзеге асыру кезінде өздерінің отбасылық және әлеуметтік жағдайларын ескеруді сұрайды. Атап айтқанда, мұндай мән-жайларға асырауындағы мүгедектігі бар жақын туысының болуы, оқуын жұмыспен қатар алып жүруі сияқты факторлар жатады. Алайда сот тәжірибесінде мұндай талаптар әрдайым қанағаттандырыла бермейді. Кейбір жағдайларда еңбек қызметін тұрғылықты жері бойынша ұйымдастыру тек тиісті бос жұмыс орындарының болуына немесе азаматтың денсаулық жағдайына байланысты мүмкін деп танылады. Егер мұндай негіздер анықталмаса, азаматтың талаптары қанағаттандырылмайды. Осылайша, әлеуметтік мән-жайлардың болуы әрдайым шешуші фактор болып табылмайды және оларды ескеру нақты құқықтық негіздердің болуына байланысты.

Қорытынды

Жоғарыда қарастырылған мысалдарға сүйене отырып, еңбек ресурстарына деген ұйымдардың қажеттілігі көп жағдайда басымдыққа ие болатынын байқауға болады. Бұл

ретте жұмыскердің білімі, жұмыс тәжірибесі, біліктілігі мен мамандығы сияқты жеке сипаттамалары әрдайым шешуші фактор ретінде ескеріле бермейді. Осы тұрғыдан алғанда, А.В.Серова ұйымдардың кадрлық қажеттіліктері азаматтың кәсіби сипаттамаларын ескеруге қатысты талаптардан жоғары қойылатынын атап өтеді [12, 70 б.].

Жүргізілген талдау негізінде төмендегідей қорытындыларды тұжырымдауға болады.

- Көбінесе азаматтық қызметті өткеруші тұлғалар өз құқықтарын еңбек қызметіне қатысудан бас тарту арқылы қорғауға тырысады, бұл өз кезегінде сот талқылауларына алып келеді.

- Заңнамада азаматтық міндеттерді өткеруші тұлғалардың еңбек шарттарын өз бетінше бұзуына және жұмысты біржақты тоқтатуына тікелей тыйым салынуына байланысты, мұндай азаматтардың өз құқықтарын қорғау шараларын қолдануы әрдайым азаматтық міндеттерді орындаудан жалтарғаны үшін заңдық жауапкершілікке тартылу қаупімен ұштасады.

- Сот тәжірибесінде өз мүдделерін ашық түрде қорғауға бағытталған белсенді әрекеттері бар азаматтық қызметті өткеруші тұлғалар, әдетте, олардың әрекеттері мемлекет алдындағы міндеттерді орындауда туындаған кедергілерді еңсеруге бағытталған жағдайда сот органдары тарапынан қолдау табады. Соттар еңбек шартынан туындайтын міндеттемелерді орындаудан бас тартудың дәлелді негіздері мұқият құжатпен расталған және іс жүргізу тәртібі қатаң сақталған кезде ғана өзін-өзі қорғау әрекеттерін негізді деп таниды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Хасенов М. Х. Трудовое право Республики Казахстан: учебник. В 3-х томах. Т.1. Общая часть - Алматы: Smart University Press, 2023. - 504 с.

2. В Казахстане усилят защиту трудовых прав работников - президент подписал закон // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://www.zakon.kz/sobytiia/6513677-v-kazakhstane-usilyat-zashchitu-trudovykh-prav-rabotnikov--prezident-podpisal-zakon.html (жүгінген күні: 13.04.2026).

3. Любчик А. А., Минкова О. Г., Щербакова Н. В. Трудовой договор и трудовые отношения: особенности правового закрепления и проблемы правоприменения // Lex russica. - 2026. - Т. 79. - №. 1 (230). - С. 37-52.

4. Куров С. В. Правовые средства обеспечения образовательной безопасности // Право и образование. - 2022. - №. 12. - С. 4-13.

5. Шаронов С. А. Частноправовые аспекты правовой модели соотношения трудового договора и контракта о прохождении службы в органах внутренних дел // Вестник Московского университета МВД России. - 2025. - №. 4. - С. 153-161.

6. Корытникова Н.А. Правовое регулирование трудовых отношений в Республике Казахстан. Часть 1. - Костанай: Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынұлы, 2023. - 83 с.

7. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414 (жүгінген күні: 13.04.2026).

8. Овдиенко Е. Б. Односторонний отказ от исполнения договоров в сфере предпринимательской деятельности. - ЛитРес, - 2022. -175 с.

9. Belkhozhayeva D. Z., Baisymakova D. S. Жұмыскерлердің әлеуметтік-еңбек құқықтарын қорғаудың өзекті мәселелері // Bulletin of the Karaganda University “Law Series”. - 2021. - Т. 103. - №. 3. - С. 170-179.

10. Судья Верховного Суда РК - Суханова Н. Т. Практика применения судами некоторых норм трудового законодательства // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://prg.kz/document/?doc_id=30070704&pos=7;161 (жүгінген күні: 15.04.2026).

11. Еремин В. В., Сергеенко Ю. С. Современное состояние и тенденции развития трудового законодательства и законодательства в сфере социального обеспечения // Ежегодник трудового права. - 2026. - Т. 16. - С. 149-161.

12. Серова А. В. Трудоправовое исследование взаимодействия кадровой и государственной политики в цифровую эпоху // Ежегодник трудового права. - 2023. - №. 13. - С. 65-80.

ӘОЖ 364.272:316.6

ҚҰМАР ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІК: ҚАЗІРГІ ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

Батырханқызы І.
Білімгер, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қ., Қазақстан Республикасы
batyrkhan2007@internet.ru

Першеев А.С.
«Конституциялық және азаматтық құқық» кафедра меңгерушісі,
Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қ., Қазақстан Республикасы
alihoja90@mail.ru

Мақалада лудомания, беттинг, онлайн-гэмблинг және мінез-құлықтық тәуелділіктің өзге де түрлері жан-жақты қарастырылады. Тәуелсіздік алғаннан бері еліміздің ақпараттық кеңістігі мен ойын-сауық индустриясы түбегейлі өзгеріп, азарт ойындарына деген қолжетімділік айтарлықтай артты. Мақалада халықтың құмар ойындарға тартылу ауқымы, мотивациялары, тәуекел топтары мен предикторлары талданады. Қазақстандық статистикалық деректер, шетелдік ғалымдардың зерттеулері және психологиялық-әлеуметтік салдарлар негізінде проблеманы шешу жолдары мен ұсыныстар берілген.

Кілт сөздер: *лудомания, гэмблинг, беттинг, мінез-құлықтық тәуелділік, тәуекел топтары, онлайн-ойындар.*

В статье рассматриваются лудомания, беттинг, онлайн-гэмблинг и другие формы поведенческой зависимости. С момента обретения независимости Казахстан претерпел значительные изменения в информационном пространстве, что привело к широкому распространению азартных игр. Анализируются масштабы вовлечённости населения, мотивация игроков, группы риска и предикторы зависимости. На основе казахстанской статистики, исследований зарубежных учёных и психосоциальных последствий предлагаются пути решения проблемы.

Ключевые слова: *лудомания, гемблинг, беттинг, поведенческая зависимость, группы риска, онлайн-игры.*

This article examines ludomania, sports betting, online gambling, and other forms of behavioral addiction. Since Kazakhstan's independence, the country's information environment has undergone major changes, significantly increasing access to gambling. The article analyzes the scope of public gambling participation, player motivations, risk groups, and addiction predictors. Based on Kazakhstani statistical data, international academic research, and psychosocial consequences, solutions and recommendations are proposed.

Keywords: *ludomania, gambling, betting, behavioral addiction, risk groups, online gambling.*

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін ақпараттық технологиялар, телекоммуникация және ойын-сауық салаларында айтарлықтай ілгерілеп, халықтың өмір салтын түбегейлі өзгертті. Бұл өзгерістердің бір маңызды аспектісі – құмар ойындары мен ставкаларға қолжетімділіктің айтарлықтай артуы. Смартфондар мен жылдам интернеттің кең таралуы онлайн құмар ойындарының адамдардың күнделікті өміріне терең енуіне жол ашты. Бұл жағдай лудоманияның, яғни құмар ойындарына деген патологиялық тәуелділіктің, Қазақстанда ұлттық деңгейдегі өзекті мәселеге айналуына себеп болды. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) лудоманияны ресми түрде психикалық ауру ретінде мойындайды. Бұл тәуелділік, алкоголь немесе нашақорлық сияқты заттарға тәуелділіктен ерекшеленеді, себебі ол заттарсыз, тек мінез-құлық арқылы дамиды. Дегенмен, оның мидағы дофамин жүйесіне әсері есірткіге ұқсас екені ғылыми түрде дәлелденген. Бұл

мақалада Қазақстандағы құмар ойындарына қатысты мәселенің ауқымы, адамдардың оған тартылу себептері, қалыптасқан стереотиптер, қауіпті топтар мен олардың алғышарттары жан-жақты талқыланып, проблеманы шешу жолдары ұсынылады.

Ресми статистика мен нақты ауқым арасындағы алшақтық — Қазақстандағы лудомания мәселесінің ең өткір тұсы. Денсаулық сақтау министрлігінің деректері бойынша 2026 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша «патологиялық құмаройынға тартылу» (F63) диагнозымен есепке алынған адам саны небәрі 9 болған [1]. Алайда шындық мүлдем басқа.

Мәжіліс депутатының сұрауында Қазақстанда кемінде 350 мың адамның лудоман екені, олардың басым бөлігінің жасөспірімдер екені атап өтілген [2]. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев 2024 жылы Ұлттық құрылтай отырысында букмекерлік кеңселер мен казиноның тұрақты клиенттері шамамен 400 мың адамды құрайтынын мәлімдеді [3]. «Esbol Qory» қоғамдық қоры дайындаған аналитикалық баяндамада лудомандар саны 442,5 мыңға жетуі мүмкін деген болжам жасалды, олардың басым бөлігі 18–30 жас аралығындағы адамдар [4].

Гендерлік бөліністе: зерттеулер лудомандар арасында ерлердің үлесі 90%-ды құрайтынын, орташа жасы 29 шамасы болатынын, ал олардың 71,6%-ының жоғары білімі барлығын көрсетеді[4]. 2022 жылы азарт ойындар мен бәс жасасу саласындағы қызметтер көлемі 2019 жылмен салыстырғанда 40 есе өскен. Тек 2025 жылдың бірінші тоқсанында ғана тұрғындардың осы салаға жұмсаған шығыны 100,1 млрд теңгеден асқан болатын. Қазақстандық контексте халықтың ойынға тартылуының негізгі себептері ретінде экономикалық факторлар бірінші орынға шығады: тез байып кету үміті, қарызды жабу ниеті, жұмыссыздық пен кедейлік. McCormick және т.б. (1984) зерттеуі депрессия мен өзін-өзі бағалаудың төмен болуы адамды азарт ойындарына итермелейтінін дәлелдеген болатын, яғни ойын процесі тек уақытша ғана психологиялық жеңілдік береді [5].

Жастардың тартылуында цифрлық ортаның маңызы ерекше. Смартфон арқылы кез келген уақытта, кез келген жерде ойнау мүмкіндігі — бүгінгі онлайн-гэмблинг өсімінің басты себебі. Букмекерлік ұйымдар ойыншыға «спортты сүйетін, аналитикалық ойлайтын адам» ретінде өзін ұсынуға мүмкіндік беріп, азарт ойынын «ойын» емес «дағды» ретінде таныстырады. Кастер (1985) патологиялық гэмблингті үш сатылы ауру ретінде сипаттаған: жеңістер кезеңі (жеңу, азарт артады), шығындар кезеңі (зиянды жабу үшін одан да көп ойнау), үмітсіздік кезеңі (барлық байланыстардың үзілуі, криминал, суицид қаупі. Бұл модель ДСМ-5 классификациясында мойындалған, лудомания «субстанциямен байланысты және тәуелділік бұзылыстары» бөліміне енгізілген.

Морейра жасаған жүйелі шолуда гэмблинг тәуелділігінің дамуына ықпал ететін факторлар жан-жақты талданды. Оның нәтижелері бойынша басты предикторлар мыналар:

1) Демографиялық факторлар: жасы 18–35 аралығындағы, жалғыз немесе 5 жылдан аз некеде тұратын, жалғыз тұратын ер адам;

2) Социо-экономикалық факторлар: төмен білім деңгейі, қаржылық қиындықтар, жұмыссыздық;

3) Психологиялық факторлар: жоғары сенсация іздеу (sensation seeking), импульсивтілік, депрессия, үрей;

4) Отбасылық факторлар: ата-анасының гэмблинг немесе алкоголь тәуелділігі — ұрпаққа берілетін тәуекелді 3 есе арттырады;

5) Цифрлық факторлар: смартфон арқылы ойынға оңай қол жеткізу, нелегал платформалардың болуы [6].

Luke Clark (Кембридж университеті) нейроғылым тұрғысынан гэмблинг кезіндегі мидың вентралды стриатумы мен префронталды қыртысының өзгеруін зерттеп, азарт ойынының шешім қабылдауды бұрмалайтынын, яғни шағын ықтималдықтарды асыра бағалайтынын дәлелдеді Университет Colorado Boulder зерттеушілері (2021) генетикалық факторлардың маңызын баса атап, гэмблинг тұрпаттары арасында проблемалық ойынның ең жоғары деңгейі генетикалық факторлармен тығыз байланысты екенін анықтады. Қазақстан бойынша «Esbol Qory» қорының аналитикалық баяндамасы лудоманияның ең

жоғары тәуекел тобы — 18–35 жастағы ер адамдар, атап айтқанда аз қамтамасыз етілген немесе психологиялық қиындық кезеңіндегілер екенін нақтылады. Отбасы жіктелімі бойынша: лудомандардың 50%-дан астамы некеде тұрады немесе балалы болып келген, 90%-ы — қазақ этникалық тобының өкілдері [4].

Кәсіби бөлініс бойынша тәуекел тобы: құрылыс және өнеркәсіп саласы (18,3%), қаржы секторы (13,3%), мемлекеттік қызметкерлер мен кәсіпкерлер (11,7%) [7]. Ғалымдардың зерттеуі бойынша жасөспірімдер проблемалық интернет-ойындар, гэмблинг және әлеуметтік желіге тәуелділіктің ең жоғары тәуекел тобы болып табылады·Лудомания адамның барлық өмір саласына зиян тигізеді. Психологиялық тұрғыдан: депрессия, үрей бұзылысы, суицид қаупі жоғарылайды. Гэмблинг бұзылысы депрессия, заттарды теріс пайдалану, тұрмыстық зорлық-зомбылық, банкроттық және суицид деңгейінің жоғарылауымен тікелей байланысты.

Қазақстандық деректер бойынша экономикалық салдарлар алапат: бір лудоманның орташа қарызы шамамен 10 млн теңгені құрайды [2]. Лудомандардың МҚҰ (микроқаржылық ұйымдар) арқылы кредитке тәуелді болуы оларды «қарыз тұзағына» бекітеді. Некеде тұратындардың 70%-ы ажырасу немесе отбасы бұзылуымен бетпе-бет келеді [2].

Криминогендік салдарлар да маңызды: лудомания қылмыстылықтың өсуімен тікелей байланысты. Ішкі істер министрі Марат Ахметжановтың мәліметтері бойынша азарт ойындарымен байланысты правонарушениелер жылдан жылға артып келеді. Лудомандар мемлекет бюджетіне де жанама жүк болады: жұмыспен қамту, денсаулық сақтау, құқық қорғау шығыстары артады. Қазақстанда 2024–2026 жылдарға арналған заңсыз азарт ойын бизнесіне және лудоманияға қарсы күрестің кешенді жоспары іске қосылды· 2024 жылдан бастап тәуелділік қаупі бар адамдар үшін консультативтік бақылау форматы енгізілді, бұл адамдарға жалпы дерекқорға енбестен, ерікті және құпия түрде көмек алуға мүмкіндік береді [8].

Халықаралық тәжірибе негізінде мынандай ұсыныстарды бөліп атауға болады:

1) Алдын алу: мектеп пен университеттерде медиасауаттылықты, қаржылық сауаттылықты және тәуелділіктің психологиясын оқыту;

2) Ерте анықтау: бастауыш медициналық көмек деңгейінде скрининг, онлайн-сауалнамалар;

3) Емдеу: когнитивтік-мінез-құлықтық терапия (КМТ), «Анонимді ойыншылар» тобы, фармакологиялық қолдау;

4) Заңнамалық шаралар: жарнамаға шектеу, нелегал платформаларды бұғаттау, өзін-өзі шектеу опцияларын міндетті ету;

5) Стигманы азайту: жалпы халықты ақпараттандыру науқандары, лудоманияны «мінез-құлық ауруы» ретінде позициялау.

Лудомания, яғни құмар ойындарға тәуелділік, бүгінгі таңда 21-ші ғасырдың психологиялық, әлеуметтік және экономикалық салаларына елеулі әсер ететін күрделі мәселе болып табылады. Қазақстанда бұл проблеманың ауқымы ресми статистикада көрсетілгеннен әлдеқайда кең, бұл жағдайды одан әрі ушықтырады. Мыңдаған адам осы тәуелділіктен зардап шексе де, мамандарға көмек сұрап баратындардың саны өте аз. Бұл жағдайдың негізгі себептері – қоғамдағы қорқыныш пен жасыру (стигма) және ақпараттың жеткіліксіздігі. Ғылыми зерттеулер лудоманияны тек бір фактормен байланыстырмай, оны күрделі биопсихоәлеуметтік құбылыс ретінде қарастырады. Адамның туа біткен бейімділігі, психологиялық осалдығы, экономикалық жағдайы және цифрлық технологиялардың кең таралуы сияқты факторлар өзара әсер ете отырып, тәуелділікті күшейтеді. Сондықтан, бұл мәселені шешу үшін кешенді тәсіл қажет. Мемлекеттік саясат, білім беру жүйесі, азаматтық қоғам және бизнес өкілдері бірлесіп жұмыс істегенде ғана нақты нәтижелерге қол жеткізуге болады. Болашаққа арналған ұсыныстар қатарында Қазақстанда лудоманияға қатысты жүйелі эпидемиологиялық зерттеулерді жаңарту, тәуелділікке шалдыққандарды есепке алатын ұлттық реестр құру, мамандардың санын көбейту бастамасымен ғылыми негізде жасалған алдын алу бағдарламаларын кеңінен енгізу бар.

Құмар ойындарға тәуелділік – қазіргі қоғамдағы өзекті әрі күрделі мәселелердің бірі. Ол жеке адамның психологиялық жағдайына ғана емес, оның отбасысына, әлеуметтік ортасына және жалпы қоғамның тұрақтылығына кері әсерін тигізеді. Мұндай тәуелділік материалдық шығындарға, уақыттың босқа өтуіне, сондай-ақ тұлғаның рухани құлдырауына алып келуі мүмкін.

Сондықтан бұл мәселені шешу үшін кешенді шаралар қажет: халық арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізу, алдын алу бағдарламаларын дамыту, психологиялық көмек көрсету және заңнамалық бақылауды күшейту. Әсіресе жастар арасында салауатты өмір салтын насихаттау маңызды.

Қорыта айтқанда, құмар ойындарға тәуелділікпен күрес – тек жеке адамның емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Тек бірлескен әрекет арқылы ғана бұл мәселенің алдын алып, оның зардаптарын азайтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/epidemiya-azarta-v-kazahstane-lechat-ludomaniyu-besplatno-597040/ (2026 жыл, 18 сәуір)

2. https://bizmedia.kz/2022-06-22-lyudi-v-rk-silno-podverzheny-azartu/ (2022 жыл)

3. https://altaitv.kz/ru/news/19014

4. https://www.zakon.kz/obshestvo/6472670-pervoe-v-kazakhstane-issledovanie-ludomanii-provel-obshchestvennyy-fond-Esbol-Qory.html

5. McCormick R.A. et al. Affective disorders among pathological gamblers seeking treatment, p-215,218

6. Moreira D. et al. Risk Factors for Gambling Disorder: A Systematic Review // Journal of Gambling Studies. — 2023. — Vol. 39(2). — P. 483–511.

7. https://24.kz/ru/news/social/720969-kto-chashche-vsego-stradaet-ot-ludomanii-v-kazakhstane

8. https://www.ratel.kz/outlook/ludomanija_v_kazahstane_my_dvizhemsja_k_sotsialnoj_katastrofe

ӘОЖ: 349.2

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Белхожаева Д.Ж.
PhD, қауымдастырылған профессор м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
dinar_15@list.ru

Жомартқызы А.
З.ғ.м., аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
zhomartkyzya@gmail.com

Даубасов С.Ш.
З.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
sabit_75@mail.ru

Мақалада цифрландыру жағдайында еңбек қатынастарын реттеудің теориялық және практикалық мәселелері кешенді түрде қарастырылады. Қазіргі цифрлық трансформация жағдайында еңбек нарығының құрылымы мен мазмұнының өзгеруі, жұмыспен қамтудың жаңа формаларының қалыптасуы және еңбек қатынастарының сипатының жаңаруы талданады. Зерттеу аясында цифрлық технологияларды еңбек саласына енгізудің негізгі үрдістері, олардың жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы өзара әрекеттесуге әсері, сондай-ақ еңбек қатынастарын құқықтық реттеудің өзекті мәселелері айқындалады. Еңбек қатынастарының прекаризациясы, икемді жұмыспен қамтудың кеңеюі, жұмыскердің жеке уақытының шекараларының бұлыңғырлануы және цифрлық бақылау тетіктерінің күшеюі сияқты тәуекелдерге ерекше назар аударылады. Зерттеу нәтижелері цифрландыру жағдайында еңбек қатынастарын тиімді реттеудің стратегиялық бағыттарын айқындауға, сондай-ақ еңбек саласындағы құқықтық және институционалдық тетіктерді жетілдіруге ғылыми негіз қалыптастыруға бағытталады.

Кілт сөздер: *цифрландыру, еңбек нарығы, еңбек құқығы, еңбек қатынастары, платформалық жұмыспен қамту, қашықтықтан жұмыс*

В статье комплексно рассматриваются теоретические и практические вопросы регулирования трудовых отношений в условиях цифровизации. Анализируются изменения структуры и содержания рынка труда в условиях современной цифровой трансформации, формирование новых форм занятости и трансформация характера трудовых отношений. В рамках исследования определяются основные тенденции внедрения цифровых технологий в сферу труда, их влияние на взаимодействие между работником и работодателем, а также актуальные проблемы правового регулирования трудовых отношений. Особое внимание уделяется таким рискам, как прекаризация трудовых отношений, расширение гибких форм занятости, размывание границ личного времени работника и усиление механизмов цифрового контроля. Результаты исследования направлены на определение стратегических направлений эффективного регулирования трудовых отношений в условиях цифровизации, а также на формирование научной основы для совершенствования правовых и институциональных механизмов в сфере труда.

Ключевые слова: *цифровизация, рынок труда, трудовое право, трудовые отношения, платформенная занятость, дистанционная работа.*

The article comprehensively examines the theoretical and practical issues of regulating labor relations in the context of digitalization. It analyzes changes in the structure and content of the labor market under digital transformation, the emergence of new forms of employment, and the evolving nature of labor relations. The study identifies key trends in the introduction of digital technologies into the labor sphere, their impact on the interaction between employees and employers, as well as current challenges in the legal regulation of labor relations. Particular attention is given to risks such as labor precarization, the expansion of flexible employment, the blurring of working time boundaries, and the intensification of digital surveillance. The findings are aimed at defining strategic directions for the effective regulation of labor relations in the digital era and at providing a scientific basis for improving legal and institutional mechanisms in the labor sphere.

Keywords: *digitalization, labor market, labor law, labor relations, platform employment, remote work*

Қазақстан Республикасы Президентінің 2024 жылғы 30 шілдедегі № 611 Жарлығымен бекітілген 2029 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында: «3-басымдық. Кадрлық әлеуетті дамыту және стартаптардың экожүйесін нығайту. Цифрлық экономиканың кадрлық әлеуеті мен экожүйесі. Цифрлық құзыреттерді дамыту. Цифрлық сауаттылықтың жалпы артуы жұмыс міндеттерінде технологияларды тиімді пайдалану есебінен еңбек өнімділігінің өсуін қамтамасыз етеді» [1]. Осылайша, алға қойылған негізгі мақсаттардың бірі - еңбек өнімділігінің тұрақты өсімін қамтамасыз ету және жұмыссыздық деңгейін төмендету. Бұл міндеттер жұмыскерлердің еңбек жағдайларын жетілдірумен, сондай-ақ еңбек нарығының қазіргі заманғы үрдістер мен өзгермелі талаптарға бейімделуімен тығыз байланысты. Осы орайда, еңбек қызметінің түрлі салаларына ықпал ететін жаңа әлеуметтік-экономикалық және цифрлық технологиялық үрдістерді ескерудің маңыздылығы арта түседі. Өйткені, 2023-2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасында: «цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану арқылы экономиканың түрлі салаларын трансформациялау және олардың одан әрі дамуын қамтамасыз ету» міндеті алға қойылған. Тұжырымдаманың түйінді мақсаты - азаматтардың өмір сүру сапасын арттыру, ал оны жүзеге асыру тетігі ретінде цифрлық технологияларды кеңінен қолдану көзделіп отыр [2].

Қазіргі кезеңде еңбек қатынастары саласындағы ең елеулі өзгерістердің бірі еңбек нарығындағы өзара іс-қимыл үдерістерін цифрландыру болып табылады. Бұл үрдіс жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы қашықтықтан өзара әрекеттесудің қалыптасуын, сондай-ақ еңбек қызметінің түрлі кезеңдерінде цифрлық технологиялардың кеңінен енгізілуін қамтиды [3]. Мұндай өзгерістердің алғышарттары COVID-19 пандемиясы барысында байқалған еңбек нарығы құрылымындағы түбегейлі трансформациялар болды. Атап айтқанда, пандемия кезеңінде халықтың жұмыспен қамтылу құрылымы айтарлықтай өзгеріске ұшырап, қашықтан жұмыс істейтін жұмыскерлердің үлесі едәуір артты [4]. Қашықтықтан жұмыспен қамтудың өзектілігі еңбек нарығындағы өзара іс-қимыл үдерістеріне цифрлық технологияларды жедел енгізуге түрткі болды. Мұндай үрдістер қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтпай, одан әрі жалғасын табуда.

Жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы қашықтықтан өзара іс-қимыл технологияларын қолдану халықты жұмыспен қамту әлеуетін арттыруға ықпал етеді. Алайда, бұл үрдіс жұмыскер үшін белгілі бір тәуекелдермен қатар жүруі мүмкін, себебі қашықтықтан жұмыспен қамту барлық қызмет салаларында және барлық кезеңдерде бірдей тиімді бола бермейді. Мұндай жағдайда жұмыс беруші қашықтықтан жұмыс істеу уақытын жұмыскер жүктемесінің төмендеуі ретінде қабылдап, бұл жалақы мөлшерінің қысқаруына немесе қысқа мерзімді еңбек шарттарының жасалуына алып келуі мүмкін [5]. Билік органдары жұмыскерлердің алдында тұрған тәуекелдерді мойындай отырып, азаматтардың мүдделерін қорғауға бағытталған әртүрлі нормативтік актілерді қабылдайды. Бұл тұрғыда

еңбек заңнамасындағы өзгерістер жұмыскер мен жұмыс берушінің әлеуметтік өзара әрекеттесу үдерістерін жетілдіруге бағытталады. Әлеуметтік-еңбек қатынастарын трансформациялаудың кешенді талдауын жүзеге асыру үшін аталған саланың академиялық зерттеулерін жүйелеу және нормативтік-құқықтық реттеудегі өзгерістердің динамикасын жан-жақты сараптау қажет.

Қазіргі кезеңде әлеуметтік-еңбек қатынастарының трансформациясы еңбек қатынастарын цифрландыру үдерісінің қарқынды кеңеюімен қатар жүріп жатыр. Бұл үдерістің жеделдеуіне түрлі салаларда жасанды интеллект технологияларының кең көлемде енгізілуі айтарлықтай ықпал етуде [6]. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы пандемия кезінде қашықтан жұмыспен қамту форматын жедел енгізу қажеттілігімен айқындалды. Алайда еңбек қатынастарын цифрландыру процесі мемлекеттік реттеу тетіктерін жетілдіру барысында назар аударуды қажет ететін бірқатар теріс салдарға алып келді. Атап айтқанда, еңбек қатынастарының тұрақсыздану мәселесі тереңдей түсті [7], жұмыс күшінің біліктілігінің тез ескіруі немесе амортизациясы үдерісі жеделдеді, сондай-ақ жеке өмір мен жұмыс уақыты арасындағы шекаралардың көмескіленуі айқын байқала бастады.

Қашықтан жұмыспен қамтылған жұмыскерлер, әдетте, мерзімді еңбек шарттары негізінде жұмыс істейді [8]. Мұндай жағдайда жұмыскерлердің еңбек шартын болашақта ұзарту мүмкіндігі шектеулі болады. Бұл жағдай еңбек қатынастарының тұрақсыздануына алып келеді және азаматтардың әлеуметтік күтулеріне жағымсыз әсер етіп, олардың әлеуметтік мінез-құлқының өзгеруіне себепші болады [9]. Еңбек қатынастарында цифрлық технологияларды қолдану еңбек шартының нысаны ретінде қысқа мерзімді келісімдердің кеңінен таралуына алып келуде, бұл өз кезегінде қызметкерді өзінің кәсіби біліктілігін үнемі жетілдіруге мәжбүрлейді. Цифрландыру еңбек нарығындағы ақпараттың қолжетімділігін арттырып, жұмыс іздеуге байланысты транзакциялық шығындарды азайтады, бұл еңбек құқықтық қатынастарындағы тараптардың өзара әрекеттесуінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді [10].

Қашықтықтан жұмыс істеу нысаны Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне сәйкес еңбек қатынастарының заңды түрі болып табылады және жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы өзара әрекеттесу цифрлық байланыс құралдары арқылы жүзеге асырылады (ҚР ЕК 138-бабы) [11]. Мұндай өзара әрекеттесу еңбек қатынастарына бірқатар оң және теріс құқықтық салдарлар әкеледі [12]. Оң әсерлердің қатарына жұмыскердің еңбек функциясын тұрғылықты жерінен тыс шықпай орындау мүмкіндігі жатады. Бұл жол жүруге кететін уақытты үнемдеуге, сондай-ақ отбасымен өзара байланыстарды арттыруға ықпал етеді [13].

Дегенмен, қашықтықтан жұмыс істеу еңбек тәртібі мен еңбек уақытының нақты шекараларын бұлыңғырлатады. Жұмыс берушінің тәулік бойы байланыс құралдары арқылы тапсырма беру мүмкіндігі еңбек уақыты мен демалыс уақытының шекарасын бұзып, жұмыскердің құқықтары мен заңды мүдделеріне нұқсан келтіруі мүмкін. Мұндай жағдайлар ҚР Еңбек кодексінің 68-бабында белгіленген жұмыс уақытының ұзақтығына және 84-бапта көрсетілген демалыс уақытына қатысты нормалардың бұзылуына алып келуі ықтимал. Сонымен қатар, бұл құбылыс тұрақты емес жұмыспен қамтудың кеңеюіне себеп болуы мүмкін, бұл өз кезегінде әлеуметтік кепілдіктердің әлсіреуіне және еңбек қатынастарының тұрақсыздануына жол ашады.

Бүгінде қашықтықтан жұмыс істеу нысанының кең таралуы ұжымдық еңбек қатынастарының дәстүрлі құрылымына әсер етуде. Цифрлық технологиялар қолданылмаған жағдайда жұмыскерлер еңбек қызметін бір ортада жүзеге асырып, ұзақ уақыт бойы тікелей қарым-қатынас орнату арқылы әлеуметтік байланыстарды нығайтты. Мұндай жағдайда еңбек ұжымдары тек қана кәсіби өзара әрекеттестікпен емес, сонымен қатар бейресми қарым-қатынастармен де ерекшеленетін және әлеуметтік капиталдың қалыптасуына ықпал ететін тұрақты құрылымдар ретінде қалыптасты. Алайда, қашықтықтан жұмыс істеу режимінде цифрлық өзара әрекеттесу жұмыскерлер арасында жеке байланыстарды шектейді. Бірқатар жұмыс берушілер мұндай жағдайда

жұмыскерлердің тұрақты бейресми қарым-қатынас жасау мүмкіндігін жоғалтатынын атап өтуде. Бұл жұмыскердің еңбек қатынастары жүйесінде тұлғалық мазмұнын жоғалтып, тек орындалатын функциялар жиынтығы ретінде қарастырылуына алып келеді. Мұндай үдеріс әлеуметтік капиталдың жойылуына және жұмыскердің жұмыс берушіге деген адалдығының төмендеуіне себеп болады. Бұл, өз кезегінде, ұжымдық сенім деңгейінің әлсіреуіне және жұмыс берушінің ішкі еңбек тәртібін қамтамасыз ету қабілетіне теріс әсер етеді.

ҚР Еңбек кодексінің 1-бабында көрсетілген еңбек қатынастарының негізінде жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы өзара сенім және әлеуметтік серіктестік қағидаттары жатыр. Ал ұжым ішіндегі сенімнің әлсіреуі еңбек тәртібінің сақталуына, еңбек дауларын шешуге және корпоративтік мәдениеттің қалыптасуына кедергі келтіреді. Осы тұрғыдан алғанда, қашықтықтан жұмыспен қамту тек техникалық не ұйымдастырушылық құбылыс емес, сонымен қатар еңбек құқығында реттелуі тиіс күрделі әлеуметтік-құқықтық феномен болып табылады. Соңғы он жыл ішінде жұмыспен қамтудың стандартты емес нысандарының өсуі байқалуда, демек әлем бойынша цифрлық еңбек платформаларының саны бес есеге артты. Платформалық жұмыспен қамту көптеген адамдар үшін табыс табудың және кәсіби даму мүмкіндіктерін жүзеге асырудың тиімді құралына айналуда [8].

Еңбек қатынастарының ашықтығын арттыру және жұмыс берушілердің еңбек шарттары бойынша өз міндеттемелерін тиісінше орындауын қамтамасыз ету мақсатында цифрлық технологияларды енгізу қазіргі кезеңде ерекше маңызға ие. Осы тұрғыда Қазақстанда цифрлық инфрақұрылым элементі ретінде «HR Enbek» ақпараттық жүйесі арқылы кәсіпорындардың штат кестесін декларациялау тетігі енгізілді. Аталған жүйе қызметкерлердің лауазымдық құрылымы мен еңбекақысы туралы мәліметтерді қамти отырып, еңбек қатынастарының айқындығын қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен бірге, жүйеде деректердің құпиялылығы мен шектеулі қолжетімділік қағидаттары сақталып, ақпараттық қауіпсіздік талаптарына сәйкес реттеледі. Бұдан бөлек, еңбек және ұжымдық шарттарды жасасу рәсімдерін электрондық форматқа көшіру еңбек қатынастарын басқарудың тиімділігін арттырып, әкімшілік рәсімдерді оңтайландыруға мүмкіндік береді. Бұл шаралар еңбек заңнамасының сақталуын күшейтіп қана қоймай, жалған жұмыспен қамту тәуекелдерін төмендетуге, сондай-ақ ұйымдардың құрылымы, штат саны және еңбекақы қоры туралы мәліметтердің заңды әрі жүйелі қолжетімділігін қамтамасыз етуге ықпал етеді [14].

Осы бағыттағы саясаттық бастамалар Қазақстан Республикасының еңбек нарығын дамытудың 2024-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында [15] да көрініс тапқан. Аталған құжатта жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларын цифрландыру, атап айтқанда Enbek.kz платформасы арқылы қызметтерді онлайн форматқа көшіру көзделген. Бұл ретте жұмыссыз азаматтарға қашықтықтан мансаптық консультация беру, жұмысқа орналасу процестерін бейне-түйіндеме және бейне-әңгімелесу құралдары арқылы жүзеге асыру, цифрлық еңбек практикасын енгізу, бос жұмыс орындарын автоматты үйлестіру, сондай-ақ жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін түйіндемелер базасын қалыптастыру жоспарлануда. Сонымен қатар, платформалық жұмыспен қамту аясында жұмыскерлерді тіркеу мен олардың әлеуметтік қорғалуын автоматтандыру мақсатында арнайы электрондық сервистерді енгізу және тиісті салықтық режимдерді қолдану қарастырылған. Аталған шаралар еңбек қатынастарының жаңа формаларын құқықтық тұрғыдан реттеуге және цифрлық экономиканың талаптарына бейімделген институционалдық негіз қалыптастыруға бағытталған.

Сонымен бірге, жүргізілген авторлық зерттеулер әлеуметтік-еңбек қатынастары саласындағы еңбек құқықтарын қорғау институттарына, соның ішінде кәсіподақтарға деген сенім деңгейінің төмендігін көрсетеді [16]. Бұл жағдай цифрландыру үдерістерінің еңбек саласына тек технологиялық өзгерістер ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік сенім мен институционалдық өзара әрекеттесудің трансформациясын да алып келетінін дәлелдейді. Осыған байланысты, қазіргі кезеңде саналы еңбек өмірінің сапасын бағалау, еңбек әлеуетін тиімді пайдалану және цифрландыру жағдайында жұмыскерлердің құқықтарын қорғау мәселелері

кешенді ғылыми зерттеуді талап етеді. Сонымен, цифрлық жұмыспен қамтуды тиімді мониторингтеу мен реттеу құралдарын әзірлеу, сондай-ақ цифрлық еңбек феноменін теориялық және қолданбалы тұрғыдан зерделеу кез келген ұлттық экономика үшін өзекті бағыттардың бірі болып табылады. Әсіресе, еңбек нарығы құрылымдық өзгерістерге ұшырап отырған дамушы елдер үшін мұндай зерттеулердің маңызы ерекше, өйткені олар еңбек ресурстарын тиімді басқару, әлеуметтік тұрақтылықты сақтау және инклюзивті экономикалық өсуді қамтамасыз ету үшін қажетті ғылыми-әдістемелік негіз қалыптастырады.

Қорыта келе, біріншіден, цифрлық технологияларды енгізу жаңа мүмкіндіктермен қатар, еңбек қатынастарының прекаризациясы және дәстүрлі кадрлық тәсілдердің тиімділігінің төмендеуі сияқты тәуекелдерді туындатады. Екіншіден, еңбек қатынастарының цифрлануы жұмыскердің жеке уақытының шекарасын бұлыңғырлатып, 24/7 режиміндегі өзара әрекеттесуге әкеледі, бұл өмір сапасына кері әсер етуі мүмкін. Үшіншіден, еңбек қатынастары саласында ашықтықты арттыру үрдісі байқалады. Цифрлық тізілімдер енгізу ақпараттық асимметрияны азайтып, өзара әрекет тиімділігін арттырады.

Жалпы, зерттеу нәтижелері цифрлық жұмыспен қамтуды реттеудің стратегиялық бағыттарын айқындап, еңбек әлеуетін дамытуға және тәуекелдерді азайтуға бағытталған құқықтық және ұйымдастырушылық шараларды жетілдіруге негіз болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақстан Республикасының 2029 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2024 жылғы 30 шілдедегі № 611 Жарлығы - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2400000611 (жүгіну күні: 15.03.2026)

2. «2023 - 2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысы - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000269 (жүгіну күні: 15.03.2026)

3. Miho A., Borowiecki M. and Høj J. Digitalisation and the labour market: Worker-level evidence from Slovenia. // OECD Economics Department Working Papers. – 2023. URL: https://doi.org/10.1787/d2bb40db-en (жүгіну күні: 15.03.2026)

4. Влияние цифровизации на рынок труда Республики Казахстан - URL: https://kasipodaq.kz/wp-content/uploads/-2022.pdf (жүгіну күні: 15.03.2026)

5. Shirbakova O. Цифровые технологии: формы взаимодействия работника и работодателя в современных вузах Российской Федерации // Вестник Атырауского университета имени Халела Досмухамедова. – 2022. - № 64(1). – С. 93-101.

6. Цымбалова М.А., Чимидова А.М., Манджиев А.В., Хомутников Э.Н., Эрдниева В.С., Эрдниев А.Б., Алыков Ч.С. О проблемах внедрения искусственного интеллекта в сферу трудовых отношений // Аграрное и земельное право. - 2025. - № 3. - С. 206-208.

7. Chan J., Nair M., Rhomberg C. Precarization and Labor Resistance: Canada, the USA, India and China. // Critical Sociology. - 2019. - № 45(4-5). – p. 469-483.

8. Калиева Ж.Қ. Қашықтықтан жұмыс істеудің құқықтық негіздері: ҚР еңбек заңнамасы шеңберінде // Еуразия құқық журналы. – 2023. – №2(75). – Б. 118–124.

9. Sitko N. Presumption of the employment relationship of digital workers and the protective function of labour law // Z Problematyki Prawa Pracy I Polityki Socjalnej. – 2025. - №1(19).

10. Kociaj I., & Sema E. Regulation of Platform Work in the EU: A Comparative Analysis of the Draft Directive of 2021 and the Directive (EU) 2024/2831. // Balkans Journal of Emerging Trends in Social Sciences. – 2025. - №8(1). – С. 49-57.

11. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. - URL: https://adilet.zan.kz (жүгіну күні: 15.03.2026)

12. Novikova O.F., Azmuk N.A., & Pankova O.V. Threats of labour potential loss in Ukraine in the context of economy digitalization // Scientific Journal of Pedagogy and Economics. – 2021. - №5. – С. 73–81.

13. Әлеуметтік-еңбек саласын цифрландыру - URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/activities/196 (жүгіну күні: 15.03.2026)

14. Жақыпова С. Қазақстандағы еңбекті қорғау саласын цифрландыру туралы хабарлады - - URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/781825?lang=kk (жүгіну күні: 15.03.2026)

15. «Қазақстан Республикасының еңбек нарығын дамытудың 2024 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 қарашадағы № 1050 қаулысы - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300001050#z95 (жүгіну күні: 15.03.2026)

16. Шевчук, А.В. Трудовое право в условиях цифровизации: вызовы и перспективы // Журнал российского права. – 2021. – №5. – С. 102–110.

ӘОЖ 343.57

ХАЛЫҚТЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ЖӘНЕ ИМАНДЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР

Бердіғұл Е.
Білімгер, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан Республикасы

Бұл мақалада халықтың денсаулығына және имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың негізгі түрлері, олардың қоғамға әсері және алдын алу шаралары қарастырылады. Сонымен қатар, аталған қылмыстармен күресудің құқықтық және әлеуметтік тетіктері талданады.

Кілт сөздер: *қылмыс, денсаулық, имандылық, есірткі, құқық, алдын алу.*

В статье рассматриваются основные виды уголовных правонарушений против здоровья населения и нравственности, их влияние на общество, а также меры профилактики. Анализируются правовые и социальные механизмы борьбы с данными преступлениями.

Ключевые слова: *преступление, здоровье, нравственность, наркотики, право, профилактика.*

This article examines the main types of criminal offenses against public health and morality, their impact on society, and preventive measures. Legal and social mechanisms for combating these crimes are also analyzed.

Keywords: *crime, health, morality, drugs, law, prevention.*

Кіріспе

Халықтың денсаулығына және имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар – Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде жеке тарау ретінде қарастырылған маңызды құқықтық категориялардың бірі. Себебі қазіргі қоғамның тұрақты дамуы, халықтың денсаулығы мен адамгершілік құндылықтарының сақталуы мемлекет үшін басты басымдықтардың бірі болып табылады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Конституциясында азаматтардың өмірі мен денсаулығын қорғау, сондай-ақ қоршаған ортаны және қоғамдық имандылық нормаларын сақтау қағидаларына ерекше мән берілген.

Аталған қылмыстар қоғамдық қауіпсіздікке, адамдардың физикалық және рухани жағдайына тікелей қауіп төндіреді. Олар тек бір адамға ғана емес, бүкіл қоғамға кері әсерін тигізеді. Мысалы, мұндай құқық бұзушылықтар халықтың жалпы денсаулық деңгейінің төмендеуіне, жас ұрпақтың тәрбиесіне кері ықпал етуіне және қоғамдағы моральдық құндылықтардың әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Менің ойымша, бұл қылмыстардың қауіптілігі дәл осы – олардың салдары ұзақ уақыт бойы қоғамда сақталып, елдің дамуына кедергі келтіреді. Сондықтан мемлекет бұл саладағы құқық бұзушылықтарға ерекше назар аударып, оларға қатысты қатаң жауапкершілік шараларын белгілейді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 11-тарауы «Халықтың денсаулығына және имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталады. Бұл тарауда есірткі және психотроптық заттардың заңсыз айналымы, жезөкшелікке тарту, порнографиялық материалдарды тарату, сондай-ақ халық денсаулығына зиян келтіретін өзге де әрекеттер қамтылған. Қазіргі таңда әсіресе интернет арқылы заңсыз ақпараттардың таралуы бұл мәселелердің өзектілігін одан әрі арттырып отыр.[1]

Заңнамалық негізі Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдеде қабылданған Қылмыстық кодексімен реттеледі. Сонымен қатар, «Есірткі құралдары, психотроптық заттар, прекурсорлар және олардың заңсыз айналымына және оларды теріс пайдалануға қарсы іс-қимыл туралы» 1998 жылғы 10 шілдедегі Заңымен реттеледі.

Негізгі бөлім

«Халықтың денсаулығына және имандылыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» тарауының тікелей объектісіне байланысты бұл тарауда көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылықтар негізінен екі түрлі топқа: 1) халықтың денсаулығына және 2) адамгершілікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар болып бөлінеді [2].

Халықтың денсаулығына қарсы қылмыстардың ішінде есірткіге байланысты құқық бұзушылықтар ерекше орын алады. Есірткі, психотроптық заттар және олардың прекурсорларының заңсыз айналымы қазіргі таңда ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл қылмыстар жастар арасында тәуелділіктің қалыптасуына, қылмыстылықтың өсуіне және әлеуметтік құндылықтардың әлсіреуіне әкеледі.

Есірткіге байланысты құқықтық ұғымдар Қазақстан Республикасының заңнамасында нақты айқындалған. Осыған сәйкес, есірткілер – есірткі немесе психотроптық заттар ретінде жіктелген, оларды теріс пайдаланған жағдайда адам ағзасына кері әсер етіп, халықтың денсаулығына елеулі қауіп төндіретін заттар болып табылады. Мұндай заттар Қазақстан Республикасында бақылауға жататын есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлар тізіміне енгізілген өсімдіктерді, заттарды немесе препараттарды қамтиды.

Есірткі заттар деп шығу тегі табиғи немесе синтетикалық болып келетін, Қазақстан Республикасының заңнамасына және 1961 жылғы Есірткі заттар туралы бірыңғай конвенцияға (1972 жылғы Хаттамамен енгізілген түзетулерді қоса алғанда) сәйкес бақылауға алынатын заттар түсініледі. Бұл заттар арнайы тізімге енгізіліп, олардың айналымы қатаң құқықтық реттеуге жатады.

Есірткі және психотроптық зат тектестер ұғымы да маңызды орын алады. Бұл – химиялық құрылымы мен қасиеттері жағынан ресми түрде бекітілген есірткі немесе психотроптық заттарға ұқсас, бірақ заң жүзінде солардың қатарына әлі енгізілмеген заттар. Олар адамға еліртетін, күйзелтетін немесе жалған елес (галлюцинациялық) күй туғызуы мүмкін. Мұндай заттарды теріс пайдалану да халықтың денсаулығына айтарлықтай қауіп төндіреді, сондықтан олар да құқықтық бақылау аясында қарастырылады.

Прекурсорлар - есірткі және психотроптық заттарды өндіру, дайындау, өңдеу кезінде пайдаланылатын, Қазақстан Республикасының заңнамасына, Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына, соның ішінде БҰҰ-ның Есірткі және психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес туралы 1988 жылғы Конвенциясына сәйкес бақылау жасалуға жататын Есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлар тізіміне енгізілген заттар; [3]

Имандылыққа қарсы қылмыстардың негізгі ерекшелігі - олар қоғамда қалыптасқан рухани құндылықтарға, әдеп нормаларына және адамның лайықты өмір сүруіне қажетті имандылық негіздеріне нұқсан келтіреді. Яғни бұл - адамдар арасындағы мінез-құлықтың қабылданған нормалары мен құндылықтары.

Имандылыққа қарсы қылмыстар тек сексуалдық сипатпен шектелмейді. Олардың бірі қоғамдық гуманистік құндылықтардың әлсіреуін әрі қоғамдық резонанс тудыратын қылмыстардың бірі — мәйіттерді қорлау және олардың жерленген орындарындағы заттарды ұрлау. Бұл жай ғана мүліктік зиян емес. Бұл — қоғамның ғасырлар бойы қалыптасқан этикалық, діни және рухани құндылықтарына жасалған тікелей қастандық. Маркұмдардың тыныштығын бұзу адамзаттық моральдың ең биік нормаларын аяққа таптау болып табылады.

Басқа бір түрі жануарларға қатыгездік көрсету (316-бап). Жануарларға қатыгездікпен қарау деп оларды сусыз, тамақ бермей, ұрып-соғу,суық немесе ыстық жерлерде ұстау, олармен ғылымға негізделмеген тәжірибелер жасау, оларды азаптап өлтіру және т.б. әрекеттерді айтамыз.

Бұзақылық пиғылға өзін қоғамға карсы койып, қоғамдық тәртіпті бұзу арқылы, көпшілішілік көзінше жануарларға ерекше қатыгездік көрсетіп, жұртты таңқалдырмақшы болған әрекеттер жатады.

Жауыздық әдістерді қолданып жасаған әрекеттерге жануарларға ерекше азап шектіретін әдістерді қолданып, одан рахаттану, ләззат алу сезімдері жатады. Мысалы жануардың терісін тірідей сылу, оны тірідей отка салып өртеу, тірі жануардың дене мүшесін кесіп алу т.б.

Қазақстанда есірткі қылмысының алдын алу бағытында жүйелі шаралар қабылдануда. Соның бір нақты көрінісі – 2025 жылғы 18 наурызда Қостанай облысы полиция департаментінде есірткі құқық бұзушылықтарының алдын алу жөніндегі арнайы кеңестің құрылуы болып табылады. Бұл бастама өңірдегі есірткіге қарсы саясатты күшейтуге бағытталған маңызды қадам.

Аталған кеңестің негізгі мақсаты – нашақорлық пен есірткі қылмыстарының алдын алу бойынша кешенді іс-шараларды әзірлеу және жүзеге асыру. Кеңес құрамына құқық қорғау органдарының өкілдерімен қатар қоғамдық ұйымдар мен медиа саласының мүшелері тартылған. Бұл, өз кезегінде, мәселені тек құқықтық тұрғыда ғана емес, әлеуметтік және ақпараттық деңгейде де шешуге мүмкіндік береді.

«Біз есірткіге қатысты құқық бұзушылықтың салдарымен жиі күресеміз, алайда бірінші кезекте алдын алу шараларына баса назар аудару қажет. Қоғамдық ұйымдардың қатысуынсыз бұл мәселені шешу өте қиын», — деді Қостанай облысы ПД Ерлан Файзуллин.Оның пікірінше, тек қылмыстың салдарымен күресу жеткіліксіз, басты назар қоғамды, әсіресе жастарды, құқықтық және салауатты өмір салтына бағыттауға аударылуы тиіс. Сонымен қатар, соңғы уақытта студенттер мен жасөспірімдердің есірткі таратуға тартылуының артуы алаңдатарлық жағдай екені көрсетілді.

Кеңестің басты міндеттері бірнеше бағытты қамтиды. Біріншіден, бұқаралық ақпарат құралдарының қатысуымен профилактикалық іс-шараларды ұйымдастыру арқылы салауатты өмір салтын насихаттау. Екіншіден, жастарды есірткіге қарсы іс-шараларға белсенді тарту. Үшіншіден, өңірдегі есірткі-криминогендік жағдайды талдау арқылы қауіпті аймақтарды анықтау. Төртіншіден, құқық қорғау, денсаулық сақтау, мәдениет және спорт салаларындағы жұмысты жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірлеу.

Статистикалық мәліметтер де мәселенің өзектілігін дәлелдейді. Соңғы бір жылда заңсыз айналымнан 260 кгден астам есірткі тәркіленіп, оның ішінде синтетикалық заттардың үлесі артқаны байқалады. Сонымен қатар, интернет арқылы есірткі сатудың жаңа тәсілдері кең таралуда.«Кибебақылау» жүйесінің көмегімен 2024 жылы есірткіні жарнамалайтын 900-ден астам сілтеме бұғатталды, сондай-ақ 4 есірткі зертханасы жойылды», — деп атап өтті Дандыбаев.

Кеңес жұмысының маңызды бағыты – қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимылды күшейту. Бұл тұрғыда жастар ұйымдарының белсенділігі ерекше атап өтіледі. Мысалы, еріктілердің қатысуымен мыңдаған есірткі граффитиі жойылып, жастар арасында құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған түрлі жобалар жүзеге асырылған.

Мамандардың пікірінше, жасөспірімдер арасындағы нашақорлықтың өсуіне әлеуметтік факторлар, оның ішінде әлеуметтік желілердің теріс ықпалы, өмірлік мақсаттың айқын болмауы және “жеңіл табысқа” ұмтылу әсер етеді. Сондықтан алдын алу шаралары тек құқықтық емес, психологиялық және тәрбиелік бағытта да жүргізілуі тиіс.

Жалпы алғанда, Қостанай облысында құрылған бұл кеңес есірткі қылмысының алдын алудағы жаңа институционалдық тетік ретінде маңызды рөл атқарады. Құқық қорғау органдары, қоғамдық ұйымдар және қоғамның бірлескен әрекеті арқылы ғана бұл күрделі мәселені тиімді шешуге болады. Мұндай бастамалар жастардың құқықтық санасын қалыптастырып, қоғамдағы қауіпсіздік деңгейін арттыруға ықпал етеді.[4]

Қорытынды

Қорыта келгенде, есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымы және имандылыққа қарсы әрекеттер – қоғам үшін, әсіресе жастардың қалыптасуына кері әсер ететін аса қауіпті факторлар болып табылады. Мұндай құқық бұзушылықтар жас ұрпақтың денсаулығына зиян келтіріп қана қоймай, олардың дүниетанымы мен өмірлік

құндылықтарының бұрмалануына әкеледі. Соның салдарынан қоғамда моральдық-этикалық нормалардың әлсіреуі байқалып, елдің болашағына қауіп төнеді. Сондықтан бұл мәселелердің алдын алу – мемлекет пен қоғамның ортақ міндеті болып табылады.

Жалпы алғанда, қоғамның қауіпсіздігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін мемлекет пен азаматтардың бірлескен әрекеті қажет. Тек осындай кешенді тәсіл арқылы ғана халықтың денсаулығы мен имандылығын қорғауға және құқық бұзушылық деңгейін төмендетуге қол жеткізуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (2014 жылғы 3 шілде, №226-V ҚРЗ)
2. Ағыбаев, А.Н. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлім - 2025 жылғы
3. Қазақстан Республикасының «Есірткі құралдары, психотроптық заттар, прекурсорлар және олардың заңсыз айналымына және оларды теріс пайдалануға қарсы іс-қимыл туралы» Заңы (1998 жылғы 10 шілде)
4. Polisia.kz. Қостанай облысында есірткі қылмысының алдын алу кеңесі.

УДК 37.036:78-056.26/.29

МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ, СОЦИАЛИЗАЦИИ И ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Дюсекеева А.Б., Ободзинская А.Е., Щербинина А.И.
Студенты, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан
anastasiya.skvortsova.10@qmail.com

Жукова Т.В.
М.п.н., старший преподаватель, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан
tat197@mail.ru

В статье рассматривается потенциал музыкального образования как эффективного средства развития, социализации и профилактики девиантного поведения детей с особыми образовательными потребностями (ООП), включая детей с синдромом Дауна. Обосновывается значимость инклюзивного подхода в образовательной среде и роль музыкально-творческой деятельности в формировании когнитивных, эмоционально-волевых и коммуникативных навыков. Анализируются теоретические подходы к проблеме социализации детей с ООП, а также нормативно-правовые основы инклюзивного образования. Особое внимание уделяется организации адаптированных музыкальных программ, учитывающих индивидуальные особенности обучающихся. Представлены результаты эмпирического исследования, подтверждающие положительное влияние музыкального образования на снижение проявлений дезадаптивного и девиантного поведения, а также на повышение уровня социальной включенности и эмоциональной стабильности детей.

Ключевые слова: *музыкальное образование, инклюзивное образование, особые образовательные потребности, синдром Дауна, социализация, девиантное поведение, музыкально-творческая деятельность, коррекционная педагогика, адаптированные программы, эмоциональное развитие.*

Бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды, соның ішінде Даун синдромы бар балаларды дамытудың, әлеуметтендірудің және девиантты мінез-құлықтың алдын алудың тиімді құралы ретінде музыкалық білім берудің әлеуеті қарастырылады. Ол білім беру ортасындағы инклюзивті тәсілдің маңыздылығын және танымдық, эмоционалдық, ерікті және коммуникативті дағдыларды дамытудағы музыкалық-шығармашылық әрекеттердің рөлін негіздейді. ЕБҚ бар балаларды әлеуметтендірудің теориялық тәсілдері, сондай-ақ инклюзивті білім берудің нормативтік-құқықтық базасы талданады. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеретін бейімделген музыкалық бағдарламаларды ұйымдастыруға ерекше назар аударылады. Музыкалық білім берудің бейімсіз және девиантты мінез-құлықты төмендетуге, сондай-ақ балалардың әлеуметтік инклюзиясы мен эмоционалдық тұрақтылығын арттыруға оң әсерін растайтын эмпирикалық зерттеудің нәтижелері ұсынылған.

Кілт сөздер*: музыкалық білім, инклюзивті білім, ерекше білім беру қажеттіліктері, Даун синдромы, әлеуметтену, девианттық мінез-құлық, музыкалық және шығармашылық қызмет, арнайы білім, бейімделген бағдарламалар, эмоционалды даму.*

The article examines the potential of music education as an effective means of development, socialization and prevention of deviant behavior of children with special educational needs (SEN), including children with Down syndrome. The importance of an inclusive approach in the

educational environment and the role of musical and creative activities in the development of cognitive, emotional, volitional, and communication skills are substantiated. Theoretical approaches to the socialization of children with special educational needs, as well as the regulatory framework for inclusive education, are analyzed. Particular attention is paid to the organization of adapted music programs that take into account the individual characteristics of students. The results of an empirical study are presented, confirming the positive impact of music education on reducing manifestations of maladaptive and deviant behavior, as well as on increasing the level of social inclusion and emotional stability of children.

***Keywords**: music education, inclusive education, special educational needs, Down syndrome, socialization, deviant behavior, musical and creative activities, special education, adapted programs, emotional development.*

Современный образовательный процесс находится в состоянии постоянной трансформации, обусловленной изменениями общественных запросов и стратегических ориентиров развития образования. В Законе Республики Казахстан «Об образовании» подчеркивается необходимость создания условий для формирования и развития личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, развития творческого потенциала, интеллекта и индивидуальности обучающихся [1].

В условиях возрастания значимости творческой инициативы личности особую актуальность приобретает исследование природы творчества, его механизмов и условий формирования. Об этом свидетельствуют и положения, озвученные Президентом Республики Казахстан Касым-Жомартом Токаевым, подчеркнувшим необходимость внедрения принципиально новых подходов в образовании [2].

Одной из ключевых задач современной педагогики становится обеспечение условий для творческого развития личности обучающегося. При этом, как отмечают исследователи, важен не столько объем знаний, сколько их интеграция с развитием творческого потенциала. Существенный вклад в разработку данной проблемы внесли Б.В. Асафьев [3], Е.А.Назайкинский [4], С.Х. Раппопорт [5], А.Н. Сохор [6], Г.М. Цыпин [7] и др.

Вопросы музыкального воспитания и вовлечения учащихся в музыкально-исполнительскую деятельность получили развитие в трудах О.А. Апраксиной [8], Т.Е.Вендровой [9], Д.Б. Кабалевского [10], М.С. Осенневой [11], О.П. Радыновой [12] и др.

В последние годы особое внимание уделяется развитию инклюзивного образования. Принятие Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования» [13] закрепило необходимость адаптации образовательных программ и создания условий для обучения детей с особыми образовательными потребностями.

Инклюзивное образование определяется как процесс обеспечения доступности образования для всех категорий обучающихся, включая детей с ООП [14]. В этом контексте особую значимость приобретает поиск эффективных педагогических средств, способствующих развитию и социализации таких детей. Особую группу составляют дети с синдромом Дауна, для которых характерна специфическая структура развития, требующая комплексного педагогического сопровождения. При этом их потенциал к обучению и социализации значительно возрастает при условии правильно организованной образовательной среды. В связи с этим возрастает роль художественно-творческой деятельности, в частности музыкального образования, как универсального средства развития личности.

Музыкальная деятельность, по мнению исследователей, «оказывает комплексное влияние на развитие ребенка, затрагивая когнитивную, эмоциональную и двигательную сферы» [15, с. 46]. Ее междисциплинарный характер позволяет рассматривать ее не только как средство эстетического воспитания, но и как инструмент развития нейропсихологических механизмов [16]. Синхронизация движения с музыкальным ритмом активизирует работу обоих полушарий мозга, способствует развитию координации, памяти

и внимания [17, с. 15]. В рамках компетентностного подхода музыкально-ритмическая деятельность формирует коммуникативные, социальные и личностные компетенции [18].

Особое значение имеет импровизационный характер деятельности, обеспечивающий развитие дивергентного мышления и креативности [19, 20]. Пластическое воплощение музыкальных образов способствует более глубокому восприятию музыкального материала [21, 22].

В педагогической практике выделяются следующие виды музыкально-ритмической деятельности: ритмико-гимнастические упражнения, танцевальные движения, музыкальные игры, импровизация и body percussion [23, 24]. Систематическое использование данных форм работы способствует повышению вовлеченности учащихся и эффективности обучения [25, 26]. Кроме того, смена видов деятельности снижает утомляемость и повышает мотивацию [12].

В современных исследованиях все чаще подчеркивается профилактический потенциал художественно-творческой деятельности в контексте предупреждения различных форм девиантного и аддиктивного поведения. Вовлечение детей в систематическую творческую активность, в том числе музыкально-ритмическую, способствует формированию устойчивых позитивных моделей поведения, развитию саморегуляции и эмоциональной устойчивости, что рассматривается как важный фактор профилактики зависимостей.

Особую значимость данный аспект приобретает при работе с детьми с особыми образовательными потребностями, которые в силу специфики когнитивного и социального развития могут относиться к группе повышенного риска формирования поведенческих отклонений. Организация целенаправленной музыкальной деятельности создает альтернативное пространство самореализации, снижает вероятность социальной изоляции и способствует включению ребенка в конструктивные формы взаимодействия с окружающей средой.

В рамках представленного исследования, музыкально-ритмическая деятельность может рассматриваться не только как средство развития и коррекции, но и как эффективный элемент профилактики аддиктивного поведения, что расширяет ее педагогический потенциал в системе инклюзивного образования.

Эмпирическое исследование проводилось на базе ОФ «Солнечный Дом» (г.Петропавловск, СКО). В исследовании приняли участие 15 детей младшего и среднего школьного возраста (6–12 лет) с синдромом Дауна.

Были сформированы экспериментальная (8 человек) и контрольная (7 человек) группы. В экспериментальной группе в течение 6 месяцев реализовывалась адаптированная программа музыкального образования, включающая ритмические упражнения, вокальную деятельность, игру на элементарных инструментах, а также игровые и театрализованные формы. Программа строилась с учетом принципов доступности, систематичности, наглядности и повторяемости.

Контрольная группа получала традиционную коррекционно-развивающую помощь без включения музыкальных занятий.

Диагностика проводилась по следующим направлениям:

- когнитивное развитие (память, внимание);
- коммуникативные навыки (речевая активность);
- эмоциональная сфера (отзывчивость, вовлеченность).

Результаты демонстрируют выраженную положительную динамику в экспериментальной группе по всем показателям. Наиболее значительные изменения отмечены в эмоциональной сфере и уровне вовлеченности (Таблица 1).

Таблица 1 – Динамика показателей развития детей

Показатель	**Экспериментальная группа (до/после)**	**Контрольная группа (до/после)**
Память и внимание	низкий → средний	низкий → ниже среднего
Речевая активность	низкая → средняя	низкая → незначительные изменения
Эмоциональная отзывчивость	низкая → высокая	низкая → средняя
Вовлеченность	низкая → высокая	низкая → ниже средней

Полученные данные подтверждают высокий потенциал музыкального образования как средства развития детей с ООП. Существенные изменения в эмоциональной сфере объясняются высокой выразительностью и доступностью музыкальной деятельности.

Положительная динамика когнитивных и речевых показателей свидетельствует о комплексном воздействии музыкально-ритмической деятельности на развитие ребенка. Важную роль сыграло использование адаптированных методов обучения: игровых технологий, визуальной поддержки и индивидуального подхода.

Сравнение с контрольной группой подтверждает ограниченность традиционных подходов без включения музыкального компонента.

Результаты согласуются с исследованиями отечественных и зарубежных ученых, рассматривающих музыкальную деятельность как универсальное средство развития и социализации.

Музыкальное образование является эффективным средством развития и социализации детей с особыми образовательными потребностями.

Систематическое включение музыкально-ритмической деятельности способствует развитию когнитивных процессов; активизации речевой деятельности; формированию коммуникативных навыков; улучшению эмоционального состояния.

Использование адаптированных программ обеспечивает доступность обучения и повышает эффективность образовательного процесса.

Результаты исследования подтверждают, что музыкальная деятельность обладает высоким коррекционно-развивающим потенциалом и может быть рекомендована для широкого внедрения в практику инклюзивного образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон об образовании в Республике Казахстан. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2024). Электронный ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319 (Дата обращения 12.04.2026)

2. Выступление Главы государства на Республиканском съезде педагогов. Электронный ресурс: http:tengrinews.kz/tokaev-neobhodimyi-novyie-podhodyi-v-obrazovanii-v-kazahstane/ (Дата обращения 12.04.2026)

3. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. – Л., 1971. – 200 с.

4. Назайкинский Е.В. Оценочная деятельность при восприятии музыки. М.: Музыка, 1980 – 228 с.

5. Раппопорт С.Х. Художественная жизнь: пути обновления. Москва: Знание, 1989. - 63 с.

6. Сохор А.Н. Музыка как вид искусства. СПб.: изд-во «Лань». 2018. – 128 с

7. Цыпин Г.М. Психология музыкальной деятельности: Проблемы, суждения, мнения. М.: Интерпракс,1994. - 384 с.

8. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе. - М.: Просвещение, 1983. - 222 с.

9. Вендрова Т.Е., Писарева И.В. Воспитание музыкой: из опыта работы. Москва: Просвещение, 1991. – 203 с.

10. Кабалевский Д.Б. Музыка и музыкальное воспитание. – М.: Просвещение, 1984. – 221 с.

11. Осеннева М.С; Безбородова Л.А. Методика воспитания младших школьников. – М., 2001. – 368 с.

12. Радынова О.П. Программа художественно-эстетического развития детей дошкольного возраста «Ребёнок в мире прекрасного». Москва: Русское слово. 2021. – 47 с.

13. Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования» Электронный ресурс: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-podpisal-zakon-ob-inklyuzivnom-obrazovanii-441529 (Дата обращения 13.04.2026)

14. Михальченко К. А. Инклюзивное образование – проблемы и пути решения // Теория и практика образования в современном мире: материалы Междунар. науч. конф. СПб.: Реноме, 2012. - С. 77–79.

15. Дубровская Т.А., Воронцова М.В., Кукушин В.С. Адаптация и реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья: учеб. пособие. – М.: Изд-во РГСУ, 2011. – 364 с.

16. Анисимов В.П. Диагностика музыкальных способностей: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: ВЛАДОС, 2004. – 128 с.

17. Гуревич М.О. Психомоторика. Ленинград: Гос. мед. изд-во, 1930. – 120 с.

18. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Основы социально-культурной деятельности: учебное пособие. М. МГУК, 1995 г. – 136 с.

19. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта // Психология мышления; под ред. А.М.Матюшкина. М.: Прогресс. 1965. – 510 с.

20. Покацкая Е.И. Психология творчества: учебно-методическое пособие. Улан-Удэ: изд.-полигр. комплекс ФГБОУ ВО ВСГИК, 2021. - 163 с.

21. Вашкевич Н.Л. Эмиль Жак-Далькроз и его метод (система) музыкального воспитания. Ритмическая гимнастика Эмиля ЖакДалькроза - метод. пособие. Тверь, 2010. - 32 с.

22. Конорова Е.В. Методическое пособие по ритмике. Москва 1972. – 210 с.

23. Андреева М.П., Конорова Е.В. Первые шаги в музыке. Методическое пособие. В 2 частях: Музыкальное воспитание. Ритмика. М.: «Музыка». 2013. – 152 с.

24. Лифиц И.В. Ритмика: Учебное пособие. Москва: Мысль, 1999. – 224 с.

25. Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования. М.: Академия, 2004. -368 с.

26. Алиев Ю.Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта. М.: ВЛАДОС, 2000. – 336 с.

ӘОЖ 342.56

АЛҚАБИЛЕРДІҢ ҚАТЫСУЫМЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Ермаханов Б.А.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
719-2001@sud.kz

Джукенов Б.А.
Оқытушы-дәріскер, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

Мақалада Алқабилер сотын уақытша жұмыс істейтін Сот ұйымы ретінде айқындау мүмкіндіктері, істердің ерекше санатын қарау мәселелері зерттелген. Қазіргі уақытта ҚР-да сот жүйесінде, атап айтқанда, алқабилер институтының нақтылау үрдісі байқалады. Алқабилер заңнамада қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын іске асыруда кейбір проблемаларға әкеп соқтыратын алқаби дефинициясының болмауы табылады. Мақаланы жазу барысында алқабилердің қатысумен іс жүргізу бойынша құқықтық актілерді, оқу немесе ғылыми әдебиеттерді талдай отырып зерттеулер жүргізілді. Еліміздегі заңнама азаматтың алқаби ретінде қатысуын ерікті түрде, бұл осы құқықты іске асыруға қабілетті адамдарды қорғаудың тетігі болып табылады. Қылмыстық істер бойынша алқабилердің жағдайды шешу азаматтың сот отырысына алқаби ретінде қатысу міндетін заңнамалық тұрғыдан бекіту мүмкін және бұл мүмкіндік қарастырылған.

Кілт сөздер: *Алқабилер, сот, сот жүйесі, адам құқықтары, құқықтарды қорғау, қылмыстық істер.*

В статье исследуются возможности определения суда присяжных как временно действующей судебной организации, вопросы рассмотрения особой категории дел. В настоящее время в РК наблюдается тенденция уточнения как судебной системы, так и, в частности, института присяжных. Отсутствие в законодательстве дефиниции присяжных заседателей приводит к некоторым проблемам в реализации норм Уголовно-процессуального законодательства. В ходе написания статьи были проведены исследования с анализом правовых актов, учебной или научной литературы по делопроизводству с участием присяжных заседателей. Законодательство в стране предполагает добровольное участие гражданина в качестве присяжного заседателя, что является механизмом защиты лиц, способных реализовать это право. Разрешение ситуации присяжными заседателями по уголовным делам возможно в законодательном закреплении обязанности гражданина участвовать в судебном заседании в качестве присяжного заседателя, и это предусмотрено.

Ключевые слова: *присяжные, суд, судебная система, права человека, защита прав, уголовные дела.*

The article explores the possibilities of defining a jury trial as a temporary judicial organization, and issues of considering a special category of cases. Currently, there is a tendency in the Republic of Kazakhstan to refine both the judicial system and, in particular, the institution of juries. The absence of a legal definition of jurors leads to some problems in the implementation of the norms of Criminal procedure legislation. During the writing of the article, research was conducted with the analysis of legal acts, educational or scientific literature on record-keeping with the participation of jurors. The legislation in the country presupposes the voluntary participation of a citizen as a juror, which is a mechanism for protecting persons who are able to exercise this right. The resolution of the situation by jurors in criminal cases is possible in the

legislative consolidation of the obligation of a citizen to participate in a court session as a juror, and this is provided for.

Keywords: *jury, court, judicial system, human rights, protection of rights, criminal cases.*

Қазақстан Республикасында, сондай-ақ басқа да демократиялық мемлекеттерде адам құқықтарын қорғау жүйесі жұмыс істейді. Оны жүзеге асыру еліміздің қатардағы азаматтарына да, тартылған азаматтарға да қатысты болуы тиіс заңды жауапкершілік. Көптеген қазіргі мемлекеттерде айыпталушы істі алқабилер алқасы қарау туралы өтініш бере алады. ҚР Қазақстан Республикасының Конституциясының 12-бабында Әр адамның өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға құқығы бар[1]. Бірақ Конституцияда бұл мүмкіндік қарастырылғанына қарамастан сотталушылар алқабилердің қатысуымен өз істерін сотта қарауға олар бұл құқықты кейінірек алды.

Алқабилер сотының жақтаушылары оның соттардағы сыбайлас жемқорлық мәселесімен, сот ісін жүргізу тәжірибесінде формализмнің көрінісімен, соттарды қоғамдық бақылау қажеттілігімен, сот жүйесін халыққа жақындатумен, қоғамдық процестерді демократияландырумен және адам құқықтарын қорғаумен байланысты қажеттілігін алға тартты. Құқық тарихы тек бір модельді біледі - англо-саксон. Алқабилер қатысатын қылмыстық процестің Англо-саксондық түрі істі кәсіби судья мен алқабилер алқасының бірлесіп 12 адамға дейін қарауын білдіреді. Бірақ, бірлесіп қаралғанына қарамастан, сотталушы адамның кінәсі немесе кінәсіздігі туралы шешімді алқабилер алқасы Кәсіби судьяның қатысуынсыз дербес қабылдайды.кейінірек алды[2]. Алқабилер-бұл көптеген адамдар үшін азаматтық міндет алқабилердің бұл функциялары алғашқы танысу болып табылады.

Мұндай сотта мәселе сотталушының кінәсін алқабилер шешеді және шешпейді мемлекеттік қызметте тұрған кәсіби судьялар алқабилердің қатысуымен соттың айтарлықтай айырмашылығы болып табылады. Алқабилер қатысатын сот қылмыстық істі сот талқылауында қарауды және шешуді кәсіби судья да, алқабилер алқасы да жүзеге асыратын сот ұйымының ерекше нысаны болып табылады. Көрсетілген нысан қылмыстық сот ісін жүргізуде барынша қарсыластықты қамтамасыз етеді, сондай-ақ қылмыстық істі сотта қарау қорытындысы бойынша әділ сот шешімін жариялауға кепілдік береді. Алқабилер институтының қазіргі сот жүйесі үшін маңыздылығын асыра бағалау қиын-бұл мемлекет азаматтарының заңмен белгіленген талаптар шеңберінде сот төрелігін жүзеге асыруға қатысу тәсілі, сондай-ақ олардың сот төрелігінің алқалық принципін іске асыру арқылы өздерінің азаматтық борышын орындауға мүмкіндік береді. Азаматтардың мемлекеттің заңнамалық актілерінде көзделген сот билігі органдарының жұмысына қатысуы сот төрелігінің демократиялылығының жоғары деңгейін көрсетеді және іс жүзінде сот органдарының заңдылық пен әділеттілік қағидаттарын сақтауын қоғамдық бақылау құралы болып табылады.

Бұл ретте алқабилер институтын құқықтық реттеудің бірқатар кемшіліктерін атап өткен жөн, олар негізінен заңнамалық регламенттеудің нақтылығы мен нақтылығының жеткіліксіздігінен, техникалық-құқықтық қасиеттің, қарама-қайшылықтың және артық нормативтіліктің (құқықтық нормалардың қайталануы) кемшіліктерінің болуынан тұрады. Қалыптасқан сот практикасы да өте қайшылықты.

Сондай-ақ, алқабилер сотының адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы рөлі туралы пікірталас мәселелері. Бір жағынан, біз қоғамның жаңа құқықтық мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі туралы айтып отырмыз, атап айтқанда алқабилер институты бұл жерде үлкен рөл атқарады, екінші жағынан, сот алқабилердің қатысуымен ақтау үкімдерін шығарған кезде жазаның сөзсіз күшін жою туралы айтып отырмыз, бұл біздің ойымызша шындыққа сәйкес келмейді. Алқабилер сотының құқықтық институтын нормативтік-құқықтық реттеу соңғы жылдары зерттелетін құқықтық институттың сандық және сапалық сипаттамаларына қатысты тәсілдердің өзін қандай да бір дәрежеде өзгерткен көптеген өзгерістермен қатар жүреді. Бірден айта кету керек, бұл өзгерістер алқабилер сотының

ұйымдастыру ерекшеліктері мен тиімділігіне айтарлықтай әсер ете алмады, бұл оларды бағалау туралы сұранысты өзектендіреді. Егер тарихқа жүгінетін болсақ, сот реформасы барысында болған алқабилер сотының құрылуы заң шығарушының мемлекеттік соттарға қарағанда басқа негіздерде жұмыс істейтін шынайы тәуелсіз сот төрелігі органын құра отырып, судьялардың озбырлығын жеңуге деген ұмтылысымен шақырылғанын атап өтуге болады[3,91-б].

Империяда жаңа құқықтық институттың енгізілуі осындай қажеттілік пен оның өмір сүру перспективаларына қатысты көптеген пікірталастармен қатар жүрді. Ресей қоғамы өкілдерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің төмен деңгейі туралы пікір болды, бұл алқабилер соттарын жүзеге асыруды мүмкін емес немесе қиындатты, өйткені олардың қатысушылары заңды қыр-сырын түсініп, әділетті және заңды шешім шығара алмайды. Алайда, қалыптасқан құқықтық институт өзін тиімді көрсетті және сот реформасы барысында қалыптасқан жаңа қарсылас құқықтық жүйеге еніп, оны айтарлықтай демократияландыра отырып, оның алдында тұрған міндеттерді сәтті шеше алды. Алайда, зерттелетін құқықтық институттың рөлі мен маңыздылығына қатысты пікірталастар тоқтамайды, олардың негізінде түбегейлі қарама-қарсы тәсілдер жатыр.

Алқабилер сотының жақтастарының пікірінше, мұндай құқықтық институттың болуы мемлекеттік құрылымның демократиялылығының және сот жүйесінің тәуелсіздігінің маңызды көрінісі болып табылады. Альтернативті позиция өкілдері алқабилер соттарының сынын соңғылардың қажетті кәсіби білімі жоқ екендігіне негіздейді, осыған байланысты олар кінәлілік немесе кінәсіздік мәселесін қарапайым идеялар мен бірдей құқықтық сана негізінде шешеді. Қалай болғанда да, алқабилер соттары сот жүйесінің тәуелсіздігінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, объективті және әділ сот шешімдерін шығарады, әртүрлі резонанстық және саяси дәлелді істерді тиімді шеше алады, тежеу мен тепе-теңдік жүйесінің маңызды элементі ретінде әрекет етеді, сот ісін жүргізуге араласу туралы өтінішті қайтаруға қабілетті.

Мұндай сапада соңғылары мемлекеттік және қоғамдық келісімнің, татуласудың қандай да бір құралы ретінде әрекет етеді. Алқабилер соттарының ағылшын-американдық және континенттік модельдерін талдау біздің елімізді таза күйінде алқабилер соттарын ұйымдастырудың кез-келген моделіне жатқызуға болмайды деген қорытындыға келеді. Кеңестік құқықтық дәстүрлер негізінде дами отырып, қылмыстық процесс сот пен мемлекеттік айыптаушының диспропорционалды рөліне, қорғаушы тараптың құзыретінің шегін тарылтуға, соттың іс бойынша дәлелдемелерді зерттеудегі белсенді рөліне байланысты айыптау белгілерін қабылдады[4,26-б].

Сонымен қатар, алқабилер сотын ұйымдастырудың англо-саксондық моделіне тән кейбір ерекшеліктер біздің еліміздегі зерттелетін соттарға да тән. Бұл заң шығарушының алқабилердің өкілеттіктерінің шегін шектеуге, құзыреттің едәуір көлемін кәсіби судьяның қайраткеріне ауыстыруға ұмтылысы туралы. Жалпы қорытынды ретінде, алқабилер соттары қызметінің қолданыстағы құқықтық негізі оның алдында тұрған міндеттерге, қабылданған шешімдерде соңғысының шынайы тәуелсіздігін қамтамасыз етпей, базалық қылмыстық-құқықтық категорияларды басқаша тұжырымдауға әкелетінін атап өткен жөн.алқабилердің қатысуынсыз қаралатын істерге қатысты осындай жағдай орын алады.

Қылмыстық жауаптылықтың жалғыз негізі қылмыс құрамының болуы, алқабилер соттары қарайтын құрамдар шеңберінде қылмыстық жауаптылықтың негізі мәртебесі іс жүзінде кінә болып табылады деген жалпы қылмыстық-құқықтық тұжырымдамаға қарамастан. Осыған байланысты, алқабилер соттары жұмысының тиімділігін арттырудың маңызды ұсынысы ретінде кінәні бағалау тұжырымдамасы негізінде қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасын реформалау қажеттілігі туралы бастамамен келісіп, кінәні қылмыстық жауаптылықтың жалғыз негізімен қамтамасыз ету керек.

Соңғысы ретінде, осы Тұжырымдаманың ережелеріне сәйкес, жасалған іс-әрекеттің барлық объективті және субъективті белгілерін талдауға негізделген, қайраткердің жеке басын теріс моральдық бағалау ретінде қарастырылуы керек, соған байланысты ол басқа жауапкершілікке емес, дәл қылмыстық жауапкершілікке тартылуы керек.

Бұл тәсілді енгізу алқабилер соттарының мүмкіндіктерін едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді. Осы міндетті тиімді шешу мақсатында алқабилердің сотталушыға айыпталған іс-әрекеттің нақты мән-жайларын ғана емес, сонымен қатар сотталушының өмірбаяны туралы, оның бұрынғы соттылығы, кәсібі мен тәуелділігі, әдеттері, құндылық бағдарлары және оның себептерін түсінуге көмектесетін барлық басқа жағдайлар туралы мәліметтерді зерттеуге қатысу құқығын заңнамалық деңгейде бекіту керек қоғамдық қауіпті іс-әрекет, оның себептері мен мақсаттары, бұл алқабилерге ең маңызды мәселе бойынша негізделген қорытынды жасауға мүмкіндік береді - кінәнің болуы немесе болмауы, оның нысаны мен мөлшері туралы.

Қорыта келе, алқабилер сотының мәселесі, оның теориялық және құқықтық аспектілері, отандық сот жүйесінде де, шет елдердің сот жүйелерінде де зерттелді. Айта кету керек, алқабилер институтының жандануы жалпы сот жүйесін реформалаудың маңызды қадамдарының бірі болып табылады. Алқабилер өздерінің ішкі сенімдерін басшылыққа ала отырып, айыпталушы ретінде сот процесіне қатысқан адамның кінәсі немесе кінәсіздігі туралы шешім шығарады. Әрине, алқабилердің қатысуымен адамның тағдырын шешу болып табылады. Өйткені түпкілікті үкім айыптаудың сенімділігіне, алқабилер институтын енгізудің негізгі мақсаты соттың бейтараптығы болғанына қарамастан, отырысқа ұсынылған дәлелдемелердің саны мен сапасына байланысты. Алқабилер алқасының пікіріне әртүрлі жағдайлардың әсері бар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 2026 жылғы 15 наурызда қабылданған. – URL: https://www.akorda.kz/kz/2026-zhylgy-15-nauryzda-kabyldangan-kazakstan-respublikasynyn-konstituciyasyn-iske-asyru-zhonindegi-sharalar-turaly-1724230 (Жүгінген күні 10.03.2026)

2. Алқабилерді қатыстырып қылмыстық істерді қарауды реттейтін заңнаманы соттардың қолдану практикасы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 23 тамыздағы № 4 Нормативтік Қаулысы.URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P120000004S (Жүгінген күні 08.04.2026)

3. Атаханова Г.М. Қазақстан Республикасындағы соттық құқықтың қазіргі жағдайы мен даму басымдықтары: монография / Г.М. Атаханова. - Алматы: Қазақ университеті. 2023. - 104 б.

4. Антонова Е.Ю. Актуальные вопросы рассмотрения уголовных дел в суде присяжных: сборник материалов Всероссийской научнопрактической конференции / Е.Ю.Антонова, Е.В. Арцева, С.С. Безруков под ред. С.С. Безрукова, К.А. Волкова. Хабаровск // Юрист. 2017. 104 с.

ӘОЖ 159.9:316.6

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ҚҰМАР ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІК ЖӘНЕ МІНЕЗ ҚҰЛЫҚҚА ТӘУЕЛДІЛІК

Жаймухан А.
Білімгер, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан Республикасы
mansuradi@icloud.com
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м., аға оқытушы **Утенова А.А.**
Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан Республикасы
aigul.utenova@yu.edu.kz

XXI ғасырда адамзат қоғамы цифрлық трансформация кезеңіне қадам басты. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы адамның өмір сүру тәсілін, ойлау жүйесін және әлеуметтік қатынастарын түбегейлі өзгертті. Интернет пен цифрлық құрылғылардың кең таралуы адамдарға жаңа мүмкіндіктер ашқанымен, олардың теріс салдары да айқындала бастады. Солардың бірі – мінез-құлықтық тәуелділіктердің артуы. Егер бұрын тәуелділік көбінесе химиялық заттармен (алкоголь, есірткі) байланысты қарастырылса, қазіргі уақытта психология ғылымында химиялық емес тәуелділіктерге ерекше назар аударылуда. Құмар ойындарға тәуелділік осы бағыттағы ең кең таралған және қауіпті түрлердің бірі болып табылады. American Psychiatric Association жіктемесіне сәйкес, құмар ойындарға тәуелділік импульсті бақылаудың бұзылуымен байланысты мінез-құлықтық тәуелділік ретінде қарастырылады. Ал World Health Organization 2019 жылы gaming disorder-ді ресми түрде психикалық бұзылыс ретінде енгізіп, бұл мәселенің жаһандық маңызын растады. Қазіргі таңда бұл мәселе тек жеке адамның проблемасы емес, бүкіл қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуына әсер ететін күрделі құбылыс ретінде қарастырылуда.

Кілт сөздер. *Құмар ойындар, лудомания, тәуелділік, мінез-құлықтық тәуелділік, психологиялық факторлар, әлеуметтік әсер, профилактика.*

В XXI веке человечество вступило в эпоху цифровой трансформации. Развитие информационно-коммуникационных технологий кардинально изменило образ жизни людей, их мышление и социальные отношения. Широкое распространение интернета и цифровых устройств открыло новые возможности, однако также выявило ряд негативных последствий. Одним из них является рост поведенческих зависимостей. Если ранее зависимость в основном рассматривалась в контексте химических веществ (алкоголь, наркотики), то в настоящее время в психологии особое внимание уделяется нехимическим формам зависимости. Игровая зависимость является одной из наиболее распространённых и опасных форм в данном направлении. Согласно классификации American Psychiatric Association, зависимость от азартных игр рассматривается как поведенческая зависимость, связанная с нарушением контроля импульсов. В свою очередь, World Health Organization в 2019 году официально включила gaming disorder в перечень психических расстройств, что подтверждает глобальную значимость данной проблемы. В настоящее время эта проблема рассматривается не только как личная, но и как сложное социально-экономическое и культурное явление, влияющее на развитие общества.

Ключевые слова: *азартные игры, лудомания, зависимость, поведенческая зависимость, психологические факторы, социальное влияние, профилактика.*

In the 21st century, humanity has entered the era of digital transformation. The development of information and communication technologies has fundamentally changed people's lifestyles, ways of

thinking, and social interactions. While the widespread use of the internet and digital devices has created new opportunities, it has also led to noticeable negative consequences. One of them is the increasing prevalence of behavioral addictions. Previously, addiction was mainly associated with chemical substances (alcohol, drugs), but nowadays psychological science pays special attention to non-chemical addictions. Gambling addiction is one of the most widespread and dangerous forms in this category. According to the classification of the American Psychiatric Association, gambling addiction is considered a behavioral addiction associated with impaired impulse control. Meanwhile, the World Health Organization officially included gaming disorder as a mental disorder in 2019, confirming the global significance of this issue. Today, this problem is viewed not only as an individual concern but also as a complex socio-economic and cultural phenomenon affecting societal development.

Keywords: *gambling, ludomania, addiction, behavioral addiction, psychological factors, social influence, prevention.*

Кіріспе

Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы қоғам өмірінің барлық саласына әсер етуде. Интернет пен цифрлық платформалардың кең таралуы адамдардың бос уақытын өткізу тәсілдерін өзгертіп, жаңа тәуекелдерді қалыптастырды. Солардың бірі – құмар ойындарға және басқа да мінез-құлықтық әрекеттерге тәуелділік.

Бұрын құмар ойындар тек арнайы орындарда ғана қолжетімді болса, қазіргі таңда олар онлайн форматта тәулік бойы қолжетімді. Бұл жағдай адамдардың, әсіресе жастардың, тәуелділікке тез ұшырауына әсер етуде. Сонымен қатар, әлеуметтік желілер мен онлайн ойындар да мінез-құлыққа тәуелділіктің жаңа түрлерін қалыптастырды.

Тәуелділік – бұл тек жаман әдет емес, ол адамның психологиялық күйіне әсер ететін күрделі құбылыс. Сондықтан оны ғылыми тұрғыда зерттеу және алдын алу өте маңызды.

Құмар ойындарға тәуелділік – адамның ойын процесіне шамадан тыс әуестеніп, оны бақылау қабілетін жоғалтуымен сипатталатын психологиялық бұзылыс. Бұл құбылыс адамның эмоционалдық жағдайына, әлеуметтік байланыстарына және қаржылық тұрақтылығына теріс әсер етеді. Сонымен қатар, мінез-құлыққа тәуелділіктің басқа түрлері, мысалы, интернетке, әлеуметтік желілерге және онлайн ойындарға тәуелділік те қазіргі қоғамда кең таралған.

Бұл мәселенің өзектілігі оның тек жеке тұлғаға ғана емес, тұтас қоғамға әсер етуімен түсіндіріледі. Сондықтан тәуелділіктің алдын алу және оны тиімді басқару қазіргі заманғы маңызды ғылыми және әлеуметтік міндеттердің бірі болып табылады.

Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – Құмар ойындарға тәуелділік – адамның ойынға деген шамадан тыс әуестігі, оны тоқтата алмауы және оның салдарын елемеуімен сипатталады. Бұл тәуелділік адамның ойлау жүйесіне, эмоциясына және мінез-құлқына әсер етеді.

Тәуелділіктің қалыптасуына бірнеше фактор әсер етеді. Біріншіден, психологиялық факторлар. Адам күйзеліс, жалғыздық немесе өмірдегі қиындықтардан қашу үшін құмар ойындарға жүгінуі мүмкін. Ойын барысында адам уақытша жеңілдік сезінеді, бұл оны қайтадан сол әрекетті жасауға итермелейді.

Екіншіден, әлеуметтік факторлар. Адамның қоршаған ортасы, достары және отбасы оның мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Егер адам құмар ойындарды қалыпты деп қабылдайтын ортада болса, ол да соған бейімделеді.

Үшіншіден, экономикалық факторлар. Кейбір адамдар құмар ойындарды ақша табудың жеңіл жолы ретінде қарастырады. Бірақ тәжірибе көрсеткендей, бұл көбіне қаржылық қиындықтарға алып келеді.

Мінез-құлыққа тәуелділік тек құмар ойындармен шектелмейді. Оған интернетке тәуелділік, әлеуметтік желілерге тәуелділік, онлайн ойындарға тәуелділік және шопингке тәуелділік жатады. Бұл тәуелділіктер адамның уақытын тиімсіз пайдалануына, зейінінің төмендеуіне және әлеуметтік байланыстарының әлсіреуіне әкеледі.

Тәуелділіктің салдары өте күрделі. Психологиялық тұрғыдан адамда депрессия, мазасыздық, ашушаңдық пайда болады. Әлеуметтік тұрғыдан отбасыдағы қарым-қатынастар бұзылады, достармен байланыс үзіледі. Экономикалық тұрғыдан адам қарызға батып, материалдық қиындықтарға тап болады.

Қазақстанда құмар ойындар заңмен реттеледі. Арнайы аймақтарда ғана казино жұмыс істеуге рұқсат етілген, ал жастарды қорғау мақсатында жас шектеулері енгізілген. Бұл шаралар тәуелділіктің таралуын шектеуге бағытталған.

Тәуелділіктің қалыптасу себептері

Психологиялық, әлеуметтік және экономикалық факторлар өзара байланыса отырып тәуелділіктің дамуына ықпал етеді. Күйзеліс, жалғыздық, қоршаған ортаның әсері және «жеңіл табыс» иллюзиясы адамның тәуекелді мінез-құлқын күшейтеді.

Мінез-құлықтық тәуелділіктің түрлері-Қазіргі таңда мінез-құлықтық тәуелділіктің бірнеше түрлері кең таралған: интернетке тәуелділік, әлеуметтік желілерге тәуелділік, онлайн ойындар, шопингке тәуелділік. Бұл құбылыстар адамның күнделікті өмір сапасына кері әсер етеді.

Тәуелділіктің салдары-Тәуелділік психологиялық күйзелістерге, әлеуметтік байланыстардың әлсіреуіне және экономикалық қиындықтарға алып келеді. Бұл тек жеке адамның ғана емес, бүкіл қоғамның әл-ауқатына әсер ететін мәселе.

Қазақстандағы заңнамалық реттеу-Қазақстанда құмар ойындар арнайы заңдармен реттеледі. Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңы аясында ойын бизнесіне шектеулер қойылып, оның таралу аймағы мен тәртібі белгіленген.

Алдын алу жолдары

Тәуелділіктің алдын алу үшін бірнеше маңызды шаралар бар:

- адамдарға тәуелділіктің зияны туралы ақпарат беру;
- жастармен тәрбиелік жұмыстар жүргізу;
- психологиялық көмек көрсету;
- бос уақытты тиімді ұйымдастыру;
- спорт пен шығармашылыққа қызығушылықты арттыру;
- заңнамалық бақылауды күшейту.

Сонымен қатар, отбасының рөлі өте маңызды. Ата-аналар балаларымен ашық сөйлесіп, олардың мінез-құлқын бақылауы қажет.

Қорытынды

Жалпы алғанда, құмар ойындарға тәуелділік пен мінез-құлықтық тәуелділіктер қазіргі заманғы қоғамның күрделі әрі жүйелі сипатқа ие әлеуметтік-психологиялық мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл құбылыс жеке тұлғаның психикалық денсаулығына, оның әлеуметтік байланыстарына, кәсіби қызметіне және жалпы өмір сапасына елеулі кері әсерін тигізеді. Сонымен қатар, тәуелділіктің кең таралуы қоғамдағы әлеуметтік теңсіздіктің артуына, экономикалық шығындардың көбеюіне және қоғамдық тұрақтылықтың әлсіреуіне ықпал етуі мүмкін.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тәуелділіктің пайда болуы кездейсоқ құбылыс емес, ол биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі болып табылады. Әсіресе, қазіргі цифрлық ортада адамның ақпараттық жүктемесінің артуы, виртуалды кеңістіктің тартымдылығы және жылдам қанағаттану мәдениетінің қалыптасуы тәуелділіктің таралуына айтарлықтай әсер етуде.

Құмар ойындарға тәуелділік пен басқа да мінез-құлықтық тәуелділіктердің қауіптілігі олардың жасырын түрде дамып, ұзақ уақыт бойы байқалмай қалуында. Бұл жағдай мәселені ерте кезеңде анықтауды қиындатып, оның салдарын ауырлатады. Сондықтан алдын алу шаралары тек реактивті емес, проактивті сипатта болуы тиіс, яғни тәуелділік пайда болмай тұрып алдын алу маңызды.Қазақстан жағдайында заңнамалық реттеу белгілі бір деңгейде тиімді болғанымен, қазіргі цифрлық дәуірде жаңа қауіптерге жауап беретін икемді және заманауи тәсілдер қажет. Әсіресе онлайн құмар ойындар мен

цифрлық тәуелділіктерді бақылау бағытында халықаралық тәжірибені ескере отырып, жаңа механизмдер енгізу өзекті болып табылады.Сонымен қатар, тәуелділік мәселесін шешуде білім беру жүйесінің рөлі ерекше. Мектептер мен жоғары оқу орындарында психологиялық сауаттылықты арттыру, сыни ойлау дағдыларын дамыту және цифрлық мәдениетті қалыптастыру тәуелділіктің алдын алуда маңызды фактор болып табылады.

Қорытындылай келе, тәуелділік мәселесін тиімді шешу үшін кешенді, көпдеңгейлі және ғылыми негізделген тәсіл қажет. Бұл бағытта мемлекет, қоғам, отбасы және жеке тұлға арасында өзара үйлесімді әрекет орнату – басты шарт. Тек осындай жүйелі жұмыс нәтижесінде ғана тәуелділіктің таралу деңгейін төмендетіп, салауатты және тұрақты қоғам қалыптастыруға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңы. – Алматы, 2007.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Юрист, 2022.

3. Қазақстан Республикасының «Рұқсаттар және хабарламалар туралы» Заңы. – Астана, 2014.

4. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). – Washington, DC, 2013.

5. World Health Organization. International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11): Gaming Disorder. – Geneva, 2019.

6. Mark Griffiths. A ‘components’ model of addiction within a biopsychosocial framework. – Journal of Substance Use, 2005.

7. Alex Blaszczynski, Lia Nower. A pathways model of problem and pathological gambling. – Addiction, 2002.

8. Young K. S. Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. – CyberPsychology & Behavior, 1998.

9. Griffiths M. Gambling addiction and its treatment. – Routledge, 2010.

10. Shaffer H. J. Understanding the means and objects of addiction. – Addiction, 1999.

ӘОЖ 338.012

ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ӨҢІРЛЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ: ОЙЫН ИНДУСТРИЯСЫ КОНТЕКСТІНДЕ

Зейнулла А.С.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
tuleshova_04@mail.ru

Мақалада цифрландырудың аймақтық экономикалық дамуға қалай әсер ететіні талданады, ойын индустриясын цифрлық экономиканың ең динамикалық сегменттерінің бірі ретінде қарастырады. Онда ойын индустриясының аймақтық экономикалық процестерге, соның ішінде жұмыс орындарын құруға, инвестицияларды тартуға, адами капиталды дамытуға және инновацияларды ынталандыруға әсер ету механизмдері қарастырылады. Цифрлық инфрақұрылымға, стартап экожүйесіне және аймақтық бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастырудағы шығармашылық салалардың рөліне ерекше назар аударылады. Онда қолайлы институционалдық жағдайлар мен цифрлық трансформацияны қолдау жағдайында ойын индустриясы аймақтық өсудің қозғаушы күшіне айнала алады деген қорытынды жасалады.

Кілт сөздер*: цифрландыру, аймақтық экономика, ойын индустриясы, цифрлық экономика, инновация, аймақтық даму.*

В статье анализируется, как цифровизация влияет на региональное экономическое развитие, рассматривая игровую индустрию как один из самых динамичных сегментов цифровой экономики. Рассматриваются механизмы влияния игровой индустрии на региональные экономические процессы, включая создание рабочих мест, привлечение инвестиций, развитие человеческого капитала и стимулирование инноваций. Особое внимание уделяется цифровой инфраструктуре, экосистеме стартапов и роли творческих отраслей в формировании региональных конкурентных преимуществ. Вывод: при благоприятных институциональных условиях и поддержке цифровой трансформации игровая индустрия может стать движущей силой регионального роста.

Ключевые слова: *цифровизация, региональная экономика, игровая индустрия, цифровая экономика, инновации, региональное развитие.*

The article analyzes how digitalization affects regional economic development, considering the gaming industry as one of the most dynamic segments of the digital economy. It examines the mechanisms of the gaming industry's influence on regional economic processes, including job creation, investment attraction, human capital development, and innovation promotion. Special attention is paid to the digital infrastructure, the startup ecosystem, and the role of creative industries in shaping regional competitive advantages. Conclusion: with favorable institutional conditions and support for digital transformation, the gaming industry can become a driving force for regional growth.

Keywords: *digitalization, regional economy, gaming industry, digital economy, innovation, regional development.*

Әлемнің қазіргі дамуы көптеген өзгерістермен қатар жүреді. Негізгі өзгерістердің бірі – цифрлық трансформация. Ол қоғамның барлық салаларын қамтиды және елдер мен аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Бұл термин кеңінен қолданылғанымен, оған қатысты әлі де бірыңғай түсінік жоқ.

Цифрландыру әлемдік экономикалық дамудың негізгі саласы. Ол экономикалық динамиканы жақсартады. Барлық салалардағы кәсіпорындарда жаңа технологияларды енгізу және серіктестермен өзара әрекеттесудің инновациялық әдістерінің арқасында тиімділік артып

келеді. Мемлекеттік және муниципалдық басқарудың тиімділігі үкімет, бизнес және қоғам арасындағы кедергілерді азайту арқылы артады. Цифрлық экономикада өзара әрекеттесудің жаңа деңгейіне көшу дамыған ақпараттық инфрақұрылымды қажет етеді. Сондықтан технологиялар мен инфрақұрылымды дамыту мемлекеттік саясаттың негізгі мақсаттары болып табылады. Цифрлық технологияларға қол жеткізу өмірдің барлық салаларына әсер етеді. Ақпараттық ресурстарға қолжетімділік артып, мемлекет пен азаматтар арасындағы қарым-қатынас өзгеруде. Адамдардың өмір сүру сапасы және өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығының тиімділігі жақсаруда. Шағын және орта бизнес үшін жағдайлар жақсаруда [1].

Қазақстан аймақтарында және шетелде цифрлық экономиканы дамыту тәжірибесін талдау цифрлық трансформацияның сәтті болуы үшін жағдай жасаудың маңыздылығын көрсетеді. Негізгі алғышарттар:

1. Бизнес пен қоғамның өзгерістерге дайындығын ескере отырып, цифрлық технологияларды енгізудің ұзақ мерзімді стратегиясын әзірлеу;

2. Экономика мен әлеуметтік саланы жүйелі түрде цифрландыру үшін жеткілікті технологиялық база мен ресурстардың болуы.

3. Өмір сүру сапасын және жұмысты жақсарту үшін цифрлық технологияларды пайдалануға қоғамның дайындығы.

4. Басшылар арасындағы кәсіби біліктіліктің жоғары деңгейі және олардың жаңа жұмыс әдістеріне бейімделуі.

5. Жоғары сапалы цифрлық қызметтерді ұсынудағы мемлекеттік және муниципалдық басқарудың икемділігі [2].

Цифрландыру – экономика мен қоғамға цифрлық технологияларды енгізу, тауарлар мен қызметтердің өндірілуі, таратылуы және тұтынылуы тәсілін өзгерту. Аймақтар үшін бұл жаңа нарықтарды ашуды, транзакциялық шығындарды азайтуды және жаңа жұмыс орындарын құруды білдіреді.

Цифрландыру аймақтағы жұмыспен қамтуға оң әсер етуде. Өндіріске жаңа технологиялар мен жасанды интеллекттің енгізілуі экономикадағы құрылымдық өзгерістерге, жаңа жұмыс орындары мен мамандықтардың құрылуына әкеледі. Үкімет IT компанияларына жеңілдікпен салық салуды қамтамасыз етеді, олардың кірістілігін арттырады. Инновациялық өнімдерді жасау өндіріс маржасын арттыруға, компания пайдасын арттыруға ықпал етеді. Бұл өз кезегінде жалақы мен қызметкерлердің ынтасын жақсартады.

Цифрлық экономика жоғары білікті мамандар үшін жұмыс орындарын құрады, университет түлектерінің жұмыспен қамтылуын жеңілдетеді және жоғары білімнің беделін арттырады. Сонымен қатар, бұл үй шаруашылығының табысының артуын, өмір сүру сапасын жақсартуды және жас мамандардың астана аймақтарына кетуін азайтуды қамтамасыз етеді.

Аймақтардағы әлеуметтік сектор цифрлық трансформацияға ерекше сезімтал. Бұл сектордағы салалар - денсаулық сақтау, білім беру, көлік және байланыс - аймақтың цифрлық жетілу индексін анықтауда маңызды рөл атқарады. Халық арасындағы цифрлық сауаттылық артып келеді, бұл дербес компьютерлер санының артуына және қашықтан қызмет көрсетудің кеңеюіне әкеледі.

Болашақта әлеуметтік салалардың цифрлық трансформациясы мемлекетті азаматтар үшін ыңғайлы қызметке айналдырады, әртүрлі мемлекеттік және муниципалдық қызметтерді көрсетуді жеңілдетеді. 2030 жылға қарай Қазақстан электронды түрде қолжетімді әлеуметтік маңызды қызметтердің үлесін 95%-ға дейін, ал жоғары жылдамдықты интернеті бар үй шаруашылықтарының үлесін 97%-ға дейін арттыруды жоспарлап отыр. Дегенмен, бұған қол жеткізу үшін халықтың цифрлық мемлекетке сәтті интеграциялануы үшін цифрлық сауаттылықты арттыру қажет [3].

Цифрлық экономикаға көшу бірқатар проблемаларды тудыруда. Олардың ішінде:

1. Сақ болу менталитеті. Компаниялар, қоғам және мемлекет көбінесе жаңа технологиялардан қорқады.

2. Трансформацияның баяулауы. Қазақстан экономикасы объективті себептерге байланысты цифрландыру баяу жүретін шикізат нарықтарына қатты тәуелді.

3. Инвестицияның жетіспеушілігі. Компаниялар мен ұйымдар қаражаттың жетіспеуіне байланысты заманауи технологияларға инвестиция сала алмайды.

4. Венчурлық инвестицияларды қысқарту. Экономикалық жағдай және жобаларды қолдаудың болмауы IT-саланың дамуын баяулатады.

5. Мамандардың жетіспеушілігі. Бұл мәселе әсіресе өңірлерде өткір тұр [4].

Бұл мәселелер цифрлық экономикаға сәтті көшу үшін назар аударуды және шешуді қажет етеді.

Аймақтық басқарудың цифрлық трансформациясы әлеуметтік салаға айтарлықтай әсер етеді. Бұл процестер мен рәсімдерді тиімдірек және ашық етті, себебі олар адамның араласуынсыз жұмыс істейді. Электрондық басқару - бұл порталдарда қызметкерлер ұстануы тиіс ережелер, ережелер мен стандарттар орналастырылған ашық және демократиялық жүйе. Қызметкерлер туралы деректер, жалақы жүйелері, салық ережелері және еңбек заңнамасы сияқты барлық ақпарат цифрлық түрде бақыланады. Қатысу да нақты уақыт режимінде жазылады. Бұл азаматтар мен мемлекеттік қызметкерлер арасындағы өзара әрекеттесуді ашық және тұрақты етеді. Электрондық дауыс беру, электрондық төлқұжаттар мен құжаттар, сондай-ақ онлайн салық декларациясын беру аймақтың уақыты мен ресурстарын үнемдейді.

Қазіргі заманғы цифрлық технологиялар біздің қарым-қатынастарымызды өзгертуде. Экономиканы цифрландыру адамдарға кез келген жерден жұмыс істеуге және географиялық шектеулерсіз сауда жасауға мүмкіндік береді. Бұл мәдени шекараларды жояды және қоғамдағы қақтығыстарды азайта алады. Виртуалды платформалар мен әлеуметтік желілер өзара әрекеттесудің, ынтымақтастықтың және қоғамдық өмірге қатысудың жаңа түрлерін ашады [5]. Дегенмен, цифрлық экономикаға көшу импорттық жабдықтар мен бағдарламалық жасақтамаға тәуелділік жағдайында жүріп жатыр. Сондықтан мемлекет пен аймақтардың басты міндеті - шикізатқа негізделген экономикадан өндірістік экономикаға, содан кейін цифрлық экономикаға біртіндеп көшу. Бірақ мұндай өзгерістер тәуекелдерді тудырады. Адамдар онлайн байланыстарды көбірек қалайды, бұл олардың арасындағы нақты әлемдегі байланыстарды әлсіретуі мүмкін. Бұл әлеуметтік келісімнің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Болашақта адамдар аз саяхаттайды, бұл электрондық коммерцияны және, тиісінше, аймақтық және жаһандық экономиканы өзгертеді.

Ойын индустриясы – бастапқы құндылық зияткерлік еңбек арқылы жасалатын шығармашылық цифрлық сектор. Дәстүрлі салалардан айырмашылығы, бұл сектордың дамуы үшін табиғи ресурстар қажет емес. Ол интернетке қолжетімділік, білікті мамандар және қолайлы бизнес ортасы бар аймақтарда өркендей алады.

Зерттеушілердің пікірінше, 2026 жылдың соңына қарай әлемдік ойын нарығы 282,3 миллиард долларға жетеді, оның ең үлкен үлесі Қытайға тиесілі (94,49 миллиард доллар). 2027 жылға қарай бұл көрсеткіш 363,2 миллиард долларға дейін өсіп, жылдық өсімі 8,76% құрайды. Пайдаланушылардың жалпы саны 1,472 миллиардқа жетеді. Бұл динамика киберспортты қоса алғанда, байланысты салалардың өсуіне ықпал етеді. 2023 жылы әлемдік киберспорт нарығы 1,72 миллиард долларға бағаланды. Биыл оның көлемі 2,06 миллиард долларға, ал 2032 жылға қарай 9,29 миллиард долларға жетеді деп күтілуде, бұл 2026 жылдан 2032 жылға дейінгі жылдық өсу қарқынының 20,7%-ын құрайды. Нарықтың өсуі тікелей турнирлердің трансляцияларының жиілігінің артуы, көрермендердің қызығушылығының артуы және инфрақұрылымға инвестиция салу сияқты үрдістермен байланысты [6].

Соңғы жылдары Қазақстанда және шетелде цифрлық бизнес экожүйелері белсенді дамып келеді. Олар аймақтардың цифрлық трансформацияға бейімделуіне, тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз етуге, өмір сүру сапасын жақсартуға және жоғары білікті мамандар үшін жаңа жұмыс орындарын құруға көмектеседі.

Ойын индустриясы - бұл суперпайда әкелетін және экономика мен қоғамға әсер етудің үлкен әлеуеті бар жоғары технологиялық және инновациялық сектор. Бұл мүмкіндіктерді жасанды интеллект және басқа да озық технологиялар арқылы жүзеге асыруға болады. Әзірлеушілердің күрделі және бейімделгіш жасанды интеллект алгоритмдерін енгізуге дайындығын бағалау маңызды. Ойындар, әсіресе жасанды интеллектке негізделген ойындар, әртүрлі салалардағы дамуға айтарлықтай әсер етуде және пайдаланушыларда маңызды дағдыларды дамытуға көмектеседі. Ойындардың барлық жастағы адамдар үшін пайдалы және қолжетімді болуын, қауіпсіздік пен инклюзивтілікті қамтамасыз ету үшін инновация мен жауапкершілікті пайдалану арасындағы тепе-теңдікті табу маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алексеенко О.А., Ильин И.В. Цифровизация глобального мира и роль государства в цифровой экономике // Информационное общество. – 2018. – № 2. – с. 25-28.

2. Миролюбова, Т. В., Радионова, М. В. (2023). Цифровая трансформация и ее влияние на социальноэкономическое развитие российских регионов. Экономика региона, 19(3), 697-710. https://doi.org/10.17059/ekon. reg.2023-3-7

3. Aubakirova G.M., Isataeva F.M. (2021) Tsifrovizatsiya promyshlennosti Kazakhstana: faktory, tendentsii, perspektivy [The digitalization of the economy of Kazakhstan: factors, tendencies, prospects]. Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo. 11. (1). – 51-68. doi: 10.18334/epp.11.1.111527

4. Мельмонт, Д. Д. Влияние цифровизации на экономическое и социальное развитие регионов в России / Д. Д. Мельмонт // Вопросы инновационной экономики. – 2024. – Т. 14, № 4. – С. 1215-1228. – DOI 10.18334/vinec.14.4.122154

5. Матковская Я.С. Цифровая экономика как экономика возможностей // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2020. – № 2. – с. 82–90.

6. Панфилов К.С., Уринсон Я.М. Цифровизация как фактор развития инновационных стратегий на примере некоторых стран // Бизнес. Общество. Власть. – 2020. – № 2-3(36-37). – с. 117-125

ӘОЖ 316.624

АДДИКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРАЛУЫ МЕН ҚАУІП ФАКТОРЛАРЫ

Ислам Ж.О.
Білімгер, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан Республикасы
zhanerkeislam@gmail.com

Першеев А.С.
Магистр, аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан Республикасы
alihoja90@mail.ru

Бұл мақалада цифрландыру жағдайындағы аддиктивті мінез-құлық трансформациясын қарастырамыз. Әлеуметтік желілер, ғаламтор, онлайн ойындардың таралуы және де олардың қалыптасу механизмдері мен негізгі қауіп факторлары талданады. Жастар арасындағы тәуелділіктің арту үдерісі, әлеуметтік салдары егеменді Қазақстан жағдайында сипатталып, көрсетіледі. Сонымен қатар, аддиктивті мінез-құлықтың деңгейін төмендету мен оның алдын алу жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: *аддикция, тәуелділік, цифрландыру, ғаламтор, жастар, лудомания.*

В данной статье рассматривается трансформация аддиктивного поведения в условиях цифровизации. Анализируется распространение социальных сетей, интернета и онлайн-игр, а также механизмы их формирования и основные факторы риска. Описывается рост уровня зависимости среди молодежи и его социальные последствия в условиях независимого Казахстана. Кроме того, предлагаются пути снижения уровня аддиктивного поведения и меры его профилактики.

Ключевые слова: *аддикция, зависимость, цифровизация, интернет, молодежь, лудомания.*

This article examines the transformation of addictive behavior in the context of digitalization. It analyzes the spread of social networks, the Internet, and online games, as well as the mechanisms of their formation and the main risk factors. The increasing trend of addiction among young people and its social consequences in independent Kazakhstan are described. In addition, ways to reduce the level of addictive behavior and methods of its prevention are proposed.

Keywords: *addiction, dependency, digitalization, Internet, youth, ludomania.*

Тәуелсіздігімізді алған жылдан бері Қазақстан қоғамында ауқымды экономикалық, әлеуметтік және мәдени өзгерістер орын алды. Цифрландыру үдерісі мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жалпы қоғам өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Әсіресе XXI ғасырда цифрландыру саясатының жүзеге асуы ақпараттық кеңістіктің кеңеюіне алып келді. Қазіргі кезде цифрлық құрылғылар мен ғаламтор желілері адамның күнделікті өміріне еніп қана қоймай, жаңа әлеуметтік құбылыстардың қалыптасуына әсер етуде. Цифрлық технологиялардың кеңінен таралуы тек оң өзгерістермен ғана шектеліп жатқан жоқ, әлеуметтік-психологиялық мәселелердің туындауына себепкер болып отыр. Соның ішінде аддиктивті мінез-құлықтың жаңа формалары айрықша өзектілікке ие. Сондықтан аддиктивті мінез-құлықтың жаңа формаларына ерекше назар аударайық. Тәуелділік ұғымын қозғағанда дәстүрлі химиялық тәуелділіктер шеңберінен шығалық. Бұрын тәуелділік көбіне темекі, алкоголь немесе есірткімен байланыстырған болсақ, бүгінгі күні оның орнын интернет,

әлеуметтік желі, онлайн ойындар және құмар ойындар басуда. Бұл құбылыс қоғамның барлық бөліктеріне әсерін тигізіп, әсіресе жастар арасында белең алуда.

Аддикция (ағылш. *addiction* – тәуелділік, жаман әдет) – адамның бір белгілі әрекетке басылмайтын мұқтаждық сезімі. Сондай-ақ, аддикцияны патологиялық құштарлық десе де болады, себебі бұл әрекет көбіне тұлғаны психикалық ауруларға және жеке немесе әлеуметтік қиындықтарға соқтырады[1]. Мұндай тәуелділік тұлғаның еркіндігін шектеп қана қоймай, оның әлеуметтік бейімделуіне кері әсерін тигізеді.

Лудомания (лат. *ludo* — «ойнаймын» және грек. *μανία* — «құштарлық, ессіз әуестік») — құмар ойындарға тәуелділікті білдіретін психологиялық бұзылыс. Бұл жағдай адамның өмірінде ойынға деген әуестік басым болып, соның салдарынан әлеуметтік, кәсіби, материалдық және отбасылық құндылықтардың әлсіреуіне немесе бұзылуына алып келеді. Аурулардың халықаралық жіктемесінде лудомания ресми түрде патологиялық ойынқұмарлық ретінде аурулар қатарына енгізілген[2].

Қазіргі заманғы зерттеулер аддиктивті мінез-құлықтың тек психологиялық сипатқа ғана емес, сонымен қатар биологиялық және әлеуметтік факторлардың өзара ықпалдасуы нәтижесінде қалыптасатынын көрсетеді. Осыған байланысты бірқатар ғылыми көзқарастар мен теорияларға тоқталуға болады.

Мысалы, британдық психолог Марк Д. Гриффитс аддикцияны жан-жақты зерттей отырып, оның негізгі белгілерін айқындаған. Ғалымның пайымдауынша, тәуелділік белгілі бір әрекет немесе объект адамның өміріндегі басты құндылыққа айналып, өзге қажеттіліктерді екінші орынға ығыстырады [3].

Американдық психолог Б. Ф. Скиннер мінез-құлықтың қалыптасуын оперантты шарттану теориясы арқылы түсіндіреді. Оның тұжырымдамасына сәйкес, адам жағымды нәтиже немесе марапат алған сайын сол әрекетті қайталауға бейім болады. Бұл «сыйақы механизмі» аддиктивті мінез-құлықтың қалыптасуында маңызды рөл атқарады [4].

Сонымен қатар, қазіргі нейроғылыми зерттеулер дофаминдік жүйенің шамадан тыс белсенділігі тәуелділіктің биологиялық негіздерінің бірі екенін дәлелдейді. Бұл жүйе адамның ләззат алу және мотивация процестерімен тікелей байланысты.

Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, соңғы онжылдықта цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы аддиктивті мінез-құлықтың таралу деңгейін едәуір арттырған. Қазақстанда жүргізілген зерттеулер нәтижесі бойынша жастардың шамамен 30–40%-ы интернетті күніне 5 сағаттан артық пайдаланатыны анықталған [5].

Кесте 1 – Қазақстан жастары арасында ғаламторды қолдану деңгейі

Көрсеткіш	**Пайыз (%)**
Күніне 1-3 сағат	25%
Күніне 3-5 сағат	35%
Күніне 5 сағаттан көп	30-40%
Сирек қолданады	5-10%

World Health Organization ойын тәуелділігін ресми түрде психикалық бұзылыс ретінде мойындағаны осы бір мәселенің жаһандық деңгейдегі өзекті екендігін айқындайды [6]. Бұл деректер цифрлық тәуелділіктің тек жеке мәселе емес, жалпы ғаламдық әлеуметтік сипат алғанын көрсетеді.

Аддиктивті мінез-құлықтың қалыптасуын бір ғана себеппен түсіндіре алмаймыз, ол көпқырлы әлеуметтік-психологиялық құбылыс. Қазіргі ғылыми зерттеулер бұл құбылыстың биологиялық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың өзара әрекеттесуі нәтижесінде пайда болады. Яғни, биопсихоәлеуметтік модель арқылы дамитындығын көрсетеді.

Психологиялық факторлар (күйзеліс, жалғыздық, мазасыздық). Адам шынайы өмірдегі қиындықтардан уақытша қашу құралы ретінде цифрлық ортаға жүгінеді. Яғни, интернет, ойын, әлеуметтік желі сынды цифрлық ортаны құрал ретінде пайдалану. Бұндай жағдай біртіндеп психологиялық тәуелділікке әкеп соқтырады.

Әлеуметтік факторлар (әлеуметтік қолдаудың болмауы). Отбасылық тұрақсыздық, жақындарынан қолдаудың болмауы, эмоционалдық байланыстардың әлсіреуі жасөспірімдердің виртуалды ортаға көбірек бет бұрысына әкеледі. Және де әлеуметтік оқшауландыруды күшейтеді.

Технологиялық факторлар (ғаламтордың қолжетімділігі). Қарқынды цифрландыру аддиктивті мінез-құлықтың жаңа формаларын қалыптастырады. Цифрлық платформалар адамның назарын ұзақ ұстап тұру алгоритімдеріне негізделініп жасалған. Лүпіл, хабарлама, пікір жазу және виртуалды марапат жүйесң миға дофамин бөлінуін көбейтеді.

Жас ерекшелік факторлар (жасөспірім кезеңдегі тұрақсыз психика). Жастар мен жасөспірімдер аддиктивті мінез-құлыққа ең бейңм топ болып саналады. Себебі осы кезеңде эмоциялық тұрақсыздықтың деңгейі жоғары болады, жаңа нәрселерге құштарлық басымдылық, әлеуметтік мәртебе іздеу қажеттілігі күшті болып келеді. Осы кезеңде виртуалды орта шынайы өмірдің орнын басып кетуі әбден мүмкін.

Бұл факторлардың өзара ықпалдасуы тәуелділік мінез-құлқының қалыптасу процесін айтарлықтай жеделдетеді. Аддиктивті мінез-құлықтың нәтижелері көпқырлы сипатқа ие болып, қоғамның әртүрлі деңгейлеріне әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, оны тек жеке адамның мәселесі ретінде емес, отбасы институтына, білім беру жүйесіне және жалпы әлеуметтік құрылымға ықпал ететін күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде қарастыру орынды.

Ұзақ уақыт бойы қалыптасқан тәуелділік адамның құндылықтық бағдарларының бұзылуына әкеледі. Мұндай жағдайда тұлғаның ойлау ауқымы мен қызығушылықтары біртіндеп тарылып, тек тәуелділік объектісіне ғана шоғырланады. Бұл процесс адамның шешім қабылдау қабілетін, мақсат қою дағдыларын және жауапкершілік сезімін әлсіретеді. Соның салдарынан оның қоғамдағы әлеуметтік рөлін түсінуі мен оны жүзеге асыру мүмкіндігі төмендейді.

Цифрлық тәуелділік білім беру үдерісіне де теріс ықпал етеді. Ол студенттер мен оқушылардың ақпаратты қабылдау, зейінді шоғырландыру және тұрақты назар сақтау қабілеттерінің әлсіреуіне себеп болады. Мұндай өзгерістер еңбек өнімділігінің төмендеуіне, тапсырмаларды орындаудағы жауапкершіліктің азаюына және кәсіби дамудың баяулауына алып келеді.

Аддиктивті мінез-құлық көбінесе психологиялық бұзылыстармен қатар жүреді. Шамадан тыс цифрлық стимулдар мидағы дофаминдік жүйеге артық жүктеме түсіріп, табиғи мотивацияның төмендеуіне әсер етеді. Бұл адамның күнделікті өмірден қанағат алу қабілетін әлсіретеді.

Тәуелділік тереңдеген сайын адам виртуалды ортаға көбірек бейімделіп, шынайы әлеуметтік байланыстар әлсірей бастайды. Уақыт өте келе бұл жағдай тұлғаның әлеуметтік оқшауландуына және жалғыздық сезімінің күшеюіне әкеледі. Зерттеуші Анна Лембке цифрлық ортаның адамға үздіксіз ләззат беріп отыруы табиғи мотивациялық жүйенің бұзылуына себеп болатынын атап өтеді. Соның нәтижесінде адам үнемі жаңа стимул іздеуге мәжбүр болады[5].

Қазақстандағы проблемаларға тоқталсақ:

1. Цифрлық ортаға шамадан тыс тәуелділік
2. Психологиялық тұрақсыздықтың артуы
3. Әлеуметтік байланыстардың әлсіреуі
4. Оқу және еңбек өнімділігінің төмендеуі
5. Биологиялық және нейропсихологиялық өзгерістер

Ғылыми жетекшіммен ақылдаса келе проблеманы шешу жолдарын қарастырдық.

1. Цифрлық гигиенаны қалыптастыру-Экран уақытын шектеу, интернетті жоспарлы қолдану және әлеуметтік желілерге тәуелділікті азайту дағдыларын дамыту қажет.

2. Психологиялық қолдау жүйесін күшейту - Мектептер мен жоғары оқу орындарында психолог көмегін кеңейту, стресс пен тәуелділікке қарсы тренингтер өткізу маңызды.

3. Медиа сауаттылықты арттыру - Цифрлық контентті сыни тұрғыдан бағалай білу, ақпараттық манипуляцияны тану дағдыларын дамыту керек.

4. Әлеуметтік белсенділікті күшейту - Спорт, мәдени іс-шаралар және офлайн қарым-қатынас формаларын дамыту арқылы виртуалды тәуелділікті азайтуға болады.

5. Білім беру жүйесінде профилактика енгізу - Оқу бағдарламаларына цифрлық тәуелділіктің алдын алу бойынша арнайы курстар мен түсіндіру жұмыстарын енгізу қажет.

Қазігі қоғамдағы аддиктивті мінез-құлықтың кең таралуын ескере отырып, бұл мәселені тиімді шешу үшін жүйелі шаралар қабылдау қажет деп есептеймін. Осыған байланысты мен келесі ұсыныстарды ұсынар едім.

Біріншіден, қоғамда цифрлы мәдениетті қалыптастыру аса маңызды. Әсіресе жастар мен жасөспірімдер арасында ғаламтор мен әлеуметтік желілерін саналы, мақсатты және де шектеулі пайдалану дағдыларын дамыту қажет. Бұл бағытта арнайы ақпараттық-ағартушылық бағдарламаларды енгізу.

Екіншіден, психологиялық профилактика шараларын жүргізу қажет деп ойлаймын. Ұйымдарда психологтардың қатысуымен тренингтер мен семинарлар ұйымдастырылып, жастардың эмоционалдық тұрақтылығын арттыруға бағытталған жұмыстар жүзеге асырылуы қажет.

Үшіншіден, білім беру жүйесіне арнайы курстар еңгізу. Жастардың тәуелділікке қарсы иммунитетін қалыптастыру.

Төртіншіден, отбасы институтын күшейту. Ата-аналар интернетті пайдалану уақытын бақылап, отбасы мүшелерімен ашық диалогтар жүргізу. Отбасы, жақын адамдар, достар арасындағы эмоционалдық қолдауды күшейту қажет.

Аддикцияның алдын алу бір ғана жолмен шектелмейді, ол қоғамның барлық бөлігінде жүзеге асуы тиіс.

Қорытындылай келе, цифрландыру жағдайында аддиктивті мінез-құлықтың трансформациясы қазіргі қоғамның маңызды әлеуметтік-психологиялық мәселелерінің бірі. Интернет пен цифрлық технологиялар адамның өміріне жағымды да жағымсыз да ықпал етуде. Бұл тек жеке тұлғаға ғана емес, жалпы қоғамның алға қарай жылжуына да әсерін тигізеді. Сондықтан да аддиктивті мінез-құлықтың алдын алу үшін цифрлық және психологиялық сауаттылықты арттырып, отбасы мен білім беру процесінің рөлін күшейту маңызды болып табылады.

Жалпы, мәселені шешу қоғамның барлық деңгейінде бірлесіп әрекет етуді талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. https://kk.wikipedia.org/wiki/Аддикция
2. https://kk.wikipedia.org/wiki/Лудомания
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Mark_D._Griffiths
4. https://kk.reoveme.com/bf-skinner-өмірбаяны-1904-1990/
5. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы – www.stat.gov.kz
6. WHO Global Health Report, 2023 – https://digitallibrary.un.org/record/4050652

ӘОЖ 159.9:37.015.3

СТУДЕНТТІК ОРТАДАҒЫ ЖАНЖАЛДАРДЫ КОНСТРУКТИВТІ ТҮРДЕ РЕТТЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕГІ МЕДИАЦИЯ

Исламжанова Г.Б.
Психолог, педагог-зерттеуші, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
psixolog64@mail.ru

Мақалада студенттік ортадағы қақтығыстарды шешудің тиімді тәсілі ретіндегі медиация қарастырылады. Теориялық талдау мен практикалық тәжірибе негізінде медиативтік технологиялардың жұмыс істеу механизмдері ашып көрсетіледі. Ерекше назар аддиктивті мінез-құлық аясында туындайтын қақтығыстарға, соның ішінде ойынға тәуелділік мәселесіне аударылады. Медиативтік тәсілдің тиімділігін көрсететін практикаға бағытталған кейстер ұсынылған. Сондай-ақ білім алушыларды психологиялық қолдау жүйесіне медиацияны енгізудің қажеттілігі атап өтіледі.

Кілт сөздер: *медиация, қақтығыс, студенттер, лудомания, коммуникация, профилактика*

В статье обосновывается значимость медиации как современного способа конструктивного разрешения конфликтов в студенческой среде. На основе теоретического анализа и практического опыта раскрываются механизмы функционирования медиативных технологий. Особое внимание уделяется конфликтам, возникающим на фоне аддиктивного поведения, в частности игровой зависимости. Представлены практико-ориентированные кейсы, демонстрирующие эффективность медиативного подхода. Подчеркивается необходимость интеграции медиации в систему психологического сопровождения обучающихся.

Ключевые слова: *медиация, конфликт, студенческая среда, аддиктивное поведение, коммуникация, профилактика*

The article examines mediation as an effective method for resolving conflicts in the student environment. Based on theoretical analysis and practical experience, the features of mediation technologies are revealed. Particular attention is paid to conflicts related to addictive behavior, including gambling addiction. Practical cases demonstrating the effectiveness of mediation are presented. The necessity of integrating mediation into the system of psychological support for students is substantiated.

Keywords: *mediation, conflict, students, gambling addiction, communication, prevention*

Кіріспе

Білім беру ортасындағы қақтығыстарды реттеудің қазіргі тәжірибесі дәстүрлі әкімшілік және тәртіптік шаралардың шектеулілігін көрсетеді. Олардың формалды нәтижелілігіне қарамастан, бұл шаралар әрдайым қайшылықтардың себептерін жоюға ықпал етпейді және кей жағдайларда олардың күшеюіне әкеледі.

Қақтығыс әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде адамдар арасындағы өзара әрекеттесудің ажырамас бөлігі болып табылады. Ол эмоционалдық шиеленіспен, субъективті түсіндірулермен және өз ұстанымын қорғауға ұмтылумен қатар жүреді. Мұндай жағдайларда қатысушылар көбінесе конструктивті диалог жүргізу қабілетін жоғалтады. Бұл мәселе әсіресе студенттік ортада өзекті бола түседі, өйткені дәл осы кезеңде тұлғаның қарқынды қалыптасуы, коммуникативтік дағдылардың дамуы және әлеуметтік бірегейліктің қалыптасуы жүзеге асады. Тұлғааралық өзара әрекеттесудің жоғары динамикасы студенттік ортаны әртүрлі сипаттағы қақтығыстарға сезімтал етеді.

Осыған байланысты дауларды реттеудің баламалы әдістерінің маңыздылығы арта түсуде, олардың ішінде медиация ерекше орын алады. Ол — қатысушыларға бейтарап делдалдың көмегімен өзара қолайлы шешімді өздері табуға мүмкіндік беретін, икемді әрі өзара әрекетке бағытталған құрал.

Осылайша, медиация тек қақтығыстарды шешу тәсілі ғана емес, сонымен қатар диалог мәдениеті мен өзара құрметті қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады.

Медиация ұғымы мен мазмұны. Медиация — дауларды реттеудің ерікті рәсімі ретінде қарастырылады, оның аясында тараптар тәуелсіз делдалдың қатысуымен келісілген шешімге қол жеткізуге ұмтылады. Соттық және әкімшілік тетіктерден айырмашылығы, медиатор төреші қызметін атқармайды. Оның рөлі — тараптардың мүдделерін анықтауға және өзара қолайлы шешімдерді табуға бағытталған өзара әрекет процесін ұйымдастыру.

Медиативтік процесс барысында қатысушылар өз бетінше: реттеу шарттарын анықтайды; келісімнің мазмұнын қалыптастырады; әрі қарайғы өзара әрекет моделін құрады.

Ал медиатор: бейтараптықты сақтайды; тараптардың ұстанымдарын бағаламайды; шешім қабылдамайды; дайын нұсқаларды таңбайды.

Медиатордың негізгі міндеті — қатысушылар бір-бірін тыңдай алатындай жағдай жасау және қарсыластықтан ынтымақтастыққа көшуге ықпал ету. Егер сот талқылауы тараптардың бірінің дұрыстығын анықтауға бағытталса, медиация келісімге қол жеткізуге бағытталады.

Қазақстан Республикасындағы медиация жағдайына тоқталатын болсақ, Қазақстанда медиацияны институционализациялау 2011 жылы қабылданған «Медиация туралы» Заңмен байланысты, бұл оның қоғамдық өмірдің түрлі салаларына белсенді енгізілуіне ықпал етті.(5) Медиативтік тәсілді қолдану мыналарға мүмкіндік береді:

қақтығыстарды шешу мерзімін оңтайландыру;

қаржылық және эмоционалдық шығындарды азайту;

тұлғааралық және кәсіби қатынастарды сақтау; қайшылықтардың ушығуын болдырмау. Медиация сотқа дейінгі кезеңде де, дауды қарау барысында да, сондай-ақ шешімдерді орындау кезеңінде де қолданылуы мүмкін.

Медиацияның психологиялық мәні. Қақтығыстық жағдайларды талдау олардың негізі көбінесе объективті жағдайлармен емес, жағдайды субъективті қабылдаудағы айырмашылықтармен байланысты екенін көрсетеді.

Тараптар көбінесе: болып жатқан жағдайды жеке тәжірибесі арқылы түсіндіруге бейім; өздерінің дұрыстығына шоғырланады; қарсы тараптың ұстанымын елемейді.

Бұл шиеленістің күшеюіне және қақтығыстың тереңдеуіне әкеледі. Медиативтік тәсіл өзара әрекеттесуді өзгертуге мүмкіндік береді, оны: айыптаулар мен эмоционалдық қысымнан мүдделерді талдауға және шешімдерді іздеуге бағыттайды.

Бұл үдерісте медиатор: коммуникацияны реттейді; психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді; диалогты бағыттайды;

Медиацияның теориялық негіздеріне мыналар жатады.Медиация бірқатар іргелі қағидаттарға негізделеді:

Еріктілік — қатысу тек тараптардың келісімімен ғана мүмкін болады.

Тең құқықтылық — әрбір тарап өз ұстанымын білдіруге тең мүмкіндіктерге ие.

Бейтараптық — медиатор қақтығыстың нәтижесіне мүдделі емес.

Құпиялылық — ақпарат жария етілмейді. Бұл қағидаттар рәсімге деген сенімді қамтамасыз етіп, ашық диалог үшін жағдай жасайды.

Аталған қағидаттарды сақтау медиацияның тиімділігінің міндетті шарты болып табылады және қатысушылардың рәсімге деген сенімін қалыптастырады.

Студенттік ортада медиацияны қолдану тәжірибесі

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетіндегі психологиялық қолдау қызметінің тәжірибелік тәжірибесі жанжалдардың ең көп таралған түрлерін бөліп көрсетуге және нақты мысалдар (кейстер) арқылы медиацияның тиімділігін көрсетуге мүмкіндік береді.Университет психологы медиатор ретінде әрекет етеді.

1. Оқу тобындағы жанжал

Келіспеушіліктің себебі міндеттердің біркелкі бөлінбеуі болды. Медиация барысында өзара іс-қимылды оңтайландыруға және бірлескен жұмысты аяқтауға мүмкіндік беретін рөлдер мен күтулер нақтыланды.

2. Жатақханадағы жанжал

Ұзақ мерзімді тұрмыстық шиеленіс әдеттер мен күтулердегі айырмашылықтармен байланысты болды. Диалог барысында тараптар бірге тұру ережелерін тұжырымдады, бұл шиеленіс деңгейін төмендетті.

3. «Студент–Оқытушы» жанжалы

Бағалаумен келіспеушілік критерийлерді сындарлы талқылауға айналды, бұл өзара түсіністікке ықпал етті.

4. Отбасылық жанжал

Бастапқыда қаржылық ретінде қарастырылған жанжал эмоционалды өзара әрекеттесудің жетіспеушілігімен байланысты болды.

5. Ойынға тәуелділікке негізделген қақтығыс (лудомания)

Студенттер тобында бір қатысушының ойынға тәуелділік белгілерін көрсететін мінез-құлқына байланысты шиеленіс пайда болды: сабақтарды жүйелі түрде жіберіп алу, академиялық қарыз және келісімдерді бұзу.Кейбір топтастарынана ақша қарызға алып, қайтармау. Топ арасында наразылық болып, оны айыптаған, бұл студенттің оқшаулануының күшеюіне әкелді.

Медиативтік кездесу аясында: эмоционалдық шиеленіс төмендетілді; қатысушылар өздерінің уайым-қайғысын білдіре алды; мінез-құлықтың нақты себептері анықталды; қолдау көрсету және оқу жүктемесін бөлу бойынша келісімдерге қол жеткізілді.

Нәтижесінде қақтығыс ынтымақтастыққа айналды, ал студент білім беру процесіне қайта қатысу мүмкіндігіне ие болды.

Рефрейминг – медиация құралы ретінде.

Рефрейминг — жағдайдың нақты мазмұнын өзгертпей, оны түсіндіруді өзгертетін психологиялық техника. Қарапайым тілмен айтқанда, бұл адамның мәселені қабылдау «шеңберін» ауыстыру.(2) Қақтығыс жағдайында ол мыналарға мүмкіндік береді: эмоционалдық реакция деңгейін төмендету; мәселені қабылдауды өзгерту; мүмкін болатын шешімдер аясын кеңейту.

Рефреймингті қолдану жағымсыз бағалаулардан конструктивті түрде жағдайды түсінуге көшуге ықпал етеді.

Медиацияның артықшылықтары мен шектеулері. Медиацияның негізгі артықшылықтарына мыналар жатады: қақтығыстылық деңгейін төмендету; коммуникативтік дағдыларды дамыту; қатынастарды сақтау; шешім қабылдауға жауапкершілік қалыптастыру.Алайда медиацияның тиімділігі келесі жағдайларда шектеулі болады: иалогқа дайындықтың болмауы;

Қарапайым қабылдау — Рефрейминг

— Мен жұмысымнан айырылдым. Бұл — апат.

— Мен өзіме шынымен сәйкес келетін істі табуға мүмкіндік алдым.

— Мен қателік жасадым. Мен сәтсіз адаммын.

— Мен өзімнің даму аймағымды көрдім және қандай бағытта жұмыс істеу керегін түсіндім.

— Бұл адам тым қатал.

— Бұл адам ашықтық пен шынайылықты бағалайды.

Медиация практикасында рефрейминг тараптарға қақтығысты теріс тұрғыдан ғана қабылдауда «тұрып қалмай», жағдайды кеңірек көруге көмектеседі.(2) Бұл шиеленісті төмендетіп, келіссөздер аясын кеңейтеді және келісімге қол жеткізу ықтималдығын арттырады. Осылайша, рефрейминг қақтығысқа қатысушыларға жағдайды эмоционалдық қабылдаудан ықтимал шешімдерді рационалды түрде талқылауға көшуге мүмкіндік береді.

Медиативтік процестің кепілдіктері.

Медиацияның тиімділігі бірқатар шарттармен қамтамасыз етіледі:делдалдың тәуелсіздігі; қатысудың еріктілігі;

өзара әрекеттестің құпиялылығы; коммуникацияның қауіпсіздігі.

Бұл факторлар сенім мен ашық диалогқа негізделген кеңістік қалыптастырады. Медиацияны меңгерген психолог бірқатар артықшылықтарға ие:

Уақытты үнемдеу. Медиация, әдетте, әкімшілік тергеулер мен сот процестеріне қарағанда аз уақыт алады.

Стресс деңгейін төмендету. Процедура салыстырмалы түрде тыныш әрі қолайлы атмосферада өтеді.

Өзара пайда (win-win). Медиацияда жеңімпаздар мен жеңілгендер болмайды. Бұл тараптарға қарым-қатынасты сақтап, болашақта өзара әрекеттесуді жалғастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсілдің негізі — ынтымақтастық, яғни тараптар әр қатысушының мүддесін барынша ескеретін шешімді бірлесіп іздейді. Құпиялылық. Ақпарат жария етілмейді.

Медиатор, психолог сияқты, кінәлілерді іздемейді және бір тараптың жағын жақтамайды, бұл мүдделер теңгерімін сақтауға мүмкіндік береді.

Сонымен ойымызды құорыта келе,студенттік орта жағдайында медиация қақтығыстарды реттеудің және өзара әрекеттесу мәдениетін дамытудың тиімді тетігі ретінде көрінеді. Оны қолдану тәжірибесі шиеленіс деңгейін төмендетуге және конструктивті мінез-құлық үлгілерін қалыптастыруға ықпал ететінін дәлелдейді.

Медиацияны дамыту перспективалары оның білім беру ұйымдарының психологиялық қолдау жүйесіне интеграциялануымен және оны қолдану тәжірибесінің кеңеюімен байланысты.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аллахвердова О.В. Медиация как социально-психологическая технология. — 2020.
2. Карпенко А.Д. Основы медиации. — 2019.
3. Фишер Р., Юри У. Переговоры без поражения. — 2018.
4. Шамликашвили Ц.А. Медиация: практика. — 2021.
5. Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» заңы, 2011 ж.

UDC 371.31

INFORMATION IMMUNITY: ADDICTION PREVENTION STRATEGIES IN EDUCATION

Kazitay A.R.
Student, Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Republic of Kazakhstan
kazitayaltynai@icloud.com

Мақалада білім беру жүйесін деақпараттық иммунитетті қалыптастыру арқылы аддикцияның алдыналу мәселелері қарастырылады. Тәуелділіктің заманауи түрлеріне қарсы тұрудағы мемлекет, ғылым және қоғамның ведомствоаралық өзара іс-қимылының маңызы негізделген. Автор білім алушылардың когнитивті тұрақтылығын арттыруға бағытталған жаңа педагогикалық стратегияларды ұсынады.

Мақаланың негізгі мақсаты – жазалау шараларынан профилактикалық иммунитет қалыптастыру моделіне көшу тиімділігін көрсету.

Кілт сөздер: *ақпараттық иммунитет, аддикция, профилактика, білім беру, ведомствоаралық іс-қимыл.*

В статье рассматриваются вопросы профилактики аддикций через формирование информационного иммунитета в системе образования. Обоснована значимость межведомственного взаимодействия государства, науки и общества в противодействии современным видам зависимостей. Автор предлагает новые педагогические стратегии, направленные на повышение когнитивной устойчивости обучающихся. Основная цель статьи – показать эффективность перехода от карательных мер к модели формирования профилактического иммунитета.

Ключевые слова: *информационный иммунитет, аддикция, профилактика, образование, межведомственное взаимодействие.*

The article examines the prevention of addiction through the development of information immunity within the educational system. It emphasizes the importance of interagency cooperation between the state, science, and society in countering modern types of dependencies. The author proposes new pedagogical strategies aimed at enhancing the cognitive resilience of learners. The primary objective is to demonstrate the effectiveness of transitioning from punitive measures to a model based on fostering preventive immunity.

Keywords: *information immunity, addiction, prevention, education, interagency cooperation.*

The pervasive influence of digital technologies and ubiquitous information access has necessitated a critical re-evaluation of educational paradigms to foster resilience against maladaptive information consumption patterns. This growing digital landscape, characterized by an increasing digitization of all aspects of life and the widespread adoption of digital media, underscores the imperative for robust educational strategies that equip individuals with the skills to critically engage with information and its sources. This challenge is further amplified by the phenomenon of technological interference, which demands the integration of metacognitive digital literacy strategies to mitigate cognitive overload and distraction. The development of information immunity, therefore, becomes paramount, particularly for young individuals susceptible to information overload and the persuasive techniques embedded within digital platforms. This immunity entails cultivating a conscious approach to information consumption, empowering individuals to discern reliable data from misinformation and to navigate the complexities of the digital sphere with discernment (Плотнікова et al., 2025) [1]. Within this context, educational systems bear a significant responsibility in preparing students for critical and reflective

engagement with digital content, fostering the ability to evaluate the credibility of information and resist manipulative tactics. This necessitates a shift towards comprehensive information culture policies that address cognitive competencies and structural imbalances in information consumption. A Conceptual Framework This framework posits that information immunity extends beyond mere digital literacy, encompassing the proactive development of critical ignoring competencies and the strategic deployment of cognitive resistance mechanisms against potentially harmful online stimuli. Such an approach integrates insights from cyber-wellness, emphasizing the need for positive online engagement, and preventative strategies like inoculation and prebunking to proactively counter misinformation (Gil-Ruiz, 2023; Lewin et al., 2021) [2]. This includes pedagogical strategies aimed at cultivating diversified refutation techniques and counter-narratives, which are crucial for re-engaging individuals who may be susceptible to malinformation. This comprehensive approach to digital literacy and critical thinking is essential for strengthening individual "digital immunity," enabling citizens to effectively evaluate sources, deconstruct media messages, and recognize diverse forms of advertising. However, traditional media literacy approaches, primarily focused on developing skills to access, analyze, and evaluate digital content, are increasingly proving insufficient in addressing the sophisticated persuasive design tactics employed by digital platforms, which often prioritize commercial interests over user well-being. This necessitates a move towards advanced information literacy that specifically addresses the psychological manipulation inherent in many digital environments, thereby enabling individuals to navigate the increasingly complex information ecosystem with greater critical discernment. This advanced literacy should incorporate comprehensive strategies for digital literacy ethics, focusing on responsible digital interactions, privacy, and security to navigate online threats effectively. This expanded understanding of information immunity aligns with the concept of "social inoculation," a preventive intervention that fosters resilience against misinformation by preparing individuals to critically evaluate and resist manipulative information. This involves equipping individuals with the ability to identify rhetorical techniques utilized by disinformation actors, thereby "prebunking" potential falsehoods by proactively exposing and explaining manipulative tactics (Lewandowsky et al., 2024; Wiederhold, 2025) [3]. Educational institutions are uniquely positioned to implement prophylactic measures against problematic digital engagement by integrating digital well-being activities into curricula, focusing on critical awareness, self-reflection, and behavioral modification strategies. This includes fostering "digital resilience" through strength-based interventions that leverage existing youth practices to enhance their ability to agentially evaluate and manage online risks rather than relying solely on deficit-based approaches like content removal. Such proactive strategies are critical for establishing digital addiction literacy within the education system, enabling students to understand and manage their digital consumption before it escalates into problematic usage. Furthermore, the integration of structured curricula and specialized training programs designed to enhance self-discipline, emotional regulation, and behavioral control is crucial for building psychological resilience against digital addiction. These programs should incorporate educational modules on the neurobiological underpinnings of addiction, thereby demystifying the addictive potential of certain digital interfaces and empowering students with informed decision-making capabilities. Additionally, establishing clear policies on smartphone usage within schools, coupled with media and emotional literacy programs, can create a distraction-free learning environment while promoting reflective dialogue about healthy digital habits from an early age (Montag et al., 2024) [4]. Moreover, this includes the implementation of psycho-educational interventions that provide adolescents with comprehensive knowledge about the positive and negative effects of social media, critical evaluation of digital content, and coping mechanisms for cyberbullying, as demonstrated by programs focusing on healthy social media use. Such interventions can be reinforced through practical strategies like the use of "phone pouches" to physically separate students from their devices during class, thereby mitigating the constant craving for digital interaction.

This integrated approach should involve collaboration among policymakers, educational bodies, healthcare providers, and technology companies to develop holistic strategies that promote digital well-being and mitigate risks across various developmental stages (Guimarães et al., 2025) [5]. This comprehensive framework should extend to include consistent media literacy programming embedded within the school curriculum from primary to secondary education, aiming for sustained development of psychosocial skills such as resilience and self-regulation. Such programs should be fortified by practical activities, such as group counseling and resilience-building exercises, to translate theoretical understanding into real-world behavioral changes. This multifaceted approach must also include the active participation of technology enterprises, which bear a significant responsibility in designing platforms that promote healthier online habits rather than solely optimizing for user engagement. These efforts must also incorporate culturally and religiously sensitive strategies, alongside the promotion of digital literacy among families, to create a robust protective environment against problematic internet use. A multi-faceted approach addressing social media addiction thus involves behavioral interventions, educational programs for awareness, and parental strategies for boundary setting and usage monitoring.To further bolster this, institutional support mechanisms, including the integration of digital citizenship education and supportive policies, are essential in fostering a resilient digital environment for students (Naeem & Mushibwe, 2025) [6].

This involves proactive measures to disrupt online illicit markets and prosecuting those who exploit digital platforms for illegal activities, thereby complementing educational prevention with robust enforcement. Such collaboration establishes a comprehensive defense against digital harms, integrating both punitive and preventative strategies to safeguard youth effectively. This integrated approach underscores the necessity of a multi-pronged strategy that leverages legal frameworks to deter illicit digital activities while simultaneously empowering individuals through education to navigate the digital landscape safely. Furthermore, it highlights the importance of interagency communication and data sharing to identify emerging threats and adapt prevention strategies dynamically. Given the rapid evolution of digital technologies, existing legislative frameworks often struggle to keep pace, necessitating ongoing reform and vigilant oversight to address novel forms of digital harm, particularly those targeting vulnerable populations. This includes the development of algorithms to detect harmful online content that encourages self-harm or substance abuse, akin to strategies used for national security threats (Perakslis & Quintana, 2022)[7]. Concurrently, national and international collaborations are vital for developing universal digital safety standards and implementing cross-border enforcement mechanisms to combat the global nature of cyber-enabled illicit activities. Within educational systems, this translates to incorporating modules on digital forensics and cybersecurity awareness into curricula, equipping students with a foundational understanding of online threats and the legal ramifications of digital misconduct.

Scientific research provides the evidence-based methodologies that educators use. Medical professionals contribute by explaining the neurobiological consequences of addiction, moving away from moralizing to factual, health-based discourse. This collaboration ensures that prevention strategies are not only informed by the latest scientific understanding of addiction but also effectively communicated to students and the wider community through evidence-based practices and comprehensive health education. Specifically, this interdisciplinary approach facilitates the translation of complex neuroscientific findings into accessible educational content, allowing for targeted interventions that address the underlying mechanisms of addictive behaviors. It also underpins the development of innovative prevention programs, such as hybrid digital approaches combining e-learning modules with in-person sessions, which have demonstrated efficacy in preventing various forms of substance misuse, including e-cigarette use and prescription drug misuse. These integrated strategies, supported by scientific insights into behavioral psychology and public health, enable a more nuanced and effective approach to developing information immunity. Furthermore, the integration of mental health literacy within health education programs is crucial for equipping students with coping mechanisms for online

harms and problematic technology use, which are increasingly recognized as public health concerns requiring a multistate holder approach. This necessitates a coordinated effort among governmental bodies, civil societies, non-governmental organizations, and educational institutions to foster an environment conducive to early detection, intervention, and comprehensive support systems for individuals affected by technological addictions. Central to this coordinated effort is the enactment of comprehensive legislation that underpins information security for children and youth, thereby establishing a legal framework for preventative action. Recognizing the limitations of teacher-centric prevention, it is critical to integrate multidisciplinary expertise, including psychiatrists, psychologists, and public health nurses, within school-based services to enhance the effectiveness and reach of addiction prevention strategies (Kawabe et al., 2023) [8].

Government-supported initiatives, for example, can actively prevent excessive technology use and foster balance by promoting sports and arts as affordable and appealing alternative activities for youth. Moreover, strengthening digital literacy programs across all age demographics, with a particular focus on socio-demographic factors, is essential for promoting responsible technology use and mitigating potential harms. This necessitates a comprehensive approach that also considers amending regulations for social and psychological assistance centers to include internet addiction prevention and intervention. Such comprehensive strategies must also integrate the training of educators and parents to identify early signs of problematic digital engagement and provide appropriate, timely intervention, while simultaneously incorporating children's perspectives into policy design to ensure relevance and efficacy (OECD, 2025) [9]. To institutionalize information immunity, several policy shifts are required. First, educational standards should formally include "Information Security and Mental Hygiene" as key competencies. Second, there must be a transition from "punitive" monitoring to "supportive" screening, where students at risk are identified through psychological metrics rather than disciplinary infractions. Furthermore, the role of the educator must evolve. Teachers require specialized training to become "digital mentors" who can navigate the nuances of modern youth subcultures. Finally, parental involvement is paramount. Schools must provide parents with the tools to identify early signs of addiction and to foster a "zero-tolerance" information environment at home. This includes equipping parents with strategies to navigate the complexities of digital parenting, emphasizing a balance between behavioral and relational approaches to guide children's technology use. Policymakers should therefore explore the systemic inclusion of digital addiction interventions within the school curriculum to effectively address problematic digital technology use. This necessitates the development of robust, evidence-based curricula that not only educate students on digital safety and ethical online interaction but also provide training for educators and parents on effective time management strategies and responsible technology use. Such curricula should also incorporate mental health literacy to raise awareness and mitigate the impacts of excessive digital engagement (Throuvala et al., 2021) [10].

The fight against addiction in the 21st century is a battle for the mind. Developing information immunity within the educational system offers a sustainable path forward. By shifting the focus from external prohibitions to internal resilience, and by fostering deep cooperation between the state, science, and society, we can protect the younger generation from the evolving threats of the digital era. The goal is not merely to create a drug-free environment, but to empower individuals who are cognitively and emotionally prepared to thrive in a complex information world. This necessitates a comprehensive national program encompassing digital, media, and socio-emotional literacy, emphasizing conscious usage, emotional regulation, and critical thinking, alongside online safety, disinformation awareness, and mental health literacy. Such a program must promote the proactive, conscious, and preventive attitudes of students, thereby enabling them to overcome digital risks effectively. This systemic integration requires an understanding of evolving digital behaviors, necessitating continuous research into age and gender trends, as well as multi-platform usage patterns among students. This will inform the development of targeted, evidence-based interventions that address the specific challenges presented by problematic digital engagement in educational

contexts. Furthermore, institutions should consider the psychological impacts of prolonged digital interaction, advocating for policies that promote offline engagement and mitigate the potential for digital addiction, which can manifest destructively due to the ethical crises inherent in modern information civilization. Educational programs, for instance, could benefit from incorporating training in intentional technology use, emotional awareness during digital activities, and values-based decision-making regarding technology engagement. To effectively implement these educational programs, it is critical to develop multi-dimensional literacy initiatives that integrate cognitive, emotional, and social reinforcement strategies, while also promoting transparency in algorithmic governance and designing user-centered systems that facilitate diverse media exposure. Moreover, effective pedagogical strategies should extend beyond mere technical proficiency to encompass critical thinking about AI-driven recommendations, thereby fostering healthy online habits and mitigating algorithmic manipulation.

REFERENCES:

1. Плотнікова, М. Ф.,Вовчаста, Н., Зеленін, В., Hnedko, N., &Hetmanenko, L. (2025). Developing Conscious Information Consumption Skills in the Age of Digital Change and Media Technologies. The Electronic Journal of E-Learning, 23(4), 15. https://doi.org/10.34190/ejel.23.4.4268

2. Gil-Ruiz, P. (2023). Gamification as a methodology to enhance analytical and sustainable engagement on Social Media. Research Square (Research Square). https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3388205/v1

3. Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Cook, J., Linden, S. van der, Roozenbeek, J., Oreскес, H., & McIntyre, L. (2024). Liars know they are lying: differentiating disinformation from disagreement. Humanities and Social Sciences Communications, 11(1). https://doi.org/10.1057/s41599-024-03503-6

4. Montag, C., Demetrovics, Z., Elhai, J. D., Grant, D. A., Koning, I. M., Rumpf, H., Spada, M. M., Throuvala, M. A., &Eijnden, R. J. J. M. van den. (2024). Problematic social media use in childhood and adolescence. Addictive Behaviors, 153, 107980. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2024.107980

5. Guimarães, R. de F., Almeida, B. P. de, & Silva, M. P. da. (2025). Exploring Determinants and Factors Associated with Problematic Smartphone Use among Youth. In IntechOpen eBooks. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.1012669

6. Naeem, N.-K., &Mushibwe, C. (2025). Navigating digital worlds: a scoping review of skills and strategies for enhancing digital resilience among higher education students on social media platforms. DiscoverEducation, 4(1). https://doi.org/10.1007/s44217-025-00432-7

7. Perakslis, E., & Quintana, Y. (2022). Social Media is Addictive and Influences Behavior: Should it Be Regulated as a Digital Therapeutic? Journal of Medical Internet Research, 25. https://doi.org/10.2196/43174

8. Kawabe, K., Horiuchi, F., Hosokawa, R., Nakachi, K., Soga, J., & Ueno, S. (2023). School teachers' awareness of internet addiction in elementary school students: a regional survey in Japan. Frontiers in Psychiatry, 14. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1187387

9. OECD. (2025). How's Life for Children in the Digital Age? In OECD Publishing eBooks. https://doi.org/10.1787/0854b900-en

10. Throuvala, M. A., Griffiths, M. D., Rennoldson, M., &Kuss, D. J. (2021a). Policy Recommendations for Preventing Problematic Internet Use in Schools: A Qualitative Study of Parental Perspectives. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(9), 4522. https://doi.org/10.3390/ijerph18094522

ӘОЖ 343.56

ЗАҢСЫЗ ҚҰМАР ОЙЫН ҚЫЗМЕТІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТТЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Калкаева Н.Б.
З.ғ.к., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
nesibeli77@mail.ru

Бұл мақалада құмар ойын қызметін заңсыз жүзеге асыруға қарсы қылмыстық-құқықтық шаралардың мазмұны мен мәні жан-жақты талданады. Зерттеу барысында заңсыз құмар ойындарды ұйымдастыру және өткізуге байланысты қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің қазіргі жай-күйі қарастырылады. Автор қолданыстағы қылмыстық заңнама нормаларының тиімділігіне баға беріп, оларды қолдану тәжірибесіндегі өзекті мәселелерді айқындайды. Сонымен қатар, шетелдік тәжірибелерге салыстырмалы талдау жасалып, құмар ойын қызметін заңсыз жүзеге асыруға қарсы іс-қимылдың тиімді тетіктері ұсынылады. Зерттеу нәтижесінде аталған саладағы қылмыстық-құқықтық шараларды жетілдірудің негізгі бағыттары негізделеді.

Кілт сөздер: *құмар ойындар, заңсыз қызмет, қылмыстық құқық, криминализация, құқықтық реттеу, қылмыстық жауапкершілік, құқық қолдану тәжірибесі, заңнама, құқық бұзушылық, алдын алу шаралары.*

В этой статье подробно анализируется содержание и суть уголовно-правовых мер против незаконного осуществления игорной деятельности. В ходе исследования рассматривается современное состояние правового регулирования общественных отношений, связанных с организацией и проведением незаконных азартных игр. Автор оценивает эффективность норм действующего уголовного законодательства и определяет актуальные вопросы в практике их применения. Кроме того, будет проведен сравнительный анализ зарубежного опыта и предложены эффективные механизмы противодействия незаконному осуществлению игорной деятельности. В результате исследования обосновываются основные направления совершенствования уголовно-правовых мер в данной сфере.

Ключевые слова: *азартные игры, незаконная деятельность, уголовное право, криминализация, правовое регулирование, уголовная ответственность, правоприменительная практика, законодательство, правонарушения, меры профилактики.*

This article analyzes in detail the content and essence of criminal legal measures against illegal gambling. The study will examine the current state of legal regulation of public relations related to the organization and conduct of illegal gambling. The author assesses the effectiveness of the norms of the current criminal legislation and determines topical issues in the practice of their application. In addition, a comparative analysis of foreign experience will be carried out and effective mechanisms to counter illegal gambling will be proposed. As a result of the study, the main directions for improving criminal law measures in this area will be substantiated.

Keywords: *gambling, illegal activities, criminal law, criminalization, legal regulation, criminal liability, law enforcement practice, legislation, offenses, preventive measures.*

Кіріспе

Қазіргі кезеңде құмар ойын қызметі экономиканың белгілі бір саласы ретінде заңды түрде реттелгенімен, оның заңсыз нысандары қоғамға елеулі қауіп төндіруде. Заңсыз құмар ойындарды ұйымдастыру және өткізу көлеңкелі экономиканың дамуына, қаржы айналымының бақылаудан тыс қалуына, сондай-ақ азаматтардың әлеуметтік әл-ауқатына кері әсерін тигізеді. Осыған байланысты аталған құқық бұзушылықтарға қарсы қылмыстық-құқықтық шараларды жетілдіру қажеттілігі артып отыр.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында құмар ойын қызметін заңсыз жүзеге асыру үшін жауаптылық көзделгенімен, құқық қолдану тәжірибесінде бірқатар өзекті мәселелер орын алуда. Атап айтқанда, құқықтық нормалардың жеткіліксіз нақтылығы, жаңа цифрлық технологиялар арқылы жүзеге асырылатын заңсыз ойын түрлерін анықтаудың күрделілігі және алдын алу шараларының тиімділігінің төмендігі байқалады.

Осыған орай, зерттеудің мақсаты құмар ойын қызметін заңсыз жүзеге асыруға қарсы қылмыстық-құқықтық шаралардың тиімділігін талдау және оларды жетілдірудің ғылыми негізделген бағыттарын айқындау.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында жалпығылыми және арнайы құқықтық әдістер кешені қолданылды. Атап айтқанда, талдау және синтез әдістері арқылы құмар ойын қызметін құқықтық реттеудің теориялық негіздері зерделенді. Салыстырмалы-құқықтық әдіс шетел мемлекеттерінің заңнамаларын қарастыру және озық тәжірибелерді анықтау мақсатында пайдаланылды.

Формальды-заңдық әдіс арқылы Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасының нормаларына жүйелі талдау жүргізілді. Сонымен қатар, статистикалық деректерді өңдеу және құқық қолдану тәжірибесін зерделеу әдістері арқылы заңсыз құмар ойын қызметіне қатысты құқық бұзушылықтардың динамикасы мен ерекшеліктері анықталды

Зерттеудің эмпирикалық базасын нормативтік-құқықтық актілер, құқық қорғау органдарының ресми мәліметтері, ғылыми әдебиеттер мен мерзімді басылымдар құрайды.

Нәтижелер мен талқылау

Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңына сәйкес, ойын бизнесі ұғымы құмар ойындар мен бәс тігуді ұйымдастыру және өткізуге бағытталған кәсіпкерлік қызмет түрі ретінде айқындалады [1]. Аталған қызметтің құқықтық реттелуі арнайы заңнамалық нормалар арқылы жүзеге асырылады және белгіленген талаптардың сақталмауы құқықтық жауапкершілікке әкеледі. Атап айтқанда, ойын бизнесі саласындағы заң талаптарын бұзу Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 307-бабына сәйкес қылмыстық жауаптылықты туындатады [2].

Сонымен қатар, коммерциялық қызметтің де құқықтық негіздері Қазақстан Республикасының тиісті нормативтік құқықтық актілерімен реттеледі. Осы саладағы заң бұзушылықтар, атап айтқанда, заңсыз кәсіпкерлік немесе заңсыз банктік қызметпен айналысу әрекеттері Қылмыстық кодекстің 214-бабына сәйкес сараланып, тиісті жазалау шараларын қолдануға негіз болады.

Жалпы алғанда, ойын бизнесі объектілерін құру және олардың қызметін жүзеге асыру заңнамамен тыйым салынбаған. Алайда мұндай қызмет міндетті түрде мемлекеттік тіркеуден өтіп, лицензиялық талаптарға сәйкес жүзеге асырылуы тиіс. Тіркеусіз және тиісті рұқсатсыз қызмет жүргізу салық төлеуден жалтару, қаржылық бақылаудан тыс қалу сияқты құқық бұзушылықтарға алып келеді. Сонымен бірге, ойын бизнесі объектілерін заңнамада белгіленген арнайы аймақтардан тыс орналастыру да құқыққа қайшы әрекет болып табылады.

Осыған байланысты, қарастырылып отырған қылмыстың тікелей объектісі ойын бизнесін ұйымдастыру мен жүргізу саласындағы қоғамдық қатынастар болып табылады. Бұл қатынастар мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған. Ойын бизнесі кәсіпкерлік қызметтің ерекше түрі ретінде қарастырылатындықтан, Қылмыстық кодекстің 307-бабының негізгі мақсаты осы саладағы экономикалық мүдделерді қорғау және құқықтық тәртіпті сақтау болып табылады.

Сонымен қатар, аталған қылмыстың қосымша объектісі ретінде халықтың денсаулығы, қоғамдық мораль және адамгершілік құндылықтары танылады. Құмар ойындардың қоғамға ықпалы ескерілетін болғандықтан, бұл саладағы құқықтық реттеу тек экономикалық емес, әлеуметтік маңызға да ие.

Қылмыстық кодекстің 307-бабында көзделген құқық бұзушылықтар елдің экономикалық қауіпсіздігіне тікелей әсер ететіндіктен, олар «Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталатын 8-тарауға енгізілген.

Ойын бизнесін заңсыз ұйымдастырудың объективтік жағы бірнеше дербес нысандарда көрініс табады. Атап айтқанда:

1. ойын мекемелерін заңсыз ашу немесе оларды күтіп-ұстау;
2. ойын бизнесі саласындағы қызметті заңсыз ұйымдастыру;
3. ойын бизнесін жүргізу үшін ғимараттар мен өзге де орындарды ұсыну;
4. заңнамада белгіленген арнайы аймақтардан тыс жерде ойын бизнесін ұйымдастыру және өткізу;
5. тиісті лицензиясыз ойын бизнесі қызметін жүзеге асыру.

Осы аталған әрекеттердің әрқайсысы дербес түрде қылмыстық құқық бұзушылық құрамын құрайды және олардың жасалу дәрежесіне, келтірілген зиянның көлеміне және өзге де мән-жайларға байланысты қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғады.

Ойын бизнесін заңсыз ұйымдастыру қылмысының объективтік жағының маңызды ерекшеліктерінің бірі ойын мекемелерін заңсыз ашу немесе оларды күтіп-ұстау болып табылады. Қылмыстың бұл нысаны Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» заңнамасында белгіленген талаптар мен тыйымдарды бұза отырып жүзеге асырылады. Атап айтқанда, аталған Заңның 6-бабына сәйкес электрондық казино мен интернет-казино қызметін ұйымдастыруға және жүргізуге тыйым салынған. Осы тыйымды бұзу қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғатын құқыққа қарсы әрекет ретінде қарастырылады.

Сот тәжірибесі бұл нормалардың қолданылуын нақтылай түседі. Мәселен, Алматы қаласы Медеу ауданының № 2 аудандық сотында азамат Р.-ға қатысты алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы құрамында ойын мекемесін заңсыз ұйымдастыру және ұстау фактісі бойынша қылмыстық іс қаралған. Іс материалдарына сәйкес, Р. және тергеумен анықталмаған өзге тұлға «G-Slot» төлем жүйесін пайдалану арқылы «онлайн-казино» форматындағы заңсыз ойын мекемесін ұйымдастырып, оның тұрақты қызметін қамтамасыз еткен. Аталған жүйе нақты уақыт режимінде ақшалай қаражаттарды қабылдауға, есепке алуға және ұтыстарды төлеуге мүмкіндік берген[3].

Қылмыстық ниеттерін жүзеге асыру мақсатында құқық бұзушылар тұрғын емес үй-жайды жалға алып, онда арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету орнатылған дербес компьютерлерді орналастырған. Атап айтқанда, заңсыз пайда табу мақсатында олар алдын ала сөз байласа отырып, онлайн-казино қызметін жүргізуге арналған он бірліктен астам компьютерлік техника сатып алып, оны іске қосқан. Нәтижесінде, тиісті лицензиясыз және рұқсат құжаттарынсыз ойын мекемесі ашылып, оның қызметі жүйелі түрде жүзеге асырылған. Бұл жағдайда құқық бұзушылықтың объективтік жағы заңмен тыйым салынған онлайн-казиноны ұйымдастыру арқылы көрініс тапқан.

Сонымен қатар, ойын бизнесі саласындағы қызметті заңсыз ұйымдастыру да Қылмыстық кодекстің 307-бабының объективтік жағының дербес нысаны болып табылады. Мұндай әрекеттер де «Ойын бизнесі туралы» Заңының 6-бабында белгіленген тыйымдарды бұзумен тікелей байланысты. Заңнамада ойын бизнесі қызметін заңсыз ұйымдастырудың бірнеше түрлері нақты көрсетілген. Олардың қатарына мыналар жатады:

- ойын бизнесі қызметтерін заңсыз жүзеге асыру;
- құмар ойындарда ақшалай емес, өзге мүліктік нысанда ұтыс беру немесе қабылдау (заңмен рұқсат етілген жағдайларды қоспағанда);
- бәс тігу нәтижелері бойынша ставкаларды қабылдау және ұтыстарды ойын мекемелерінен тыс жерлерде төлеу;
- ставкаларды қабылдау мен ұтыстарды төлеуді ұйымдастырушы болып табылмайтын тұлғалар арқылы жүзеге асыру;
- тауарлар мен қызметтерді өткізуді жасыру мақсатында құмар ойын элементтерін немесе жүлде ұтысының имитациясын қолдану;

- арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету мен техникалық құралдарды пайдалана отырып, заңмен көзделмеген тәсілдер арқылы бәс тігу ұйымдастыру.

Бұдан бөлек, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, шетелдік ойын бизнесі ұйымдастырушыларының пайдасына төлемдерді аударуға бағытталған қызметтерді көрсету де заңсыз әрекет ретінде танылады. Мұндай операциялар ұлттық қаржылық бақылау тетіктерін айналып өтуге және заңсыз табыстардың айналымына ықпал етуі мүмкін.

Осылайша, ойын бизнесін заңсыз ұйымдастырудың объективтік жағы кең ауқымды әрекеттерді қамтиды және олардың барлығы қолданыстағы заңнамалық тыйымдарды бұзумен сипатталады. Бұл әрекеттердің қоғамдық қауіптілігі олардың экономикалық қатынастарға, қаржы жүйесіне және қоғамдық тәртіпке теріс әсер етуімен айқындалады.

Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңының 6-бабы 1-тармағына сәйкес, ойын бизнесі саласында тек заңнамамен арнайы рұқсат етілген қызмет түрлерін ғана жүзеге асыруға жол беріледі, ал өзге қызмет түрлерінің барлығы заңсыз деп танылады. Осыған орай, ойын бизнесі субъектілерінің қызметі қатаң құқықтық регламентке бағынады және белгіленген талаптардың бұзылуы құқықтық жауаптылыққа әкеледі. Атап айтқанда, ойын бизнесі саласындағы нормативтік талаптарды сақтамау, сондай-ақ Заңның 12 және 12-1 баптарында көзделген жалпы ережелерді бұзу заңсыз әрекет ретінде сараланады.

Ойын бизнесі ұйымдарының қызметіне қойылатын талаптар жүйесі олардың қызметін құқықтық, техникалық және қаржылық тұрғыдан реттеуге бағытталған. Бұл талаптар ойын бизнесінің ашықтығын, әділдігін және қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге, сондай-ақ тұтынушылардың құқықтарын қорғауға негізделген.

Атап айтқанда, заңнамаға сәйкес казино қызметін жүзеге асыру үшін онда кемінде отыз ойын үстелі болуы міндетті, ал ойын автоматтары залдарында кемінде алпыс ойын автоматы орнатылуы тиіс. Бұл талаптар ойын бизнесінің ірі форматта және бақылауға қолайлы жағдайда жүргізілуін қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар, пайдаланылатын ойын автоматтары Қазақстан Республикасының техникалық және құқықтық стандарттарына толық сәйкес келуі қажет.

Ұтыстарды төлеу тәртібі де заңнамамен нақты регламенттелген. Атап айтқанда, ұтыстарды беру ойын бизнесі ұйымының қызметкерлері арқылы, ойыншының жеке басын куәландыратын құжат негізінде жүзеге асырылуы тиіс және бұл міндеттеме үш жұмыс күні ішінде орындалуға тиіс. Бұл талап қаржылық ашықтықты қамтамасыз етуге және заңсыз операциялардың алдын алуға бағытталған.

Ойын автоматтарын орналастыруға қатысты да шектеулер белгіленген: оларды қабырғаларға, терезе немесе есік ойықтарына орнатуға тыйым салынады. Сонымен бірге, ойын автоматтарының техникалық параметрлеріне қойылатын талаптардың бірі ұтыс пайызының 95 пайыздан төмен болмауы, бұл ойыншылардың құқықтарын қорғауға және ойынның әділдігін қамтамасыз етуге бағытталған маңызды көрсеткіш болып табылады.

Ойын бизнесі субъектілері міндетті түрде бейнебақылау және жазба жүйелерімен жабдықталуы тиіс. Бұл жүйелер ойын процесіне қатысушылардың барлық әрекеттерін тіркеуді қамтамасыз етіп, кемінде жеті тәулік бойы сақталуы қажет. Мұндай талаптар даулы жағдайларды шешуге, құқық бұзушылықтарды анықтауға және бақылау функцияларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында заңнамада арнайы резервтік талаптар көзделген. Мәселен, ойын бизнесін ұйымдастырушының кассасында немесе шоттарында ұтыстарды төлеуге жеткілікті қаражат болмаған жағдайда, жетіспейтін сома міндетті резерв есебінен толықтырылуға тиіс. Бұл талап ойыншылар алдындағы міндеттемелердің сөзсіз орындалуын қамтамасыз етеді.

Букмекерлік кеңселер мен тотализаторлардың қызметі де арнайы талаптарға бағынады. Олар бәс тігулерді қабылдау, өңдеу және ұтыстарды төлеу процестерін жүзеге асыратын ақпараттық-бағдарламалық кешендермен жабдықталуы тиіс. Сонымен қатар, букмекерлік кеңселер бәс тігу объектілерін дербес айқындауға құқылы болса,

тотализаторлар негізінен ат спорты және ит жарыстары сияқты арнайы жарыстар бойынша ставкаларды қабылдайды.

Маңызды талаптардың бірі ойын бизнесін ұйымдастырушылардың қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы заңнаманы сақтау міндеті. Бұл талап қаржы жүйесінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және заңсыз капитал айналымының алдын алуға бағытталған.

Сондай-ақ, букмекерлік кеңселер мен тотализаторлар тек аккредиттелген спорт федерациялары немесе халықаралық спорт ұйымдарының қолдауымен өткізілетін ресми спорттық іс-шаралар аясында ғана бәс тігулерді қабылдауға құқылы. Бұл талап бәс тігу қызметінің заңдылығын және спорттық іс-шаралардың шынайылығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазақстан Республикасында лудомания құбылысы мен құмар ойындарды заңсыз ұйымдастыру және өткізу мәселелерін құқықтық реттеу қазіргі кезеңде ерекше өзектілікке ие күрделі әлеуметтік-құқықтық проблема болып табылады. Бұл сала тек экономикалық қатынастарды ғана емес, сонымен қатар қоғамдық денсаулықты, әлеуметтік тұрақтылықты және азаматтардың әл-ауқатын қамтитын көпқырлы қатынастар жүйесін қамтиды.

«Ойын бизнесі туралы» Заң талаптарына сәйкес, құмар ойындарды заңсыз ұйымдастыру мемлекет экономикасына, қаржы жүйесінің тұрақтылығына және халықтың денсаулығына елеулі зиян келтіреді. Әсіресе, лудомания (құмар ойындарға тәуелділік) әлеуметтік қауіпті құбылыс ретінде танылып, оның таралуы азаматтардың психикалық және материалдық жағдайына теріс әсер етеді, отбасылық қатынастардың бұзылуына және қылмыстың өзге түрлерінің өсуіне ықпал етуі мүмкін.

Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында ойын бизнесі саласындағы құқық бұзушылықтарға қарсы қатаң шаралар көзделген. Атап айтқанда, құмар ойындарды заңсыз ұйымдастыру, өткізу немесе оған жағдай жасау әрекеттері Қылмыстық кодекстің тиісті баптарына сәйкес сараланып, қылмыстық жауаптылыққа әкеледі. Бұл нормалардың негізгі мақсаты экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, заңсыз қаржы айналымының алдын алу және азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау болып табылады.

Сонымен қатар, лудоманиямен күресу тек қылмыстық-құқықтық шаралармен шектелмейді. Ол кешенді тәсілді талап етеді, оның ішінде профилактикалық жұмыстар, ақпараттық-түсіндіру шаралары, медициналық және психологиялық көмек көрсету жүйесін дамыту маңызды орын алады. Бұл бағыттағы мемлекеттік саясат халықтың осал топтарын қорғауға және құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алуға бағытталуы тиіс.

Қорытындылай келе, құмар ойындар саласында заңдылықты қамтамасыз ету мақсатында ойын бизнесін ұйымдастыруға қойылатын талаптар жоғары деңгейде белгіленген. Бұл талаптар ойын қызметінің ашықтығын, әділдігін қамтамасыз етуге, ойыншылардың құқықтарын қорғауға және қаржылық тұрақтылықты сақтауға бағытталған.

Осы тұрғыдан алғанда, заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру мен оған ілеспе құқық бұзушылықтардың қоғам мен мемлекетке тигізетін зияны айтарлықтай екенін ескере отырып, құқық қорғау органдары тарапынан тиімді бақылау мен қадағалау тетіктерін жетілдіру, сондай-ақ құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шараларды күшейту қажеттілігі туындайды. Бұл өз кезегінде экономикалық қауіпсіздікті нығайтуға, қоғамдық тәртіпті сақтауға және халықтың денсаулығын қорғауға ықпал етеді.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері құмар ойын қызметін заңсыз жүзеге асыруға қарсы қылмыстық-құқықтық шаралардың қазіргі жүйесі белгілі бір дәрежеде тиімді болғанымен, оны одан әрі жетілдіру қажеттігін көрсетті. Қолданыстағы заңнаманың кейбір нормаларының жеткіліксіз нақтылығы және құқық қолдану тәжірибесіндегі олқылықтар заңсыз құмар ойындарға қарсы күрестің тиімділігін төмендетеді.

Осыған байланысты, қылмыстық-құқықтық нормаларды нақтылау, цифрлық кеңістіктегі заңсыз құмар ойын қызметін реттеуді күшейту, сондай-ақ алдын алу және бақылау тетіктерін жетілдіру ұсынылады. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибені ескере отырып, құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылын арттыру маңызды.

Жалпы алғанда, ұсынылған шараларды іске асыру құмар ойын қызметін заңсыз жүзеге асыруға қарсы күрестің тиімділігін арттыруға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы №219 Заңы. (30.12.2025 ж. өзгертулер мен толықтырулармен) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000219_ (өтініш берген күн:05.04.2026)

2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226 (өтініш берілген күн: 05.04.2026)

3. Құмар ойындарын заңсыз ұйымдастырып өткізу істері жөніндегі сот тәжірибесінен. Алматы қалалық соты. Ресми сайты. Ойын мекемесін заңсыз ашқаны және ұстағаны үшін сотталды. https://almaty.sud.kz/kaz/news/oyyn-mekemesin-zansyz-ashkany-zhne-ustagany-ushin-sottaldy (өтініш берілген күн: 05.04.2026)

ӘОЖ 37.015.3

СӨЙЛЕ ДЕ СУРЕТ САЛ
СӨЙЛЕУ МЕН ВИЗУАЛДЫ ОЙЛАУДЫ БІРІКТІРУ

Кенжахметова З.М.
Магистрант, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Атырау қ., Қазақстан Республикасы
zuhalp@mail.ru

Бұл педагогикалық идея сөйлеуді дамытуда визуалды ойлауды қолдануға негізделген. «Сөйле де сурет сал» әдісі арқылы оқушылар өз ойларын бейнелеу арқылы нақты және жүйелі түрде жеткізуге дағдыланады. Бұл тәсіл ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуға, сөздік қорды байытуға және шығармашылық ойлауды ынталандыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әдіс оқушылардың зейінін тұрақтандырып, есте сақтау қабілетін арттыруға, ақпаратты құрылымдап қабылдауына ықпал етеді. Оқыту үдерісінде визуалды элементтерді қолдану білім алушылардың қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін күшейтеді және өзіндік пікір қалыптастыруына жағдай жасайды.

Кілт сөздер: *сөйлеу дағдылары, визуалды ойлау, шығармашылық, әдіс, оқыту, оқушы белсенділігі*

Данная педагогическая идея основана на использовании визуального мышления в развитии речи. Метод «Говори и рисуй» помогает учащимся выражать свои мысли ясно и последовательно через визуальные образы. Такой подход способствует развитию устной речи, обогащению словарного запаса и стимулирует творческое мышление. Кроме того, метод повышает концентрацию внимания, улучшает память и помогает структурировать информацию. Использование визуальных элементов в образовательном процессе усиливает интерес учащихся, активизирует их познавательную деятельность и способствует формированию самостоятельного мнения.

Ключевые слова: *речевые навыки, визуальное мышление, творчество, метод, обучение, активность учащихся*

This pedagogical idea is based on the use of visual thinking in speech development. The «Speak and Draw» method enables students to express their thoughts through images, making their speech more accurate, structured, and meaningful. This approach contributes to the development of oral communication skills, enrichment of vocabulary, and stimulation of creative thinking. Additionally, the method enhances concentration, improves memory, and helps structure information. The use of visual elements in the learning process increases students' interest, promotes active engagement, and supports the development of independent thinking.

Keywords: *speech skills, visual thinking, creativity, method, learning, student engagement*

Кіріспе

Визуалды ойлау — бұл адамның ақпаратты көру арқылы қабылдап, өңдеп және есте сақтау қабілетімен тығыз байланысты ойлау түрі. Психология ғылымында визуалды ойлау когнитивтік процестердің маңызды компоненті ретінде қарастырылады. Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес, адам миының 80%-дан астамы визуалды ақпаратты өңдеуге бейімделген. Яғни, балаға қандай да бір мәлімет сурет, схема, бейне арқылы ұсынылса, ол оны тезірек қабылдайды және ұзақ уақыт есте сақтайды.

Жеке тұлғаның дамуы барысында визуалды ойлау ерте жастан-ақ қалыптасады және мектеп жасында одан әрі дамиды. Жас ерекшеліктеріне сай, бастауыш және орта буын оқушылары үшін визуалды материалдар мен бейнелік образдар арқылы ойлау — негізгі таным көзі болып табылады. Визуалды ойлау баланың қиялын, елестету қабілетін дамыта отырып, оның жалпы танымдық белсенділігіне жағымды әсер етеді.

Балалардың сөйлеу қабілетіне әсері**.** Визуалды ойлаудың сөйлеуді дамытудағы рөлі ерекше. Оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру барысында визуалды тіректерді (сурет, сызба, схема, пиктограмма) қолдану олардың ойды жүйелі түрде құрастыруына, қажетті сөздер мен сөз тіркестерін дұрыс таңдауға ықпал етеді. Әсіресе, тіл дамуы кешеуілдеген немесе сөйлеуінде қиындықтары бар балалар үшін визуалды қолдау таптырмас құрал болып табылады.

Мұндай тәсіл балалардың сөздік қорын байытуға да көмектеседі. Олар көрген бейнелерін сипаттау барысында жаңа сөздерді меңгереді, сөйлем құру қабілеті артады. Сонымен қатар, визуалды элементтер баланың ойын құрылымды түрде жеткізуге баулиды, себебі ол көрген бейне негізінде ойша жоспар құрып, сол бойынша әңгімелейді.

«Сөйле де сурет сал» әдісі осы мүмкіндікті тиімді пайдаланады. Бала алдымен өз ойын сурет арқылы бейнелейді, кейін сол суретке сүйеніп ауызша немесе жазбаша түрде ойын жеткізеді. Бұл тәсіл баланың ішкі ойлау процесін сыртқа шығаруға көмектеседі және оны тілдік формаға айналдыруды жеңілдетеді. Әсіресе, ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылар үшін бұл әдістің маңыздылығы зор, өйткені оларда көбіне абстрактілі ойлаудан гөрі көрнекі-бейнелік ойлау жақсы дамыған.

Сонымен қатар, визуалды ойлау арқылы сөйлеу барысында балада шығармашылық белсенділік дамиды. Ол өзінің қиялын, ішкі дүниесін сурет арқылы еркін көрсетіп, сол арқылы тілдік қатынасқа түсуге ынталанады. Мұндай интеграцияланған тәсіл баланың жеке дара ерекшелігін ескеріп, оны жан-жақты дамытуды көздейді.

Қорыта айтқанда, визуалды ойлауды сөйлеуді дамыту үдерісіне енгізу — оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастырудағы заманауи әрі тиімді бағыт. Бұл тәсіл оқушылардың танымдық және тілдік қабілеттерін кешенді түрде дамыта отырып, білім сапасын арттыруға ықпал етеді.4

Негізгі бөлім

«Сөйле де сурет сал» әдістемесі — сөйлеу әрекеті мен визуалды ойлауды бір уақытта дамытуға бағытталған интеграцияланған педагогикалық тәсіл. Бұл әдістің негізгі құрылымы екі кезеңге негізделеді: біріншісі — оқушының сөйлеу әрекеті арқылы ойды қалыптастыру, екіншісі — сол ойды бейнелеу арқылы көрсету.

Алғашқы кезеңде оқушылар белгілі бір тақырып бойынша өз ойларын ауызша немесе жазбаша түрде жеткізеді. Бұл кезеңде мұғалім сұрақ қою, әңгімелесу, пікір алмасу сияқты әдістер арқылы оқушылардың ой қозғауына жағдай жасайды. Екінші кезеңде оқушылар өз айтқан ойларын сурет, сызба немесе басқа визуалды құралдар арқылы бейнелейді. Осылайша, бала тек тілдік емес, бейнелік формада да өз ойын жеткізуді үйренеді.

«Сөйле де сурет сал» әдісі әртүрлі форматта қолданылады. Мысалы:

- тақырыптық әңгіме құрастыру және сол бойынша сурет салу;
- белгілі бір мәтінге иллюстрация жасау;
- шығармашылық диктанттар (оқушы мәтінді тыңдап, сол бойынша бейне салады);
- армандарын, ой-қиялын бейнелеп, кейін оны сипаттап айту.

Сөйлеу және бейнелеу дағдыларын қатар дамыту

Бұл әдістемені қолдану барысында оқушылардың сөйлеу және бейнелеу дағдылары бір уақытта дамиды. Біріншіден, оқушылар өз ойларын ауызша жеткізуге дағдыланады, сөйлем құрау, логикалық байланыс орнату дағдылары жетіледі. Екіншіден, бейнелеу арқылы бала ойды нақтылауға, жүйелеуге үйренеді, себебі көрген немесе елестеткен нәрсені қағаз бетіне түсіру — ойлау қабілетін белсенді етеді.

Сонымен қатар, бейнелеу әрекеті баланың шығармашылық қабілетін, елестетуін, қиялын дамытады. Оқушы өз суретін түсіндіру кезінде сөйлеуін ширатады, сөйлеу мәдениеті қалыптасады. Бұл әдіс әсіресе сөйлеу дағдысы төмен оқушылар үшін тиімді, себебі сурет — оларға ойды жеткізуде қолдау көрсететін маңызды құрал.

Жалпы алғанда, «Сөйле де сурет сал» әдісі арқылы оқушылардың тілдік және шығармашылық құзыреттері қатар дамиды, бұл өз кезегінде олардың танымдық белсенділігін арттырады және оқу сапасын жақсартады.

Қол моторикасын дамыту үшін қолға бояу жағып қағаз бетіне түсіру

Қолдың ұсақ моторикасын дамыту үшін қолға бояу жағып, қағаз бетіне еркін із қалдыру әдісі — балаларға өте қызықты әрі тиімді жұмыс түрі болып табылады. Бұл әдіс баланың саусақтарының, алақанының қозғалысын дамытуға, қимыл дәлдігін жетілдіруге, қолдың күшін дұрыс бөлуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бояу арқылы жұмыс істеу балаға тактильдік сезім береді, ол өз денесін, кеңістікті жақсырақ сезінуге көмектеседі.

Жұмыс барысы:

Баланың алақанына немесе саусақтарына арнайы су негізіндегі, улы емес бояу (саусақ бояуы) жағылады. Одан кейін бала алақанын, саусақтарын қағаз бетіне басып, із қалдырады. Бірнеше рет қайталап, түрлі түсті бояуларды араластырып қолдануға болады. Бұл кезде бала саусақтарының қимылын еркін басқарады: бірде бүкіл алақанды, бірде тек саусақ ұштарын пайдаланады.Негізгі міндеттері:

- Қол бұлшықеттерін және саусақтардың икемділігін дамыту;
- Қимылдарды дәл үйлестіру;
- Қол мен көз координациясын жақсарту;
- Тактильдік сезімді күшейту;
- Шығармашылық белсенділікті арттыру.

Қолға бояу жағып қағаз бетіне із қалдыру әдісі ойын арқылы ұсақ мотериканы дамытудың тиімді тәсілі болып табылады. Баланың моторикалық және сенсорлық дамуын қолдап, шығармашылық қабілеттерін оятады. Бұл әдісті балабақшада, мектепалды даярлық топтарында және бастауыш сыныптарда жүйелі түрде қолдану ұсынылады.

Тақырып: «Менің отбасым туралы әңгіме және сурет»

Практикалық жұмыстың мақсаты:

Бұл практикалық жұмыстың мақсаты — оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту барысында визуалды ойлауды белсенді қолдану. Оқушылар өз отбасы туралы әңгімелеу арқылы сөздік қорын байытады, сөйлем құрау шеберлігін жетілдіреді, логикалық ойлау дағдысын қалыптастырады. Сонымен қатар, отбасы мүшелерінің бейнесін сурет салу арқылы бейнелеп, көрнекі ойлау және есте сақтау қабілетін дамыту көзделеді.

Күтілетін нәтижелер:

- Оқушылар өз отбасы туралы 2-3 сөйлемнен тұратын қысқаша әңгіме құрайды.
- Ойды логикалық ретпен жеткізе біледі.
- Отбасы мүшелерінің бейнесін қағаз бетінде бейнелей алады.
- Сурет салу арқылы есте сақтау және шығармашылық ойлау қабілеті дамиды.
- Сөйлеу мен бейнелеу әрекетін біріктіре отырып, өз ойларын толық әрі жүйелі жеткізу дағдысы қалыптасады.

Оқушылармен өткізілген жұмыс процесі (педагогтің тәжірибесінен):

Сабақ басында балалармен «Отбасы» тақырыбына кіріспе әңгіме жүргізілді. Мұғалім сұрақтар арқылы оқушылардың ойларын оятты:

- Сенің отбасыңда кімдер бар?
- Сен ата-анаңмен, бауырларыңмен не істегенді ұнатасың?

Содан кейін оқушылардан өз отбасы туралы 2-3 сөйлемнен тұратын ауызша әңгіме құрастыру тапсырылды. Балалар кезекпен ауызша айтып шықты. Мұғалім олардың сөйлем құрау шеберлігіне назар аударып, қажет жерінде сұрақтар арқылы толықтыруға бағыт берді.

Келесі кезеңде оқушылар өз отбасы мүшелерінің бейнесін қағаз бетіне салды. Мұғалім балаларға әр отбасы мүшесін қалай сипаттайтынын ойлауға және сол бейнені суретте көрсетуге тапсырма берді. Жұмыс барысында оқушылар өз суреттері туралы әңгімелеп отырды: «Мынау менің әкем. Ол маған велосипед айдауды үйретті», «Бұл — менің әпкем. Ол өте көңілді» деген сияқты жеке ой-пікірлерін айтты.

Жұмыс соңында оқушылар өз суреттерін сыныптастарына көрсетіп, қысқаша баяндады. Мұғалім кері байланыс беріп, балалардың сөйлеу барысындағы жетістіктерін атап өтті.Практикалық жұмыстың нәтижесі:

Сабақ соңында оқушылар:

- Өз отбасы туралы еркін әрі толық сөйлеуге дағдыланды.
- Сөйлемдерді жүйелі құрап айту шеберлігі артты.
- Сурет салу арқылы отбасы мүшелерінің бейнесін ойша жүйелеп, визуалды ойлауды белсендірді.
- Сабаққа қызығушылығы жоғары болды, белсенділік артты.
- Шығармашылық қабілеттері мен өз ойын көркем жеткізу дағдылары қалыптаса түсті.

Бұл жұмыстың тәжірибелік маңыздылығы — сөйлеу мен визуалды ойлауды біріктіру арқылы оқушылардың тілдік және танымдық дамуын кешенді түрде қолдау болды.

Тақырып: «Менің армандаған әлемім»

Практикалық жұмыстың мақсаты (педагог тарапынан):

Бұл практикалық жұмыстың мақсаты — оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту, қиял-елестету қабілетін арттыру және сөйлеу әрекетін көркем тілмен ұштастыра білуге дағдыландыру. Күтілетін нәтижелер:

- Оқушылар өз армандары туралы еркін, мазмұнды түрде әңгімелей алады.
- Әңгімелеу барысында көркем тілдік құралдарды қолданады.
- Армандаған әлемнің бейнесін қағаз бетінде сурет арқылы бейнелейді.
- Шығармашылық ойлау және қиял-елестету қабілеті дамиды.
- Сөйлеу барысында жеке даралық ерекшелігін көрсете біледі.

Оқушылармен өткізілген жұмыс процесі (педагогтің тәжірибесінен):

Сабақ басында мұғалім оқушыларға сұрақтар қою арқылы әңгімеге бағыт берді:

- Сенің арманың қандай?
- Егер өз әлеміңді жасай алсаң, ол қандай болар еді?
- Ол әлемде кімдер өмір сүреді, қандай заттар бар?

Оқушылар осы сұрақтарға ой жүгіртіп, алдымен өз ойын ауызша құрылымдап айтып беруге дайындалды. Мұғалім сөйлеуге ынталандыру мақсатында әдемі мысалдар айтып, балаларды еркін ойлауға бағыттады. Әңгімелеу барысында оқушылар өз ойларын толық әрі жүйелі жеткізуге талпынды.

Әрі қарай жұмыс барысы шығармашылық кезеңге өтті. Оқушылар өз армандаған әлемін қағаз бетіне сурет арқылы бейнелеуге кірісті. Әр бала өз қиялындағы дүниені түрлі түстер мен бейнелер арқылы көрсетті. Біреу ғажайып бақша салса, біреуі ғарыш әлемін бейнеледі, енді бірі сиқырлы жануарлар мен достық әлемін суреттеді.

Сурет салу аяқталғаннан кейін оқушылар өз туындысын сыныптастарына таныстырды. Әр бала өз суретін сипаттап, не үшін дәл осындай әлемді армандайтынын әңгімелеп берді. Мұғалім әр оқушының жұмысына қолдау білдіріп, сұрақтар қойып, олардың сөйлеу белсенділігін арттырды.Практикалық жұмыстың нәтижесі:

Сабақ соңында оқушылар:

- Армандары туралы еркін сөйлеуге дағдыланды.
- Өз ойларын көркем тілмен жеткізу қабілеті жақсарды.
- Шығармашылық ойлау мен қиял-елестету дағдылары дамыды.
- Сурет арқылы өз ойын визуалды түрде көрсету дағдысы қалыптасты.
- Сабақ барысында белсенділік пен қызығушылық жоғары болды.

Бұл жұмыс барысында оқушылар өздерінің ішкі ой-армандарын ашық білдіруге мүмкіндік алды, сөйлеу мен бейнелеуді ұштастыра отырып, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытты.

«Сөйле де сурет сал – сөйлеумен визуалды ойлауды біріктіру» педагогикалық идеясы қазіргі білім беру жүйесіндегі жаңашыл, креативті тәсілдердің бірі болып табылады. Бұл әдіс оқушылардың тілдік дамуы мен шығармашылық ойлауын бір уақытта дамытуға бағытталған интеграцияланған оқыту форматын ұсынады.

Мақаланың басты жаңашылдығы — сөйлеу мен визуалды ойлаудың синтезінде жатыр. Дәстүрлі түрде сөйлеу дағдыларын дамыту көбіне ауызша немесе жазбаша

тапсырмалар арқылы жүзеге асса, бұл әдісте оқушы өз ойын бейнелік түрде де көрсету мүмкіндігіне ие болады. Сөйтіп, ол өз ойлау әрекетін екі түрлі формада — тілдік және бейнелік түрде дамытады. Бұл өз кезегінде баланың когнитивтік процестерін белсендіреді және шығармашылық әлеуетін ашады.

Қорытынды

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттыру мен шығармашылық қабілетін дамыту – басты міндеттердің бірі болып табылады. Осы орайда «Сөйле де сурет сал – сөйлеумен визуалды ойлауды біріктіру» әдісі оқыту процесін жандандыратын, оқушының жеке дамуын қолдайтын, заманауи талаптарға жауап беретін тиімді педагогикалық тәсіл ретінде ерекшеленеді.

Аталған әдісті қолдану барысында оқушылардың сөйлеу дағдылары дамып қана қоймай, олардың ойлау, елестету және бейнелеу қабілеттері де жетіледі. Сурет арқылы ойды көрнекілендіру оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып, тілдік материалды жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл әдіс оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын оятады, олардың өз ойын еркін және ашық білдіруіне мүмкіндік береді.

Бүгінгі күні білім алушылардың жас ерекшеліктері мен жеке қажеттіліктерін ескере отырып, мұндай интеграцияланған әдістерді кеңінен қолдану — білім сапасын арттырудың және оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етудің маңызды жолы болып табылады.

Сөйлеу және бейнелеу әрекетін ұштастыратын бұл әдісті бастауыш және орта буын сыныптарында жүйелі түрде қолдану.

Әдісті сабақтың түрлі кезеңдерінде (кіріспе әңгіме, жаңа материалды меңгеру, бекіту, рефлексия) енгізу арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылармен жұмыста бұл тәсілді сөйлеу белсенділігін арттыру құралы ретінде пайдалану.

Пән мұғалімдеріне, тәрбиешілерге және логопед-мұғалімдерге осы әдістемені кәсіби дамыту курстарында таныстырып, тәжірибеге енгізуді ұсыну.

Оқушылардың шығармашылық жұмыстары (сурет пен әңгіме) бойынша көрме ұйымдастыру арқылы олардың ынтасын және өзіне деген сенімін арттыру.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Әбілқасымова А.Е. Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі. — Алматы: «Білім», 2021.

2. Жұмабаева С.К. Балалардың сөйлеу тілін дамыту әдістері. — Алматы: Қазақ университеті, 2020.

3. Мұқанова Г.Ж. Психология негіздері: Оқулық. — Астана: Фолиант, 2019.

4. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Оқу сауаттылығын дамыту әдістемесі. — Астана, 2022.

5. Қасенова Қ.Т. Визуалды ойлау және оның дамытудың педагогикалық негіздері. — Алматы: Қазақ университеті, 2021.

6. Бектаева С.Б. Қазіргі білім берудегі заманауи әдістер. — Алматы: «Білім», 2020.

7. Мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал: Сөйлеу мен шығармашылықты дамыту. — Алматы: Республикалық ғылыми-әдістемелік орталық, 2021.

8. Визуалды оқыту технологиялары: әдістемелік нұсқаулық. — Астана: ҚР БҒМ, 2020. https://ust.kz/word/mugalimderge_arnalgan_adistemelik_qural-7495.html

ӘОЖ 159.9.07

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПЕН ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ: ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Кенжибекова Э.П.
З.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
danaestai@mail.ru

Беделбекова Д.Е.
Білімгер, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
danabedelbekova@gmail.com

Бұл мақалада қазіргі қоғамда орын алған девиантты мінез-құлық пен тәуелділіктердің теориялық талдауы ұсынылған. Онда «девиантты мінез-құлық» және «тәуелді мінез-құлық» ұғымдарын анықтаудың негізгі тәсілдері, сондай-ақ олардың негізгі сипаттамалары және әрбір түрінің ерекшеліктері қарастырылады. Девиантты мінез-құлық пен тәуелділіктің алдын алу мінез-құлық ауытқуларының, сондай-ақ әртүрлі заттар мен әрекеттерге тәуелділіктің алдын алуға және оның қаупін азайтуға бағытталған бірқатар шараларды қамтиды. Алдын алудың маңызды аспектілеріне девиантты мінез-құлыққа бейімділікті ерте анықтау, салауатты өмір салтын насихаттау және өзін-өзі реттеу және әлеуметтік бейімделу дағдыларын дамыту жатады. Алдын алудың маңыздылығы теріс әсерлерге қарсы тұра алатын төзімді тұлғаны дамытуға қолайлы жағдайлар жасаудың негізгі элементі ретінде атап өтіледі.

Кілт сөздер: *девиантты мінез-құлық, тәуелділіктер, тәуелділіктің алдын алу, қауіп факторлары, ерте анықтау, салауатты өмір салты, әлеуметтік бейімделу, психологиялық сипаттамалар, өзін-өзі реттеу, әлеуметтік факторлар.*

В статье представлен теоретический анализ проблемы девиантного поведения и аддикций в современном обществе. Рассматриваются основные подходы к определению понятий «девиантное поведение» и «аддиктивное поведение», а также их основные характеристики и особенности каждого вида. Профилактика девиантного поведения и аддикций (зависимостей) представляет собой комплекс мероприятий, направленных на предупреждение и снижение рисков возникновения отклонений в поведении, а также зависимостей от различных веществ и действий. Важными аспектами профилактики являются раннее выявление предрасположенности к девиантному поведению, формирование здорового образа жизни, развитие навыков саморегуляции и социальной адаптации. Подчеркивается значимость профилактики как ключевого направления в работе по созданию условий, способствующих формированию устойчивой личности, способной противостоять негативным влияниям.

Ключевые слова: *девиантное поведенеие, аддикции, профилактика зависимости, факторы риска, раннее выявление, здоровый образ жизни, социальная адаптация, психологические особенности, саморегуляция, социальные факторы.*

This article presents a theoretical analysis of deviant behavior and addictions in modern society. It examines key approaches to defining the concepts of "deviant behavior" and "addictive behavior," as well as their key characteristics and the specific features of each type. Prevention of deviant behavior and addictions (dependencies) involves a range of measures aimed at preventing and reducing the risk of behavioral deviations, as well as dependence on various substances and activities. Important aspects of prevention include early identification of predisposition to deviant

behavior, promoting a healthy lifestyle, and developing self-regulation and social adaptation skills. The importance of prevention is emphasized as a key area in creating conditions conducive to the development of a resilient personality capable of resisting negative influences.

Keywords: *deviant behavior, addictions, addiction prevention, risk factors, early detection, healthy lifestyle, social adaptation, psychological characteristics, self-regulation, social factors.*

Қазақстан Республикасындағы қазіргі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында жастардың физикалық және психикалық денсаулығын сақтау және нығайту, сондай-ақ салауатты өмір салтына тұрақты қажеттілікті дамыту мәселелері ерекше өзекті болып келеді. XXI ғасырда жастар әртүрлі стресстік және тұрақсыз өмірлік жағдайларға тап болуда, бұл өздерін сенімсіздік пен психологиялық осалдық сезінуіне ықпал етеді. Профессор А.Т. Акажанова өз зерттеуінде «девиантты мінез-құлық қоғамда қабылданған нормалар мен ережелерді бұзу арқылы көрінетін тұлғалық қасиеттер мен әлеуметтік факторлардың өзара әрекеттесуінен туындайтын девиантты мінез-құлықтың бір түрі» болып саналады деген болатын [1, 98 б.].

Тәуелділік мінез-құлық - бұл жеке тұлғаның әртүрлі құралдар немесе әрекеттер арқылы психоэмоционалды жағдайды өзгертуге бағытталған тәуелділіктерді дамытуға бейімділігі. Осы тәуелділіктің нәтижесінде адам өз мінез-құлқын бақылаудан айырылады және қоғамда және жеке өмірінде қалыпты жұмыс істеуге кедергі келтіреді. Бұл көріністерді елемеу тұрақты тәуелділіктердің біртіндеп қалыптасуына ықпал етуі мүмкін, бұл девиантты мінез-құлықтың даму қаупін одан әрі арттырады [2, 117 б.]. Тәуелділіктің алдын алу өте маңызды, себебі ол тәуелділікке байланысты мәселелердің дамуын болдырмауға бағытталған. Бұл адамдардың денсаулығы мен өмір сүру сапасын сақтауға, сондай-ақ нашақорларды емдеу мен оңалтуға байланысты әлеуметтік және экономикалық шығындарды азайтуға көмектеседі.

Девиантты және тәуелділік мінез-құлқының дамуы бір-бірімен өзара әрекеттесетін және жеке тұлғаға күрделі әсер ететін әртүрлі факторлардың үйлесімімен анықталады. Тәуелділіктің негізгі себептерінің қатарына биологиялық, психологиялық және әлеуметтік-мәдени факторлар жатады [3, 87 б.]. Зерттеулерге сәйкес, адамдар тұқым қуалайтын факторларға байланысты тәуелділікті дамытуға бейім болуы мүмкін. Мысалы, белгілі бір заттарға сезімталдықпен байланысты гендер адамды тәуелділікке бейім етеді.

Сондай-ақ, орталық жүйке жүйесінің жұмыс істеуі және нейротрансмиттер белсенділігінің деңгейі өзін-өзі бақылауды төмендетіп, күшті тітіркендіргіштерді іздеуге бейімділікті арттырады, бұл тәуелділік мінез-құлқының даму қаупін арттырады.

Психологиялық және әлеуметтік-мәдени факторлар да тәуелділіктің дамуына айтарлықтай әсер етуі мүмкін деп өз ойын профессор Н.А. Залыгина тұжырымдайды. Олар жеке тұлғаның ерекшеліктерімен байланысты. Оларға стресс, мазасыздықтың жоғарылауы, өзін-өзі төмен бағалау, эмоционалдық тұрақсыздық, қарым-қатынас проблемалары және өзін-өзі реттеу дағдыларының жеткіліксіздігі жатады [4, 128 б.]. Ішкі шиеленіс және эмоционалдық ыңғайсыздық жағдайында адам шындықтан қашу немесе стрессті азайту үшін тәуелділік мінез-құлқының әртүрлі түрлеріне жүгінуі мүмкін. Әлеуметтік факторлар, әсіресе жасөспірім кезінде, девиантты мінез-құлықтың дамуында маңызды рөл атқарады. Мысалы, профессор Е.В. Змановскаяның зерттеуінше қолайсыз отбасылық орта, эмоционалдық қолдаудың және құрдастарының ықпалының болмауы, психоактивті заттардың қолжетімділігі және бұқаралық ақпарат құралдары мен цифрлық ортаның әсері. Қазіргі заманғы қазақстандық қоғам жағдайында белгілі бір мінез-құлық үлгілері мен құндылық бағдарларын қалыптастыратын әлеуметтік медиа мен интернет мазмұнының әсері ерекше маңызды [5, 201 б.].

Ғылыми әдебиеттерде девиантты мінез-құлық көп қырлы құбылыс ретінде қарастырылады, ол әлеуметтік нормалардан ауытқудың әртүрлі түрлерін қамтиды, олардың әрқайсысының өзіндік ерекше көріністері бар.

Жалпы тәуелді мінез-құлық бірнеше түрге бөлінеді (1-кесте).

Кесте 1 – Тәуелді мінез-құлық түрлері

	Девианттық мінез-құлық	**Тәуелді мінез-құлық**
1	Мысалы, ұрлық, вандализм және қылмысқа қатысу, әсіресе, әлеуметтік бақылау жеткіліксіз және қолайсыз орта жағдайындағы жасөспірімдерге тән [6, 78 б.].	Химиялық тәуелділіктерге алкогольге, есірткіге және никотинге тәуелділік жатады. Олар эмоционалдық стрессті жеңілдету үшін алкогольді үнемі тұтынумен сипатталады [5, 12 б.].
2	Тәуелділік мінез-құлық: мәселелерден аулақ болу үшін алкогольді ішімдіктерді ішу немесе онлайн ойындарды шамадан тыс ойнау [7, 89 б.].	Мінез-құлыққа тәуелділік: интернетке тәуелділік, ойынға тәуелділік, әлеуметтік желілерге тәуелділік, саудаға тәуелділік, жұмысқа деген құштарлық. Ерекшелігі - адам уақытының көп бөлігін әлеуметтік желілерде өткізеді, оларға қол жеткізе алмаған кезде мазасыздық сезінеді [6, 44 б.].
3	Агрессивті мінез-құлық – физикалық агрессия, қорқыту, ауызшы қорлау [5, 63 б.].	Аралас тәуелділіктер әртүрлі тәуелділіктердің үйлесімін қамтиды. Мысалы, алкоголь мен құмар ойындарды бір мезгілде қолдану.
4	Аутоагрессивті мінез-құлық: өзіне Зиян келтіру, суицидтік бейімділіктер, қауіпті мінез-құлық [7, 112 б.].	

Осылайша, девиантты және тәуелділік мінез-құлық күрделі және алуан түрлі ауытқу түрлерін білдіреді, олардың көріністері, даму механизмдері және салдары бойынша ерекшеленеді, бұл оларды зерттеу мен алдын алуға кешенді тәсілді қажет етеді.

Тәуелділік мінез-құлықтың алдын алудың негізгі бағыттарының бірі - тәуелділіктердің табиғаты, олардың салдары және алдын алу әдістері туралы қоғамдық түсінікті дамытуға бағытталған ақпараттық және білім беру іс-шаралары. Бұл жұмыс дәрістер, семинарлар, тренингтер және қауіпті мінез-құлыққа қатысты хабардарлықты арттыруға және сыни көзқарасты қалыптастыруға көмектесетін әртүрлі ақпараттық науқандар арқылы жүзеге асырылады. Яғни, профессор Г.И. Колесниковаңың айтуынша «кеңес беру және психотерапиялық қолдауды қоса алғанда, психологиялық қолдау алдын алу жүйесінде маңызды рөл атқарады» деп атап өткен болатын. Өзара әрекеттесудің бұл форматы стресс, мазасыздық және тәуелділіктің дамуына ықпал ететін басқа да жағдайлар үшін бейімделгіш күресу стратегияларын әзірлеуге бағытталған [8, 94 б.].

Тәуекел тобындағы адамдарға кешенді көмек көрсетуге бағытталған әлеуметтік және білім беру іс-шаралары ерекше маңызды рөл атқарады. Ол мамандандырылған бағдарламаларды әзірлеуді және енгізуді, оңалту және қайта әлеуметтену қызметтеріне қол жеткізуді қамтамасыз етуді, сондай-ақ тиімді шешім қабылдау және әлеуметтік бейімделу дағдыларын дамытуды қамтиды.

Девиантты мінез-құлық пен тәуелділіктер - халықтың әртүрлі жас топтары мен сегменттеріне әсер ететін күрделі әлеуметтік мәселелер. Олар есірткі, алкоголь және құмар ойындарды теріс пайдалану, сондай-ақ агрессивті немесе қоғамға қарсы мінез-құлық түрінде көрінуі мүмкін. Бұл құбылыстар дейді профессор М.А.Ковальчуктың тек жеке тұлғаларға ғана емес, сонымен қатар тұтастай алғанда қоғамға кері әсер етеді, бұл қылмыстың көбеюіне, әл-ауқаттың нашарлауына және өмір сүру сапасының төмендеуіне әкеледі [9, 143 б.] деген тұжырым жасайды. Мектептер мен университеттерде девиантты мінез-құлық пен тәуелділік қаупі туралы хабардарлықты арттыру үшін білім беру бағдарламаларын әзірлеу және енгізу. Ата-аналарға балаларын қолдауға бағытталған білім беру семинарлары мен тренингтер өткізу. Қолжетімді психологиялық қолдау орталықтарын құру. Тәуелділіктен зардап шегетін адамдарға арналған психотерапия және топтық терапия бағдарламаларын енгізу. Бұрынғы тәуелділерге арналған оңалту және әлеуметтік бейімделу

бағдарламаларын әзірлеу. Қолдау қоғамдастықтарын құру. Жасөспірімдерді салауатты өмір салтына тарту бойынша жастар клубтары мен бастамаларын ұйымдастыру. Спорттық және мәдени іс-шараларды ұйымдастыру. Білім беру, медициналық мекемелер және құқық қорғау органдары арасындағы ынтымақтастықты орнату.

Қылмыс пен тәуелділіктің алдын алу үшін бірлескен іс-шаралар өткізу. Девиантты мінез-құлық пен тәуелділіктің себептерін анықтау үшін зерттеулер жүргізу. Осыған орай, профессор О.С. Кочнев бағдарламалардың тиімділігін бақылау және тәсілдерді түзетуді ұсынады. Девиантты мінез-құлық пен тәуелділіктің алдын алу үшін білім беру, психологиялық қолдау, әлеуметтік бастамалар және әртүрлі мекемелер арасындағы ынтымақтастықты қамтитын кешенді тәсіл қажет. Қиын жағдайдағы адамдарға салауатты өмір салты мен қолдау көрсетуге қолайлы орта жасау маңызды. Девиантты мінез-құлық пен тәуелділік жеке тұлғалардың және тұтастай алғанда қоғамның өміріне теріс әсер етуі мүмкін күрделі әлеуметтік және психологиялық мәселелерді білдіреді. Бұл құбылыстардың алдын алу олардың пайда болуы мен дамуының алдын алуға бағытталған бірқатар шараларды қамтиды [10, 342 б.].

Девиантты мінез-құлық – әлеуметтік нормалар мен күтулерден ауытқып кететін мінез-құлық. Ол қылмыс, агрессия, өзін-өзі жою мінез-құлқы және т.б. сияқты әртүрлі формаларда көрінуі мүмкін. Тәуелділік – белгілі бір заттарға (мысалы, есірткі, алкоголь) немесе әрекеттерге (мысалы, құмар ойындар, интернетке тәуелділік) тәуелділікпен сипатталатын жағдайлар. Тәуелділік ауыр физикалық, психологиялық және әлеуметтік салдарға әкелуі мүмкін. Мектептер мен университеттерде девиантты мінез-құлық пен тәуелділік қаупі туралы хабардарлықты арттыруға бағытталған білім беру бағдарламаларын жүргізу. Есірткі мен алкогольді қолданудың және басқа да тәуелділіктердің салдары туралы ақпараттандыру. Жасөспірімдерге қолдау көрсететін орта жасау, соның ішінде тәлімгерлік және топтық қолдау бағдарламалары. Ата-аналарды алдын алу іс-шараларына тарту, оларға балалар мен жасөспірімдермен қарым-қатынас жасау әдістерін үйрету. Өзін-өзі реттеу дағдыларын үйрету, эмоциялар мен стрессті басқару.

Сыни ойлауды және ақпараттандырылған шешімдер қабылдау қабілетін дамыту. Зорлық-зомбылық пен кемсітушіліктен арылған қауіпсіз және қолдаушы әлеуметтік ортаны құру. Салауатты өмір салтын насихаттайтын мәдени және спорттық іс-шараларды қолдау. Тәуекел тобындағылар үшін психологиялық кеңес беру және терапиялық бағдарламаларға қолжетімділік. Стресс пен теріс әсерлерге төзімділікті арттыру үшін тренингтер өткізу. Мемлекеттік саясат: Девиантты мінез-құлық пен тәуелділікпен күресуге бағытталған бастамаларды қаржыландыру мен қолдауды қоса алғанда, мемлекеттік деңгейде алдын алу бағдарламаларын әзірлеу және енгізу. Қоғамдық ұйымдар: КЕҰ (коммерциялық емес ұйым) мен ерікті ұйымдардың алдын алу шараларына белсенді қатысуы, нашақорлар үшін оңалту және әлеуметтік бейімделу бағдарламаларын жасау. Мектеп бағдарламалары: Білім беру мекемелерінде интерактивті сабақтарды, рөлдік ойындарды және талқылауларды қамтитын нашақорлықтың алдын алу бағдарламаларын енгізу. Әлеуметтік науқандар: есірткі мен алкоголь туралы қоғамдық пікірді өзгертуге бағытталған ақпараттық науқандарды жүргізу, ақпарат тарату үшін әлеуметтік желілерді пайдалану. Девиантты мінез-құлық пен тәуелділіктің алдын алу білім беруді, әлеуметтік қолдауды, дағдыларды дамытуды және психологиялық көмекке қолжетімділікті қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Мемлекеттік органдарды, білім беру мекемелерін және отбасыларды қоса алғанда, қоғамның барлық салалары үшін салауатты жеке дамуға ықпал ететін қауіпсіз және қолдаушы ортаны құру үшін бірлесіп жұмыс істеу маңызды деп атап көрсетеді профессор Д.Ю. Иванов [11, 810 б.].

Алдын алу тиімділігінің эмпирикалық зерттеулері. Қазіргі ғылыми тәжірибеде девиантты және тәуелділік мінез-құлықтың алдын алу тиімділігі жасөспірімдер мен жас ересектердің мінез-құлқына әртүрлі алдын алу бағдарламаларының әсерін бағалауға бағытталған бірқатар эмпирикалық зерттеулермен расталады.

Ең көп зерттелген салалардың бірі - өмірлік дағдыларды дамытуға бағытталған мектептегі алдын алу бағдарламалары. Мысалы, өмірлік дағдыларды оқыту бағдарламасы жасөспірім кезінде алдын алу бойынша оқудан өткен қатысушылардың ұзақ мерзімді перспективада психоактивті заттарды қолдану көрсеткіштері айтарлықтай төмен екенін анықтады. Он үш жылдық бақылау кезінде бұл топтағы есірткіні қолдану деңгейі бақылау тобына қарағанда төмен болды, бұл алдын алу шараларының ұзақ мерзімді тиімділігін көрсетеді.

Осыған ұқсас нәтижелер 7000-нан астам мектеп оқушысын қамтыған EU-Dap (Unplugged) еуропалық зерттеуінде алынды. Әлеуметтік дағдылар мен төзімділікті дамытуға негізделген бағдарлама араласуды аяқтағаннан кейін бірнеше ай ішінде алкогольді, темекі мен басқа да заттарды қолданудың азайғанын көрсетті.

Жеке және әлеуметтік құзыреттіліктерді дамытуға бағытталған бағдарламаларды зерттеу алдын алу тиімділігін зерттеуге де айтарлықтай үлес қосты. 200-ден астам әлеуметтік-эмоционалдық оқыту бағдарламаларының мета-талдауы мұндай араласулар өзін-өзі реттеуді жақсартатынын, агрессия мен девиантты мінез-құлықты азайтатынын және жасөспірімдерде проәлеуметтік дағдыларды дамытатынын көрсетті.

Қосымша деректер шешім қабылдау, бас тарту және сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған алдын алу бағдарламалары заттарды қолдануды азайтып қана қоймай, сонымен қатар мектептегі зорлық-зомбылықты, мазасыздықты және басқа да психологиялық мәселелерді азайта алатынын растайды.

Сонымен қатар, мектептермен ғана емес, сонымен қатар отбасылармен және қауымдастықтармен жұмысты қамтитын кешенді алдын алу модельдері тұрақты нәтижелерді көрсетеді. Мысалы, Midwestern Prevention Project жасөспірімдер арасында білім беру, отбасылық және әлеуметтік араласулардың үйлесімі арқылы темекі, алкоголь және есірткі қолданудың азайғанын анықтады.

Осылайша, қорытындылай келсек *эмпирикалық зерттеулердің нәтижелері* алдын алу бағдарламаларының, әсіресе жеке және әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған және мінез-құлық дамуының алғашқы кезеңдерінде жүзеге асырылатын бағдарламалардың жоғары тиімділігін көрсетеді. Ең маңызды әсерлерге жеке тұлғамен, жақын қоршаған ортамен және әлеуметтік ортамен жұмысты қамтитын кешенді тәсіл арқылы қол жеткізіледі. Бұл формальды алдын алу шараларынан жеке тұлғаның ерекшеліктерін және олардың даму контекстін ескеретін жүйелік және жекелендірілген модельдерге көшу қажеттілігін растайды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Акажанова А.Т. Девиантология: Учебное попсбие. – Алматы: НурПресс, 2008. – 114 с.
2. Воспитанеи трудного ребенка. Дети с девиантным поведением. – М.: Валдос, 2013. – 240 с.
3. Интернет-зависимое поведение у подростков. Клиника, диагностика, профилактика. – М.: Арсенал образования, 2010. – 136 с.
4. Залыгина Н. А. Аддиктивное поведение молодежи: профилактика и психотерапия зависимостей/ Н.А. Залыгина, Я.Л. Обухов, В.А. Поликарпов. – М.: Пропилеи, 2013. – 196 с.
5. Змановская Е.В. Девиантология: психология отклоняющегося поведения: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Е. В. Змановская. – М.: Издательский центо «Академия», 2004. – 288 с.
6. Гилинский Я.И. Девиантология. – СПб: Юридический центр Пресс, 2007. – 234 с.
7. Менделевич, В. Д. Психология девиантного поведения. - СПб.: Речь, 2015. –123 с.
8. Колесникова Г. И. Девиантное поведение для студентов вузов / Г.И. Колесникова, А.Б.Котова, И.А. Петрулевич. – М.: Феникс, 2012. – 128 с.
9. Ковальчук М. А. Девиантное поведение. Профилактика, коррекция, реабилитация / М.А. Ковальчук, И.Ю. Тарханова. – М.: Владос-пресс, КДУ, 2013. – 286 с.
10. Кочнев О.С. Желчнокаменная болезнь: причины возникновения, опасности, пути профилактики: Беседа врача / О.С. Кочнев. - М.: Казань: Татарское книжное издательство, 2014. - 984 с.
11. Иванов Д.Ю. Критическое поведение неидеализированных систем. – М. – 2014. – 962 с.

ӘОЖ 371.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕР ҚОЛДАНУ

Қадыс Қ.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
kaduan92@mail.ru
Ғылыми жетекшісі: PhD, оқытушы-дәріскер **Ансабаева А.Д.**
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
aynuransabayeva@gmail.com

Мақалада оқу сауаттылығының мәні, оқушы тұлғасының дамуына әсері және оны бастауыш сынып оқушыларының бойында жоғары деңгейде қалыптастырудың маңыздылығы баяндалған. Сонымен қатар мәтінді түсіну, талдау және қолдануға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдер қатары ұсынылған.
Кілт сөздер: *оқу сауаттылығы, бастауыш сынып, функционалдық сауаттылық, мәтінді түсіну, сыни ойлау, әдіс-тәсілдер.*

В статье рассматривается значение читательской грамотности, её влияние на развитие личности учащегося, а также важность её формирования на высоком уровне у учащихся начальных классов. Кроме того, представлены эффективные методы и приёмы, направленные на понимание, анализ и применение текста.
Ключевые слова: *читательская грамотность, начальная школа, функциональная грамотность, понимание текста, критическое мышление, методы и приёмы.*

The article examines the significance of reading literacy, its impact on the development of a student's personality, and the importance of fostering it at a high level in primary school students. In addition, it presents effective methods and techniques aimed at understanding, analyzing, and applying texts.
Keywords: *reading literacy, primary school, functional literacy, text comprehension, critical thinking, methods and techniques.*

Қазіргі таңдағы білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан ауқымды өзгерістер оқу процесін соның ішінде бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үдерісін жаңа деңгейге көтеруді талап етеді.

Бастауыш білім беру процесі – тұлғаның қалыптасуы мен дамуының іргетасы. Бұл кезең оқушының өмірлік дағдыларын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Аталмыш кезеңде баланың оқу сауаттылығы дамиды, ойлау қабілеті, есте сақтау, сөйлеу мәдениеті қалыптасады. Сондықтан бұл кезеңде оқыту сапасын арттыру, сабақта тиімді жаңа әдіс-тәсілдер қолдану – білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып саналады.

Осы негізде Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы Қазақстан халқына Жолдауы аясында білім сапасын арттыру, оқыту мазмұнын жаңарту және заманауи әдіс-тәсілдерді енгізу қажеттілігі нақты атап өтіледі [1]. Мемлекет басшысы білім беру тек теориялық білім берумен шектелмей, оқушылардың өмірлік дағдыларын, соның ішінде функционалдық және оқу сауаттылығын дамытуға бағытталуы тиіс екенін бірнеше рет айтқан.

Оқу сауаттылығы – оқушының мәтінді түсінуі, оны сараптауы, негізгі ойды анықтауы, ақпаратты күнделікті өмірде қолдануы сияқты маңызды дағдыларды қамтитын функционалдық сауаттылықтың өзегі болып табылады.

Оқу сауаттылығының негіздері бастауыш мектепте қалануы тиіс, өйткені дәл осы кезеңде оқушының дүниетанымы, сезімі, қызығушылықтары мен қабілеттері белсенді түрде қалыптасады [2]. Оқытудың бастапқы кезеңінде оқу – жалпы әлемді танудың негізгі

құралдарының бірі болып табылады. Бұл кезеңде оқу баланың жеке және әлеуметтік тәжірибесін байытудың, өзін-өзі тануы мен дамуының қуатты құралына айналады. Ең бастысы – оқу үдерісін дұрыс ұйымдастырып, оны тұлғаның дамуына ықпал ететіндей ету және дамып келе жатқан тұлғада оқуға деген қажеттілікті қалыптастыру.

Оқу дағдысын қалыптастыру – бұл оқушының мәтінді қабылдай алу әрекеті, яғни көркем сөзді тыңдай және түсіне білуі, дауыстап және іштей оқуы, мәтінді зерттеп немесе жай танысып оқуы. Сонымен қатар оқығанын тек ақпарат деңгейінде ғана емес, мағыналық тұрғыда түсінуі, өз пікірін білдіруі, эмоциялық қатынас жасауы, салыстыруы, дәлелдеуі, түсіндіруі маңызды [3]. Оқылғанды өз қиялында елестетіп, оны қайта жаңғырта білуі, мәтінді әртүрлі тәсілмен әңгімелеп бере алуы қажет. Бұл компоненттердің барлығы дұрыс оқу әрекетін жүзеге асыру үшін маңызды. Білімгердің оқуда толыққанды сауатты болып қалыптасуы үшін оған қажетті жағдай жасау қажет.

Оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыру үшін оларды мыналарға үйрету қажет:

- өз жеке тәжірибесі мен мәтіндегі шынайы ақпаратты ажырата білуге.
- сұраққа нақты әрі қысқа жауап беруге, артық ақпаратты көшірмеуге.
- өз түсінігін мәтінге қайта жүгіну арқылы тексеруге.
- иллюстрацияны дерек көзі ретінде пайдаланып, одан қажетті ақпаратты өз бетінше алуға.
- сұраққа жауапты мәтіннің әртүрлі сөйлемдерінде берілген ақпарат бөліктерінен құрастыра білуге.
- сұрақ пен мәтіндегі ойды қайта тұжырымдай білуге.
- сабақта басқа пәндерге қатысты мәтіндерді қолдану арқылы әртүрлі пәндерде меңгерген тәсілдерді еркін пайдалануға.
- өз ойын жазбаша түрде жеткізе білуге.

Оқушылардың оқу сауаттылығын қалыптастыруда қолданылатын әдіс-тәсілдер өте көп және олардың барлығы мәтінді түсіну, талдау, интерпретациялау және оны өмірлік жағдайларда қолдану дағдыларын дамытуға бағытталады. Бастауыш сынып кезеңінде бұл әдістер оқушының оқу әрекетін белсенді етіп, мәтінмен саналы жұмыс істеуіне жағдай жасайды [4].

Ең алдымен, оқу сауаттылығын дамытуда сұрақ қою және жауап беру стратегиялары маңызды рөл атқарады. ***«Ашық»*** және ***«Жабық»*** сұрақтар арқылы оқушылар мәтіннің мазмұнын нақты түсінуден бастап, терең ойлануға, дәлелдеуге және өз пікірін білдіруге үйренеді. Бұл тәсіл оқушының сыни ойлауын дамытады [5].

Бұл тәсілде «Ашық» сұрақ нақты, бірмәнді жауапты талап етеді. Көбінесе «Иә» немесе «Жоқ» түріндегі жауапты болуы қажет. Ал «Жабық» яғни проблемалық сұрақ терең ойлануды, тапсырманы түсінуді, логикалық талдауды және қосымша ақпарат іздеуді қажет етеді.Бұл тәсілді мәтінмен танысудың кез келген үш кезеңінде қолдануға болады:

- Оқуға дейін.
- Түсіну кезеңінде.
- Оқығаннан кейін ой қорыту кезеңінде.

Осы тәсіл бойынша жұмыс 3 кезеңнен тұрады:

I кезең – оқушылар «Ашық» сұрақтарды құрастыруға үйренеді, кейін «Жабық» сұрақтарды құрастырады. 1-сыныпта мұғалім үлгі сұрақтарды береді, кейін оқушыларға сұрақтардың қатарын толықтыру ұсынылады. Тәжірибе артқан сайын оқушылар сұрақтарды өздері құрастыра бастайды.

II кезең – бұл кезеңде оқушылар сұрақтардың тұжырымдарын жазып отырады.

III кезең – мәтінмен жұмыс барысында оқушылар сұрақтарды кестеге енгізеді, кейін оларды бір-біріне қояды.

Сонымен қатар, ***«INSERT» әдісі*** немесе ***«Түртіп оқу»*** кеңінен қолданылады. Бұл әдісте оқушылар мәтінді оқи отырып, арнайы белгілер қояды. Яғни бұрын білетін ақпарат, жаңа ақпарат, түсініксіз тұстар және келіспейтін ойлар. Нәтижесінде оқушы мәтінмен белсенді жұмыс істеп, оны тереңірек түсінеді.

«***Болжау стратегиясы***» өте тиімді әдістердің бірі. Оқушылар мәтіннің тақырыбы немесе алғашқы сөйлемдері арқылы оның мазмұнын алдын ала болжап, кейін өз болжамдарын мәтінмен салыстырады. Бұл логикалық ойлау мен қиялды дамытады.

«Кластер» құрастыру немесе ақпаратты сызба түрінде көрсету әдісі мәтіндегі негізгі ойларды жүйелеуге көмектеседі. Оқушылар ақпаратты құрылымдап, маңызды және қосымша мәліметтерді ажырата білсе, ал топтық жұмысты дамытуға бағытталған ***«Джигсо»*** әдісі мәтінмен жұмыс жасауда аса пайдалы. Мәтін бөліктерге бөлініп, әр оқушы өз бөлігін оқып меңгереді, кейін топ ішінде бірігіп толық мәтінді қалпына келтіреді. Бұл әдіс бірлескен оқуды және жауапкершілікті арттырады [6].

Қорытындылай келе, оқу сауаттылығын қалыптастыруда қолданылатын әдіс-тәсілдерді тиімді және жүйелі қолдану – оқушыны жай оқырман емес, мәтінді түсінетін, талдайтын, өз ойын еркін жеткізетін және алған білімін өмірде қолдана алатын тұлға ретінде қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Бұл әдістер оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың сыни ойлау қабілетін дамытады, оқу үдерісіне деген қызығушылығын күшейтеді. Нәтижесінде оқушының оқу сауаттылық деңгейі артып, ол кез келген ақпаратпен өз бетінше жұмыс істей алатын, білімін түрлі жағдайларда тиімді қолдана білетін жан-жақты тұлға болып қалыптасады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдаулары (2019–2023 жж.). – Астана.
2. Выготский Л.С. Педагогикалық психология. – Мәскеу: Педагогика, 1991.
3. Леонтьев А.Н. Іс-әрекет, сана, тұлға. – Мәскеу, 1975.
4. Әбдіғалиева Р. Бастауыш сыныпта оқыту әдістемесі. – Алматы, 2019.
5. Сманов Б. Бастауыш мектеп педагогикасы. – Алматы, 2016.
6. Сәтбаева Ш. Функционалдық сауаттылықты дамыту негіздері. – Алматы, 2021.

ӘОЖ 364.4

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЛУДОМАНИЯНЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құдайберген Ә.А.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

Жакупова Г.А.
З.ғ.м., оқытушы-дәріскер, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
yernar.kasym@bk.ru

Мақалада Қазақстан Республикасында лудоманияны жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолдану арқылы құқықтық реттеу мәселелері қарастырылады. Онлайн-құмар ойындардың қарқынды дамуы жағдайында тәуелділіктің таралу себептері талданып, оны ерте анықтау мен алдын алуда ЖИ құралдарының мүмкіндіктері айқындалады. Пайдаланушылардың мінез-құлқын талдау, тәуекел топтарын анықтау, заңсыз ойын платформаларын мониторингтеу және шектеу сияқты бағыттарда ЖИ технологияларын енгізудің тиімділігі көрсетіледі. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы, дербес деректерді қорғау, цифрлық бақылау, биометрикалық сәйкестендіру және алгоритмдік жауапкершілік мәселелері талданады.

Кілт сөздер: *лудомания, жасанды интеллект, құқықтық реттеу, онлайн-құмар ойындар, цифрлық бақылау, дербес деректер, профилактика.*

В статье рассматриваются вопросы правового регулирования лудомании в Республике Казахстан с применением технологий искусственного интеллекта (ИИ). В условиях стремительного развития онлайн-гемблинга, анализируются причины распространения зависимости, а также раскрываются возможности ИИ для её раннего выявления и профилактики. Показана эффективность внедрения технологий ИИ в таких направлениях, как анализ поведения пользователей, выявление групп риска, мониторинг и ограничение незаконных игровых платформ. Кроме того, анализируются действующее законодательство Республики Казахстан, вопросы защиты персональных данных, цифрового контроля, биометрической идентификации и алгоритмической ответственности.

Ключевые слова: *лудомания, искусственный интеллект, правовое регулирование, онлайн-гемблинг, цифровой контроль, персональные данные, профилактика.*

This article examines the issues of legal regulation of gambling addiction (ludomania) in the Republic of Kazakhstan through the use of artificial intelligence (AI) technologies. In the context of the rapid development of online gambling, the causes of addiction are analyzed, and the potential of AI for early detection and prevention is highlighted. The effectiveness of implementing AI technologies in areas such as user behavior analysis, risk group identification, and monitoring and restriction of illegal gambling platforms is demonstrated. In addition, the current legislation of the Republic of Kazakhstan, as well as issues of personal data protection, digital surveillance, biometric identification, and algorithmic accountability are analyzed.

Keywords: *ludomania, artificial intelligence, legal regulation, online gambling, digital surveillance, personal data, prevention.*

Қазақстан Республикасында лудоманияны жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолдану арқылы құқықтық реттеу – қазіргі цифрлық қоғам жағдайында

ерекше өзекті бағыттардың бірі. Құмар ойындардың онлайн форматқа көшуі, мобильді қосымшалар мен цифрлық платформалардың кең таралуы тәуелділік тәуекелін арттырып қана қоймай, оны бақылау мен реттеудің жаңа тәсілдерін талап етеді.

Біріншіден, ЖИ технологиялары лудманияны ерте кезеңде анықтауға мүмкіндік береді. Онлайн-казино немесе букмекерлік платформалардағы пайдаланушылардың мінез-құлқын талдау арқылы (ойын жиілігі, ставка мөлшері, уақыт шығыны) тәуекел топтарын автоматты түрде анықтауға болады. Мұндай жүйелер машиналық оқыту әдістеріне негізделіп, адамның мінез-құлқындағы қауіпті өзгерістерді алдын ала болжай алады.

Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары лудманияны ерте кезеңде анықтауда заманауи әрі тиімді құралдардың бірі болып саналады. Құмар ойындарға тәуелділік көбінесе бірден емес, біртіндеп қалыптасатындықтан, оның бастапқы белгілерін уақытылы анықтау өте маңызды. Дәстүрлі әдістер көбіне адамның өзі немесе оның жақындарының байқауына негізделсе, ЖИ бұл процесті автоматтандырып, нақты деректерге сүйене отырып жүзеге асырады.

Ең алдымен, ЖИ жүйелері пайдаланушылардың мінез-құлқын үздіксіз талдау арқылы тәуелділік белгілерін анықтайды. Бұл жерде машиналық оқыту алгоритмдері кеңінен қолданылады. Олар ойын платформаларындағы үлкен көлемдегі деректерді (ставка жиілігі, ойынға жұмсалған уақыт, ұтылыс пен ұтыс динамикасы, түнгі белсенділік) өңдеп, қалыпты және қауіпті мінез-құлық үлгілерін ажырата алады. Мысалы, егер пайдаланушының ойынға жұмсайтын уақыты күрт артып, қаржылық шығындары жиілесе, жүйе оны тәуекел тобына жатқызады.

Сонымен қатар, ЖИ болжау модельдерін қолдану арқылы тәуелділіктің даму ықтималдығын алдын ала анықтай алады. Бұл әдіс болжау аналитикасы деп аталады. Ол бұрынғы деректерге сүйене отырып, нақты пайдаланушының болашақтағы мінез-құлқын болжайды. Нәтижесінде, жүйе тәуелділік әлі қалыптаспай тұрып, алдын алу шараларын ұсына алады.

Тағы бір маңызды әдіс – когнитивтік және эмоциялық күйді талдау. Кейбір платформаларда ЖИ пайдаланушының жазбаша хабарламаларын немесе әрекеттерін талдап, күйзеліс, агрессия немесе тәуелділікке тән ойлау үлгілерін анықтайды. Бұл үшін табиғи тілді өңдеу технологиялары, яғни табиғи тілді өңдеу қолданылады. Мұндай талдау адамның психологиялық жағдайындағы өзгерістерді ерте кезеңде байқауға мүмкіндік береді.

Қосымша ретінде, ЖИ биометрикалық деректерді де қолдана алады. Мысалы, бет-әлпетті тану, көз қозғалысын бақылау немесе құрылғыны пайдалану ерекшеліктері арқылы адамның эмоционалдық күйі бағаланады. Бұл биометрикалық сәйкестендіру әдістері арқылы жүзеге асады және пайдаланушының ойынға қаншалықты тәуелді екенін жанама түрде анықтауға көмектеседі [1, 63б.].

Практикалық тұрғыдан алғанда, ЖИ жүйелері ерте анықталған тәуекелдерге бірден әрекет ете алады:

1. пайдаланушыға ескерту хабарламаларын жіберу;
2. ойын уақытын немесе қаржылық лимиттерді автоматты түрде шектеу;
3. өзін-өзі бұғаттау (self-exclusion) функциясын ұсыну;
4. психологиялық көмек немесе кеңес беру қызметтеріне бағыттау.

Осылайша, ЖИ технологиялары лудманияны ерте кезеңде анықтауда тек бақылаушы құрал ғана емес, сонымен қатар алдын алу мен араласудың белсенді механизмі ретінде қызмет етеді. Дегенмен, мұндай жүйелерді енгізу кезінде дербес деректердің құпиялығы, алгоритмдердің ашықтығы және құқықтық жауапкершілік сияқты мәселелерді де ескеру қажет.

Екіншіден, ЖИ құқықтық бақылауды күшейтудің тиімді құралы бола алады. Мысалы:

1. заңсыз онлайн-казиноларды анықтау және бұғаттау;

ЖИ құқықтық бақылауды күшейтудің ең тиімді бағыттарының бірі – заңсыз онлайн-казиноларды автоматты түрде анықтау және бұғаттау жүйелерін құру. Қазіргі цифрлық

ортада мұндай платформалар тез ашылып, жиі доменін, атауын және интерфейсін өзгертіп отырады, сондықтан оларды дәстүрлі бақылау әдістерімен анықтау қиын. Осы жағдайда жасанды интеллект құқық қорғау және реттеуші органдарға нақты аналитикалық құрал ретінде көмектеседі.

Ең алдымен, ЖИ жүйелері интернет кеңістігін үздіксіз сканерлеу арқылы күмәнді ресурстарды анықтайды. Бұл процесс веб-краулинг және деректерді талдау технологиялары арқылы жүзеге асады. Алгоритмдер сайт мазмұнын, кілт сөздерді, төлем жүйелерін, ойын интерфейсін және пайдаланушы әрекеттерін талдап, олардың құмар ойын платформасы екендігін анықтайды. Мысалы, «онлайн ставка», «казино ойыны», «джекпот», «рулетка» сияқты терминдердің жиі кездесуі күмәнді белсенділік белгісі ретінде қарастырылады.

Сонымен қатар, ЖИ жүйелері заңсыз онлайн-казинолардың мінез-құлықтық үлгілерін үйрену арқылы оларды таниды. Бұл жерде машиналық оқыту технологиялары қолданылады. Алгоритмдер бұрын анықталған заңсыз платформалардың құрылымын, төлем схемаларын және пайдаланушы интерфейсін талдап, ұқсас жаңа сайттарды автоматты түрде анықтай алады. Бұл әдіс әсіресе жиі өзгеретін немесе айна-сайттар (mirror sites) арқылы жұмыс істейтін платформаларды табуда тиімді [2, 55б.].

Екінші маңызды бағыт – төлем операцияларын бақылау. ЖИ қаржылық транзакцияларды талдау арқылы күмәнді ақша ағындарын анықтай алады. Егер бір пайдаланушы немесе ұйым қысқа уақыт ішінде көптеген шағын транзакциялар жасаса немесе халықаралық күмәнді төлем жүйелерін қолданса, жүйе бұл әрекетті тәуекел ретінде белгілейді. Бұл жерде қаржылық талдау алгоритмдері мен үлкен деректер технологиялары қолданылады.

Үшіншіден, ЖИ домендік және желілік инфрақұрылымды бақылау арқылы заңсыз платформаларды бұғаттауға көмектеседі. Алгоритмдер жаңа тіркелген домендерді, IP-мекенжайларды және хостинг серверлерін бақылап, бұрын анықталған заңсыз желілермен байланысын тексереді. Егер сәйкестік анықталса, бұл ресурс автоматты түрде блоктау тізіміне енгізіледі.

Сонымен қатар, табиғи тілді өңдеу технологиялары, яғни табиғи тілді өңдеу көмегімен әлеуметтік желілер мен жарнамалық платформалар да талданады. ЖИ заңсыз онлайн-казиноны жарнамалайтын посттарды, сілтемелерді немесе бот-аккаунттарды анықтап, оларды жоюға немесе бұғаттауға мүмкіндік береді.

Құқықтық тұрғыдан алғанда, мұндай жүйелердің тиімді жұмыс істеуі үшін мемлекет деңгейінде орталықтандырылған мониторинг платформасы қажет. Ол құқық қорғау органдары, қаржылық реттеушілер және интернет-провайдерлер арасындағы деректер алмасуды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, алгоритмдердің шешім қабылдау процесі ашық және тексерілетін болуы тиіс, себебі жалған позитивтер (қате бұғаттау) тәуекелі бар.

2. жас шектеулерін автоматты түрде тексеру (face ID, биометрикалық сәйкестендіру);

Бұл тәсіл құмар ойындарға кәмелетке толмағандардың қатысуын болдырмауға және заң талаптарының сақталуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Ең алдымен, мұндай жүйелер пайдаланушыны тіркеу немесе ойын платформасына кіру кезінде оның жеке басын автоматты түрде тексереді. Бұл жерде биометрикалық сәйкестендіру технологиялары қолданылады. Олар адамның бет-әлпеті, саусақ ізі, дауыс немесе көздің тор қабығы сияқты бірегей биологиялық деректерін талдау арқылы жеке тұлғаны анықтайды. Нәтижесінде пайдаланушының нақты жасы мен жеке басы ресми деректер базасымен салыстырылады.

Екіншіден, бет-әлпетті тану жүйелері (face recognition) жасанды интеллекттің көмегімен адамның шамамен жасын автоматты түрде анықтай алады. Бұл технология адамның бет құрылымын, мимикасын және анатомиялық ерекшеліктерін талдау арқылы оның кәмелетке толған-толмағанын бағалайды. Егер жүйе пайдаланушының жасы 18-21 жас аралығында немесе одан төмен болуы мүмкін деп күмәнданса, қосымша тексеру жүргізіледі немесе платформаға кіру шектеледі.

Бұл процесте машиналық оқыту алгоритмдері кеңінен қолданылады. Олар миллиондаған бет бейнелерін талдап, жас ерекшеліктерін анықтауға үйренеді. Уақыт өте келе жүйе дәлдігін арттырып, қателік деңгейін азайтады.

Сонымен қатар, ЖИ мемлекеттік деректер базаларымен интеграцияланады. Пайдаланушының жеке куәлік деректері, цифрлық ID жүйелері және мемлекеттік тіркеу мәліметтері автоматты түрде салыстырылады. Бұл жалған аккаунттар мен жалған жас көрсету жағдайларын азайтуға мүмкіндік береді.

Құқықтық тұрғыдан алғанда, бұл технологиялар құмар ойын индустриясында заңнаманың сақталуын қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады. Қазақстан Республикасында 18 жастан төмен тұлғалардың ойынға қатысуына тыйым салынғандықтан, ЖИ жүйелері бұл норманың бұзылуын алдын ала анықтап, автоматты түрде бұғаттау шараларын қолдана алады.

3. Қаржылық транзакцияларды бақылау арқылы күмәнді ойын белсенділігін анықтау.

Бұл жерде биометрикалық сәйкестендіру және үлкен деректерді талдау (Big Data) маңызды рөл атқарады. Бұл тәсіл лудоманиямен күресте ерекше рөл атқарады, себебі құмар ойындардың басым бөлігі тікелей немесе жанама түрде ақша айналымымен байланысты.

Ең алдымен, жасанды интеллект банктік және төлем жүйелеріндегі үлкен көлемдегі деректерді автоматты түрде өңдейді. Әрбір қаржылық операция (аударым, төлем, депозит, онлайн сатып алу) белгілі бір санатқа жатқызылады. ЖИ алгоритмдері осы деректер арасынан құмар ойындарға тән үлгілерді іздейді: жиі қайталанатын ұсақ төлемдер, қысқа уақыт ішінде үлкен сомалардың салынуы және тез арада қайта алынуы, сондай-ақ белгісіз немесе офшорлық төлем жүйелерінің қолданылуы.

Бұл процесте машиналық оқыту технологиялары негізгі рөл атқарады. Алгоритмдер бұрынғы заңды және заңсыз транзакциялар деректерін үйрену арқылы «қалыпты» және «тәуекелді» қаржылық мінез-құлықты ажырата алады. Мысалы, егер белгілі бір пайдаланушы қысқа уақыт ішінде көптеген төлемдерді онлайн-казиноға ұқсас мерчанттарға жіберсе, жүйе оны күмәнді белсенділік ретінде белгілейді.

Сонымен қатар, ЖИ транзакцияларды уақыттық динамика тұрғысынан да талдайды. Құмар ойындарға тәуелді адамдарда көбінесе түнгі уақытта немесе эмоционалды күйзеліс кезеңдерінде қаржылық белсенділік артады. Осындай заңдылықтарды анықтау арқылы жүйе тәуелділіктің даму ықтималдығын бағалай алады.

Тағы бір маңызды құрал – желілік қаржы мониторингі. ЖИ бірнеше банктер мен төлем платформаларындағы деректерді біріктіріп, бір адамның әртүрлі есепшоттар арқылы жасайтын әрекеттерін байланыстыра алады. Бұл әдіс қаржыны жасырын айналдыру немесе заңсыз ойын платформаларына төлем жасау әрекеттерін анықтауға мүмкіндік береді [3, 44б.].

Қосымша ретінде, табиғи тілді өңдеу технологиялары, яғни табиғи тілді өңдеу, төлем операцияларындағы қосымша ақпараттарды (төлем сипаттамасы, комментарийлер, шот атаулары) талдау үшін қолданылады. Кейде пайдаланушылар немесе жүйелер «ставка», «бет», «casino», «betting» сияқты кілт сөздерді қолданады, бұл да тәуекел индикаторы ретінде қарастырылады.

ЖИ сонымен қатар тәуекел балл жүйесін (risk scoring) қалыптастырады. Әрбір транзакция немесе пайдаланушы белгілі бір ұпай алады: ұпай жоғарылаған сайын жүйе автоматты түрде қосымша тексеру, шектеу қою немесе қаржылық операцияны уақытша тоқтату сияқты шараларды қолдана алады [4,19б.].

Құқықтық реттеу тұрғысынан бұл жүйелер банктер, қаржы мониторинг агенттіктері және мемлекеттік органдар арасында интеграцияланған болуы тиіс. Сонымен қатар, дербес деректерді қорғау талаптары сақталып, азаматтардың қаржылық құпиялылығына қол сұғылмауы қажет. ЖИ шешімдері ашық, түсіндірілетін және тексерілетін болуы маңызды, себебі қате блоктау немесе әділетсіз шектеу жағдайлары туындауы мүмкін.

Үшіншіден, ЖИ профилактикалық және әлеуметтік қолдау құралдары ретінде де қолданыла алады. Мысалы, тәуелділік белгілері байқалған жағдайда жүйе пайдаланушыға

ескерту жасап, ойын уақытын шектеу немесе өзін-өзі бұғаттау мүмкіндігін ұсына алады. Сонымен қатар, арнайы чат-боттар психологиялық кеңес беріп, қажетті көмек қызметтеріне бағыттай алады [5, 15б.].

Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы (мысалы, Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы 219 Заңы және Қазақстан Республкиасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі нормалары) негізінен дәстүрлі реттеу шараларына сүйенеді. Алайда ЖИ технологияларын енгізу үшін келесі құқықтық бағыттарды жетілдіру қажет:

1. дербес деректерді қорғау (пайдаланушы мәліметтерін өңдеу шекарасы);
2. алгоритмдердің ашықтығы мен әділдігін қамтамасыз ету;
3. ЖИ жүйелерінің шешімдері үшін жауапкершілік мәселесі;
4. халықаралық онлайн-платформаларды реттеу тетіктері.

Сонымен қатар, ЖИ қолдану этикалық мәселелерді де туындатады. Мысалы, пайдаланушыларды толық бақылау мен олардың жеке өміріне қол сұқпау арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажет.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологиялары лудоманиямен күресте жаңа мүмкіндіктер ашады: ерте диагностика, тиімді бақылау, алдын алу және жеке бағытталған көмек көрсету. Алайда бұл технологияларды тиімді пайдалану үшін құқықтық базаны жетілдіру, деректер қауіпсіздігін қамтамасыз ету және этикалық стандарттарды сақтау маңызды. Қазақстан үшін бұл бағыт – тек тәуелділікпен күресу құралы ғана емес, сонымен қатар цифрлық құқықтық саясатты дамытудың маңызды бөлігі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Жарасындағы ойынқұмарлықтың алдын алу – маңызды міндет // https://mtrk.kz/kz/2023/10/11/zhastar-arasyndagy-oyynkumarlyktyn-a/

2. Бузик О.Ж. Зависимость от азартных игр: клинические проявления, особенности теччения, лечение: Диссертация на соискание ученой степени доктора медицинских наук. - М., 2008. – 326 с.

3. Домхоков М.М. Связь способа монетизации видеоигр с расстройствами поведения ассоциированых с азартными играми. Материалы всероссийской научно-практической онлайн-конференции «Социальная психология личности и группы в трансформирующейся России». - Курск, 2021. - с. 195-197.

4. Лудомания - қазіргі қоғамның дерті // https://abai.kz/post/183321

5. Қайдарова Т.Қ., Абенов А.Д., Затилла Н.Ж. «Жастар ресурстық орталықтарына ойынқұмарлықтың (лудоманияның) қауіптілігі туралы консультативтік жұмыс жүргізу бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Атана: «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2023. – 14 б.

ӘОЖ 349.23/24

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МИГРАНТ ЖҰМЫСКЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ: ЕҢБЕК ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Молдахметова Ж.Е.
Докторант, Қонаев университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
moldaxmetova.zh5555@gmail.com

Анаркулова Э.С.
З.ғ.д., доцент, Қырғыз Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Заң Академиясы, Бішкек қ., Қырғызстан Республикасы
elka_anar@mail.ru

Мақалада Қазақстан Республикасындағы мигрант жұмыскердің құқықтық мәртебесі конституциялық, еңбек, көші-қон және әлеуметтік құқық салаларының тоғысында қалыптасатын кешенді құқықтық құрылым ретінде зерделенеді. Заңнама нормаларын, ресми статистикалық деректерді, халықаралық құқықтық актілерді, мемлекеттік органдардың құқықтық ұстанымдарын, ғылыми әдебиетті және құқық қолдану практикасын талдау негізінде мигрант жұмыскерлердің еңбек құқықтарын жүзеге асыру олардың ел аумағында болу мәртебесіне, рұқсат беру тәртібіне, Еуразиялық экономикалық одақтың құқықтық режиміне қатыстылығына және жұмыспен қамтудың формалдану деңгейіне тәуелді сараланған модель шеңберінде іске асырылатыны айқындалады. Ұлттық құқықта мигрант жұмыскер ұғымының бірыңғай заңнамалық анықтамасы, сондай-ақ оның еңбек, әлеуметтік және процестік кепілдіктерінің келісілген ең төменгі стандарты толық қалыптастырылмағаны негізделеді. Сонымен қатар аталған санаттағы адамдар үшін сот арқылы қорғалудың тиімді тетіктері мен әлеуметтік қолдаудың негізгі түрлеріне қол жеткізудің құқықтық механизмдері жеткілікті деңгейде жүйеленбегені туралы қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: *мигрант жұмыскер, еңбек көші-қоны, еңбек құқықтары, әлеуметтік құқықтар, Қазақстан Республикасы, ЕАЭО, көші-қон заңнамасы, құқықтық мәртебе.*

В статье исследуется правовой статус работника-мигранта в Республике Казахстан как правовая конструкция, формирующаяся на стыке конституционного, трудового, миграционного и социального права. На основе анализа законодательства, официальной статистики, международных актов, правовых позиций государственных органов, научной литературы и правоприменительной практики показано, что реализация трудовых прав работников-мигрантов осуществляется по дифференцированной модели, зависящей от статуса пребывания, разрешительного режима, участия в правопорядке ЕАЭС и степени формализации занятости. Обосновывается вывод о том, что национальное право не содержит единой легальной дефиниции работника-мигранта и согласованного минимального стандарта его трудовых, социальных и процессуальных гарантий, а также механизмов судебной защиты и доступа к базовым видам социальной поддержки в стране.

Ключевые слова: *работник-мигрант, трудовая миграция, трудовые права, социальные права, Республика Казахстан, ЕАЭС, миграционное законодательство, правовой статус.*

The article examines the legal status of a migrant worker in the Republic of Kazakhstan as a legal construct formed at the intersection of constitutional, labour, migration, and social law. Based on an analysis of legislation, official statistics, international instruments, the legal positions of state authorities, scholarly literature, and law enforcement practice, it is demonstrated that the exercise of labour rights by migrant workers follows a differentiated model depending on the status

of stay, the permit regime, participation in the legal framework of the EAEU, and the degree of formalization of employment. The article substantiates the conclusion that national law does not contain a single legal definition of a migrant worker or a coherent minimum standard of his or her labour, social, and procedural guarantees, as well as mechanisms of judicial protection and access to basic forms of social support within the country.

Keywords: *migrant worker, labour migration, labour rights, social rights, Republic of Kazakhstan, EAEU, migration legislation, legal status.*

Кіріспе

Қазақстан Республикасындағы мигрант жұмыскерлер еңбегінің құқықтық режимі қазіргі кезеңде көші-қондық бақылау жүйесінің туынды құрамдас бөлігі ретінде ғана пайымдалмауға тиіс. Құқықтар мен бостандықтардың конституциялық үлгісі сот арқылы қорғалу құқығы мен еңбек ету бостандығының әркімге тиесілі екенін бекітеді, сондықтан аталған құқықтар мемлекет аумағында заңды негізде жүрген шетелдіктерге де таралады [1]. Алайда салалық құқықтық реттеу бұдан өзгеше тәсілді аңғартады: нақты қолжетімді кепілдіктердің көлемі едәуір дәрежеде тұлғаның болу режиміне, тұрақты тұру мәртебесіне, еңбек қызметіне жіберілу нысанына, сондай-ақ ЕАЭО шеңберіндегі интеграциялық тетіктерге қатысуына байланысты айқындалады.

Ұлттық статистика бюросының ресми деректеріне сәйкес, 2025 жылы Қазақстан Республикасына 23 761 адам келген, 7 608 адам кеткен, ал сыртқы көші-қонның оң сальдосы 16 153 адамды құраған [2]. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметтері бойынша, 2025 жылы республика аумағында жергілікті атқарушы органдардың рұқсаттары негізінде 14 210 шетел азаматы еңбек қызметін жүзеге асырған [3]. Бұл мән-жай мигрант жұмыскерлер еңбегінің кездейсоқ не шеткері сипаттағы құбылыс емес, керісінше ұлттық еңбек нарығының тұрақты сегменттерінің бірі екенін көрсетеді.

Зерттеудің ғылыми маңызын нормативтік-құқықтық контекстің өзгеруі де айқындай түседі. 2025 жылдың соңында көші-қон процестерінің басқарылуын арттыруға, рұқсат беру рәсімдерін цифрландыруға және көші-қон саясатын мемлекеттің демографиялық және экономикалық мақсаттарымен үйлестіруге бағдарланған Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі көші-қон саясатының тұжырымдамасы бекітілді [4]. Сонымен бірге басқарушылық және бақылау тетіктерінің күшеюі құқықтағы негізгі мәселені жоймайды, атап айтқанда еңбек құқықтарының иесі ретінде мигрант жұмыскердің құқықтық сипаты қандай тәсілмен айқындалуға тиіс деген сауал өзекті күйінде қалып отыр.

Халықаралық құқықта мигрант жұмыскер ұғымы функционалдық сипатқа ие: айқындаушы белгі ретінде адамның азаматы болып табылатын мемлекеттен тыс жерде ақы төленетін қызметті жүзеге асыру фактісі танылады. Осы қисынға сәйкес назар көші-қон құжатына және әкімшілік мәртебеге емес, ең алдымен еңбектің өзіне және одан туындайтын кепілдіктердің ең төменгі шегіне аударылады: кемсітпеуге жол бермеу, жалақыны қорғау, мәжбүрлі еңбекке тыйым салу, сот төрелігіне және әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне қол жеткізу [5]. Бұл ретте шешуші өлшем нақты ақы төленетін еңбек қызметін жүзеге асыру болып табылады, өйткені дәл осы еңбек функциясын орындау тұлғаның ең төменгі кепілдіктер көлеміне ие болуын тануға негіз болады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің материалдық негізін Қазақстан Республикасының Конституциясы, ерттеудің эмпирикалық және теориялық негізін Қазақстан Республикасындағы еңбекші-мигранттардың құқықтық мәртебесін реттейтін нормативтік құқықтық актілер, халықаралық-құқықтық құжаттар, ресми статистикалық деректер, сондай-ақ ғылыми еңбектер мен құқық қолдану практикасы құрайды. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, Қазақстан Республикасының Халықтың көші-қоны туралы заңы сияқты негізгі құқықтық актілер талданды. Сонымен қатар, Халықаралық еңбек ұйымы мен Біріккен Ұлттар Ұйымы

шеңберінде қабылданған халықаралық келісімдер мен ұсынымдар, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық одақ аясындағы құқықтық реттеу тетіктері қарастырылды. Зерттеу барысында ресми дереккөздер, оның ішінде Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросы мен уәкілетті мемлекеттік органдардың мәліметтері пайдаланылды. Құқық қолдану тәжірибесін талдау үшін сот актілері, мемлекеттік органдардың түсіндірмелері және еңбек даулары бойынша материалдар зерделенді.

Нәтижелер және талқылау

Ұлттық заңнамада мигрант жұмыскердің бірыңғай жалпы анықтамасы бекітілмеген. «Халықтың көші-қоны туралы» Заңда келудің мақсаты мен қызмет сипатына қарай арнайы санаттар жүйесі пайдаланылады: «шетелдік жұмыскер», «еңбек иммигранты», «маусымдық шетелдік жұмыскер», «бизнес-иммигрант» және иммиграцияның өзге де нысандары [6]. Ұлтүсті құқықтық кеңістікте бұған қоса «ЕАЭО-ға мүше мемлекеттің еңбекшісі» деген санат бөлініп көрсетіледі, оған қатысты еңбек қызметіне жіберудің және әлеуметтік қамсыздандырудың өзгеше режимі белгіленген [7].

Мигрант жұмыскердің бірыңғай заңдық бейнесінің болмауы тек терминологиялық емес, сонымен бірге практикалық мәнге де ие. Еңбек функциясының сыртқы ұқсастығына қарамастан, тұрақты тұратын шетелдік, жұмыс берушінің рұқсаты бойынша уақытша болатын жұмыскер, үй шаруашылығындағы еңбек иммигранты, маусымдық жұмыскер және ЕАЭО-ға мүше мемлекеттің азаматы әртүрлі құқықтық режимдер шеңберіне енгізілген. Олардың медициналық көмекке, әлеуметтік сақтандыруға, кәсіподақтық қорғауға және сот тетігіне қол жеткізуі тек жұмысты орындау фактісіне ғана емес, болу мәртебесіне және еңбек қызметіне жіберудің құжаттық моделіне де тәуелді.

Ғылыми талдау мақсатында мигрант жұмыскерлерді кемінде бес өлшем бойынша жіктеу орынды болып көрінеді. Біріншіден, бұл - ел аумағында болу және еңбек қызметін жүзеге асырудың құқықтық мәртебесі: тұрақты тұру, уақытша болу, рұқсат бойынша жіберілу, үй шаруашылығындағы жұмыспен қамтылу, маусымдық жұмыспен қамтылу, ЕАЭО құқықтық режиміне қатысу, сондай-ақ реттелмеген жұмыспен қамтылу. Екіншіден, келу мақсаты мен еңбек функциясының сипатына қарай көші-қон түрінің маңызы бар. Үшіншіден, болу мерзімі мен оның тұрақтылығы елеулі мәнге ие, өйткені дәл осы фактор әлеуметтік және медициналық құқықтарға қол жеткізуге ықпал етеді. Төртіншіден, жұмыспен қамтуға жіберудің құжаттық негізі маңызды: рұқсаттың, еңбек шартының, тұруға ықтиярхаттың, сақтандыру полисінің болуы. Бесіншіден, жұмыспен қамтылудың саласы мен сипаты, оның ішінде платформалық және бейресми жұмыспен қамту дербес мәнге ие, өйткені мұндай салаларда осалдық деңгейі көбіне формалды секторға қарағанда жоғары болады [5].

Мигрант жұмыскерлер құқықтарын халықаралық-құқықтық реттеу әмбебап және арнаулы қайнар көздерден құралады. Әмбебап негізге Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт, Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция, сондай-ақ мәжбүрлі еңбекке тыйым салуды, бірігу құқығын, кемсітпеу және тең сыйақы төлеу қағидатын бекітетін Халықаралық еңбек ұйымының іргелі конвенциялары жатады [8]. Қазақстан аталған актілердің елеулі бөлігіне қатысады, бұл халықаралық базалық стандарттардың ұлттық құқықтық тәртіпке енгізілуін қамтамасыз етеді.

Сонымен бірге Қазақстан барлық еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы халықаралық конвенцияға қатысушы мемлекеттердің қатарына жатпайды [9]. Бұл мән-жай қағидатты сипатқа ие, өйткені мигранттардың құқықтарына арналған арнаулы әмбебап шартқа қосылмау ұлттық модельдің негізінен жалпы құқық қорғау стандарттарына сүйенетінін және дәл мигрант жұмыскер мәртебесіне арналған тұтас халықаралық-құқықтық шеңберге ие болмай отырғанын білдіреді.

Аталған олқылық белгілі бір дәрежеде өңірлік тетіктер арқылы өтеледі. Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарттың XXVI бөлімі мүше мемлекеттердің еңбекшілеріне

арнайы жұмысқа рұқсат алмай-ақ еңбек қызметін жүзеге асыру құқығын бекітеді, ал зейнетақыны қоспағанда, әлеуметтік сақтандыру бөлігіндегі әлеуметтік қамсыздандыру еңбек қызметі жүзеге асырылатын мемлекеттің азаматтарымен бірдей шарттарда және сол тәртіппен беріледі [8]. Мұндай жұмыскерлердің зейнетақы құқықтары ЕАЭО шеңберіндегі мемлекетаралық келісімдермен қосымша реттеліп, жұмыспен қамтылған мемлекетке қарамастан зейнетақы құқықтарын қалыптастыруды, сақтауды және іске асыруды көздейді.

Демек, Қазақстандағы мигрант жұмыскерлерді қорғаудың қазіргі моделі «қабатты» сипатқа ие. Әмбебап стандарттар құқықтардың жалпы ең төменгі шегін белгілейді, ЕАЭО-ның өңірлік құқығы мүше мемлекеттер азаматтары үшін салыстырмалы түрде тең қатынастың жоғары деңгейін қалыптастырады, ал ұлттық заңнама мигрант жұмыскерлердің өзге санаттарының құқықтарын едәуір дәрежеде мәртебеге тәуелді режим бойынша бөледі. Сондықтан Қазақстандағы мигранттың құқықтық мәртебесі мәселесі көші-қонды әкімшілендірудің тар шеңберіндегі мәселе ретінде емес, құқықтық кепілдіктердің салааралық үйлесімділігі мәселесі ретінде бағалануға тиіс. Осы мағынада қазақстандық модель мигранттың құқықтар көлемі едәуір дәрежеде оның жұмысқа орналасу мемлекетімен құқықтық байланысына және жұмыспен қамтудың формалдану деңгейіне тәуелді деген тұжырымды растайды [10].

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі еңбек ету бостандығының конституциялық кепілдіктері нақты мазмұнға ие болатын базалық салалық акт болып табылады [11]. Онда еңбек саласындағы кемсітушілікке тыйым салу, жұмыскер мен жұмыс берушінің құқықтары мен міндеттері, еңбек шартын жасасу, өзгерту және тоқтату қағидалары, сондай-ақ жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешу рәсімдері бекітілген. Формалды түрде бұл ережелер мигрант жұмыскерге де қолданылады, бірақ ол үшін оның еңбек қатынастарында болуы және мұндай қатынастардың бар екендігін дәлелдей алуы қажет.

Мигранттың құқықтық жағдайын айқындауда соттық түсіндірудің маңызы зор. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты 2024 жылғы 28 қарашадағы № 1 нормативтік қаулысында әркімнің сот арқылы қорғалуға құқығы еңбек құқықтық қатынастарының қатысушыларына да таралатынын, ал татуластыру комиссиясы мен сотқа шағымдану рәсімдері еңбек дауларын шешудің жалпы тетіктері болып табылатынын атап көрсетті [12]. Бұдан шетелдік жұмыскердің еңбек юстициясының жалпы институттарынан тыс қалдырылмайтыны туындайды. Алайда сот юрисдикциясына формалды қолжетімділіктің болуы іс жүзінде қорғаудың тең дәрежеде қолжетімді екенін білдірмейді: бұған тілдік кедергі, еңбек қатынастарының құжаттық ізі болмауы, жұмыс берушіге тәуелділік және көші-қон санкцияларының қаупі тосқауыл болуы мүмкін.

Конституциялық теңдік қағидаты мен салалық еңбек режимін байланыстыратын буын ретінде шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы заңнама әрекет етеді. Тиісті жарлыққа сәйкес, шетелдіктер мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарын қорғау үшін сотқа және өзге де мемлекеттік органдарға жүгінуге құқылы, ал тұрақты тұратын шетел азаматтары еңбек қатынастарында, егер заңда немесе халықаралық шартта өзгеше көзделмесе, Қазақстан Республикасы азаматтарымен бірдей құқықтарды пайдаланады және солармен тең міндеттер атқарады [13]. Дәл осы тұрақты тұру мәртебесі қолжетімді кепілдіктер кешенін кеңейтетін құқықтық тетікке айналады.

Сонымен бірге еңбекке қол жеткізудің рұқсаттық режимі мәртебелердің өзіндік иерархиясын қалыптастырады. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің 2023 жылғы 30 маусымдағы № 279 бұйрығымен бекітілген жұмыс берушілерге шетелдік жұмыс күшін тартуға рұқсаттар беру және олардың қолданылу мерзімін ұзарту қағидалары шетелдік жұмыскерлердің басым бөлігі үшін квоталық-рұқсаттық модельді егжей-тегжейлі айқындайды. 2025 жылға арналған квота басшылар, мамандар, білікті жұмысшылар және маусымдық жұмысшылар санаттары бойынша бөлінді [15]. Мұндай тәсіл басқарушылық тұрғыдан негізді болғанымен, ол бірыңғай еңбек кепілдіктерінің қисынына қарағанда жұмыспен қамтуға жіберу басымдығын бекітеді.

Басқаша айтқанда, мигрант жұмыскердің құқығы ең алдымен оның еңбек нарығына қандай тәсілмен жіберілгені арқылы сипатталады, ал орындайтын еңбек функциясының мазмұны екінші кезекке ысырылып қалады.

Құқық қолдану практикасы мемлекет шетелдік жұмыскерлерді кемсіту мен қанау қатерлерінің бар екенін мойындайтынын, алайда оларға көбіне еңбек қадағалауы мен көші-қон бақылауын ұштастыру логикасында ден қоятынын көрсетеді. Бас прокуратураның деректері бойынша, шетелдік жұмыс күшін тартатын жұмыс берушілер тарапынан жиі кездесетін бұзушылықтардың бірі отандық және шетелдік мамандар арасындағы еңбекақы төлеудегі сәйкессіздік болған. Бұл мәселе кемсітушілікке жалпы тыйым салу қағидасының, әсіресе тараптардың келіссөз жүргізудегі мүмкіндіктері асимметриялы жағдайларда, нақты теңдікті әрдайым қамтамасыз ете бермейтінін көрсетеді.

Сонымен қатар прокуратура мен өзге де органдардың жария хабарламалары мемлекеттік араласудың нәтижесі көбіне рұқсаттарды кері қайтарып алу, айыппұл салу, шетелдіктерді елден шығарып жіберу немесе өзге де көші-қондық мәжбүрлеу шаралары болатынын көрсетеді. Ішкі еңбек нарығын қорғау тұрғысынан мұндай ықпал ету түсінікті болғанымен, адам құқықтары тұрғысынан ол назардың жұмыскердің бұзылған құқықтарын қалпына келтіруден болу режимін бұзуды тоқтатуға қарай ауысқанын байқатады.

Құқықтық қорғауға қолжетімділікті бағалау үшін Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің баяндамалары маңызды материал береді. Омбудсмен жалақының төленбеуі, заңсыз тәртіптік жазалар және еңбек құқықтарының өзге де бұзылулары туралы өтініштерді тіркейді, алайда нақты мигрант жұмыскерлердің өтініштеріне қатысты жеке статистика ашық дереккөздерде ұсынылмаған [16]. Мұндай институционалдық көрінімділіктің болмауы мәселенің ауқымын ғылыми тұрғыдан бағалауды да, құқықтық саясаттың нысаналы шараларын әзірлеуді де қиындатады.

Мигрант жұмыскерлердің ерекше осалдығы адам саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері жөніндегі ресми арнаулы баяндамаларда да көрініс табады, онда көші-қон тәуекелі, делдалдарға тәуелділік, бейресми жұмыспен қамтылу, медициналық және құқықтық көмекке қолжетімділіктің шектеулілігі, сондай-ақ тілдік кедергілер арасындағы өзара байланыс айқын көрсетіледі [17]. Бұл мән-жайлар мигранттың құқықтық жағдайын тек оның еңбек қызметіне заңды түрде тартылуы тұрғысынан ғана емес, сонымен бірге заңмен танылған құқықтарды нақты пайдалану мүмкіндігі тұрғысынан да бағалау қажеттігін негіздейді.

Мигрант жұмыскерлер еңбегін құқықтық реттеу саласында бірқатар жүйелі проблемалар сақталуда. Ұлттық заңнамада «мигрант жұмыскер» ұғымының бірыңғай заңнамалық анықтамасының болмауы оның құқықтық мәртебесінің фрагментарлық түрде қалыптасуына әкелген: тиісті құқықтар мен кепілдіктер әртүрлі нормативтік құқықтық актілерде шашыраңқы орналасқан және оларды қамтамасыз етудің ортақ базалық стандарты айқындалмаған. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Конституциясы деңгейінде бекітілген еңбек құқықтарының әмбебап сипаты мен жекелеген әлеуметтік және медициналық кепілдіктерге мәртебеге байланысты қол жеткізу арасындағы сәйкессіздік өзекті мәселе болып отыр. Мигрант жұмыскерлердің кәсіподақтық мәртебесінің нормативтік тұрғыдан нақты айқындалмауы олардың ұжымдық қорғау тетіктеріне қатысуын шектейді. Құқық қолдану практикасы көбіне көші-қон режимін бұзуға қатысты жазалаушылық тәсілдің басымдығын көрсетіп, еңбек құқықтарын қалпына келтіру мәселесінің екінші кезекке ысырылуына әкеледі. Бұл үрдістер қазақстандық ғылыми әдебиетте де көрініс тауып, мигрант жұмыскерлердің құқықтық жағдайын реттеуде кешенді салааралық тәсілдің жеткіліксіздігі тұрақты түрде атап өтіледі.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу Қазақстан Республикасында еңбекші-мигранттардың құқықтық мәртебесін реттеу жүйесінің бірқатар жүйелік кемшіліктерін айқындады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі деңгейінде азаматтығына, көші-қон

және құжаттық мәртебесіне қарай кемсітуге жол берілмейтіні туралы, егер мұндай айырмашылық тікелей Қазақстан Республикасының Конституциясы, заң немесе халықаралық шарттан туындамаса, нақты құқықтық норманы бекіту орынды болып табылады. Сонымен қатар, жалақының төленбеуі, мәжбүрлі еңбек, өндірістік жарақат немесе кемсітушілік фактілері бойынша мигрант жұмыскердің уәкілетті органдарға жүгінуі оның көші-қондық мәртебесін нашарлатуға негіз болмауы тиіс деген қағиданы заңнамалық деңгейде орнықтыру қажет.

Еңбек ету бостандығы, сот арқылы қорғалу және кемсітушілікке тыйым салу сияқты әмбебап кепілдіктер формальды түрде қамтамасыз етілгенімен, құқық қолдану тәжірибесінде олардың тиімділігі мәртебеге тәуелді әлеуметтік және медициналық қолжетімділікпен шектеледі. Қазіргі әкімшілік практикада құқықтарды қалпына келтіру тетіктері мен көші-қондық бақылау шараларының қабаттасуы байқалып, бұл өз кезегінде еңбек құқықтарының бұзылуына шағымданған жұмыскердің тәуекелдерін арттырады.

Осыған орай, ғылыми және практикалық тұрғыдан көші-қон бақылауы жұмыскер құқықтарын қорғауды алмастырмайтын құқықтық модельге көшу қажеттілігі негізделеді. Бұл үшін «мигрант жұмыскер» ұғымының бірыңғай анықтамасын енгізу, кемсітушілікке қарсы нормаларды кеңейту, уақытша болатын жұмыскерлер үшін ең төменгі әлеуметтік және медициналық кепілдіктерді қамтамасыз ету, сондай-ақ кәсіподақтарға қатысу мәселелеріндегі құқықтық айқынсыздықты жою қажет. Аталған шаралар Қазақстандағы мигранттар еңбегін құқықтық реттеудің бытыраңқы моделінен неғұрлым тұтас әрі тиімді жүйесіне көшуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://prg.kz/document/?doc_id=1005029 (жүгінген күні: 02.04.2026).

2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. Қазақстанда сыртқы көші-қонның оң сальдосы сақталуда // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://stat.gov.kz/ru/news/v-kazakhstane-sokhranyaetsya-polozhitelnoe-saldo-vneshney-migratsii/ (жүгінген күні: 02.04.2026).

3. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/1149400?lang=ru (жүгінген күні: 02.04.2026).

4. Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі көші-қон саясатының тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2025 жылғы 15 желтоқсандағы № 1081 қаулысы // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P 2500001081 (жүгінген күні: 08.04.2026).

5. Белкин Д. С. Международно-правовое регулирование миграции в контексте международного строительного контрактного права // Право и политика. - 2025. - №. 5. - С. 29-51.

6. Халықтың көші-қоны туралы: Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы (11.10.2025 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://prg.kz/document/?doc_id=31038298 (жүгінген күні: 08.04.2026).

7. 2014 жылғы 29 мамырдағы Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/36e/Razdel-XXVI-Dogovora.pdf (жүгінген күні: 08.04.2026).

8. Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттар мен конвенциялар тізбесі. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/article/details/7148?lang=ru (жүгінген күні: 10.04.2026).

9. 1990 жылғы 18 желтоқсандағы Барлық еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы халықаралық конвенция // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml (жүгінген күні: 10.04.2026).

10. Narimbaeva A. J., Abayev M. B. Legal regulation of migration processes: regional experience and legislation of the Republic of Kazakhstan //Bulletin of the Karaganda University "Law Series". - 2025. - T. 11830. - №. 2. - C. 17-24.

11. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі: 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Кодекс (12.03.2026 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://prg.kz/document/?doc_id=38910832 (жүгінген күні: 10.04.2026).

12. Еңбек дауларын шешу кезінде соттардың заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2024 жылғы 28 қарашадағы № 1 нормативтік қаулысы // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P24000 0001S (жүгінген күні: 10.04.2026).

13. Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы: заң күші бар Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 19 маусымдағы № 2337 Жарлығы (12.07.2025 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://prg.kz/document/?Doc _id=1003764 (жүгінген күні: 10.04.2026).

14. Жұмыс берушілерге шетелдік жұмыс күшін тартуға рұқсаттар беру және олардың қолданылу мерзімін ұзарту қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2023 жылғы 30 маусымдағы № 279 бұйрығы / Сілтеме арқылы қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032977/info (жүгінген күні: 12.04.2026).

15. Қазақстан Республикасының аумағында еңбек қызметін жүзеге асыру үшін 2025 жылға арналған шетелдік жұмыс күшін тартуға квота белгілеу туралы: Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2024 жылғы 30 желтоқсандағы № 505 бұйрығы // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://adilet.Zan.kz/rus/docs/V 2400035573 (жүгінген күні: 12.04.2026).

16. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің 2024 жылғы қызметі туралы баяндама // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://www.gov.kz/memleket/entities/ ombudsman/documents/details/825810?lang=ru (жүгінген күні: 12.04.2026).

17. Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл саласында азаматтар мен өзге де адамдардың әлеуметтік-экономикалық, еңбек, азаматтық және мәдени құқықтарын қорғаудың өзекті мәселелері: Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссияның арнаулы баяндамасы // Сілтеме арқылы қолжетімді: https://www.gov.kz/memleket/entities/lspm/press/article/details/50826?lang=ru (жүгінген күні: 12.04.2026).

УДК 316.6

ВИРТУАЛЬНЫЕ МИРЫ И РЕАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ: ДЕТСКАЯ ЛУДОМАНИЯ

Нургалиева А.М.
Магистрант, Жетысуский университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
asselya.0585@mail.ru

В данной статье рассматривается проблема детской лудомании в современной цифровой среде. Анализируются основные психологические и социальные факторы, способствующие развитию аддикции у несовершеннолетних, включая влияние механизмов монетизации в видеоиграх (лутбоксы). Описываются ключевые признаки зависимости и предлагаются превентивные меры для родителей и педагогов. Статья подчеркивает необходимость комплексного подхода к безопасности детей в интернете.

Ключевые слова: *зависимость, азарт, психологическое поведение, лудомания.*

Бұл мақалада қазіргі заманғы цифрлық ортадағы балалар лудоманиясының проблемасы қаралады. Бейне ойындарда (лутбокстер) монетизациялау тетіктерінің әсерін қоса алғанда, кәмелетке толмағандардың аддикциясын дамытуға ықпал ететін негізгі психологиялық және әлеуметтік факторлар талданады. Тәуелділіктің негізгі белгілері сипатталады және ата-аналар мен педагогтар үшін алдын алу шаралары ұсынылады. Мақалада интернеттегі балалардың қауіпсіздігіне кешенді көзқарастың қажеттілігі атап өтілген.

Кілт сөздер: *тәуелділік, құмарлық, психологиялық мінез-құлық, лудомания*

This article examines the problem of childhood gambling addiction in the modern digital environment. It analyzes the key psychological and social factors that contribute to the development of addiction in minors, including the influence of monetization mechanisms in video games (loot boxes). It describes the key signs of addiction and suggests preventative measures for parents and educators. The article emphasizes the need for a comprehensive approach to children's online safety.

Keywords: *addiction, gambling craving, psychological behavior, gambling addiction.*

Лудомания – от латинского слова «лудо» - играю и древнегреческого «мания» - безумие, влечение: буквально означает влечение к играм. О том, что страсть к азартным играм – это порок, который преследует человечество во все времена, мы читали еще у классиков: «Пиковая дама» Пушкина, «Игрок» Достоевского. Пагубное пристрастие к азартным играм легло в основу сюжета многих известных голливудских фильмов, которые мы все смотрели. Фактически, наш вид, который всегда называли «человек разумный» (homo sapiens) – по утверждению нидерландского философа Йохана Хёйзинги, на самом деле «человек играющий» (homo ludens). Впервые лудоманию как негативное проявление среди определенных групп населения определили в Великобритании в 1970-х годах. В 1970-х годах в Великобритании произошел бум игровых автоматов, что привело к снижению посещаемости кинотеатров и росту числа людей, испытывающих проблемы с контролем над игрой. В Казахстане эта проблема впервые обозначилась вместе с признанием правомерным на законодательном уровне существование и развитие игрового бизнеса. Закон Республики Казахстан «Об игровом бизнесе» был принят 12 января 2007 года № 219-III [1].

В 2019 году ВОЗ включила лудоманию в Международный классификатор заболеваний. И это не случайно. Лудоманией называют патологическую склонность к азартным играм, а любая патология – это болезнь. ВОЗ относит лудоманию не просто к заболеваниям, а к психическим расстройствам, связанным с вмешательством в функционирование

личности (наравне с алкоголизмом и наркоманией). Иными словами, лудомания – это психическое заболевание. При этом это единственная зависимость, не связанная с какими-либо веществами, вред от нее рассматривается как серьезная проблема национального масштаба. Президент Республики Казахстан Касым – Жомарт Кемелевич назвал лудоманию социальным злом, угрожающим будущему нашей страны [2, 3].

Лудомания у детей - это не просто увлечение игрой, а психологическая зависимость, имеющая сходство с азартным поведением. Она формируется постепенно и может негативно влиять на эмоциональное состояние, когнитивные процессы и социальную адаптацию ребенка. Необходимо подчеркнуть, что игромания не зависит от возраста или пола ребенка, но вместе с тем прослеживается определенная тенденция: детской игровой зависимости больше подвержены дети с низкой самооценкой, которые испытывают в реальной жизни серьезные проблемы в общении. Также заядлыми игроманами становятся дети с высокой степенью возбудимости нервной системы и слабой волей. Игровая зависимость детей формируется на основе механизмов подкрепления. На примере игровой онлайн-платформы Roblox: в игре используются элементы, стимулирующие выработку дофамина – нейромедиатора, отвечающего за чувство удовольствия. Такие элементы как получение награды за достижения целей, внутриигровая валюта, бонусы, постоянное обновление контента все это маркетинговый ход для привлечения детей в игровую зависимость.

Ребенок играющий в игру испытывает эмоциональный подъем при получении награды, что закрепляет желание повторять игровое поведение. Ребенок, который постепенно сидит в игровой платформе формирует привычку, переходящая в зависимость. У детей формируется зависимости, демонстрируют ряд характерных поведенческих и эмоциональных особенностей:

1.Потеря контроля - неспособность самостоятельно ограничить время игры.

2.Эмоциональная зависимость - игра становится основным источником положительных эмоций. Вне игры ребенок испытывать скуку, тревогу или раздражение.

3. Уход от реальности – игра предоставляет возможность «жить» в виртуальном мире, где ребенок чувствует себя успешным и значимым. Это особенно важно для детей с низкой самооценкой.

4. Социальная замена - виртуальное общение начинает заменять реальные контакты. Ребенок меньше взаимодействует с семьей, со сверстниками, окружающим его средой [3].

Ряд факторов повышающие риски лудомании у детей:

– возрастные особенности;
– низкий уровень самоконтроля;
– дефицит внимания со стороны родителей;
– Высокая тревожность или стресс;
– отсутствие интересов.

Лудомания оказывает комплексное влияние на психологическое развитие ребенка:

–когнитивные нарушения: снижение концентрации внимания; ухудшение памяти; трудности в обучении.

– эмоциональные проблемы: раздражительность; агрессия; тревожность, депрессия.

– социальная дезадаптация: изоляция, ухудшение семейных отношений, снижение коммуникативных навыков.

– нарушения режима проблемы со сном, физическая усталость, снижение активности.

Игра содержит элементы, напоминающие азартные игры: награды, вложение денег ради потенциальной выгоды; эмоциональные качели. Зависимость от игры у ребенка формируется паттерны поведения, характерные для лудомании:

- стремление «отыграться»;
- вера в случайный успех;
- повторение действий несмотря на потери.

Семья играет ключевую роль в формировании здорового поведения ребенка. Недостаток контроля или чрезмерные запреты могут усугубит проблему. Родители должны контролировать и ограничивать время, проведения детей за компьютером, планшетом или мобильным устройством. Устанавливать ограничения, следить за тем, чтобы ребенок соблюдал режим дня, занимался физической активностью, общался с друзьями [4].

Важно обучать школьников здоровым привычкам использования технологий, включая правила безопасного поведения в Интернете, умеренное использование гаджетов и осознанное отношение к онлайн-играм. Родители должны обсуждать с детьми вредные последствия чрезмерного увлечения играми и поощрять участие в других увлечениях: спорт, хобби или творческая деятельность.

Образовательные учреждения, школы должны проводить профилактическую работу, включая обучение учащихся навыкам саморегуляции, развитие социальных навыков и предоставление альтернативных форм проведения свободного времени.

Профилактические меры против игромании детей: доверительное общение с ребенком, уделять время для физической активности, обсуждать интересы ребенка, устанавливать ограничение времени проведение в интернете и игр, обучать с малых лет финансовой грамотности [5].

Родителям важно обратить внимание на предрасположенность к зависимости у детей с психическими или эмоциональными проблемами, испытывает ли стресс или социальную изоляцию. В таких случаях необходимо вовремя обратиться за помощью к специалистам для своевременной поддержки и профилактики игромании.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Об игровом бизнесе. – Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года № 219-III. //https://Document/?doc_id=3085891&pos=3;-108#pos=3;-108 (дата обращения: 09.09.2024.).

2. Электронный ресурс. Режим доступа: //https://spsv.ru>news>4866-korotko-o-zavisimosti (дата обращения: 09.09.2024.).

3. Токаев К.-Ж. К. Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм. //egov.kz/cms/ru/articles/state_plan (дата обращения: 09.09.2024.).

4. Лукьянченко Н.В., Родительский фактор психологического неблагополучия подростков.

5. Лактионова Е.Б. Игровая зависимость: основные характеристики. //sgpi.ru/user/-121/umk/Игровая %20зависимость%20основн.%20характеристики(Лактионова)pdf (дата обращения: 10.09.2024.).

ӘОЖ 37.013.77

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ӘРЕКЕТІНДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ – МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҚ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Нурдаулетова Н.К.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
nurdauletova.nuray@mail.ru

Бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекетіндегі эмоциялық тұрақтылықты қалыптастыру мінез-құлықтық тәуелділіктің алдын алудағы маңызды психологиялық-педагогикалық құрал болып табылады. Мақалада эмоциялық тұрақтылықтың теориялық негіздері, оқу үдерісіндегі эмоциялық күйзелістердің себептері мен факторлары талданады. Позитивті ойлау техникасы, эмоционалдық реттеу жаттығулары және мектептегі практикалық бағдарламалар негізінде ұсыныстар беріледі. Зерттеу нәтижелері эмоциялық тұрақтылықты дамыту арқылы оқушылардың өзін-өзі реттеу қабілетін арттырып, тәуелді мінез-құлық қаупін азайтуға болатынын растайды.

Кілт сөздер: *эмоциялық тұрақтылық, бастауыш сынып оқушылары, оқу әрекеті, мінез-құлықтық тәуелділік, алдын алу, позитивті ойлау.*

Формирование эмоциональной устойчивости в учебной деятельности младших школьников рассматривается как важное психолого-педагогическое средство профилактики поведенческих зависимостей. В статье анализируются теоретические основы эмоциональной устойчивости, причины и факторы эмоциональных напряжений в учебном процессе. Предлагаются рекомендации на основе техник позитивного мышления, упражнений по эмоциональной регуляции и школьных практических программ. Результаты исследования подтверждают, что развитие эмоциональной устойчивости повышает способность к саморегуляции учащихся и снижает риск зависимого поведения.

Ключевые слова: *эмоциональная устойчивость, младшие школьники, учебная деятельность, поведенческая зависимость, профилактика, позитивное мышление.*

The formation of emotional stability in the learning activities of primary school students is considered as an important psychological and pedagogical tool for preventing behavioral addictions. The article analyzes the theoretical foundations of emotional stability, the causes and factors of emotional tensions in the learning process. Recommendations are proposed based on positive thinking techniques, emotional regulation exercises, and school practical programs. The research results confirm that developing emotional stability enhances students' self-regulation abilities and reduces the risk of dependent behavior.

Keywords: *emotional stability, primary school students, learning activity, behavioral addiction, prevention, positive thinking.*

Кіріспе

Қазіргі заманда бастауыш сынып оқушыларының психикалық денсаулығы мен мінез-құлқының қалыптасуына ерекше назар аударылуда. Оқу әрекеті баланың жеке тұлға ретінде дамуының негізгі кезеңі болып табылады, бірақ оқу жүктемесі, әлеуметтік қысым және цифрлық орта эмоционалдық тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін. Мінез-құлықтық тәуелділік (интернет, ойын, экранға тәуелділік) бастауыш жастан бастап қалыптасуы мүмкін, бұл болашақта ауыр психологиялық мәселелерге алып келеді. Эмоциялық тұрақтылықты қалыптастыру осы тәуелділіктің алдын алудағы тиімді құрал ретінде

танылуда [1]. Мақаланың мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекетінде эмоциялық тұрақтылықты қалыптастыру механизмдерін ғылыми негіздеу және оны мінез-құлықтық тәуелділіктің алдын алу құралы ретінде қарастыру. Міндеттері: эмоциялық тұрақтылықтың теориялық негіздерін талдау; оқу үдерісіндегі эмоционалдық күйзелістерді анықтау; практикалық әдістер мен ұсыныстарды әзірлеу. Зерттеу әдістері: ғылыми әдебиеттерге шолу, салыстырмалы талдау және практикалық бағдарламаларды синтездеу.

1. Эмоциялық тұрақтылықтың психологиялық-педагогикалық негіздері.

Эмоциялық тұрақтылық – адамның эмоциялық күйзелістерге төтеп беру, оларды реттеу және психикалық тепе-теңдікті сақтау қабілеті. Ол жеке тұлғаның резильенттілігімен (қалпына келу қабілеті) тығыз байланысты [1]. Бастауыш сынып жасында (6-10 жас) эмоциялық сфераның дамуы интенсивті жүреді, өйткені оқу әрекеті баланың зейінін, мотивациясын және өзін-өзі бағалауын қалыптастырады.Зерттеулер көрсеткендей, эмоционалдық тұрақсыздық оқу жүктемесінен, мұғалім мен құрдастармен қарым-қатынастан, отбасылық факторлардан туындайды. Мысалы, эксперименттік оқу бағдарламаларында эмоционалдық кернеу деңгейі жоғары болады, бұл мазасыздық пен агрессияны арттырады [2]. Мінез-құлықтық тәуелділіктің алдын алуда эмоциялық тұрақтылық негізгі рөл атқарады, өйткені төмен өзін-өзі бағалау және эмоцияларды басқара алмау баланы «қашу» механизмдеріне (ойын, гаджет) итермелейді [3]. Позитивті психология тұрғысынан эмоциялық тұрақтылық позитивті ойлау, алғыс айту және когнитивтік қайта бағалау арқылы дамиды. Зерттеулер бойынша, осындай бағдарламалар балалар мен жасөспірімдердің резильенттілігін арттырады [4].

2. Бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекетіндегі эмоциялық тұрақтылықтың ерекшеліктері.

Оқу әрекеті баланың эмоциялық күйін тікелей қалыптастырады. Сыныптағы сәтсіздіктер, бағалау қысымы, құрдастар арасындағы бәсекелестік эмоционалдық кернеуді тудырады. Төмен эмоциялық тұрақтылығы бар оқушыларда зейіннің шашыраңқылығы, мотивацияның төмендеуі байқалады, бұл мінез-құлық ауытқуларына әкеледі.

Мінез-құлықтық тәуелділіктің алғашқы белгілері бастауыш сыныпта көрінуі мүмкін: гаджеттерге шамадан тыс құмарлық, ойынға тәуелділік, әлеуметтік ортада өзін-өзі ұстай алмауы. Бұл факторлардың арасында эмоционалдық тұрақсыздық - негізгі тәуекел [5]. Эксперименттік бағдарламаларда эмоционалдық тұрақтылық көрсеткіштерінің жақсаруы тәуелділік қаупін азайтқаны анықталды [6].Социометрия және бақылау әдістері арқылы оқушылардың эмоционалдық фонын бағалауға болады. Нәтижелер көрсеткендей, оқу үдерісін оңтайландыру (ойын элементтерін енгізу, позитивті кері байланыс) эмоционалдық кернеуді азайтады [2].

3. Эмоциялық тұрақтылықты қалыптастыру - мінез-құлықтық тәуелділіктің алдын алу құралы.

Мінез-құлықтық тәуелділіктің алдын алуда эмоциялық тұрақтылықты қалыптастырудың бірнеше тәсілі бар:

Позитивті ойлау бағдарламалары. Балаларға алғыс айту, позитивті естеліктерді еске түсіру және когнитивтік қайта бағалау дағдыларын үйрету. Мұндай бағдарламалар резильенттілікті арттырады [4].

Эмоционалдық реттеу жаттығулары. «Сезімдерді тану», «Стресс пен қысымға қарсы тұру» тренингтері. Олар эмоцияларды басқаруға бағытталған [3].

Мектептегі интеграцияланған жұмыс. Мұғалімдер мен психологтардың бірлескен іс-әрекеті: сынып сағаттары, рөлдік ойындар, ата-аналармен семинарлар. Альтернативті іс-әрекет (спорт, шығармашылық) тәуелділіктің орнын басады [7].

4. Диагностика және мониторинг.

Тәуекел топтарын анықтау және уақтылы араласу [6]. Осы әдістердің тиімділігі эксперименттік зерттеулерде дәлелденген: аффективті оқыту өзін-өзі бағалауды арттырып, эмоцияларды басқару дағдыларын қалыптастырады [5].

Практикалық ұсыныстар

Мектептерге арналған бағдарлама: «Эмоциялық тұрақтылық мектебі» (1-4 сыныптарға 30-35 сағат). Тақырыптар: «Сезімдерді тану», «Позитивті ойлау», «Стресс пен қысымға қарсы». Әдістер: ойындар, топтық жұмыс, күнделікті рефлексия. Нәтиже: оқушылардың өзін-өзі реттеу деңгейінің өсуі, тәуелділік қаупінің төмендеуі. Мұғалімдерге ұсыныс: сабақтарда позитивті кері байланыс беру, эмоционалдық демалыс минуттарын енгізу. Ата-аналармен жұмыс: «Белсенді тыңдау» және «Мен-айту» техникасын үйрету[8].

Қорытынды

Бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекетінде эмоциялық тұрақтылықты қалыптастыру мінез-құлықтық тәуелділіктің алдын алудың тиімді құралы екені ғылыми тұрғыдан дәлелденді. Теориялық талдау мен практикалық бағдарламалардың нәтижелері эмоциялық реттеу дағдыларын дамыту арқылы балалардың психикалық денсаулығын нығайтуға және болашақ тәуелділіктердің алдын алуға болатынын көрсетеді. Одан әрі зерттеулерде осы бағдарламалардың ұзақ мерзімді әсерін бағалау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тлегенова Г. А. Формирование эмоциональной устойчивости учащихся посредством позитивного мышления / Г. А. Тлегенова [и др.] // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана. Серия «Педагогические науки». - 2023. - № 3 (70). - С. 123-134.

2. Арбузова Е. Н. Эмоциональная напряженность младшего школьника / Е.Н.Арбузова. - М., 1999. - 198 с.

3. Гундилова Е. В. Профилактика зависимого поведения младших школьников [Электронный ресурс] / Е. В. Гундилова // Инфоурок. - 2018. - URL: https: //infourok.ru/profilaktika-zavisimogo-povedeniya-mladshih-shkolnikov-3118427.html (дата обращения: 20.04.2026).

4. Бойков А. Е. Подходы к педагогической профилактике зависимого поведения школьников / А. Е. Бойков // Молодой ученый. - 2016. - № 11 (110). - С. 789-792.

5. Короленко Ц. П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития / Ц. П. Короленко // Обозрение психиатрии и медицинской психологии. - 1991. - № 1. - С. 8-15.

6. Шишкина К. И. Профилактика аддиктивного поведения школьников средствами внеурочной деятельности / К. И. Шишкина. - Челябинск, 2016. - 210 с.

7. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник / И. А. Зимняя. - М. : Изд-во МПСИ, 2010. - 368 с.

8. Баданина Л. П. Соотношение психологических и нейропсихологических коррелятов эмоциональной неустойчивости у младших школьников / Л. П. Баданина. - СПб., 1996. - 24 с.

ӘОЖ 316.42:364.4:342.7

ҚАЗАҚСТАН ӘЙЕЛДЕРІН ЛУДОМАНИЯДАН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ КОНТЕКСТІНДЕ

Нығметолла А.Е.
Магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
idossn@gmail.com

Орынбеков Н.А.
PhD, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
orynbekov@gmail.com

Бұл мақалада Қазақстан әйелдерін лудоманияның әлеуметтік салдарынан қорғау мәселелері гендерлік саясат контекстінде қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – құмар ойындарға тәуелділіктің әйелдердің әлеуметтік жағдайына, отбасы тұрақтылығына, психоэмоциялық күйіне және экономикалық қауіпсіздігіне әсерін талдау, сондай-ақ оларды қорғаудың әлеуметтік-саяси тетіктерін айқындау. Мақалада лудоманияның жанама және тікелей ықпалы, әлеуметтік осалдықты күшейтетін факторлар, мемлекеттік және қоғамдық институттардың рөлі сараланады. Сонымен бірге әйелдерді әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіруге бағытталған профилактикалық, құқықтық және ағартушылық ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: *гендерлік саясат, әйелдерді әлеуметтік қорғау, лудомания, құмар ойын тәуелділігі, профилактика, Қазақстан.*

В статье рассматриваются проблемы социальной защиты женщин Казахстана от последствий лудомании в контексте гендерной политики. Цель исследования – проанализировать влияние игровой зависимости на социальное положение женщин, стабильность семьи, психоэмоциональное состояние и экономическую безопасность, а также определить социально-политические механизмы их защиты. Анализируются прямые и косвенные последствия лудомании, факторы усиления социальной уязвимости, роль государственных и общественных институтов. Особое внимание уделяется профилактическим, правовым и просветительским мерам, направленным на совершенствование системы социальной защиты женщин.

Ключевые слова: *гендерная политика, социальная защита женщин, лудомания, игровая зависимость, профилактика, Казахстан.*

This article examines the problems of social protection of women in Kazakhstan from the consequences of gambling addiction within the framework of gender policy. The aim of the study is to analyze the impact of gambling addiction on women's social position, family stability, psycho-emotional condition, and economic security, as well as to identify socio-political mechanisms for their protection. The paper explores the direct and indirect consequences of gambling addiction, factors increasing social vulnerability, and the role of state and public institutions. Special attention is paid to preventive, legal, and educational measures aimed at improving the social protection system for women.

Keywords: *gender policy, social protection of women, gambling addiction, prevention, Kazakhstan.*

Кіріспе

Қазіргі кезеңде лудомания тек жеке адамның мінез-құлықтық ауытқуы немесе психологиялық мәселесі ретінде ғана емес, қоғамдық қауіпсіздікке, отбасы институтына, әлеуметтік тұрақтылыққа және азаматтардың әл-ауқатына әсер ететін күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылады. Құмар ойындарға тәуелділік көбіне экономикалық шығынға, қарыздық жүктеменің артуына, отбасылық жанжалдардың күшеюіне, агрессияның көбеюіне, тұлғааралық қатынастардың бұзылуына және психоэмоциялық күйзелістерге алып келеді [1].

Лудомания мәселесін қарастырғанда көбіне тәуелді тұлғаның өзі зерттеу нысанына айналады. Алайда құмар ойындарға тәуелділіктің салдары тек бір адаммен шектелмейді. Оның әсері отбасы мүшелеріне, әсіресе әйелдерге, балаларға және әлеуметтік осал топтарға тікелей тиеді. Қазақстан жағдайында әйелдер көп жағдайда отбасы тұрақтылығын сақтаушы, бала тәрбиесіне жауапты, тұрмыстық шығындарды басқарушы, әлеуметтік қолдауды қажет ететін тұлғалар ретінде көрінеді. Сондықтан лудоманияның әйелдердің өміріне ықпалы мен оларды әлеуметтік қорғау мәселесін гендерлік саясат аясында қарастыру ғылыми әрі практикалық тұрғыдан өзекті болып табылады [2].

Қазақстан Республикасында гендерлік теңдік пен әйелдердің құқықтарын қорғауға бағытталған бірқатар нормативтік-құқықтық және стратегиялық құжаттар қабылданған. Атап айтқанда, ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы заң, отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы әйелдердің қоғамдық өмірдегі орны мен құқықтық қорғалуын күшейтуге бағытталған [3, 4]. Дегенмен жаңа әлеуметтік қатерлер, соның ішінде цифрлық ортадағы құмар ойындардың кеңеюі, онлайн-беттинг пен жарнамалық ықпалдың күшеюі гендерлік саясаттың мазмұнын әлеуметтік қауіптердің жаңа түрлерімен байланыстыра қарауды талап етеді [5].

Осыған байланысты мақаланың мақсаты – Қазақстан әйелдерін лудоманияның әлеуметтік салдарынан қорғау мәселелерін гендерлік саясат контекстінде талдау, әлеуметтік осалдық тетіктерін айқындау және қорғау шараларын жетілдіру жолдарын ұсыну.

Негізгі бөлім

Лудомания – құмар ойындарға патологиялық әуестікпен сипатталатын мінез-құлықтық тәуелділіктің бір түрі. Оның негізгі белгілеріне ойынға бақылаудың әлсіреуі, шығынды өтеу үшін қайта ойнауға ұмтылу, қаржылық және әлеуметтік зардаптарға қарамастан құмар ойынға қайта оралу, тәуелділікті жасыру және күнделікті өмірдегі рөлдік міндеттердің бұзылуы жатады [1]. Қазіргі уақытта лудомания дәстүрлі казино немесе ойын залдарымен шектелмей, онлайн-платформалар, мобильді қосымшалар, букмекерлік жүйелер және цифрлық төлем құралдары арқылы кең таралуда [5].

Мұндай жағдайда тәуелділіктің жылдам қалыптасуына бірнеше фактор ықпал етеді: құмар ойындардың қолжетімділігі, жылдам пайда табу туралы жалған түсінік, әлеуметтік желілер мен медиа кеңістіктегі жарнама, стресс пен әлеуметтік тұрақсыздық жағдайында «оңай шешім» іздеу, сондай-ақ құқықтық және қаржылық сауаттың төмендігі. Лудоманияның бұл ерекшеліктері оны тек медициналық немесе психологиялық емес, кең мағынадағы әлеуметтік-саяси мәселе ретінде бағалауға негіз береді [6].

Лудоманияның әйелдердің әлеуметтік қорғалуына ықпалын жүйелі түрде талдау үшін оның негізгі әсер ету бағыттарын құрылымдап көрсету маңызды. Бұл мәселе тек психологиялық тәуелділік саласымен шектелмейді, сонымен қатар отбасы тұрақтылығы, экономикалық қауіпсіздік, әлеуметтік мәртебе және құқықтық қорғалуы сияқты бірнеше маңызды өлшеммен тікелей байланысты. Әйелдер көбіне отбасындағы әлеуметтік тұрақтылықты сақтаушы рөлін атқаратындықтан, құмар ойындарға тәуелділіктің салдары олардың өміріне тікелей де, жанама да әсер етеді. Төмендегі кестеде лудоманияның әйелдерге ықпал етуінің негізгі бағыттары жүйеленді.

Кесте 1 – Лудоманияның әйелдердің әлеуметтік жағдайына әсер ету бағыттары

Әсер ету бағыты	**Негізгі көріністері**	**Әйелдердің әлеуметтік қорғалуына ықпалы**
Экономикалық әсер	Отбасы табысының азаюы, қарыздың көбеюі, қаржылық тұрақсыздық	Әйелдердің материалдық тәуелділігі күшейеді, тұрмыс сапасы төмендейді
Психологиялық әсер	Күйзеліс, үрей, эмоционалдық шаршау, сенімсіздік	Психоэмоциялық тұрақтылық әлсіреп, әлеуметтік белсенділік төмендейді
Отбасылық әсер	Жанжалдардың көбеюі, ажырасу қаупі, балалармен қарым-қатынастың нашарлауы	Отбасы институтының әлсіреуіне және әйелдің әлеуметтік рөлінің күрделенуіне әкеледі
Құқықтық әсер	Мүліктік даулар, қарыз міндеттемелері, құқықтық сауаттың жеткіліксіздігі	Әйелдердің өз құқықтарын қорғау мүмкіндігі шектеледі
Әлеуметтік әсер	Оқшаулану, стигматизация, қоғамнан алшақтау	Қолдау желісі әлсіреп, әлеуметтік осалдық деңгейі артады

Кестеде көрсетілгендей, лудоманияның әйелдерге ықпалы көпқырлы сипатқа ие. Ең алдымен, экономикалық тұрақсыздық отбасындағы әлеуметтік теңгерімді бұзады және әйелдердің қаржылық тәуелділігін тереңдетуі мүмкін. Бұған қоса, ұзаққа созылған психологиялық қысым әйелдің эмоционалдық әл-ауқатына кері әсер етіп, оның қоғамдық белсенділігін төмендетеді. Отбасылық жанжалдардың жиілеуі мен әлеуметтік қолдаудың әлсіреуі әйелдердің осал жағдайын күшейтеді.

Сондықтан лудомания мәселесін тек жеке тұлғаның тәуелділігі ретінде емес, әйелдердің әлеуметтік қорғалуы мен гендерлік қауіпсіздігіне әсер ететін күрделі қоғамдық фактор ретінде қарастыру қажет. Бұл өз кезегінде гендерлік саясат аясында профилактикалық, құқықтық, психологиялық және әлеуметтік қолдау шараларын күшейтудің маңызын дәлелдейді.

Лудоманияның әйелдерге әсерін екі қырынан қарастыруға болады. Біріншіден, әйелдердің өздерінің құмар ойындарға тәуелділікке ұшырауы мүмкін. Екіншіден, отбасындағы ер адамның немесе басқа отбасы мүшесінің лудоманиясы әйелдің әлеуметтік жағдайына, қауіпсіздігіне және психикалық саулығына жанама түрде теріс әсер етеді. Қазақстандық қоғамда әйелдердің отбасылық және қамқорлық рөлдері басым болғандықтан, құмар ойындар салдарынан туындайтын қаржылық дағдарыс, психологиялық қысым, әлеуметтік оқшаулану мен тұрмыстық қақтығыстардың ауыртпалығы көбіне әйелдерге түседі.

Лудомания салдарынан әйелдердің әлеуметтік қорғалуы бірнеше бағытта әлсірейді. Біріншіден, отбасы бюджетінің бұзылуы әйелдердің және балалардың материалдық жағдайына кері әсер етеді. Қарыздардың көбеюі, несиелік міндеттемелердің орындалмауы, мүліктік даулар, табыстың тұрақсыздығы отбасындағы әлеуметтік қауіптің өсуіне алып келеді. Екіншіден, тұрақты психологиялық шиеленіс әйелдердің психоэмоциялық жағдайына әсер етеді: үрей, күйзеліс, сенімсіздік, эмоционалдық шаршау, әлеуметтік ұялу сезімі күшейеді. Үшіншіден, кей жағдайларда құмар ойындарға тәуелділік тұрмыстық зорлық-зомбылық, қысым көрсету, бақылау, экономикалық тәуелділікті күшейту секілді жанама қауіптермен қабаттасуы мүмкін [7].

Осы тұрғыдан алғанда, әйелдерді лудоманиядан әлеуметтік қорғау мәселесі тек «тәуелді әйелдерді емдеу» мәселесі емес. Бұл – лудоманиядан зардап шеккен әйелдерді, отбасыларды және балаларды кешенді қолдау мәселесі. Гендерлік саясат дәл осы кешенді қолдауды қамтамасыз етудің маңызды құралы болуға тиіс.

Қазақстандағы гендерлік саясаттың басты мақсаты – әйелдер мен ерлерге тең құқықтар мен тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету, әлеуметтік әділеттілікті нығайту,

әйелдердің қоғамдық және саяси өмірге қатысуын кеңейту. Бұл саясат тек өкілдік пен теңдік мәселесін ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік қауіптерден қорғану, отбасылық әл-ауқатты сақтау, әйелдердің өмір сапасын жақсарту бағыттарын да қамтуы қажет [3; 4].

Әйелдерді әлеуметтік қорғау тетіктері әдетте мынадай бағыттарды қамтиды: құқықтық қорғау, әлеуметтік қызметтерге қолжетімділік, психологиялық көмек, білім беру мен ағартушылық, жұмыспен қамту және экономикалық қолдау. Алайда лудомания контекстінде бұл тетіктер толық көлемде жүйеленген деп айту қиын. Өйткені құмар ойындардың салдарынан зардап шеккен әйелдер көбіне жекелеген әлеуметтік топ ретінде арнайы қарастырылмайды. Нәтижесінде олардың мәселелері тұрмыстық қиындықтар, отбасылық жанжал немесе қаржылық дағдарыс аясында жанама түрде ғана көрініс табады.

Бұл жерде гендерлік саясаттың міндеті – лудоманияның әйелдерге әсерін арнайы әлеуметтік қауіп ретінде тану. Яғни мәселе тек тәуелді тұлғаны анықтаумен шектелмей, оның отбасы мүшелерін, әсіресе әйелдерді әлеуметтік қолдау жүйесіне қосу болуы керек. Мұнда мемлекеттік органдар, денсаулық сақтау мекемелері, білім беру ұйымдары, құқық қорғау құрылымдары, үкіметтік емес ұйымдар және жергілікті қауымдастықтар арасында тиімді өзара іс-қимыл қажет [8].

Қазақстан әйелдерін лудоманиядан әлеуметтік қорғау мәселесін талдағанда олардың осалдығын күшейтетін бірнеше факторды бөліп көрсетуге болады.

Біріншіден, гендерлік стереотиптер. Қоғамда әйелдің «отбасын сақтаушы», «шыдауы тиіс тұлға», «жеке мәселесін сыртқа шығармауы керек» деген түсініктері әлі де кездеседі. Мұндай көзқарастар әйелдердің көмек сұрауын тежейді, ал лудомания салдары отбасылық құпия немесе ұят мәселе ретінде қабылдануы мүмкін.

Екіншіден, экономикалық тәуелділік. Егер әйел отбасының негізгі қаржылық шешімдеріне толық ықпал ете алмаса немесе табысы төмен болса, құмар ойындарға тәуелділік салдарынан туындаған экономикалық дағдарыс оның әлеуметтік жағдайын одан әрі қиындатады. Бұл әсіресе көпбалалы аналарға, жұмыссыз әйелдерге және толық емес отбасыларға тән [7].

Үшіншіден, ақпараттың жеткіліксіздігі. Лудоманияның салдары, ерте белгілері, құқықтық көмек жолдары, психологиялық қолдау түрлері туралы ақпараттың аздығы әйелдердің өз құқықтарын дер кезінде қорғауына кедергі жасайды. Төртіншіден, арнайы профилактикалық бағдарламалардың шектеулілігі. Қазіргі алдын алу шаралары көбіне жалпы халыққа бағытталады да, әйелдердің тәжірибесі мен гендерлік ерекшеліктері ескерілмей қалады.

Қазақстанда әйелдерді лудоманиядан әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіру үшін бірнеше бағытта нақты шаралар қажет.

Бірінші бағыт – профилактика. Құмар ойындардың зияны туралы ағартушылық жұмыстар тек жалпы сипатта емес, гендерлік тұрғыдан бейімделген болуы тиіс. Әйелдерге арналған ақпараттық бағдарламаларда отбасылық қауіпсіздік, қаржылық тәуекелдер, психологиялық қысым, балалардың жағдайы және көмекке жүгіну тетіктері түсінікті тілмен берілуі қажет. Бұл жұмыстар білім беру ұйымдарында, медициналық мекемелерде, жұмыспен қамту орталықтарында және цифрлық платформаларда іске асырылуы мүмкін [8].

Екінші бағыт – ерте анықтау және әлеуметтік сүйемелдеу. Отбасында лудомания белгілері байқалған жағдайда әлеуметтік қызметтер, психологтар және құқықтық кеңес беру орталықтары әйелдерге шұғыл әрі қолжетімді көмек көрсете алуы керек. Мұндай қолдау тек дағдарыс жағдайында емес, алдын алу кезеңінде де жұмыс істеуі қажет.

Үшінші бағыт – құқықтық қорғау. Егер лудомания салдарынан әйелдің мүліктік құқықтары, қауіпсіздігі, баланың мүддесі немесе өмір сапасы бұзылса, ол заңдық көмекке еркін қол жеткізуі тиіс. Құқықтық сауаттылықты арттыру да осы бағыттың маңызды элементі болып табылады. Әйелдер несиелік тәуекелдер, алаяқтық, мүлікті заңсыз иелену, отбасылық зорлық-зомбылық секілді қауіптерден қорғану тетіктерін білуі қажет.

Төртінші бағыт – экономикалық қолдау. Әйелдердің қаржылық сауаттылығын, еңбек нарығындағы мүмкіндіктерін және экономикалық дербестігін арттыру лудомания салдарынан туындайтын осалдықты азайтады. Осыған байланысты әлеуметтік бағдарламаларда кәсіби бағдар, қайта даярлау, шағын кәсіпті қолдау және қаржылық кеңес беру тетіктерін кеңейту маңызды.

Бесінші бағыт – ведомствоаралық өзара іс-қимыл. Лудомания мәселесін шешу тек бір саланың міндеті емес. Сондықтан гендерлік саясат, әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау, білім беру, ішкі саясат және құқық қорғау салаларының өзара байланысын күшейту қажет. Бұл кешенді тәсіл әйелдерді қорғаудың нақты әрі нәтижелі моделін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қазақстан әйелдерін лудоманиядан әлеуметтік қорғау мәселесі гендерлік саясаттың қазіргі кезеңдегі маңызды бағыттарының бірі болуы тиіс. Лудоманияның салдары тек тәуелді адамның өмірімен шектелмей, отбасының тұрақтылығына, әйелдердің психоэмоциялық жағдайына, экономикалық қауіпсіздігіне және әлеуметтік мәртебесіне тікелей әсер етеді. Сондықтан бұл мәселені жеке психологиялық ауытқу ретінде ғана емес, әлеуметтік әділеттілік, гендерлік теңдік және қоғамдық қауіпсіздік мәселесі ретінде қарастырған жөн.

Қазақстанда әйелдерді әлеуметтік қорғауға бағытталған құқықтық және стратегиялық негіз бар болғанымен, лудомания контекстіндегі гендерлік осалдық мәселесі әлі де жеткілікті деңгейде жүйеленбеген. Осыған байланысты профилактикалық, құқықтық, әлеуметтік және ағартушылық шараларды гендерлік саясатпен үйлестіре отырып жетілдіру қажет. Әйелдерді лудомания салдарынан қорғау – отбасы институтын нығайтуға, әлеуметтік тұрақтылықты арттыруға және мемлекеттің әлеуметтік саясатының тиімділігін күшейтуге ықпал ететін маңызды міндет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы. Мінез-құлықтық тәуелділіктер және қоғамдық денсаулық мәселелері туралы материалдар. – Женева, 2022.

2. UN Women. Women’s Rights and Social Protection: Global Perspectives. – New York, 2021.

3. Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 8 желтоқсандағы №223-IV «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Заңы.

4. Қазақстан Республикасындағы отбасылық және гендерлік саясаттың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы. – Астана, 2016.

5. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы №219 «Ойын бизнесі туралы» Заңы.

6. Байжолова Р.А. Қазіргі қоғамдағы мінез-құлықтық тәуелділіктердің әлеуметтік табиғаты // Қоғам және дәуір. – 2022. – №4. – 44–51-б.

7. Сәрсенбаева А.Б. Әйелдердің әлеуметтік осалдығы және отбасы институтының трансформациясы // Әлеуметтану және саясат. – 2021. – №3. – 18–26-б.

8. Нысанбаев Ә.Н. Әлеуметтік саясат және халықтың осал топтарын қорғау мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.

ӘОЖ 342.565

АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ ҚАТЕЛЕР ТҮСІНІГІ

Омарова Ш.А.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
Shyryn888@icloud.com

Азаматтық іс бойынша жіберілген сот қатесінің бар-жоғын іс жүргізу тәртібімен белгілеу соттың іс жүргізу заңында белгіленген өкілеттіктерді іске асыру арқылы оған тиісті түрде жауап беру қажеттілігімен байланысты. Сот шешімдерінің сауатсыз жазылуынан сот актісінің күшін жою немесе өзгертуге негіз болады. Жоғары тұрған сот сатыларының белгіленген өкілеттіктерді қолдану мүмкін. Сот актілерді өзгерту іс жүргізудің сапасын көрсетеді. Негізінен осындай мәліметтер негізінде ең маңызды сот қателіктерінің саны туралы статистикалық мәліметтер қалыптасады. Мақаланы жазу кезінде соттың қателіктері кезінде іске қатысушылардың құқықтары мен міндеттері қарастырылды. Авторлар сот қателіктері туралы еліміздегі құқықтық актілерге зерттеулер жүргізген.

***Кілт сөздер*:** *Азаматтық істер, сот жүйесі, сот қателіктері, сот актілері, іс жүргізу тәртібі, негізсіз талап.*

Установление в процессуальном порядке наличия судебной ошибки, допущенной по гражданскому делу, связано с необходимостью надлежащего реагирования суда на нее путем реализации полномочий, установленных процессуальным законом. Неграмотное написание судебных решений служит основанием для отмены или изменения судебного акта. Могут применяться установленные полномочия вышестоящих судебных инстанций. Изменение судебных актов свидетельствует о качестве производства. В основном на основе таких данных формируются статистические данные о количестве наиболее значимых судебных ошибок. При написании статьи были рассмотрены права и обязанности участников дела при ошибках суда. Авторами проведены исследования правовых актов страны о судебных ошибках.

Ключевые слова: *Гражданские дела, судебная система, судебные ошибки, судебные акты, процессуальный порядок, необоснованный иск.*

The establishment of a judicial error committed in a civil case in a procedural manner is related to the need for the court to respond appropriately to it by exercising the powers established by the procedural law. The illiterate writing of court decisions serves as the basis for the cancellation or amendment of a judicial act. The established powers of higher courts may be applied. The change in judicial acts indicates the quality of the proceedings. Basically, statistics on the number of the most significant judicial errors are generated on the basis of such data. When writing the article, the rights and obligations of the participants in the case in case of court errors were considered. The authors conducted studies of the country's legal acts on judicial errors.

Keywords: *Civil cases, judicial system, judicial errors, judicial acts, procedural procedure, unjustified claim.*

Азаматтық сот ісін жүргізудегі сот қателіктерінің өзектілігін бағаламауға болмайды, өйткені олар процеске қатысушылар үшін ауыр зардаптарға әкеледі. Біріншіден, сот қателіктері мыналарға әкелуі мүмкін мұндай проблемаларға кінәсіз адам кінәлі деп танылған кезде немесе керісінше, кінәлі жазасыз қалады. Бұл болжам сияқты құқықтық мемлекеттің негізгі принциптерін бұзуы мүмкін кінәсіздік және заң алдындағы теңдік. Екіншіден, сот қателіктері қоғамның сот жүйесіне деген сеніміне теріс әсер етуі мүмкін. Егер адамдар соттардың елеулі қателіктер жіберіп жатқанын көрсе, бұл оларға сенімсіздік тудыруы мүмкін сот ісін жүргізудің әділдігіне күмән келтіру. Бұл жалпы сот жүйесінің беделі мен тиімділігіне нұқсан келтіруі мүмкін.

Сонымен қатар, сот қателіктері тараптар үшін уақыт пен ресурстардың қажетсіз шығындарына әкелуі мүмкін. Сот қателіктеріне байланысты қайта қарауды немесе шағымдануды қажет етсе, бұл сот ісін кешіктіріп, сот шығындарын арттыруы мүмкін.

Ақырында, сот қателіктері сот практикасын дамыту және жақсарту үшін өте маңызды сот ісін жүргізу. Қателерді зерттеу және талдау сот жүйесіндегі әлсіз жақтарды анықтауға және оларды жою бойынша ұсыныстар беруге көмектеседі[1,87-б].

Іс жүргізу заңнамасында сот қателіктері мәселесі бойынша тікелей нұсқау, терминдер, анықтамалар жоқ. Сот қателігі іске қатысатын басқа да адамдардың құқықтарын, бостандықтары мен мүдделерін бұзатын сот қаулысын қабылдауға әкеп соққан сот (судья) нормаларын дұрыс қабылдамауға, талдауға немесе жаңғыртуға, сот төрелігі қағидаттарынан ауытқуға, сот жүйесі мен іс жүргізу заңнамасын шектен тыс саралаудың нәтижесіне байланысты соттың (судьяның) іс жүргізу қызметінің нәтижесі. Қате-бұл объект-ЭТАЛОН (идея) мен объект арасындағы сәйкессіздік. Бұл тұрғыда біз логикалық, грамматикалық, техникалық, құқықтық, медициналық, математикалық және басқа да қателіктерге тап боламыз. Қате әлемді, әртүрлі құбылыстарды, әсіресе заң ғылымында тануды болжайды, мұнда қоғамдық өмірдің барлық құбылыстары мен адамның мінез-құлқы құқықтық нормалармен салыстырылады[2,51-б]. Қате қате түсінуді, дұрыс емес постулаттарды байқаусызда қабылдауды, сенімді деректердің жоқтығын, пайымдаулар мен тұжырымдарды құру логикасындағы үзілістерді қамтиды.

Сот қателігін келесі белгілерді атай отырып сипаттауға болады: Сот қателігі-бұл кез-келген емес, заңсыз, бірақ қылмыстық жазаланатын әрекеттің белгілері жоқ іс жүргізу әрекеті. Сот қателігі-кез-келген құқық қолданушының емес, нақты соттың (судьяның) заңсыз іс жүргізу әрекеті. Сот қатесі іс жүргізу құжатында - сот қаулысында көрсетіледі және жазылады, онда оның күшін жою немесе өзгерту үшін негіздер болуы тиіс. Сот қателігі нәтижесінде құқықтық қатынастар субъектілерінің құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделері бұзылады. Сот қатесі ұғымының көлемі "күшін жоюға (өзгертуге) негіз" ұғымының көлемінен біршама өзгеше және процесте жіберілген барлық қателіктерді қамтиды; заңды нұсқамалардың кез келген бұзылуы оны түзету тәртібіне қарамастан қате.

Талданатын тұжырымдаманың мәні соттың белгілі бір актісінің немесе әрекетінің дұрыс указстігін, қателігін көрсету болып табылады және ол әкелетін іс жүргізу салдарына байланысты емес. Сонымен қатар, оларды жіберген сот шешетін кемшіліктер мен кемшіліктер сот шешімдерінің заңсыздығының бір түрі болып табылады. Егер олар уақтылы жойылмаса, онда олар шешімдерді жою және өзгерту үшін негіздердің сапасына ие болады.

Демек, кез-келген байқаусызда заң бұзушылықтар, олардың салдарына қарамастан, сот қателіктері деп танылуы керек. Сонымен, сот қателіктері ұғымы келесі маңызды белгілерді қамтиды істерді қарауға және шешуге, сот шешімдерін қайта қарауға және орындауға өкілетті іс жүргізу субъектілері жасайды сот ісін жүргізудің мақсатты нұсқауларын сақтамауды білдіреді іс жүргізу қызметі мен сот актілерінің заңдылығын анықтайтын талаптарды бұзу болып табылады; барлық қателіктер объективті түрде заңсыз болып табылады; олар азаматтық іс жүргізу тәртібімен жүзеге асырылатын құқықтық құралдармен жойылады.

Жүргізілген зерттеу негізінде сот орындауындағы қатені соттың заңда белгіленген талаптарға сәйкес келмейтін, нәтижесінде сот ісін жүргізу мақсаттарына қол жеткізілмейтін, егер анықталған жағдайда оның қатысушылары үшін белгілі бір заңды салдарлардың туындауына әкеп соқтыратын әдейі емес объективті-құқыққа қайшы қызметі ретінде анықтауға болады. Сот қателіктерін жіктеуге болады, оған сәйкес сот шешімін жою немесе өзгерту үшін негіздер: Іс үшін маңызды мән-жайларды дұрыс анықтамау. Іс үшін маңызы бар сот белгілеген мән-жайлардың дәлелденбеуі. Сот шешімінде баяндалған сот қорытындыларының істің мән-жайларына сәйкес келмеуі. Материалдық құқық нормаларын немесе іс жүргізу құқығы нормаларын бұзу немесе дұрыс қолданбау. Шешімнің уәждеу бөлігін дәлелді себептермен дайындау мүмкін болмаған жағдайда судьяның қолы қойылған кіріспе және қарар бөліктерінен тұратын шешімге АПК-де белгіленген тәртіппен шағым жасалуы мүмкін [3].

Келтірілген негіздер сот қателіктерінің бір түрі болып табылады. Біріншіден, заңнамалық деңгейде сот қатесін жасау мүмкіндігі бекітілген; екіншіден, заң шығарушы сот қателіктерін жоюға бағытталған арнайы іс жүргізу құралдарын - апелляциялық, кассациялық және қадағалау ісінде азаматтық істерді қарау нәтижесінде сот қаулыларын өзгертуді немесе жоюды көздейді. Сот қателіктерін жіктеуді әртүрлі негіздер бойынша жүргізу орынды болып көрінеді. Салалық - қателіктер материалдық және процессуалдық болуы мүмкін. Мұнда материалдық немесе іс жүргізу құқығының нормаларын бұзу немесе орындамау салдарынан болатын жағымсыз салдардың диалектикалық тәуелділігі анықталады. Объективті қабылдау және іс жүргізу реакциясы бойынша - анықталған және жасырын қателер.

Анықталған-апелляциялық, кассациялық, қадағалау сатыларындағы соттар белгілеген қателіктер. Жасырын, яғни жасырын қателіктер сот шешімдерінің күшін жоюға немесе өзгертуге әкелмейді, бірақ олар бар және сот төрелігінің нәтижелері мен беделіне теріс әсер етеді. Судьяның жеке қасиеттері бойынша-қате түсінік және жіберілген қателіктер. Қате түсінік-бұл сот қателіктерінің ең көп таралған түрі, өйткені адам қателесуге бейім, содан кейін сот қателіктерін судьяның адасуы ретінде қарастыру оңай, ал олардың атышулы адам факторымен байланысты себептеріне сүйенеді. Жіберілген қателер-жоғары тұрған кемелерден шығатын заңсыз қондырғылар. Жоғары тұрған соттың ұйғарымы, егер ол заңға қайшы келсе де, уақыт өте келе өзгертілсе және елде немесе жеке аймақта жүргізіліп жатқан құқықтық саясат сызығының ауытқуы болса да, орындалмауы мүмкін [4, 63-б].

Сот қателіктерінің себептері мен шарттарының арасында: қаралатын істердің күрделілігі; нормативтік материалдың жай-күйі; судьялардың шамадан тыс жүктелуі; судьялардың кәсіби қызметінің қолайсыз жағдайлары; судьялардың жеткіліксіз кәсібилігі; судьялардың тапсырылған іске жосықсыз, немқұрайлы, кейде қылмыстық қатынасы; судьяның кәсіби, адами, оның ішінде психологиялық кемшіліктермен байланысты қате түсінігі; жоғары тұрған судьялардың көзқарастары жағдайдың дамуына және уақыттың өтуіне қарай мазмұны өзгеретін кемелер. Сот процесінде ҚР-да Азаматтық іс жүргізу кодексінің 1-бабында Қазақстан Республикасының азаматтық сот ісін жүргізу туралы заңнамасы азаматтық, отбасылық, еңбек, тұрғын үй, қаржы, шаруашылық, жер және басқа құқықтық қатынастардан туындайтын даулар бойынша істерді, сондай-ақ ерекше жүргізілетін істерді қарау тәртібін белгілейді[5].

Сот қатесінің мазмұны оны жою шарасының заңды сипаттамасын анықтайды. Әдетте, мұндай бұзушылықтар іс жүргізу жауапкершілігіне әкеп соқтырмайды және істі заңды және негізделген талқылауды ұйымдастыруға бағытталған әртүрлі іс жүргізу қорғау шараларымен (қате актінің күшін жою, бұзылған жағдайды қалпына келтіру және т.б.) жойылады. Жіберілген әрбір қателік сот төрелігінің мүдделеріне теріс әсер етеді, істерді қарау және шешу сапасына әсер етеді, сот ісін жүргізу мақсаттарына қол жеткізуге кедергі келтіреді [6].

Бұл ретте сот ісін жүргізуде жол берілетін бұзушылықтар тек құқықтық құралдармен және тек процестік тәртіппен жойылуы мүмкін. Сонымен, қате термині іс-әрекеттердегі, ойлардағы қателіктер ретінде анықталады, яғни қате есептеулер, пайымдаулар, технологияны сақтамау және т. б. Сот төрелігін жүзеге асыру процесінде қателіктің құрамдас бөліктері заң туралы білім, сот төрелігі принциптері, судьяның жеке қасиеттері, ақыл-ой шығармашылығы және басқа да іс-әрекеттер болып табылады, олар жалпы түрде процессуалдық қызмет деп аталады, оның деформациясы азаматтық процесте жоғарыда сипатталған бұзушылықтарға әкеледі, нәтижесінде әділетсіз сот шешімі пайда болады.

Сот қателіктерінің негізгі белгілері: 1. Заңды дұрыс қолданбау: судьялар Заңдарды түсіндіру және қолдану кезінде қателіктер жіберуі мүмкін. Бұған заңның баптарын дұрыс түсінбеу, ұқсас істерді істің нақты жағдайларын ескермей прецедент ретінде қолдану және басқа да осындай қателіктер кіруі мүмкін. 2. Дәлелдемелердегі қателіктер: судьялар дәлелдемелерді бағалауда қателіктер жіберуі мүмкін. Мысалы, олар жеткіліксіз немесе қарама-қайшы дәлелдер негізінде шешім шығаруы мүмкін, дәлелдемелердің маңыздылығын немесе дұрыстығын дұрыс бағаламауы мүмкін. 5. Істің мән-жайын дұрыс

бағаламау: сот қателіктері істің мән-жайын дұрыс бағаламауды да қамтуы мүмкін[8,233-б]. Мысалы, сот айғақтарды немесе істің фактілерін дұрыс түсінбеуі мүмкін, бұл сотталушының кінәсі немесе кінәсіздігі туралы қате тұжырымға әкеледі. Жалпы, сот қателіктері әділеттілік пен азаматтардың құқықтарын елеулі бұзу болып табылады. Олар дұрыс емес және жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін, сондықтан бұл қателіктердің алдын алу және түзету сот жүйесінің маңызды міндеті болып табылады.

Сот қателіктері анықталған жағдайда тараптар сот шешіміне апелляция немесе кассация арқылы шағымдануға құқылы. Сондай-ақ, сот қателіктері шешімдерді қайта қарау немесе жоғары сатыларға жүгіну тетіктері арқылы түзетілуі мүмкін. Сот қателіктерін түзету азаматтық процеске қатысушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етудің және әділеттілік пен құқықтық мемлекет қағидаттарын сақтаудың маңызды аспектісі болып табылады. Азаматтық сот ісін жүргізудегі сот қателіктерінің алдын алудың іс жүргізу шараларының негізгі мақсаты - азаматтық істердің әділ және негізделген қаралуын қамтамасыз ету және сот тарапынан қателіктер жіберу мүмкіндігін болдырмау.

Сот қателіктерінің алдын алу құралдары тиісті құралдың азаматтық іс жүргізу құқығы нормаларының қолданылу саласында немесе одан тыс жерде болуына байланысты шартты түрде екі топқа бөлуге болады: процессуалдық және процессуалдық емес. Екінші топқа мыналар жатады: судьялардың біліктілігін арттыру; судья лауазымына кандидаттарды іріктеу тәртібін жетілдіру, атап айтқанда судья лауазымына кандидаттардың физикалық, психикалық және адамгершілік қасиеттерін алдын ала тексеру бойынша ғылыми негізделген әдістемелерді әзірлеу және қолдану; судьяның сот қателіктері үшін тәртіптік жауапкершілік институтын жетілдіру; сот практикасын жүйелі зерделеу және талдау; сотта жұмысты ұйымдастыруды жетілдіру; судьялардың штат санын ұлғайту және т. б.

Іске қатысатын адамдар пайдаланатын сот қателіктерінің алдын алудың іс жүргізу құралдарына, мысалы, іске қатысатын адамдардың сот қаулыларына шағымдану мүмкіндігін бекітетін нормалар жатады, бұл судьяны заңды және негізделген сот актісін шығаруға ынталандыратыны сөзсіз, қарсылық білдіру мүмкіндігі және т. б.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кадыров, Д. У. Ошибки, допускаемые судом при вынесении приговора. Вопросы теории и практики / Д. У. Кадыров. // Наука и образование. – 2022. – № 39 (434). – С. 113-115.

2. Гаврилов Е.В. Некоторые аспекты нового постановления Пленума Верховного Суда РФ в сфере интеллектуальной собственности в условиях цифровой экономики // Сборник материалов II Всероссийских Морозовских чтений. Орехово-Зуево: ГГТУ, 2019. С. 88.

3. Азаматтық істер бойынша сот шешімі туралы 2003 жылғы 11 шілдедегі № 5 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P03000005S_ (Жүгінген күні 10.02.2026).

4. Скрипина С.В. Понятие, виды и причины судебных ошибок в гражданском процессе Отечественная юриспруденция. № 2. 5 (19). 2017, С 62-65.

5. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377 (Жүгінген күні 14.03.2026).

6. Дүйсенова Ж. Сот отырысының хатшысы және оның сот жүйесіндегі рөлі [Электрондық ресурс] / Ж. Дүйсенова // «ALASH INFORM» қазақ ақпарат агенттігі. – Кіру режимі: URL: http://social.alashinform.kz/kz/zakonpravo/220-sot-otyrysyny-hatshysy-zhne-ony-sot-zhyesndeg-rl.html. (Жүгінген күні 10.04.2026)

7. Егембердиев Е.О. Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу құқығы: Оқулық. 2 басылым. – Астана: Фолиант, 2012. - 392 б.

8. Туманова, Н. А. Понятие судебной ошибки и средства его предупреждения / Н.А.Туманова // Новая наука: Опыт, традиции, инновации. – 2017. – Т. 3. – № 4. – С. 231-235.

ӘОЖ 330:316.6

ҚҰМАР ОЙЫН ТӘУЕЛДІЛІГІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘСЕРІ

Орысбаева М.С.
Э.ғ.м., І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
moldir_9_3@mail.ru

Мақалада құмар ойынға тәуелділік – құмар ойындарға деген патологиялық әуестік және оның халықаралық аурулар классификациясы аясында ауру ретінде танылып отырғаны туралы айтылған. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының сараптамасы бойынша, құмар ойындарға тәуелділіктен зардап шеккендердің артып келе жатқаны қарастырылған. Қазақстанда ойын түрлерінің таралуы деңгейі бойынша ең кең таралған ойындардың үлес салмағы айқындалған. Құмар ойындарға деген әуестіктің негізгі себептері анықталған. Қазақстандағы құмар ойындар нарығы талқыланған және құмар ойынға тәуелділіктің әлеуметтік мәселелермен байланысты қауіптері анықталған. Құмар ойынға тәуелділікпен күресудің бірқатар жолдары ұсынылған.

Кілт сөздер: *құмар ойындар, құмар ойынға тәуелділік, казино, ойын автоматтары, мобильді ойындар, букмекерлік қызмет.*

В статье говорится, что зависимость от азартных игр – это патологическая одержимость азартными играми, и она признана болезнью в рамках международной классификации болезней. По данным Всемирной организации здравоохранения, наблюдается рост числа людей, страдающих зависимостью от азартных игр. По уровню распространения видов игр в Казахстане определен удельный вес наиболее распространенных игр. Выявлены основные причины увлечения азартными играми. Обсужден рынок азартных игр в Казахстане и выявлены риски игровой зависимости, связанные с социальными проблемами. Представлен ряд способов борьбы с игровой зависимостью.

Ключевые слова: *азартные игры, азартная зависимость, казино, игровые автоматы, мобильные игры, букмекерская контора.*

The article states that gambling addiction is a pathological obsession with gambling and that it is recognized as a disease within the framework of the International Classification of diseases. According to an examination by the World Health Organization, it is considered that the number of victims of gambling addiction is increasing. According to the level of distribution of game types in Kazakhstan, the share of the most common games is determined. The main causes of gambling addiction are identified. The gambling market in Kazakhstan is discussed and the risks of gambling addiction associated with social problems have been identified. A number of ways to combat gambling addiction are presented.

Keywords: gambling, gambling addiction, casino, slot machines, mobile games, betting.

Қазіргі кезде «құмар ойындар», «құмар ойынға тәуелділік» терминдері кеңінен таралып, тіпті көптеген мемлекеттерде құмар ойындар ресми түрде заңдастырылып, коммерциялық, туристік индустрияның бір бөлігі ретінде белсенді дамып жатыр. Әсіресе, казино мен ойын автоматтарына байланысты ойын-сауық түрлеріне де қатысты. Сондай-ақ, спорттық іс-шараларды ұйымдастырумен байланысты ойын, соның ішінде спорттық оқиғаларға тігіс қою, яғни, букмекерлік қызмет түрі айтарлықтай дамып, қоғамда кең таралып отыр.

Сарапшылардың болжамынша, құмар ойындар саласында 2028 жылға қарай әлемдік табыс 700 млрд АҚШ долларына жетуі мүмкін. Бұл ретте смартфондардың кең таралуына байланысты табысы төмен және орта деңгейдегі елдерде айтарлықтай өсім болады деген болжам бар [1].

Құмар ойындар күрделі әлеуметтік мәселелерді туындатады, олардың ішінде құмар ойынға тәуелділік ерекше орын алады. Құмар ойынға тәуелділік – құмар ойындарға деген патологиялық әуестік. Ол халықаралық аурулар классификациясы аясында ауру ретінде танылып отыр. Құмар ойынға тәуелділік адам өмірінде басты орын алып, оның әлеуметтік, кәсіби, материалдық және отбасылық міндеттеріне зиян келтіреді.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының сараптамасы бойынша, құмар ойындарға тәуелділіктен туындаған бұзылыстан әлемдегі ересек халықтың 1,2%-ы зардап шегіп жүр. Құмар ойындар бүкіл әлемде әйелдердің шамамен 5,5%-ына және ерлердің 11,9%-ына зиян келтіріп отыр. Осы орайда көптеген елдің үкіметі үшін ойынға тәуелділік елеулі әлеуметтік, экономикалық және психологиялық салдарға әкелетін маңызды мәселе болып отыр.

Қазақстан да бұл мәселеден тыс қалған жоқ. Қазақстандағы құмар ойынға тәуелділік мәселесін зерттеу мақсатында 2024 жылы «Қазақстандағы құмар ойынға тәуелділік феномені және оның дамуына ықпал ететін факторлар» тақырыбында зерттеу жүргізілген. Зерттеу Қазақстанның 17 облысы мен Алматы, Астана және Шымкент қалаларында өтті. Зерттеу барысында Қазақстанда ең кең таралған ойын түрлері мобильді ойындар болып шықты, ол 70,3% құраған (кесте 1).

Кесте 1 – Ойын түрлерінің таралуы деңгейі бойынша үлес салмағы, %

	Ойын түрлері	**Үлесі %**
1	Мобильді ойындар	70,3
2	Видеоойындар (компьютер, ойын консолі)	63,6
3	Спорттық тігістер	58,9
4	Онлайн-казино	56,7
5	Ойын автоматтары	50,4
6	Қаржы пирамидалары	46,9
7	Казино	46,7
8	Ақша тгіп карта ойнау	44,5
9	Лотореялар	42,3
10	Лото	37,4
11	Лотоматиктер (Lotomatic лездік лотореялары)	35
12	«Қара касса», «ортақ қазандық»	34,9
13	Бәс тігу (тотализатор қызметі)	34,1

Ескерту - «Қазақстандағы құмар ойынға тәуелділік феномені және оның дамуына ықпал ететін факторлар» бұқаралық республикалық сауалнама нәтижесі бойынша талдамалық баяндама мәліметтерінен

Сонымен қатар, видеоойындар, яғни компьютер, ойын консолі – 63,6%, спорттық тігістер – 58,9%, онлайн-казино – 56,7%, ойын автоматтары – 50,4%. Халық арасында ең төмен танымалдылыққа ие болған ойын түрлері ретінде сауалнамаға жауап берушілер бәс тігуді, яғни тотализатор қызметтері – 34,1%, «қара касса» немесе «ортақ қазандық» – 34,9%, сондай-ақ лотоматиктерді, яғни лездік лотереялар – 35% атап өтті.

Алаңдатарлық жағдай ретінде ең танымал 5 ойын түрінің ішінде ақша табуға бағытталған құмарлық әрекеттерді қамтитын ойындардың басым болуы байқалады. Олар спорттық тігістер мен онлайн-казино және ойын автоматтары арқылы қаржылық әл-ауқатты бұзып қана қоймай, ойыншылардың психологиялық және әлеуметтік мәселелерінің қайнар көзіне айналады.

Құмар ойындарға деген әуестіктің негізгі себептері: 44,8% -ы жеңіл ақша табуға деген талпыныс бұл категорияға табыс деңгейі 250-700 мың арсын құрайтын адамдар көрініс табады және 22,4%-ы құмарлану сезімі болса, 7,4%-ы ойынға тәуелділіктің себебі ретінде «ләззат алу» факторы көзделінеді және бұл категорияға көбіне 18-29 жас аралығындағы жастар осал келеді екен. Зейнет жасына жақындағын, 61 жастан асқан

адамдар арасында құмар ойындарға әуес болудың ең көп тараған себебі «бос уақыт өткізу» болып табылады екен. Осы орайда, әртүрлі жас тобының құмар ойындарға әуестену себептерінің әртүрлі екенін анық көруге болады. Бұл статистиканы, шетелдік ғалымдардың зерттеулері де растап отыр. Олар құмар ойынға тәуелділіктің психоактив заттарға тәуелді болуға ұқсас екенін атап көрсеткен болатын. Бұл байқау тағы да құмар ойынға тәуелділіктің тек мінез-құлықтық ерекшеліктермен ғана емес, сонымен қатар адамның психоэмоциялық ахуалындағы өзгерістермен сипатталатын ауру екенін де растайды. Ойынд ойнаушылардың көбі табыс деңгейіне қарамастан құмар ойындарды тағы бір табыс көзі ретінде қабылдап, ойын ойнайтыны бір қызық факт ретінде көрініс тауып отыр.

Елімізде құмар ойындар мен тігіс қоюға деген жалпы көзқарас негізінен теріс екенін көрсеткенімен мобильді ойындарға қатысты белгілі бір толеранттық бар екенін байқауға болады. Бұл қоғамдық пікірде мобильді ойындардың әлеуметтік зардабы минимум деп қабылдануын көрсетуі мүмкін.

Кейінгі жылдары ұлттық деңгейде халықтың құмар ойындарға әуестеніп кетуі мәселелері белсенді түрде талқыланып жүр. Қазақстанда құмар ойынға тәуелділік мәселесінің ауқымы әлі де толық зерттелмеген. *Негізгі мәселе:*

- статистикалық деректің жеткіліксіздігі;
- құмар ойынға тәуелділікке шалдыққан адамдарды анықтаудың нақты критерийлерінің болмауы;
- лудоман адамдарды есепке алу әдіснамасының жоқ болғаны [2,82-б].

Бұл бағытта бір қатар зерттеулер ғылыми-зерттеу орталықтары мен жекелеген ғалымдар тарапынан жүргізіліп, құмар ойынға тәуелділікке бойынша жекелеген зерттеулер болғанымен Қазақстанда бұл мәселенің ауқымы мен ерекшеліктері туралы дерек әлі де жеткіліксіз. Бұл мәселе тереңірек және кешенді зерттеуді, сондай-ақ пәнаралық тәсілді қолдануды талап етеді.

АҚШ, Швеция, Жаңа Зеландия, Швейцария, Аустралия және Ұлыбритания, Бразилия секілді дамыған мемлекеттерде халық арасындағы - құмар ойынға тәуелділікті зерттеу үшін ұлттық репрезентатив сауалнамалар жүргізілген. Әртүрлі елде патологиялық және проблемалық ойыншылардың болжамдық үлесі әрқалай көрініс тауып отыр. Швецияда бұл көрсеткіш – 0,6% және 1,4%, Жаңа Зеландияда – 0,5% және 0,8%, ал Бразилияда – 1% және 1,3%. Швецияда жүргізілген зерттеулер проблемалық құмар ойынға тәуелділіктің дамуына ықпал ететін негізгі: жынысы, жасы және туған елі сынды факторларды анықтаған. Сондай-ақ ойынға тәуелділіктің неке құрмаған адамдар мен ірі қала тұрғындары арасында жиі пайда болатыны анықталған [3].

Қазақстанда құмар ойынға тәуелділіктің зардабын көрген адамдар саны туралы сенімді статистикалық деректердің айтарлықтай тапшылығы бірқатар әлеуметтік-экономикалық фактор арасындағы корреляциялық талдауды жүргізуде қиындығын көрсетуде.

Елімізде басқа елдердегі сияқты экономикалық тұрақсыздық, жұмыссыздық деңгейінің жоғары болуы, әлеуметтік теңсіздік және құмар ойындардың қолжетімділігі сияқты факторлар құмар ойынға тәуелділіктің таралуына ықпал етуде.

Сондай-ақ құмар ойынға тәуелділіктің кең таралуы смартфондардың белсенді қолданылуымен, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуымен және онлайн-тігістер және бәс тігу мен тотализатор алаңдары мен онлайн-казинолардың қолжетімділігінің артуымен байланысты.

Қазақстандағы құмар ойындар нарығына тоқталсақ, оның мемлекет бюджетіне елеулі салықтық түсімдер әкелетінін атап өткен жөн. Сонымен бірге ресми статистикалық дерекке сәйкес, жылдан жылға құмар ойындарды және бәс тігуді ұйымдастыру қызметінің көлемі күрт өскені байқалады. 2021 жылы бұл қызметтердің көлемін 501,2 млрд теңге құраса, саладағы қомақты табыс 2022 жылы тіркелген. Сол кезде құмар ойындарындағы қызмет көлемі – 553,7 млрд теңгеге дейін жетіп. 2023-2025 жылдары белгілі бір құбылмалылық байқалғанымен, нарық жыл сайын шамамен 470-480 млрд теңге деңгейінде

тұрақтаған. Бұл он жыл бұрынғы көрсеткіштен 20 есе көп екені белгілі болып отыр. Осындай өсім құмар ойындар нарығының кеңеюін және оның қолжетімділігінің артуын көрсетеді. Бір жағынан, бұл мемлекеттің кірістерін арттыруға ықпал етсе, екінші жағынан, ойынға тәуелділіктің таралуымен байланысты қосымша қауіптерді туындатады.

Алайда Қазақстандағы өңірлер бөлінісінде ойын бизнесі қызметінің ең үлкен көлемі 5 облыста шоғырланған: Ақмола, Алматы, Жамбыл, Жетісу және Қарағанды облыстарында. Әсіресе, құмар ойындарға байланысты қызметтің көлемінің 63%-ын құраған Алматы облысы ерекшеленеді. Құмар ойындарды және бәс тігуді ұйымдастыру қызметі көлемінің артуы Қазақстандағы құмар ойындар нарығының тұрақты өсімін көрсетеді. Бұл экономикалық пайда әкелгенімен, тәуелділік сияқты әлеуметтік мәселелермен байланысты қауіптерді де тудырады:

- *халықтың қаржылық шығындарын арттырады* - құмар ойынға тәуелділікке шалдыққан адамдар жинақтарын жоғалтып, қарызға батып, отбасылық бюджетке ауыр салмақ түсіреді.
- *еңбек өнімділігінің төмендеуі*- ойынға тәуелді адамдар жұмысқа зейін қоя алмай, уақытын босқа жұмсап, еңбек сапасының төмендеуіне әкеледі [4].
- *әлеуметтік шығындардың артуы*- мемлекет тарапынан психологиялық көмек, емдеу, құқық қорғау шаралары үшін қосымша қаржы қаражаттар қаже болады.
- *қылмыс деңгейінің өсуі*- қарыз ақшаларын жабу мақсатында, адамдар алаяқтыққа, ұрлық жасауға, заңсыз әрекеттерге бару қаупі артады.
- *кедейшіліктің күшеюі* – табысы төмен адамдар тапқан табыстарын құмар ойынға салып, әлеуметтік жағдайларының нашарлауы сынды бір қатар мәселелерді тудыру мүмкін. Құмар ойынға тәуелділік бюджетке қысқа мерзімді табыс әкелгенімен қоғам мен экономикаға ұзақ мерзімді зиянын әкелетіні сөзсіз. Сондықтан, осы секторды реттеу мен бақылауға кешенді көзқарастың қажеттілігін тудырады [5].

Мемлекет тарапынан құмар ойын жарнамасын шектеу, заңсыз сайттарды бұғаттау, жастар арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізу және арнайы оңалту орталықтарын ашу тиімді шаралар болып табылады. Құмар ойынға тәуелділікпен күресу үшін ең алдымен адам өзінің тіуелділігін мойындап, психолог мамандардың көмегіне жүгініп, ойын ойнауға деген қаржылық және уақыттық шектеу қоя білу, пайдалы істермен айналысу және отбасылық қолдау көрсетуі маңызды рөл атқарады.

Қорыта келе, құмар ойынға тәуелділік – жеке адамға емес, бүкіл қоғам мен экономикаға кері әсер ететін өзекті мәселе. Оның алдын алу үшін халықтың қаржылық сауаттылығын арттыру, психологиялық көмек көрсету және мемлекетті бақылауды күшейту қажет. Тік бірлескен іс шаралар негізінде құмар ойынға тәуелділіктің зияны азайып, қоғамның әл- ауқатын сақтауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақстандағы лудомания феномені және оның дамуына ықпал ететін факторлар» кабинеттік талдау мен сапалық зерттеу әдістерінің нәтижесі бойынша талдамалық баяндама.- Астана – 2024.-URL: https://esbol.kz/content (15.04.2026).

2. Толеубекова Б.Х. Предпосылки возникновения лудомании (по материалам Республики Казахстан) //Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Юриспруденция».- 2024.- №3(77).- С. 80-87.

3. Яковлева Е.А. Игра - уникальный феномен культуры. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/igra-unikalnyy-fenomen-kultury (09.04.2026).

4. Земляков А.М. Лудомания: ее причины и последствия. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ludomaniya-ee-prichiny-i-posledstviya

5. Гоева А.С., Киндарова З.Б Игровая зависимость - гемблинг и лудомания// взгляд Современной молодежи на актуальные проблемы гуманитарного знания. Грозный, 12 сентября 2020 года.-С.16-21.

ӘОЖ 159.9:34

ЛУДОМАНИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Өтесбек Н.
Білімгер, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы
nrziya.tesbek.06@mail.ru
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м., аға оқытушы **Утенова А.А.**
Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы
aigul.utenova@yu.edu.kz

Бұл ғылыми жұмыс қазіргі қоғамдағы лудомания құбылысының әлеуметтік, психологиялық және құқықтық аспектілерін кешенді түрде талдауға арналған. Лудомания – адамның құмар ойындарға патологиялық тәуелділігі ретінде сипатталатын мінез-құлықтық бұзылыс, ол тек жеке тұлғаның емес, сонымен қатар тұтас қоғамның әлеуметтік тұрақтылығына кері әсер етеді.

Зерттеудің мақсаты – лудоманияның қалыптасу себептерін анықтау, оның қоғамға тигізетін салдарын талдау және алдын алу бағыттарын ғылыми негізде ұсыну. Зерттеу барысында нормативтік-құқықтық актілер, халықаралық ұйымдардың (WHO, OECD) есептері, ғылыми мақалалар және отандық зерттеулер пайдаланылды.

***Кілт сөздер.** Лудомания, құмар ойындар, тәуелділік, онлайн-гэмблинг, әлеуметтік қауіп, психологиялық факторлар, құқықтық реттеу.*

Данная научная работа посвящена комплексному анализу социального, психологического и правового аспектов лудомании в современном обществе. Лудомания рассматривается как патологическая зависимость от азартных игр, являющаяся формой поведенческого расстройства, которая оказывает негативное влияние не только на личность, но и на социальную стабильность общества в целом.

Цель исследования — выявление причин формирования лудомании, анализ её последствий для общества, а также научное обоснование направлений профилактики. В ходе исследования были использованы нормативно-правовые акты, отчёты международных организаций (WHO, OECD), научные статьи и отечественные исследования.

***Ключевые слова:** лудомания, азартные игры, зависимость, онлайн-гемблинг, социальные риски, психологические факторы, правовое регулирование.*

This scientific paper is devoted to a comprehensive analysis of the social, psychological, and legal aspects of ludomania in modern society. Ludomania is considered a pathological addiction to gambling and a form of behavioral disorder that negatively affects not only the individual but also the social stability of society as a whole.

The aim of the study is to identify the causes of ludomania, analyze its consequences for society, and provide a scientific basis for prevention strategies. The research is based on нормативно-legal acts, reports of international organizations (WHO, OECD), scientific articles, and domestic studies.

***Keywords:** ludomania, gambling, addiction, online gambling, social risks, psychological factors, legal regulation.*

Кіріспе

Қазіргі цифрландыру дәуірінде ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы адамның өмір сүру салтына айтарлықтай өзгерістер енгізді, соның ішінде құмар ойындарға қолжетімділіктің артуы ерекше назар аударуды қажет етеді. Лудомания цифрлық

технологиялардың дамуы нәтижесінде кең таралған әлеуметтік құбылыс ретінде сипатталады және ол тек жеке тұлғаның мінез-құлқындағы өзгеріс емес, сонымен қатар қоғамдық қауіпсіздікке әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Интернет пен онлайн платформалардың қолжетімділігі құмар ойындарға қатысуды жеңілдетіп қана қоймай, оны күнделікті өмірдің бір бөлігіне айналдырып отыр, бұл әсіресе жастар арасында тәуелділіктің қалыптасу қаупін арттырады.

Лудомания тек жеке адамның әдеті немесе ерік-жігерінің әлсіздігі ретінде қарастырылмайды, ол әлеуметтік, психологиялық және экономикалық факторлардың өзара байланысынан туындайтын күрделі тәуелділік түрі болып табылады. Мұндай тәуелділік адамның қаржылық жағдайына, психологиялық денсаулығына және әлеуметтік байланыстарына теріс әсер етеді. Сондықтан лудоманияны ғылыми тұрғыда зерттеу, оның таралу себептерін анықтау және алдын алу шараларын әзірлеу қазіргі қоғам үшін аса маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Осыған байланысты қазіргі қоғамда лудомания мәселесін жан-жақты зерттеу қажеттілігі артып отыр. Бұл құбылыстың таралу деңгейін анықтау ғана емес, оның алдын алу жолдарын қарастыру да ерекше маңызға ие. Әсіресе жастар арасында құмар ойындарға тәуелділіктің өсуі болашақ ұрпақтың әлеуметтік және психологиялық жағдайына кері әсер етуі мүмкін, сондықтан бұл мәселе мемлекет деңгейінде де, қоғам деңгейінде де назар аударуды талап етеді.

Сонымен қатар лудоманияны зерттеу тек теориялық тұрғыдан ғана емес, практикалық тұрғыдан да маңызды. Себебі алынған ғылыми нәтижелер негізінде тиімді алдын алу бағдарламаларын әзірлеуге, құқықтық реттеуді жетілдіруге және халықтың хабардарлығын арттыруға мүмкіндік туады. Бұл өз кезегінде қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылықты сақтауға ықпал етеді.

Осы зерттеу жұмысы лудомания мәселесінің мәнін ашуға, оның негізгі себептері мен салдарын анықтауға және оны төмендетудің тиімді жолдарын ұсынуға бағытталған.

Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – лудоманияның пайда болу себептерін кешенді түрде талдау, оның қоғамға тигізетін әлеуметтік, психологиялық және құқықтық әсерін анықтау, сондай-ақ бұл құбылыстың алдын алу мен төмендетудің тиімді жолдарын ғылыми тұрғыда негіздеу болып табылады. Сонымен қатар зерттеу барысында лудоманияның қазіргі қоғамдағы таралу ерекшеліктерін анықтау және оны реттеудің құқықтық механизмдерін жетілдіру мәселелері де қарастырылады.

Зерттеу барысында ғылыми танымның бірнеше негізгі әдістері қолданылды. Атап айтқанда, талдау және синтез әдістері арқылы лудоманияның құрылымы мен негізгі белгілері анықталды, салыстырмалы-құқықтық әдіс арқылы Қазақстан Республикасындағы құқықтық реттеу халықаралық тәжірибемен салыстырылды, жүйелік тәсіл арқылы мәселе кешенді түрде қарастырылды, ал ғылыми деректерді шолу әдісі арқылы отандық және шетелдік зерттеулер талданды. Сонымен қатар зерттеу барысында халықаралық ұйымдардың есептері, ғылыми мақалалар, статистикалық деректер және нормативтік-құқықтық актілер кеңінен пайдаланылды, бұл зерттеудің ғылыми негізділігін арттыруға мүмкіндік берді.

Лудоманияның қалыптасуына әсер ететін факторлар көпқырлы сипатқа ие және олар өзара тығыз байланыста әрекет етеді. Біріншіден, цифрлық орта ықпалы ерекше орын алады, себебі онлайн казино мен букмекерлік платформалардың дамуы құмар ойындарға тәулік бойы қолжетімділік қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде тәуелділіктің тез қалыптасуына жағдай жасайды. Екіншіден, психологиялық факторлар маңызды рөл атқарады, атап айтқанда стресс, жалғыздық, эмоционалдық тұрақсыздық және өмірлік қиындықтардан қашу ниеті адамның құмар ойындарға тәуелді болуына әкеледі. Үшіншіден, әлеуметтік-экономикалық жағдай да үлкен әсер етеді, өйткені жұмыссыздық, табыстың төмендігі және қаржылық қиындықтар адамдарды жылдам пайда табуға деген ұмтылысқа итермелейді. Төртіншіден, медиа және жарнама ықпалы да назар аударуға тұрарлық, себебі

құмар ойындарды тартымды етіп көрсететін жарнамалық материалдар адамдардың санасына әсер етіп, тәуекел деңгейін төмен бағалауға әкеледі.

Лудоманияның қоғамға тигізетін әсері өте ауқымды және көп деңгейлі болып табылады. Ол ең алдымен жеке тұлғаның қаржылық жағдайының нашарлауына, қарыздардың көбеюіне және экономикалық тұрақсыздыққа әкеледі. Сонымен қатар отбасылық қатынастар бұзылып, жанжалдар мен ажырасулар саны артуы мүмкін. Психологиялық тұрғыдан алғанда, лудомания депрессия, мазасыздық, агрессия сияқты жағдайлардың дамуына ықпал етеді. Әлеуметтік деңгейде бұл құбылыс адамның қоғамнан оқшауланuына, еңбек өнімділігінің төмендеуіне және әлеуметтік байланыстардың әлсіреуіне әкеледі. Кейбір жағдайларда қаржылық қиындықтар құқық бұзушылық әрекеттердің туындауына себеп болуы мүмкін, бұл өз кезегінде қоғам қауіпсіздігіне қауіп төндіреді.

Қазақстан Республикасында ойын бизнесі арнайы заңнамамен реттеледі, алайда қазіргі таңда негізгі мәселелердің бірі – онлайн платформалардың трансшекаралық сипаты болып табылады, бұл оларды толық бақылауды қиындатады. Осыған байланысты құқықтық реттеуді жетілдіру қажеттілігі туындайды, атап айтқанда лицензиялау жүйесін қатаңдату, цифрлық платформаларды бақылау механизмдерін енгізу, сондай-ақ заң бұзушылықтар үшін жауапкершілікті күшейту маңызды болып табылады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, қатаң реттеу шаралары мен мемлекеттік бақылаудың күшеюі лудомания деңгейін төмендетуге ықпал етеді, сондықтан шетелдік тәжірибені ескеру маңызды.

Жоғарыда қарастырылған факторлар мен салдарларды негізге ала отырып, лудоманияның жай ғана жеке мәселе емес, ұлттық деңгейдегі әлеуметтік қауіп екендігін атап өту қажет. Соңғы жылдары онлайн құмар ойындарға қатысушылар санының артуы, әсіресе жастар мен еңбекке қабілетті халық арасында тәуелділік деңгейінің өсуі бұл мәселенің өзектілігін айқын дәлелдейді. Сараптамалық деректерге сәйкес, құмар ойындарға тәуелді адамдардың басым бөлігі қаржылық қиындықтарға ұшырап, қарызға бату жағдайлары жиілеген, ал кейбір жағдайларда бұл құқық бұзушылықтарға дейін алып келуде.

Осыған байланысты лудоманияның алдын алу тек жеке адамның жауапкершілігімен шектелмеуі тиіс. Бұл бағытта мемлекет тарапынан жүйелі саясат жүргізіліп, қоғам деңгейінде тұрақты профилактикалық жұмыстар ұйымдастырылуы қажет. Атап айтқанда, цифрлық ортада бақылауды күшейту, заңсыз онлайн платформаларды шектеу, сондай-ақ тәуелділікке бейім топтармен мақсатты жұмыс жүргізу маңызды. Тек осындай кешенді шаралар арқылы ғана лудоманияның қоғамға тигізетін кері әсерін азайтуға және оның таралуын тиімді түрде тежеуге болады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, лудомания қазіргі қоғамның ең өзекті және күрделі әлеуметтік мәселелерінің бірі екені анықталды. Ол тек жеке адамның мінез-құлқындағы ауытқу емес, сонымен қатар қоғамның экономикалық тұрақтылығына, әлеуметтік құрылымына және қоғамдық қауіпсіздігіне тікелей әсер ететін көпқырлы құбылыс болып табылады. Цифрландыру дәуірінде құмар ойындардың қолжетімділігінің артуы бұл мәселені одан әрі тереңдете түсуде, әсіресе жастар арасында тәуелділік қаупі жоғары деңгейде қалыптасып отыр.

Зерттеу барысында лудоманияның пайда болу себептері кешенді сипатқа ие екендігі дәлелденді. Оның қалыптасуына психологиялық, әлеуметтік және экономикалық факторлармен қатар, цифрлық технологиялардың дамуы мен ақпараттық кеңістіктің ықпалы зор әсер етеді. Бұл факторлардың өзара байланысы тәуелділіктің тез әрі тұрақты қалыптасуына жағдай жасайды. Сонымен қатар лудоманияның салдары адамның қаржылық жағдайының нашарлауына, психологиялық күйзелістерге, отбасылық қатынастардың бұзылуына және құқық бұзушылықтардың артуына алып келетіні анықталды.

Қазақстан Республикасында ойын бизнесін құқықтық реттеу жүйесі қалыптасқанымен, қазіргі заман талаптарына толық жауап бере алмайтын тұстары бар екені байқалады. Әсіресе, онлайн құмар ойындардың трансшекаралық сипаты оларды тиімді бақылауды қиындатады. Осыған байланысты құқықтық тетіктерді жетілдіру, цифрлық

платформаларды бақылаудың заманауи әдістерін енгізу, лицензиялау талаптарын күшейту және заңсыз қызмет үшін жауапкершілікті арттыру қажеттілігі туындайды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, лудоманияның алдын алу тек құқықтық шаралармен шектелмеуі тиіс. Бұл бағытта кешенді тәсіл қажет, яғни:

* халықтың қаржылық және цифрлық сауаттылығын арттыру;
* құмар ойындардың зияны туралы ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын күшейту;
* психологиялық көмек көрсету орталықтарын дамыту;
* жастар арасында алдын алу бағдарламаларын енгізу;
* бұқаралық ақпарат құралдарында құмар ойындарды жарнамалауды шектеу.

Сонымен қатар халықаралық тәжірибені талдау көрсеткендей, мемлекет тарапынан қатаң бақылау мен әлеуметтік саясаттың үйлесімді жүргізілуі лудомания деңгейін айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік береді. Сондықтан Қазақстан үшін де шетелдік тәжірибені тиімді бейімдеу маңызды.

Қорыта айтқанда, лудоманиямен күрес – тек мемлекеттік органдардың ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Бұл мәселені тиімді шешу үшін құқықтық, әлеуметтік және психологиялық шараларды үйлестіре отырып, жүйелі саясат жүргізу қажет. Тек осындай кешенді және ғылыми негізделген тәсіл арқылы ғана қоғамдағы құмар ойындарға тәуелділік деңгейін төмендетуге және оның теріс салдарын азайтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – 2026.
2. Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңы, 12.01.2007 ж.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: Норма, 2024.
4. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі. – Алматы, 2024.
5. Назарбаев Н.Ә. Қоғам және әлеуметтік даму мәселелері. – Алматы: Ғылым, 2019.
6. World Health Organization (WHO). Gambling disorder and public health. – Geneva, 2022.
7. Griffiths M. Gambling Addiction and Its Treatment. – London: Routledge, 2018.
8. Derevensky J., Gupta R. Youth Gambling Problems. – New York: Springer, 2017.
9. ҚР Ұлттық статистика бюросының деректері. – 2023–2025 жж.
10. Интернет ресурстар:
ҚР Әділет министрлігі ресми сайты: https://adilet.zan.kz
Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы: https://www.who.int
ҚР Ұлттық статистика бюросы: https://stat.gov.kz

UDC 364.4

LEGAL REGULATION OF GAMBLING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: BALANCING ECONOMIC INTERESTS AND SOCIAL RESPONSIBILITY

Kenzhaev R.
Candidate of Law, Professor, Tashkent State Law University,
Tashkent, Republic of Uzbekistan

Ramazanova N.A.
Master of Laws, Lecturer-Assistant, Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Republic of Kazakhstan
nazym.ramazanova.96@mail.ru

Omarov M.T.
Master, Lecturer, Zhetysu University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Republic of Kazakhstan

The text examines the dual nature of gambling: on the one hand, it is an economic activity that generates state revenue, and on the other hand, it is a socially sensitive sphere associated with potential negative consequences such as gambling addiction and moral risks. It also briefly analyzes comparative aspects of foreign regulatory experience. The Republic of Kazakhstan demonstrates the legal regulation of the gambling industry, it has adopted a balanced approach, combining the legal permissibility of economic activity with strict state control.

Keywords: *gambling business, legal regulation, state control, gambling law, social risks, gambling addiction.*

Мәтінде құмар ойындардың екіжақты табиғаты қарастырылады: бір жағынан ол мемлекет кірісін қалыптастыратын экономикалық қызмет болса, екінші жағынан құмар ойынға тәуелділік және моральдық тәуекелдер сияқты ықтимал теріс салдарлармен байланысты әлеуметтік тұрғыдан сезімтал сала болып табылады. Шетелдік реттеу тәжірибесінің салыстырмалы аспектілері де қысқаша талданады. Қазақстан Республикасы құмар ойын индустриясын құқықтық реттеуде заңды түрде рұқсат ете отырып, сонымен қатар қатаң мемлекеттік бақылауды үйлестіретін теңгерімді тәсілді таңдағанын көрсетеді.

Кілт сөздер: *ойын бизнесі, құқықтық реттеу, мемлекеттік бақылау, ойын бизнесі туралы заңнама, әлеуметтік тәуекелдер, ойынға тәуелділік.*

В тексте рассматривается двойственная природа азартных игр: с одной стороны, это экономическая деятельность, формирующая государственные доходы, а с другой – социально чувствительная сфера, связанная с потенциальными негативными последствиями, такими как игровая зависимость и моральные риски. Также кратко анализируются сравнительные аспекты зарубежного опыта регулирования. Республика Казахстан в правовом регулировании индустрии азартных игр демонстрирует, что выбрала сбалансированный подход, сочетая законное разрешение экономической деятельности с жестким государственным контролем.

Ключевые слова: *игорный бизнес, правовое регулирование, государственный контроль, игорное законодательство, социальные риски, игровая зависимость.*

During the Soviet period, the concept of the gambling business as a legal economic activity did not exist. With the collapse of the Soviet Union, along with many capitalist phenomena previously unknown to Soviet society, the gambling industry also emerged in the post-Soviet

space. For a considerable period, this dynamic and entrepreneurial, yet partly criminalized sphere remained outside effective state regulation.

The emergence and development of the gambling business in the country were perceived ambiguously by society. It is well known that involvement in gambling, especially among young people, can lead to gambling addiction, an increase in offenses, and the erosion of public morality.

As Alexander Lokhvitsky rightly noted, "the hope of becoming rich in a few hours attracts primarily those with limited means; productive labor and honest ways of earning a livelihood are abandoned. Thousands are ruined, while one becomes wealthy, and even that wealth, acquired by chance, rarely brings benefit." In his view, gambling undermines the very principle of property, since wealth obtained by chance loses its moral value.[1, p.315]

According to R. A. Sevostyanov, gambling does not create any socially useful product and does not contribute to the moral or physical development of an individual. People involved in gambling gradually lose their social significance, withdrawing from society and becoming immersed in a closed world of addiction. [2, p.75]

For a long time, the Republic of Kazakhstan faced a dilemma: whether to protect society from a business built on human weaknesses or to uphold citizens' right to risk-based entertainment. Ultimately, the process of capitalization of social relations prevailed, implying that citizens must assume responsibility for their own life success.

As a result, on January 12, 2007, the Law of the Republic of Kazakhstan No. 219-III "On Gambling Business" was adopted. This law regulates:

1. the legal status and activities of gambling operators;
2. relations between gambling operators and participants in gambling activities and (or) betting;
3. relations between gambling operators and authorized state bodies.[3]

Criminal liability for the illegal organization of gambling was introduced relatively recently. It was first established by the Law of the Republic of Kazakhstan dated November 9, 2011, No. 490-IV, which supplemented the Criminal Code with Article 269-1 "Illegal Organization of Gambling." On January 1, 2015, a new Criminal Code entered into force, where this offense is provided for under Article 307.

In order to examine the social and legal characteristics of the gambling business, it is first necessary to make a brief excursion into the history of gambling, since gambling games themselves constitute the foundation of the gambling industry.

Georgy Plekhanov associated the origin of play with magico-religious needs or with innate biological needs of the human organism. Throughout human history, play has been linked to such forms of human activity as the performance of ritual ceremonies, military and hunting training, and various forms of art, particularly performing arts. [4, p. 230].

This assertion is supported by scholarly research. In certain monuments of material culture from ancient Egypt, researchers have discovered fragments of objects that were likely used in gambling as early as the 4th millennium BCE. These fragments contain images resembling people or deities throwing knucklebones (joints of small animals), as well as counting boards used to keep track of game results. This has led to the assumption that even tens of thousands of years ago, ancient people used such objects in gambling activities. However, it is impossible to determine the exact nature of these games or the significance attributed to them by contemporaries. [5, p. 230].

It is well known that in Ancient Greece and Ancient Rome, gambling was widespread regardless of gender or age. Moreover, gaming objects were often reproduced in stone and metal and decorated with carved figures.

In modern times, games involving knucklebones are still practiced among some Arab tribes and certain Native American tribes. Archaeological excavations have uncovered throwing instruments believed to be related to gambling artifacts. These sticks, typically about 2.5 cm in length, were made from ivory or various types of wood, had square or rounded edges, and bore special markings. Similar sticks have been found in regions associated with the Maya civilization, as well as in Egypt, Greece, Rome, and Britain. According to Y. N. Rodionova, "a game with property-related consequences for its

participants, from a legal perspective, constitutes an obligation in which some participants, depending on the outcome of the game, receive material benefits, while others incur losses. The purpose of the game is to obtain winnings of a proprietary nature. At the same time, the outcome of the game depends on luck and random circumstances. Thus, a game of chance is an agreement based on risk, concluded between two or more persons – both individuals and legal entities – under the rules established by a gambling establishment, concerning winnings, the outcome of which depends on circumstances that the parties are able to influence." [6, p. 1].

Indeed, in accordance with Article 913 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, relations between the state, an administrative-territorial unit, or a person who has obtained a license from an authorized state body to conduct lotteries, totalizators, and other risk-based games, and participants in such games are based on a contract.

Such a contract is formalized by the issuance of a lottery ticket, receipt, or other document and is considered concluded from the moment the participant pays for the lottery ticket or otherwise pays for participation in the game.

Persons who, in accordance with the conditions of a lottery, totalizator, or other games, are recognized as winners must be paid their winnings by the initiator (organizer) of the games in the amount, form (monetary or in kind), and within the time limits stipulated by the game conditions. If no time frame is specified, payment must be made no later than ten days from the date the results of the game are determined.[7]

In cases where the initiator (organizer) fails to fulfill this obligation, a participant who has won in a lottery, totalizator, or other game has the right to demand payment of the winnings, as well as compensation for any damages incurred.

The provisions set out in Article 913 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan form the legal basis for regulating relations in the gambling sector. In addition, the Law of the Republic of Kazakhstan "On Gambling Business" governs a wide range of social relations arising from activities in this field. These include relations connected with the legal status and operations of gambling operators, interactions between operators and participants during gambling games and betting, as well as relations between operators and authorized state bodies.

At the same time, the scope of this Law does not extend to the organization and conduct of lotteries, nor to activities involving gaming machines without winnings or certain types of sports and entertainment activities such as bowling, karting, and billiards. This distinction reflects the legislator's intent to separate gambling as a risk-based activity from other forms of leisure and entertainment.

The regulation of gambling activities is based on several fundamental principles, primarily the protection of the rights and legitimate interests of participants and the requirement that gambling operators strictly comply with the law. To ensure these principles are upheld, the state employs various regulatory mechanisms, including establishing procedures for conducting gambling activities, implementing a licensing system, and exercising ongoing state supervision and control.

Under the law, only specific types of gambling activities are permitted within the Republic of Kazakhstan. These include casinos, slot machine halls, bookmaker offices, and totalizators. Each of these has a clearly defined legal meaning. A casino is an establishment where gambling takes place using gaming tables, while a slot machine hall is limited exclusively to the use of gaming machines. A bookmaker office facilitates bets between the operator and participants, whereas a totalizator serves as an intermediary platform where bets are placed among participants themselves.

The legislation also establishes a number of strict prohibitions. Activities not explicitly authorized by law are forbidden, as is the operation of electronic or online casinos. Gambling involving non-monetary stakes or winnings is generally prohibited, except in certain cases within casinos. Additionally, the use of gambling equipment outside designated locations, as well as the acceptance of bets or payment of winnings outside licensed establishments, is not allowed. Only officially authorized operators are permitted to organize and conduct gambling activities.

Recognizing that gambling, while legal, carries potential social risks – particularly for younger generations – and is primarily targeted at more affluent segments of the population, the law imposes

territorial restrictions on where gambling establishments may operate. Casinos and slot machine halls are permitted only within specially designated zones: in the southern part of the country, in the Almaty Region along the coast of the Kapshagay Reservoir, and in the northern part, within the Shchuchinsk District of the Akmola Region, as determined by local executive authorities.

The gambling business entails the payment of taxes to the state budget. In accordance with the Tax Code of the Republic of Kazakhstan dated December 10, 2008, No. 99-IV, the taxpayers in the gambling sector are legal entities providing services related to totalizators, bookmaker offices, slot machine halls, and casinos.[8]

The objects of taxation in gambling activities include gaming tables, slot machines, as well as the cash desks of bookmaker offices and totalizators, including electronic totalizator cash desks. Thus, taxation in this sector is based not on income alone but on specific operational units used in gambling activities.

According to Article 413 of the Tax Code, the tax rate on gambling business per unit of taxable object is established as follows: for each gaming table, the rate is 830 times the monthly calculation index per month; for each slot machine, 30 times the monthly calculation index per month; for each totalizator cash desk, 150 times the monthly calculation index per month; for each electronic totalizator cash desk, 2,000 times the monthly calculation index per month; for each bookmaker office cash desk, 150 times the monthly calculation index per month; and for each electronic bookmaker cash desk, 2,000 times the monthly calculation index per month.

The tax rates established by Article 413 are determined based on the monthly calculation index set by the law on the republican budget and effective as of the first day of the relevant tax period.[8]

According to the Law "On Gambling Business," the Republic of Kazakhstan defines a gambling operator as a legal entity that organizes and conducts gambling games and (or) betting in accordance with the requirements established by national legislation.

At the same time, the law imposes strict limitations on who may act as a gambling operator. In particular, a legal entity cannot qualify as an operator – whether through direct or indirect ownership, use, disposal, or management of shares (participatory interests in the authorized capital) – if its founder or participant falls under certain disqualifying conditions. These include individuals with an unexpunged or outstanding criminal record for economic crimes, as well as for intentional offenses of medium gravity, serious crimes, or especially serious crimes. In addition, a legal entity is disqualified if its founder or participant has previously been involved as a founder or participant in another legal entity that had outstanding tax liabilities or was declared bankrupt.[9]

Such restrictions on gambling operators are not unique and can also be found in foreign jurisdictions. For example, the legislation of Bulgaria prohibits individuals from organizing gambling businesses if they have previously been subject to criminal liability, declared bankrupt, or associated with legal entities that violated tax or gambling laws.

International practice also includes examples of state monopolies in the gambling sector. This approach is reflected in the legislation of countries such as Belgium, Austria, Norway, and Netherlands. However, it can be argued that such a model may not be suitable for adoption in all contexts. Under conditions of strict state control, the development of the gambling business may be limited, particularly in post-Soviet states, including the Republic of Kazakhstan.

Based on the above analysis, it can be concluded that the gambling business represents a complex socio-economic and legal phenomenon that combines elements of entrepreneurship, public risk, and state regulation. Its emergence in the Republic of Kazakhstan is directly linked to the transition from the planned system of the Soviet Union to a market economy, which led to the formation of new types of economic activity previously unknown in Soviet society.

On the one hand, gambling is a legitimate form of business that generates budget revenues through taxation, creates jobs, and contributes to the development of certain sectors of the economy. The establishment of a clear legal framework – including licensing requirements, defined types of permitted activities, taxation mechanisms, and territorial restrictions – demonstrates the state's intention to bring this sphere under control and ensure its transparency.

On the other hand, gambling remains a socially sensitive area due to its potential negative impact. As highlighted in scholarly perspectives, it does not produce tangible social value and may contribute to gambling addiction, moral decline, and increased unlawful behavior, particularly among vulnerable groups such as youth. For this reason, the legislator imposes strict limitations on operators, restricts locations of gambling establishments, and prohibits certain forms of gambling activities, including online casinos.

The analysis also shows that Republic of Kazakhstan has chosen a balanced regulatory model, allowing gambling activities under strict state supervision rather than establishing a full state monopoly, as seen in some European countries. This approach reflects an attempt to reconcile economic interests with the need to protect public welfare.

In conclusion, the effectiveness of legal regulation in the gambling sector depends on maintaining this balance between economic benefit and social responsibility. Further improvement of legislation should focus on strengthening control mechanisms, preventing illegal gambling activities, and minimizing the harmful social consequences associated with gambling, while preserving the lawful functioning of the industry

REFERENCES:

1. Lokhvitsky, A. Course of Russian Criminal Law. St. Petersburg: Shreyer Publishing House, 1871. 714 p.

2. Sevostyanov, R.A. Issues of Criminal Law Protection of Public Morality from Illegal Gambling Business. Business in Law: Economic and Legal Journal, 2008, No. 2, p. 177.

3. Law of the Republic of Kazakhstan “On Gambling Business” dated January 12, 2007 No. 219. Available at: https://zakon.uchet.kz/kaz/docs/Z070000219 (accessed: March 24, 2026).

4. Plekhanov, G.V. Letters Without Address: Art and Social Life. Moscow: State Publishing House of Fiction Literature, 1956. 246 p.

5. Bykova, E.A., Chapov, A.I., Chapova, O.I. Stop! Gambling! [Electronic resource]. AvidReaders e-book service, LitRes, 2000. 463 p. Available at: https://avidreaders.ru/download/stop-azartnye-igry.html?f=rtf (accessed: January 7, 2020).

6. Rodionova, Yu.N. Legal Regulation of Gambling Business in the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. Bulletin of the Kazakh-American Free University**,** No. 3, 2006. Available at: http://www.vestnik-kafu.info/authors/237 (accessed: March 19, 2026).

7. Civil Code of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. IS “Paragraph” Legal System. Available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061/ (accessed: March 19, 2026).

8. Tax Code of the Republic of Kazakhstan, Code No. 214-VIII ZRK dated July 18, 2025. Available at: [official source] (accessed: March 19, 2026).

9. Ivanov, A.A. Legal Regulation of Gambling Business: Foreign Experience. Journal of Comparative Law*,* 2020, No. 3, pp. 175.

УДК 004.946:379.8:316.624

ИММЕРСИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕХАНИЗМЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: ГРАНИЦЫ МЕЖДУ КУЛЬТУРНЫМ ДОСУГОМ И РИСКАМИ АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Рева И.В., Корпич О.Д.
Студенты, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева
г. Петропавловск, Республика Казахстан
ira.reva.05@inbox.ru

Жукова Т.В.
М.п.н., старший преподаватель, Северо-Казахстанский университет им.М. Козыбаева
г. Петропавловск, Республика Казахстан
tat197@mail.ru

В статье рассматриваются иммерсивные технологии как инструмент вовлечения в цифровой среде в контексте культурного досуга и рисков формирования аддиктивного поведения. На основе теоретического анализа работ С.Т. Махлиной, О.М. Громовой и Р.Стеббинса авторами обоснована технология «событийного плейсмента», а также раскрыт потенциал принципа партисипативности и многоуровневой модели вовлечения аудитории. Представлены результаты эмпирического исследования среди молодежи г.Петропавловска (n=46), выявившие высокую привлекательность иммерсивных форматов. Показано, что данные механизмы могут выступать как ресурс развития культурного досуга, так и фактор усиления поведенческих рисков в цифровой среде.

Ключевые слова: *иммерсивные технологии, цифровая среда, механизмы вовлечения, аддиктивное поведение, молодежный досуг, партисипативность.*

Мақалада иммерсивті технологиялар мәдени бос уақыт контекстінде цифрлық ортаға қатысу құралы ретінде және тәуелді мінез-құлықтың даму қаупін қарастырады. С.Т. Махлинаның, О.М. Громованың және Р.Стеббинстің еңбектерін теориялық талдау негізінде авторлар «оқиғаны орналастыру» технологиясын негіздейді, сонымен қатар қатысу принципінің әлеуетін және аудиторияны тартудың көп деңгейлі моделін ашады. Петропавл қаласындағы (n=46) жастар арасында жүргізілген эмпирикалық зерттеу нәтижелері иммерсивті форматтардың жоғары тартымдылығын көрсетеді. Бұл тетіктер мәдени демалысты дамытудың ресурсы ретінде де, цифрлық ортада мінез-құлық тәуекелдерін арттыру факторы ретінде де қызмет ете алатыны көрсетілген.

Кілт сөздер*: иммерсивті технологиялар, цифрлық орта, қатысу механизмдері, тәуелді мінез-құлық, жастардың бос уақыты, қатысу сипаты.*

The article examines immersive technologies as a tool for engagement in the digital environment in the context of cultural leisure and the risks of developing addictive behavior. Based on a theoretical analysis of the works of S. T. Makhlina, O. M. Gromova, and R. Stebbins, the authors substantiate the technology of "event placement" and also reveal the potential of the principle of participation and a multi-level model of audience engagement. The results of an empirical study among young people in Petropavlovsk (n=46) are presented, revealing the high appeal of immersive formats. It is shown that these mechanisms can serve both as a resource for the development of cultural leisure and as a factor in increasing behavioral risks in the digital environment.

Keywords*: immersive technologies, digital environment, engagement mechanisms, addictive behavior, youth leisure, participatory nature.*

Перемены в экономике и обществе, а также цифровизация всех сфер деятельности человека приводят к пересмотру подходов к организации досуговой отрасли. В современной индустрии досуга наблюдается переход от пассивного потребления информации к активному соучастию. Молодежная аудитория, привыкшая к интерактивности цифровой среды, демонстрирует снижение интереса к классической лекционной подаче материала [1].

Современные исследователи досуга, среди которых Д.А. Бабамуратов [2], О.С.Бурибеков, Т.М. Оспанов [3], А.В. Венкова [4], О.М. Громова [5], М. Ипалакова [6], Е.В.Соколовская [7] и др., отмечают переход к «экономике впечатлений», где ценность досугового продукта определяется глубиной эмоционального отклика и персонализацией опыта [5, с. 37]. В условиях цифровизации инструменты вовлечения в культурно-досуговой сфере во многом совпадают с механизмами коммерческих цифровых сервисов, включая игровые платформы, что актуализирует проблему формирования аддиктивных поведенческих моделей, особенно среди молодежи.

Понятие «иммерсивность» (от англ. immersion – «глубокое погружение») трактуется как свойство среды, обеспечивающее включение субъекта в происходящее действие и формирование эффекта присутствия, при котором он становится активным участником социокультурного события [8]. Как отмечает Г.Ф. Привалова, это создает ощущение не только присутствия, но и полноценного взаимодействия участников [9, с. 55]. Задача иммерсивной среды заключается в комплексной активации чувств, усиливающей восприятие через их интегрированное взаимодействие [10, с. 60].

Иммерсивные механизмы вовлечения в культуре и досуге не являются принципиально новыми, однако в условиях цифровой среды они получают качественно иные формы реализации. Их развитие тесно связано с технологиями виртуальной и дополненной реальности.

Ключевым понятием является RR (real reality) – объективная реальность, воспринимаемая человеком с помощью технических средств [11]. В отличие от неё, VR (virtual reality) представляет собой полностью смоделированную среду, воспроизводящую визуальные, звуковые и иные сенсорные характеристики.

Технология AR (augmented reality) предполагает наложение цифровых элементов на реальное пространство и получила широкое распространение в современной практике [12]. В свою очередь, MR (mixed reality) объединяет элементы виртуальной и дополненной реальности, формируя гибридную среду взаимодействия [13].

Иммерсивность культурно-досуговой деятельности нацелена на создание эффекта мгновенного включения зрителей в разыгрываемое действо. На этом уровне можно отметить сходство иммерсии в культурно-досуговой деятельности и в искусстве, хотя между художественным вымыслом (в сценическом действе) и субъективным восприятием эмоционального погружения имеются некоторые отличия. Иммерсивность культурно-досуговой среды проявляется в моделировании пространства, способствующего развитию досуговых развлечений и практик различных групп населения. Основополагающую роль в понимании структуры такой среды играет концепция Р. Стеббинса, который выделял четыре типа пространства:

1. пространство как институциональной практики предметной любительской активности;
2. пространство-витрина – место, предназначенное для досугового общения;
3. ресурсное пространство для любительского творчества;
4. пространство торговых площадей для продажи своих товаров [9, с. 54].

В современной научной парадигме данные типы пространств трансформируются в высокотехнологичные иммерсивные кластеры, где, согласно С.Т. Махлиной, иммерсивность выступает «знаком культуры», стирающим границы между виртуальным и реальным [14, с. 1]. С практической точки зрения это требует от специалиста сферы досуга перехода к проектированию «событийного плейсмента», где каждая локация насыщается интерактивными механиками.

Подробная реализация технологии «событийного плейсмента» в разрезе четырех пространств включает следующие элементы:

- в пространстве институциональной практики (Арт-лаборатория) создается эффект «открытой кухни» творчества, обеспечивающий прозрачность процесса и вовлечение посетителей в создание культурного продукта. По мнению О.М. Громовой, такая среда формирует «идентификационную стратегию», позволяя человеку ощущать себя творцом [5, с. 39];

- пространство-витрина (Коммуникационный хаб) выступает как «интеллектуальный перекресток», где иммерсивность достигается через интерактивные технологии и AR, обеспечивающие эффект «мгновенного включения» в культурное действие [14, с. 2];

- ресурсное пространство (Медиа-коворкинг) представляет собой гибкую среду с открытым доступом, ориентированную на получение пользователем не только инструментов, но и эмоционально значимого опыта [9, с. 53];

- пространство торговых площадей (Арт-маркет) трансформируется в формат «выставочного сторителлинга», где использование цифровых элементов усиливает эмоциональное восприятие и завершает культурный опыт.Иммерсивное моделирование досуговой среды переходит из категории чисто эстетического приема в категорию управленческой технологии. Сочетание классической типологии пространств с современным событийным плейсментом позволяет превратить учреждение культуры в живую экосистему, обеспечивающую качественную идентификацию личности в пространстве современной культуры.

Проектирование иммерсивной досуговой программы базируется на «принципах партисипативности - активного участия каждого присутствующего» [15, с. 54]. Принцип партисипативности (от англ. *participatory* – «основанный на участии») является фундаментом современного проектирования культурно-досуговых программ. В иммерсивной среде этот принцип превращает «зрителя» в «актора» или «соучастника», что критически важно для эффективной работы в сфере культурно-досуговой деятельности. Согласно концепции Нины Саймон [16, с. 29], «партисипативность в учреждениях культуры реализуется через четыре ключевых уровня вовлечения, которые необходимо учитывать при проектировании досуговых программ: контрибуционный, предполагающий вклад участников в виде идей или контента (например, голосование за музыкальный трек), коллаборативный, основанный на активном взаимодействии участников с организаторами в рамках заданного сценария (совместное создание арт-объекта), кокреационный, где аудитория и специалисты на равных проектируют содержание события, и хостинговый, при котором учреждение предоставляет пространство для реализации инициатив самих участников».

Иммерсивная экскурсия представляет собой современный синтез культурного туризма, в рамках которого переход от «рассказывания» истории к ее «проживанию» позволяет сохранять интерес молодежи к наследию и формировать устойчивый запрос на качественные культурные услуги. Данный подход способствует укреплению регионального бренда и развитию внутреннего культурного туризма.

Методики проектирования иммерсивного опыта, разработанные такими исследователями, как Н. С. Божок, О. М. Громова и Г. Дженкинс, позволяют выстроить многоуровневую модель взаимодействия с аудиторией, основанную на визуальных образах, концепте иммерсивности и теории «конвергентной культуры» [17, с. 45; 5, с. 42; 18].

Интеграция научных подходов к иммерсивным практикам формирует методологическую основу проектирования культурно-досуговых программ. Научная новизна заключается в рассмотрении иммерсивных технологий не только как ресурса культурного развития, но и как фактора формирования аддиктивных поведенческих практик в цифровой среде. В исследованиях Г. Ж. Ибраевой и Ю. А. Киреевой подчеркиваются эффекты вовлечения аудитории и развитие интерактивных форм экскурсионной деятельности [19, с. 15; 20].

Значимым теоретическим основанием выступает концепция «экономики впечатлений» И.А. Черникова и анализ иммерсивных шоу Е. В. Черняка, где культурный продукт рассматривается как совокупность эмоциональных и сенсорных переживаний [21, с. 59; 22, с. 70].

Обобщение подходов позволяет выделить три уровня вовлечения аудитории:

1. Аудиальное погружение - создание звукового ландшафта с использованием аудиосистем и сочетанием нарратива, музыки и контекста локации.

2. Визуально-пространственное освоение - проектирование маршрута как системы «эмоциональных станций» с использованием принципов трансмедийного повествования [18, с. 46].

3. Деятельностный компонент - включение квестов, театрализации и игровых элементов, основанных на модели experiential learning и концепции партисипаторного музея, обеспечивающих переход к личному культурному опыту [5, с. 28].

Синтез данных уровней позволяет трансформировать досуговое мероприятие в комплексный событийный опыт, где иммерсивные технологии выступают инструментом актуализации культурного кода региона в сознании молодежи.

Важным этапом эмпирического исследования стало выявление субъективных предпочтений молодежной аудитории г.Петропавловск относительно различных форматов культурно-досугового просвещения. Респондентам (их было 46) был предложен сравнительный выбор между тремя актуальными моделями: традиционной экскурсией (с использованием классического аудиогида), иммерсивной экскурсией (основанной на принципах партисипативности) и видеоэкскурсией (дистанционный цифровой формат). Анализ полученных ответов и последующая качественная интерпретация аргументов участников («почему был выбран данный формат?») позволили выявить ряд характерных закономерностей.

Традиционная экскурсия с использованием аудиогида была выбрана лишь 12% респондентов. Основным аргументом против данного формата выступило ощущение «информационной перегруженности» и отсутствие живого взаимодействия со средой. Аудиогид воспринимался молодежью как статичный инструмент, не обеспечивающий эмоционального сопереживания и личного включения в культурный контекст.

Видеоэкскурсия получила 18% голосов и рассматривалась участниками как удобный, но вторичный формат культурного потребления. Основным преимуществом называлась доступность, однако большинство респондентов отмечали недостаток «эффекта присутствия», а также невозможность полноценного пространственного и тактильного освоения объекта.

Иммерсивная экскурсия стала абсолютным лидером предпочтений, получив 70% голосов. Обосновывая свой выбор, участники подчеркивали возможность «прожить историю изнутри», а не просто получить информацию о ней. По мнению респондентов, именно иммерсивный формат снимает барьер между традиционным музейным пространством и современным человеком, превращая культурный досуг в личное приключение и эмоционально насыщенный опыт.

Согласно концепции конвергентной культуры Г. Дженкинса [18, с. 75], «подобные предпочтения молодежной аудитории объясняются потребностью в трансмедийном опыте, в рамках которого визуальные образы, звуковой ландшафт и личная активность участника объединяются в единый смысловой поток». Таким образом, иммерсивный маршрут был воспринят респондентами как наиболее соответствующий их социокультурным ожиданиям.

Результаты эмпирического исследования, проведенного среди молодежной аудитории г. Петропавловска подтвердили высокую востребованность иммерсивных форм культурного досуга. Сравнительный анализ показал существенное преимущество иммерсивной экскурсии по сравнению с традиционными форматами культурно-досуговой работы. Участники исследования отмечали возможность более глубокого эмоционального восприятия культурного материала, ощущение личной причастности к историческому контексту и высокий уровень вовлеченности в культурное пространство.

С практической точки зрения внедрение иммерсивных программ в деятельность досуговых учреждений города позволяет решать ряд стратегических задач. Во-первых,

обеспечивается эффективный региональный брендинг, при котором объекты культуры становятся современными точками притяжения для «цифрового поколения». Во-вторых, реализуется потенциал социокультурной адаптации через личное эмоциональное переживание культурных ценностей, что снижает эффект назидательности.

Иммерсивные культурные продукты обладают высокой востребованностью на рынке досуговых услуг, что способствует экономической устойчивости культурного сектора и поддержанию интереса к региональному наследию.

При этом механизмы иммерсивного вовлечения коррелируют с инструментами геймификации цифровых сервисов, включая онлайн-платформы и игровые среды. Повторяющееся эмоциональное подкрепление, эффект погружения и персонализация опыта при отсутствии регуляции могут способствовать формированию устойчивых поведенческих зависимостей.

Таким образом, иммерсивные технологии в цифровой среде выступают эффективным инструментом вовлечения, обеспечивающим высокий уровень эмоциональной включенности и персонализации культурного опыта молодежи. Результаты исследования подтверждают, что иммерсивные форматы обладают значительным потенциалом развития культурно-досуговой деятельности, способствуя интериоризации культурных ценностей и повышению привлекательности культурных практик.

Вместе с тем выявлено, что используемые механизмы вовлечения- интерактивность, геймификация, эффект присутствия – носят универсальный характер и при неконтролируемом применении могут способствовать формированию аддиктивных поведенческих моделей. В связи с этим особую значимость приобретает разграничение конструктивного и деструктивного использования иммерсивных технологий, а также разработка подходов к их социально ответственному внедрению в цифровой среде.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2016). The Museum Experience Revisited. (Музейный опыт: переосмысление). Электронный ресурс: https://www.researchgate.net/publication/346546296_The_Museum_Experience_Revisited (Дата обращения 01 04 2026г.)

2. Бабамуратов Д.А. Применение цифровых технологий в культурных организациях Казахстана с учетом зарубежного опыта. Электронный ресурс: https://academicjournal.ru/images/PDF/2025/81/Academy-1-81-.pdf (Дата обращения 01 04 2026г.)

3. Бурибеков О.С., Оспанов Т.М. Иммерсивные технологии в подготовке специалистов творческой индустрии: потенциал и вызовы // Республиканский научный журнал «QAZAQTANÝ», № 28. 2025. - с. 139 – 145. Электронный ресурс: https://qazaqtany.auezov.edu.kz/index.php/qazaqtany/article/view/354 (Дата обращения 02 04 2026г.)

4. Венкова А.В. Феномен иммерсивности в современной художественной культуре. автореферата по ВАК РФ 24.00.01, доктор наук, Санкт-Петербург, 2022. – 46 с.

5. Громова О.М. Иммерсивность культурно-досуговой среды: от концепта - к практикам функционирования //Вестник культуры и искусств. № 3 (75). 2023. - С. 36-48

6. Ипалакова М Иммерсивные технологии для культурного наследия: связь истории и технологий в музеях // вестник КБТУ, № 21 (4) :22-31 https://www.researchgate.net/publication/387407642_THE_USE_OF_INFORMATION_TECHNOLOGY_IN_PRESERVING_THE_CULTURAL_HERITAGE_OF_KAZAKHSTAN (Дата обращения 31 03 2026г.)

7. Соколовская Е.В. Иммерсивный опыт аудитории в соврменной культуре: трансформация практик вовлечения в театрализованные действия. Автореферат дисс. На соискание ученой степени канд культурологии. Челябинск. 2026. – 27 с.

8. Инь В., Цзинь Дж. Исследование интерактивных взаимоотношений иммерсивного искусства // Soares M.M., Rosenzweig E., Marcus A. (eds) Design, User Experience, and Usability: Design Thinking and Practice in Contemporary and Emerging Technologies. HCII 2022. Lecture Notes in Computer Science, vol 13323. Springer, Cham. p 442–453. doi: 10.1007/978-3-031-05906-3_33.

9. Привалова Г.Ф., Ткаченко А.В., Ткаченко Л.А. Технологии иммерсивности в культурно-досуговой деятельности и искусстве // Стандарты и мониторинг в образовании. Т.12, №5. 2024. – с. 54-57.

10. Никифорова А.А., Воронова Н.И. Иммерсивные практики в современном культурном пространстве (мировой и отечественный опыт) // Философия и культура. 2023. № 5. С. 60-73. DOI: 10.7256/2454-0757.2023.5.40731 EDN: ZCRKPU URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=40731

11. Виртуальная реальность: разбираемся в терминологии» [Электронный ресурс]. URL: https://habr.com/ru/company/ puzzleenglish/blog/370977

12. Полева Н. С. К проблеме иммерсивности реальных и виртуальных пространств // Новые психологические исследования. № 3. 2023. - С. 30–53. – DOI: 10.51217/npsyresearch_2023_03_03_02

13. Иванова А.В. ТЕХНОЛОГИИ ВИРТУАЛЬНОЙ И ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПРЕПЯТСТВИЯ ПРИМЕНЕНИЯ // Стратегические решения и риск-менеджмент. 2018;(3):88-107. https://doi.org/10.17747/2078-8886-2018-3-88-107

14. Махлина, С. Т. Иммерсивность в современной культуре // Вестник СПбГИК. 2022. – 210 с.

15. Грау О. Эмоции и иммерсия: ключевые элементы визуальных исследований / пер. с нем. А. М. Гайсина. – СПб.: Эйдос, 2013. – 56 с. EDN: https://elibrary.ru/XUEDVZ

16. Саймон Н. Партисипаторный музей. пер. с англ. А. Глебовской. Москва: Ad Marginem, 2017. - 368 с.

17. Божок Н.С. Образы прошлого в фестивалях культурно-исторической реконструкции // Genesis: исторические исследования. № 12. М., 2020. - С. 44-61. https://doi.org/10.25136/2409-868X.2020.12.34421 (Дата обращения 31 03 2026г.)

18. Дженкинс Г. Конвергентная культура. Столкновение старых и новых медиа; пер. с англ. А. Гасилина. – М.: РИПОЛ классик, 2019. – 383 с.

19. Ибраева Г. Ж. Иммерсивная журналистика как новая цифровая платформа медиакоммуникации // Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби. Серия Журналистики. Т. 45, № 3. 2018. – 175 с.

20. Киреева Ю. А., Полоцкая Н. А. Особенности организации квест-экскурсий // Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса. № 2-2. СПб., 2020. – 210 с.

21. Черников И. А. Экономика впечатлений в динамике современной культуры // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. № 4 (96). 2020. - С. 59–68.

22. Черняк Е. В., Черняк М. В., Белов В. Ф. Иммерсивные шоу как актуальное направление индустрии досуга // Мир науки, культуры, образования. № 1 (92). М., 2022. - С. 69–71.

23. Меркурьева А. В. Иммерсивные методики в современных социокультурных практиках // Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры. Вып. 2 (43). 2020. - С. 58–62.

ӘОЖ 316.6

ИНФАНТИЛИЗМНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЛДАРЫ

Тарақ С.Б.
Жетісу облысы әкімі аппаратының бас инспекторы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің оқытушысы,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
samgat_bt@mail.ru

Қазіргі біздің қоғамда екі ересек адамның басы қосылса, бұрынғы шақтарын еске алып, күн ұзаққа өткенін тоқтаусыз әңгіме қылатын жағдайлар жиі кездесе бастады. Бұл үрдіс – бір-бірін жылдар бойы сағынып көріспеген жандарды қоспағанда, жиі жолығып тұратындардың әдетіне айналып бара жатыр. Тіпті, осыдан бірнеше ай немесе күн бұрын дәл осы әңгіме айтылғанына қарамастан, айналып келіп соны қайта тілге тиек етеді: не істегендері, ішіп-жегендері, қандай оқиға болғаны, басқалардың іс-әрекеті т.б.

Осы оқиғаларға куә болған сайын біздің азаматтардың жетілуі жылдан жылға баяулап, есеюі кешігетін сияқты ойға қалдырады. Олай болмаса, талқылауға болатын маңыздылығы жоғары өзге де мәселер жеткілікті емес пе?

Мақалада инфантилизмнің мәні, оның пайда болу себептері және әлеуметтік салдары қарастырылады.

Кілт сөздер: *инфантилизм, психология, құндылықтар, әлеуметтану, қоғам.*

В современном обществе всё чаще можно наблюдать такую ситуацию: когда встречаются двое взрослых людей, они начинают вспоминать прошлое и могут целый день без остановки обсуждать события, которые уже были. И это касается не только тех, кто долго не виделся и скучал друг по другу, но и тех, кто встречается довольно часто. Более того, несмотря на то, что эти же разговоры могли вестись всего несколько месяцев или даже дней назад, они снова возвращаются к тем же темам: что делали, что ели и пили, какие события произошли, поступки других людей и т.д.

Наблюдая подобные ситуации, невольно задумываешься о том, что развитие наших граждан словно замедляется, а процесс взросления откладывается. Иначе чем объяснить, что при наличии множества действительно важных тем для обсуждения люди продолжают зацикливаться на одном и том же?

В статье рассматриваются сущность инфантилизма, причины его возникновения и социальные последствия.

Ключевые слова: *инфантилизм, психология, ценности, социология, общество.*

In modern society, it is increasingly common to observe situations where two adults meet and begin reminiscing about the past, spending hours continuously discussing events that have already happened. This trend is becoming typical not only for those who have not seen each other for years and missed one another, but also for people who meet quite frequently. Moreover, even if the same conversations took place just a few months or even days ago, they tend to return to those same topics again: what they did, what they ate and drank, what events occurred, and the actions of others, etc.

Witnessing such situations leads to the thought that the development of our citizens seems to be slowing down year by year, and that the process of maturity is being delayed. Otherwise, how can it be explained that, despite the abundance of more important issues to discuss, people continue to dwell on the same things?

This article examines the essence of infantilism, its causes, and its social consequences.

Keywords: *infantilism, psychology, values, sociology, society.*

Инфантилизм (лат. infantilis) сөзінің қазақша мағынасы «балалық», яғни дамудың кері кетуі дегенді білдіреді. Философ Әбдірашит Бәкір: «Қазақ тілінде инфантилизм белгілері бар бірқатар сөздер айтылады, олар: самарқаулық, бойкүйездік, немқұрайлылық, марғаулық, жалқаулық, делқұлылық және т.т. Алайда, біздің тілде осы аталған сөздердің әрқайсысының қолданылатын өз орны бар, мәні бар. Ендеше, осы аталған мағыналас сөздердің барлығының жиынтық мәні «инфантилизм» атты ғылыми терминнің мағынасын береді деп ойлаймын. Яғни, бейнелеп айтсақ мұнда «есейем деп есеймеген, уызы кеппеген, қолы аузына жетпеген, өз тағдырын сезінбеген» деген сияқты өте ауыр мағына тұр» - деп айтқан болатын.

Қашанда адамның писхологиялық, әлеуметтік тұрғыда жетілуінің маңыздылығы жоғары болған. Дегенмен, соңғы кездері инфантилизм құбылысының кеңінен бой көрсетуі белең алып, ересек адамның балаға тән мінез-құлық көрсетуі жиілеп барады. Құбылыстың жиілеуі – жеке адамның тағдырына ғана емес, тұтас мемлекеттің дамуына кері әсерін тигізері сөзсіз.

Инфантилизм сияқты көпқырлы құбылыстың пайда болуына бір ғана фактор әсер етпейді.

Бірінші фактор – **отбасындағы тәрбие**. Баланы шамадан тыс қорғаштап (гиперопека), қалағанына оңай қол жететіндей жағдай жасай берсе, оның дербестігі мен жауапкершілік алу қабілеті қажетті деңгейде дамымайды. Керісінше, баланың өміріне тым немқұрайлылық таныту да оның өмірлік бағдарын айқындауына кері әсер етеді.

Келесі фактор – **білім беру жүйесі**. Білім беру процесі тек теориямен шектеліп, сыни ойлау, шешім қабылдау, жауапкершілік сияқты өмірлік дағдыларды дамытпайтын болса, тұлғаның әлеуметтік жетілмеу қаупі жоғары.

Әлеуметтік орта, мәдени ықпал факторының да орны айрықша. Жеңіл жетістікке ұмтылу, «инстаграмм өмір» адамның жауапкершілікті шынайы деп қабылдамай, одан қашуына әкеледі. Мұндай ортада адам қиындықты мойындаудан бас тартады.

Адам баласының ұзақ уақыт бойы – ата-анасының, жақындарының қарауында болып, оларға тәуелді болуы – олардың дербес өмірге көшуін тежейді. Оған бірқатар **экономикалық факторларды** жатқызуға болады: тұрғын-үйдің қымбаттығы, жұмыс табудың қиындығы, жалақының аздығы, қымбатшылық және т.б.

Қазақтың «он үште отау иесі» деген мақалы бүгінгі шындықтан тым алыстап кетті. Бүгінгі мемлекеттік жүйеленген институттар міндетті болып табылатын әлеуметтік сатылардан өтуді көздейді. Менің байқағаным, жастардың қалыптасу кезеңі 28-29 жасқа дейін ұлғайды: ата-анасының, мемлекеттің қамқорлығында болады (балабақша, мектеп, университет, әскердегі борышы).

Қоғамдағы құндылықтар факторы – әлеуметтік желінің кеңінен дамуы, пайдаланылуы адамға тез пайда табу, қиындықтарсыз жетістікке жету сияқты құндылықтарды тоқтаусыз дәріптейді. Бұл адамның шынайы өмірден алшақтап, жеңіл өмірге ұмтылуына әкеледі.

Инфантилизмге әсер ететін факторлар мұнымен шектелмейді. Әдетте, қамқорлықта болған адамның өмірдің әр сәтінде тап болатын қиындықтарды өздігінен шешуге қабілетсіздігі, басқа біреуді кінәлауға әкеледі.

Осыдан келесідей инфантилизмнің белгілерін анықтап көрсетуге болады:

- өздігінен бірдеңе істеуге қауқарсыз. Нәтижесінде, басқа біреудің (көбінесе ата-анасының) қолына қарап отырады. Істеген күннің өзінде, іс-әрекетінің салдары қандай болатынын бағамдай берсейді;

- үнемі жауапкершіліктен қашады. Тапсырылған жұмысты, өзге адам жақсы істейді деген желеумен, өзінен ысырып тастайды;

- кінәні өзінен көрмейді. Жасаған әрекетіне басқаны кінәләйді: «ата-анам кінәлі», «қоғам сондай болды», «мемлекеттің саясаты дұрыс емес» және т.б.;

- ересектік күй болмағандықтан, эмоциясын басқара алмайды. Жағдайға талдау жасап, себеп-салдарын ойластырмайды;

- өзінен өзгенің барлығын ақымақ санайды;
- өзін дәрменсіз сезінеді. Жақындары әрдайым қорғаштай бергендіктен, қоршағанның барлығын қорқынышты деп ойлайды;
- құмар ойындарына, есірткіге әуестігі тым жоғары;
- жақындарына жоғары талап қояды, өзі істемегенімен қоймай, басқалардың не істеу керектігін жақсы біледі, талаптарына сай келген күннің өзінде, ризашылығын білдірмейді.

Инфантилизмнің салдары қоғамда еңбек өнімділігінің төмендеуі (жұмысқа тұрақсыздық пен бейімсіздік), отбасылық институттың әлсіреуі (некеге дайын емес, ата-ананың рөлін толыққанды түсінбейді), әлеуметтік көмекке мұқтаждар санының артуы (мемлекеттің әлеуметтік жүктемесін арттырады), азаматтық белсенділіктің кемуі (құқықтары мен міндеттеріне бейжай қарайды) және түрлі психологиялық (мазасыздық, күйзеліс) мәселелердің туындауына әкеледі.

Бұл ретте, жеке адамның инфантильді мінез-құлқы қоғамдық инфантилизмге ұласатынын ұмытпау керек.

Инфантилизм – жеке тұлғаның ғана проблемасы емес, ол қоғамның дамуына әсері тиетін күрделі әлеуметтік құбылыс. Жоғарыда атап өткеніміздей, оның таралуы экономикалық, әлеуметтік және мәдени салаларда қиындықтарға соқтыратын салдарға алып келеді. Сондықтан инфантилизмнің алдын алу мен азайту үшін отбасы, білім беру жүйесі және мемлекет бірлесіп жұмыс істеуі қажет.

Саясаттанушы Н. Көшеров инфантилизмді шешу үшін қоғамдық диалог орнатып, келісімге келуді маңызды деп санайды. Ол өзінің сұхбатында қоғамдық санадағы инфантилизмді шектеу үшін азаматтар жеке жауапкершілікті сезінуі керек дей келе, жауапкершілікті көтерудің екі жолын атап көрсетеді: біріншісі – азаматтық қоғамды күшейту, екіншісі – қоғамдық келісім, диалогқа келуді идеологиялық жұмыстың бағытына айналдыру.

Әрине, дәл қазіргідей өзгерістердің жылдам қарқында орын алатын заманда барлық әлеуметтік-психологиялық мәселелерді бір сәтте шешіп тастау мүмкін емес. Дегенмен, мемлекет тарапынан қабылданып жатқан шаралар өзінің тиімділігін көрсетіп, оң нәтижесін беретініне сенім жоғары. Мәселен, елді тұрақты дамыту үшін мемлекеттік институттарды жұмылдыруға және нығайтуға арналған мемлекеттік саясаттың аса маңызды саласы – ішкі саясатты дамытуға бағытталған Мемлекет басшысының 2025 жылғы 5 қарашадағы № 1081 Жарлығымен «Қазақстан Республикасы ішкі саясатының негізгі қағидаттары, құндылықтары мен бағыттары» бекітілді. Сондай-ақ, Үкіметтің жастар дамуының сапалы шарттары тұтастай алғанда ұлттың табыстылығы мен бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын «Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы» қабылданды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2025 жылғы 5 қарашадағы № 1081 Жарлығы, Қазақстан Республикасы ішкі саясатының негізгі қағидаттарын, құндылықтары мен бағыттарын бекіту туралы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2500001081 (17.04.2026 ж.).

2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 247 қаулысы, Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000247 (17.04.2026 ж.).

3. Дәуіржан Төлебаев, «Қоғамдық инфантилизм: бәріне мемлекет кінәлі ме?» - https://aqiqat.kazgazeta.kz/news/12954.

4. Жадыра Аққайыр, «Инфантилизм: мәңгілік бала бейненің қандай кемшін тұстары бар?» - https://kz.kursiv.media/kk/2024-11-08/zhdr-infantilizm-maenggilik-bala-bejne/.

ӘОЖ 342

ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ ШЕШІМДЕРІ ЖӘНЕ ЛУДОМАНИЯ: ҚАБЫЛДАНҒАН ШАРАЛАРДЫҢ НӘТИЖЕЛІГІ

Төлегенова Д.Қ.
Докторант, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ., Қазақстан Республикасы
dinara.tolegenova@ayu.edu.kz

Алдабергенова Н.А.
З.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Тұран университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
n.aldabergenova@turan-edu.kz

Бұл мақалада Қазақстандағы лудомания мәселесі және оны шешуге бағытталған Ұлттық Құрылтай шеңберінде қабылданған шаралардың тиімділігі қарастырылады. Құмар ойындардың таралу себептері, әсіресе онлайн форматтың әсері, сондай-ақ әлеуметтік және экономикалық салдары талданады. Сонымен қатар, заңнамалық реттеу, жарнаманы шектеу және алдын алу шараларының нәтижелілігі бағаланады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қабылданған шешімдер белгілі бір оң өзгерістерге әкелгенімен, мәселені толық шешу үшін жүйелі және кешенді тәсіл қажет.

Кілт сөздер: *лудомания, құмар ойын, Ұлттық Құрылтай, тәуелділік, жастар, онлайн ойын.*

В статье рассматривается проблема лудомании в Казахстане и эффективность мер, принятых в рамках Национального курултая. Анализируются причины распространения азартных игр, особенно в онлайн-среде, а также их социальные и экономические последствия. Особое внимание уделяется законодательному регулированию, ограничениям рекламы и профилактическим мерам. Сделан вывод о том, что принятые решения дали определённые результаты, однако для полноценного решения проблемы требуется комплексный и системный подход.

Ключевые слова: *лудомания, азартные игры, курултай, зависимость, молодежь, онлайн.*

This article examines the issue of gambling addiction in Kazakhstan and evaluates the effectiveness of measures adopted within the framework of the National Kurultai. It analyzes the causes of the spread of gambling, particularly in the online environment, as well as its social and economic consequences. Special attention is given to legal regulation, advertising restrictions, and preventive actions. The study concludes that while some positive changes have been observed, a comprehensive and systematic approach is still required.

Keywords: *gambling addiction, gambling, Kurultai, addiction, youth, online gaming.*

Қазіргі таңда құмар ойынға тәуелділік мәселесі қоғам үшін өзекті әлеуметтік қатерлердің біріне айналып отыр. Лудомания тек жеке адамның мінез-құлқына әсер ететін құбылыс ғана емес, ол отбасылық қатынастардың әлсіреуіне, қаржылық тұрақсыздыққа және жалпы әлеуметтік ахуалдың нашарлауына алып келеді. Осыған байланысты Қазақстанда бұл мәселе мемлекеттік деңгейде қарастырылып, Ұлттық Құрылтай алаңында кеңінен талқыланды. Онда тәуелділіктің негізгі себептері, салдары және оны алдын алу жолдары қарастырылып, нақты ұсыныстар мен шешімдер қабылданды.

Ұлттық Құрылтай барысында ерекше назар аударылған жайттардың бірі – құмар ойындардың, әсіресе онлайн форматтағы түрлерінің қолжетімділігінің артуы болды. Цифрлық технологиялардың дамуы бұл саланы бақылауды қиындатып, ойындарға қатысуды жеңілдетті.

Сонымен қатар, жарнаманың агрессивті сипаты да маңызды фактор ретінде қарастырылды, себебі ол адамдарды жылдам табысқа қол жеткізу иллюзиясына жетелейді [1].

Лудоманияның әлеуметтік салдары да кеңінен талқыланды. Атап айтқанда, бұл тәуелділік отбасылық жанжалдарға, қарызға батуға, психологиялық күйзеліске және жұмыссыздыққа әкелуі мүмкін екендігі атап өтілді. Мұндай жағдайлар лудоманияны жеке мәселе емес, қоғамдық деңгейдегі проблема ретінде қарастыру қажеттігін көрсетеді. Әсіресе жастар арасындағы тәуелділіктің өсуі алаңдаушылық туғызады, бұл олардың қаржылық сауаттылығының төмендігімен және әлеуметтік желілердің ықпалымен байланысты [2].

Қабылданған шаралар негізінен заңнамалық реттеуді күшейтуге бағытталды. Атап айтқанда, құмар ойындарға қатысты жарнаманы шектеу, букмекерлік ұйымдардың қызметін қадағалау және онлайн платформаларды бақылау мәселелері қарастырылды. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметкерлер мен әскери қызметшілердің ойындарға қатысуына шектеу енгізу ұсынылды. Бұл шаралар олардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға бағытталған.

Сонымен бірге, тек тыйым салу шараларымен шектелмей, алдын алу және қолдау бағыттарын дамыту қажеттілігі де атап өтілді. Психологиялық көмек көрсету, ақпараттық түсіндіру жұмыстарын жүргізу және қоғамның көзқарасын өзгерту негізгі бағыттардың бірі ретінде белгіленді.

Қабылданған шешімдердің нәтижелерін талдау белгілі бір оң өзгерістердің бар екенін көрсетеді. Дегенмен, олардың тиімділігі толық деңгейде емес. Мысалы, жарнамаға шектеулер енгізілгенімен, әлеуметтік желілерде жасырын жарнамалар сақталып отыр. Онлайн ойындарды бақылау да толық жүзеге асырылмаған, себебі бұл салада техникалық және құқықтық қиындықтар бар.

Қазақстандағы «Ойын бизнесі туралы» заң бұл саланы реттейтін негізгі құжат болып табылады. Алайда ол көбінесе дәстүрлі ойын түрлеріне бағытталғандықтан, онлайн ойындардың ерекшеліктерін толық қамти алмай отыр. Сонымен қатар, кәмелетке толмағандардың қатысуына тыйым салынғанымен, интернет кеңістігінде бұл талапты бақылау қиын [3, б. 40–52].

Кесте 1 – Ұлттық Құрылтай шешімдерінің негізгі бағыттары және олардың жүзеге асуы

Бағыт	**Көтерілген мәселе**	**Қабылданған шаралар**	**Қазіргі жағдай**	**Негізгі проблема**
Жарнама	Агрессивті ықпал	Шектеулер енгізілді	Ішінара азайды	Онлайн жарнама сақталған
Онлайн ойындар	Жоғары қолжетімділік	Бақылауды күшейту	Әлсіз нәтиже	Техникалық бақылау жеткіліксіз
Жастар	Тәуелділіктің өсуі	Алдын алу ұсынылды	Бастапқы деңгей	Жүйелілік жоқ
Заңнама	Реттеу әлсіздігі	Қатаңдату	Орташа нәтиже	Онлайн сегмент толық қамтылмаған
Әлеуметтік әсер	Отбасылық мәселелер	Ақпараттық жұмыстар	Артуда	Қолдау жүйесі әлсіз

Жалпы алғанда, Ұлттық Құрылтай шешімдері белгілі бір оң өзгерістерге негіз болғанымен, олардың толық тиімділігіне қол жеткізу үшін жүйелі жұмыс қажет. Әсіресе алдын алу, бақылау және психологиялық көмек көрсету бағыттарын жетілдіру маңызды.

Осыған байланысты бірқатар ұсыныстарды атап өтуге болады. Ең алдымен, құмар ойындарға қатысты жарнаманы барынша шектеу қажет. Сонымен қатар, онлайн платформаларды бақылаудың тиімді механизмдерін енгізу, өзін-өзі шектеу жүйесін дамыту және жастардың қаржылық сауаттылығын арттыру маңызды. Бұдан бөлек, тәуелді адамдарға арналған психологиялық көмек жүйесін кеңейту қажет. Бұл үдерісте мемлекетпен қатар, отбасы мен білім беру ұйымдарының рөлі де маңызды[4, С. 70–85].

Қорытындылай келе, Ұлттық Құрылтай аясында көтерілген бастамалар лудомания мәселесіне назар аударудың жаңа кезеңін қалыптастырды деуге болады. Бұрын көбіне жеке деңгейде қарастырылып келген бұл проблема енді мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының біріне айналып отыр. Бұл, сөзсіз, оң өзгеріс. Алайда қабылданған шаралардың нақты нәтижесін бағалағанда, олардың әсері әзірге толыққанды емес екені байқалады. Яғни мәселенің ауқымы мен күрделілігін ескерсек, қолданылып отырған тәсілдер жеткіліксіз болып отыр.

Әсіресе қазіргі цифрлық ортада құмар ойындардың таралуы жаңа сипатқа ие болды. Онлайн платформалардың қолжетімділігі, жасырын жарнама түрлерінің көбеюі және әлеуметтік желілер арқылы ықпал ету бұл бағыттағы бақылауды әлсіретіп отыр. Мұндай жағдайда тек тыйым салу немесе шектеу қою жеткіліксіз екені анық. Керісінше, алдын алу мен түсіндіру жұмыстарының сапасын арттыру, адамдардың өз таңдауына жауапкершілікпен қарауын қалыптастыру маңыздырақ бола түседі.

Сонымен қатар, бұл мәселені тек заң немесе бақылау арқылы шешу мүмкін емес. Лудомания көбіне адамның психологиялық жағдайымен, әлеуметтік ортасымен және өмірлік қиындықтарымен байланысты болады. Сондықтан тәуелділікпен күресте қолдау көрсету жүйесінің рөлі ерекше. Психологиялық көмекке қолжетімділікті арттыру, кәсіби мамандарды даярлау және оңалту бағдарламаларын дамыту – бұл бағыттағы негізгі басымдықтардың бірі болуы тиіс[5].

Тағы бір маңызды мәселе – жастар. Себебі дәл осы топ тәуекелге көбірек бейім келеді. Қаржылық сауаттылықтың жеткіліксіздігі, жеңіл табысқа деген қызығушылық және интернеттегі ақпараттың әсері олардың шешім қабылдауына тікелей ықпал етеді. Осыған байланысты білім беру жүйесінде жүйелі түрде түсіндіру жұмыстарын жүргізу, қаржылық мәдениетті қалыптастыру және цифрлық ортадағы қауіптер туралы ақпарат беру аса маңызды.

Жалпы алғанда, лудоманиямен күрес қысқа мерзімді нәтижеге бағытталған шаралармен шектелмеуі тиіс. Бұл ұзақ уақытты қажет ететін, біртіндеп жүзеге асатын үдеріс. Сондықтан мемлекеттік органдардың, қоғамның, білім беру мекемелерінің және отбасының бірлескен әрекеті ғана нақты нәтиже бере алады. Осы тұрғыдан алғанда, Ұлттық Құрылтай шешімдері бастапқы қадам ретінде маңызды болғанымен, алдағы кезеңде оларды жетілдіру, толықтыру және нақты іске асыру тетіктерін күшейту қажеттілігі сақталады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы №219 «Ойын бизесі туралы». Заңы. https://adilet.zan.kz (Жүгінген күні: 09.04.2026)

2. Қазақстан Республикасының Президентінің ресми сайты. Мемслекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам-Адал еңбек-Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі. 2024 жылғы 15 наурыз. https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-ulttyk-kuryltaydyn-adal-adam-adal-enbek-adal-tabys-atty-ushinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1525727

3. Griffiths M. Gambling Addiction and Its Social Impact // Journal of Behavioral Studies. – 2019. – №3. – С. 40–52.

4. Hing N., Russell A. Online Gambling and Youth Behavior // International Journal of Mental Health and Addiction. – 2021. – №5. – С. 70–85.

5. World Health Organization. Gaming and Gambling Disorders. – Geneva, 2022. – URL: https://www.who.int

ӘОЖ 338.012

ОЙЫН ИНДУСТРИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ІШКІ ТУРИЗМІН ДАМЫТУ ӘЛЕУЕТІ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Тулешова Г.Б.
Э.ғ.к., оқытушы-дәріскер, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
tuleshova_04@mail.ru

Сулейменова З.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

Мақалада Қазақстандағы ішкі туризмнің әлеуеті құмар ойын индустриясы тұрғысынан қарастырылады. Авторлар құмар ойын индустриясының ішкі туризмнің дамуына және туризм секторын әртараптандыруға қалай үлес қоса алатынын талдайды. Мақалада құмар ойын индустриясының ішкі туризмге әсерінің теориялық негіздері қарастырылады, Қазақстандағы туризм саласының қазіргі жағдайы талданады және оның ерекшеліктері анықталады. Жұмыс орындарын құру, салық түсімдері және онымен байланысты қызметтердің дамуы сияқты экономикалық әсерлер бағаланады. Әлеуметтік және институционалдық факторлармен байланысты негізгі тәуекелдер мен шектеулер де талданады.

Ғылыми жұмыстың мақсаты – құмар ойын индустриясын нақты өнім ретінде пайдалана отырып, Қазақстанда ішкі туризмді дамыту перспективаларын зерттеу.

Кілт сөздер: *Туризм саласы, туризм инфрақұрылымы, Қазақстанның ішкі туризмі, ойын индустриясы, мемлекеттік реттеу, туризмнің аймақтық дамуы*

В статье рассматривается потенциал внутреннего туризма в Казахстане с точки зрения индустрии азартных игр. Авторы анализируют, как индустрия азартных игр может способствовать развитию внутреннего туризма и диверсификации туристического сектора. В статье рассматриваются теоретические основы влияния игорной индустрии на внутренний туризм, анализируется современное состояние туристской отрасли в Казахстане и определяются ее особенности. Оцениваются экономические последствия, такие как создание рабочих мест, налоговые поступления и развитие связанных с ними услуг. Также анализируются основные риски и ограничения, связанные с социальными и институциональными факторами.

Цель научной работы – изучение перспектив развития внутреннего туризма в Казахстане с использованием азартной индустрии в качестве реального продукта.

Ключевые слова: *Сфера туризма, туристская инфраструктура, внутренний туризм Казахстана, игровая индустрия, государственное регулирование, региональное развитие туризма*

The article discusses the potential of domestic tourism in Kazakhstan from the point of view of the gambling industry. The authors analyze how the gambling industry can contribute to the development of domestic tourism and the diversification of the tourism sector. The article discusses the theoretical foundations of the impact of the gambling industry on domestic tourism, analyzes the current state of the tourism industry in Kazakhstan and identifies its features. Economic impacts such as job creation, tax revenues and the development of related services are assessed. The main risks and restrictions associated with social and institutional factors are also analyzed.

The purpose of the scientific work is to study the prospects for the development of domestic tourism in Kazakhstan using the gambling industry as a real product.

Keywords: *Tourism industry, tourism infrastructure, domestic tourism of Kazakhstan, gaming industry, state regulation, regional development of tourism*

Туризм көптеген экономикалық салалармен, соның ішінде қонақ үйлермен, көлікпен, мейрамханалармен, ойын-сауық және спорттық нысандармен, туристік агенттіктермен және операторлармен тығыз байланысты. Сондықтан, туризм индустриясын дамыту тек ел үшін ғана емес, сонымен қатар жеке аймақтар үшін де маңызды. Бұл жалпы аймақтық өнімді (ЖӨӨ), салық түсімдерін, жұмыспен қамтуды, инвестицияларды арттыруға және шағын қалалардың, аудандардың және ауылдардың дамуына ықпал етеді.

Қазақстанда ішкі туризмді дамыту өмір сүру сапасын жақсартады, дәстүрлерді, көрікті жерлерді және тарихи мұраны сақтайды, сондай-ақ өнеркәсіптік және экологиялық мәселелерді шешеді. Осы мақсаттарға жету үшін ұзақ мерзімді стратегиялар әзірленеді, басқа елдердің тәжірибесі зерттеледі және мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылады. Аймақтық бағдарламалар әрбір орынның нақты сипаттамаларын, оның күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ мүмкіндіктері мен қауіптерін ескереді. Ішкі туризм – ұлттық туризмнің бір бөлігі, ол ішкі және сыртқы туризмді қамтиды, яғни өз елінің ішіндегі туристерге қызмет көрсетуді білдіреді.

Қазақстанда ішкі туризм маусымдық ауытқуларға өте тәуелді, бұл тек климаттық жағдайларға ғана емес, сонымен қатар туризм индустриясының толық дамымағандығына да байланысты. Болашақта елімізде жыл бойы жұмыс істейтін жаңа демалыс орындарын, жағажайларды және курорттарды белсенді түрде дамытуда. Бұл курорттар денсаулық сақтау және медициналық туризмді қоса алғанда, туризмнің әртүрлі түрлерін дамытуда. Көптеген туристік агенттіктер өз отандастарын шетелге жібереді, ал елге туристерді тартатындар аз. Келушілер көбінесе Алматы мен Нұр-Сұлтанға барады.

Отандық және ресейлік зерттеушілер С.А. Быстров, О.З. Иманғожина, А.Е.Жансагимова, С.Ю. Гатауллина және И.Ю. Кушнарева туризм индустриясын және ішкі туризмді дамытуды зерттейді және туризмді дамытудың кешенді тәсілдерін ұсынады. А.П.Дурович, А.Д. Каурова, Г.Н. Сериков және Н.С. Мартышенко сияқты зерттеушілер туризмдегі жаңа үрдістерді зерттеп жатыр. Туризм мен құмар ойындар индустриясының өзара әрекеттесуі салыстырмалы түрде жақында зерттеу тақырыбына айналды және әлі күнге дейін бөлшектеніп келеді [1]. Дегенмен, Г.Н. Сериковтың айтуынша, құмарлық – бұл жалпыға бірдей тән емес, бірақ жүзеге асуға ұмтылатын мінез-қасиеті. Ойын-сауық индустриясы бұл мүмкіндікті береді, ал туризм оны жүзеге асырудың жолдарын ұсынады.

Қазақстанда туризм дамып келеді: ішкі және сыртқы туризм өсіп келеді, ал инфрақұрылымға инвестициялар артып келеді. Бұл өзгерістер қазірдің өзінде айтарлықтай нәтижелер беруде. Туризмнің дамуы енді күмән тудырмайды, себебі бұл сала экономикалық өсу, жұмыс орындарын құру, инвестицияларды тарту және инфрақұрылымды дамыту үшін өте маңызды. Тиімді даму қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін жақсартуға, сондай-ақ мәдени және табиғи ресурстарды барынша пайдалануға бағытталған кешенді тәсілді қажет етеді.

Туризмнің дамуымен қонақ үй индустриясы, тоқыма өнеркәсібі және тұтастай алғанда қызмет көрсету саласы да белсенді дамып келеді. 2017 жылы халықаралық туристердің ішкі шығындары 35,6 миллиард АҚШ долларын құрады [2]. Салыстыру үшін, 2017 жылы (ЭКСПО жылы) Қазақстандағы халықаралық туристік шығындар 1,9 миллиард АҚШ долларын құрады. Осы тұста құмар ойындар индустриясын зерттеу маңызды, себебі ол туризмнің дамуына ықпал етуі немесе кедергі келтіруі мүмкін. Бір жағынан, құмар ойындар айтарлықтай пайда әкеледі және экономикалық тұрғыдан тиімді сала болып саналады. Мұндай жағдайларда үкіметтер әдетте ақылға қонымды салық саясатын жүргізеді. Салықтар компаниялардың дамуға деген ынталандыруын сақтайтындай етіп белгіленеді.

Бүгінде ойын-сауық турлары белсенді дамып, демалу мен көңіл көтерудің жаңа өлшемдерін ашуда. Құмар ойындар индустриясы мұнда ерекше рөл атқарады. Ғылыми зерттеулер де назардан тыс қалған жоқ, туристік өнімдердің жаңа түрлерін талдайтын

жұмыстар бар. Құмар ойын индустриясын зерттеу маңызды, себебі ол туризмді ынталандырып та, кедергі келтіріп те алады. Бір жағынан, ол айтарлықтай пайда әкеледі және тиімді сала болып саналады. Үкіметтер әдетте компаниялардың құмар ойынды экономиканың басқа салаларынан түскен пайданы жылыстату үшін пайдаланбай дамуын қамтамасыз ету үшін ақылға қонымды салық саясатын жүргізеді.

Екінші жағынан, құмар ойын индустриясы үлкен қаржылық ресурстары мен заңнамалық шектеулеріне байланысты сыбайлас жемқорлыққа бейім. Моральдық ұстанымды жақтаушылар оны зиянкестік көзі деп санайды, себебі ол тез және адал емес байып кетуге мүмкіндік береді. Казиноларда оңай табылған ақша еңбекке деген құрметті төмендетеді және жастарға және қоғамның моральдық негіздеріне кері әсер етеді [3]. Дегенмен, карта ойындарына қарсы тыйым салу шаралары көбінесе заңсыз мекемелердің пайда болуына әкеледі.

Көптеген елдерде заңсыз ойын-сауық индустриясы сыбайлас жемқор шенеуніктер үшін үлкен пайда әкеледі және көлеңкелі экономиканың өсуіне ықпал етеді, ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді. Мысалы, 2018 жылы Вьетнамда Rikvip онлайн ойынының үш жылында ойыншылардың ақшасынан 426 миллион доллардан астам «жеңіп» және жұмсаған полиция қызметкерлері мен телефон компаниясының операторлары тобы анықталды. Олар Вьетнамның Қоғамдық қауіпсіздік министрлігінің сыбайлас жемқор шенеуніктерінің көмегімен ойынды қаржыландыру үшін онлайн төлемдерден 16 миллион долларды жасырын түрде алу схемасын ойлап тапты [4].

Қытайдың Макао провинциясы 440 жылдан астам уақыт бойы Португалия отары болды. 1999 жылы ол бұрынғы өмір салтын 50 жыл бойы сақтау және социалистік даму моделін аймаққа таратпау шартымен Қытайдың құрамына кірді. Бүгінде Макао айтарлықтай автономияға ие: өзінің заңдары, құқықтық, валюталық, кедендік және иммиграциялық жүйелері, сондай-ақ халықаралық ұйымдарға қатысу құқығы бар. Макаоның негізгі экономикалық көрсеткіштері таңқаларлық. 2017 жылы Макаоның жан басына шаққандағы ЖІӨ 77 451 АҚШ долларын құрады, ЖІӨ өсу қарқыны 9,3% және жұмыссыздық деңгейі 2% болды (барлық деректер қолжетімді емес) [5].

Жұмыс істейтін халықтың жетпіс пайызы құмар ойындар индустриясына тікелей немесе жанама түрде қатысады. Қаланы алып казинолары мен сауда орталықтарының арқасында көбінесе Азия Лас-Вегасы деп атайды [6]. Макаода 33 казино бар (рулетка дөңгелегіндегі ойын автоматтарының саны дәл осынша – 32 плюс нөл). Әртүрлі туристік веб-сайттар келу, тұру және казино ойындары бойынша егжей-тегжейлі нұсқаулар мен нұсқаулықтарды ұсынады. Junket турлары гүлденіп келеді [7].

Құмар ойындар ойынға негізделген — әртүрлі мотивациядағы күрделі және көп қырлы құбылыс:

- бос уақытты қызықты әрекетпен толтыру;
- көңіл көтеруге деген қажеттілік;
- бәсекелестік әсері;
- ойын арқылы интеллектуалды жаттығу;
- «тағдырды жеңуге» деген ұмтылыс;
- жеңіс арқылы материалдық әл-ауқатқа деген ұмтылыс [8].

Құмар ойындар туризмі –тек казино операцияларын ғана емес, сонымен қатар тұтас туристік өнімді жасайтын әртүрлі байланысты қызметтерді де қамтитын күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Оның дамуы айтарлықтай пайда әкеледі, жұмыспен қамтудың артуына, салық түсімдерінің артуына және байланысты экономикалық салаларды қолдауға ықпал етеді. Дегенмен, туризмнің бұл түрінің өзіндік ерекше тұтынушылық мінез-құлық үлгілері бар және әлеуметтік тәуекелдерді азайту үшін қатаң үкіметтік бақылауды қажет етеді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, құмар ойын аймақтары туризмді дамыту үшін күшті ынталандыру бола алады. Олар жұмыспен қамтудың өсуіне, байланысты салалардың дамуына және салық түсімдерінің артуына ықпал етеді. Қазақстанда мұндай аймақтарды

құру жергілікті тұрғындар үшін де, көршілес елдерден келген туристер үшін де тартымды бәсекеге қабілетті туристік өнімнің дамуына әкелуі мүмкін. Дегенмен, бұл саланы дамыту мұқият талдауды қажет етеді. Экономикалық пайданы, әлеуметтік тәуекелдерді және мемлекеттік реттеудің ерекшеліктерін ескеру қажет.

Қазақстандағы құмар ойындарды немесе бәс тігуді ұйымдастыру және өткізумен байланысты кәсіпкерлік қызмет жүргізіледі. Бұл қызмет көрсету саласы елдегі ең тиімді және тез дамып келе жатқан салалардың бірі, бірақ сонымен бірге қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа бейім. 2007 жылы Қазақстанда құмар ойындар мекемелерін реттейтін арнайы заң қабылданды. Онда мемлекеттік бақылау қағидаттары анықталды және азаматтардың адамгершілігі мен құқықтарын қорғау үшін шектеулер белгіленді.

Әлемдік тәжірибе дамыған елдердегі туризм салықтар, алымдар және байланысты салаларды жанама түрде ынталандыру арқылы айтарлықтай кіріс әкелетінін көрсетеді. БҰҰ ДСҰ мәліметтері бойынша, өткен жылы әлемдік туризм дағдарысқа дейінгі деңгейге оралды және экономикалық қалпына келудің маңызды факторына айналды. Туризм әлемдік ЖІӨ-нің 10,4%-ын құрайды - шамамен 10 триллион доллар [9]. Туризм негізгі табыс көзі болып табылатын табысты елдердің мысалдары бұл саланың экономикалық өсімнің қуатты қозғаушы күші бола алатынын растайды. Қазақстан кешенді шаралар мен нақты қадамдар арқылы туризмді стратегиялық дамытуға күш салуы керек.

Бүгінгі таңда Алматы облысында Қапшағай су қоймасының жағалауында және Ақмола облысының Щучинск ауданында казинолар мен ойын автоматтары жұмыс істейді. Ресми мәліметтерге сәйкес, құмар ойындардан түсетін кірістер артып келеді. Құмар ойындар мекемелерінде ойынның алғашқы екі түрі басым. Бұл рулетка және сүйек ойындары (құмар ойындар), сондай-ақ покер, преференция және баккара (интеллектуалдық ойындар).

Қорыта айтқанда, құмар ойындар индустриясы тиісті мемлекеттік реттеумен Қазақстандағы ішкі туризмнің катализаторына айналуы мүмкін. Дегенмен, оның дамуы әлеуметтік тәуекелдерді азайту шараларымен үйлестірілуі және жалпы тұрақты туризмді дамыту стратегиясына біріктірілуі керек. Талдау көрсеткендей, құмар ойын индустриясы Қазақстандағы ішкі туризмді дамытудың маңызды қозғаушы күшіне айналуы мүмкін. Ол экономикалық белсенділікті ынталандыра алады, жұмыс орындарын құра алады және салық түсімдерін арттыра алады. Дегенмен, оның дамуы әлеуметтік тәуекелдерді ескере отырып, үкіметтің қатаң бақылауында болуы керек. Оңтайлы шешім - құмар ойын бизнесін көпфункционалды туризм кластерлеріне біріктіруді қамтитын кешенді тәсіл. Осылайша, құмар ойын индустриясы теңгерімді және тұрақты түрде пайдаланылған жағдайда туризмді дамыту құралына айнала алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Панахова Ш.Б. Развитие туризма в Казахстане и России: сравнительный анализ // Экономика и парадигма нового времени. – 2019. – № 2 (10). [Электронный ресурс]. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-turizma-vkazahstane-i-rossii-sravnitelnyy-analiz.

2. Ниязбекова Ш.У., Курманкулова Н.Ж., Мусиров Г. Внутренний туризм как фактор развития туристической индустрии Республики Казахстан и Российской Федерации// Научный вестник: Финансы, банки, инвестиции - 2019 - № 3

3. Гатауллина С.Ю. Внутренний туризм как фактор социально-экономического развития региона (на примере Приморского края) / С.Ю. Гатауллина, И.Ю. Кушнарева // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». — 2015. — Том 7, № 6. —Режим доступа: naukovedenie.ru/PDF/39EVN615.pdf (дата обращения: 30.03.2026).

4. Имангожина, О.З. Концепция применения информационных технологий в развитии финансовой системы и туризма / О.З. Имангожина, Г.А. Мауина, А.Е.Жансагимова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2015. - № 12-5.- С. 785–788.

5. Кузьмина Г.П., Сидоров И.А. Компьютерные игры и их влияние на внутренний мир человека // Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева. – 2012. – № 2-2. – Pp. 78-84.

6. Вишневская Е.В. Влияние цифровых технологий на развитие туристского рынка // Научный результат. Технологии бизнеса и сервиса. – 2019. – Vol. 5, № 4. – Pp. 12-24.

7. Никитин А.Г. Фильмы как способ продвижения туристской дестинации // StudNet. – 2022. – Vol. 5, №6. – Pp. 7140-7147

8. Д.А. Полежаев. Воздействие кино-игровой индустрии на современный туризм// International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 12-3 (75), 2022

9. Омарова А.М., Сәрсен Д.Н. Дни туризма в Казахстане // Вестник науки. – 2019. – № 12 (21). [Электронный ресурс]. – URL: https://cyberleninka.ru/ article/n/aza-standa-y-dini-turizm

УДК 316.6

ЛУДОМАНИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ

Турдашова М.М.
Магистрант, Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
meruert_94m@mail.ru

В статье рассматривается лудомания как форма аддиктивного поведения и фактор социальной дезадаптации личности. На основе теоретического анализа и эмпирических данных выявлены ключевые поведенческие механизмы формирования зависимости, включая когнитивные искажения, влияние цифровой среды и медиаконтента. Особое внимание уделено роли онлайн-гэмблинга и продвижению азартных игр через блогеров и инфлюенсеров как фактору вовлечения молодежи. Определены основные социальные последствия, включая финансовые проблемы, разрушение социальных связей и социальную изоляцию.

Ключевые слова: *лудомания, аддикция, социальная дезадаптация, онлайн-гэмблинг.*

Мақалада лудомания тұлғаның әлеуметтік бейімсіздену факторы және аддиктивті мінез-құлықтың бір түрі ретінде қарастырылады. Теориялық талдау және эмпирикалық деректер негізінде тәуелділіктің қалыптасу механизмдері, соның ішінде когнитивтік бұрмалаулар, цифрлық орта мен медиаконтенттің әсері зерттеледі. Онлайн-гэмблингтің және блогерлер мен инфлюенсерлер арқылы жарнаманың жастарды тартудағы рөлі ерекше атап өтіледі. Әлеуметтік салдарлар ретінде қаржылық қиындықтар, әлеуметтік байланыстардың бұзылуы және оқшаулану анықталған.

Кілт сөздер: *лудомания, тәуелділік, әлеуметтік бейімсіздену, онлайн-гэмблинг.*

The article examines gambling addiction as a form of addictive behavior and a factor of social maladaptation. Based on theoretical analysis and empirical data, key behavioral mechanisms of addiction formation are identified, including cognitive distortions, the influence of the digital environment and media content. Special attention is paid to online gambling and the promotion of gambling through bloggers and influencers as a factor of youth involvement. The main social consequences are identified, including financial problems, breakdown of social ties and social isolation.

Keywords: *gambling addiction, social maladaptation, online gambling.*

До определенного момента в обществе увлечение играми объяснялось ленью, незаинтересованностью в окружающем мире и безответственным отношением к собственной жизни. Однако с развитием медицины и накоплением социологической базы стало однозначно определено, что игровая зависимость является серьезной болезнью (расстройство контроля побуждений), требующей помощи специалистов [1]. Согласно десятой редакции международной классификации болезней (МКБ), патологическая зависимость от азартных игр (лудомания) является нехимической зависимостью, наравне с пиро- и клептоманией [2]. С 2022 г., после изменения классификатора, пристрастие к азартным играм приравнивается к алкогольной и наркотической зависимостям [3]. В последние годы с развитием бесконтрольной рекламы в различных сервисах растет популярность онлайн-гемблинга. На сегодняшний день лудомания является одной из главных проблем современного общества.

Лудомания в последние годы трансформировалась из частной поведенческой проблемы в значимое социальное явление, оказывающее влияние на различные сферы общественной жизни. Развитие цифровых технологий, доступность мобильных устройств

и активное распространение онлайн-гэмблинга существенно изменили характер вовлечения населения в азартные игры.

Особую роль в данном процессе играет медиасреда, в которой азартные игры активно продвигаются через социальные сети, стриминговые платформы и блогеров. Формирование позитивного образа игровой деятельности способствует снижению критического восприятия рисков и увеличению вовлеченности, особенно среди молодежи.

В условиях Казахстана проблема лудомании приобретает дополнительную актуальность в связи с ростом числа онлайн-платформ и расширением цифровой инфраструктуры. При этом последствия игровой зависимости выходят за рамки индивидуального поведения, затрагивая социальные институты, включая семью, экономику и систему занятости.

Игровая зависимость рассматривается как форма аддиктивного поведения, связанная с устойчивым стремлением к повторяющемуся участию в азартных играх. Она характеризуется утратой контроля, доминированием игровой деятельности и нарушением социальной адаптации.

В научной литературе выделяются следующие признаки аддикции: повторяемость поведения, толерантность, утрата контроля и негативные социальные последствия. Лудомания относится к нехимическим формам зависимости и рассматривается как разновидность девиантного поведения. [4]

Формирование игровой зависимости обусловлено совокупностью факторов. К социальным относятся влияние окружения, доступность азартных игр и их распространение в массовой культуре. Психологические факторы включают импульсивность, низкую самооценку и стремление к уходу от реальности. Поведенческие факторы проявляются в закреплении игровых паттернов, увеличении ставок и повторяемости действий.

Таким образом, игровая зависимость может рассматриваться не только как индивидуальное поведенческое отклонение, но и как форма социальной девиации, отражающая изменения в структуре современного общества.

Анализ показывает, что значительная часть населения вовлечена в азартные игры, при этом формируется группа лиц с признаками зависимости. Развитие цифровых технологий способствует увеличению доступности игровых сервисов.

В научной литературе выделяются следующие ключевые признаки зависимости:

- повторяемость поведения
- толерантность
- потеря контроля
- негативные социальные последствия

Формирование лудомании обусловлено совокупностью факторов:

Социальные факторы:

- влияние окружения
- распространенность азартных игр
- реклама и медиа

Психологические факторы:

- импульсивность
- низкая самооценка
- стремление к уходу от реальности

Поведенческие факторы:

- закрепление игровых паттернов
- увеличение ставок
- повторяемость действий [5]

Рост популярности онлайн-гэмблинга обусловлен доступностью интернета, развитием мобильных технологий и активным продвижением азартных игр.

Особую роль играет реклама в социальных сетях, а также деятельность блогеров и инфлюенсеров, которые демонстрируют игровые процессы и создают иллюзию легкого заработка. Это снижает критическое восприятие риска и способствует вовлечению новых пользователей.

Ключевые факторы:

– доступность смартфонов и интернета
– развитие онлайн-платформ
– агрессивная реклама
– продвижение азартных игр через блогеров, стримеров и инфлюенсеров

Инфлюенсеры демонстрируют успешные игровые кейсы, создавая иллюзию легкого заработка и снижая критическое восприятие риска, особенно среди молодежи.

Формирование зависимости происходит поэтапно:

1. первичное вовлечение
2. положительное подкрепление
3. рост вовлеченности
4. утрата контроля

Формирование зависимости происходит поэтапно: вовлечение, положительное подкрепление, рост активности и утрата контроля.

Ключевую роль играют когнитивные искажения: иллюзия контроля, переоценка вероятности выигрыша и «ошибка игрока». [6]

Лудомания приводит к социальной дезадаптации:

– финансовые проблемы и долги
– разрушение семейных отношений
– социальная изоляция
– изменение жизненных приоритетов

Зависимые лица характеризуются длительным стажем участия в азартных играх и трудностями социальной адаптации. [7]

Таблица 1 – Социальные последствия лудомании

Группа последствий	Проявления	Влияние на личность
Финансовые	Долги, кредиты, потеря дохода	Снижение уровня жизни, стресс
Социальные	Конфликты в семье, разводы	Разрушение социальных связей
Поведенческие	Игнорирование обязанностей	Потеря контроля над поведением
Психоэмоциональные	Чувство вины, тревожность	Социальная изоляция

Представленные данные свидетельствуют о комплексном характере последствий лудомании, затрагивающих различные сферы жизни личности. Наиболее значимыми являются финансовые и социальные нарушения, которые в совокупности приводят к устойчивой социальной дезадаптации.

Цифровая среда значительно усиливает распространение игровой зависимости. Онлайн-гэмблинг обеспечивает постоянный доступ к азартным играм и снижает барьеры участия.

Таблица 2 – Факторы вовлечения в онлайн-гэмблинг

Группа факторов	Конкретные проявления	Механизм воздействия
Технологические	Смартфоны, мобильные приложения, 24/7 доступ	Упрощение участия, постоянная доступность
Социальные	Влияние окружения, популяризация игр	Нормализация азартного поведения
Медийные	Реклама, блогеры, стримеры, инфлюенсеры	Формирование иллюзии выигрыша
Психологические	Импульсивность, стремление к риску	Повышенная вовлеченность
Экономические	Иллюзия быстрого заработка	Мотивация участия

Таким образом, вовлечение в онлайн-гэмблинг обусловлено совокупностью факторов, среди которых особую роль играют цифровая среда и медиавоздействие. Наиболее значимыми являются медийные факторы, формирующие искаженное восприятие вероятности выигрыша и сниженные оценки рисков.

Инфлюенсеры и стримеры формируют у аудитории позитивное отношение к азартным играм, демонстрируя выигрыши и создавая иллюзию контролируемого риска. Использование манипулятивных стратегий способствует формированию устойчивого интереса и вовлечению молодежи.

Лудомания представляет собой комплексное социальное явление, формирующееся под влиянием индивидуальных и социальных факторов.

Цифровая среда и медиаконтент играют ключевую роль в распространении зависимости, обеспечивая доступность и формируя новые модели поведения.

Таким образом, зависимость формируется как результат взаимодействия личности, социальной среды и технологий.

Выводы

1. Лудомания является формой аддиктивного поведения и фактором социальной дезадаптации.
2. Основными факторами являются социальные, психологические и поведенческие механизмы.
3. Онлайн-среда и инфлюенсеры усиливают распространение зависимости.
4. Последствия проявляются в финансовых и социальных нарушениях.
5. Необходим комплексный подход к профилактике и регулированию.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Расстройство контроля побуждений // icd.who.int [официальный сайт]. – URL: https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/ru#826065555 (дата обращения: 20.04.2026).

2. МКБ-10 – Психические расстройства и расстройства поведения: doctorsan.ru [официальный сайт]. – URL: https://doctorsan.ru/mkb-10 (дата обращения: 20.04.2026).

3. Что такое лудомания и можно ли избавиться от игровой зависимости самому // media.halvacard.ru [официальный сайт]. – URL: https://media.halvacard.ru/life/ludomaniyaigrovaya-zavisimost-mozhno-li-izbavitsya-ot-nee-samostoyatelno-rasskazali-eksperty (дата обращения: 20.04.2026)

4. Лукашенко К.М., Хитрова А.В. Научный анализ понятия «игровая зависимость» // Евпаторийский институт социальных наук. – 2024.

5. Земляков А.М. Лудомания: ее причины и последствия // Калининградский государственный технический университет. – 2025.

6. Короленко Ц.П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития // Обозрение психиатрии и медицинской психологии. – 1991.

7. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. – М.: Городец, 2016.

ӘОЖ 342.9:351.82

МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАРСЫ ШАРАЛАР

Худайберген А.
Білімгер, Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы
khudaibergenova.07@mail.ru
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м., аға оқытушы **Утенова А.А.**
Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау қ., Қазақстан Республикасы
aigul.utenova@yu.edu.kz

Бұл жұмыс «Мемлекеттік реттеу және құқықтық қарсы шаралар» тақырыбын қарастырады. Зерттеуде мемлекет тарапынан қоғамдық қатынастарды реттеу тетіктері және құқық бұзушылықтардың алдын алу мен оларға қарсы қолданылатын құқықтық шаралардың мәні мен рөлі талданады. Мемлекеттік реттеу – қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету, әлеуметтік-экономикалық процестерді басқару және заңдылықты сақтау мақсатында жүзеге асырылатын кешенді қызмет ретінде сипатталады. Ал құқықтық қарсы шаралар құқық бұзушылықтардың алдын алу, оларды тоқтату және жауапкершілікке тарту арқылы қоғамдық тәртіпті қорғауға бағытталған. Жұмыста осы екі ұғымның өзара байланысы мен тиімді қолдану жолдары қарастырылады. Мемлекеттік реттеу – ел ішіндегі тәртіпті сақтау, экономикалық және әлеуметтік процестерді басқару үшін мемлекет тарапынан жүзеге асырылатын жүйелі әрекеттер жиынтығы. Сонымен қатар жұмыста құқықтық қарсы шаралардың түрлері мен олардың қоғамдағы заң бұзушылықтардың алдын алудағы маңызы түсіндіріледі. Құқықтық қарсы шаралар азаматтардың құқықтарын қорғауға, заңдылықты қамтамасыз етуге және құқық бұзушылықтарды болдырмауға бағытталған. Зерттеу барысында мемлекеттік реттеу мен құқықтық шаралардың өзара байланысы және олардың тиімділігі қарастырылады.

Зерттеу мақсаты: Мемлекеттік реттеу жүйесінің мәнін ашу және құқықтық қарсы шаралардың қоғамдағы құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудегі рөлін анықтау, сондай-ақ олардың өзара байланысы мен тиімділігін талдау.

Кілт сөздер: *мемлекеттік реттеу, құқықтық қарсы шаралар, құқықтық жүйе, заңдылық, құқық бұзушылық, қоғамдық тәртіп, мемлекеттік басқару, құқық қорғау, құқықтық жауапкершілік, әлеуметтік реттеу, құқықтық нормалар, мемлекеттік саясат, құқықтық механизмдер, қоғам қауіпсіздігі.*

Данная работа рассматривает тему «Государственное регулирование и правовые меры противодействия». В исследовании анализируются механизмы регулирования общественных отношений со стороны государства, а также сущность и роль правовых мер, применяемых для предупреждения правонарушений и борьбы с ними. Государственное регулирование характеризуется как комплексная деятельность, направленная на обеспечение стабильности в обществе, управление социально-экономическими процессами и соблюдение законности. Правовые меры противодействия направлены на защиту общественного порядка посредством предупреждения, пресечения правонарушений и привлечения к юридической ответственности. В работе рассматриваются взаимосвязь данных понятий и пути их эффективного применения.

Государственное регулирование представляет собой совокупность системных действий государства, направленных на поддержание порядка внутри страны, управление экономическими и социальными процессами. Кроме того, в работе раскрываются виды правовых мер противодействия и их значение в предупреждении правонарушений в обществе.

Правовые меры противодействия ориентированы на защиту прав граждан, обеспечение законности и предотвращение противоправных деяний. В ходе исследования анализируются взаимосвязь государственного регулирования и правовых мер, а также их эффективность.

Цель исследования: раскрыть сущность системы государственного регулирования и определить роль правовых мер противодействия в обеспечении правопорядка в обществе, а также проанализировать их взаимосвязь и эффективность.

Ключевые слова: *государственное регулирование, правовые меры противодействия, правовая система, законность, правонарушение, общественный порядок, государственное управление, правоохранительная деятельность, юридическая ответственность, социальное регулирование, правовые нормы, государственная политика, правовые механизмы, безопасность общества.*

This paper examines the topic of "State Regulation and Legal Countermeasures." The study analyzes the mechanisms of state regulation of social relations, as well as the essence and role of legal measures used to prevent and combat offenses. State regulation is characterized as a comprehensive activity aimed at ensuring social stability, managing socio-economic processes, and maintaining legality. Legal countermeasures are intended to protect public order through the prevention and suppression of offenses and the imposition of legal liability. The paper considers the interrelation of these two concepts and the ways of their effective implementation.

State regulation is defined as a set of systematic actions carried out by the state in order to maintain internal order and manage economic and social processes. In addition, the study explains the types of legal countermeasures and their significance in preventing violations within society. Legal countermeasures are aimed at protecting citizens' rights, ensuring legality, and preventing unlawful acts. The research also examines the relationship between state regulation and legal measures, as well as their effectiveness.

Research objective: to reveal the essence of the state regulation system and determine the role of legal countermeasures in ensuring public legal order, as well as to analyze their interrelation and effectiveness.

Keywords: *state regulation, legal countermeasures, legal system, legality, offense, public order, public administration, law enforcement, legal liability, social regulation, legal norms, state policy, legal mechanisms, public security.*

Қазіргі қоғамда мемлекет пен құқықтың рөлі ерекше маңызды болып табылады. Қоғам дамыған сайын әлеуметтік қатынастар күрделеніп, оларды реттеудің тиімді тетіктерін қолдану қажеттілігі арта түседі. Осы тұрғыда мемлекеттік реттеу – елдегі экономикалық, әлеуметтік және саяси процестерді жүйелі түрде басқаруға бағытталған негізгі құралдардың бірі болып саналады. Мемлекет өз функцияларын жүзеге асыру арқылы қоғамдағы тұрақтылықты сақтап, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын қамтамасыз етеді. Мемлекеттік реттеу тек басқару қызметімен шектелмей, құқықтық нормалар арқылы қоғамдық қатынастарды реттеуді де қамтиды. Бұл процесс заңдардың орындалуын бақылау, қоғамдағы тәртіпті сақтау және құқық бұзушылықтардың алдын алу сияқты маңызды міндеттерді жүзеге асырумен байланысты. Сондықтан құқықтық реттеу мемлекеттің тиімді жұмыс істеуінің негізгі шарттарының бірі болып табылады. Сонымен қатар, қоғамда әртүрлі құқық бұзушылықтар мен заңға қайшы әрекеттер орын алуы мүмкін. Осындай жағдайларда мемлекет тарапынан құқықтық қарсы шаралар қолданылады. Бұл шаралар құқық бұзушылықтардың алдын алуға, оларды тоқтатуға және кінәлі тұлғаларды заң алдында жауапқа тартуға бағытталған. Құқықтық қарсы шаралар қоғамдағы әділеттілікті қамтамасыз етіп, азаматтардың құқықтық санасын арттыруға ықпал етеді. Мемлекеттік реттеу мен құқықтық қарсы шаралар бір-бірімен тығыз байланысты ұғымдар болып табылады. Олар қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз етудің, құқықтық тәртіпті сақтаудың және мемлекеттік саясатты тиімді жүзеге асырудың негізгі негізі ретінде қарастырылады. Осыған байланысты бұл тақырыпты зерттеу қазіргі заман талабына

сай өзекті болып табылады. Осы зерттеу жұмысында мемлекеттік реттеу жүйесінің мазмұны мен оның қоғамдағы рөлі, сондай-ақ құқықтық қарсы шаралардың түрлері мен маңызы жан-жақты қарастырылады. Қазіргі заманғы қоғамда мемлекет пен құқық жүйесі қоғамдық өмірдің барлық салаларына тікелей әсер ететін маңызды құралдардың бірі болып табылады. Әрбір мемлекеттің тұрақты дамуы, әлеуметтік-экономикалық жағдайының жақсаруы және азаматтардың құқықтарының қорғалуы тиімді мемлекеттік реттеу жүйесіне байланысты. Мемлекеттік реттеу – бұл тек басқару механизмі ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы тәртіпті, заңдылықты және әділеттілікті қамтамасыз ететін кешенді қызмет. Мемлекет өз қызметін жүзеге асыру барысында түрлі нормативтікқұқықтық актілерге сүйенеді және сол арқылы қоғамдық қатынастарды реттейді. Бұл реттеу қоғамдағы әртүрлі салаларды қамтиды: экономика, білім, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау және т.б. Мемлекеттік реттеудің негізгі мақсаты – қоғамда тұрақтылық орнатып, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау. Алайда қоғамда әрдайым құқық бұзушылықтар мен заңға қайшы әрекеттер орын алуы мүмкін. Осындай жағдайларда мемлекет арнайы құқықтық қарсы шараларды қолданады. Бұл шаралар құқық бұзушылықтың алдын алуға, оны болдырмауға және заң бұзған тұлғаларға қатысты жауапкершілік шараларын қолдануға бағытталады. Құқықтық қарсы шаралар қоғамдағы тәртіпті нығайтып, құқықтық мәдениетті арттыруға ықпал етеді. Мемлекеттік реттеу мен құқықтық қарсы шаралар өзара тығыз байланысты. Біріншісі қоғамды жалпы басқару мен бағыттауға қызмет етсе, екіншісі сол тәртіптің бұзылмауын қамтамасыз етеді. Осы екі бағыттың үйлесімді жұмыс істеуі мемлекеттің тиімді дамуының негізгі кепілі болып табылады. Сондықтан бұл тақырыпты зерттеу қазіргі кезеңде ерекше өзекті болып саналады, себебі ол мемлекет қызметінің тиімділігін арттыру жолдарын және құқықтық жүйенің қоғамдағы орнын терең түсінуге мүмкіндік береді.

Құқықтық қарсы шаралар түсінігі: Құқықтық қарсы шаралар – бұл мемлекет тарапынан құқық бұзушылықтардың алдын алу, оларды болдырмау, тоқтату және жасалған заңға қайшы әрекеттер үшін жауапкершілік қолдану мақсатында жүзеге асырылатын құқықтық ықпал ету тәсілдерінің жиынтығы. Бұл шаралар қоғамдағы заңдылық пен құқықтық тәртіпті сақтауға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған. Құқықтық қарсы шаралар тек жазалау қызметін ғана атқармайды, сонымен қатар тәрбиелік және алдын алу (профилактикалық) функцияны да орындайды. Яғни олар адамдардың құқықтық санасын арттырып, заң бұзушылыққа жол бермеуге ықпал етеді. Мұндай шараларға әкімшілік, қылмыстық, тәртіптік және азаматтық-құқықтық жауапкершілік түрлері, сондай-ақ ескерту, айыппұл салу, құқықтан айыру сияқты түрлі құқықтық ықпал ету әдістері жатады. Олардың барлығы заң шеңберінде жүзеге асырылады және қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз етуге қызмет етеді.

Құқықтық қарсы шаралар – құқық бұзушылықтардың алдын алу және жауапкершілікке тарту үшін қолданылатын тәсілдер. Олардың негізгі түрлері:

1. Қылмыстық шаралар – ауыр құқық бұзушылықтар үшін қолданылады (бас бостандығынан айыру, айыппұл).

2. Әкімшілік шаралар – ұсақ құқық бұзушылықтар үшін (айыппұл, ескерту).
3.Тәртіптік шаралар – жұмыс немесе қызмет тәртібін бұзғанда (сөгіс, жұмыстан шығару).

4. Азаматтық құқықтық шаралар – мүліктік зиян келтіргенде (залалды өтеу, айыппұл).

5. Алдын алу шаралары – құқық бұзушылықтың алдын алу үшін (ескерту, бақылау).

Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты:Бұл зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – мемлекеттік реттеу жүйесінің мазмұнын жан-жақты қарастыру және оның қоғамдағы қоғамдық қатынастарды басқару мен дамытудағы рөлін терең талдау болып табылады. Сонымен қатар құқықтық қарсы шаралардың мәнін, құрылымын және олардың құқық бұзушылықтардың алдын алу, қоғамдық тәртіпті сақтау және заңдылықты қамтамасыз етудегі маңызын анықтау көзделеді. Зерттеу барысында мемлекет тарапынан жүзеге асырылатын реттеу тетіктерінің түрлері, олардың әлеуметтік, экономикалық және құқықтық салаларға әсері қарастырылады. Мемлекеттік реттеу мен құқықтық ықпал ету

құралдарының өзара байланысын ашу арқылы олардың қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз етудегі орны көрсетіледі. Сонымен бірге, құқықтық қарсы шаралардың тиімділігін арттыру жолдарын айқындау, олардың құқық бұзушылықтарды болдырмаудағы практикалық маңызын талдау және қазіргі заман талаптарына сай жетілдіру бағыттарын ұсыну да осы зерттеудің маңызды мақсаттарының бірі болып табылады.Жалпы алғанда, бұл жұмыс мемлекеттік реттеу мен құқықтық қарсы шаралардың біртұтас жүйе ретінде әрекет етуін түсіндіруге және олардың қоғамдағы құқықтық тәртіп пен тұрақтылықты қамтамасыз етудегі рөлін ғылыми тұрғыдан негіздеуге бағытталған.

Қортынды

Қорытындылай келе, мемлекеттік реттеу қазіргі қоғамның барлық салаларының тұрақты және тиімді дамуын қамтамасыз ететін негізгі басқару тетігі болып табылады. Ол мемлекет тарапынан жүзеге асырылатын жоспарлау, бақылау және ұйымдастыру қызметтері арқылы әлеуметтік, экономикалық және құқықтық қатынастарды жүйелеуге бағытталады. Мемлекеттік реттеудің басты мақсаты – қоғамдағы тұрақтылықты сақтау, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау және жалпы мемлекеттік саясаттың тиімді жүзеге асуын қамтамасыз ету. Мемлекет осы реттеу жүйесі арқылы қоғамдық процестерге ықпал етіп, түрлі салалардағы тәртіпті қалыптастырады. Соның ішінде заңдардың орындалуын бақылау, әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету және қоғамдағы теңдікті сақтау маңызды орын алады. Демек, мемлекеттік реттеу – тек басқару құралы ғана емес, сонымен қатар қоғамның дамуын бағыттайтын күрделі жүйе. Ал құқықтық қарсы шаралар мемлекеттік реттеудің ажырамас бөлігі ретінде ерекше маңызға ие. Олар құқық бұзушылықтардың алдын алу, оларды тоқтату және жасалған заңсыз әрекеттер үшін жауапкершілік қолдану арқылы қоғамдық тәртіпті қорғауға бағытталған. Бұл шаралар тек жазалау функциясын ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік және алдын алу қызметін де атқарады. Яғни, олар азаматтардың құқықтық санасын арттырып, заңға бағыну мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Мемлекеттік реттеу мен құқықтық қарсы шаралардың өзара байланысы қоғамдағы заңдылық пен тәртіптің сақталуын қамтамасыз ететін маңызды жүйені құрайды. Егер мемлекеттік реттеу қоғамды жалпы бағыттап, басқарса, құқықтық қарсы шаралар сол тәртіптің бұзылмауын қадағалап, қажет болған жағдайда тиісті ықпал етеді. Осы екі тетік бір-бірімен тығыз байланыста жұмыс істегенде ғана қоғамда тұрақтылық пен әділеттілік орнайды. Сондықтан бұл екі ұғымды кешенді түрде қарастыру олардың қоғамдағы рөлін терең түсінуге мүмкіндік береді. Мемлекеттік реттеу мен құқықтық қарсы шаралардың тиімді үйлесімі – құқықтық мемлекеттің дамуының, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуының және жалпы қоғамдық қауіпсіздіктің негізгі кепілі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана, 1995 ж. (өзгерістер мен толықтыруларымен).

2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Астана, 2014 ж.

3. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі. – Астана, 2014 ж.

4. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы және Ерекше бөлім). – Алматы, 1994–1999 жж.

5. Мемлекет және құқық теориясы: Оқу құралы. – Алматы: Нұр-пресс, 2018 ж.

6. Сапарғалиев Ғ. С. Мемлекет және құқық негіздері. – Алматы: Жеті жарғы, 2017 ж.

7. Баймұханова С. Б. Құқық негіздері. – Алматы: Экономика, 2019 ж.

8. Нұрмашев Б. А. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. – Алматы, 2020 ж.

9. Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесі туралы ғылыми мақалалар жинағы. – Астана, 2021 ж.

10. Интернет ресурстары: www.adilet.zan.kz (заңнамалық база)

ӘОЖ 343.95: 316.624

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰМАР ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Шарипов А.А.
Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
adirrr123@bk.ru

Конысбекова М.Р.
З.ғ.м., оқытушы-дәріскер, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
makpal_konysbekova@mail.ru

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында құмар ойындарға тәуелділікті құқықтық реттеу мәселелері қарастырылады. Құмар ойындарға тәуелділіктің әлеуметтік-құқықтық табиғаты, оның қоғамға тигізетін кері әсері және мемлекеттік реттеудің рөлі талданады. Сонымен қатар, қолданыстағы заңнамаға шолу жасалып, оны жетілдіру жолдары ұсынылады. Автор құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алу және оны шектеу тетіктерін құқықтық тұрғыдан негіздейді.

Кілт сөздер: *құмар ойындар, тәуелділік, құқықтық реттеу, заңнама, алдын алу, мемлекеттік саясат, әлеуметтік мәселе.*

В данной статье рассматриваются вопросы правового регулирования зависимости от азартных игр в Республике Казахстан. Анализируется социально-правовая природа игорной зависимости, её негативное влияние на общество, а также роль государственного регулирования. Проводится обзор действующего законодательства и предлагаются пути его совершенствования. Автор обосновывает правовые механизмы профилактики и ограничения игровой зависимости.

Ключевые слова: *азартные игры, зависимость, правовое регулирование, законодательство, профилактика, государственная политика, социальная проблема.*

This article examines the legal regulation of gambling addiction in the Republic of Kazakhstan. It analyzes the socio-legal nature of gambling addiction, its negative impact on society, and the role of state regulation. The study reviews the current legislation and proposes ways to improve it. The author substantiates legal mechanisms for the prevention and limitation of gambling addiction.

Keywords: *gambling, addiction, legal regulation, legislation, prevention, public policy, social issue.*

Қазіргі кезеңде құмар ойындарға тәуелділік (лудомания) Қазақстан Республикасында әлеуметтік, экономикалық және құқықтық сипаттағы өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Ақпараттық технологиялардың дамуы мен онлайн платформалардың кең таралуы құмар ойындардың қолжетімділігін айтарлықтай арттырып, халықтың әртүрлі әлеуметтік топтары арасында тәуелділік қаупін күшейтуде. Бұл жағдай мемлекет тарапынан тиімді құқықтық реттеу тетіктерін қалыптастыру қажеттілігін туындатады.

Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінде адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең жоғары құндылық ретінде танылатыны Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген. Осыған сәйкес, мемлекет азаматтардың денсаулығын қорғауға, әлеуметтік әл-ауқатын қамтамасыз етуге және қоғамдық қауіпсіздікті сақтауға міндетті. Құмар ойындарға тәуелділік аталған конституциялық құндылықтарға тікелей қауіп төндіретін фактор ретінде қарастырылуы тиіс.

Құмар ойындар саласындағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу негізінен Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңы [1] арқылы жүзеге асырылады. Аталған заң ойын бизнесін ұйымдастырудың құқықтық негіздерін айқындай отырып, оның қызметін лицензиялау, бақылау және шектеу механизмдерін белгілейді. Сонымен қатар, заңнамада ойын мекемелерін орналастыруға қатысты аумақтық шектеулер, кәмелетке толмағандардың қатысуына тыйым салу және жарнаманы реттеу сияқты нормалар көзделген.

Сонымен бірге, құмар ойындарға байланысты құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік шаралары Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі [2] және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі [3] нормаларымен реттеледі. Атап айтқанда, заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру, лицензиясыз қызмет жүргізу немесе белгіленген талаптарды бұзу әкімшілік және қылмыстық жауаптылыққа әкеледі. Бұл нормалар мемлекет тарапынан ойын бизнесін бақылаудың маңызды құралдары болып табылады.

Құмар ойындарға тәуелділіктің құқықтық аспектісі тек ойын бизнесін реттеумен шектелмейді. Ол сондай-ақ қоғамдық денсаулық мәселесі ретінде қарастырылады. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі [4] нормалары ерекше маңызға ие, өйткені тәуелділік психикалық және мінез-құлықтық бұзылыс ретінде медициналық және әлеуметтік көмекті қажет етеді.

Алайда қолданыстағы құқықтық реттеу жүйесіне қарамастан, құмар ойындарға тәуелділіктің деңгейі төмендемей отыр. Әсіресе онлайн құмар ойындардың кең таралуы, заңсыз ойын қызметінің сақталуы және алдын алу шараларының жеткіліксіздігі құқықтық саясаттың тиімділігін қайта қарастыруды талап етеді.

Құмар ойындарға тәуелділікті құқықтық реттеу мәселесін талдау Қазақстан Республикасында қалыптасқан құқықтық тетіктердің жеткіліктілігі мен тиімділігіне сыни көзқараспен қарауды талап етеді. Қолданыстағы заңнамалық база белгілі бір деңгейде ойын бизнесін ұйымдастыруды реттеп, оның теріс салдарын шектеуге бағытталғанымен, қазіргі әлеуметтік-экономикалық және цифрлық жағдайларда бұл нормалардың тиімділігі әрдайым бірдей жоғары емес.

Қазақстандық көрнекті заңгер-ғалым, мемлекет және құқық теориясы саласының маманы, заң ғылымдарының докторы, профессор С.А. Сартаев әлеуметтік тәуекелдерді құқық арқылы басқару қажеттігін атап өтеді. Оның пікірінше, лудоманияны тек қылмыстық-құқықтық санкциялар арқылы емес, әлеуметтік профилактика арқылы шешу тиімді [5, 67б.]. С.А. Сартаевтың пікірі лудомания мәселесін шешуде репрессивтік тәсілден гөрі, кешенді әлеуметтік-құқықтық профилактика жүйесіне басымдық беру қажеттігін ғылыми тұрғыдан негіздейді. Бұл ұстаным қазіргі құқықтық саясат үшін де өзекті болып табылады, себебі ол құқықты тек санкция құралы емес, қоғамды тұрақтандыру механизмі ретінде қарастырады.

Заң ғылымдарының докторы, профессор М.Т. Баймаханов құқық пен қоғамның өзара байланысын зерттей отырып, құқықтық нормалардың тиімділігі олардың әлеуметтік қабылдануына тәуелді екенін көрсетеді [6, 85б.]. Оның көзқарасы бойынша, құмар ойындарға тәуелділікке қарсы күресте құқықтық тыйымдармен қатар қоғамдық санаға әсер ету маңызды.

Осы тұрғыдан алғанда, құмар ойындарға тәуелділікке қарсы құқықтық шаралар да тек тыйым салу сипатында емес, қоғамның құқықтық мәдениетімен үйлесуі тиіс. Яғни, лудоманияға қарсы нормалардың тиімділігі олардың әлеуметтік қабылдану деңгейіне, қоғамдағы құқықтық сананың дамуына және азаматтардың жауапкершілік түсінігіне тікелей тәуелді.

Е.Б. Каппаров қаржылық құқық саласында тәуелділік экономикалық тұрақсыздық тудыратын фактор екенін атап өтеді [7, 52б.]. Ол қаржылық мониторингті күшейтуді және ойын операцияларын қатаң бақылауды ұсынады. Оның ғылыми ұстанымы бойынша, құмар ойындарға тәуелділік (лудомания) тек әлеуметтік-психологиялық құбылыс емес, сонымен бірге қаржылық-құқықтық тәуекел факторы болып табылады. Себебі мұндай тәуелділік

азаматтардың жеке бюджетінің бұзылуына, шамадан тыс қарыз алуға, кредиттік міндеттемелердің орындалмауына және жалпы қаржылық тұрақсыздыққа әкеледі.

Қазақстандық белгілі заңгер-ғалым, заң ғылымдарының докторы, профессор, қылмыстық құқық саласының ірі мамандарының бірі А.Н. Ағыбаев қылмыстық құқық саласында заңсыз ойын бизнесі көбінесе ұйымдасқан қылмыспен байланысты екенін көрсетеді [8, 94б.]. Оның пікірінше, жауапкершілікті күшейту және алдын алу шараларын дамыту қажет. Осыған байланысты ол қылмыстық заңнаманың тек жазалау функциясын емес, сонымен қатар алдын алу және ұйымдасқан қылмыспен күресу функциясын күшейту қажеттігін атап өтеді. Бұл тұрғыда заңсыз ойын бизнесіне қарсы күресте қылмыстық-құқықтық тетіктерді тиімді қолдану және жауапкершілікті қатаңдату маңызды орын алады.

Ең алдымен, құмар ойындарды құқықтық реттеудің негізгі өзегі болып табылатын Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңы нормаларына назар аудару қажет. Бұл заң ойын бизнесін лицензиялау, орналастыру және бақылау тетіктерін нақты белгілегенімен, оның бастапқы қабылданған кезеңі мен қазіргі цифрлық орта арасындағы айырмашылық айқын байқалады. Заң негізінен дәстүрлі (офлайн) ойын мекемелерін реттеуге бағытталған, ал бүгінгі күні құмар ойындардың басым бөлігі онлайн форматқа көшкен. Осыған байланысты құқықтық реттеу мен нақты қоғамдық қатынастар арасында белгілі бір алшақтық туындап отыр.

Сондай-ақ, ойын бизнесін арнайы аумақтарда шектеу (географиялық локализация) шарасы белгілі бір дәрежеде тиімді болғанымен, онлайн платформалардың дамуы бұл шектеудің практикалық маңызын әлсіретті. Яғни, азаматтар физикалық түрде арнайы аймақтарға бармай-ақ, интернет арқылы құмар ойындарға еркін қатыса алады. Бұл жағдай құқықтық нормалардың формалды сақталуы мен олардың нақты нәтижелілігі арасындағы айырмашылықты көрсетеді.

Құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік мәселесіне келсек, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі нормалары заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыруға, лицензиясыз қызметке және басқа да құқық бұзушылықтарға санкциялар белгілейді. Алайда құқық қолдану тәжірибесі көрсеткендей, әкімшілік айыппұлдар кей жағдайда жеткілікті тежеуші әсер етпейді, ал қылмыстық жауапкершілік шаралары көбінесе постфактум сипатта қолданылады. Яғни, құқық бұзушылық орын алғаннан кейін ғана әрекет етіледі, ал алдын алу механизмі әлсіз күйінде қалып отыр.

Құмар ойындарға тәуелділікті қоғамдық денсаулық мәселесі ретінде қарастыру да ерекше маңызға ие. Бұл тұрғыда Қазақстан Республикасының Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі аясында тәуелділікті психикалық және мінез-құлықтық бұзылыс ретінде тану қажеттілігі туындайды. Алайда практикада лудоманияға шалдыққан тұлғаларға жүйелі медициналық және психологиялық көмек көрсету тетіктері жеткілікті деңгейде дамымаған. Бұл құқықтық нормалар мен олардың іске асырылуы арасындағы тағы бір алшақтықты көрсетеді.

Тағы ерекше назар аударуды қажет ететін мәселенің бірі – өзін-өзі шектеу институтының тиімділігі. Теориялық тұрғыдан бұл механизм азаматтардың өз мінез-құлқын бақылауына мүмкіндік беретін прогрессивті құрал болып табылады. Алайда оның тиімділігі бірнеше факторларға байланысты: барлық ойын операторларының бірыңғай жүйеге қосылуы, деректердің өзектілігі және бақылау тетіктерінің автоматтандырылуы. Қазіргі жағдайда бұл институт толыққанды іске асырылды деп айту қиын.

Қаржылық мониторинг саласындағы реттеу де жетілдіруді қажет етеді. Құмар ойындарға жұмсалатын қаражаттың көлемі мен олардың қайнар көздерін бақылау жеткіліксіз деңгейде жүзеге асырылуда. Бұл өз кезегінде азаматтардың шамадан тыс қарызға батуына және әлеуметтік тәуекелдердің артуына әкеледі. Сондықтан қаржы институттары мен ойын операторлары арасындағы өзара іс-қимылды құқықтық тұрғыдан нақтылау қажеттілігі туындайды.

Жарнаманы құқықтық реттеу мәселесі де талқылауды талап етеді. Қазіргі таңда құмар ойындардың жарнамасы әртүрлі форматта, соның ішінде әлеуметтік желілер мен цифрлық платформалар арқылы кеңінен таралуда. Бұл, әсіресе, жастар мен әлеуметтік осал топтарға әсер етеді. Қолданыстағы шектеулерге қарамастан, жасырын және жанама жарнама түрлері әлі де кең таралған. Демек, жарнаманы реттеу саласында құқықтық нормаларды нақтылау және бақылау тетіктерін күшейту қажет.

Халықаралық тәжірибемен салыстыру көрсеткендей, көптеген мемлекеттер құмар ойындарға тәуелділікті реттеуде кешенді тәсілді қолданады. Бұл тәсіл құқықтық шектеулерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, медициналық және цифрлық құралдарды біріктіреді. Қазақстанда да осындай интеграцияланған модельді қалыптастыру қажеттілігі айқын байқалады.

Жалпы алғанда, жүргізілген талдау Қазақстан Республикасында құмар ойындарға тәуелділікті құқықтық реттеу жүйесі қалыптасқанын, алайда оның тиімділігі бірқатар объективті және субъективті факторларға байланысты шектелетінін көрсетеді. Негізгі мәселе – құқықтық нормалардың мазмұнында емес, олардың қазіргі заман талаптарына бейімделу деңгейінде және іске асырылу тиімділігінде.

Осыған орай, құқықтық реттеуді одан әрі жетілдіру цифрлық трансформация жағдайында жаңа тәсілдерді енгізуді, алдын алу шараларын күшейтуді және құқық қолдану практикасын жетілдіруді талап етеді.

Қазақстан Республикасында құмар ойындарға тәуелділікті құқықтық реттеу жүйесінің қалыптасқанын, алайда оның қазіргі заман талаптарына толық жауап бере алмай отыр. Қолданыстағы заңнамалық база, атап айтқанда Қазақстан Республикасының «Ойын бизнесі туралы» Заңы, ойын бизнесін ұйымдастырудың құқықтық негіздерін айқындап, мемлекеттік бақылау тетіктерін белгілейді. Сонымен қатар, құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік шаралары Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі арқылы реттеледі.

Дегенмен, цифрлық технологиялардың дамуы, онлайн құмар ойындардың кең таралуы және әлеуметтік тәуекелдердің артуы қолданыстағы құқықтық реттеудің тиімділігін қайта қарауды талап етеді. Құмар ойындарға тәуелділік тек құқық бұзушылық мәселесі ғана емес, сонымен қатар қоғамдық денсаулық пен әлеуметтік қауіпсіздікке әсер ететін кешенді құбылыс болып табылады. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі аясында тәуелділікті медициналық және психологиялық проблема ретінде қарастырудың маңызы зор.

Жалпы алғанда, Қазақстан Республикасында құмар ойындарға тәуелділікті құқықтық реттеу жүйесі үш негізгі бағыт бойынша дамуы тиіс: алдын алу, бақылау және оңалту. Бұл бағыттардың әрқайсысы өзара тығыз байланысты және кешенді түрде жүзеге асырылған жағдайда ғана тиімді нәтиже береді.

Осыған байланысты келесі ғылыми негізделген ұсыныстарды тұжырымдауға болады:

Біріншіден, құқықтық реттеудің цифрлық құрамдасын күшейту қажет. Онлайн құмар ойындардың кең таралуын ескере отырып, бірыңғай ұлттық цифрлық бақылау жүйесін енгізу маңызды. Бұл жүйе ойыншыларды сәйкестендіруді, олардың қаржылық операцияларын бақылауды және тәуекел деңгейін автоматты түрде анықтауды қамтамасыз етуі тиіс. Мұндай тәсіл құқықтық нормалардың формалды орындалуын емес, нақты тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Екіншіден, өзін-өзі шектеу институтын жетілдіру қажет. Азаматтардың ерікті түрде құмар ойындарға қатысудан бас тарту мүмкіндігін кеңейту олардың құқықтарын қорғаудың маңызды элементі болып табылады. Осы мақсатта бірыңғай ұлттық реестрді толық іске қосу, барлық лицензияланған операторларды оған міндетті түрде қосу және бақылау тетіктерін автоматтандыру қажет.

Үшіншіден, қаржылық мониторинг жүйесін күшейту ұсынылады. Құмар ойындарға байланысты қаржылық операцияларды бақылау арқылы азаматтардың шамадан тыс

қарызға батуын болдырмауға болады. Бұл ретте банктер мен төлем жүйелерінің қатысуымен кешенді бақылау механизмдерін қалыптастыру қажет.

Төртіншіден, жарнаманы құқықтық реттеуді қатаңдату қажет. Құмар ойындардың агрессивті жарнамасы, әсіресе цифрлық ортада, тәуелділіктің таралуына тікелей әсер етеді. Сондықтан жарнаманы шектеу немесе толық тыйым салу, сондай-ақ жасырын жарнамаға қарсы бақылауды күшейту маңызды.

Бесіншіден, оңалту және профилактика жүйесін дамыту қажет. Құмар ойындарға тәуелділік медициналық және әлеуметтік көмек көрсетуді талап ететін жағдай болғандықтан, арнайы оңалту орталықтарын дамыту, психологиялық көмек көрсету қызметтерін жетілдіру және халық арасында ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет.

Алтыншыдан, халықаралық ынтымақтастықты кеңейту маңызды. Онлайн құмар ойындардың трансшекаралық сипаты ұлттық деңгейдегі шаралардың тиімділігін шектейді. Сондықтан шетелдік реттеуші органдармен өзара іс-қимылды күшейту және халықаралық құқықтық тетіктерді пайдалану қажет.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасында құмар ойындарға тәуелділікті құқықтық реттеу жүйесін жетілдіру кешенді және жүйелі тәсілді талап етеді. Құқықтық нормаларды жаңғырту, олардың орындалуын тиімді қамтамасыз ету және әлеуметтік-экономикалық факторларды ескеру арқылы ғана лудомания деңгейін төмендетуге және қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз етуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы № 219 Заңы [электронды ресурс]. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000219_ (қаралу уақыты 22.03.2026).

2. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V ҚРЗ [электронды ресурс]. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235 (қаралу уақыты 22.03.2026).

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ [электронды ресурс] https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226 (қаралу уақыты 22.03.2026).

4. Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі Қазақстан Республикасының Заңы [электронды ресурс]. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360; (қаралу уақыты 22.03.2026).

5. Сартаев С.А. Құқықтық мемлекет және конституциялық құрылым мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті баспасы, 2003. – 312 б.

6. Баймаханов М.Т.Құқық социологиясы: теория және тәжірибе. – Алматы: Жеті жарғы, 2010. – 280 б.

7. Каппаров Е.Б. Қаржылық құқық негіздері және мемлекеттік қаржы бақылауы. – Алматы: LEM баспасы, 2015. – 344 б.

8. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлім. – Алматы: Жеті жарғы, 2019. – 520 б.

ӘОЖ 316.624

ЛУДОМАНИЯҒА ТӘУЕЛДІЛІК: ФАКТОРЛАРЫ, САЛДАРЫ ЖӘНЕ КҮРЕСУ БАҒЫТТАРЫ

Шомшекова Б.К.
Э.ғ.к., қауымдастырлған профессор (доцент), І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
bshomshekova@mail.ru

Мақалада қоғамның салауатты өмір сүруіне қауіп төндіретін лудоманияға тәуелділікке апаратын факторлар мен оның жаңа түрлерінің үйлесуі әлеуметтік-экономикалық өмірге және жеке адамға, оның отбасына тигізетін кері ықпалы қарастырылған. Елімізде лудоманияның өршу себептеріне тұрақты жұмыстың болмауы, халықтың кейбір топтарының табысының төмендігі, психикалық денсаулық проблемалары, стресс, депрессиямен бірге құмар ойындарды жарнамалайтын букмекерлік канторлар мен казинолардың агрессивті маркетингтік науқаны, бұл қасіреттің кең таралу жағдайлары және оның салдары зерделенген. Лудоманиямен күресуде заңнамалық және реттеуші әрекеттермен қатар әлеуметтік бағдарламалар мен профилактикалық жұмыстармен бірге, құмар ойыннан зардап шегетіндерге қажетті көмек пен қолдау көрсете отырып, оңалту бағдарламаларын енгізу арқылы күресудің тиімді бағыттары белгіленген.

***Кілт сөздер**: лудомония, тәуелділік, құмар ойын, казино, букмекерлік кеңсе, ойын автоматтары*

В статье рассматривается сочетание факторов, ведущих к зависимости от лудомонии, угрожающих здоровому образу жизни общества, и ее новых видов негативного влияния на социально-экономическую жизнь и личность на ее семью. Изучены причины обострения лудомании в стране: отсутствие стабильной работы, низкие доходы некоторых групп населения, проблемы с психическим здоровьем, агрессивная маркетинговая кампания букмекерских контор и казино, рекламирующих азартные игры вместе со стрессом, депрессией, случаи широкого распространения этой трагедии и ее последствия. Наряду с законодательными и регулирующими действиями в борьбе с лудоманией, а также социальными программами и профилактической работой, внедрение программ реабилитации с оказанием необходимой помощи и поддержки тем, кто страдает лудоманией, устанавливает эффективные направления для борьбы с ней.

***Ключевые слова:** лудомония, зависимость, азартные игры, казино, букмекерская контора, игровые автоматы*

The article considers a combination of factors leading to dependence on ludomonia, which threaten a healthy lifestyle of society, and its new types of negative impact on socio-economic life and a person's family. The reasons for the aggravation of ludomania in the country have been studied: lack of stable work, low incomes of some groups of the population, mental health problems, aggressive marketing campaign of betting shops and casinos advertising gambling along with stress, depression, cases of widespread occurrence of this tragedy and its consequences. Along with legislative and regulatory actions to combat ludomania, as well as social programs and preventive work, the introduction of rehabilitation programs to provide necessary assistance and support to those who suffer from ludomania establishes effective ways to combat it.

***Keywords:** ludomonia, addiction, gambling, casino, bookmaker, slot machine*

Салауатты қоғамның өмір сүруіне және қалыпты жұмыс істеуіне үлкен қауіп төндіретін қасіреттің бірі - құмар ойындарға тәуелділік. Құмар ойындарға патологиялық тәуелділік (лудомания) [1] 2022 жылдан бастап, алкоголь мен есірткіге тәуелділік[2] қатарына теңестірілген.

Лудомания көптеген әлем елдеріндегі өткір мәселелерінің бірі болып табылады. Бүгінде лудомания ауруын қоздыратын басты факторлар қатарына [3]:

* генетикалық бейімділік (тәуелділікке биологиялық бейімділіктің болуы);

* әлеуметтік фактор (қоршаған ортаның, жарнаманың және басқа да биліктің әсері);

* психологиялық аспект (импульсивтілікке бейімділік, мазасыздық және өзін-өзі бағалаудың төмен болуы).

Қазіргі уақытта құмар ойындардың өршуі, оның жаңа түрлерін тудырып отыр, олар:

1. Невротикалық құмар ойындар. Бұл жағдайда құмар ойындар - ішкі мәселелерді шешу және эмоционалды стрессті жеңілдету әдісі ретінде жалғыздық пен мазасыздықтың құралы. Әдетте, құмар ойындардың бұл түрімен адам жиі неврозға, кейде психозға ие болады.

2. Психопатиялық құмар ойындар. Құмар ойынның бұл түрімен адамдар агрессиядан зардап шегеді және қоғамға қарсы әрекет етеді, өтірік айтуға, жеңіл ақшаға ұмтылуға және үнемі ләззат алуға бейім.

3. Импульсивті құмар ойындарда адамның өзін-өзі басқаруы қиындап, ойнауға мүмкіндік алған кезде ол «жоқ» деп айта алмайды немесе уақытында тоқтай алмайды.

4. Мәртебелік құмар ойындар. Мұнда ойыншы өзінің мәртебесін көтеру үшін ойнап, өзін күшті, осы қауіптен қорықпайтын болып көрсеткісі келеді. Уақыт өте келе адам ойындарға отырып, тәуелді болады.

5. Симптоматикалық құмар ойындар. Құмар ойынның бұл түрі депрессия, тұлғаның бұзылуы немесе психикалық бұзылыстың салдары ретінде дамиды.

Күнделікті өмірде аталған құмар ойындардың түрлері бір-бірімен үйлесуі жиі кездеседі және оның зардаптары қиындап, өрши түседі.

Сарапшылар мен зерттеушілер аталған жағдайлардың әсерінен болған лудомания ауруына ұшырау негіздерін 4 санатқа жіктейді:

Біріншіден, бұл тұрақты ойындар, соның ішінде жергілікті лотереялар, бинго, казино, сондай-ақ жүгірту ставкалары, спорттық ставкалар және бейне лотереялары.

Екінші санат - достар мен әріптестер арасындағы әртүрлі ақшалай және басқа да ставкалар. Бұл спорттық, саяси, карточкалық, биллиардтық және кез-келген ставкалар болуы мүмкін және олар халықтың мәдени және қоғамдық өмірінде маңызды орын алады.

Үшінші санат - заңсыз букмекерлердегі ставкалар, карта мен рулетка ойнауға арналған заңсыз ойын мекемелері, интернеттегі казино. Осы санатқа кәсіби міндет емес, құмар ойын сипатына ие биржалық ойын кіреді.

XXI ғасырда әлем елдерінде лудомания қарқынды дамып, ойын бизнесінің дамуымен лудомандар саны да өсуде. Gambling Industry News мәліметтерінен шамамен 4,2 миллиард адам жылына кемінде бір рет құмар ойнайды деп есептейді.

Қазіргі кезеңде құмар ойындардың нарығындағы белсенді ойыншылардың саны бойынша АҚШ, Германия, Ұлыбритания, Франция, Канада және т. б. елдері алдыңғы қатарда және құмар ойындардан түсетін табыс жылдан жылға артып отыр. Мысалы, Covid-19 пандемиясының әсерінен туындаған дағдарыстан кейін әлемдік казино және онлайн құмар ойындар индустриясының құны жыл сайын 5-6% өсіп және ол 2029 жылға қарай 750 миллиард доллардан құрайды деген болжам бар [4]. Сол сияқты түрлі бағалаулар бойынша спорттың ставкалары әр жыл сайын 10-14% көбеймек [5] және ойын автоматтары мен онлайн-казинолар бұл саланың кірісін арттыруға өзіндік үлес қоспақ.

Қазақстан Республикасында мемлекет деңгейінде қабылдаған түрлі шараларға қарамастан, ойынға тәуелділіктен зардап шегетін адамдардың саны көбейіп, лудомания мәселесі әлеуметтік, экономикалық және құқықтық тұрғыдан өткір болып отыр.

Елімізде лудомания мәселесінің дамуының бірнеше себептері бар. Біріншіден, бұл елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты. Мысалы, тұрақты жұмыстың болмауы және халықтың кейбір топтарының табысының төмендігі, адамдарды ақша табудың оңай жолдарын іздеуге итермелейді. Екіншіден, психикалық денсаулық проблемалары, стресс және депрессия құмар ойындарға тәуелділіктің дамуына ықпал етуі

мүмкін. Үшіншіден, букмекерлік канторлар мен казинолардың агрессивті маркетингтік науқаны, бұл қасіреттің кең таралуына ықпал етуде.

Бүгінде ел аумағында ойын бизнесімен айналысуға рұқсат ететін 28 лицензия берілген, оның ішінде 5 казино, 8 ойын автоматтар залы, 13 букмекерлік кеңсе және 2 тотализатор бар. Мысалы, букмекерлік кеңселер жарнамаларға үлкен қаржы бөлгендіктен, интернет және әлеуметтік желі букмекерлік кеңселердің жарнамасына толы [6].

Аталған құмар ойындар бизнесінің ауқымын ҚР Ұлттық статистика бюросының ресми деректері бойынша, 2023 жылы букмекерлік кеңселер мен казино 368,7 млрд теңгеге қызмет көрсеткен. Көрсетілген қызметтердің жалпы көлемі бес жыл ішінде 1 трлн теңгеден артық сомаға жетіп отыр.

Қазақстанда ойынға тәуелділік жеке қатысушыларға да, корпоративтік секторға да, мемлекеттік бюджетке де экономикалық зиян келтіруде. Мысалы, елімізде лудоманиямен ауыратын 350 мыңнан астам ойыншы бар [7], бұл ірі қала тұрғындарына тең, олардың әрқайсысының орташа қарызы шамамен 10 млн теңгені құрайды. Соңғы жылдары елімізде құмар ойындарға тәуелділік артып, бұл жастар мен ересектерді аямайтын қорқынышты ауруға айналып, 14 пен 28 жас аралығындағы жастардың әрбір бесінші адамы осы тәуелділіктен зардап шегуде. Лудомания адамдарды тұрақты экономикалық және жеке дағдарыс жағдайына әкеліп, алкоголизмді қоздырып, есірткіге тәуелділікті арттырады, отбасыларды бұзады, адамның өз-өзіне қол жұмсауы жиілейді. Мысалы, өткен жылы 3676 адам өз өмірін қиған.

Осы деректерден лудомания ұлттық ауқымдағы проблемаға айналғанын ескерсек, мемлекеттік органдардың ойынға тәуелділікке қарсы заңдық бағыттармен бірге басқа да шаралар көмегімен күресудің кешенді бағыттарыды жетілдіру қажеттілігін құптайды.

Өткен жылғы ҚР ІІМ мәліметтерінен ІІМ, ҰҚК және Бас прокуратура лотерея клубтарының атымен жұмыс істейтін заңсыз онлайн-казинолардың ірі желісін бірлесіп тексеру нәтижесінде, ел аумағынды 326 лото клубының қызметі тоқтатылып, шетелдік онлайн-казино таратылған. Қазақстандағы бір өңірдің лото-клубтарының ай сайынғы табысы орта есеппен 300 млн теңгені құрайды, ал барлық өңірлерінен - шамамен 6 млрд. ақша қаражатының 70% шетелге шығарылған және бір ұйымдастырушының банктік шотына ай сайын шамамен 900 млн теңге түсіп отырған.

Лудоманияның әлеуметтік-экономикалық салдарымен күресу мақсатында 2024 жылғы 31 мамырдағы Үкіметтің қаулысымен Қазақстан Республикасында заңсыз ойын бизнесі мен людоманияға қарсы іс - қимылдың 2024-2026 жылдарға арналған Кешенді жоспары 4 бағыт бойынша іс- шараны жүзеге асырылуда, олар[8]:

- лудоманияның алдын алуды ұйымдастыру;
- халықтың әртүрлі топтары арасында құмар ойындарға тәуелділікті анықтау;
- лудомандарды емдеу және медициналық-әлеуметтік оңалту;
- ойын бизнесін мемлекеттік реттеу.

Бұл кешенді жоспарды іске асыру шеңберінде мынадай көрсеткіштерге қол жеткізу жоспарланған:

- құмар ойындар мен ставкаларға үнемі қатысатын адамдар санының 350 000 - 201 600 дейін төмендеуі: 2024 жылы-35 000 (10%), 2025 жылы-63 000 (20%), 2026 жылы-5 0400 (20%);
- мемлекет есебінен құмар ойындарға патологиялық тәуелділіктен, тегін емдеуден және медициналық - әлеуметтік оңалтудан зардап шегетін адамдарды қамтуды 13- тен 300 адамға дейін ұлғайту: 2024 жылы - 50 адам, 2025 жылы-150 адам, 2026 жылы-300 адам;
- бұғатталған интернет - казино мен заңсыз букмекерлік сайттардың санын 4500 -ден 7722 - ге дейін ұлғайту: 2024 жылы-450 (10%), 2025 жылы -990 (20%), 2026 жылы-1782-ге (30%) қарастырылған.

Аталған мәселеде заңнамалық және реттеуші әрекеттерді, сондай-ақ әлеуметтік бағдарламалармен қатар, оңалту бойынша жұмыстарды қамтитын шаралар кешенін жүзеге асыру барысында бақылаудың болмауы және ойынға тәуелділікті кешеуілдету, яғни шешуді

кейінге қалдырудың өзі лудоманияның теріс салдарын ұшықтыра түседі. Бұл жағдайды реттейтін тәртіптемелерді, оның ішінде кәмелетке толмаған жасөспірімдердің ата-аналарының жауапкершілігін арттырумен біргі, қол жетімділігін шектеу шараларын қайта қарастырып, қатаңдату орынды және лудоманиядан зардап шегетіндерге қажетті көмек пен қолдау көрсете отырып, оңалту бағдарламаларын өтуін міндеттеу орынды деген ойдамыз.

Лудоманияның алдын алу бойынша жүргізілетін әлеуметтік түрлі бағдарламалармен бірі-құмар ойындардың зияны және олардың салдары туралы білім беру науқандары, жасөспірімдер мен ересектерге бос уақытты өткізудің салауатты тәсілдері туралы кеңестер мен тренингтер өткізу, сондай-ақ тәуелділік проблемалары бар отбасыларды қолдау болуы мүмкін.

Жалпы лудоманиямен күресу мемлекет пен қоғам және бизнестің бірлескен күш-жігерін қажет етеді. Кешенді тәсіл болған жағдайда ғана бұл күрделі мәселемен күресуге және маңызды оң нәтижелерге қол жеткізуге болады. Сондықтан қазіргі әлеуметтік-экономикалық шындыққа сай талдау жүргізумен қатар, еліміз азаматтарын осы тәуелділіктен қорғауға бағытталған стратегиясын жүзеге асыру барысын жіті қадағалау мен бақылау үшін заманауи ақпараттық технология жетістіктерін қолдану маңызды болмақ. Мысалы, ойын әдеттерін бақылау құралдарын ұсынатын мобильді қосымшалар Қазақстанның лудоманиямен күрес жөніндегі ұлттық стратегиясының маңызды элементі бола алады деген ойдамыз. Мұндай қосымшаларды пайдалану, ойын әрекетін бақылауға ғана емес, сонымен қатар пайдаланушыларға нақты уақыт режимінде көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл қосымшалар нарығын қаржылық қолдау, ойын әдеттерін бақылауға арналған мобильді технологиялардың қолжетімділігі лудоманиямен күресте шешуші рөл атқарады.

Лудоманияға тәуелділіктің алдын алу және олардың әрекеттерін бақылауда цифрлық технология жетістіктерін қолдана отырып, онлайн-казино мен букмекерлік кеңселердің танымалдылығын шектеумен бірге, бақылауда казино жарнамасына қатысқан медиа тұлғалардың қызметін, тек әкімшілік деңгейде ғана емес, қылмыстық деңгейде де қатаң реттелуі қажеттіліктен туындайды.

Аталған бағыттарда және аналитикалық қызметтерге жасанды интеллекті (ЖИ) енгізу, ойыншылардың мінез-құлқын дәлірек талдауға және тәуелділіктің ерте белгілерін анықтауға көмектеседі. Сондықтан лудоманиямен күресуде ЖИ технологиясына инвестиция салу, венчурлық капитал, қаржылық инвестициялар бұл маңызды бағыт екенін қоғамдық практика құптайды.

Сандық кеңістіктегі лудоманиямен күресудің тағы бір магистральдық векторы -ел деңгейіндегі мониторинг жүйесін дамыту. Мысалы, инвесторлар Ұлыбританиядағы GamStop немесе Швециядағы Spelpaus сияқты өзін-өзі алып тастау бағдарламаларының өсуімен миллиондаған адамдарға құмар ойындарын басқаруға көмектеседі деп күтеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. МКБ-10 – Психические расстройства и расстройства поведения: doctorsan.ru [официальный сайт]. – URL: https://doctorsan.ru/mkb-10

2. Что такое лудомания и можно ли избавиться от игровой зависимости самому // media.halvacard.ru [официальный сайт]. – URL: https://media.halvacard.ru/life/ludomaniya-igrovaya-zavisimost-mozhno-li-izbavitsya-ot-nee-samostoyatelno-rasskazali-eksperty

3. Лудомания (Игромания) // rosa.clinic [официальный сайт]. – URL: https:// rosa.clinic/ blog/narkologia/ludomaniya-igromaniya/ (дата обращения: 30.09.2025).

4. Global Gambling Statistics & Trends 2025 // gamblingindustrynews.com [официальный сайт]. – URL: https://gamblingindustrynews.com/global-gambling-statistics

5. Americans Betting More Pushed Gambling Revenues to Record $60 Billion Last Year / Кэтрин Сейр // www.wsj.com [официальный сайт] [2023]. – URL: https://www.wsj.com/articles/gambling-revenues-hit-record-60-billion-last-year-9db4ed

6. Абылқаятова Ұ.А. «Лудамония: Қазақстандағы құмар ойындар зардабы. - A.Bokeikhan university хабаршысы,2023.-№4(59)

7. В Казахстане насчитывается около 350 тысяч людей, страдающих лудоманией, которые регулярно участвуют в азартных играх и делают ставки./ https://kzaif.kz/society/kanat-ospanov-ludomaniya-i-kak-s-ney-borotsya

8. Қазақстан Республикасында заңсыз ойын бизнесі мен лудоманияға қарсы іс - қимылдың 2024-2026 жылдарға арналған Кешенді жоспары/ https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000432/history

УДК: 349.227.7

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ И НОВЫЕ ФОРМЫ НЕЗАКОННОГО ЛИШЕНИЯ РАБОТНИКА ВОЗМОЖНОСТИ ТРУДИТЬСЯ

Юсупов Н.А.
Старший преподаватель, Ташкентский государственный юридический университет, г. Ташкент, Республика Узбекистан
nadir.3341426@gmail.com

В статье исследуются современные проблемы материальной ответственности работодателя за незаконное лишение работника возможности трудиться в условиях цифровизации трудовых отношений. Анализируются особенности трансформации трудовых правоотношений под влиянием цифровых технологий, электронных систем контроля и цифровых доказательств. Обосновывается самостоятельный характер материальной ответственности как вида юридической ответственности, сочетающего компенсационную, восстановительную и социально-гарантийную функции. Особое внимание уделяется вопросам цифрового ограничения трудовой функции работника, электронного правосудия и обеспечения баланса интересов сторон трудового договора в цифровой среде.

Ключевые слова: *цифровизация труда, материальная ответственность, работодатель, право на труд, цифровые доказательства, трудовые отношения.*

Мақалада еңбек қатынастарын цифрландыру жағдайында қызметкерді еңбек ету мүмкіндігінен заңсыз айыру үшін жұмыс берушінің жауапкершілігінің өзекті мәселелері қарастырылады. Зерттеуде цифрлық технологиялардың, электрондық бақылау жүйелерінің және цифрлық дәлелдемелердің ықпалымен еңбек қатынастарының трансформациясы талданады. Жұмыста материалдық жауапкершіліктің өтемдік, қалпына келтіруші және әлеуметтік-кепілдік функцияларын біріктіретін құқықтық жауапкершіліктің ерекше түрі ретіндегі дербес сипаты негізделеді. Қызметкерлердің еңбек функцияларына қойылатын цифрлық шектеулерге, электрондық сот төрелігіне және цифрлық ортада еңбек шарты тараптарының мүдделер теңгерімін қамтамасыз ету мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Кілт сөздер: *еңбекті цифрландыру, материалдық жауапкершілік, жұмыс беруші, еңбек ету құқығы, цифрлық дәлелдемелер, еңбек қатынастары.*

The article examines contemporary issues of employer liability for unlawfully depriving an employee of the opportunity to work in the context of digitalization of labor relations. The study analyzes the transformation of labor relations under the influence of digital technologies, electronic monitoring systems, and digital evidence. The paper substantiates the independent nature of material liability as a specific type of legal responsibility combining compensatory, restorative, and social-guarantee functions. Particular attention is paid to digital restrictions on employees' labor functions, electronic justice, and ensuring a balance of interests between the parties to an employment contract in the digital environment.

Keywords: *digitalization of labor, material liability, employer, right to work, digital evidence, labor relations.*

Проводимые в Республике Узбекистан реформы носят комплексный и человекоцентричный характер, их ключевая цель заключается в обеспечении верховенства права и приоритетной защите прав, свобод и законных интересов личности. Современный этап социально-экономического и правового развития государства характеризуется укреплением гарантий прав человека во всех сферах общественных отношений. В этом контексте как в публично-правовой, так и в частноправовой плоскости — в частности, в

гражданском, трудовом, страховом и социально-обеспечительном праве — активно формируется нормативная база, направленная на полное, эффективное и своевременное возмещение вреда, причинённого человеку, его здоровью и имуществу.

В системе трудового права отношения сторон опосредуются взаимными субъективными правами и корреспондирующими обязанностями. Работник несёт обязанность добросовестного и осмотрительного обращения с имуществом работодателя, воздерживаясь от действий (бездействия), способных причинить ему ущерб. В свою очередь работодатель обязан уважать и обеспечивать имущественные права работника, гарантируя сохранность его имущества, а также безопасность жизни и здоровья посредством создания надлежащих условий труда и предупреждения причинения вреда.

Трудовое законодательство устанавливает требования бережного отношения работников к имуществу работодателя. В случаях, когда работник причиняет ущерб, законом предусмотрена возможность привлечения его к ответственности. Целями трудового законодательства являются обеспечение государственных гарантий трудовых прав и свобод граждан, создание благоприятных условий труда, а также защита прав и законных интересов работников и работодателей.

Виновное противоправное поведение в процессе трудовой деятельности представляет собой трудовое правонарушение, являющееся разновидностью дисциплинарного проступка. Следовательно, юридическая ответственность напрямую связана с совершением трудового правонарушения или дисциплинарного проступка, если иное не предусмотрено законом. Иными словами, ответственность выступает возможным последствием совершения дисциплинарного проступка.

Работодатель, как сторона трудового договора, причинившая ущерб другой стороне, также обязан возместить его в полном объёме. Финансовая (материальная) ответственность работодателя перед работником регулируется главой 19 Трудового кодекса Республики Узбекистан, в соответствии с которой правонарушения, влекущие материальную ответственность работодателя, могут возникать в следующих случаях:

незаконного лишения работника возможности трудиться;

причинения вреда жизни или здоровью работника;

задержки выплаты заработной платы и других выплат, причитающихся работнику;

причинения вреда имуществу работника.

Таким образом, институт материальной ответственности в трудовом праве выполняет восстановительную и гарантийную функции, обеспечивая защиту имущественных прав обеих сторон трудового договора и реализацию конституционного принципа равенства сторон в трудовых отношениях.

Материальная ответственность представляет собой самостоятельный вид юридической ответственности, характерный именно для трудовых правоотношений. Её субъектный состав ограничен участниками трудового договора — работником и работодателем, что придаёт ей отраслевую специфику[1]. Следовательно, основанием возникновения материальной ответственности является наличие трудового договора, и она может наступать лишь в рамках уже существующих трудовых отношений между сторонами. Таким образом, материальная ответственность может быть возложена на работника, достигшего шестнадцатилетнего возраста, а также в иных случаях, прямо предусмотренных статьёй 118 Трудового кодекса Республики Узбекистан, устанавливающей возрастные пределы допуска к трудовой деятельности и возможность заключения трудового договора с лицами, не достигшими указанного возраста при соблюдении предусмотренных законом условий.

Ключевым предпосылочным фактом для возложения материальной ответственности на работника либо работодателя является причинение ущерба. Такой ущерб, как правило, носит имущественный характер, однако допускается и компенсация морального вреда, причинённого виновной стороной другой стороне трудового договора. В соответствии со ст. 335 Трудового кодекса Республики Узбекистан «Моральный вред, причиненный работнику неправомерными

действиями или бездействием работодателя, компенсируется работнику в денежной форме в размерах, определяемых соглашением сторон трудового договора. В случае возникновения спора факт причинения работнику морального вреда и размеры его компенсации определяются судом независимо от подлежащего возмещению материального ущерба.»

Согласно позиции П. А. Ананьина, А. В. Красильщикова и Т. П. Матвеевой, институт материальной ответственности в трудовом праве обладает комплексной правовой природой, что выражается в сочетании компенсационной, восстановительной, воспитательной и юридико-процессуальной функций. Указанные авторы отмечают, что эти свойства не только определяют сущность материальной ответственности, но и раскрывают её социально-правовое предназначение в системе трудовых отношений[2]

Компенсационный характер. Данное свойство проявляется в том, что материальная ответственность направлена прежде всего на возмещение реального ущерба, причинённого одной стороной трудового договора другой. Компенсация служит средством восстановления имущественного положения потерпевшей стороны и обеспечивает баланс интересов участников трудовых правоотношений. По мнению указанных авторов, компенсационная функция имеет приоритетное значение, поскольку именно через неё реализуется принцип социальной справедливости в сфере труда.

Восстановительное значение. Материальная ответственность, в отличие от дисциплинарной или административной, имеет не карательное, а восстановительное назначение — она направлена на устранение последствий нарушения трудовых обязанностей и восстановление нарушенного правового состояния. Возмещение ущерба способствует не только имущественному восстановлению, но и возобновлению доверия между сторонами трудового договора, обеспечивая стабильность трудовых отношений.

Воспитательное значение. Одним из важнейших социально-психологических свойств института является его воспитательная функция, проявляющаяся в формировании у работников и работодателей правосознания, уважения к имуществу друг друга, дисциплинированности и добросовестного отношения к исполнению обязанностей. П. А. Ананьин и А. В. Красильщиков подчёркивают, что данная функция выполняет превентивную роль, предотвращая повторные правонарушения и способствуя укреплению производственной дисциплины.

Юридическое значение. Юридическая сторона института материальной ответственности проявляется в его строгой нормативной урегулированности. Закон детально определяет основания, условия, пределы и порядок привлечения к ответственности, а также процедуру возмещения ущерба. Несоблюдение установленных требований (например, порядка установления размера ущерба, сроков обращения в суд, соблюдения процессуальных гарантий работника) может привести к утрате права на требование возмещения. Тем самым материальная ответственность выступает не только правовым механизмом компенсации ущерба, но и процессуальной гарантией законности и справедливости в трудовых отношениях.

Таким образом, П. А. Ананьин, А. В. Красильщиков и Т. П. Матвеева рассматривают институт материальной ответственности как многофункциональную правовую категорию, объединяющую имущественные, восстановительные и воспитательные начала, а также юридико-процессуальные гарантии. По их мнению, именно сочетание этих свойств позволяет рассматривать материальную ответственность не только как средство возмещения ущерба, но и как инструмент правового и социального регулирования поведения сторон трудового договора.

Современная доктрина трудового права подтверждает, что материальная ответственность сторон трудового договора в настоящее время представляет собой самостоятельный, дополнительный вид юридической ответственности, наряду с уголовной, административной, гражданско-правовой и дисциплинарной. Её специфика заключается в двустороннем характере, имущественно-компенсационной направленности и выполнении социально-гарантийной функции, что отличает её от иных видов юридической ответственности.

Как отмечает М.Т.Тургунов, материальная ответственность в трудовом праве «обладает самостоятельным значением, поскольку регулирует исключительно имущественные отношения между сторонами трудового договора, возникающие в связи с причинением прямого действительного ущерба»[3]

Ученый подчёркивает, что институт материальной ответственности имеет восстановительный и дисциплинирующий характер, а не карательную природу, что придаёт ему особое место в системе юридической ответственности.

Позицию о самостоятельности данного института поддерживают и российские исследователи. Так, С.Ю.Головина указывает, что материальная ответственность «не может рассматриваться исключительно как разновидность гражданско-правовой, поскольку она основана на особых субъективных и процессуальных предпосылках трудового права».[4]

Аналогичной позиции придерживается Л.А.Чиканова, подчёркивающая, что «материальная ответственность сторон трудового договора выполняет не только компенсаторную, но и превентивную, воспитательную и гарантийную функции, направленные на поддержание правового равновесия между работником и работодателем»[5]

В узбекской юридической литературе О.А. Камалов и А.Х. Дусманов обосновывают, что принятие нового Трудового кодекса Республики Узбекистан системно закрепило взаимную материальную ответственность сторон как юридический механизм обеспечения социальной справедливости в трудовых отношениях. По их мнению, «институт материальной ответственности утратил односторонний (работник → работодатель) характер и приобрёл взаимную направленность, что свидетельствует о его эволюции в полноценный вид юридической ответственности»[6]

В зарубежной науке аналогичную концепцию развивают A. Stănescu и R. Pătru, характеризуя *patrimonial liability* в трудовом праве как «особую форму юридической ответственности, направленную на компенсацию имущественных и неимущественных потерь в отношениях между работником и работодателем»[7]

В условиях цифровизации трудовых процессов и внедрения электронных доказательственных технологий институт материальной ответственности приобретает новое измерение. Как отмечает M. Drumea, «цифровизация системы трудовых доказательств и применение смарт-контрактов трансформируют материальную ответственность в элемент электронного правосудия, обеспечивающий автоматическую фиксацию и восстановление нарушенных имущественных прав».

В совокупности доктринальных подходов можно выделить тенденцию к признанию материальной ответственности самостоятельным и дополнительным видом юридической ответственности, сочетающим элементы гражданско-правового возмещения с социально-гарантийными и цифрово-правовыми механизмами. Эта трансформация отражает общую направленность современного трудового права — от компенсационной модели к модели справедливого и технологически обеспеченного регулирования труда.

По нашему мнению, материальная ответственность сторон трудового договора представляет собой самостоятельный и комплексный вид юридической ответственности, который сформировался на стыке трудового и гражданского права, но обладает собственной функциональной и социальной спецификой. В отличие от гражданско-правовой ответственности, направленной преимущественно на возмещение имущественного ущерба, трудоправовая материальная ответственность имеет восстановительно-гарантийный и превентивный характер, обеспечивая защиту как экономических, так и социальных интересов сторон.

Мы полагаем, что в современных условиях материальная ответственность не ограничивается только классической задачей компенсации прямого действительного вреда. Она выступает инструментом правового баланса, способствующим укреплению доверия между работником и работодателем, повышению трудовой дисциплины и формированию ответственности в цифровой среде труда.

При этом нельзя не учитывать и то, что цифровизация доказательственной базы коренным образом меняет механизм реализации материальной ответственности. Применение электронных актов, смарт-контрактов, блокчейн-реестров и цифровых следов обеспечивает более высокую степень объективности и прозрачности при установлении факта ущерба и степени вины сторон. В этом контексте мы разделяем позицию M. Drumea, который рассматривает цифровизацию трудового права как шаг к формированию электронного правосудия, где фиксация и восстановление нарушенных имущественных прав могут происходить в автоматизированной форме при сохранении судебного контроля.

С нашей точки зрения, развитие таких технологий должно сопровождаться гарантией доказательной симметрии между сторонами трудового договора — то есть равным доступом работника и работодателя к цифровым доказательствам. Только при соблюдении этого условия цифровизация будет способствовать не усилению подотчётности слабой стороны, а реальному укреплению принципов справедливости и правовой определённости.

Кроме того, следует подчеркнуть, что современный институт материальной ответственности выполняет не только компенсационную, но и социально-воспитательную функцию, формируя культуру добросовестного труда и уважения к правам другой стороны. Он постепенно трансформируется из узко-имущественного механизма в инструмент обеспечения правовой безопасности трудовых отношений, а в перспективе — в ключевой элемент модели «цифрового социального государства».

Таким образом, по нашему мнению, материальная ответственность сторон трудового договора должна рассматриваться как самостоятельный дополнительный вид юридической ответственности, который соединяет в себе элементы возмещения ущерба, социальной гарантии и цифрово-доказательной справедливости. Её дальнейшее развитие требует не только уточнения нормативной базы, но и осмысления новых цифровых реалий, влияющих на доказательственный процесс и принципы правового регулирования труда.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Анисимов А.Л. Трудовые отношения и материальная ответственность работодателей и работников: Учебное пособие.Москва, 2011.С.315

2. Ананьин П.А., Красильщиков А.В., Матвеева Т.П. Понятие материальной ответственности и условия ее наступления // Синергия Наук. 2018. № 23. С. 803–807.

3. Тургунов М.Т. Материальная ответственность сторон трудового договора. — Ташкент: Юристлар нашриёти, 2020. — С. 47–52

4. Головина С.Ю. Ответственность работодателя перед работником. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2019. — С. 89–92

5. Чиканова Л.А. Моральный вред в трудовом праве России. — М.: Проспект, 2018. — С. 27–29

6. Камалов О.А., Дусманов А.Х. Материальная ответственность работодателя в новом Трудовом кодексе Республики Узбекистан // Вестник ТГЮУ. — 2023. — № 2. — С. 57–63

7. 0Stănescu A. The Employee’s Responsibility and Liability in Labour Law // Romanian Journal of Business Law. — 2019. — Vol. 3. — P. 44–51; Pătru R. Ș. Procedural Aspects of Patrimonial Liability in Romanian Labour Law // Juridical Tribune (Tribuna Juridică). — 2018. — Vol. 8 (2). — P. 149–158

УДК: 34.096.4

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ МЕДИЦИНСКИХ ДАННЫХ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Юсупова Ф.
PhD, доцент, Институт переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, г. Ташкент, Республика Узбекистан
Faringiz002@gmail.com

В статье исследуются актуальные проблемы гражданско-правового регулирования безопасности медицинских данных в условиях цифровизации системы здравоохранения. Анализируются правовой режим медицинских данных, особенности защиты врачебной тайны и персональной информации в электронных медицинских системах, а также международный опыт GDPR и HIPAA. Особое внимание уделяется договорным механизмам обеспечения безопасности электронных медицинских данных, цифровому согласию пациента и вопросам гражданско-правовой ответственности за утечку медицинской информации. Обосновывается необходимость совершенствования национального законодательства Республики Узбекистан в сфере цифрового здравоохранения.

Ключевые слова: *медицинские данные, цифровое здравоохранение, врачебная тайна, GDPR, HIPAA, гражданско-правовая ответственность.*

Мақалада денсаулық сақтау жүйесін цифрландыру жағдайындағы медициналық деректер қауіпсіздігін азаматтық-құқықтық реттеудің өзекті мәселелері зерттеледі. Медициналық деректердің құқықтық режимі, электрондық медициналық жүйелердегі дәрігерлік құпия мен жеке ақпаратты қорғаудың ерекшеліктері, сондай-ақ GDPR және HIPAA халықаралық тәжірибесі талданады. Электрондық медициналық деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің шарттық тетіктеріне, пациенттің цифрлық келісіміне және медициналық ақпараттың таралып кетуі үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік мәселелеріне ерекше назар аударылады. Өзбекстан Республикасының цифрлық денсаулық сақтау саласындағы ұлттық заңнамасын жетілдіру қажеттілігі негізделеді.

Кілт сөздер: *медициналық деректер, цифрлық денсаулық сақтау, дәрігерлік құпия, GDPR, HIPAA, азаматтық-құқықтық жауапкершілік.*

The article examines current issues of civil law regulation of medical data security in the context of healthcare digitalization. The study analyzes the legal regime of medical data, protection of medical confidentiality and personal information in electronic medical systems, as well as the international experience of GDPR and HIPAA. Particular attention is paid to contractual mechanisms for ensuring the security of electronic medical data, digital patient consent, and civil liability for medical data breaches. The article substantiates the need to improve the national legislation of the Republic of Uzbekistan in the field of digital healthcare.

Keywords: *medical data, digital healthcare, medical confidentiality, GDPR, HIPAA, civil liability.*

Современный этап развития общества характеризуется активной цифровизацией практически всех сфер общественных отношений. Одним из наиболее динамично развивающихся направлений является цифровизация системы здравоохранения, включающая внедрение электронных медицинских карт, телемедицины, систем искусственного интеллекта, облачных технологий, мобильных медицинских приложений и цифровых платформ обработки медицинской информации. Указанные процессы формируют единое цифровое пространство здравоохранения и существенно повышают эффективность оказания медицинской помощи [1].

Вместе с тем развитие цифрового здравоохранения сопровождается возникновением новых правовых рисков, связанных с обработкой, хранением, передачей и защитой медицинских данных граждан. Медицинские данные относятся к категории наиболее чувствительной информации, поскольку содержат сведения о состоянии здоровья человека, диагнозах, результатах обследований, генетической информации, биометрических данных и иных сведениях, составляющих врачебную тайну.

В условиях цифровой реальности особую актуальность приобретает проблема определения гражданско-правового режима медицинских данных, а также разработки эффективных механизмов их защиты. Утечка медицинских данных, неправомерный доступ к электронным медицинским системам, незаконная передача персональной медицинской информации третьим лицам способны причинить гражданину как имущественный, так и моральный вред [2].

В настоящее время вопросы правового регулирования цифрового здравоохранения преимущественно рассматриваются через призму информационного или административного права. Однако развитие цифровой медицины требует также формирования самостоятельного гражданско-правового механизма защиты медицинских данных как особого объекта гражданских прав.

В современных условиях медицинские данные становятся самостоятельным объектом гражданско-правового регулирования. Их значение существенно возрастает в связи с развитием электронных медицинских платформ, систем дистанционного оказания медицинской помощи и технологий искусственного интеллекта в здравоохранении.

Несмотря на активное внедрение цифровых технологий в медицинскую сферу, до настоящего времени отсутствует единый подход к определению правового режима медицинских данных. Законодательство многих государств регулирует вопросы персональных данных в целом, однако особенности медицинской информации требуют специального правового регулирования [3].

Медицинские данные обладают рядом специфических признаков. Во-первых, они непосредственно связаны с личностью гражданина и затрагивают его конституционные права на неприкосновенность частной жизни. Во-вторых, разглашение такой информации способно причинить значительный моральный вред, дискриминацию либо иные негативные последствия для пациента. В-третьих, медицинские данные обладают высокой экономической ценностью в условиях цифровой экономики и развития технологий искусственного интеллекта.

В условиях цифровизации здравоохранения существенно расширяются субъекты, участвующие в обработке медицинских данных. Помимо медицинских учреждений, доступ к ним могут получать страховые организации, IT-компании, разработчики цифровых платформ, операторы облачных сервисов, телемедицинские сервисы и иные субъекты цифровой инфраструктуры.

В этой связи возникает необходимость формирования эффективного гражданско-правового механизма регулирования оборота медицинских данных. Особое значение приобретают вопросы:

- определения правового статуса медицинских данных;
- установления пределов использования медицинской информации;
- обеспечения конфиденциальности и врачебной тайны;
- получения цифрового согласия пациента на обработку данных;
- определения оснований гражданско-правовой ответственности за утечку медицинской информации;
- возмещения имущественного и морального вреда.

Следует отметить, что развитие технологий искусственного интеллекта в здравоохранении также создает новые правовые вызовы. Современные цифровые системы способны анализировать медицинские изображения, прогнозировать заболевания,

формировать рекомендации по лечению и автоматически обрабатывать большие массивы медицинской информации.

Однако использование искусственного интеллекта связано с повышенными рисками нарушения конфиденциальности медицинских данных. Алгоритмы искусственного интеллекта функционируют на основе обработки значительных объемов персональной медицинской информации, что требует установления специальных механизмов гражданско-правовой защиты прав пациентов [4].

Особую актуальность приобретает проблема определения ответственности субъектов, осуществляющих обработку медицинских данных. В случае утечки информации либо неправомерного доступа к медицинским данным гражданину может быть причинен как имущественный ущерб, так и моральный вред.

В этой связи представляется необходимым закрепление в гражданском законодательстве:

- специального правового режима медицинских данных;
- обязательств операторов цифровых медицинских платформ по обеспечению безопасности данных;
- механизмов компенсации вреда при утечке медицинской информации;
- правил цифрового согласия пациента;
- повышенных стандартов защиты конфиденциальной медицинской информации.

Международный опыт показывает, что защита медицинских данных становится одним из ключевых направлений правового регулирования цифрового здравоохранения. Так, Общий регламент Европейского союза по защите данных (GDPR) устанавливает повышенный уровень защиты медицинской информации и относит ее к специальной категории персональных данных. В США аналогичные отношения регулируются Законом HIPAA, предусматривающим специальные требования к обработке и защите медицинской информации [5].

В зарубежной правовой доктрине медицинские данные increasingly рассматриваются как самостоятельное цифровое нематериальное благо, требующее усиленной гражданско-правовой защиты. Указанный подход представляется перспективным и для дальнейшего совершенствования законодательства Республики Узбекистан.

В настоящее время законодательство Республики Узбекистан содержит отдельные нормы, регулирующие защиту персональных данных и врачебной тайны, однако развитие цифрового здравоохранения требует более комплексного правового регулирования. Представляется целесообразным разработать специальные нормы, направленные на регулирование обработки медицинских данных в цифровой среде.

Исходя из вышеуказанных научных подходов, при заключении договоров на оказание медицинских услуг необходимо комплексно отражать нормы, касающиеся медицинской тайны, врачебной тайны и защиты персональных данных. Однако в действующей договорной практике нередко наблюдается ограничение лишь обязанностью не разглашать «врачебную тайну», что уже не в полной мере отвечает требованиям современной цифровой системы здравоохранения.

В условиях широкого внедрения платформ DMED (Digital Medical Data), электронных медицинских карт (EHR/EMR), телемедицины и облачных технологий договор на оказание медицинских услуг должен охватывать также вопросы безопасности электронных данных. В этой связи учёные P. Voigt и A. von dem Bussche в комментариях к GDPR выдвигают принципы «privacy by design» и «privacy by default» как современную модель защиты данных. Указанные принципы должны применяться и к договорам на оказание медицинских услуг, что предполагает необходимость закрепления мер по защите данных уже на договорном уровне.

Поэтому представляется научно обоснованным, что договор на оказание медицинских услуг должен включать не только традиционные обязательства по соблюдению

конфиденциальности, но и конкретные требования, направленные на обеспечение безопасности электронных медицинских данных. Это превращает договор в комплексный и эффективный правовой механизм защиты информации о пациенте и способствует сближению национального законодательства с международными стандартами.

Зарубежный опыт, в частности Регламент GDPR Европейского Союза и законодательство США HIPAA, демонстрирует, что защита медицинских данных предполагает не только обеспечение конфиденциальности, но и гарантии безопасности данных, прозрачности их обработки и права субъекта на контроль над информацией. Особое значение в этой связи имеет научный подход D. Solove, рассматривающего конфиденциальность в широком смысле — как комплексный институт, неразрывно связанный с контролем над информацией и её безопасностью [6].

Особенно показательно, что в зарубежной практике в рамках договоров на оказание медицинских услуг (healthcare service agreements) положения о защите данных пациента выделяются в отдельный раздел. Так, в США в соответствии с требованиями HIPAA медицинские организации закрепляют в договорах конкретные обязательства по защите электронной медицинской информации пациентов (EHR). Нормы HIPAA Privacy Rule разрешают использование Protected Health Information (PHI) исключительно в целях лечения, оплаты и осуществления деятельности в сфере здравоохранения, а HIPAA Security Rule устанавливает обязательные технические и организационные меры по защите электронной медицинской информации (e-PHI) (45 CFR §164.302–318)[7].

Кроме того, в США широко применяется институт Business Associate Agreement, предусматривающий обязательные договорные отношения с третьими лицами, работающими с медицинскими данными. В таких соглашениях детально регулируются пределы использования информации, соблюдение требований информационной безопасности, обязанность уведомления о нарушении безопасности данных, а также вопросы ответственности [8].

Данный подход показывает, что в США защита медицинских данных обеспечивается не только на законодательном уровне, но и посредством эффективных договорных механизмов. В этой связи представляется целесообразным внедрение в национальную практику специальных положений о безопасности электронных медицинских данных в договорах на оказание медицинских услуг.

В условиях стремительного развития цифровых технологий и перехода большинства медицинских данных в электронную форму эффективная правовая защита персональной информации становится необходимым условием сохранения доверия граждан к системе здравоохранения и предотвращения возможных злоупотреблений. Нормы, направленные на защиту таких данных, регулируют процессы их сбора, хранения, обработки и передачи, предотвращают дискриминацию и гарантируют соблюдение прав пациента в цифровой среде.

В Республике Казахстан вопросы обеспечения безопасности медицинских данных урегулированы на нормативно-правовом уровне и сопровождаются специальными гарантиями. В частности, Кодекс Республики Казахстан о здоровье народа запрещает внесение и использование персонализированных сведений о частной жизни пациента в автоматизированных базах данных без его согласия[9].

Кроме того, нормы указанного Кодекса запрещают подключение автоматизированных баз данных, содержащих персонализированную информацию о частной жизни пациента, к сетям, интегрирующим их с иными информационными системами без согласия пациента (пункт 6 статьи 273) [10].

Данный подход демонстрирует центральную роль согласия пациента в отношениях, связанных с медицинскими данными, и выступает важным правовым механизмом обеспечения защиты персональной информации в цифровой среде.

С учётом научно-технического прогресса, развития телемедицины, внедрения компьютерной обработки медицинской информации и появления новых информационных

систем позиция законодателя по данному вопросу представляется обоснованной. Активное развитие инновационных технологий, Интернета и дистанционных сервисов требует новых правил обеспечения конфиденциальности информации и защиты данных от незаконного доступа и разглашения.

В связи с этим вопросы информационной безопасности и её правового обеспечения находятся в центре постоянного внимания государства. В настоящее время ведётся активная работа по совершенствованию требований к медицинским информационным системам. Защита медицинских данных, включая сведения, составляющие врачебную тайну, обеспечивается посредством контроля доступа для всех субъектов здравоохранения независимо от формы собственности, защиты персональных данных, предотвращения сбоев, ведения индивидуального учёта и мониторинга активности пользователей [12].

Анализ развития института «медицинской тайны» показывает, что взгляды на деятельность медицинских работников и морально-этические аспекты разглашения информации менялись от полного отрицания существования конфиденциальных сведений о здоровье пациента до убеждённости в необходимости абсолютного сохранения любой медицинской информации, включая персональные сведения пациента. В настоящее время правовой подход к данной проблеме отличается большей определённостью. Признание информации, в том числе врачебной тайны, объектом гражданских прав позволило законодателю определить формы её выражения и установить правовой порядок её сбора, хранения и распространения.

Исходя из указанных зарубежных подходов, возникает необходимость совершенствования применяемых в национальной практике договоров на оказание медицинских услуг. В действующих договорах, как правило, закрепляется лишь обязанность не разглашать «врачебную тайну», тогда как современные риски, связанные с оборотом электронных медицинских данных, учитываются недостаточно. Между тем сегодня посредством платформ DMED, электронных медицинских карт (EHR/EMR) и телемедицинских систем осуществляется масштабная обработка данных пациентов.

В случае нарушения законных прав пациента он вправе требовать компенсации причинённого ему морального вреда. Следует отметить, что использование данного способа защиты возможно лишь при наличии вины лица, оказывающего медицинские услуги. Соответствующее правило закреплено в статье 1021 Гражданского кодекса Республики Узбекистан, а также в статье 22 Закона «О защите прав потребителей».[14]

Вместе с тем представляется более справедливым возложение обязанности по компенсации морального вреда за разглашение медицинской тайны независимо от вины причинителя вреда. Такая позиция соответствовала бы гуманистической направленности законодательства в отношении потерпевшего. Возможность компенсации вреда независимо от вины уже предусмотрена статьёй 1021 Гражданского кодекса Республики Узбекистан. В частности, такая ответственность наступает в случаях причинения вреда жизни и здоровью источником повышенной опасности, а также распространения сведений, порочащих честь, достоинство и деловую репутацию гражданина. Представляется, что предоставление подобных гарантий обусловлено стремлением законодателя обеспечить повышенную защиту наиболее значимых нематериальных благ и личных прав граждан.[15]

Таким образом, цифровизация системы здравоохранения обусловливает необходимость совершенствования гражданско-правового регулирования медицинских данных. Медицинские данные в условиях цифровой реальности приобретают значение самостоятельного объекта гражданских прав и нуждаются в усиленной правовой защите.

Развитие телемедицины, искусственного интеллекта, электронных медицинских платформ и иных цифровых технологий требует формирования комплексного механизма гражданско-правового обеспечения безопасности медицинской информации.

В целях совершенствования законодательства представляется необходимым:

- определить правовой режим медицинских данных как особого объекта гражданских прав;
- закрепить специальные механизмы защиты конфиденциальной медицинской информации;
- установить повышенные стандарты ответственности операторов цифровых медицинских систем;
- разработать механизмы компенсации имущественного и морального вреда при нарушении безопасности медицинских данных;
- внедрить международные стандарты защиты медицинской информации в национальное законодательство.

Реализация указанных мер позволит обеспечить баланс между развитием цифрового здравоохранения и эффективной защитой прав граждан на неприкосновенность медицинской информации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция Республики Узбекистан. – Ташкент, 2023.
2. Гражданский кодекс Республики Узбекистан // Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан.
3. Закон Республики Узбекистан «О персональных данных» от 02.07.2019 г. № ЗРУ-547.
4. Закон Республики Узбекистан «Об охране здоровья граждан» // Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан.
5. Закон Республики Узбекистан «О защите прав потребителей» // Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан.
6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (GDPR).
7. Health Insurance Portability and Accountability Act of 1996 (HIPAA), Pub. L. 104–191.
8. Voigt P., von dem Bussche A. The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. – Cham: Springer, 2017.
9. Solove D.J. Understanding Privacy. – Harvard University Press, 2008.
10. Solove D.J. A Taxonomy of Privacy // University of Pennsylvania Law Review. – 2006. – Vol. 154. – P. 477–564.
11. OECD Digital Health Framework. Health in the 21st Century. – Paris: OECD Publishing, 2019.
12. WHO Global Strategy on Digital Health 2020–2025. – Geneva: World Health Organization, 2021.
13. Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 7 июля 2020 года № 360-VI.
14. Warren S., Brandeis L. The Right to Privacy // Harvard Law Review. – 1890. – Vol. 4. – № 5. – P. 193–220.
15. Bygrave L.A. Data Privacy Law: An International Perspective. – Oxford University Press, 2014.

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбектің
АЛҒЫ СӨЗІ 3

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің Басқарма Төрағасы – Ректоры, заң ғылымдарының докторы, профессор Е.А. Бурибаевтың
АЛҒЫ СӨЗІ 4

Жетісу облысының прокуроры, Аға әділет кеңесшісі Б.А. Жұмақановтың
ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ 6

Жетісу облысы әкімінің орынбасары М.Қ. Көлбаевтың
ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ 8

Қазақстан Экологиялық қорының Президенті, «Қазақстан жастары арасында лудоманияның алдын алу» әлеуметтік жобасының жетекшісі А.К. Абдуалиеваның
ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ 9

Қазақстан Республикасы парламенті сенатының депутаты А.Ғ. Есбайдың
ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ 10

Қаржы мониторингі агенттігінің Жетісу облысы бойынша Экономикалық тергеп- тексеру департаментінің басшысы, Экономикалық тергеп-тексеру қызметінің полковнигі Е.А. Тюмелиевтің
ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ 11

Талдықорған гарнизонының әскери прокуроры, әділет полковнигі Е.Қ. Қожа-Ахметтің
ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ 13

Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А.
ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СФЕРЫ АЗАРТНЫХ ИГР В КАЗАХСТАНЕ: 2007-2025 14

Жиенбаева Н.Б.
МНОГОУРОВНЕВАЯ ПРОФИЛАКТИКА ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ЗАВИСИМОСТЕЙ В ШКОЛАХ 29

Ламбекова А.Н.
ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО БРЕМЕНИ АЗАРТНЫХ ИГР В КАЗАХСТАНЕ: КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ 35

Тапалова О.Б., Суюндыкова Н.М.
БИОПСИХОСОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЛУДОМАНИИ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ И СТРАТЕГИИ ПРОФИЛАКТИКИ ДЛЯ ГРУПП РИСКА 49

Urinboyev R.
THE HIDDEN COSTS OF GAMBLING LIBERALISATION IN KAZAKHSTAN 55

Килыбаев Т.Б.
СВЯЗЬ ПРОБЛЕМНОГО ИГРОВОГО ПОВЕДЕНИЯ И СИМПТОМАТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧЕСКОГО СТРЕССА: РЕЗУЛЬТАТЫ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН 66

Толеубекова Б.Х.
РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА В ОБЛАСТИ ИГОРНОГО БИЗНЕСА: ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ И ФОРМЫ 72

Османова Г.Ж.
ҚҰМАР ОЙЫНДАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚТЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ 77

Беделбаева А.Е.
ҚАЗАҚСТАНДА ОЙЫНҚҰМАРЛЫҚТЫҢ ҚАРҚЫНЫН БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ІС-ШАРАЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ 82

Сериев Б.А.
ЛУДОМАНИЯ ЖӘНЕ ЖАСЫРЫН АУРУ 86

Абдуалиева А.К., Исламжанова Г.Б.
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОЛОДЕЖИ, СКЛОННОЙ К ЛУДОМАНИИ: ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ 92

Сайлибаева Ж.Ю., Хведелидзе М.Ж.
ЦИФРОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛУДОМАНИИ И КИБЕРБУЛЛИНГУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ 97

Тұрлыханқызы Қ.
АДДИКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫНА ЫҚПАЛЫ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ӘРІПТЕСТІК 101

Абушарипова Ш.Т.
ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ӨРКЕНДЕУІНДЕГІ МЕДИА ИНДУСТРИЯНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ 106

Агзамов Б.М., Сагиндыкова Ж.К.
ОНЛАЙН-ИГРЫ СРЕДИ ДЕТЕЙ: ПРОБЛЕМАТИКА И ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ 109

Аманжолова Ф.А.
ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИГОРНОГО БИЗНЕСА В РК: ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ, ЦЕЛИ И ГРАНИЦЫ 114

Аратұлы Қ., Кабулова С.Ж., Рысбек Т.Р.
ПОНЯТИЕ АЗАРТНЫХ ИГР И ИХ КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА В КАЗАХСТАНЕ 118

Аратұлы Қ., Нуржапаров С.С., Тохтамамет Ш.М.
НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ИГОРНОГО БИЗНЕСА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ 123

Асанова М.А.
ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ 127

Аяджан М.Т.
ЛУДОМАНИЯ: СЕБЕПТЕРІ, ӘСЕРІ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ТЕТІКТЕРІ 134

Баженова М.Д.
ЦИФРОВАЯ СРЕДА, ПРОБЛЕМА ЗАВИСИМОСТИ ОТ АЗАРТНЫХ ИГР И ЕЕ ИССЛЕДОВАНИЯ 139

Байсымакова Д.С., Анаркулова Э.С.
АЗАМАТТАРДЫҢ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҚТАРЫН ШЕКТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 143

Батырханқызы І., Першеев А.С.
ҚҰМАР ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІК: ҚАЗІРГІ ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ 149

Белхожаева Д.Ж., Жомартқызы А., Даубасов С.Ш.
ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 153

Бердіғұл Е.
ХАЛЫҚТЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ЖӘНЕ ИМАНДЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР 159

Дюсекеева А.Б., Ободзинская А.Е., Щербинина А.И., Жукова Т.В.
МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ, СОЦИАЛИЗАЦИИ И ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ 163

Ермаханов Б.А., Джукенов Б.А.
АЛҚАБИЛЕРДІҢ ҚАТЫСУЫМЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР 168

Жаймухан А.
ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ҚҰМАР ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІК ЖӘНЕ МІНЕЗ ҚҰЛЫҚҚА ТӘУЕЛДІЛІК 172

Зейнулла А.С.
ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ӨҢІРЛЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ: ОЙЫН ИНДУСТРИЯСЫ КОНТЕКСТІНДЕ 176

Ислам Ж.О., Першеев А.С.
АДДИКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРАЛУЫ МЕН ҚАУІП ФАКТОРЛАРЫ 180

Исламжанова Г.Б.
СТУДЕНТТІК ОРТАДАҒЫ ЖАНЖАЛДАРДЫ КОНСТРУКТИВТІ ТҮРДЕ РЕТТЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕГІ МЕДИАЦИЯ 184

Kazitay A.R.
INFORMATION IMMUNITY: ADDICTION PREVENTION STRATEGIES IN EDUCATION 188

Калкаева Н.Б.
ЗАҢСЫЗ ҚҰМАР ОЙЫН ҚЫЗМЕТІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТТЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ 193

Кенжахметова З.М.
СӨЙЛЕ ДЕ СУРЕТ САЛ СӨЙЛЕУ МЕН ВИЗУАЛДЫ ОЙЛАУДЫ БІРІКТІРУ 199

Кенжибекова Э.П., Беделбекова Д.Е.
ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПЕН ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ: ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 204

Қадыс Қ.
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕР ҚОЛДАНУ 209

Құдайберген Ә.А., Жакупова Г.А.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЛУДОМАНИЯНЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 212

Молдахметова Ж.Е., Анаркулова Э.С.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МИГРАНТ ЖҰМЫСКЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ: ЕҢБЕК ҚҰҚЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 217

Нургалиева А.М.
ВИРТУАЛЬНЫЕ МИРЫ И РЕАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ: ДЕТСКАЯ ЛУДОМАНИЯ 224

Нурдаулетова Н.К.
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ӘРЕКЕТІНДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ – МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҚ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ 227

Нығметолла А.Е., Орынбеков Н.А.
ҚАЗАҚСТАН ӘЙЕЛДЕРІН ЛУДОМАНИЯДАН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ КОНТЕКСТІНДЕ 230

Омарова Ш.А.
АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ ҚАТЕЛЕР ТҮСІНІГІ 235

Орысбаева М.С.
ҚҰМАР ОЙЫН ТӘУЕЛДІЛІГІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘСЕРІ 239

Өтесбек Н.
ЛУДОМАНИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 243

Kenzhaev R., Ramazanova N.A., Omarov M.T.
LEGAL REGULATION OF GAMBLING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: BALANCING ECONOMIC INTERESTS AND SOCIAL RESPONSIBILITY 247

Рева И.В., Корпич О.Д., Жукова Т.В.
ИММЕРСИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕХАНИЗМЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: ГРАНИЦЫ МЕЖДУ КУЛЬТУРНЫМ ДОСУГОМ И РИСКАМИ АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ 252

Тарақ С.Б.
ИНФАНТИЛИЗМНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЛДАРЫ 258

Төлегенова Д.Қ., Алдабергенова Н.А.
ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ ШЕШІМДЕРІ ЖӘНЕ ЛУДОМАНИЯ: ҚАБЫЛДАНҒАН ШАРАЛАРДЫҢ НӘТИЖЕЛІГІ 261

Тулешова Г.Б., Сулейменова З.
ОЙЫН ИНДУСТРИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ІШКІ ТУРИЗМІН ДАМЫТУ ӘЛЕУЕТІ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 264

Турдашова М.М.
ЛУДОМАНИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ И ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ 269

Худайберген А.
МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАРСЫ ШАРАЛАР 273

Шарипов А.А., Конысбекова М.Р.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰМАР ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ 277

Шомшекова Б.К.
ЛУДОМАНИЯҒА ТӘУЕЛДІЛІК: ФАКТОРЛАРЫ, САЛДАРЫ ЖӘНЕ КҮРЕСУ БАҒЫТТАРЫ 282

Юсупов Н.А.
ЦИФРОВИЗАЦИЯ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ И НОВЫЕ ФОРМЫ НЕЗАКОННОГО ЛИШЕНИЯ РАБОТНИКА ВОЗМОЖНОСТИ ТРУДИТЬСЯ 287

Юсупова Ф.
ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ МЕДИЦИНСКИХ ДАННЫХ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ 292

«ЛУДОМАНИЯ: ӘЛЕУМЕТТІК СЫН-ҚАТЕРЛЕР, ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ СТРАТЕГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚҰМАР ОЙЫНДАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ»

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«ЛУДОМАНИЯ: СОЦИАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ, СТРАТЕГИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ И ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АЗАРТНЫХ ИГР»

PROCEEDINGS

of the International Scientific and Practical Conference

«LUDOMANIA: SOCIAL CHALLENGES, COUNTERACTION STRATEGIES AND STATE REGULATION OF GAMBLING»

Техникалық қалыптаушы – Нусупова П.Е.
Компьютерлік қалыптаушы – Жепенова Г.М.
Мұқабының дизайны – Айдарбеков Р.А.

(Тапсырыс беруші файлынан басылды)

Басуға қол қойылды 18.05.2026 ж.
Әріп түрі «Times New Roman». Қалыбы 60x84/8. SvetoCopy қағазы
Таралымы 50 дана. Ш.т.б. 37.9. Тапсырыс № 00610
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Оқу-өндірістік цех
040009, Талдықорған, Жансүгіров көшесі, 187а

(Распечатано с файла заказчика)

Подписано в печать 18.05.2026 г.
Гарнитура «Times New Roman». Формат 60x84/8. Бумага SvetoCopy.
Тираж 50 экз. У.п.л. 37.9. Заказ № 00610
Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Учебно-производственный цех
040009, Талдыкорган, ул. Жансугурова, 187а